BÁLINT JÓZSEF

A hitleri megszállás pusztításai

Statisztikai adatok és történelmi adalékok
1938–1945

AGROINFORM
BUDAPEST
2015

A szerző konzulensei:

KOROM MIHÁLY

KRAUSZ TAMÁS

Szerkesztette:

MEZEI BÁLINT

Felelős kiadó:

AGROINFORM
BOLYKI ETELKA
ügyvezető igazgató

ISBN 978-963-502-995-2

A borítón látható kép a németek által megszállt lengyel területen készült.
A fotó Rényi József örököseinek tulajdona.

A könyv megjelenését az OTP Bank Nyrt. támogatta.
This publication was sponsored by OTP Bank.
Книга издается при финансовой поддержке ОАО ОТП Банка.

A szerző ezúton mond köszönetet:
a Rényi családnak,
a Magyar Országos Levéltárnak, a Hadtörténelmi Levéltárnak,
Budapest Főváros Levéltárának,
az Országos Idegennyelvű Könyvtárnak,
az Oroszországi Föderáció Kurszki Területi Állami Levéltárának
és az Oroszországi Szövetségi Biztonsági Szolgálat Levéltárának
a könyv megírásához nyújtott értékes segítségükért.

Tartalom

Előszó

Minden kétséget kizáróan a második világháború bizonyult az emberiség története legpusztítóbb háborújának. Ennek is legborzalmasabb eseménysora a Szovjetunió területén zajlott le, miután a náci Németország 1941. június 22-én – sárba tiporva a megnemtámadási szerződést – rátört az országra. A nagy honvédő háború mind emberi, mind anyagi téren a világháború összes veszteségének több mint felét a Szovjetunió népeitől követelte. Nemcsak a 27 millió halottra és a nemzeti vagyon mintegy harmadának megsemmisülésére gondolunk, hanem arra az erkölcsi hatásra is, amely e népirtó háborúval együtt járt. A háborúban közvetlenül érintett országok népei mind a mai napig szembesülnek azokkal a történelmi tényekkel, amelyeknek elődeik így vagy úgy, aktív vagy passzív szerepben, áldozatként vagy hóhérként, szenvedő félként vagy rablóként, nem ritkán mindkét szerepben résztvevői voltak. Magyarország akkor a náci Németország oldalán vett részt a bűnös háborúban. Ám a történelem fordulatai az elmúlt évtizedekben különböző okok folytán úgy alakultak, hogy a mi régiónkban hol elkezdődött a történelmi örökséggel a szembenézés, hol megrekedt, máskor tévútra került vagy az elhallgatás vált jellemzővé. Az új korszakban új kihívások előtt állunk. Az egyre inkább kinyíló orosz levéltárak is új korszak kezdetét jelzik.

Ám e korszak súlyos ellentmondásokat is hordoz magában különös tekintettel a történetírás és a levéltári tudományok szempontjából. Szerte Kelet-Európában a rendszerváltás óta megszilárdulni látszó új vagy „megújult" nemzetállamok hatalmi elitjei, köztük hazánkéi is a sajátos feltételek között keresik az új nemzetállami legitimációt a nacionalizmus és a liberalizmus által szűkre szabott keretek között.

Hitler szövetségeseinek politikája, a Szovjetunió elleni háborúja, a Szovjetunió kifosztása, lakosságának legyilkolása valódi, dokumentumok tükrében való megvilágítása még csak a kezdet kezdetén jár. Ennek alapvető oka a hatalmi elitek ellenállása. Ugyanis nem érdekeltek a tények, a valódi történelmi múlt feltárásában: Magyarországon nincsen hagyománya a politikai szekértáboroktól, a hatalomtól független gondolkodásnak. A történészek többsége is felsorakozott egyik vagy másik táborhoz, hogy annak politikai-ideológiai igényeit elégítése ki. A neohorthysta szellemi restauráció körülményei között történészek egész csapata dolgozik jelentős hatalmi támogatással, nagy apparátusokkal azon, hogy legitimációs ideológiát állítson elő. E tekintetben különös figyelmet fordítanak arra, hogy „felülvizsgálják", „újraértékeljék" Magyarország és az európai államok történelmi szerepét, a hatalmi eliteknek a náci Németországhoz és általában a második világháborúhoz való viszonyát. A hamisítások sora, minősége és szerkezete éppen olyan rendszerszerűséget mutat, mint amilyen rendszerű volt a Szovjetunió területén végrehajtott népirtás, illetve a Szovjetunió kifosztása. A hamisítások sora ott kezdődik, hogy egyes történészek jelentős mértékben a szovjet-német megnemtámadási szerződésből akarják levezetni a második világháború kirobbantását, elválasztva e paktumot a müncheni paktumtól és annak egész történelmi hátterétől. Mindezt azzal a céllal teszik, hogy a háborúért való felelősséget a nyugati nagyhatalmak vezetőinek válláról áthelyezzék a Szovjetunió vezetőinek vállára. A hamisítás ott folytatódik, hogy – főleg Kelet-Európában – a nagy honvédő háború történetét abban a szellemben írják át, hogy az nem honvédő háború volt, hanem gyakorlatilag két egyforma rendszer hatalmi harca véres eszközökkel. Még azt sem tisztázzák, hogy a nácik Nyugaton egészen más háborút folytattak, mint Keleten. A „kommunizmus és a fasizmus azonosításának" gondolata nem ártatlan tévedés, hanem még a hidegháború korszakából itt maradt politikai-ideológiai harci eszköz a tárgyszerű tudományos megközelítéssel szemben. Ez a végső soron a náci Németországot és a Wehrmachtot mentegető nézet sajnos Magyarországon is igen elterjedt, amely módot ad arra, hogy Horthy és környezete politikáját mentegesség, a politikai szennyest tisztára mossák. S noha hasonló folyamatok lejátszódnak Romániában, Ukrajnában vagy a balti államokban is, ez számunkra, magyarok számára nem lehet mentség sem a tények elhallgatása, sem eltorzítása tekintetében.

A humanista elkötelezettségű emberek számára – minden torzítás, elhallgatás ellenére is – a nemzeti hovatartozás, a nemzeti érdek, a nemzeti büszkeség fogalmai magukban foglalják a nemzeti önbecsülést, vagyis a nemzeti önreflexiót, a történelmi önmegismerést is annak megfelelően, ahogyan azt nagyjainktól, Ady Endrétől és József Attilától, Mikszáthtól és Móricztól, Nagy Lajostól vagy a történész Ránki Györgytől és Juhász Gyulától – a sort hosszan folytathatnánk – megtanultuk. E kötet megalkotójának tollát is ez a hagyomány vezeti.

Bálint József, a Statisztikai Hivatal nyugalmazott elnöke, a kiváló közgazdász egy olyan könyvvel lepte meg a magyar olvasókat, amely nálunk unikum, de határainkon kívül sem dúskálunk az ilyen irodalomban. *A hitleri megszállás pusztításai 1938–1945* című könyv a náci Németország, a Horthy-Magyarország és Románia gazdasági jellegű háborús bűncselekményeinek eddigi legteljesebb lajstroma. A szerző sok éves munkájának és részben személyes tapasztalatainak eredményeként áll előttünk a mű, amely nemcsak a személyes elkötelezettség terméke, hanem a nemzeti méretű felelősségvállalásé is. Bálint József intellektuális bátorságára vall, hogy egy olyan korszakban vállalkozott e nagy energiákat felemésztő munkára – a nyugdíjas évek pihenésre való időszakában –, amely korszak nyíltan restaurálja a Horthy-rendszer szellemi-politikai örökségét, benne a II. világháborús magyar szerepvállalás „kifehérítését". A szerecsenmosdatásnak azonban vannak határai. Ilyen határ a tudomány, illetve a tudomány területén a forrás. E könyv óriási anyag tükrében beszéli el a Szovjetunió kifosztásának részletes történetét, sőt – egyes aspektusait tekintve – benne foglaltatik magának a népirtásnak a története is. A magyar nyelven először olvasható dokumentumok rávilágítanak a román hatóságoknak a népirtásban való részvételére is, mindenekelőtt az odesszai zsidóság kiirtásában játszott szerepükre.

Bálint József források, adatok tömegével mutatja be a totális háborúra jellemző gazdasági kifosztást: a nyersanyagok, a szovjet

gazdasági javak német precizitással való tervszerű kiszivattyúzását. Jól nyomon követhető, hogy az egyes náci vezérek és a német nagy burzsoázia maga csillapíthatatlan mohóságával hogyan tette rá a kezét a kulturális javak és kincsek minden elérhető darabjára is. Érdekes, hogy a magyar burzsoáziának is megvoltak a maga tervei a szovjet nyersanyagkincsek, mindenekelőtt a szovjet vastermelés „meghódítására" főleg Krivoj Rog körzetében, bár ezek jórészt csak tervek maradtak, mert a németek minden nyersanyag és gazdasági potenciál fölötti ellenőrzést a saját kezükben összpontosítottak. Végül a magyarok háborús szolgálataikért csak a magánfosztogatásokból eredő javakat kapták jutalmul. A hitlerista propaganda ugyan igyekezett elleplezni a náci Németország igazi szándékait, ám a náci hatalom itt publikált tervei és eredeti elképzelései, illetve azok gyakorlati megvalósításának pedáns, a németek által összegyűjtött adatai híven tükrözik a példátlan rabló háború jellegét, értelmét és eredményeit.

A téma iránt érdeklődők számára minden bizonnyal megkerülhetetlen lesz ez a könyv, amelyet mind az oktatásban, mind a tudományos kutatásban nagy haszonnal forgathatunk.

Krausz Tamás

*

Bálint József könyve tekintettel a felhasznált gazdag forrásanyagra kettős tagolású, mely a kötet karakterhasználatban mutatkozik meg. A szerző által jegyzett törzsszöveget és a lábjegyzeteket *Palatino*, míg az idézett történeti dokumentumokat *Helvetica* betűtípussal szedtük.

A szövegben említett földrajzi helyek (települések, igazgatási egységek, hegységek, folyók, erdők stb.) neveit a lábjegyzetekben több nyelven is feltűntettük, ezzel is utalva a volt Szovjetunió soknemzeti jellegére. Magában a törzsszövegben, pedig az adott utódállamban napjainkban használatos elnevezés magyar átírását vettük alapul. Ettől a gyakorlattól csak abban az esetben tértünk el – az orosz nyelvi változat használatával – ha előbbi a magyar olvasók többsége számára még kevésbé ismert (pl.: Krivij Rih – Krivoj Rog).

Mezei Bálint

Bevezető

Az első világháborút követő idők jellemzője a területük egy részét elvesztő, sértett államok határrevíziós politikája, majd a hódító háborúk előkészítése és megindítása. Japán Kína elleni agreszsziója és Olaszország etiópiai kalandja nyitották sort, de Európa sorsát a müncheni egyezmény pecsételte meg. Anglia és Franciaország előbb engedélyezte Hitler szomszédai sérelmére elkövetett terjeszkedését, utána pedig szemet hunyt a Harmadik Birodalom határainak újabb és újabb kitolása felett. 1941 nyarán Hitler nyugateurópai, balkáni és észak-afrikai hadjáratainak sikerén felbuzdulva, minden keletre átcsoportosítható katonájával a Szovjetunió elpusztítására indult. Ezzel régi álmát, a bolsevizmus megsemmisítését és a náci ideológiában központi helyet elfoglaló keleti élettér birtokba vételét kívánta megvalósítani.

Magyarországon az első világháborús kudarc szülte polgári, őszirózsás forradalom, az azt követő kommunista hatalomátvétel, később pedig a Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett ellenforradalom nyomán visszaállított Magyar Királyság belpolitikájában a társadalmi-gazdasági szerkezet konszolidációja, külpolitikájában a trianoni határok revíziója és a kisantant országainak szorításában egy új szövetségi kapcsolatrendszer kialakítására való törekvés játszotta a főszerepet. Ugyanakkor Magyarország nem tekintett a történelmi határoknál messzebbre, azokon kívül területi követelésekkel nem lépett fel, hódító szándéka nem volt. Az első világégést lezáró békediktátum hazánkra vonatkozó ítéletének felülvizsgálatán túl, semmilyen magyar katonai doktrína nem érintette a jogosnak vélt követeléseket meghaladó terjeszkedést. A történelmi országhatárokon átívelő területi hódító szándékot akkor sem mutatott,

amikor Hitler mellé szegődött a Szovjetunió elleni hadjáratban, hiszen valódi célja a további határrevízió volt, melyet ezúton kívánt kiérdemelni Berlinben. Mindez természetesen egyáltalán nem menti fel Horthyt és körét a Magyarország számára tragikus kimenetelű háborúba való belépés történelmi bűne és a hazánkat sújtó példátlan pusztítás jogi és erkölcsi felelőssége alól. Ráadásul a szovjet területeken folyó *másfajta* háborúban magyar alakulatok is tevékenyen részt vettek, míg a magyar nagytőke szintén igyekezett lehetőségeihez képest minél nagyobb szeletet kihasítani a keleti „eredeti" tőkefelhalmozásból.

A Hitler keleti hadjáratának hódító jellegében kifejeződik a kontinuitás a korábbi gyarmatosító háborúkkal, jelszavai a földrajzi terület és a gazdasági potenciál egyidejű megszerzése voltak. Utóbbiak a háborúk hagyományos ismérvei. De a hitleri terjeszkedésnek, a keleti zsákmányszerző hadjárat küzdelmeinek, a szovjet területeken alkalmazott megszállási politikának voltak sajátosságai is, új elemekkel bővítve a soviniszta imperializmus eszköztárát. Az antiszemita és antibolsevista köntösbe bújtatott, világuralomra törő Hitler, deklarálva a német faj felsőbbrendűségét, a tömeggyilkosságokba torkolló náci fajelméletet az európai zsidóság és a szlávok fizikai kiirtására, alávetésére illetve elűzésére, a birodalmi gazdasági-katonai érdekek korlátlan érvényesítésére, a gazdasági bűnözés legalizálására, a fegyveresen megszállt országok vagy országrészek kifosztására és történelmi értékeinek lerombolására használta fel. Bűnös szándékairól és elévülhetetlen gaztetteiről a Szovjetunió megszállt területeinek lakossága tehetne tanúbizonyságot. Helyettük a hivatalos dokumentumok, levéltári iratok és a statisztikai adatok mint történeti kórképek adnak plasztikus leírást a korabeli viszonyokról. A megszállt szovjet területek lakosságának tragédiája és javainak pusztulása – melyért részben a szovjet pártés hadvezetés fatális döntései is felelősek – egy *új típusú háború* örök mementójaként maradt az utókorra. Ugyanis két háború folyt több mint hat és fél évtizeddel ezelőtt. Egy nyugaton, többékevésbé betartva a fegyveres konfliktusok egyezményes játékszabályait, s egy másik keleten, ahol – a nácik szerint – a kiváltságosak, a felsőbbrendűek harcoltak leendő alávetettjeikkel, rabszolgáikkal. Ez a háború nem ismerte el a nyugati civilizáció vívmányait, éppen ellenkezőleg, annak tagadása lobbantotta lángra. Akiket nem semmisített meg, foglyul ejtett, hogy rabszolgaként dolgoztassa szülőföldjén vagy nyugatra, a Birodalomba hurcolja kényszermunkásként. Amit épségben talált, magával vitte vagy helyben saját szükségletei szerint használta fel. A Szovjetunió, a szovjet nemzet tulajdonára hadizsákmányként tekintett, így az értékek elrablása, a javak folytatólagos kiáramoltatása intézményes jelleget öltött. Keleten csak a Birodalom érdeke létezett, más semmi. Az 1941 és 1944 közötti esztendők milliónyi szovjet állampolgárságú áldozata mellett a tengelyhatalmak számolatlanul küldték a biztos halálba saját katonáikat, akik közül sokan nem azonosultak a náci-fasiszta ideákkal és a hitleri világhódítás lázálmával. Olyan eszmék végzetek velük, amelyeket nem vallottak magukénak.

1. fejezet

Hitler doktrínája a Kelet-politikában

Gyakorta idéznek hosszabb-rövidebb részeket Hitler *Harcom* című munkájából, ezzel emelve ki a diktátor élettér-értelmezését alátámasztó gondolatokat, mondatokat. A *Mein Kampf* valóban kendőzetlenül tárja elénk Hitler Kelet-politikájának elrettentő teljességét, melyben a szerző kertelés nélkül beszél a Kelet-Európát és Szovjetuniót érintő politikaföldrajzi koncepciójáról. A következőkben a teljes fejezet szó szerinti idézésével mutatom be az ártatlan milliók halálát előre vetítő gondolatsort. Az olvasó nem akármilyen szerző értelmezését, utólagos belemagyarázásait ismeri meg, hanem magát az eredeti szöveget. Ezért különösen hasznos, ha legyőzve ellenérzéseit, időt szakít a hitleri okfejtés tanulmányozására, a tervbe vett lépések logikájának felfejtésére. Fontos tudni, hogy a *Mein Kampf* első közreadásakor, 1925-ben Hitler még igen messze volt a hatalomtól. Amikor a könyv Magyarországon, a *Führer* itteni híveinek köszönhetően megjelent, Hitler már Németország teljhatalmú vezéreként szolgált. A világnak az a kisebbik fele, amelyik valóban olvasta a szóban forgó bűnös írást, tudhatott a fenyegető veszélyről. Mégis sokan sutba dobták, egyszerűen nem törődtek vele. A könyv ott pihent rengeteg polcon, családi otthonban, de sosem nyitották ki, tartalmával, állításaival érdemben nem foglalkoztak. Sokan a borítót tisztelték benne, legfeljebb egy-két hangzatos jelszót puffogtatva a sommás sorok közül. Persze voltak olyanok is, akik tüzetesen átolvasták és bibliaként tisztelték a hitleri kinyilatkoztatást. A kortársak többsége mégsem vette kézbe, undora vagy közönye miatt, átlépett rajta. Holott Hitler később sem tett semmi olyat, amit ne írt volna le már a húszas években. Íme, a bizonyíték!

HITLER ADOLF: HARCOM[1]

14. fejezet

Keleti tájékozódás vagy keleti politika

Két körülmény arra késztet, hogy Németországnak Oroszországhoz való viszonyát különös vizsgálatom tárgyává tegyem:

1. Az általános német külpolitika legfontosabb kérdéséről van szó,
2. Ez a kérdés egyben a fiatal nemzeti szocialista mozgalom próbaköve a világos gondolkodás és helyes tevékenység tekintetében.

A népi Állam külpolitikájának az a feladata, hogy az állam keretébe szervezett faj számára az élet lehetőségét biztosítsa és ehhez képest a nép számának szaporodása, másrészt területének és termőföldjének nagysága és jósága között egészséges és természetes viszonyt teremtsen.

Ez a viszony csak akkor egészséges, ha a nép ellátását saját területén, saját termőföldje által biztosítja. Minden más állapot, még ha évszázadokig, sőt évezredekig tart is, egészségtelen s előbbutóbb az illető nép károsodásához, sőt mi több, pusztulásához vezet.

Csak egy elég nagy terület biztosíthatja e földön egy nép számára, léte függetlenségét.

Emellett a szükséges területi nagyságot nem kizárólag a jelen követelményei tekintetéből kell megítélnünk, sőt még csak nem is a föld hozamának a nép számához viszonyított aránya alapján, mert mint én már az első kötetben a „német háború előtti szövetségpolitika" című fejezetemben is kifejtettem, *egy állam területének, mint* termő *területnek a jelentőségéhez egy* másik, egy *hadászati kérdés is járul.* Ha egy nép ellátásához szükséges területi nagyságot, mint olyat, biztosította is a maga számára, még min-

[1] Hitler Adolf: *Harcom.* Ford.: Szakáts István dr. Kecskemét, 1936. pp. 472–482. (A *dőlten szedett kiemelések* az eredeti magyar kiadás részei. A **félkövér kiemelések** a szerzőtől származnak.)

dig gondolni kell e terület megtartására is. Ez utóbbi pedig az államhatalom politikai erejében gyökerezik, amely viszont nem kis mértékben katonai, földrajzi szempontoktól függ.

Tisztán területi szempontból tekintve a dolgot a Német Birodalom Területi nagysága teljesen eltörpül az u.n. világhatalmakéval szemben. E tételem megdöntése szempontjából ne hivatkozzon senki Angliára, mert hiszen az angol anyaország kétségtelenül csak fővárosa annak a Brit Világbirodalomnak, amely az egész földkerekség egynegyed részét vallhatja sajátjának. Óriási kiterjedésű államok emellett az Amerikai Egyesült Államok, továbbá Oroszország és Kína. Hatalmas területi komplexumok ezek, amelyek területe részben több mint tízszeresét teszi ki a mai Német Birodalom területének. Magát Franciaországot is ezek közé az államok közé kell számítanunk. Nemcsak arra kell gondolnunk, hogy egyre nagyobb mértékben egészíti ki hadseregét a színes emberanyagból, hanem arra is, hogy ebben az országban az elnéptelenedési folyamat olyan rohamléptekkel halad előre, hogy valóban egy afrikai állam európai földön való kialakulásáról lehet lassanként beszélni. A mai Franciaországnak gyarmati politikáját nem lehet összehasonlítani az egykori Németország gyarmati politikájával. Ha Franciaország fejlődése a mai keretek között még háromszáz évig tartana, akkor a legutolsó frank végmaradvány is kiveszne ebből az Európa-afrikai anyaországból. Ehelyett egy hatalmas település keletkeznék, a Rajnától le egészen a Kongóig, amelyet a folytonos vérkeveredés következtében előálló alacsonyabb faj népesítene be.

Ma a földön a hatalmak egész sorát láthatjuk, amelyeknek lélekszáma részben messze meghaladja a mi német népünk erejét és amelyek legnagyobb támasza saját hatalmi politikai állásukban gyökerezik. Még sohasem volt a Német Birodalomnak a többi számottevő világbirodalomhoz viszonyítva a területi kiterjedés és a lélekszám közötti viszonya olyan kedvezőtlen, mint történelmünk első órájában, kétezer esztendővel ezelőtt és ma. Annak idején egy fiatal népként rohammal törtünk be széteső félben lévő államalakulatok e világába s magunk is közreműködtünk ezek leghatalmasabbikának, Rómának a lerombolásában. Ma az alakulófélben lévő államhatalmak világában találjuk magunkat s abban saját birodalmunk egyre többet veszít jelentőségéből.

Szükségünk van arra, hogy ezt a keserű valóságot ma hidegen és ridegen szemünk előtt tartsuk. Szükséges, hogy a Német Birodalmat lélekszáma és területi kiterjedése tekintetében a többi államhoz hasonlítsuk és ezirányú fejlődését évszázadokon keresztül kövessük. Meg vagyok győződve arról, hogy mindenki, aki ezt teszi, megdöbbenve fog ráeszmélni arra a tényre, hogy *Németország többé nem világhatalom, tekintet nélkül arra, hogy katonailag erős-e vagy gyenge.*

Ha a nemzeti szocialista mozgalom, valóban nagy küldetésének a tudatában, népünket a történelem számára *meg akarja tartani, akkor az a kötelessége, hogy áthatva saját helyzetének a felismerésétől és fájdalmas voltától, számító céltudatossággal vegye fel a harcot azzal a zsarnoksággal és tehetetlenséggel, amely eddig a német népet külpolitikai útján kísérte. Kíméletlenül, a „hagyományokra" és előítéletekre való tekintet nélkül, bátran egy táborba toborzott népünk erejével el kell indulnia azon az úton, amely létünk szükségességéből új területekre és új földre vezérli ezt a népet s egyben megmenti attól a veszedelemtől, hogy elpusztuljon vagy pedig rabszolga módjára másokat szolgáljon.*

A nemzeti szocialista mozgalomnak meg kell kísérelnie, hogy népünk lélekszáma és területi kiterjedése közötti áldatlan viszonyt – és pedig úgy ellátási, mint hatalompolitikai szempontból nézve a dolgokat – kiküszöbölje.

*

Ha én az eddigi német külpolitikát céltalannak és tehetetlennek jelzem, akkor e megállapításom legjobb bizonyítéka abban a körülményben rejlik, hogy ez a politika teljes mértékben csütörtököt mondott. Ha népünk szellemileg alacsonyrendű és gyáva lett volna, e földi harcnak az eredménye akkor sem lehetne siralmasabb, mint a mostani.

Ha mi ezer esztendőn keresztül ilyen szemmel vizsgáljuk népünk politikai eseményeit, ha magunk elé képzeljük a háborúk és harcok sokaságát és azok eredményét, akkor meg kell állapítanunk, hogy ebből a vértengerből tulajdonképpen csak három olyan jelenség született, amelyet ma egy világos külpolitika gyümölcsének nevezhetünk és ami általában politikai haladást jelent.

Először különösképpen az ősbajorok által keresztül vitt Ostmark település;

Másodszor az Elbától keletre eső területek megszerzése és betelepítése,

Harmadszor a Brandenburgi-porosz államnak, egy eljövendő új birodalom kristályosodás magjaként a Hohenzollernek által való megteremtését.

Ezek mindhárman nagy tanúságot jelentenek a jövő számára.

Mi nemzeti szocialisták sohasem merülhetünk el mai polgári világunk „hurrázó hazafiságában". Különösképpen veszélyes lenne a háború előtti fejlődést iránymutatónak tekintenünk. A 19. század egész történelmi időszakából, e kor vezetői magatartásával ellentétben, nekünk minden külpolitika legfelsőbb szempontjait kell képviselnünk, *mely szerint a területet a lélekszámmal kell összhangba hoznunk. Igen. Mi a múltból csak azt tanulhatjuk, hogy politikai tevékenységünket kettős irányban kell folytatnunk:*

Külpolitikailag terület és termőföld; belpolitikailag egy új, világnézetileg biztos alapokon nyugvó, egységet jelentő irányban.

*

Röviden még arra a kérdésre óhajtok kitérni, hogy a terület és termőföld iránti követelés mennyiben jogos erkölcsi tekintetben.

Erre különösen azért van szükség, mert sajnos az u. n. népi körben is szerepelnek minden hájjal megkent elemek, akik azon fáradoznak, hogy a német népnek külpolitikai tevékenysége és céljaként az 1918. évi igazságtalanság jóvátételét jelöljék meg, de egyben szükségesnek tartják, hogy ezen túl az egész világot keblünkre öleljük népi testvériségben és együttérzésben.

Mindenekelőtt a következőket kell megjegyeznünk. *Az 1914 előtti határok visszaállításának a követelése oly nagymérvű politikai esztelenség, hogy azt már-már merényletnek tekinthetjük. Teljesen eltekintve attól, hogy a birodalomnak 1914. évi határai teljesen ésszerűtlenek voltak, mert azok a valóságban arra sem voltak alkalmasak, hogy egybefoglalják a német nemzetiségű embereket, de másrészt a katonai földrajzi célszerűség követelményeinek sem feleltek meg. Azok nem voltak egy meggondolt politikai tevékenység eredményei, hanem pillanatnyi határai egy semmi te-*

kintetben sem kiegyensúlyozott politikai mérkőzésnek s részben a véletlen művei.

Az ember egész nyugodtan, legalábbis ennyi joggal, de nem egyszer még több joggal a német történelem egy másik évét is kiválaszthatná, hogy az akkori viszonyok helyreállításában lássa egy külpolitikai tevékenység célját. (Így a magyar külpolitika Nagy Lajos vagy Mátyás király országépítő gondolatvilágából tanulna. Ford.) A fentebb jelzett követelmény teljesen megfelel a mi polgári világunk gondolkodásmódjának, amely ezen a téren sem tud a jövő számára politikai gondolatokat maga elé tűzni, hanem sokkal inkább a múltban és pedig a legközelebbi múltban él, mert hiszen még visszafelé is csak saját idejéig tekint

Mi nemzeti szocialisták tántoríthatatlanul ki kell, hogy tartsunk mai külpolitikai céljaink mellett, amelyek pedig azt követelik, hogy biztosítsuk e földön a német nép számára az őt megillető területet és termőföldet. Biztosítanunk kell azt a földet, amelyen egykor paraszt nemzedékek egészséges fiakat neveljenek fel, amely körülmény megadja a felmentvényt a mai nemzedék áldozatáért és helyeselni fogja azoknak az államférfiaknak politikáját, akiket a jelen talán elítél.

A legerélyesebben fel kell lépnem e tekintetben azok ellen a népies íródeákok ellen, akik az ilyen területszerzésben „szent emberi jogok megsértését" vélik felfedezni és ellene firkálnak. Az ember sohasem tudhatja, hogy ki áll egy ilyen fickónak a háta mögött.

Államhatárokat az emberek teremtik és az emberek változtatják is meg. Az tény, hogyha egy népnek sikerült aránytalanul nagy területre szert tennie, még nem kötelez arra, hogy azt megváltoztathatatlannak ismerjük el. Ez legfeljebb a hódítók erejét és a tűrők gyöngeségét bizonyítja.

Miként egykor az a terület, amelyen ma állunk, nem az égből pottyant őseink ölébe, hanem életük és vérük kockáztatásával maguknak kellett kiharcolniuk, éppen úgy a népünk létkérdését jelentő újabb földterületeket sem fogja népünk számára a népi kegy kiutalni, hanem csak a győzelmes kard ereje.

Mi nemzeti szocialisták tovább kell, hogy menjünk. Meg kell gondolnunk, hogy újabb területre és termőföldre való jogunk kötelesség lehet abban a percben, amelyben a területi nagyobbodás hiánya egy nagy népet ítél halálra.

A mondottak alapján mi nemzeti szocialisták a háború előtti külpolitikai vonalvezetést teljes mértékben elvetjük. Ott folytatjuk, ahol őseink hatszáz évvel abbahagyták. **Mi megállást parancsolunk az örökös germán vonulásnak Európa déli és nyugati részt felé és kelet felé tekintünk.** Végül lezárjuk a háború előtti időszak gyarmati és kereskedelmi politikáját és rátérünk a jövő földbirtok politikájára.

Ha mi Európában új területekről és új termőföldekről beszélünk, akkor csak Oroszország és az azt környező államok felé tekinthetünk.

E tekintetben maga a sors mutat irányt. Mialatt ugyanis Oroszország a bolsevizmus hatalmába került, megfosztotta az orosz népet attól az értelmiségtől, amely eddigi állami létét megteremtette és biztosította. Nem szabad elfelednünk, hogy az orosz államalakulat szervezete nem **az oroszországi szlávság állampolitikai képességét dicséri, hanem az sokkal inkább nagyszerű példája a germán elem államalakító működésének egy alacsonyabb rendű fajon belül.** E földnek sok hatalmas birodalma alakult meg hasonló módon. **Alacsonyabb rendű népek germán szervező és vezetőkkel élükön nem egyszer lettek hatalmas államokká és mindaddig fennmaradtak, amíg az államalkotó elem ezt a vezetőréteget megtartotta.**

Már századok óta emésztette Oroszország belső rétegeinek ezt a germán törzsét, amely ma már teljesen kiirtottnak és megsemmisítettnek tekinthető. Helyét a zsidó foglalta el. Amennyire lehetetlen várakozás az orosz nép számára saját erejéből e zsidó járom lerázása, éppen annyira lehetetlen viszont a zsidó számára is e hatalmas birodalom hosszabb időn keresztül való megtartása. A zsidó nem szervező elem, hanem ellenkezőleg a rombolás megszemélyesítője. **Ez a keleti hatalmas birodalom megérett a felosztásra. Oroszország zsidó uralmának vége egyben Oroszországnak, mint államnak is végét jelenti. A sors bennünket arra választott ki, hogy szemtanúi legyünk egy olyan katasztrófának, amely a leghatalmasabb bizonyossága a népi fajelmélet helyességének.**

A nemzeti szocialista mozgalom hivatása az, hogy népünket erre a politikai belátásra késztesse, hogy ne lássa jövő célkitűzését egy nagysándori hódítás csalóka délibábjában, hanem a német eke szívós és kitartó munkájában, amelynek számára a kard csak a földet biztosítja.

Az csak természetes, hogy a zsidóság egy ilyen politikával szemben a legélesebb ellenállást fejti ki. E tevékenység saját jövőjére való kihatásának jelentőségét inkább érzi, mint bárki más. Ez a körülmény egymagában is elegendő kellene, hogy legyen arra, hogy a nemzeti érzelmű férfiakat egy ilyen új irányzat helyességéről meggyőzze. Sajnos, éppen az ellenkezője a helyzet. Nemcsak a német nemzeti, hanem a „népi" körükben is heves ellenállást fejtenek ki egy ilyen nézettel szemben, s mint mindig, egy-egy nagy tekintélyre hivatkoznak. Bismarck szellemét idézik, hogy fedezzenek egy olyan politikát, mely éppen oly esztelen, mint lehetetlen s egyben a német népre a legnagyobb mértékben káros. Azt hajtogatják, hogy egykor Bismarck maga is nagy súlyt helyezett az Oroszországgal való szívélyes viszonyra. Ez valóban igaz. Megfeledkeznek azonban arról, hogy ő éppen olyan nagy súlyt helyezett az Itáliával való barátságra is. Sőt éppen ez a Bismarck Itáliával kötött szövetséget, hogy Ausztriát annál könnyebben elintézhesse. Miért nem folytatják azt a politikát most is? Azt mondják azért, mert a mai Itália nem azonos az akkorival. Helyes. De akkor, mélyen tisztelt uraim, engedjék meg azt az ellenvetést, hogy a mai Oroszország sem a régi Oroszország, Bismarck sohasem gondolt arra, hogy egy politikai utat örökre kitűzzön. Sokkal inkább mestere volt ő a pillanatnyi helyzeteknek semhogy magát annyira lekötötte volna. **A kérdés tehát nem az, hogy Bismarck mit tett akkor, hanem sokkal inkább, hogy mit tenne ma? És erre a kérdésre könnyebben válaszolhatunk. Sohasem kötné magát a maga politikai bölcsességével egy olyan államhoz, melyet halálra ítéltek.**

A jelenlegi, germán felső rétegétől megfosztott Oroszország, még eltekintve új urainak világnézetétől is, nem szövetségese a német nemzet szabadságharcának. Tisztán katonai szempontból Németország és Oroszország Nyugat-Európa, valószínűleg azonban az egész világ elleni háborúja esetén a viszonyok katasztrofálisak lennének. A harc nem orosz, hanem német földön

folyna anélkül, hogy Oroszország csak a legkisebb támogatásban is részesítené Németországot. Ne tegye senki azt az ellenvetést, hogy egy Oroszországgal való szövetség nem föltétlen kell, hogy háborús célt szolgáljon és ha igen, azt alaposan elő lehetne készíteni.

Egy olyan szövetség, melynek célja nem háborús, esztelen és értéktelen. Szövetségeket az ember harcra köt. **Így egy Oroszországgal megkötendő szövetséggel egy jövő háború körvonalai bontakoznak ki.**[2]

Kimenetele Németország pusztulását jelentené. Ehhez járul még a következő: Oroszország mai urai a legtávolabbról sem gondolnak arra, hogy becsületes értelemben vett szövetséget kössenek és azt be is tartsák. Nem szabad elfelejtenünk ugyanis azt, hogy a mai Oroszország vezetői véreskezű közönséges gonosztevők, hogy azok az emberiség salakjából kerültek ki, akik a viszonyok teremtette tragikus órában egy nagy államot hatalmukba kerítettek, a vezető értelmiséget vad vérszomjúsággal kiirtották és ide s tova tíz esztendeje a legszörnyűbb rémuralmat teremtették meg. Ne felejtsük el, hogy ezek a hatalmak csak egy olyan nép fiai, amelynek állati kegyetlensége megfoghatatlan hazugsággal párosul és amely ma sokkal inkább mint valaha elhivatottnak érzi magát arra, hogy az egész világot uralma alá hajtsa. Ne feledjük el, hogy a nemzetközi zsidó, amely ma Oroszországon teljes mértékben uralkodik, Németországban nem szövetséges, de egy hasonló sorsú államot lát. Az ember azonban nem köt szövetséget egy olyan társsal, melynek egyetlen érdeke a másik megsemmisítése. Mindenekelőtt pedig nem köt az ember szövetséget olyan emberekkel, akik előtt a szerződés szentsége ismeretlen, akik nem a becsület és tisztesség képviselőjeként élnek a világon, hanem a hazugság, a csalás és a rablás nagymesterei. Ha az ember azt hiszi, hogy élősdiekkel szerződéses viszonyra léphet, akkor hasonló ahhoz a fához, amely saját előnye érdekében a fagyönggyel szövetkezik. Másodszor, az a veszedelem, amely Oroszországot egykor leterítette, Németország kapui

[2] Jellemző módon, 1939-ben Hitler ajánlott megnemtámadási szerződést Sztálinnak, s 1941-ben ő támadott.

előtt áll. Csak a polgári balekok hada képes arra, hogy elképzelje azt, hogy a bolsevizmust száműzték. A maga felületes gondolkodásmódjával el sem tudja képzelni, hogy ebben az esetben olyan fejlődési folyamatról, a zsidó nép világuralmi törekvéséről van szó, mely éppen anynyira természetes, mint az angolszász ösztöne, mely arra ösztökéli, hogy a földet uralma alá hajtsa. S miként az angolszász ezt az utat a maga módja szerint járja és a harcot a saját fegyvereivel harcolja meg, éppen úgy a zsidó is a maga útján jár, beférkőzik a népek közé, aláaknázza azokat és harcol a saját fegyvereivel, a hazugsággal és rágalmazással, a méregpohárral és a robbantás szellemével mindaddig, míg ki nem irtották a gyűlölt ellenséget. *Az* orosz bolsevizmusban mi a zsidó világuralmi törekvések XX. századbeli megnyilatkozását látjuk éppen úgy, mint ahogy az más korszakokban más, rokon folyamatok segítségével, de ugyanezen cél felé törekedett. E törekvés egyéniségében gyökerezik. E törekvést pedig önszántából sohasem fogja feladni. Vagy rajta kívül fekvő erők fogják visszaszorítani vagy csak saját kihalása fogja világuralmi törekvéseit derekbe törni. A népek tehetetlensége, kimúlásuk, vérük tisztaságának a függvénye. Vére tisztaságára a zsidó jobban vigyáz, mint a világ bármely más népe. Éppen ezért addig járja végzetes útját, amíg egy ellentétes erőre bukkan, hogy az hatalmas birkózásban az egek ez ostromlóját ismét a pokolba taszítsa. **A zsidó világbolsevizmus elleni harc Szovjetoroszországgal szemben tiszta állásfoglalást követel. Az ördög ellen nem lehet Belzebubbal szövetkezni.** Ha ma még fajvédő körök is lelkesednek Oroszország szövetségéért, akkor ezek nézzenek csak körül Németországban és gondolják meg, hogy kezdeményezéseiket kik támogatják? Vagy talán ezek a körök újabban a német népre nézve áldásosnak tartanak olyan tárgyalásokat, melyeket a marxista sajtó támogat és üdvözöl? Mióta harcolnak a fajvédők olyan felszerelésekkel, melyeket a zsidó is pajzsként tart maga elé? **Nyíltan bevallom, hogy én már a háború előtti időben helyesnek tartottam volna, ha Németország lemond a gyarmatpolitikáról, elveti a kereskedelmi és hadiflotta terveit és Anglia szövetségében Oroszország ellen szállt volna hadba, végét vetve ezzel gyönge világpolitikájának s ehelyett európai területszerzés politikáját követte volna.**

Sohasem felejtem el azt az állandó fenyegetőzést, amelyet a pánszláv Oroszország Németország felé lövellt. Nem felejtem el az állandó próbamozgósításokat, melyeknek egyetlen célja Németország kihívása volt. Nem tudom elfelejteni Oroszország közvéleménye hangját, amely már a háború előtt is gyűlöletteljes kifakadásokra ragadtatta magát népünk és birodalmunk ellen. Nem tudom elfelejteni az orosz sajtót, mely mindig inkább Franciaországért lelkesedett.

Mindennek dacára a háború előtt is még meg volt a lehetősége egy másik útnak: Oroszország támogatásával Anglia ellen is felléphetett volna. Ma más a helyzet. Ha az ország a háború előtt a legkülönbözőbb érzelmi momentumok kikapcsolásával Oroszországgal szövetkezhetett volna, ez ma már nem történhetik meg. A világ órájának mutatója azóta haladt és erőteljes kongással jelzi azt az órát, amelyben népünk sorsa jobbra vagy balra kell, hogy dőljön. Ha a nemzeti szocialista mozgalom nagy és fontos feladatok hatása alatt kiszabadul az ábrándok világából és az értelem lesz egyedüli irányítója, akkor az 1918-i katasztrófa még népünk jövője szempontjából hatalmas áldást jelenthet. Ebből az összeomlásból népünk politikai végrendelete alakulhat ki, amely politikai végrendelet a német nép tevékenysége számára értelemszerűen a következőképpen hangozzék és kell hangzania:

Ne tűrjétek el Európában két szárazföldi hatalom keletkezését. A német határokon egy második katonai hatalom megteremtésének minden kísérletében, még ha ez csak egy katonai hatalomra alkalmas állam kialakulásában is jelentkezik, Németország elleni támadást lássatok és ne csak jogotoknak, hanem kötelességeteknek is tartsátok minden eszközzel, sőt fegyveres erővel is megakadályozni egy ilyen állam keletkezését, illetve előidézni a már kialakult állam bomlását. Gondoljatok arra, hogy népünk erejét nem a gyarmatokban, hanem országa európai földjében találja meg. **Soha sem tartsátok az államot biztonságosnak, ha az nem biztosíthat népünk minden tagja számára egy darab termőföldet. Ne feledjétek el, hogy a világon a legszentebb jog a saját maga által megművelni szándékolt földhöz való jog és a legszentebb áldozat az e földért kiontott vér.**

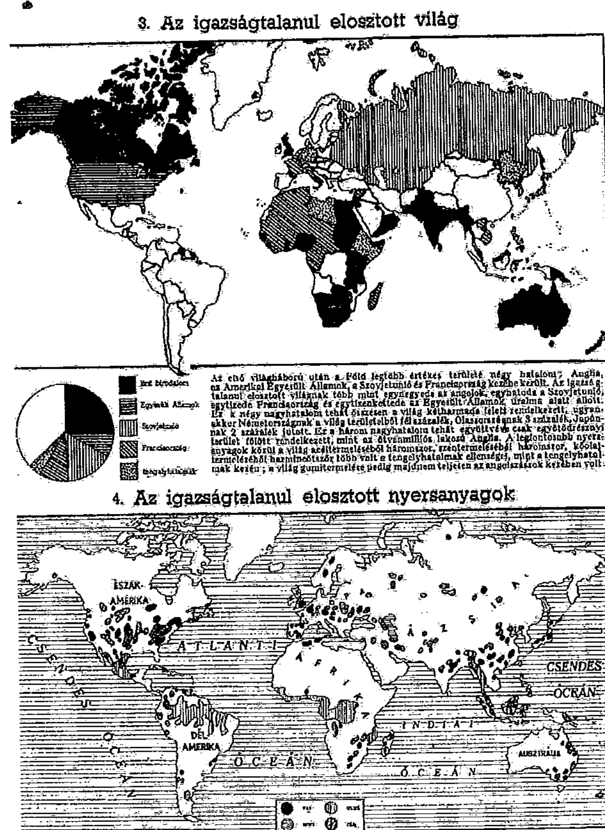
*

Ezt az elmefuttatást nem akarom befejezni anélkül, hogy ne mutassak rá arra a szövetségkötési lehetőségre, amely ma egyedül adódik számunkra Európában. Már az előző fejezetben is rámutattam Angliára és Itáliára, mint azokra az államokra, amelyekkel egy szorosabb viszony feltétlenül értékes és eredményes lenne. Ehelyütt röviden egy ilyen szövetség katonai jellegére óhajtok rámutatni.

A katonai következménye egy ilyen szövetség megkötésének éppen az ellenkezője lenne egy Oroszországgal való szövetségnek. Mindenekelőtt fontos körülmény az a tény, hogy az Anglia és Itália felé való tájékozódás egymagában még nem jelent háborús veszélyt. Franciaország mint az egyetlen hatalom, amely ez ellen a szövetség ellen számba jöhetne, nem volna abban a helyzetben, hogy ellene fellépjen. Ezzel azonban **Németország számára lehetővé válnék, hogy teljes nyugalomban megtegye azokat az előkészületeket, amelyek egy ilyen együttműködés következtében a Franciaországgal való leszámolást biztosítanák.** Egy ilyen szövetségnek a jelentősége éppen abban rejlik, hogy Németország nem kerül azonnal egy ellenséges támadás pergőtüzébe, hanem összetöri az antantot, oly sok szerencsétlenségünk kútforrását, mely most önmagát oszlatná föl **és elkülönítené Franciaországot, népünk halálos ellenségét.** Ha ennek eredménye elsősorban csak erkölcsi lenne is, alkalmas volna arra, hogy Németországnak a mozgási szabadság alig elképzelt mértékét biztosítsa. A helyzet kulcsa az új európai angol–német–olasz szövetség kezében lenne és nem Franciaországéban. Kétségtelenül nagy nehézségei vannak egy ilyen szövetségkötésnek. De kérdem, az antant megalakítása kevésbé volt-e nehéz? Ha az egy VII. Edward királynak sikerült, és pedig szinte a birodalma természetes érdekei ellenére, akkor nekünk is kell és fog sikerülni az, hogyha egy ilyen fejlődés szükségét megértjük és átérezzük és okos önuralommal aszerint határozzuk meg tevékenységünk útját. **Nem nyugati és nem keleti orientációt kell a mi külpolitikánknak vallania, hanem keleti politikát kell csinálnia német népünk földszükségletének kielégítése érdekében.** Minthogy azonban ehhez erőre van szükség és népünk halálos ellensége, Franciaország, bennünket könyörtelenül fojtogat, erőnket rabolja, minden áldozatot meg kell hoznunk, amely alkalmas lehet arra, hogy a francia egyeduralmi törekvések pusztulását előmozdítsa. Nekünk minden olyan hatalom természetes szövetségesünk, amely hozzánk hasonló módon Franciaország uralmi vágyát elviselhetetlennek tartja. Nem szabad nehézségeket ismernünk az ilyen hatalmakhoz vezető utak tekintetében és semmi áldozat nem tűnhetik fel lehetetlennek, ha végső eredményben legádázabb gyűlölőnk leverésének lehetőségét biztosítja. Bízzuk csak nyugodtan az időre a mi apróbb sebeinket, ha a nagyobbakat kiégetjük és meggyógyítjuk.

A *Mein Kampf* fentiekben idézett fejezete nem kínálja különféle olvasatok, eltérő értelmezések lehetőségét. Következtetései kristálytiszták, nincs helye félreértésnek. Hitler keleti hódító hadjáratának vezérlő elvei a rablás, a német faji felsőbbségre építő uralom, a Birodalom szolgálatba állított gazdasági potenciál földrajzi kereteinek kiterjesztése voltak. A *Lebensraum* hitleri felfogása a világ javainak újrafelosztását jelentette. A gazdaságföldrajzi adottságok miatt ezen expanzió mozgatórugója az energiahordozók birtoklása és általában a nyersanyagok, az ásványkincsek feletti uralom megszerzése volt. A következő oldalon látható magyar nyelvű térkép 1943-ból való, s már címéből is következik a manipulatívan szerkesztett ábrák sugallta teendő: változtatni a világon, orvosolva a nyersanyagok igazságtalan megoszlását. A hitleri képlet banálisan egyszerű, a javasolt megoldás nemkülönben. Mivel egyes országoknak, nemzeteknek több jutott a világ javaiból (vas, szén, gumi, olaj), mint az arra érdemesebb másoknak, ezért megszűntetve utóbbiak igazságtalan előnyeit, el kell venni tőlük azt, amijük van. Mindössze ebből állt a náci diktátor történelminek hazudott igazságtétele. Az illusztráció gyanánt beillesztett magyar kiadvány[3] – jellemzően egyes '40-es évekbeli uralkodó körök felfogására – teljes értékrendi és gondolati azonosulást mutat Hitler eszméjével.

[3] In: Balogh János–Csiszár Sándor: *Az új világháború térképei adatokkal.* Magyar Népművelők Társasága, Budapest. 1942.

Hitler pontosan erről beszélt az idézett fejezetben Kelet-politikájának fejtegetésé során. Valójában az előbbi térképről is leolvasható következtetés adta a keleti hadjárat – egyébiránt bevallott – indítékát. A következőkben közölt titkos német hivatali leírás és a hozzá csatolt statisztikai számítások egyértelművé teszik, hogy a Szovjetunió megtámadásának lényegi célja túl a nácizmus és a bolsevizmus kibékíthetetlen ellentétén, az ottani gazdasági potenciál birtokba vétele volt. Az egykoron szigorúan titkos, a német vezérkar által készített gazdasági-katonai elemzés és statisztikai kimutatás előkészítő munkáit Georg Thomas[4] tábornok vezette. A tekintélyes szer-

[4] Georg Thomas (1890–1946). A Wehrmacht főparancsnokságán működő gazdasági főosztály vezetője. Tisztjéről 1942 novemberében lemondott. Miután belekeveredett a Hitler elleni 1944 júliusi merényletbe, letartóztatták és a dachaui

ző végkövetkeztetése egyértelmű, a várható zsákmány miatt, gazdasági szempontból érdemes belevágni a keleti hadjáratba.

A fentiekben már előadott módszertani okokból ez a dokumentum is szöveghű fordításban, de tekintettel a terjedelmi korlátokra, az eredeti szöveghez képest némi rövidítéssel kerül közlésre.

EGY KELETI HADJÁRAT VÁRHATÓ GAZDASÁGPOLITIKAI KIHATÁSAI[5]

1941. február 13.

A Szovjetunió elleni hitleri hadjárat előkészítésének keretében az OKW Hadiipari és Fegyverkezési Hivatalának vezetője Thomas tábornok szakmai emlékeztetőt készített a Szovjetunió európai részének (az Urál-vidék és a Kaukázus nélkül, tehát az északi Arhangelszk vonalától dél felé, a Volga folyása mentén haladva) megszállásával elérhető német gazdasági hasznokról. A Szovjetunió ellen tervezett hadjárat titkos kódját (Barbarossa hadművelet) még nem használta.

koncentrációs táborba szállították. Szövetséges fogságban hunyt el. Bár sok kérdésben (így a villámháborús stratégiai veszélyeinek elemzésében) polemizált Hitlerrel, a valóságban a keleti hódító hadjárat pragmatikus híve volt, annak céljait (területszerzés, helyi szláv lakosság alávetése) nem tagadta. Sőt, Herbert Backe (1896–1947) birodalmi élelmezési, mezőgazdasági és erdőügyi miniszterrel együtt dolgozta ki az Éhség-tervet (Hungerplan), mely a Szovjetunió elfoglalt területein minden élelmiszerforrást a megszálló csapatokhoz irányított, kiéheztetve ezzel a lakosságot.

[5] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941–1943.* Der Abschlussbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew. Harald Boldt Verlag, Boppard am Rhein. pp. 387–401.

Adatok és értékelések a Szovjetunió gazdaságáról

I. MEZŐGAZDASÁG

1. Növénytermesztés

a) Gabona. 1937-ben összesen 110 millió tonna termett, ebből a számba vett európai terültre esik 77 millió t, rozs 22 millió t, búza 26 millió t, köles 7 millió t, kenyérgabona összesen 57 millió t, zab 13 millió t, árpa 7 millió t. A búzakultúra fő területe Ukrajna, a Közép-Volga vidéke és a fekete-tengeri övezet. A rozstermő vidékek: Közép-Oroszország, Ukrajna, a Volga menti részek, és az északorosz földek. A zabtermő vidékek Közép-Oroszország és Ukrajna. Az árpa főleg az ukrán vidéken terem. Észak-Oroszország és Északnyugat-Oroszország kifejezetten fogyasztó vidékek.

b) A Szovjetunió 1932–1938 között évente átlag 1 millió t kenyérgabonát és 400-600 ezer t takarmányt exportált. Az 1941. évre összesen 2,5 millió t export gabonát terveznek. Tartalék képzésére 3,5 millió tonnás tároló térrel rendelkeznek. 1940-ben az export Németországba irányult, főként Kijev, Vinnicja[6], Odessza és Dnipropetrovszk körzeteiből.

c) A kolhozok, az állami gazdaságok földműveléséhez, a betakarításhoz és a gépállomási szolgáltatásokhoz évente 9 millió t üzemanyag szükségeltetik. Elkerülendő a kolhozgazdaságok megsemmisülése, ezért a kötött gazdálkodásban csak a fokozatos enyhítés a járható út, különben nagy zavarok keletkeznének a termelésben. Ahhoz, hogy az 1941. és 1942. évben Németország gabonaellátása lényegesen megjavuljon, gondoskodni kell a megszállás során előforduló mezőgazdasági károk helyreállításáról és a motormeghajtó üzemanyagok biztosításáról.

[6] Ukránul: Вінниця, oroszul: Винница (Vinnyica). Ukrajnában, a Déli-Bug folyó partján fekszik, a Vinnicjai terület központja. Hitler 1942/43-ban több hetet töltött el a város mellett található – legkeletebbi – főhadiszállásán, a Wehrwolfban.

2. Állattenyésztés

Az európai területen a lóállomány 15 millió darab, a szarvasmarha 43 millió darab, a sertésállomány 27 millió darab, a juh és kecske 46 millió darab. A lótenyésztés fő bázisai Ukrajna, Belarusz valamint Közép-Oroszország. A szarvasmarha fő területe is elsősorban Ukrajna, Közép-Oroszország és a Keleti-tenger[7] vidéke. A sertésállomány 25 %-a összpontosul Ukrajnában, 19 %-a a balti országokban. A marha-kivitel szempontjából hátrányos, hogy csekély a hűtőház-kapacitás. A Németországhoz közelebb fekvő balti országok 1938-ban 50 ezer t marhahúst szállítottak Németországnak. A marhahúst tekintve a megszálló német csapatok ellátása áll az első helyen.

II. TECHNIKAI KULTÚRÁK

1. Gyapot

A Szovjetunió nyersgyapot termeléséből az európai részen termett 25%. 1938-ban az összes termelés 835 ezer t, a világtermelés 88 %-a. Oroszország gyapottermelésben nagy tartalékokkal rendelkezik, az 1940–1942 közötti évekre a szerződés szerint Németországba szállít 200 ezer tonnát. A következő években a Németországba tervezhető export elérheti az évi 95 ezer tonnát.

2. Rostos növények (kender, len)

Ezekből a szovjet termelés 90%-a esik európai területekre, a lentermelés 1938-ban 635 ezer t, ami a világ termelésének 88 %-a. Az 1938. évi kivitel lenből 22 400 t volt, ehhez jön 50 ezer t Lengyelországból és a balti országokból. 1941-re Németországba 22 ezer t kivitel van tervbe véve.

3. Olajos magvak

A fő tétel a napraforgóolaj, évi 325 ezer t, ebből 91% az európai területekre jut: Dél-Ukrajna, Besszarábia, Krím-félsziget, a Volga és Fekete-tenger menti vidék. Ehhez jönnek a többi olajos magvak, a lenolaj, a szójaolaj, a ricinus és a repce. Összességében az olajos magvak volumene évente 3-4 millió t, (a világtermelés

[7] Balti-tenger

6 %-a), 800 ezer t préselt olaj, ebből az európai területre esik 670 ezer t. A Szovjetunió az 1933–1937 közötti időszakban átlagosan évi 289 ezer t étolajat exportált. Ezen kívül számolni lehet azzal, hogy a Távol-Keletről 50 ezer t szójaolaj és 261 ezer t halolaj is beszerezhető.

III. NYERS- ÉS ÁSVÁNYANYAGOK

A Szovjetunió csaknem minden nyers- és ásványanyagból képes vagy képes lehet a teljes önellátásra, a wolfram-, a vanádium-, a molibdén- és az antimon-szükséglet kivételével, mely ez idő szerint csekély. A réz és az ón kinyerésének költsége magas. Idővel rézből a szükséglet teljes kielégítése várható, de az ón tekintetében ez teljes mértékben nem valószínű. Számunkra fontos, hogy az ötvözőanyagok és a nemfém ásványi anyagok szükségletei – kivéve a magánércet, a nikkelt és a ként – az Urálból és az ázsiai részről csaknem teljesen kielégíthetőek. Egy csekélyebb mennyiségre a Kaukázusból is számítani lehet.

1. Szén és ércek
   a) Kőszén. 1938-ban 113 millió t kőszenet és 20 millió t barnaszenet termeltek. Kivitelre 427 ezer t jutott.
   b) Vasérc. A termelésből az európai részre 18 millió t jut, ebből csaknem 16 millió t jön Ukrajnából. A technológiai készlet 40 nap, a termelésből kivitelre is jut.
   c) Mangánérc. A fontosabb mangánérc lelőhelyek a Kaukázusban és a Don-medencében találhatóak 1,8 millió tonnával, szemben az évi 1 millió tonna szükséglettel. Lehetséges, hogy a mi kiszállításunk évi 200 ezer t fölé emelhető.
   d) Krómérc. Az Urálban évi 200 ezer t krómérc termelhető ki, az európai területeken nincs lelőhely. Ez nehézséget okozhat Németország szükségleteinek kielégítésében.

2. Színes- és feketefémek[8]
   a) Alumínium. Az európai területen bauxit főként Leningrád környékén található, évi 160 ezer t kitermeléssel. Ezen kívül a

[8] Vasfémek

Kola-félszigeten van kitermelhető nefelin az alumínium gyártásához. Az összes alumíniumgyártás évi 50 ezer t, melynek 90 %-át európai területen – a volhovi és a dnyeperi kohóművekben – állítják elő.
   b) Réz. A rézérc kitermelése és kohósítása főként az Urálban, kisebb mértékben a Kaukázusban történik. A rézfeldolgozás viszont Európában összpontosul Moszkva és Leningrád központtal. Feltehető, hogy a háborús előkészületek során a készleteket megnövelték.
   c) Nikkel. A fő lelőhelyek a Közép-Urálban és a Kola-félszigeten helyezkednek el. Az évi szükséglet 7000 t. Újabb gyárak üzembe helyezésével az évi termelés elérheti az évi 15 ezer tonnát. Az orosz és a finn források együtt bőven fedezik Németország nikkel-szükségleteit.
   d) Ón. A ón koncentrátum feldolgozása Podolszkban és Leningrádban történik. Ezzel a forrással számolni lehet.
   e) Wolframit. A wolfram, a vanádium, a molibdén és a kobalt termelési és szükségleti adatai előttünk nem ismertek. Kitermelésük és feldolgozásuk az Urálban és az ázsiai részen történik. Azok a gyárak, amelyek felhasználják ezeket a fémeket a vasötvözetekhez, rozsdamentes minőségi acélok előállításához, az európai részen találhatóak.
   f) Foszfát. A nyersfoszfát lelőhelye az európai részen, a Kola-félszigeten és Moszkva környékén található, az évi termelés 2,5 millió jato[9]. Németország eddigi 40 ezer t szükséglete lényegesen növelhető lesz.
   g) Azbeszt. Az európai részen szükséges évi 100 ezer jato csak az Urálból fedezhető, ezért Németország évi 12 ezer tonnát meghaladó igényét lényegesen nagyobb mértékben bővíteni nem lehet.
   h) Platina és platinafémek. Lelőhelyük az Urál, felhasználási területük Moszkvában és Leningrádban összpontosul, az itteni készletekből bizonyos mennyiségre lehet számítani.
   i) Faáru. A forrás: a Kárpátok, Észak-Oroszország és a balti országok.

[9] Jato: Jahrestonnen. (magyarul: tonna/év)

IV. FELDOLGOZÓIPAR.

A világranglistán Oroszország feldolgozóiparával az USA és Németország után a harmadik helyen áll. Az ipari termelőeszközök gyártása jelentősen megelőzi a fogyasztási cikkeket előállító ágazatokat. 1937-ben az ipari termelés volumenének 90 %-a keletkezett az ország európai területén. Tehát az ázsiai rész a feldolgozóiparban csekély szerepet kapott.

A hadiipar és a vele szoros összefüggésben álló, annak beszállító ipari ágazatok a Szovjetunióban kifejezetten fejlettek és magas teljesítményre képesek, de az európai részen összpontosulnak, így az ázsiai országrész csekély súllyal esik latba.

Ily módon a Volga–Arhangelszk vonaltól nyugatra eső megszállásra kerülő országrészre – nem számítva a kaukázusi területeket – az egész ipari termelésből egyes ágazatok szerint a következő hányad jut.

Lőszergyártás	80 %
Fegyvergyártás	69 %
Harckocsigyártás	75 %
Repülőgépipar	80 %
Puskapor- és vegyianyaggyártás	80 %
Traktorgyártás	80 %
Mozdonygyártás	80 %
Vagongyártás	70 %
Finommechanika és optika	99 %
Kőolaj-kitermelés	1 %
Vasércbányászat	70 %
Mangánércbányászat	96 %
Színesfémbányászat	20 %
Vaskohászat	70 %
Színesfémkohászat	47 %
Villamosenergia	70 %
Alumíniumkészítmények	90 %

1. Villamosenergia
A Szovjetunió európai részén a 20 ezer wattot meghaladó aggregátumok száma 100 egység, ezen belül 20 egység különösen nagy teljesítményű. A villanytelepeket vízi erőforrásra, szénlelőhelyre és a kőolajmezők közelébe telepítették. Összefüggő magasfeszültségű villamosvezeték-rendszer működik Ukrajnában, Moszkva és Leningrád vonzáskörzetében illetve a Transzkaukázus térségében. Ezeken a területeken az ipar villamosenergia-ellátása lényegesen függ a hálózattól.

IV. KÖZLEKEDÉSÜGY

A szovjet-orosz vasút szállítási tevékenységét túlnyomórészt hosszabb távú szállítási szerződések alapján jól teljesíti. A hadjárat nyomán azonban a ritka vasúthálózat korlátozott lehetőségével kell számolni. A vasútvonalakat a katonai szükségletekkel kapcsolatos szállítmányok feltehetőleg erősen lekötik majd.

Ezért a kereskedelmi szállítmányozásban megnő a fekete-tengeri kikötők és a fekete-tengeri hajózás szerepe, melynek körzetében az orosz és az angol hadiflotta okozhat zavart, de az orosz Keleti-tengeren (Balti-tengeren) és Murmanszk–Arhangelszk térségében hamarabb érhető el siker. Erre kell felkészülni a hajózási (úszó) eszközökkel. A Németország számára legfontosabb termékek elszállítására elsősorban a Keleti-tenger, a Jeges-tenger és a Fekete-tenger régiója vehető számításba. Az orosz területekről való kiszállítás könnyebb lesz, mint a megszállt területek utánpótlása.

V. VESZTESÉGEK

Meglehetősen hosszabb időre teljesen vagy részben kiesnek Németország számára a következő források.

1. Oroszországból:
   a) A hadiipar számára nagyon fontos azbeszt szállítása a folyó év végéig nem állítható helyre.
   b) Platina és irídium: noha a Wehrmachtnak rendkívül fontos, nem áll rendelkezésre.
   c) A krómérc részben kerülő utakon megszerezhető.
   d) A kőolajat illetően más helyen kerül sor az érdemi kifejtésre.

2. Kelet-Ázsiából[10]:
   a) Kaucsuk, szójabab, földimogyoró.
   b) Halolaj, mely az orosz napraforgóolajból részben pótolható.
   c) Wolfram. Számos haditermék előállításához, részben katalizátorként feltétlenül szükséges.
   d) Selyem. Az ejtőernyőgyártáshoz csekély mértékben olasz forrás felhasználható, de a japán nyersanyag a döntő. Esetleg még francia forrás is lehetséges.

VI. MI MARAD A SZOVJETUNIÓNAK?

Az ázsiai rész ipara az európai források nélkül marad. Kőolajból például csupán 10% állhat rendelkezésre. Előre nem látható, hogy mennyi ideig tart majd az ipar felépítése az ázsiai területen.

Egyes termékekből a Szovjetuniónak maradó hányad az egész ország korábbi termeléséből, százalékban:

1. Lőszer. Kujbisev 3%, Észak-Urál 6%, Közép-Urál 4%, ázsiai rész 5 %. Összesen 18%.
2. Fegyverek. Izsevszk 4%, Észak-Urál 13%, Közép-Urál 10%, Dél-Urál 2%, ázsiai rész 2%. Összesen 31%.
3. Harckocsigyártás. Észak-Urál 5%, Közép-Urál 15%, ázsiai rész 4%. Összesen 24%.
4. Repülőgépgyárak. Észak-Urál 2%, Közép-Urál 7%, ázsiai rész 10%. Összesen 19%.
5. Repülőgépmotorok. Észak-Urál 15%, Közép-Urál 5%, Dél-Urál 5%. Összesen 25%.
6. Lőpor és robbanóanyag. Észak-Urál 8%, Közép-Urál 7%, ázsiai rész 3%. Összesen 18%.
7. Traktoripar. Urál 20%,
8. Mozdonygyártás. Urál 14%, ázsiai rész 4%. Összesen 18%.
9. Vagongyártás. Urál 27%, ázsiai rész 2%. Összesen 29%.
10. Finommechanika és optika. Az Urál és az ázsiai rész összesen 1%.
11. Kőolaj. Urál 6%, ázsiai rész 4%. Összesen 10%.
12. Kőszén. Urál 6%, ázsiai rész 25%. Összesen 31%.

[10] Mivel a Távol-Keletről az import szállítmányok a Szovjetunión keresztül érkeztek Németországba.

13. Vasérc. Urál 29%, ázsiai rész 1%. Összesen 30%.
14. Mangánérc. Az Urál és az ázsiai rész összesen 4%.
15. Ásványanyagok. Urál 36%, ázsiai rész 40%. Összesen 76%.
16. Vaskohászat. Urál 21%, ázsiai rész 10%. Összesen 31%.
17. Színesfémkohászat. Urál 32%, ázsiai rész 20%. Összesen 52%.
18. Elektromos energia. Urál 14%, az ázsiai rész ismeretlen. Összesen 14%.

VII. A DONTÓL DÉLRE FEKVŐ TERÜLETEK ÉS A VOLGA-DELTA JELENTŐSÉGE

Ennek a vidéknek, a Kaukázust is beleértve, különleges jelentősége van a háborúban, úgy a védekező, mint a támadó fél szempontjából. Innen származik a Szovjetunió kőolaj-termelésének 89%-a, a mangánércbányászat 60 %-a, a színesfémek 11 %-a és a villamosenergia 6%-a. Ezekről a területekről az Uráltól keletre fennmaradó szovjet zónába való szállítás az óriási távolság miatt roppant nehéz, de a Kaszpi-tengeren keresztül történő teherszállítás mégis biztosíthatónak tűnik. Ebben az esetben a támadó félnek a megszállt keleti területeken felmerülő szükségleteinek kielégítésére a korábbi szovjet kőolajtermelés 1%-a maradna a nyugat-ukrajnai területről. Ez lehetetlen helyzetbe hozná a megszállt területek mezőgazdaságát, melynek gépállománya üzemanyagra van építve, azon kívül a számításba vett fekete-tengeri teherhajózás is kőolajszármazékokkal üzemeltethető. A Szovjetunió mezőgazdasága 1938-ban egymagában 9 millió t kőolajszármazékot használt fel, és az évi 31,5 millió t kőolajtermelésből csak 1 millió t jutott exportra.

VIII. AZ ÁZSIAI IPAR JELENTŐSÉGE

Amennyiben az egész Urál-vidék iparát sikerül érdemben megtörni, az ázsiai részen megmaradó hadiiparnak nem lesz említésre méltó jelentősége. Az Urál kiesése a kuznyecki vidék[11] iparstruktúráját ásná alá, míg az ázsiai rész működésképtelen iparának felépítése nem látható előre.

[11] Oroszul: Кузнецк. A Volga jobb partján fekszik, 220 km-re északra Szaratovtól és 250 km-re nyugatra Togliattitól. Ma: Penzai terület, Oroszországi Föderáció.

IX. KŐOLAJ

1. A kőolajfeldolgozás az európai részen
A teljes évi orosz kőolaj-szükséglet 90 %-át, azaz 27,1 millió tonnát a Kaukázusból fedezték, 1 %-át a nyugatukrán Drohobicsból[12], 4 %-át pedig az Urálból. Az Urálból származó kőolaj nagyobb részét is a Szovjetunió európai részen dolgozták fel. A fő kőolajfeldolgozó bázisok a Don-medencében, a Volga mentén és Moszkva környékén helyezkednek el. A 23 nyugat-ukrajnai kőolajfinomítóból 3 vállalat kapacitása haladja meg az évi 250-300 ezer tonnát.

A teljes évi kőolajszármazék megoszlása csoportonként:

Benzin	7 millió t
Petróleum	6,5 millió t
Gázolaj (diesel)	2,2 millió t
Fűtőolaj	13 millió t
Kenőolaj	2 millió t

Az orosz kőolaj egyébként benzinszegény[13]. A repülőbenzin nyersanyagforrása a Délnyugat-Urálban található. A baltikumi Észtországban palakőzetből évi 180 ezer t palaolaj nyerhető.

2. Németország kőolajszármazék-szükséglete és annak fedezete
Németország (a Wehrmacht és a gazdaság) üzemanyag-szükséglete és annak fedezete hazai termelésből, importból, valamint saját készletekből 1941. augusztus 1-ig, a Nagy Hadművelet keresztülviteléhez a következő (1000 tonnában kifejezve):

[12] Ukránul: Дрогобич, oroszul: Дрогобыч, lengyelül: Drohobycz, ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[13] Azaz magas kéntartalmú.

Megnevezés	Szükséglet	Fedezet	Saját termelés	Behozatal		Készlet
				Román	Orosz[14]	
Repülő-üzemanyag	880	880	604	18		258
Kfz.-üzemanyag[15]	1781	1781	826	624		331
Diesel	1140	1169	567	387	79	136
Hajódiesel	266	266	8	63		195
Fűtőolaj	1088	1088	575	140	72	301

A biztonsági készletek csökkentése nélkül a hajóolaj csak 1941 augusztus végéig tart ki, a repülőbenzin július végéig, a fűtőolaj az év végéig. Amennyiben a hadműveletek során nem sikerül orosz forrásokhoz jutni, akkor a német szükségletet a saját forráshoz és a román behozatalhoz kell igazítani. Egyébként az orosz forrásokból biztosítandók a megszállt területeken a szovjet mezőgazdaság üzemanyag-szükségletei.

3. A szállítás ügye
Az orosz kőolajszállítmányok megoszlása 1939-ben az alábbi szállítási módok szerint:

Vasúton	42 %
Folyami hajókon	4 %
Tengeri úton	49 %
Csővezetéken	5 %

Régebbi adatok szerint az oroszok 89 tankhajóval és 66 ezer 15-40 tonnás vasúti ciszternával rendelkeznek. A Távol-Keleten Szahalin összeköttetésben áll az USÁ-val.

[14] Az orosz exportot csak 1941. április elsejéig számították.
[15] Gépjármű-üzemanyag, itt: benzin. (Kfz. ~ KFZ.: Kraftfahrzeug, magyarul: gépjármű)

4. Kaucsuk

a) A Szovjetunió évente 53 ezer t szintetikus kaucsukot állít elő és 27 ezer t nyers kaucsukot importál. A szintetikus kaucsukot Jaroszlavl[16], Voronyezs[17], Jefremov[18], Moszkva és Kazany területén gyártják. Kaucsukültetvények mint nyersanyagforrások csak csekély jelentőséggel bírhatnak. A fő kaucsukfeldolgozó üzemek Leningrádban és Moszkvában találhatóak.

b) A német kaucsuk-szükséglet és az azt fedező források:

Német készlet	2200 t
Beszállítás szovjet területen keresztül	6000 t
Franciaországból	800 t
Összesen	9000 t
Feldolgozott nyerskaucsuk (1941. I–II. hó)	6400 t
Készleten maradt	2600 t

Ez a készlet 8-10 havi termelésre elegendő. Ugyanakkor ez nem fedezi Németország további szükségletét, ami havi 8500 t, ebből a hadiipar igénye havi 6000 t. Az eddigi német import Indokínából fedezték, amit Oroszországon keresztül szállítottak. Németországnak keverék alapanyag feldolgozására kell berendezkedni.

Thomas tábornok a felvázolt gazdasági helyzetből és a prognosztizálható fejleményekből kiindulva az alábbi következtetésekben foglalta össze véleményét. Ez az összefoglaló azért bír különös jelentőséggel, mert a tábornok rámutat a villámháború kudarca esetén elhúzódó háborús állapot eshetőségére, ami, mint tudjuk, be is következett.

[16] Oroszul: Ярославль. Mozkvától 250 km-re, északkeletre fekszik a Volga partján. Ma: Jaroszlavli terület, Oroszországi Föderáció.

[17] Oroszul: Воронеж. A térségben harcolt a tragikus sorsú 2. magyar hadsereg is. A város Moszkvától 500 km-re, délre, az azonos nevű folyó partján fekszik, 7 km-re a Dontól. Ma: Voronyezsi terület, Oroszországi Föderáció.

[18] Oroszul: Ефремов. Moszkvától 300 km-re, délre. Ma: Oroszországi Föderáció.

X. KÖVETKEZTETÉSEK

Egy hadművelet, amely az Urál-vidék nélküli Szovjetunió európai részeinek megszállásához vezet, az alábbi eredményeket hozza:

1. Az első hónapokat illetően: mind az élelmezési szektorban, mind a Németországban lévő nyersanyaglelőhelyek tehermentesítése következik be, ha sikerül gyors megragadás által:
   a) a készletek megsemmisítését megakadályozni,
   b) a kaukázusi kőolajmezőket sértetlenül a kezünkbe venni, és
   c) a szállítás kérdését megoldani.

2. Egy hosszabb ideig tartó háború esetén a hatékony tehermentesítés a következő feltételektől függ:
   a) minden területen:
      aa) a szállítás kérdésének megoldásától,
      ab) a lakosság megmaradásától és attól, hogy sikerül-e őket megnyerni az együttműködésre.
   b) a mezőgazdaság területén:
      ba) az MTSZ-ek[19] megsemmisítésének megakadályozásától, és traktorjaik illetve gépparkjuk pótlásától, valamint azok szovjetunióbeli előállításának újraindításától, továbbá
      bb) az üzemanyagokkal való ellátás lehetőségeitől.
   c) az ipar területén:
      ca) az épségben maradt erőművek birtokba vételétől, vagy gyors helyreállításuktól, és
      cb) az iparnak a Szovjetunió európai részén nem bányászott nyersanyagokkal való ellátásnak biztosításától.

3. A Távol-Kelettel való kapcsolat megteremtéséig megoldatlan marad Németország kaucsukkal, wolframmal, rézzel, platinával, ónnal, azbeszttel és manilakenderrel való ellátása.

[19] Oroszul: MTC: Машинно-тракторная станция (Mezőgazdasági gépállomás). Az MTSZ-ek nem önálló vállalatok voltak, hanem egy országos hálózat üzemegységeiként működtek, elvégezve a kolhozok mezőgazdasági gépekhez kötött munkáit. A '20-as évek végén szervezték meg őket, de az 1941-es német támadást követően – a megszállás évei alatt – is fennmaradtak.

4. A Volgától és a Don torkolatától délre fekvő területeket, ideértve a Kaukázust is, be kell vonni a műveletbe. A kaukázusi kőolajmezők a megszállt területek kiaknázása szempontjából pótolhatatlanok.

5. A tiszta hadiipari termelést tekintve az egész orosz hadiipar 75%-a, illetve a finommechanikai és optikai ipar 100%-a birtokunkba kerül. A Szovjetuniónak a tiszta hadiipar 25% illetve finommechanikai és optikai ipar alig 1%-a marad.

Thomas s.k.

Megjegyzés: A hivatalos orosz statisztikát az utóbbi években erősen szűkítették. Adataik, politikai okokból gyakran magasak. Minden számszerű adat ezért csak megközelítő érték. A viszonyítási számok messzemenően becslésen és kombináción kell, hogy alapuljanak.

Nehezen tagadható, hogy Thomas tábornok fentebb idézett – némileg rövidített –, szakszerű elemzése a keleti hódító hadjáratról, tehát a Szovjetunió elleni háború gazdasági következményeiről a várható hadizsákmány előrejelzésében pontos gazdasági számításokat végzett. A precíz kimutatás gazdaságpolitikai olvasmányként sem utolsó, hiszen tárgyilagos és közérthető formában vizsgálja a Szovjetunió európai iparának fundamentumait, nem feledkezve meg az Urálon túli és az egyéb ázsiai részekről sem. A Thomas tábornok jegyezte dokumentum világos képet ad Hitler keleti terveiről, a remélt gazdasági haszonról, a kimeríthetetlennek hitt nyersanyagforrások megszerzésének nyílt szándékáról. Mindez élesen szemben áll azzal a napjainkban egyre inkább teret nyert történeti magyarázattal, mely a Barbarossa hadművelet megindításának okát a Harmadik Birodalom bolsevizmus elleni keresztes hadjáratában, a sztálini iga alatt sínylődő népek felszabadításában látja, láttatja. Minderről csupán a propaganda szintjén volt szó, de a hadi helyzetben bekövetkezett döntő fordulat után már ott sem. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Magyar Királyság ebbe a zsákmányszerző háborúba lépett be, nem csupán a későbbi határrevíziók előmozdítására, hanem a megszállt szovjet területeken felhalmozott materiális javak feletti ellenőrzés okán is. E tekintetben Hitler és Horthy keleti céljai azonosak voltak. Az azok megvalósulásában mutatkozó különbség országaik súlyára, hadseregeik erejére vezethető vissza. Míg előbbi elrabolta vagy lerombolta a Szovjetunió nemzeti vagyonának közel 40 százalékát, addig utóbbinak – sokszor – csak morzsák jutottak. Igaz, ezekért is óriási árat kellett fizetni.

1.1. Hitler bizalmas állásfoglalásai a Szovjetunió elleni hadjáratról, 1941. július 16-án

A következő dokumentum a hitleri kettős beszédről rántja le a leplet. A náci diktátor a Szovjetunió megtámadását követő harmadik héten legközelebbi bizalmasainak körében tartott tanácskozáson különböztette meg a világ nyilvánosságának szánt hazug propagandát és a Birodalom valódi hódító céljait illetve a keleti hadjáratban alkalmazandó irgalmatlan módszereket és eszközöket. A náci intézkedések júliusi skálája túltesz minden korábbi emberiségellenes elképzelésükön. Ezt a dokumentumot vádbeszédében már az amerikai főügyész[20] is elemezte a náci főbűnösök nürnbergi pere során.

Kivonat a Hitler és a Harmadik Birodalom vezetői közötti, a Szovjetunió elleni háború céljairól lefolytatott értekezlet jegyzőkönyvéből.[21]

[20] Robert H. Jackson (1892–1954). 1940/1941-ben az Egyesült Államok 57. főügyésze. 1941 és 1954 között a Legfelsőbb Bíróság egyik társbírója. 1945-ben Truman elnök a nürnbergi per amerikai főügyészének jelölte. Feladatát tekintélyt parancsoló szigorral látta el. Nevéhez fűződik a híres mondat: „Göring félig katona, félig bűnöző."

[21] A szerző saját fordítása. In: Преступные цели преступные средства. Издательство политической литературы. Москва, 1968. p. 51–56.

A Legfelsőbb Parancsnokság főhadiszállása. 1941. július 16. Titkos!

A Führer rendelkezése szerint ma 15 órakor értekezlet zajlott le nála Rosenberg birodalmi vezetővel, Göring birodalmi marsallal, Lammers birodalmi miniszterrel[22], Keitel tábornaggyal[23] (Generalfeldmarschall) és velem[24].

Az értekezlet 15 órakor kezdődött és kb. 20 óráig tartott, kávészünettel együtt.

A Führer a bevezetőjében aláhúzta, hogy most néhány fontos alapelvet kíván lefektetni. Jelenleg néhány nagy fontosságú intézkedésre van szükség. Erről tanúskodik egy szégyentelen újság kijelentése Vichy-ből[25] arról, hogy a Szovjetunió elleni háború Európa háborúja. Ezen értelmezés szerint, a háborúnak egész Európa érdekében kellene folynia. Ezzel a kitételével a Vichyben szerkesztett újság, nyilvánvalóan azt akarja elérni, hogy ebből a háborúból ne csak a németek húzzanak hasznot, hanem valamennyi európai állam is.

Most az a fontos, hogy ne fedjük fel az egész világ előtt a saját céljainkat. Erre semmi szükség. Az a fő, hogy mi magunk tudjuk, mit akarunk. Semmi esetre sem kell a saját helyzetünket bonyolítani felesleges kijelentésekkel. Efféle magyarázkodások feleslegesek, mert mi mindent megtehetünk, hisz van hozzá elég erőnk, ami pedig az erőnkön kívül esik, azt úgysem tehetjük meg.

[22] Hans Lammers (1879–1962). Jogász, náci politikus. 1933–1945 között a birodalmi kancellária vezetője. 1946-ban tanúként hallgatták ki Nürnbergben. 1949-ben azonban 20 éves börtönbüntetésre ítélték, de tíz év után szabadult.

[23] Wilhelm Keitel (1882–1946). 1938-tól a Harmadik Birodalom bukásáig az OKW főnöke (a Wehrmacht főparancsnoka). A náci érdekek egyik legfőbb szószólója és kiszolgálója a hadseregben. Megalkuvó, szervilis magatartására utalt gúnyneve, a *Lakeitel* (Lakai: lakáj) is. 1945. május 8-án Berlinben ő írta alá a Wehrmacht fegyverletételét a Vörös Hadsereg előtt. A nürnbergi perben mint háborús főbűnöst kötél általi halálra ítélték, és 1946-ban felakasztották.

[24] Értsd: Martin Bormann (1900–1945). Az NSDAP pártkancellárja és tisztjénél fogva birodalmi miniszter. Mai tudásunk szerint Berlin ostroma során vesztette életét. A nürnbergi bíróság távollétében halálra ítélte.

[25] A Harmadik Köztársaság bukása után létrejött *Francia Állam* (État français) központja, vezetője Pétain marsall (1856–1951).

Következésképpen a tevékenységünk világ elé tárt motivációjának taktikai megfontolásból kell kiindulnia. Itt ugyanúgy kell eljárnunk, mint Norvégia, Dánia, Hollandia és Belgium esetében. Hisz ekkor sem mondtuk meg, hogy mik a valós szándékain, és a jövőben is ugyanolyan okosan tesszük, ha nem járunk el másként.

Ezért újból azt fogjuk kiemelni, hogy kénytelenek voltunk elfoglalni ezeket a területeket és ott rendet illetve biztonságot teremteni. Kénytelenek voltunk a lakosság érdekében gondoskodni a nyugalomról, az élelmezésről, a szállítási összeköttetésekről stb. Ebből ered a mi rendcsinálásunk. Tehát nem szabad felfedni azt, hogy végleges rendezésről van szó. Ennek ellenére mindennemű intézkedést, a kivégzéseket, a kitelepítéseket és további hasonlókat megtehetünk és meg is teszünk.

Azonban semmiképpen sem kívánunk bárkit is idő előtt saját ellenségünkké tenni. Ezért egyelőre úgy fogunk eljárni, mintha mandátumot szándékoznánk végrehajtani. Ám magunk számára teljesen világossá kell tenni azt, hogy ezekről a területekről soha többé nem távozunk.

A fentiek alapján, a következőkről van szó:

1. Hivatalosan semmit nem építünk a végleges rendezés jegyében, de titokban mindent előkészítünk erre.
2. Váltig hangoztassuk, hogy a szabadságot visszük keletre.

Részleteiben:

A Krím-félszigetet meg kell szabadítani az idegenektől, és be kell népesíteni németekkel. Ugyanígy, az egykori osztrák Galícia feltétlenül a Német Birodalom része legyen.

Mostanság jók a kölcsönös viszonyaink Romániával, de senki nem tudja, hogy ezek a kapcsolatok miként alakulnak a jövőben. Ezzel a bizonytalansággal számolni kell, és ennek megfelelően kell megállapítani velük az államhatárokat. Nem szabad kitenni magunkat egy harmadik ország jóindulatának. Mindezt figyelembe véve kell építeni kapcsolatainkat Romániával.

Alapvetően arról van szó, hogy kiaknázzuk azt a hatalmas területet úgy, hogy először: birtokunkba vesszük azt, másodszor: hogy kormányozzuk, harmadszor: hogy kizsákmányoljuk.

Az oroszok most partizánháborúra adtak parancsot a hátorszägunkban. Ennek a partizánháborúnak előnye is van, hiszen lehetővé teszi, hogy mindenkit kiirtsunk, aki ellenünk fordul.

És a legfontosabb:
Az Uráltól nyugatra egy rajtunk kívül álló, másik katonai hatalom soha többé ne emelkedhessen fel, ha akár száz évig is kell ezért harcolnunk. A Führer minden követőjének tudnia kell, hogy a Birodalom csak akkor lesz biztonságban, ha az Uráltól nyugatabbra nem létezik majd idegen haderő. Ennek a térségnek mindennemű lehetséges veszélytől való védelmezését Németország vállalja magára. Vastörvény legyen: „Soha ne engedtessék meg, hogy bárki más is fegyverrel rendelkezzen a németeken kívül!" Ez különösen fontos. Ha könnyebbnek is tűnne a közeli jövőben valamely alárendelt népet bevonni a fegyveres támogatásba, helytelen döntés lenne. Ez előbb-utóbb egy szép napon, feltétlenül visszájára fordulna. Ezzel csak saját magunk ellen tennénk. Csak a németek lehetnek jogosultak a fegyver viselésére és nem a szlávok, a csehek vagy az ukránok.

Semmi esetre sem folytathatunk „ingadozó" politikát, miként ez volt 1918-ban Elzászban. Az angol mindig kitűnik egy célhoz való következetes kitartásával, egy bizonyos vonalhoz való igazodásával. Ebben a vonatkozásban feltétlen tanulnunk kell az angoloktól. Ennek megfelelően nincs jogunk arra, hogy viszonyunkat egyes személyiségektől tegyük függővé. Itt például szolgálhat az a viselkedés, amit az angolok tanúsítottak Indiában az ottani hercegek iránt: a katonának mindig a rezsimet kell védelmeznie.

Az újonnan megszerzett keleti területeket mennyei kertté kell változtatnunk. Ezek életbevágóan fontosak lesznek számunkra. A gyarmatok ehhez képest alárendelt szerepet játszanak.

Még azokban az estekben is, amikor bekebelezünk egyes körzeteket, mindenkor kötelesek vagyunk a jog és a lakosság védelmezőinek szerepét vállalni. Ennek megfelelően már most meg kell választani bizonyos fogalmakat. Mi nem a Birodalom új területeiről beszélünk, hanem a háború által napirendre tűzött feladatokról. Éppenséggel a Baltikumot a Dvina folyóig[26] – Keitel tábornaggyal egyeztetve – már most kormányzásunk alá kell vonni.

*

[26] A Nyugati-Dvina (lettül: Daugava, németül: Düna, oroszul: Западная Двина) folyóról van szó.

Rosenberg birodalmi vezető aláhúzza, hogy véleménye szerint minden megyében (kormányzóságban) más-más viszonyt lenne indokolt fenntartani a lakossággal. Ukrajnában ígéreteket kellene tennünk a kultúra területén, fel kellene szítani az ukránok történelmi öntudatát. Egyetemet kellene nyitnunk Ukrajnában és más hasonló lépéseket tennünk.

A birodalmi marsall ennek ellentmondott, rámutatván arra, hogy nekünk elsősorban saját magunk élelmezését kell biztosítani, minden más kérdés jóval későbbre halasztandó.

(Járulékos kérdés: létezik-e egyáltalán Ukrajnában kulturális réteg, avagy a felső rétegbe tartozó ukránok csak a mostani Oroszországon kívül elő emigránsok körében lelhetőek fel?)

Rosenberg, folytatva a vitát kijelenti, hogy Ukrajnában is fejleszteni kell az ismert önállósági, függetlenségi törekvéseket.

A birodalmi marsall arra kéri a Führert, hogy közölje, milyen területeket ígért oda egyes országoknak.

A Führer válasza: Antonescu Besszarábiát és Odesszát akarja megkapni egy megfelelő, Odesszából kiinduló folyosóval nyugatra és északnyugatra. Rosenberg és Keitel ellenvetésére válaszolva, a Führer rámutat, hogy az Antonescu által kért új országhatár csak kis mértékben lépi túl a régi román államhatárt. A Führer hangsúlyozza, hogy a magyaroknak, a törököknek, a szlovákoknak semmiféle határozott ígéret nem tett.

A Führer ezt követően vitára bocsátja, hogy nem kellene-e már most átadni a Főkormányzóságnak[27] Galícia régi osztrák részét? A véleménycsere után a Führer eldönti, hogy ezt az országrészt nem kell átadni a Főkormányzóságnak, csak alárendelni Frank birodalmi miniszternek[28] (jelenlegi székhelye Lemberg).

A birodalmi marsall helyesli a Balti-tenger menti terület különböző részeinek Kelet-Poroszországhoz való csatolását, például a białystoki[29] erdőket.

[27] Az 1939-ben megszállt lengyel területeket említi a szöveg.

[28] Hans Frank (1900–1946). Jogász, ügyvéd. 1939-től 1945-ig a Lengyel főkormányzóság vezetője. A lengyel zsidóság kiirtásának egyik végrehajtója. A nürnbergi bíróság háborús bűnök és emberiségellenes bűncselekmények vádjával ítélte halálra.

[29] Białystok. Oroszul: Белосток. Ma: Podlasiei vajdaság, Lengyelország.

A Führer aláhúzta, hogy az egész Balti-tenger menti területnek a birodalom területévé kell válnia. Ugyanúgy, a birodalom része legyen a Krím-félsziget a hozzá tartozó északi területekkel. Ezeket a csatlakozó területeket minél nagyobbra kell méretezni.

Rosenberg kétségének ad hangot az ottani területeken élő ukránok miatt.

(Futólag: többször elhangzott, hogy Rosenberg túlságosan sok figyelmet szentel az ukránoknak. Ő a régi Ukrajnát lényegesen nagyobb méretűvé akarja tenni.)

A Führer a továbbiakban kiemeli, hogy a volgai német kolóniáknak is a Birodalom részévé kell válniuk, pontosan úgy, ahogy ez a Balti-tenger menti területtel történik. Előbbi német koncesszió, katonai kolónia legyen.

A finnek Kelet-Karéliát akarják megkapni. A Kola-félsziget azonban hatalmas nikkelkészletei miatt Németországhoz kerüljön.

A legnagyobb óvatossággal kell előkészíteni Finnország szövetségesi minőségben való csatlakozását Németországhoz. A Leningrádi területre a finnek pályáznak. A Führer Leningrádot a földdel akarja egyenlővé tenni, azzal céllal, hogy utána átadja a finneknek.

*

Ezután Rosenberg birodalmi vezető felvetette a kormányzás karhatalmi biztosításának kérdését.

A Führer Göring birodalmi marsallhoz és Keitel tábornagyhoz fordult: ő mindig is ragaszkodott ahhoz, hogy a rendőri ezredek harckocsikat kapjanak. Az új keleti területeken a rendőrség alkalmazásához ez rendkívüli módon szükséges, hiszen amennyiben megfelelő harckocsikkal rendelkezik, a rendőrség sokkal többet tehetne. Egyébként, húzza alá a Führer, a biztosításra rendelt csapatok ereje igen csak elégtelen. Göring azonban áthelyezi a tanrepetereket új területekre, és ha felkelés esetén szükség lenne rá, akkor a Ju 52[30]-esek képesek lesznek a lázadók bombázására. A gigantikus megszállt területet természetesen minél gyorsabban pacifikálni kell. Ez leginkább úgy érhető el, ha mindenkit agyonlőnek, aki akár csak görbe szemet vet ránk.

[30] Junkers Ju 52. 18 személyes szállító repülőgép. Nem egyszer közepes bombázóként használták.

Keitel tábornagy aláhúzza, hogy a helyi lakosságot felelőssé kell tenni saját ügyeiért, minthogy természetszerűleg nem lehetséges minden pályaudvar és porta mellé őrséget kirendelni. A helyi lakosság legyen tudatában annak, hogy mindenkit agyonlőnek, aki tétlenkedik, és a bármilyen vétséget elkövetőkre szigorú felelősségre vonás vár.

Rosenberg birodalmi vezető kérdésre a Führer válaszában kifejtette, hogy Ukrajnában is újra kell indítani a helyi újságok kiadását, így növelve a helyi lakosságra gyakorolt befolyást.

Rosenberg birodalmi miniszter előadta azon kérését, hogy kapjon szolgálati meghatalmazást. Kéri, hogy engedjék át neki a volt szovjet kereskedelmi kirendeltség Lietzenburger utcai épületét. A külügyminisztérium azonban tartja magát ahhoz, hogy ez az épület exterritorális[31] ingatlan. A Führer erre megjegyezte, hogy ez ostoba állítás. Dr. Lammers birodalmi miniszter feladatul kapja, hogy ezt az épületet azonnal adják át Rosenbergnek további egyezkedés nélkül.

1.2. Hitler parancsa Leningrád és Moszkva elpusztítására

Már szó volt arról, hogy a hitleri hadjárat néhány specifikumát tekintve jelentősen eltért a hadviselés hagyományos vitelétől. Ezzel kapcsolatban, utalván arra, hogy a tradicionális háborúkhoz képest – ahol a fegyverrel kivívott győzelem a vezérlő elv –, itt az ellenség, az azt alkotó államok, népek megsemmisítése dominált. A nácik – elsősorban Hitler – a Szovjetunió elleni hadjáratot mint korának harmadik pun háborúját kezelte, és hűen követte Cato szenátor szállóigévé vált mondatát – *„Ceterum censeo Carthaginem esse delendam"* –, csak éppen a két szovjet-orosz metropoliszt rak-

[31] Idegenjogi (~területen kívüli, küljogi)

ta az egykor volt pun birodalom fővárosának a helyébe. Hitler valójában halálra ítélte Leningrádot és Moszkvát, azok teljes lakosságát, az ott évszázadok alatt felhalmozott kulturális és tudományos értékekkel együtt.

C123 – A Führer főhadiszállása
A Fegyveres Erők Főparancsnoksága, 1941. október 7.
No. 44.
1675/41.sz. biz. a vezérkari főnök irodája, (L/1. hadm. oszt.)

A HADSEREGEK FŐPARANCSNOKSÁGA
(hadműveleti osztály)

A Führer újból úgy döntött, hogy Leningrád, majd később Moszkva kapitulálását nem szabad elfogadni, még abban az esetben sem, ha az ellenség felajánlaná.

Ennek az intézkedésnek a helyessége az egész világ számára érthető. Ha Kijevben az időzített aknák robbanása nagy veszélyt jelentett csapatainkra nézve, annál fokozottak mértékben kell számolni azzal Moszkvában és Leningrádban. Arról, hogy Leningrád alá van aknázva és az utolsó emberig fog védekezni, maga az orosz rádió adott hírt.

Nagy járványveszéllyel is számolni kell. Ezért egyetlen német katonának sem szabad belépnie ebbe a városba. Aki vonalainkkal szemben elhagyja a várost, tűzzel kell visszakergetni.

A nem ellenőrzött kisebb átjárókat, amelyek lehetővé teszik, hogy a lakosok egyenként evakuálhassanak Oroszország belső körzeteibe, csak üdvözölni kell. A többi városokkal kapcsolatban is be kell tartani azt a szabályt, hogy elfoglalásuk előtt tüzérségi tűzzel és légitámadásokkal földig le kell rombolni őket, és a lakosságot menekülésre kell kényszeríteni.

A káosz annál nagyobb lesz Oroszországban, a megszállt keleti területek igazgatása és kiaknázása pedig annál könnyebb, minél nagyobb számban menekülnek Oroszország belső területei felé Szovjet-Oroszország városainak lakói.

A Führernek ezt az akaratát tudtára kell adni minden parancsnoknak.

A Fegyveres Erők Főparancsnoksága vezérkari főnökének megbízásából,

Jodl[32]

Leningrád megsemmisítésére vonatkozóan még a német haditengerészet vonalán is kiadtak hasonló tartalmú hitleri parancsot. A két szovjet-orosz városra – különösen Leningrádra – mérhetetlen szenvedést hozó ítéletek tébolya visszaköszön a náci diktátor három évvel későbbi őrületében, amikor Budapest végsőkig való védelmezésére parancsolta katonáit és a maradék magyar fegyveres erőket. A Szovjetunió összeomlását és a kelet-európai rendszerváltást követően hazánkban is hatalmas lendületet vett a múlt átértékelése. Ennek keretében igyekeznek elhallgatni vagy nemes egyszerűséggel letagadni Budapest ostromának egy roppant jelentőségű mozzanatát, a két szovjet parlamenter történetét. A Vörös Hadsereg 2. Ukrán Frontját vezető Malinovszkij marsall[33] Osztyapenko és Steinmetz kapitányok közvetítésével felajánlotta a becsületes megadást. Manapság szinte mindenki a két parlamenter halálának körülményeit kutatja, de teljesen elfeledkezik a hitleri attitűd alapos vizsgálatáról. A Leningrád és Moszkva megsemmisítésére kiadott parancsok és a Vörös Hadsereg előretörését nyomán erődökké alakított városok (Königsberg, Breslau) tragikus példájából kiindulva, biztosak lehetünk abban, hogy Hitler soha, semmilyen körülmény között nem adta volna fel a reménytelen helyzetbe került magyar fővárost. A Duna ékköve így lett a lángok martalékává. Azokat pedig, akik ennek megakadályozásáért tettek, az utókor megalázta és emléküket egy szoborparkba zárta.

Nézzük további példákat Hitler könyörtelen parancsai közül!

[32] Alfred Jodl (1890–1946). Tábornok, 1939 és 1945 között a Wehrmacht vezérkari főnöke. Reimsben ő írta alá a német fegyverletételt. A nürnbergi per során halálra ítélték és 1946-ban kivégezték.

[33] Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (oroszul: Родион Яковлевич Малиновский. 1898, Odessza – 1967, Moszkva). Harcolt a spanyol polgárháborúban. 1944-től marsall. 1957-től 1967-ig védelmi miniszter.

1.4. Hitler kommandóparancsa, 1942. október 18-án

A hitleri hadviselés sajátosságai közé tartozó egyik kritérium abban állt, hogy már a keleti hadjárat megindítása előtt, tehát még tervezésének stádiumában a Barbarossa hadművelethez csatoltan különleges parancsokat adta ki. Ez is bizonyítja, hogy a kegyetlenkedések megengedése (legalizálása) hamarabb történt, mint ahogy azt a partizánakciókra hivatkozva később még tovább szigorították.

Követendő utasítások a 21. parancshoz
(Barbarossa hadművelet) tartozó különleges területekre[34]

A Führer főhadiszállása, 1941. május 13.

A partizánokat kíméletlenül meg kell semmisíteni harc vagy üldözésük közben. A Wehrmacht-csapatokra és kíséretükre támadó ellenséges polgári személyeket a csapatok a helyszínen semmisítsék meg bármilyen eszközzel.

A csapatok szolgálatában állóknak az ellenséges polgári lakosokkal szembeni bánásmódjáért, kizárt bárminemű felelősségre vonás, még akkor is, ha cselekményük katonai bűntettet valósít meg, vagy szolgálati szabályzatot sért.

Hitler hírhedt kommandóparancsa a második világháború egyik legtöbbet idézett náci katonai dokumentuma, mely kimondta, hogy az összes olyan katonát, akik részt vettek a Birodalom ellen vezetett kommandó-akciókban elfogásuk esetén kivégzik, esetleg koncentrációs táborba szállítják. Bár a kommandó-akciókban bevetett szövetséges katonák egyenruhában léptek az ellenséges területre, így velük szemben is a hadifoglyokra vonatkozó szabályok szerint kellett volna eljárni, a kommandó-alakulat egyes tagjait mint ügynököket kezelték. Azokat pedig, akik a Birodalom törzs-

[34] Müller, Norbert: *Wehrmacht und Okkupation 1941–1944*: zur Rolle der Wehrmacht und ihrer Führungsorgane im Okkupationsregime des faschistischen deutschen Imperialismus auf sowjetischem Territorium. Berlin, Deutscher Militärverlag, 1971. pp. 6–8. (2. sz. melléklet)

területein vagy a megszállt vidékeken helyi lakosként szabotázstevékenységet folytattak, azonnal átadták az SD-nek. Többségüket egy napon belül kivégezték.

Hitler kommandóparancsa[35], 1942. október 18.

I. paragrafus

Ellenségeink egy idő óta olyan módszereket alkalmaznak a hadviselésben, amelyek ellenkeznek a genfi nemzetközi egyezménnyel. Különösen kegyetlen és aljas az úgynevezett kommandó-alakulatok magatartása, amelyek tagjait, amint az bebizonyosodott, az ellenséges országokban részben a szabadon bocsátott bűnözők közül toborozzák. A kezünkbe került parancsokból kiderül, hogy ezek nemcsak a foglyok megbilincselését írják elő, hanem azt is, hogy a védtelen hadifoglyokat azon nyomban meg kell ölni, mihelyt a kommandó-alakulatok tagjai úgy vélik, hogy céljaik megvalósításában a foglyok terhet jelentenek vagy másképpen akadályozhatják őket. Végül olyan parancsok is kezünkbe jutottak, amelyek elvből követelik a hadifoglyok megölését.

II. paragrafus

Ezért abban a kiegészítésben, amelyet a fegyveres erők 1942. október 7-én kelt jelentéséhez fűztünk, már bejelentettük, hogy Németország az angolok és cinkosaik e szabotőrcsapataival szemben a jövőben a teljes viszonosság elve alapján fog eljárni, vagyis a német harcoló csapatok könyörtelenül le fogják kaszabolni az ilyen elemeket, ahol csak megjelennek.

III. paragrafus

Ezért megparancsolom, hogy minden ellenséget, akivel a német katonák az úgynevezett kommandó-akciók során Európában vagy Afrikában szembekerülnek, még ha egyenruhát viselő katonák-

[35] Kommandobefehl. A magyar fordítás forrása: http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/k21018.html

ról vagy szabotőr csapatokról van is szó, függetlenül attól, hogy van-e náluk fegyver vagy sem, harcban vagy menekülés közben az utolsó emberig meg kell semmisíteni. Ilyen esetekben lényegtelen, hogy műveleteik végrehajtására hajón vagy repülőgépen érkeznek, vagy ejtőernyővel dobják-e le őket. Még ha az ilyen egyének felfedeztetésük esetén jeleznék is, hogy megadják magukat, elvből meg kell tőlük tagadni minden kegyelmet. Minden egyes esetben részletes jelentést kell küldeni az OKW-nak[36], hogy azt a Wehrmacht hivatalos tájékoztatójában közzétegyék.

IV. paragrafus

Ha az ilyen kommandó-alakulatok egyes tagjai, akik mint ügynökök, szabotőrök stb. dolgoznak, más úton kerülnek a Wehrmacht kezébe, például az általunk megszállt országok valamelyikében rendőrségünk fogja el őket, azonnal át kell őket adni az SD-nek[37]. Szigorúan tilos őket, akár csak átmenetileg is, katonai őrizetben vagy hadifogolytáborban tartani.

V. paragrafus

Ez a parancs nem vonatkozik az olyan ellenséges katonákkal való bánásmódra, akik a rendes hadműveletek során (nagyarányú offenzíva, partraszállási hadműveletek és légi ütközetek), nyílt csatában kerülnek fogságba vagy adják meg magukat. Nem vonatkozik továbbá azokra az ellenséges katonákra sem, akik tengeri csata után kerülnek kezünkbe vagy valamely légi ütközet után ejtőernyőn ugranak le, hogy így mentsék életüket.

VI. paragrafus

A parancs nem teljesítése esetén haditörvényszék elé állítok minden parancsnokot vagy tisztet, aki nem teljesíti azt a kötelességét, hogy e parancsról tájékoztassa katonáit, vagy aki e parancs ellenére cselekszik.

[36] OKW, Oberkommando der Wehrmacht – a Wehrmacht főparancsnoksága
[37] Sicherheitsdienst (Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS, rövidítve: SD) – biztonsági szolgálat

2. fejezet

Hitler gazdaságpolitikája a megszállt keleti területeken – a kifosztás intézményi és gazdasági mechanizmusa

A Hitler Kelet-politikáját taglaló fejezetben már képet kaptunk a náci megszállás ideológiai hátteréről. Ennek párja, ha úgy tetszik kiegészítése az elfoglalt szovjet területek gazdasági kifosztásának kórképe, mely a téma mellőzöttsége okán új információkkal szolgálva, hasznára válhat nem csupán a vonatkozó ismeretei bővítésére vágyó olvasónak, de a gazdaság- és hadtörténészeknek, a korszakkal foglalkozó publicistáknak vagy éppen az azt oktató történelemtanároknak is.

A hitleri megszállás rendszeréről szóló (szak)irodalom leginkább az elnyomó fegyveres gépezetről, a szovjet honvédő erők és a megszállók közötti összeütközésekről, a fegyveres konfliktus áldozatairól ad számot. Ritkábban a nemzeti-etnikai szenvedések szemszögéből vizsgálja az 1941-től 1945-ig terjedő zajos korszakot, néha pedig – döntően a szovjet rendszerben – az irreguláris, tehát partizán fegyveresek és a nemzeti ellenállók hősiességének felmagasztalása (manapság inkább elmarasztalásuk) volt terítéken. Napjaink szépirodalmi művei és filmművészeti alkotásai is egyre többször a megszálló rendszer valamely „bűnbánó" szereplőjének nézőpontját közvetítve villantanak fel epizódokat ezekből a vészterhes időkből.

Szerzőként fontosnak, sőt elsődlegesnek tartom a náci hódítók emberek felett álló, elnyomó, terrorra és megfélemlítésre épülő politikai-fegyveres rendszerének a leírását, az alap és a felépítmény egyidejű leleplezését. Enélkül a hódítók emberiségellenes tevékenységének és az általuk viselt történelmi felelősség belátása nem lehetne teljes. Van azonban a nácik megszálló-elnyomó rendszerének egy rejtettebb, ismeretlenebb szintje: a rablás gyakorlata illetve a megszállás alatt sínylődő emberre leselkedő pusztulás,

a fizikai megsemmisülés veszélye, adott esetben esély a túlélésre és a megmaradásért folyó küzdelem nehezen megrajzolható szövevénye. Ez a soktényezős élet-halál játszma nem mutatható be a megszállt területek gazdasági működését szabályozó rendszer részletes ismerete nélkül. Ebbe a tág keretbe tartoznak a hétköznapi ember fizikai túléléshez szükséges élelmiszeradagok, az óvó fedél és a közösségi gondoskodás minimális feltételei. Összességüket tekintve az emberi lét háborús garanciái. A következőkben a nácik intézményesített rablásának gazdasági szempontjait bemutatva a kifosztás mindennapokat átszövő mechanizmusa kerül terítékre.

A régi rablóháborúkban a kalandozó elragadta, amit talált, és a zsákmánnyal együtt távozott. Később a hódító elvitt mindent, amit jónak látott, és rendszeres adó fejében élni hagyta az igába hajtott legyőzötteket. A hitleri keleti zsákmányszerző háborúban a leigázott népek (államok) értékeinek elrablása, a megszállt területek hasznosításából származó javak folyamatos kisajátítása, s a kolonizáló rendfenntartók helyi ellátása volt a döntő cél, fedezve a Birodalom szűnni nem akaró munkaerő-éhségét az elnyomott népek toborzása és erőszakos elhurcolása révén. E szokatlan hadviselési forma megkövetelte a megszállt területeken valamiféle gazdálkodás megszervezését és az arra támaszkodó gazdaság működtetését. Így a „bennszülött" népesség munkaképes részének kikényszerített foglalkoztatása is a nácik lokális rendszerének egyik alapkövévé vált. A német felsőbbrendűséget „tudományos" gyakorlatiassággal leíró, következésképp a Szovjetunió nációinak alávetettségét hirdető náci *Ordnung* pókhálója beszőtte a megszállt vidékeket.

A politikai-gazdasági elnyomás sokszor unalmas szakkérdésein túl, magasabbra emelve tekintetünket, a náci fennhatóságú területeken rekedt emberek túlélési lehetőségeit kell vizsgálnunk, mérlegelve a fegyveres elnyomó gépezet erejét és a leigázottaknak szánt gazdasági ketrec szorítását. Ne felejtsük el, hogy voltak olyan nagy kiterjedésű szovjet zónák, ahol a megszállás akár három évig is eltartott, ezért a tartósan függő helyzetbe került szovjet civilek a tragikus helyzet túszai lettek, azt kellett túlélniük. A német haderő vezette zsákmányszerzéshez és az utánpótlás biztosításához szükség volt köz- és vasúti illetve vízi szállításra, mezőgazdasági termelésre, ahogy fűtőanyagra és dologra fogható olcsó munkaerőre is. Miként az ókori rabszolgáknak, úgy az elnyomott szovjet népességnek is szavatolni kellett egyfajta létminimumot, engedélyezve az erősen korlátozott élelmiszer-beszerzést, a konyhasó vásárlását és kereskedelmét, de nélkülözhetetlen volt valamennyi elérhető orvos illetve bába is. A nácik természetesen nem a helyiek túlélését kívánták segíteni, hanem a lassú halálra ítélt lakosság kizsigerelését, vegetálását készítették elő. Talán a megszállás e metszete a leginkább összetett és töprengésre késztető. Így kerültek az eredeti gondolatmenetbe a honi történetírói hagyományoktól idegen gazdasági kategóriák mint a tulajdonviszonyok, a német gazdaságirányítási hierarchia uralkodása a honi munkásrétegek és az értelmiség felett, a kétféle munkajog és bérezés kérdése, az idegen pénzrendszer bevezetése valamint a megszállók árpolitikája. A mindennapi gyakorlat ezen pilléreinek egy része jó ideig a színfalak mögött rejlett. Most ezek mögé tekintünk be.

2.1. A megszállt területek gazdasági kiaknázásának intézményei – német üzletemberekkel és katonákkal vegyítve

A náci okkupáció gazdasági szférájának irányítása a megszállt keleti területeken az OKW hatáskörébe tartozott, azon belül is a Gazdasági Törzskar foglalkozott a helyi gazdaság működtetésével és a javak kiáramoltatásával. Utóbbi német rövidítése a vonatkozó parancsokban és a hadtörténeti szakirodalomban: WiFüStab[1]. A Gazdasági Törzskar részét képezte a Szovjetuniótól elragadott területekre szakosodott – WiStabOst[2] német rövidítésű – Keleti Gazdasági Törzskar. Bár a német megszállás alá került területek gazdasági ügyei a már említett Gazdasági Törzskar kezében összpontosultak, a civil birodalmi minisztériumok is rendelkeztek rájuk ruházott specifikus gazdasági hatáskörökkel.

[1] Wirtschaftsführungsstabs Ost
[2] Wirtschaftsstab Ost

A német hadvezetés azon alapvetésből indult ki, hogy a Szovjetunió ellen elindított katonai hadműveletek nagyon gyors sikere esetén, a megszállt területeken lényegében működőképes gazdaságot találnak. Elképzelésük nem nélkülözött minden alapot, mivel a meglepetésszerű nyugati hadjáratok pozitív tapasztalatai is ezt a hipotézist támasztották alá. A könyv elején idézett Georg Thomas tábornoktól származó elemzés ebből a szempontból akár figyelmeztetőnek is tekinthető, hiszen a magas rangú német tiszt a jelentés szövegben és főként a végkövetkeztetések megfogalmazásában rámutatott arra, hogy a Barbarossa hadművelet eredeti céljainak függvényben kiszámított német gazdasági zsákmány adatai csak a villámháború egyértelmű győzelme esetén érvényesek. A villámháború realitását azonban maga Thomas tábornok sem kérdőjelezte meg, magas beosztást vállalat annak sikeréért. Később – a mind hatalmasabbá váló kudarc árnyékában – került szembe Hitlerrel.

A Szovjetunió hadüzenet nélküli megtámadását követően, a német haderő kezdeti sikerei, gyors előrenyomulása ellenére, a szovjet államvezetés kiürítési parancsainak végrehajtása során a visszahagyott gazdasági potenciálban a hátráló szovjetek oly mértékű károsodást okoztak, hogy a német vezetők rögtönzött értékelése szerint lehetetlennek tűnt bármiféle ipari-gazdasági tevékenység gyors újraindítása. A németek csak a balti országokban[3] számíthattak kedvezőbb kiindulási viszonyokra, ahol a kiürítés és a gyárak üzemképtelenné tétele közel sem volt olyan alapos, mint más szovjet fennhatóságú területeken, ezért e három állam iparát a német megszállók viszonylag gyorsan saját szolgálatukba állították.

Ezzel szemben a Szovjetunió orosz és ukrán területein illetve délen a kiürítési rendeletnek megfelelően, a speciális szovjet alakulatok az üzemek igen nagy részét termelésre alkalmatlanná tették, máskor erősen megrongálták. A mozdonyokat és a vagonokat többnyire a hátországba vontatták a kiürítő teherszállítmányokkal együtt. A német megszállók saját vasúti szállítmányozásának előfeltételeit az is rontotta, hogy az orosz vasút nyomtávolsága

[3] A három balti szovjet köztársaság területén.

eltért az európai standardtól, így a pályát sínek pótlólagos lefektetésével át kellett alakítani, vagy a rakományokat – jelentős időveszteséggel – valahol átrakodni.

A széntermelés centrumaiban, főként a Donyec-medencében – leszámítva a deponált szénkészleteteket – üzemképtelenné tették a bányák aknáit, míg azok műszaki berendezéseit, különösen szállítórendszereit, de még a legnagyobb méretű bányagépeket is a hátországba menekítették. A legjobb szakembereket, az üzemek főnökeitől a munkavezetőkig bezárólag szintén messze a front mögé evakuálták.

A megszállt területeken az orosz–ukrán lakosság életfeltételei teljesen bizonytalanná váltak. A visszamaradt ipari munkások a lehető leggyorsabban és nagy tömegben régi falvaikba vagy más, az élelmiszerforrásokhoz közelebb fekvő területre vándoroltak. Összességében az általános gazdasági összeomlásnak a német megszállók számára olyannyira vigasztalan képe mutatkozott a hódítás első szakaszában, hogy a német uralom alá került szovjet gazdaság lehetőségeinek kiaknázása kezdetben kizártnak tűnt.

Az ipari üzemek gazdasági hasznosításának kilátásai a megszállók számára minden tekintetben sokkal rosszabbak voltak, mint a mező- és erdőgazdasági területeken. Ott ugyanis a gazdasági tevékenység alapjai – a termőföld, az erdő, és az alapvető munkaeszközök – a megszállók rendelkezésre álltak. Sőt, a vártnál jóval korlátozottabb mértékben bár, de az alkalmazható munkaerő is.

Tetézve az „új urak" nehézségeit, nagyon hamar felszínre került egy további probléma. A Szovjetunióba benyomult nagyszámú német csapatok, melyek ellátását kezdetben magától értetődőnek és könnyen fedezhetőnek tekintették, akkora mennyiségű ellátási követelésekkel léptek fel a magasabb parancsnokságokon, hogy azok kielégítésére minden hadra fogható forrást igénybe kellett venni. Leningrád német–finn blokádjának tanulmányozása során találtam forrást arra, hogy az Észak hadseregcsoport 1941 júniusában a támadó hadműveletekhez összesen 20 napra elegendő élelmiszerkészletet vitt magával. Nyilvánvaló, hogy a német csapatok ellátása csupán a megszerzett forrásokból, egyszeri rekvirálásával nem volt megoldható, így megnyugtató garanciát kizárólag a megszállt szovjet gazdaság működtetése adhatott.

Szintén kezdettől fogva kizárt volt, hogy a hatalmas Wehrmacht teljes anyagi szükségletét, a kis kapacitású nyugat–kelet irányú vasúti szállítási vonalon továbbítsák a Birodalomból a német–szovjet határra, majd azon is túl, követve a hadra kelt csapatokat. Következésképpen, az egyre sokasodó megszálló alakulatokat, a körülményekhez képest mind nagyobb mértékben az elfoglalt területről kellett ellátni.

Minél keletebbre tört előre a német támadó ék, minél inkább nyilvánvalóvá vált a villámháború kudarca és az elhúzódó fegyveres konfliktus elkerülhetetlensége, annál hangsúlyosabban merült fel annak szükségessége, hogy egy helyi, közvetlenül a német csapatok mögött termelő ipari bázist hozzanak létre, ahol legalább a csapatszükségletek valamely hányadát elő lehetett állítani.

A már felsoroltakon kívül a szovjet területek gazdasági kiaknázása a Birodalom és a szintén megszállt nyugat-európai területek túlpörgő termelését is tehermentesítette volna, miközben enyhíteni volt hivatott az egyre válságosabbá váló németországi munkaerőhiányt.

A német megszállók birtokba veszik a szovjet állami tulajdont és a kolhozokat valamint a szövetkezeti kereskedelmi hálózatot

A megszállt szovjet területeken a németek szembe találták magukat a tulajdon új – általuk ismeretlen – problémájával. Az 1940-ben megszállt nyugat-európai országokban a gazdaság termelőeszközei túlnyomórészt magántulajdonban voltak, az egyes gyárak, gazdaságok élén tőkések álltak, akik maguk igazgatták a vállalatokat vagy megbízottaik útján működtették cégeiket, ezért képesek voltak a német megszállók érdekeinek megfelelően szinte zavartalanul folytatni tevékenységüket. A német hódítók a szovjet területeken állami vagy szövetkezeti tulajdonú üzemekre leltek, de csak néhányat találtak az irányításukra is képes vezetők közül. Ugyanis a szovjet hatóságok a legkiválóbb szakembereket még a kiürítés során a hátországba menekítették, nagy ritkán antifasiszta feladatra rendelve, illegalitásban hagyták vissza őket.

A mezőgazdaság tulajdoni struktúrája a megszállt területeken[4]

Tulajdonforma	Gazdaságok száma	Terület (hektárban)
Állami gazdaság	4 307	6 530 800
Kolhoz	32 203	43 469 000
Magánporta (Ostland)	645 000	11 863 300

Tehát a megszállók előtt tornyosult az a feladat, hogy kiépítsék a német központi hadigazdasági irányítást anélkül, hogy tág teret engedtek volna egy majdan létesítendő magángazdaság hatalmának, azzal a jövőképpel, hogy a meghódított szovjet területeken csak a győzelem után osztják ki magántulajdonba a fellehető tőkéket – bányákat, gyárakat, földeket, erdőket, vasutakat, kereskedelmi hálózatokat és minden más egyebet.

A hadigazdálkodás intézményrendszere Németországban és a német fennhatóság alá került nyugat-európai országokban adott volt, a német hódító érdekeket jól szolgálta. E strukturális modellt követve, az elfoglalt szovjet vállalatokat a gazdasághoz nem értő katonák helyett a német üzleti körökből jelentkező és alkalmasnak ítélt cégeknek adták át, de nem tulajdonba, hanem a német társasági jog által jól értelmezhető vagyonkezelésbe, megtartva ezzel a felettük gyakorolt ellenőrzést a kiépült katonai gazdasági szolgálat védernyője alatt. Az így helyzetbe jutó német vagyonkezelő vállalatok állami ígéretet kaptak arra, hogy idővel, a szovjet tőkejavak német győzelmet követő privatizálása során elsőbbséget élveznek. Ezzel a tagadhatatlanul ügyes húzással a német ipari-gazdasági körök tulajdonszerzési törekvését (lényegében „eredeti" keleti tőkefelhalmozását) összekapcsolták a szakmai tudást igénylő vállalatműködtetéssel, s felgyorsították a kvázi-tulajdonosok bekapcsolását a megszállt szovjet piac működtetésébe.

Így jött létre a német vagyonkezelők és a szintén német patronáló cégek sűrű szövésű civil hátterű hálózata a megszállt szovjet területeken. A birodalmi cégeket a német katonai gazdasági hatóság oly módon bízta meg az elfoglalt szovjet gazdálkodó vállalatok vagyonkezelésével, hogy azok a gépparkkal együtt átvéve a

[4] *Müller, Rolf-Dieter* (Hrsg.): *Die* deutsche Wirtschaftspolitik. p. 68.

szakmai-technikai és kereskedelmi vezetést, az anyagkészleteket szükség szerint a saját eszközeikből egészítették ki, de a szakmai személyzetet is a maguk állományából rendelték keleti kiküldetésre. A WiIn[5] irányelvei szerint a német vagyonkezelőknek a szovjet gyárakat saját üzleti kockázatukra kellett irányítaniuk. Ezzel a német hadvezetés csúcsa, az OKW elérte, hogy a katonai gazdasági igazgatásnak mint fennhatóságnak nem kellett vállalati gazdálkodást folytatnia, hanem ezt a magángazdaság professzionális képviselőinek, igazi szakembereknek engedte át, és magának csupán a mindenkori szükségletek által meghatározott termelés irányítására vonatkozó katonai utasítási és ellenőrzési jogot tartotta meg.

Erre a tőkehódításra a német birodalmi szerveknek, bárminő irányítási formát alkalmaztak is, senki nem adott felhatalmazást. Ezért a szovjet hatóságok a korabeli diplomáciai dokumentumokban és az általuk terjesztett propagandában a megszállt területek népi tulajdonú javainak erőszakos kisajátítását következetesen *fasiszta rablás*nak minősítették, s ez – belegondolva a kifosztás kimunkált mechanizmusába – nem volt túlzás.

A vagyonkezelő keleti társaságok és patronáló cégek

A megszállt szovjet területekre kijelölt német vagyonkezelők, a *keleti társaságok és patronáló cégek* gyűjtőfogalom alatt vonultak be a német jogi és gazdasági szaknyelvbe. A keleti társaságok már 1942-ben lendületesen terjeszkedtek. A vagyonkezelő gazdasági intézmények kiterjesztését a gazdaságpolitika feje, Göring birodalmi marsall, nem sokkal a Szovjetunió megtámadását követően kiadott 1941. július 27-i leiratában vetítette előre[6], amikor bizonyos német köröknek egyetértését nyilvánította ki a keleti „monopol-társaságok" alapításával kapcsolatban. Kezdetben olyan társaságokról volt szó, amelyek alapításában jellemzően a Birodalom, az ipar és egyes kebelbeli német üzleti körök, a tűzhöz közel állók játszottak úttörő szerepet. Feladatuk első körben a megszállt keleti területek „súlyponti" gazdasági ágazatnak gondozása volt, melyet az

[5] Wirtschaftsinspektionen
[6] Zöld Mappa. II. rész. p. 16.

ott található üzemek vagyonkezelői igazgatásán keresztül valósították meg.

Az eleve csak határozott időre alapított keleti társaságok működését kezdettől fogva korlátok közé szorították. Fennállásukat mindössze átmeneti megoldásnak tekintették és optimistán úgy képzelték, hogy 1944. december 3-ig bezárólag, a tulajdonjog végleges rendezésével már felszámolhatóak lesznek. A társasági szerződések tartamának esetleges meghosszabbítására vonatkozó döntést, a gazdaságpolitikai főhatalmat gyakorló Göring magának tartotta fenn. Az egyetlen kivételt az orosz kőolajgazdaságba irányított Kontinentális Olaj Rt.[7] és leányvállalatai jelentették, amelyekre tartósan átruházták a megszállás alá került szovjet kőolajvállalatok vagyonkezelését. A keleti társaságoktól megkövetelték, az elővigyázatos üzletvezetést, annak érdekében, hogy lehetséges legyen egy fennakadások nélküli, versenyszférára épülő tőkés gazdaságra való áttérés, amint annak katonai, politikai és gazdasági előfeltételei megteremtődnek.

A vagyonkezelőkre kirótt feladatok meghatározása igen különböző volt. Az első keleti társaságok (Keleti Bányászati és Kohászati Társaság Kft.; Keleti Rostszál Kft.) termelőüzemi társaságok voltak. Az érintett gazdasági ágazat megrongált szovjet üzemeit kellett újjáépíteniük és vezetniük azokat a termelés újraindítása mellett. Később pusztán mezőgazdasági begyűjtésre szakosodott keleti társaságok is feltűntek a színen, esetenként más tevékenységet, például kereskedelmi forgalmazást végezve, mint a bőröket, szőrméket, hulladékot és rokonítható anyagokat begyűjtő Keleti Társaság Kft.

A vagyonkezelői feladatok halmozása a keletre tolódó front sikerére épült, ezért a magas német üzleti és katonai berkekben a szerzett zsákmány felosztása nem ment súrlódás nélkül. A vállalkozók a katonákkal egyetemben a Szovjetunió elleni hadjárat gyors lefolyásával számoltak, a kapzsiság pedig az egekbe tört, mivel egyes tőkés körök rögtön tulajdonhoz akartak jutni. Az elérhető közelségbe került, biztos győzelem nyugalmában a legfelsőbb katonai vezetők és a német tőkések szélesebb rétegei sem értettek

[7] Kontinentale Öl AG (Konti Öl)

egyet a mohó kisebbség túlzott sietségével. Nem támogatták azokat a próbálkozásokat sem, hogy egyes cégek csak névleg éljenek vagyonkezelési kötelezettségükkel, és a tényleges feladatokat továbbhárítsák az „alvállalkozóikra".

A keleti társaságok a szakmai iránymutatásokat a Birodalom gazdaságának négyéves tervezésével megbízott Göringtől, az OKW Keleti Gazdasági Törzskarán keresztül valamint egyenesen a birodalmi gazdasági minisztertől kapták. A keleti társaságok kötelesek voltak a Birodalom által rájuk ruházott feladatok végrehajtásán a megszállt területeken tevékenykedő helyi német polgári hatóságokkal, a komisszariátusokkal is együttműködni. A hadműveleti területeken a gazdasági jellegű katonai felügyelőségeket a helyben állomásozó fegyveres alakulatok szükségleteinek kielégítését célzó szakmai utasítások kibocsátási jogával ruházták fel, különösen a csapatok azonnali szükségletének fedezése és a fenyegető veszélyek elhárítása tekintetében.

Példaszerű válogatás a német keleti társaságok köréből	
Villamosenergia	Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft (AEG)
Kőolajlepárlás olajpalából	Baltische Öl GmbH
Gépgyártás	Göring Werke AG, Brown Boveri & Cie AG, Siemens AG
Vaskohászat, szénbányászat	Berg- und Hüttenwerksgesellschaft Ost (Berghütte Ost)
Vegyipar	Interessengemeinschaft Farbenindustrie AG i. L. (IG Farben)
Mezőgazdaság	Landbewirtschaftungsgesellschaft Ostland, Landwirtschaftsgesellschaft Ukraine
Tejgazdaság, zöldség és gyümölcs mintagazdaságok	Niederländische Ost-Compagnie AG
A mezőgazdasági termelőeszköz-ellátás fő szerve	Zentralhandelsgesellschaft Ost für Landwirtschaftlichen Absatz und Bedarf mbH (ZHO)

A fenti táblázatban felsoroltakon kívül természetesen százával lehetne említeni a német vagyonkezelő társaságokat, hiszen ezek nem csak az iparban, hanem az agráriumban is megjelentek. Tudvalevő, hogy a szovjet mezőgazdaságban a sztálini kollektivizálás nyomán három tulajdonforma alakult ki: az állami gazdaságok és a kolhozok közös tulajdona illetve a kolhoztagok háztáji gazdasága. Utóbbihoz társíthatók a munkások és alkalmazottak kiskertjei is. Minden talpalatnyi föld, így a kolhozföld is állami tulajdonban volt.

Az állami tulajdonban működő mezőgazdasági nagyüzemek vetőmaggyártásra vagy tenyészállatok gondozására specializálódott gazdálkodó vállaltok voltak. Túlnyomórészt az állami szektorba tartoztak az erdőgazdálkodási vállalatok és a fafeldolgozó üzemek is. Az állami mezőgazdasági szektorban a német megszálló hatóságok az iparban követett sémát alkalmazták, tehát ebben a vagyonkörben sem privatizáltak, hanem német cégeknek (céghálózatoknak) adták vagyonkezelésbe a korábbi szovjet állami tulajdont.

A német vagyonkezelő cég vált az alkalmazott orosz–ukrán munkások, tisztviselők munkáltatójává, és a német katonai munkaügy előírásai szerint fizetett szláv ajkú foglalkoztatottjainak. Esetenként – miként más gazdálkodó szerveknél és bányáknál – fogoly vöröskatonákat is kirendeltek munkára. Szezonális időben az iskolás gyerekeket is dologra vezényelték. A volt állami gazdaságokat kiküldetésben lévő német vagy megbízható helyi orosz–ukrán civilek vezették, rajtuk pedig a katonai gazdasági szolgálat hálózata gyakorolt felügyeletet. Az erdészeti ágazat alapvetően az erőltetett fakitermelés miatt volt fontos a német megszállóknak.

Annak ellenére, hogy a megszállt területek állami kezelésű üzemeit magántulajdonú vagyonkezelő cégeknek adták, a Birodalom is gazdagon államosított, válogatva a szovjet vállalatok, kolhozok között. Sőt, a számára stratégiai jelentőségű gazdasági szektorokban, földrajzi zónákban tartós monopolhelyzet kialakítására törekedett. Alapos bepillantást enged a birodalmi érdekeltségek összetett rendszerébe Alfred Rosenberg birodalmi miniszter levele, melyet a náci uralom végén, 1944-ben írt Martin Bormann-nak, a pártkancellária vezetőjének a keleti megszállt területeken működött, a nyersanyag- és késztermékmennyiségek kiaknázásával foglakozó monopolszervezetek felszámolása ügyében.

A Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma IV. számú alosztálya
Berlin, 1944. október 17-én.
Titkos!

Kedves Bormann pártelvtárs!

Abból a célból, hogy kiküszöböljük az Ön számára is nemkívánatos nehézségeket és fölösleges huzavonákat a felügyeletem alatt álló gazdasági társaságok felszámolásában, a dolog rendkívüli sürgőssége miatt a mai napon az alábbi táviratot továbbítottam az illetékes kerületi pártvezetőnek:

Azért, hogy a felügyeletem alá tartozó gazdasági társaságok felszámolása ne húzódjon el, felhívom a figyelmüket arra, hogy nem magáncégekről van szó, hanem az állam kebelébe tartozó vállalatokról. Ezért a velük kapcsolatos további eljárások, csak úgy, mint az állami intézmények esetében, a legfelsőbb kormányszint ügykörébe tartoznak. Az én felügyeletem alá az alábbi gazdasági társaságok tartoznak:

a) A „Vosztok" központi korlátolt felelősségű részvénytársaság a mezőgazdasági termékek értékesítésére és a mezőgazdasági ellátás feladataira.
b) Az Ostland és Ukrajna mezőgazdasági forrásainak kiaknázására szolgáló társaság.
c) Korlátolt felelősségű részvénytársaság a „Vosztok" gazdaságainak ellátására.
d) A „Vosztok" korlátolt felelősségű gyógyszerészeti részvénytársaság.

A következő, felügyeletem alá tartozó bankok ugyancsak nem magántulajdonú intézmények:

a) Ukrajna központi jegybankja
b) Ostland központi jegybankja
c) Ukrajna központi gazdasági bankjai
d) Ukrajna gazdasági bankszövetsége
e) Ostland és Belarusz társadalmi bankjai

Ezeknek a bankoknak és társaságoknak a felszámolása egyeztetve van a totális mozgósítás birodalmi meghatalmazottjával, mely szerint a felszámolásokat ez év végéig be kell fejezni. Már kiadták a parancsokat arra nézve, hogy e társaságok kiürítés alá eső javait át kell adni a katonai hatóságoknak és a hadtápszerveknek. Bárminemű beavatkozás e javak és a személyzet ügyeibe akadályozná a nélkülözhetetlen felszámolást, de megnehezítené a javak átadását is a katonai hatóságoknak, és időhúzáshoz vezetne. Ezért kérem, hogy tartózkodjanak a fent említett akcióba való bármilyen beavatkozástól.

A pártkancellária rendelkezésére áll a másolat.

Azért nyújtom be Önnek az alábbi mellékletben a totális mozgósítási birodalmi meghatalmazottjának küldött mai levelem másolatát – amelyből Ön láthatja, hogy a felügyeletem alá tartozó társaságok felszámolása egyeztetve van a birodalmi meghatalmazottal –, hogy az ezzel kapcsolatos nagy munkának, ami szükséges a hadi gazdaság rendbe hozásához, be kell fejeződnie a lehető legrövidebb időn belül. Az evakuált és még le nem adott javak tekintetében kiadott utasítás van érvényben, hogy azokat a katonai hatóságoknak és a katonai gazdasági szolgálatnak kell átadni. Ily módon bármiféle nézeteltérés a felszámolás körül, és még inkább a javak önhatalmú kisajátítása a gauleiterek által, veszélyezteti vagy megsérti a hatályos rendet, így ezt a rendkívüli és méltánylandó esetektől eltekintve, a hadigazdaság érdekében el kell kerülni. Azért, hogy képet adjak Önnek e társaságok korábbi és jelenlegi feladatairól, megfelelő tájékoztatót mellékelek. Kérem Önt, hogy erősítse meg a gauleitereknek szétküldött táviratomat.

Befejezésül azt kívánom mondani: véleményem szerint nem helyes, ha a gauleiterekre a „civil hátországiak elleni" jelszó leple alatt nyomást gyakorolnak, hogy ezzel gyorsítsák az ellenség által elfoglalt területekről evakuált intézmények és vállalatok felszámolását.

Melléklet

I. A „Vosztok" központi korlátolt felelősségű részvénytársaság a mezőgazdasági termékek értékesítésére és a mezőgazdaság ellátására. Ez a monopol helyzetű társaság a következő feladatokat tűzte ki maga elé a keleti területeken:

a) mindennemű mezőgazdasági termék begyűjtése, szállítása és értékesítése a keleti területeken,
b) élelmiszerüzemek igazgatása,
c) az élelmiszerüzemek gépekkel, a mezőgazdaság termelési eszközökkel illetve a lakosság háztartási cikkekkel (prémium áruk) való ellátása.

Ez idő szerint a társaság a következő feladatokat látja el:

aa) az üzlet felszámolása pénzügyi és vagyoni értelemben való felszámolása,
ab) a kiürítésbe vont mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek begyűjtése más megszállt területekről (a Lengyel főkormányzóságból és Nyugatról),
ac) a folyó műveletek végrehajtása ideértve a korábbi funkciók gyakorlását Ostland még megszállt területén illetve a mezőgazdasági gépek, berendezések elosztását a tej- és a növényipar részére, továbbá a vetőmagvak elosztását a négyéves terv megbízottjának[8] utasítása szerint.

A társaság igazi jelentősége és tevékenységének terjedelme a következő adatokból mérhető le:

1. Az Ostland, a Centrum és Ukrajna cégközpontoknak 30 kirendeltsége működött, azok lokális hálózata pedig 200 helyi fiókból állt.
2. Ukrajnában 11 élelmiszeripari leányvállalat működött 130 fiókvállalattal.
3. A Központi Kereskedelmi Társaság a leányvállalataival együtt tevékenysége tetőpontján, 1943 nyarán 7000 német alkalmazottat foglalkoztatott, és további 250 nem német céget működtetett.

[8] Hermann Göringről van szó.

4. A társaság forgalma alapításától 1944. március 31-ig 5,6 milliárd német márkát tett ki.
5. Ez idő alatt a társaság és hálózata a következő mennyiségeket gyűjtötte be.

Gabonafélék	9 200 000 tonna
Hús és hústermékek	622 000 t
Olajos magvak	950 000 t
Étolaj	208 000 t
Cukor	400 000 t
Szálastakarmány	2 500 000 t
Burgonya	3 200 000 t
Apró magvak	141 000 t
Egyéb mezőgazdasági cikkek	1 200 000 t
Tojás	1,075 millió darab

Ezen árumennyiség elszállítására 1 418 000 vasúti vagonra és vízi úton 472 000 bruttó regiszter tonna hordképességű hajótérre volt szükség.

6. A kiürítés során a társaság kiszállított 32 ezer vagon árut, ebből:

Gabona, olajos és egyéb magvak	22 400 vagon
Mezőgazdasági és más gépek	9 000 v.
Közszükségleti cikkek	1 200 v.

Minden nehézség ellenére a kiszállított mezőgazdasági cikkek realizálása az állami intézményeknek való átadás útján lényegében megtörtént. Ugyanakkor a többi kiürítéssel elszállított javak (gépek, berendezések, használati cikkek) realizálása, amelyek a birodalmi gazdasági miniszter és a birodalmi hadiipari miniszter illetve Dr. Komna haditermelési meghatalmazott vonalán futott, nem valósult meg időben és bonyodalmakhoz vezetett, annál is inkább, mivel ezeknek a sokezres árutételeknek egy részét meg kellett javítani és rendbe kellett hozni.

A társaság és leányvállalatainak személyzete 7000 főről 681-re csökkent, nem számítva azt az 50 főt, akik még most is Ostlandban tevékenykednek.

II. Az ukrajnai mezőgazdasági források kiaknázására alakult társaság

Az Ukrajna mezőgazdasági forrásainak kihasználására hivatott társaság feladatai a következők voltak (a számok tükrében, az 1943. július elsejei állapot szerint):

a) 31 ezer kollektív mezőgazdasági üzem és szövetkezet (volt kolhozok) 1,7 millió portával, valamint 500 ezer magánparaszti gazdasággal. A maximális hasznos terület nagysága 38 millió hektárt tett ki, ebből 1943 nyarán 24,5 millió hektárnyit műveltek meg.
b) 1875 állami gazdaság igazgatása 2,8 millió hektár hasznos területtel.
c) 72 növénynemesítő állomás igazgatása 124 ezer hektár hasznos területtel. Vetőmagtermelő gazdaságok igazgatása 424 ezer hektár tervezett területtel. 17 vetőmag kirendeltség és 270 vetőmagelosztó illetve 619 vetőmag lerakat igazgatása 192 ezer tonna készlettel.
d) 900 mezőgazdasági traktor- és gépállomás igazgatása 49 600 darab traktorral.

Ukrajna mezőgazdasági forrásainak kihasználására alakult társaság központja a következő hálózattal működött: 6 regionális alközponttal (5 filiáléval), 114 megyei, 431 járási és 2870 körzeti bázissal valamint 400 helyi vezetővel.

A társaság eddig a következő tevékenységeit számolta fel:

1. Az általános típusú vállalatok igazgatása.
2. Az állami gazdaságok irányítása.
3. Az ukrán juhtenyésztési szövetség irányítása.
4. A pénzügyi szféra. (A felszámolás befejezéséről szóló jelentés 1944. október 20-ra készül el.)

A társaság előtt most a következő feladatok állnak:

a) A kiürítéssel elszállított 5400 tonna értékes vagyontárgyak realizálása (az összesen kiszállított 90 ezer tonnából), ezek nagyobbrészt a közelmúltban alapított földművelésügyi részvénytársasághoz kerülnek. Az alábbiakat pedig a folyó év végig kell átadni a következők szerint:
   aa) a katonai hatóságok által rekvirált termelő berendezések stb.
   ab) a mezőgazdasági gép- és traktorállomások elszállított műhelyei és raktáranyagai.

Ezzel a munkával 90 polgári és 34 katonai személy foglalkozik, főként e gépek javításával, hogy átadhassák azokat a fentebb említett földművelésügyi részvénytársaságnak.

A társaság német és holland személyi állománya 1943. június 30-án 4500 fő volt. Ez 1944. október 1-ig 410 főre csökkent, ebből 248 fő kiküldetésben lévő vagy leszerelt, de továbbra is fontos katonai érdekekhez fűződő ügyekkel foglalkozik; 28 fő intézi 50 ezer ukrán szakmunkás és szakember személyi ügyeit; 90 fő foglakozik a gépek javításával; ily módon az egész felszámolás mindössze 44 főre hárul.

III. A „Vosztok" gazdaságának ellátására létesült korlátolt felelősségű részvénytársaság

Ez a társaság azzal a céllal alakíttatott, hogy gépekkel és más termelőeszközökkel lássa el a keleti területeket. Tevékenysége jelenleg a következő feladatokra korlátozódik:

a) a befejezett kereskedelmi ügyletek felszámolása (50 millió márka az összesen 115 millió márka forgalomból), amit az elkövetkező 9 hónap folyamán hajtanak végre.
b) az ipar ellátása szerszám- és famegmunkáló gépekkel a birodalmi hadfelszerelési minisztérium utasításának megfelelően.
c) azon ügyletek folytatása, amelyeket a birodalmi gazdasági miniszter meghatalmazottja és a birodalmi hadfelszerelési miniszter meghatalmazottja – Dr. Komna – rábízott. Ezen túlmenően, a keleti területekről és a Főkormányzóságból ki-

szállított és hasznosítható javak összegyűjtése és felhasználása.

d) A „Vosztok" építőanyag-termeléssel foglakozó korlátolt felelősségű társaságának felszámolása.

Magyarázat az a) ponthoz: a megkötött ügyletek szerint a szóban forgó gépeket a birodalmi hadfelszerelési miniszter rendelkezésének megfelelően főként azoknak a német ipari cégeknek kell juttatni, amelyek károkat szenvedtek a légitámadásoktól. Az elosztást a szárazföldi haderő főparancsnoksága (a hadfelszerelési hivatal) valamint az ellátási szervezetek és meghatalmazottak erőivel kell megoldani.

Magyarázat a b) ponthoz: ezeket a berendezéseket a német iparnak kell átadni.

Magyarázat a c) ponthoz: e feladatok végrehajtása folyamatban van és egyre nagyobb ütemben halad.

A társaság a legutóbbi időkig feldolgozott a kiürítés keretében kiszállított 1000 vagonnyi javakat. A javak egy része a társaság megfelelő feldolgozó telepeire került, a többi gép és berendezés pedig a társaság saját raktáraiba. Mindezeket a javakat használható állapotba hozták, pontos nyilvántartásuk is elkészült, és a hadfelszerelési minisztérium hivatalának utasítása szerint a hadiipar rendelkezésére állnak.

A társaság személyi állománya jelenleg 118 fő, ebből 55 férfi.

IV. A „Vosztok" korlátolt felelősségű gyógyszerészeti társasága

A társaság rendeltetése a következő volt: a keleti területek ellátása olyan gyógyszerészeti és más árukkal, amelyek a humán orvoslásban, az állatorvoslásban, az orvosi praxisban és a gyógyintézetekben használatosak. Ostland még birtokunkban lévő részeit kivéve a társaság most főként a kiürítés során elszállított javak, raktárkészletek és kereskedelmi megrendelések ügyeinek átadását végzi a fegyveres erők részére, valamint a pénzügyek felszámolását intézi.

A kolhozrendszer „átalakítása"

A kolhozok a szovjet gazdasági rendszer részeként jöttek létre, amit a német belső parancsok és a megszállás nyílt propagandája egyaránt szünet nélkül kárhoztatott, majdani felszámolásukat és a magánparaszti gazdálkodás visszaállítását ígérve. Ezt harsogták a proklamációk, a plakátok, a falragaszok ezrei is. Ugyanakkor egy másik rendelkezésben körültekintően elmagyarázták, hogy a kolhozok fenntartása a háborús feltételek velejárója, emiatt létük sérthetetlen. Ezért a kolhozok feloszlatását nem egyszerűen csak tiltották, hanem katonai erejükkel ott is fenntartották, ahol rogyadoztak. Sok helyütt a Vörös Hadsereg visszavonulását követően széthordták a kolhoz eszközeit, így a helyi német parancsnok írta elő az ellopott eszközök visszaszolgáltatását a közös gazdaság részére.

Íme, egy parancs[9] a Kurszki terület Rilszk[10] járási székhelyéről, 1941. november 26-án:

A jövőben végleges megszüntetésükig a kolhozok az eddigi állapotukban működnek tovább. A kolhoz vezetésére a kolhoztagok válasszanak igazgatóságot és elnököt. Az elnök személyét a német kommendatúra erősíti meg. A kolhoz javait, amennyiben azokat az utóbbi időben a kolhoztagok széthordták a saját portáikra, feltétlenül vissza kell szolgáltatni a kolhoznak.

Abban az estben, ha a kolhozépület sérülése miatt ez nem lenne lehetséges, akkor a javak ideiglenesen a portákon tarthatók megőrzésre mint a kolhoz tulajdona. A kolhozok pénzügyi beszámolási rendszerét az eddigi módon kell adminisztrálni és a járási igazgatásnak benyújtani, amint az utóbbiak újjászervezése megtörténik.

E parancs teljesítésének elmulasztása a háborús idők szigorával büntetendő.

A körzet elöljárója és a német parancsnokság

[9] Суровая правда войны. 1942 год на Курской земле в документах архивов. Часть II. Курск, 2004. p. 247.

[10] Oroszul: Рыльск. A Rilszki járás központja. 124 km-re délnyugtra Kurszktól. Ma: Kurszki terület, Oroszországi Föderáció.

A kolhozok feloszlását azokon a nyugati határszéli és balti vidékeken engedték meg vagy vették tudomásul, amelyek legutoljára, 1940-ben váltak a Szovjetunió részeivé, s ahol emiatt a kolhozok éppen csak megalakultak, de a kolhozgazdaság közössége nem stabilizálódott, az idő rövidsége okán még nem erősödött meg.

Ismerve a megszállók logikáját, nem csodálkozhatunk azon, hogy a szovjet időkből ott maradt, megbízhatatlannak ítélt kolhozvezetőket elzavarták vagy egyszerűen eltették láb alól. A helyi hatóságok a kolhozok élére a megszállók politikai bizalmát élvező személyeket állítottak. Minden településre kihelyeztek egy altisztet a német Gazdasági Törzskar mezőgazdaságra szakosított szolgálati hálózatából[11], aki nyilvántartotta a falugazdaságok javait, az állatállományt, a raktárkészleteket, a vetési és begyűjtési tervet, de segítette a termékek előírt kötelező beszolgáltatását, a rekvirálást is. Annak bemutatására, hogy mekkora hatalma volt egy La-altisztnek, Dr. Perjés Géza professzor, egykori partizánvadász honvédtiszt emlékeiből idézek[12].

Az egyik járőrparancsnok, az egyébként nagyszerű katona, Szabó szakaszvezető egy alkalommal elég kellemetlen helyzetbe hozott, ugyanakkor alkalmat is adott, hogy elgondolkodjam: mennyire tisztázatlanná válik az enyém-tied fogalma a háborúban. Az történt, hogy a járőrből visszatérő Szabó egy tehénnel állított be. Egyszerűen elkötötte valamelyik házból. Az lett volna helyes, ha visszaküldöm vele a tehenet. Csak hát semmi biztosíték nem volt sem volt arra nézve, hogy az oda- és visszavezető utat a partizános vidéken békésen teheti meg, így nem tehettem kockára katonám épséget egy tehénért, meg aztán, Szabó tettét önzetlen segítőkészség motiválta: fel akarta javítani a század kosztját. Nagyon sután hatott volna tehát, ha visszaküldöm, nem beszelve arról, milyen rossz hatással lett volna az őt szinte hősként üdvözlő század hangulatára. Mindezen, inkább az erkölcstan és a lélektan területére eső problémákon felül volt az ügynek egy nagyon komoly, mondhatnám veszélyes, gyakorlati oldala is: a német ellátó szervek ugyanis pontosan nyilvántartottak minden tyúkot, malacot, lovat és tehenet a területen, és ha egy is eltűnt belőlük, nyomozni kezdtek és az eredménytől függően eljárást is indítottak. Nagy volt a kockázat tehát, hogy a német nyomozók rátalálnak a tehénre és jelentik az illetékes magyar parancsnokságnak, mely azután nem zárkózhat el a felelősségre vonástól. Nem volt más megoldás, a tehenet sürgősen el kellett tüntetni, azaz levágni, részeit feldolgozni és a mozgókonyhán megfőzni. Egy egész éjszaka folyt a megfeszített munka az iskola pincéjében. Sajnos, a tehén nem érte meg a sok izgalmat és fáradozást: öreg volt, a húsa rágós.

[11] Landwirtschaft – „La" rövidítés

[12] In: Hadtörténelmi Közlemények, 1997. szeptember 3. Perjés Géza: *A brjanszki erdő aljában.* Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 októberéig.

Visszatérve a német rablás mechanizmusához, fontos kiemelni, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek tervszerű begyűjtését nem a Wehrmacht katonái, hanem az egyik német vagyonkezelő cég szállító-raktározó hálózata végezte, természetesen a mindenkori felvásárló és deponáló vállalatot megillető kereskedelmi árrés lefölözésével.

A kolhoztagok teljesítményének mérésére, javadalmazására megtartották a kolhozoktól örökölt „munkaegység-számítást", valójában egy naturális munka-teljesítmény mutatószámot, ami alapul szolgált az adott évi természetbeni járandóság kiszámításához a lejárt gazdasági év zárszámadásának keretében.

A kolhozrendszer szigorú megőrzését célzó előíráson túllépve, a megszállók nagyszabású agrárreformot hirdettek, s ezúton kívánták megvalósítani a fokozatos átmenetet a közösségi termelésről a magántulajdon változatos formáira. Innentől számítva a németek zajos propagandája már agrárreformmal kecsegtette a kolhoztagokat. A beígért tulajdonjogi átalakítás jegyében deklarálták, hogy a kolhoztagok tulajdonába adják az érvényes háztáji földterületet, ezzel is ösztönözve a hatékony termelést. A változásoknak persze nem csak haszonélvezői voltak. Például a vidéki pedagógusok a korábban élvezett háztáji jellegű járandósági földjüket csak ideiglenes bérleménybe kaphatták meg. A német megszálló hatóság 1942 február hónapban rendeletileg kihirdette a kolhozok megszűnését, de a közösség – *obscsina* megnevezéssel – egyben maradt. A kifejezés megegyezik a cári idők földközösségével, az obscsinával, és a történelmi utalás nem is volt véletlen-

szerű. A sok szenvedést hozó sztálini kollektivizálást akarták feledtetni a bolsevik forradalom előtti időkből származó termelési-földközösségi rendszer felélesztésével.[13] A régi-új terminus is a parasztság megtévesztését szolgálta. Hitler keleti terveiből tudjuk, hogy a legjobb ukrán földeket később német telepeseknek szánta, a helyiek legfeljebb bérmunkásként dolgozhattak volna a beköltözött földesurak birtokain.

A reformba csomagolt átmenet hosszú időt igényelt, három szakaszra bontva a megszállók ígéretének teljesítését. Az elsőben a kolhozokból növénytermelő magánbirtokokat kívántak létrehozni. A második szakaszban a birtokok földjét felosztották volna ugyan a parasztok között, de tovariscsesztvo[14] megnevezéssel laza közösségbe tömörítve a leendő a magánbirtokokat, társas növénytermelő gazdaságokat alakítottak volna ki. Az ezt követő harmadik fázisba csempészték a legfontosabb elemet, a társas gazdaság tagjainak valóságos egyéni földművelő gazdálkodókká válását, inkább felülről történő átformálását. Nincs adat arra nézve, hogy a földreform ígérete megszeretette-e a megszállókat az orosz parasztokkal. Mindemellett a németek a hozzájuk feltétlenül lojális, velük mindenben együttműködő parasztokat földtulajdonnal jutalmazták.

Kézműipar, kiskereskedelem

A megszállók lehetővé tették a kisipari javító és szolgáltató tevékenység keresztmetszetének bővítését, már csak azért is, mert a szovjet gyakorlatban a megfelelő hálózat hiányában, ilyen tevékenységet csak kontárok végeztek. A megszállás alatti munkanélküliség körülményeit figyelembe véve ez a gazdaságpolitikai intézkedés nagy űrt volt hivatott betölteni, s javarészt hozta is a várt eredményeket. Ebben a szektorban az ipargyakorlási jogosítványok kiadására a német hatóságok a megszállt városok, települések civil orosz–ukrán elöljáróságait, a kijelölt polgármester hivatalát hatalmazták fel. Az adózás mértékét is a komisszariátus szabta meg.

[13] Ugyanakkor az egyezés csak a hivatalos elnevezés szintjén létezett. A német megszállók nem állították vissza az obscsinákat, hanem a kolhozrendszert vitték tovább.

[14] Társaság. Oroszul: товарищество.

2.2. A hatósági árképzés és árszabályozás a megszállt szovjet területeken

A német megszállók a szovjet vállaltok által gyártott termékek árképzését a birodalmi gazdaságpolitika szerkezetével hozták összhangba. Az alacsony árszint fenntartásához nem elhanyagolható német érdekek fűződtek. Ez fejeződött ki a Birodalom keleti gazdaságpolitikai irányelveit összefoglaló, Göring nevéhez kötődő ún. *Zöld Mappa* dokumentumban. A Szovjetunió ellen indított hadjárat hitleri propagandisztikus indokolása egy sor félrevezető tételből állt, többek között azt bizonygatta, hogy a német katonai akció elindítása valójában egy preventív hadjárat volt, megelőzendő Sztálin Európa kárára tervezett bolsevista terjeszkedését. Az egész kontinens népeit átfogó keresztes háborút – így a náci agitáció – a keresztény Európáért, a zsidó-bolsevista rabszolgatartó Oroszországgal szemben vívták. A nácik tényleges céljait összefoglaló irat, Göring gondosan őrzött *Zöld Mappá*ja valahogy mégis a szovjet katonai felderítők kezébe került egy kis brosúra formájában.

A *Zöld Mappa* ismeretében a hitleri hadjárat igazolásra terjesztett propaganda egy csapásra értékét vesztette. A Szovjetunió kormánya nevében Molotov külügyi népbiztos jegyzékben hozta nyilvánosságra a Göring-dokumentum árulkodó tartalmát, és fűzött hozzá devalváló erejű szovjet kritikát. Az első publikációt követően Leontyev[15], ismert közgazdász az SZKP központi lapjában, a mindenkori szovjet hatalom szócsövének számító *Pravdá*ban három napon át folytatólagosan közölte leleplező cikkeit, a Mo-

[15] Lev Abramovics Leontyev (oroszul: Лев Абрамович Леонтьев. 1901, Kaunas, Каунас, Ковно, Orosz Birodalom – 1974, Kaunas, Litván SzSzK, Szovjetunió). Híres közgazdász, a Szovjet Tudományos Akadémia levelező tagja (1937). Kutatásainak tárgykörébe a politikai gazdaságtan módszerei és problémái, a szocialista és a kapitalista gazdaság összehasonlító elemzése és a polgári közgazdasági elméletek kritikája tartozott. A *Munkásosztály és a háború* (Война и рабочий класс) c. folyóirat főszerkesztőjeként és a *Pravda* külpolitikai szerkesztőjeként is működött. Pályafutása során Lenin-renddel és a Munka Vörös Zászló érdemrenddel tüntették ki.

lotov-jegyzékben foglaltaknál jóval részletesebben. Legyen elég idéznünk a *Zöld Mappa* alaptételét, a nácik keleti háborús terveinek egyik megdönthetetlen bizonyítékát:

A hadjárat fő célja az orosz élelmiszer- és az kőolajipar megszerzése.

A Keleti Gazdasági Törzskar árpolitikájának kiindulópontja, a *Zöld Mappa* idevágó sorainak megfelelően, a német csapatok bevonulásától kezdve, a békebeli szovjet rubel értékének befagyasztásán túl előidézett *ár- és bérstop* volt.

Nehézségeket okozott azonban az ipari árképzésre vonatkozó irányelv bevezetése. Fix árakat ugyanis kizárólag homogén javakra, így a fémekre, az energetikai, a vegyipari és hétköznapi jellegű cikkekre továbbá a fő mezőgazdasági és erdészeti termékekre, legvégül pedig az alapvető élelmiszercikkekre lehetséges megállapítani. A feldolgozóipari javak árképzése a sokféle földrajzi adottságok, szállítási módok különbözősége miatt csak megfelelő árpolitikai irányelvekkel volt szabályozható, ezt a szabályozást azonban a német hatóságok megkésve, 1943 januárjában vezették be, amikor a megszállt területeken a német hadigazdasági berendezkedés már a felszámolás irányába fordult. Az OKW Gazdasági Törzskarának alárendelt katonai felügyelő hatóságok rákényszerültek átmeneti gazdasági szabályozásokra, adott esetben rögtönzésekre, ami bizonyos összevisszaságot eredményezett. A helyzet szülte kuszaság megengedte a vállalatok pénzügyi eredmények manipulálását, és a zavaros legjobb halászai még a német visszavonulás hónapjaiban is komoly profitra tudtak szert tenni. Mivel a bonyolult kooperációt és összeszerelési folyamatot igénylő, magasabb technikai-technológiai szintet képviselő javak előállítására a német megszállok a meghódított szovjet területeken nem rendezkedtek be, ráadásul a termelésben domináltak a homogén termékek, ezért az árak és bérek szinten tartására épülő szabályozás a német hadigazdálkodási céljainak így is nagyszerűen megfelelt.

A szabályozással alapvetően sikerült az ipari termékek árait tartósan visszafogni, ami egyrészt kizárta a drágítást, másrészt megelőzte a német vagyonkezelésébe vett szovjet cégek veszteséges

gazdálkodását. A legfontosabb érv persze a Birodalom gazdasági érdekeit érvényesítő vállalatok garantált haszna volt, hiszen a nyomott árak és bérek rendszerében a megszállt szovjet területeken gazdálkodó német vagyonkezelő cégek extraprofithoz jutottak. A katonai erővel elragadott keleti vidékeken megérte olcsón termelni, majd a produktumot a birodalmi vevőknek jó áron eladni. Ez az egyszerű összefüggés volt a nyugati szovjet területekre behatoló német nagytőke vezérlő elve. Ezt szolgálta a rubel leértékelése is, melynek során egy német márka árát 10 rubelben szabták meg.

A birodalmi törzsterületeken és a megszállt keleti részeken kialakult kettős árrendszert szemlélteti a két fontos ipari termék (szén és acélrúd) árait összehasonlító táblázat:

Árak tonnánként, birodalmi márkában (RM = Reichsmark)		
–	**1. ár (a szovjet területeken)**	**2. ár (a Birodalomban)**
Szén	3 RM	15,5 RM
Acélrúd	30 RM	100 RM

A fentiekből is kitűnik, hogy a megszállt területekről a Birodalomba irányított import több volt egy köznapi értelemben vett prosperáló vállalkozásnál. Egyes vagyonkezelő német cégek szerették volna beépíteni áraikba azon javak értékét is, amelyeket a termelés újraindításához a megszállt területeken befektettek, de ezt a többségi gazdasági-katonai érdekcsoportok elutasították. A megszállási árpolitika eredményeként a németek ellenőrizte szovjet vidékekről származó szén, koksz, vas- és egyéb ércek árát az összehasonlítható birodalmi költségek 50 százalékában, az üzem- és kenőanyagok árát a birodalmiak 45 százalékában állapították meg. Az extraprofit felosztását taglaló statisztikai adatok nem ismertek.

A szén és a kőolaj estében a megszállt szovjet piacnak a német gazdaság nem sok hasznát látta, mivel a Donyec-medencében főként berobbantott aknákat és üzembe nem állítható bányákat találtak.

A Kaukázus előterében, a Majkop környéki kőolajmezőkön, a Vörös Hadsereg visszavonulásakor Sztálin szigorú parancsára üzemképtelenné tették a kitermelő kutakat. A ciszkaukázusi olajmezők felrobbantásáról Nyikolaj Bajbakov, a helyi olajipar eva-

kuációjáért is felelős népbiztos-helyettes, később népbiztos, olajipari miniszter és a Tervhivatal kétszeres elnöke adott képletes leírást az utókornak. Rajta kívül Szudoplatov[16] egykori nemzetbiztonsági főtiszt is megemlékezett a kaszpi–kaukázusi olajipar eszközeinek tervbe vett vagy meg is valósított kimenekítéséről illetve megrongálásáról. A visszaemlékezés szerint Sztálin magához kérette az olajmérnök végzettségű Nyikolaj Bajbakovot, közölve vele, hogy a szovjet kormány a majkopi terület feladására és az ottani olajmezők felrobbantására készül. Egyben megbízta a fiatal népbiztos-helyettest, hogy a helyi olajkutak felelőseként utazzon a helyszínre.

Amennyiben azonban – így Sztálin – a szóban forgó olajkutak épségben német kézre kerülnének, magát főbe lőjük. De ezt teszszük akkor is, ha az indokoltnál hamarabb robbantják fel azokat.

Sztálin közvetlen bizalmasai köréből a majkopi olajmezőkhöz utazott Kaganovics, a Politikai Bizottság tagja, közlekedési miniszter is, aki a németek előretörése során, az olajkutak felrobbantásakor megsebesült. A helyszínen tartózkodott még katonai parancsnoki minőségében, az 1941-es német támadás idején csúnyán leszerepelt Bugyonnij marsall, akinek ismét statisztaszerep jutott. A robbantási akciót egyébként sikere koronázta, ezért a németeknek a Kaukázus előterében sem babér, sem olaj nem termett.[17]

[16] Pavel Anatoljevics Szudoplatov (oroszul: Павел Анатольевич Судоплатов, 1907, Melitopol, Мелітополь, Мелитополь, Orosz Birodalom – 1996, Moszkva, Oroszország). Orosz–ukrán származású magas rangú szovjet hírszerző tiszt. Nagyon fiatalon, már 14 évesen a Cseka tagja, majd annak utódszervezeteinél (OGPU, NKVD, MGB, KGB) folytatta pályafutását. 1938-ban az NKVD Külügyi Osztályának vezetője. Csak személyes kapcsolatainak és szerencséjének köszönheti, hogy túlélte a tisztogatásokat. Sztálin 1940-ben bízta meg a Mexikóban élő Trockij meggyilkolásának szervezésével, amit végrehajt. A német támadást követően, 1941-től szabotázs- és gerillaakciókat tervezett a front háta mögött a megszállók és vélt vagy valós kollaboránsaik ellen. Sztálin halála után Hruscsov és Zsukov Berija bizalmasaként kezelték, így letartóztatják és 15 éves börtönbüntetésre ítélték. 1968-ban szabadult, de csak 1992-ben, a Szovjetunió felbomlása után rehabilitálták.

[17] Bajbakov, Nyikolaj: *Sztálin népbiztosa voltam és egész életemben a hazámat szolgáltam.* In: АиФ (Аргументы и Факты). 2001. július 7-én.

A szovjet hadvezetés hasonló módon végezte el a donyeci szénmedence kiürítését. A Donbassz-ból a németek nagy nehézségek árán, és megkésve tudtak csak szenet nyerni. Így a háború előtti optimista számításokkal ellentétben, a megszállt keleti térségben jóval kevesebb szenet bányásztak. A német ellenőrzésű szovjet vidékeken a zavartalan vasúti vontatás biztosításához sziléziai szenet használtak, s a kőolajszármazékokat is a Birodalomból kellett beszállítani nem csak a Wehrmacht igényeinek fedezésére, hanem a német felügyelet alá helyezett mezőgazdasági géppark üzemeltetéséhez is. A Birodalomból a megszállt területekre továbbított szén- és kőolajtermékeket olyan áron adták át a vagyonkezelő felhasználóknak, mintha azok szovjet forrásokból származtak volna, tehát ellenértékük nem haladta meg a birodalmi árak felét illetve 45 százalékát. Ily módon elérték, hogy a megszállt szovjetek területeken működtetett feldolgozóipar egységesen stabil alapanyagárakkal számolhatott, ezzel is garantálva a szovjet tőkejavak vagyonkezelőinek kimagasló nyereségét.

Az árellenőrzés a katonai seregtestekhez telepített speciális gazdasági szolgálat feladata volt, ebben az OKW Keleti Gazdasági Törzse illetve annak szakosított szervei utasítási joggal rendelkeztek.

A német hatóságok mindezen rendelkezésükkel csak az intézményes vállalati áruforgalom árképzését tudták kézben tartani. Az ellenőrzött kereskedelmi forgalmon kívüli szabadpiacon, a bazárokon vagy a pult alatt a katasztrofális áruhiány miatt óhatatlanul magas *feketepiaci* árak léteztek. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a szabadpiaci árszint a szovjet időkben is jóval meghaladta a boltit mind a háború előtti, mind az 1945 utáni években. A németek megpróbálkoztak azzal, hogy rendeleti úton törjék le a szabadpiaci árakat, de kísérletük teljes kudarcba fulladt.

A *feketepiac* fontos szereplői voltak az átvonuló és a megszálló katonák, a polgári gazdasági szféra német képviselői, s a „barnainges" titulust viselő náci pártfunkcionáriusok, akik a civil megszálló közigazgatást irányító birodalmi komisszárok hálózatába tartoztak. A német közegek és személyek hiánycikkeket valamint bankjegyeket, német márkát áramoltattak az illegális kereskedelembe, elsősorban egyszeri, kis tételű vásárlások formájában. A feketepiacot tehát a helyi lakosok és a megszállók együttesen éltették, látták el a fennmaradáshoz szükséges munícióval.

A németek külön rendelkezéseket bocsátottak ki a hadseregben alkalmazott elszámolási árakról. A Wehrmacht eredetileg a keleti (központi) kereskedelmi társaságoknak a megszállt területeken előállított javakért birodalmi árakat fizetett. Ezáltal az eladó oldalán nagy többletek keletkeztek, amelyeket a Wehrmacht költségvetéséből egyenlítettek ki. 1942 novemberétől kezdve viszont új szabályozás lépett életbe, melynek értelmében a Wehrmacht beszerzési áraiba a szállító cégek csak korlátozott felárat, árrést és jövedéki adót számíthattak fel. Vagyis a profit feletti osztozkodásban a szabályozás egyértelműen a birodalmi-állami költségvetés javára mozdult el.

A megszállt szovjet területek gazdaságának működtetéséhez és ellenőrzéséhez sokoldalú, professzionális statisztikai beszámolási rendszert vezettek be. Ezeket vizsgálva főként a termelési eredmények követhetők nyomon, de a katonai gazdasági szolgálat statisztikai beszámolóiból nem állapítható meg, hogy a megszállt szovjet területeken képződött extraprofit miként oszlott meg a vagyonkezelő német cégek, a kereskedelmi láncolat és a birodalmi-állami költségvetés között. Azt sem tudjuk, hogy a megszállt városok költségvetésének forrásaihoz hozzájárultak-e a német vagyonkezelő cégek, vagy azok előteremtése egyedül a területileg illetékes német civil komisszáriátusokra maradt. Részlegesen az utóbbiak pénztárába folyt a német vagyonkezelőktől származó dohánymonopóliumi pénzek egy része is.

2.3. Bérezés, munkástoborzás és közmunka-kötelezettség

Akár a hadműveleti területeken, akár a hadtápterületeken felmerülő sürgős munkák elvégzésére, így katonai műtárgyak építésére, rakodásra vagy éppen szállításra a helyi német katonai hatóságok és az orosz-ukrán civil települési elöljáróság jogot kapott munkaerő illetve igásfogat kirendelésére. Csak azok az emberek mentesültek a közmunka alól, akik valamilyen német alárendeltségben működő vállalatnál vagy intézménynél dolgoztak. A munkaviszonyban álló oroszok és ukránok előírt munkaideje általában heti 56 óra volt.

A javadalmazás kiinduló elveként a parancsban kimondatott *bérstop* szolgált. A gyári munkások bérarányát tekintve irányadó volt, hogy a segédmunkások óránként egy rubelt kerestek, mely a képzettség függvényében emelkedhetett, míg a mesterek órabére 2,5 rubel volt. Sikerrel szorgalmazták a darabbérezési formát. Előfordult a munkanormák 200 százalékos (túl)teljesítése is. A munkafegyelem megsértését szankciókkal büntették és 1942 végéig nem adtak szabadságot. Egy évvel később, 1943-ban rendelték el a pihenőnapok kiadását. Betegség idejére a fizetés felét juttatták. Szabályozták a munkaképesség csökkenése estén járó segélyt és az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét.

A németeket kiszolgáló orosz–ukrán fegyveres önkéntesek és a civil elöljáróság alkalmazottainak bértáblázata a következőképpen alakult.

1. fizetési osztály (Az orosz–ukrán járási, polgármesteri, civil igazgatási szervek vezetői. Főorvosok, főgyógyszerészek, erdészeti igazgatók, főagronómusok)	havi 1200 rubel
2. fizetési osztály (Orvosok, főiskolai tanárok, főerdészek, mérnökök)	havi 950 rubel
3. fizetési osztály (Pénzügyi revizorok, gyógyszerészek, könyvelők, erdészek)	havi 900 rubel
4. fizetési osztály (Középiskolával rendelkező irodai tisztviselők, könyvelők, adóellenőrök, építésvezetők, villanyszerelők, titkárok)	havi 750 rubel
5. fizetési osztály	havi 600 rubel
6. fizetési osztály	havi 450 rubel
7. fizetési osztály (Egyszerű laboránsok, gépírók, számológép-kezelők)	havi 350 rubel
8. fizetési osztály (Irodai altisztek, pénztárosok, gyógyszertári kisegítők, beteghordók, börtönfelügyelők)	havi 300 rubel

A keleti megszállt területeken kialakult bérpiramist vizsgálva megállapítható, hogy a gazdasági szféra vállalti alkalmazottai közül a vállaltvezetők kerestek a legjobban, havi 1800 rubelt kaptak, míg

a gépírók csak 350 rubelre voltak jogosultak. A többi fizetés e két érték között mozgott. A főiskolákban és kutatóintézetekben a havi bérek 1200 és 300 rubel közötti skálán differenciálódtak.

Egy 1942 decemberéből kelt parancs értelmében a Németországba jelentkezett vagy oda hurcolt orosz–ukrán munkavállalók jó magaviselet esetén keresetük egy részét banki úton hazautalhatták a megszállt területeken maradt hozzátartozóiknak.

2.4. Az adózás

A német vagyonkezelők hatáskörébe vont vállalati kör adózásáról átfogó statisztikai adatok nem ismertek. Ugyanakkor a fellelhető dokumentumokból kiolvasható, hogy a német katonai gazdasági hatóságok jövedéki adót vetettek ki a dohánytermelésre. Nevezetesen, a német megszállás alá került Krím-félszigeten – melyet Hitler annexióval a Német Birodalomhoz kívánt csatolni – igen jelentős dohánytermelés folyt. A krími dohánytermékek kiskereskedelmi áraiban képződő jövedéki jövedelemhányadot nem hagyták sem a termelőnél, sem a forgalmazónál, hanem külön kasszába utaltatták. A krími cigaretta kiskereskedelmi árának 60 százalékát tette ki a jövedéki adó.[18]

A szeszes italok kereskedelmére vonatkozó statisztikai adatok még hiányosabbak, de nyilvánvaló, hogy a jövedéki forrást ebben a kategóriában is akkurátusan elvonták.

A német megszállás adópolitikájáról lényegében csak a lakossági jövedelmekkel és a lakossági vagyonnal kapcsolatban beszélhetünk. A változatos lakossági adónemeket a helyi orosz–ukrán igazgatási szervek vetették ki a városi vagy a községi intézmények (pl. oktatás, egészségügy) működtetésének fedezésére.

Az alábbi táblázatban a megszállt Kurszk városi elöljárójának rendelete nyomán az 1942. évre kivetett lakossági adók sarokszámai olvashatóak.

[18] *Müller, Rolf-Dieter* (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* p. 298.

Lakossági adótételek Kurszk városában, 1942-ben	
I. Ingatlan után fizetett adók	
1. Ingatlanadó (a biztosítási érték %-ában)	1,5 %
2. Ingatlanadó zsidó tulajdonra	10 %
3. Ingatlan alapterületére és a porta földjére	26 rubel/m²
4. Ipari műhelyek és kereskedelmi boltok alapterületére	80 rubel/m²
5. A portához tartozó udvar területére	6 rubel/m²
6. Zöldséges- és gyümölcsöskertek területére	6 rubel/m²
7. Egyéb földek után	2 rubel/m²
8. Egyéb földek után – zsidók számára	10 rubel/m²
II. Piaci eseti adók	
9. Árusítás kézből	1 rubel
10. Árusítás fogatról	5 rubel
III. Állatok után fizetett évi adó	
11. Szarvasmarha	20 rubel
12. Szarvasmarha – zsidók számára	100 rubel
IV. Nyilvános szórakozóhelyek adója (a belépti díj %-ában)	
13. Drámai színház	5 %
14. Zenés szórakozóhely	10 %
15. Fizetős társasági rendezvények	5 %
16. Táncmulatság	20 %

A kurszki munkások és alkalmazottak fizetése adóköteles volt. A havi 200 rubelnél többet keresők 10 százalék adót voltak kötelesek fizetni a település eljáróságának. Az adót a munkáltatók kötelesek voltak levonni a fizetésekből és átutalni az elöljáróság megjelölt számlájára. A havi 200 rubel alatt keresők mentesülnek a *jövedelemadó* alól.

A kurszki német kommendatúra parancsára bevezették a *lélek utáni adót*, amit a 18-60 éves férfiak és a 18-55 éves nők fizettek. Összege 5 rubel volt havonta. Kivételt képeztek a rokkantak, a munkaképtelenek, a német hadseregnek dolgozó személyek illetve a Németországban munkát vállaltak feleségei és szülei.[19]

[19] Суровая правда войны. pp. 273–279.

Összegzés gyanánt megállapítható, hogy egységes lakossági adórendszer a megszállt szovjet területeken nem létezett. Az adók kivetése és beszedése a helyi német parancsnokságok és a németek által kijelölt civil városi vezetők hatásköre volt, akik a település lehetőségeit alapul véve – gyakran improvizatív módon – döntöttek az adók fajtáiról és mértékéről. Az ingatlanadó tulajdonképpen vagyoni dézsmaként funkcionált, amit mindenkire egyformán kivetettek, holott a propaganda szerint csak a gazdagoktól szedték be. A lélek után fizetett adót mint járulékformát a régebbi időkből csempészték vissza. Magukért beszélnek az orosz zsidók egzisztenciális ellehetetlenítésére irányuló ingatlanadózási kulcsok is. Ami a földadót illeti, az 1917-ben született szovjet hatalom az ország teljes földvagyonát állami tulajdonban vette, majd díjmentesen örök használatba adta a parasztoknak illetve más igénylőknek. Természetesen a kolhozok birtokában lévő föld is állami tulajdon volt. Kijátszva a szovjet (sztálini) mezőgazdaság kollektív jellegét, a megszállók kitalálták a talpalatnyi, sokszor bevetetlen portaudvarok megadóztatását.

A lakosságot kizsigerelő kurszki adópolitika egyik jellemző epizódja során a kórház és az iskola ablakainak beüvegezésére a kurszki német kommendatúra felhívással fordult a lakosokhoz, hogy portájuk épületeinek ablakaiból vegyenek ki néhányat, és a kiemelt üvegdarabok helyét falazzák be, a szabaddá vált táblákat pedig önként szolgáltassák be az elöljáróságnak az iskola és a kórház ablakainak beüvegezésére. A felhívást persze ajánlatos volt parancsként értelmezni. Tetézve az emberekre eső terheket, az egészségügyben eltörölték az ingyenes ellátást, így a kurszki kórházakban előre meg kellett téríteni tíznapi ápolás díját, amit a kezelés meghosszabbítása esetén újból előre be kellett fizetni.[20]

Az idő múlásával már a helyi német parancsnokságok sem tagadták, hogy a háborús pusztítások miatt, 1943-ban a német megszállás alatt lévő Orjol megyében éhínség tört ki. Ez a szomorú esemény Gyatykovo[21] településen történt, ahol a helyi német parancsnok a következő feltűnően udvarias felhívást adta ki. A róla

[20] Uo. p. 257.

[21] Oroszul: Дятьково. Ma: Orjoli terület, Oroszországi Föderáció.

készült jelentést az NKVD Orjol környékére telepített ügynöke 1943. január 31-én írta az NKVD és NKGB 4. számú igazgatóságának, Szudoplatovhoz.[22]

Gyatykovo valamennyi lakosához és a járás valamennyi községének!

Gyatykovo lakosainak nagy része szenved az élelmezési cikkek elégtelensége, különösen a burgonya hiánya miatt.

A német hadsereg gondoskodik arról, hogy a lakosok segítséget kapjanak oly mértékében, amennyire csak lehetséges a nép helyzetének megkönnyítése.

Ismeretes, hogy a város sok lakosának és közösségének burgonyafeleslege van.

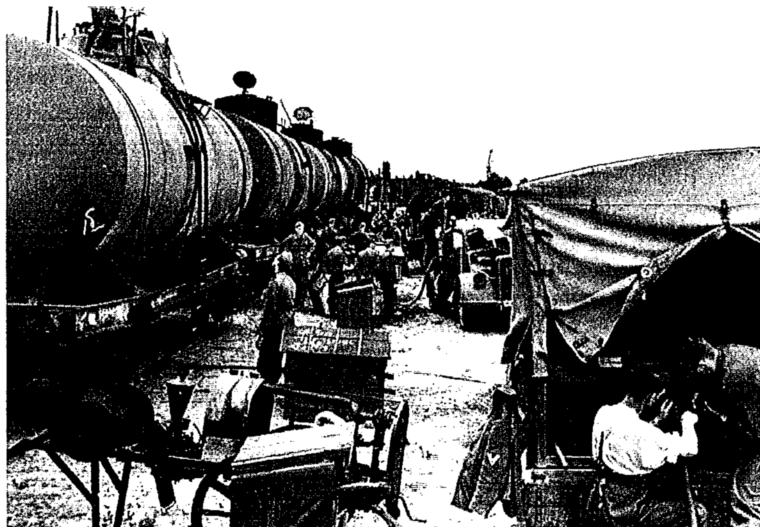
Gyatykovo éhező lakosságának megsegítésére a nemes lelkűen és felelősen gondolkodó polgárokhoz felhívással fordulok, hogy mérlegeljék, mennyi krumplit készek átadni, és arra kérem őket, hogy adják át feleslegüket a polgármesternek térítés ellenében. Gyatykovo és a környező községek polgárai! Sietniük kell, hogy segítsenek saját földijeiken.

Kommandant

A kurszki és az orjoli példák sajnos nem voltak egyediek. A szegényes egészségügy nyújtotta térítésköteles szolgáltatásokat, az erősen korlátozott oktatás fenntartásának költségét és a németekkel kollaboráló helyi adminisztráció kiadásait egytől egyig az anyagilag megroggyant orosz–ukrán lakosságra hárították. A „felszabadított" szovjet népeket a német megszállók megfosztották hazájuk ősi tulajdonától (az állami tulajdontól) és annak rendszeres hozamaitól. A megszállt orosz–ukrán területeken a gazdálkodó szervezetek élére a németek civil gyarmatosító alkalmazottakat ültettek. A volt szovjet állami vállalatok és más gazdálkodó szervezetek a kereskedelem árpolitikáját és árképzési szabályait

[22] „Огненная дуга". Курская битва глазами Лубянки. АО Московские учебники, 2003. p. 260.

a Német Birodalom érdekei szerint alkották meg és érvényesítették a gyakorlatban. A szovjet nemzeti fizetőeszköz, a rubel értékét a német márkához képest tizedére csökkentették. Ez a pénzelszámolási mód is a német tőkések extraprofitját és megszállásban aktívan közreműködő katonai-gazdasági körök meggazdagodását szolgálta. Az orosz bányák, gyárak, erdők, mezőgazdasági termelőegységek gyarmati áron ontották az árut a Birodalomba és a megszállt területeken állomásozó Wehrmacht-alakulatok ellátására. Ezek együttese alkotta a szovjet javak kiáramoltatásának eredőjét, mely mozgásba hozta a megszállt keleti vidékek kirablásának szégyenletes mechanizmusát.

A Barbarossa hadművelet első napjai. A német hadjárat egyik fő célja a szovjet kőolajtartalékok megszerzése volt.

3. fejezet

A hitleri rablás a megszállt szovjet területeken, a statisztika tükrében (1941–1944)

A megszállt szovjet területek kirablásának intézményi és közgazdasági rendszeréről az előző fejezetben volt szó. A zsákmányolt fegyverzeti eszközök ügyét nem tárgyalom, mert az a háború szokványos velejárója. Nem tárgyalom a katonai közegek kegyetlenkedéseinek, atrocitásainak, spekulációs ügyeinek keretébe tartozó anyagi természetű kérdéseket sem. A könyv felépítésének megfelelően az intézményes, felsőbb parancsra, tehát állami felelősséggel végrehajtott rablásokra koncentrál. Az alábbiakban elragadott javak időbeliségéről és mennyiségekről vázlatos – nem teljes körű –, áttekintés következik. Az intézményes rablás főbb formái a következők szerint csoportosíthatók:

1. A harcoló csapatokat követve előrehaladó szakmai-felderítő járőrök számba vették a hátrahagyott nyersanyagokat, gondoskodtak azok megőrzéséről és elszállításáról a Birodalomba. Ezzel rokon formában működött a visszavonuló Vörös Hadsereg elszórt fémhulladékainak és a megszállt területek iparilag hasznosítható vastartalmú értékeinek gyűjtésére rendelt *Stab Major Schu*[1], mely a Németországba szállított roncsvas mennyiségét tekintve is „maradandót" alkotott.

2. Az úgynevezett súlyponti ágazatokra, gyárakra az OKW Gazdasági Törzskarának szakszolgálatait állították rá, s folyamatba vették a szakágazatba tartozó üzemek termelésének beindítását a kijelölt vagyonkezelő német cégek által. Ide sorolható a kőolajipar, a kőszéntermelés, a mezőgazdaság teljes vertikuma és még számos fontos termékcsoport. A termelésből kielégítették a

[1] Schrott- und Altmetallerfassung (Törmelék- és fémhulladék gyűjtés)

Wehrmacht helyi szükségleteit, a másik részét pedig elszállították a Birodalomba. Ebben az esetben a gazdasági potenciál folyamatos kiszipolyozásáról és a helyi ipari termelés lényegi megfojtásáról volt szó, mivel az újfent munkára bírt üzemek futószalagjai is német megrendelésekre dolgoztak.

3. Az OKW fő szállásmesterének a csapatellátási eszközök szinte teljes termékkörét lefedő programja, mellyel a kapca, a bakancs, a halinacsizma, mindenféle ruházati cikk, lószerszám, parasztszekér, gyalogsági ásó, szán és útépítési anyagok egyaránt az érdekeltségei közé tartoztak. Fontos tisztázni, hogy a katonai csapatok közvetlenül nem termeltettek, hanem feladták igényeiket a hadtápszolgálatnak. A már említett OKW Gazdasági Törzskarában futottak össze a csapatszükségletek adatai, és ennek alapján adták ki a vagyonkezelő termelő vállaltoknak vagy forgalmazó cégeknek a tervmutatókat. A feladatok teljesítését a Gazdasági Törzskar szakszolgálati hálózata tartotta felügyelete alatt. Ez az elkobzás is a folytatólagos jellegű volt. Ebbe a körbe sorolható az Iwan-program[2] néven kódolt hadiipari termelési terv is.

[2] Németül: Iwan-Programm. Végrehajtásával Edmund Geilenberget (1902–1964) bízták meg. Az Iwan-program lényege az Ukrajnában katonai muníciót termelő gyárak mielőbbi újbóli üzembe helyezése volt, de a nagyszabású terv csak kevés gyakorlati eredményt hozott, mivel a szovjetek bő két év alatt az ukrán iparvidékek javát visszafoglalták. Az Iwan-program Alfred Speer fegyverkezési miniszter nevéhez kötődik, aki még 1942 tavaszán döntötte el az ukrajnai hadiipari termelés újraindítását. A terv lényege az volt, hogy a Donyec-medence és a dnyeperi iparvidék gyáraiban annyi muníciót (elsősorban gránátokat) állítsanak elő, amivel az egész keleti front szükségletét fedezni tudják. A program sarokköve a Dnyeper-vidék acéltermelése volt. A III. Komintern gyár hengerüzemében 1943-ban sikeres próbaműszakot végeztek. A program hatékonyságát alapvetően négy tényező gátolta: a gépek, a szállítási kapacitás, a munkaerő és az elektromos energia hiánya. Utóbbit sikerült 1943 januárjára ismét nagy mennyiségben előállítani, miután helyreállították a visszavonuló Vörös Hadsereg által felrobbantott, Európa legnagyobb duzzasztógátját Zaporozsjében. A hiányzó gépeket részben más, teljesen üzemképtelenné tett gyárakból szereztek be, másrészt nyugatról, belga és francia területről csoportosítottak át mindenféle eszközt keletre. Az Iwan-program sorsát végül a katonai helyzetben beállt döntő változás pecsételte meg. 1943 késő nyarán, miután több szakaszon összeomlott a front, a korábban beszállított gépek nagyját leszerelték és vagonra rakták. Összesen 3400 vagont indítottak útnak a Birodalomba, köztük 900-at csak a dnyeperi acélművekből.

A németek kezdetben nem tervezték a megszállt keleti területeken hadianyag előállítását, de később megszervezték a tüzérségi lövedékek gyártását, nem is beszélve a harci és katonai szállító járművek iparszerű javításának koordinálásáról.

4. A német haderő visszavonulása során alkalmazott kiürítési parancsok előírták a gyári berendezések, közlekedési eszközök, a nyersanyag- és élelmiszerkészletek elszállítását a hátországba vagy rögtön a Birodalomba. Ebben az esetben is egyszeri kisajátításról volt szó.

Külön vizsgálat tárgya – melyre a könyv ki is tér – a szovjet civil munkaerő toborzása és birodalmi munkára történő erőszakos elhurcolása, csak úgy, mint a különféle kulturális értékek, műkincsek, levéltári iratok, találmányok, műszaki leírások elrablása.

Az elhurcolt javak értéke nem azonos a háborús károkkal. A háborús károk magukban foglalják a gazdasági szférában, a kulturális életben, a lakásállományban, az ingatlanban és az ingóságban okozott veszteségeket is. A hivatalos szovjet jegyzékek és a közfigyelem elsősorban e fenti károkra, materiális javakra szűkítette a háborús anyagi veszteség fogalmát. A könyvben publikált kutatások ellenben a megszállás teljes időtartamában folytatólagosan elkövetett rablásokat tárják fel, a háborús károkra csak érintőlegesen térek ki.

3.1. Nyersanyagkészletek felkutatása és lefoglalása

A korabeli magyar köznyelvben csak *német nagyvezérkar*ként emlegetett Wehrmacht OKW keretein belül működő Gazdasági Törzskar – egyszerűbben szólva *stáb* – részeként alakítottak egy RoO[3] rövidítésű, azaz nyersanyagforrásokért felelős osztályt, amely már az 1940. évi nyugat-európai hadjáratban is tevékeny részt vállalt. A német hadigépezet gazdasági források felkutatásával és megszerzésével foglakozó szövevényes hálózatából a támadásban előrenyomuló csapatok nyomában a RoO szakszolgálata, a Wehrmachterfassungskommando – rövidítve WEK –, áruismere-

[3] Rohstoffabteilung (Nyersanyag Csoport) az OKW-n belül működő Wehrwirtschaftsamt (Fegyveres Erők Főparancsnokságának Gazdasági Osztálya) vezetése alatt.

tekkel rendelkező, nyersanyag-felkutató osztagai haladtak, azzal a feladattal, hogy felderítsék a Vörös Hadsereg által hátrahagyott alapanyagok mennyiségét, pontos helyét, s az előrenyomuló német csapatokkal együttműködve, gondoskodjanak a zsákmányolt értékek számbavételéről, fegyveres őrzéséről illetve mielőbbi elszállításáról a Birodalomba. A nyersanyagok begyűjtésével és rekvirálásával foglalkozó katonai alakulatokat mozgató szervezet a nácik keleti hadjáratának kifulladásával elvesztette létjogosultságát, később pedig felszámolták.

A Vörös Hadsereg visszavonulásnak időszakában az illetékes szovjet főhatóságok kiürítési parancsokban intézkedtek, hogy időben a hátországba menekítsék a veszélyeztetett területeken élő embereket és az Urál vidékén újraindítandó ipar számára hasznosítható javakat. Tudjuk, hogy e nagyszabású mentőakció csak részeredményeket tudott felmutatni. Tulajdonképpen elismerve az evakuációs manőver korlátait és a váratlan német katonai sikereket, „végső estben" a visszamaradó hadi jelentőségű javak megsemmisítését vagy használhatatlanná tételét írták elő. A német katonai nyelv a reménybeli zsákmány megsemmisítését és az előrenyomulást akadályozó utak, hidak megrongálását nevezte el „a felperzselt föld" sztálini taktikájának. Valóban, az Állami Honvédelmi Bizottság elnökhelyettese, Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos július 22-én pótlólagos parancsba adta az aratás előtt álló vetések felégetését.

Az Állami Honvédelmi Bizottság parancsa a vetések megsemmisítésére még a visszavonulás előtt[4]

(Molotov távirata a Leningrádi Területi Tanács elnökének)

G-széria 1941. július 23.

Az Állami Honvédelmi Bizottság közli, hogy az 1941. július 22-én hozott határozatában kötelezte azokat a helyi párt- és állami vezetőket, valamint járási földhivatalokat, ahol az Állami Honvédelmi Bizottság döntése vagy katonai vezetők parancsai alapján kiürítésre kerül sor, a következőkre:

1. Megsemmisíteni minden cukorrépa, kokszagiz[5], len, kender és más technikai kultúrák vetésterületét a kolhozok, állami gazdaságok vagy más állami szervek gazdaságaiban, mégpedig lekaszálással, felégetéssel és más módszerekkel.
2. A kollektív gazdaságok és állami gazdaságok gabona és burgonya vetései területéből átadni a helyben maradó kolhoztagoknak másfél-két hektárnyit portánként. A gabonavetések és a burgonyaföldek többi részét megsemmisíteni lekaszálással, és takarmány célra átadni a Vörös Hadseregnek vagy feletetni zöldtakarmányként, illetve állatokkal széttiporni, felgyújtani vagy másként megsemmisíteni.

Az Állami Honvédelmi Bizottság elnökhelyettese, V. Molotov

Figyelemre méltó a parancs időpontja. Sztálin 1941. július 3-án elhangzott rádióbeszéde, ami többek között érthető felhívást intézett a szovjet néphez az értékek evakuációjára és szükség esetén a visszamaradó javak megsemmisítésére vonatkozóan, bizonyára kiegészítésre szorult[6] azokon a vidékeken, ahol a Vörös Hadsereg visszavonulása elkerülhetetlennek bizonyult. A történelmi irodalomban és a publicisztikában szinte minden szovjet parancsot vitatnak, miként ezt a sztálini és molotovi utasítást is, embertelennek minősítve azt. Az érem másik oldala koránt sem ennyire fényes. Vajon emberségesebb lett volna, ha otthagyják, tálcán kínálják Hitlernek a termést? A náci vezérek igencsak nehezteltek a „felperzselt föld" taktikája láttán, de maguk is ugyanezt tették a

[4] A dokumentumon N. Szolovjov tanácselnök következő megjegyzése olvasható: „A megyei pártbizottság 1941. július 24-én döntött." Дзенискевич, А.: *Из районов области сообщают*. Свободные от оккупации районов Ленинградской области в годы Великой Отечественной Войны 1941–1945. Сборник документов. Архивный Комитет Санкт-Петербурга и Ленинградской области. Санкт-Петербург, 2006. p. 37–38. Az idézett Molotov-táviratot szabvány postai távirati űrlapon őrizték meg.

[5] Gumipitypang

[6] Újabb javakat semmisítve meg, további üzemeket (nem csak mezőgazdaságiakat) téve használhatatlanná.

keleti fronton bekövetkezett fordulat után. A hátráló német haderő visszavonulása során használhatatlanná tette a Szovjetunió még épen maradt javait, de Magyarországon is felrobbantott mindent, amit jónak látott, ahogy a vidéki és a budapesti Duna hidakat és még sok minden mást. Nyugodt lelkiismerettel megsemmisítették nemzeti értékeinket, pedig azok nem is voltak az övéik, ráadásul Magyarország Hitler fegyverbarátja volt.

Köztudott, hogy Franciaország nagyjából sértetlenül lökte Hitler karjaiba a kapitulált francia hadsereget, annak fegyverzetét és a legyőzött köztársaság gazdasági potenciálját. Megjegyzendő, hogy a franciáktól kapott-zsákmányolt óriási fegyverkészlet egy részét Hitler az olasz szövetségeseknek adta tovább. Később a hitleri parancsoknak engedelmeskedve, Franciaország a hódító Wehrmacht és a Harmadik Birodalom egyik termelői hátországává degradálta saját magát. A nácik felett aratott európai győzelem utáni időkben a Berlinben székelő Szövetséges Ellenőrző Tanács amerikai tábornoka Clay[7] és szovjet kollégája, Szokolovszkij[8] egyik megbeszélésén az amerikai főtiszt őszinte rosszallását fejezte ki amiatt, hogy a franciák mindent épségben átadtak Hitlernek, kiszolgáltatva hazájuk iparát és mezőgazdaságát a Birodalomnak.[9]

Sztálin ás Molotov idézett parancsai – mindkettő a teljhatalmú Állami Honvédelmi Bizottság nevében hangzott el – ellenére a fasiszta megszállással fenyegetett anyagi javak és kulturális kincsek nagy része, különböző okokból a gyárakban, raktárakban,

[7] Clay, Lucius Dubignon (1897, Marietta, Georgia, Egyesült Államok – 1978, Chatham, Massachusetts, Egyesült Államok). Amerikai tábornok, 1947-től 1949-ig Németország amerikai megszállási övezetének katonai kormányzója. 1948-ban Berlin blokádja idején komolyan szembekerült a szovjet féllel, majd kulcsszerepet játszott a berlini légihíd megszervezésében és fenntartásában.

[8] Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij (oroszul: Василий Данилович Соколовский, 1897, Kozliki, Козлики, Grodnói kormányzóság, Orosz Birodalom – 1968, Moszkva, Szovjetunió). Szovjet tábronok, a második világháború befejeztével (1946) marsall, a németországi megszálló szovjet csapatok parancsnoka. 1949-től miniszterhelyettes, a szovjet hadsereg vezérkari főnöke. 1956-ban hivatalosan ő adta ki a parancsot a szovjet csapatok magyarországi bevonulására. Legfontosabb hadtudományi munkája, a magyar nyelven is olvasható *Hadászat* (Военная стратегия. ford.: Nádor Tibor, Zrínyi, 1964. p. 576.) c. könyv.

[9] Семиряга, Михаил Иванович: *Как Мы Управляли Германией.* Москва, Росспэн, 1995. p. 132. ill. p. 238.

rakodóhelyeken, vasúti szerelvényekben, kikötőkben rekedt és német kézre került. A visszahagyott értékekből az előrenyomuló német csapatok saját ellátásukra azonnal igénybevettek egy bizonyos mennyiséget. Ahogy az ehhez hasonló anarchisztikus fronthelyzetben mindenhol előfordul, a helyi vagy menekülő szovjet lakosok is részt vettek a javak széthurcolásában és elrejtésében. Az elhagyott raktárakról, az úton-útfélen heverő tárgyak hollétéről a német kutató járőrök a térképeiken túlmenően, gyakorta éppen a lakosságtól szereztek eligazítást.

A német járőrök a fellelt nyersanyagokról készített jelentéseiket a WEK-alakulatokhoz továbbították, akik a helyszínen illetékes katonai parancsnokokkal egyeztették a vonuló csapatok azonnali igényeit a zsákmányból, a javak fennmaradó részeinek őrzéséről pedig a WEK mellé rendelt tábori csendőrség gondoskodott, majd a zsákmányt az előírt rendben elszállították. Egy WEK-alakulathoz általában százfős tábori csendőrcsapatot rendeltek. A nyersanyagzsákmányt a WEK vette leltárba és arról jelentést tett felettes szervének. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a megszállt szovjet vidékek ipari-gazdasági adottságaihoz igazodva, a Gazdasági Törzskar ágazati jellegű gazdasági szakszolgálatai is aktívan tevékenykedtek a megszállt területeken. A korabeli magyar katonai közbeszédben minden ilyen – nem harci jellegű – szolgálatot leegyszerűsítve *Sonderführer* vagy *Sonderkommando* néven tartottak számon. A német fegyveres erők szövevényes szakosított szolgálatai közötti munkamegosztást még a magyar tisztek sem ismerték mindig tökéletesen. Itt említendő meg, hogy az OKW Gazdasági Törzsében működött egy híres ágazati szolgálat, a már említett *Stab Major Schu*, melynek hálózata párhuzamosan tevékenykedett a gazdasági szolgálat egyéb vonalaival, de azoktól eltérően főként a roncsvas gyűjtésére specializálódott.[10] Minden bizonnyal a szállítási kérdésekben ért a legmesszebb a *Stab Schu* keze, ezért nem egyszer a nyersanyagzsákmányokért felelős WEK-alakulatok is hozzá fordultak segítségért az elszállításhoz szükséges járművek, vagonok biztosítását és zavartalan üzemanyag-ellátását kérve.

[10] A német dokumentumokban *Org. Major Schu.*

A fenti dokumentum a *Stab Major Schu* egyik tagjának elhalálozásáról és temetéséről szóló igazolás. Schadmann Atajew (Шадман Атаев) stabmajor (майор, őrnagy) 1917. május 17-én született az Orosz Birodalom turkesztáni területén, a későbbi Turkesztáni Autonóm SzSzk-ban. Önkéntesként csatlakozott a *Stab Major Schu*-hoz, ahol minden bizonnyal kamatoztatta nyelvtudását és a szovjet viszonyokban való jártasságát. Légitámadásban veszítette életét 1944. szeptember 25-én. Katonai tiszteletadással búcsúztatták. Temetésének helye és ideje: Waldfriedhof, katonai díszhely, légiósok parcellája, Frankfurt am Main, 1944. október 10. Életének további részletei nem ismertek. Atajew neve előkerül a ОБД Мемориал (http://www.obd-memorial.ru) adatbázisában is (lásd a lenti képen), a kollaboránsok között.

A háború folyamán a megszállt szovjet területeken a RoO szakszolgálatainak segítségével 18 millió tonna nyersanyagot foglaltak le és koboztak el. Ebből 5,5 millió tonnát közvetlenül a Birodalomba szállítottak, a német csapatok és a megszálló civil igazgatási szervek pedig együttvéve 5,2 millió tonnát vettek át, melynek egy részét a visszavonuló Wehrmacht és szövetségesei hátrahagytak.

A nyersanyagzsákmányt a katonai gazdasági statisztikában – német levéltári adatok szerint – 460 cikkcsoportra bontva tartották számon.[11] Külön kiemelve a főbb javakat az alábbi táblázat szerint:

Zsákmányolt érték	**Mennyiség**
Vas és acél	6 800 000 tonna
Színesfém	1 000 000 t
Kőszén és tőzeg	5 000 000 t
Kőolaj és kenőolaj	350 000 t
Nemesfém	2,6 t
Textilnyersanyag	194 000 t
Dohány	38 000 t
Ócskavas	3 500 000 t
Bőr	65 000 t
Fa	4 000 000 folyóméter
Gumiabroncs	200 000 darab
Benzines hordó	4 100 db
Vasúti fűtőkocsi (tender)	2 200 db

A német hadiipar számára legértékesebb féltermékek és nyersanyagok teljes mennyiségét vagy a rendelkezésre álló készletek nagyobbik részét a Birodalomba szállították. A fellelt 2,6 tonnányi nemesfémet, aranyat, platinát és ezüstöt, az acélgyártáshoz nélkülözhetetlen vasércből 1 156 265 tonnát, az acél nemesítéséhez szükséges fémeket és érceket, további ritka fémeket illetve 712 kg stronciumot mind nyugatra vitték. Kiszállítottak mindenféle olajos magvakat, gyógyszeralapanyagokat, guminyersanyagot, használt gumit, marhabőröket, rengeteg farönköt és feldolgozott ipari fát.

[11] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* pp. 197–198.

Stab Major Schu 3,5 millió tonna roncsvasat vett birtokba, még az arra felhatalmazott magyar Transkarpathia Kft. nevű kereskedelmi cég is vásárolt belőle. A szervezet a roncsvas gyűjtésébe a megszállt területek helyi civil elöljáróságain keresztül az iskolás gyerekeket is bevonta, s csak ezzel a külön lebonyolított akcióval 31 ezer tonna roncsvasat szedtek össze Németországnak, melyet pontosan nyilvántartották. A zsákmányolt szénből, tőzegből, tüzelhető és lepárolható palából valamint kokszból nem szállítottak ki a Birodalomba, hanem mint energiahordozót helyben használták fel. A fentiekkel kapcsolatban megemlítendő, hogy a keleti megszállt területeken a németek nem jutottak minőségi szénhez a remélt mennyiségben, ezért Felső-Sziléziából szállítottak több millió tonna kőszenet a megszállt területekre a katonai-vasúti vontatás számára.[12]

A német vezérkar gazdasági terveit kiválóan szemlélteti Hans Nagel[13] szolgálati feljegyzése, melyet a megszállás előtt álló szovjet területek gazdasági lehetőségeinek kiaknázása tárgyában írt 1941. augusztus 14-én.[14]

KŐOLAJKUTAK FÚRÁSA. A birodalmi marsall[15] szükségesnek tartja nagyszámú kőolaj kutató-feltáró fúróberendezés készenlétben tartását, amelyekkel az esetleg lerombolt orosz berendezések helyett – ideértve az eddig kiaknázatlan lelőhelyeket is – megkezdődhessen a kőolaj kitermelése. Megjegyzés: Azok az orosz vállaltok, amelyek képesek fúróberendezések előállítására Bakuban, Taupszében[16], Moszkvában, Podolszkban[17], Pervouralszkban[18], Verhije-Szergijevszkben[19], Kungurban[20], Sztrijben[21] (Nyugat-Ukrajna), és Boriszlavban[22] (drohobicsi járás) találhatóak. A Sztrijben és Boriszlavban működő gyárak, Vill őrnagy közlése szerint lerombolt, üzemképtelen állapotban vannak.

TALAJJAVÍTÁS. A birodalmi marsall nem egy beszélgetésen rámutatott arra, hogy hozzá kell látni a haszonnal művelhető mezőgazdasági területeken a talaj javításához, főleg ott, ahol kis ráfordítással maximális siker érhető el. Nem kell gazdaságtalan munkálatokat végezni a kizsigerelt földeken. Ugyancsak óvott a divatos mocsárkiszárítástól, ami többnyire a vízgazdálkodási mérleg felborulásához vezet, a talajszint változása miatt ugyanis a víz gyorsan lefut.

ÉLELMEZÉSI KÉRDÉSEK. A birodalmi marsall nem gondolja, hogy a folyó évi gabonatermésből, beleértve a megszállt keleti területeken található készleteket is, kivonható lenne Németország részére 1 millió tonnát meghaladó kenyérgabona, tudván, hogy az ottani forrásokból kell kenyérrel ellátni a megszállt területeken lévő német hadsereget is. Egyébként a birodalmi marsall az elégtelen táplálkozás következtében nagy emberveszteséggel számol a szovjet hátországba menekülők és az orosz nagyvárosok lakói körében.

A ZSIDÓK FOGLALKOZTATÁSA. A birodalmi marsall megjegyezte, hogy azokban a körzetekben, ahol Németország uralkodik, a zsidóknak nincs semmi keresnivalójuk. Amennyiben mégis

[12] Uo.

[13] Hans Nagel (1882–1964) német vezérőrnagy, összekötő Göring irodája és az OKW Gazdasági Törzskara között. Később a megszerezhető nyersanyagforrások szempontjából legfontosabb Dél hadseregcsoport parancsnokságán tevékenykedve szervezte meg a megszállt délszovjet területek gazdasági lehetőségeinek minél hatékonyabb kihasználását. A háború végén megbízást kapott a Gazdasági Törzskar munkájának összefoglalására. Ezt Rolf-Dieter Müller is felhasználta kutatásai során.

[14] Документ 160. Преступные цели преступные средства, Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР/1941–1944 гг. Москва, 1968. Издательство политической литературы. p. 286–289.

[15] Hermann Göring

[16] Oroszul: Туапсе. Szocsitól északra a Fekete-tenger északkeleti partján fekvő város. Ma: Karsznodari határterület, Oroszországi Föderáció.

[17] Oroszul: Подольск. Iparváros Moszkvától 47 km-re, délre. Ma: Moszkvai terület, Oroszországi Föderáció.

[18] Oroszul: Первоуральск. Jelentése: „Az első az Urálban". Jekatyerinburgtól 39 km-re, nyugtra. Itt található az Európa és Ázsia határát jelző emlékmű. Ma: Szverdlovszki terület, Oroszországi Föderáció.

[19] Oroszul: Верхне-Сергиевск. Szamara és Togliatti közelében. Ma: Szamarai terület. Oroszországi Föderáció.

[20] Oroszul: Кунгур. Urálban fekvő, 1663-ban alapított település, 1781 óta város. Ma: Permi határterület, Oroszországi Föderáció.

[21] Ukránul: Стрий, lengyelül: Stryj. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.

[22] Ukránul: Борислав, lengyelül: Borysław. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.

nélkülözhetetlen a zsidók foglalkoztatása, azt munkaszolgálatos alakulatok szervezésével kell megoldani. A zsidókat munkászászlóaljakba kell összevonni, bizonyos mértékben a hadifogolytáborok rendjéhez hasonlatosan, tehát kaszárnyarendszerben kell őket elszállásolni, ha áttelepülésüket nem képesek megoldani. Másféle munka, tevékenység, foglalkozás a fentieken túlmenően a zsidóknak nem engedélyezhető. Ettől kis mértékben el lehet térni a megszállási időszak kezdetén, bizonyos korlátozott engedményekkel. Különösképpen kell szabályozni az élelmezést. Egyebekben túlságosan nagy tisztesség lenne a zsidókra lövedéket pazarolni. Inkább kötél általi kivégzést kell parancsba adni.

A KOLHOZOK. A birodalmi marsall kijelentette, hogy elvi alapon utasítja el és meg fogja semmisíteni mindazt, ami a bolsevik rendszerhez kötődik. Ezért szó sem lehet arról, hogy a jövőben megmaradjon a kolhoz termelési formához tartozó kollektív rendszerű földhasználat. Azonban az átalakítás ideje még nem jött el. Veszélyes lenne most megváltoztatni a mezőgazdasági termelés és termékbegyűjtés rendszerét. Persze, azt is lehetne mondani a parasztoknak, hogy előttünk áll a változtatások bevezetése, és azok a parasztok, akik szorgalmasan dolgoznak teljesítve a beszolgáltatási kötelezettségeket, munkájuk által a jövőbeni földosztás jelöltjeivé válnak. De a birodalmi marsall határozottan ellenzője annak, hogy most új földosztásba vágjunk vagy megengedjük azt a faluközösségeknek, az obscsináknak. A parasztoknak előbb be kell bizonyítaniuk, milyenek is ők valójában a munkában, aztán lehet segíteni őket a tulajdonhoz jutásban. Ellenkezőleg, a birodalmi marsall úrnak nincs semmi kifogása a paraszttulajdon helyreállításában azon megyékben, amelyek a közelmúltban kerültek orosz fennhatóság alá, és ahol a kolhozgazdaság éppen csak létrejött, vagy annak előkészületei folytak. Itt, a feltételek teljesülésének figyelembevételével, helyre kell állítani az egyéni parasztgazdaságokat.

ÜZEMANYAGOK SZÁLLÍTÁSA. A birodalmi marsall felhatalmazta Kerner államtitkárt azon kérdés tanulmányozására, vajon szükség van-e új kőolajvezeték építésére Romániából indulva Galícián át Németország irányába? Nem tudom, hogy erre mi volt a válasz.

AZ ÜZEMANYAG BIZTOSÍTÁSA. A vezérkar gazdasági és hadfelszerelési hivatala főnökének 1941. július 23-i igényét (11 pont) a birodalmi marsall 1941. július 28-án jóváhagyta. Ezzel kapcsolatban a következő kérdések merültek fel:

Valamennyi általunk megszállt keleti terület üzemanyag-ellátását a szovjetek korábban csaknem kizárólag kaukázusi kőolajszármazékokkal látták el. A közigazgatás és a gazdálkodás céljaira, különösen a termény betakarításra és a szántóföld megművelésére a közeljövőben, amennyire előrelátható, nem kis mennyiségű üzemanyag szükséges. Egyelőre azonban nem lehet szó kaukázusi kőolaj beszerzéséről. Hogy lehetségessé válik-e a későbbi beszerzés onnan és milyen mennyiségben, erre a kérdésre ez idő szerint nem tudunk választ adni. A gazdaság és hadfelszerelési ügyek igazgatása úgy számol, hogy a rendelkezésünkre álló meglévő forrásokból a megszállt területek részére semmiféle vételezés nem engedhető meg. Azt az üzemanyagot, amelyhez a továbbiakban a Kaukázusból hozzájutunk, elsősorban Németország égető szükségleteinek kielégítésére kell felhasználni. Elmulaszthatunk-e egy ilyen lehetőséget, ha ezzel komoly kár éri az orosz mezőgazdaságot?

KAUKÁZUS. Amennyiben ez a terület megszállásunk alá kerül, annak majdani birodalmi komisszárja, aki nyilván szinte kizárólag gazdasági feladatokról fog dönteni, a birodalmi marsall személyes alárendeltségébe kerül, és csak közvetlenül tőle fog utasításokat kapni. Értelemszerű, hogy ezen utasítások összhangban lesznek a kőolaj-ügyek meghatalmazottjának álláspontjával.

NYERSANYAG. Felhasználhatók-e az Oroszországban fellelt nyersanyagok a német gazdaság szükségleteinek kielégítésére, tekintet nélkül arra, hogy ennek következtében széles körben leállnak az orosz vállalatok? A birodalmi marsall július 28-án azt válaszolta, hogy a nyersanyagot ott kell felhasználni, ahol az a legnagyobb sikert hozza a német gazdaságnak. Eközben nem lehet elkerülni orosz vállalatok konzerválását.

A KÖZLEKEDÉS KÉRDÉSEI. A birodalmi marsall annak az elképzelésnek adott hangot, hogy döntő befolyást kell gyakorolni a közlekedésre a keleti területeken (a Fekete-tengert a Balti-tengerrel összekötő csatorna kiszélesítése, a folyami darabárú-teherszállítás, a tengeri szállítás és hasonlók, a vasút fejlesztése stb.).

ANYAGELLÁTÁS. A birodalmi marsall többször rámutatott arra, hogy semmiféle akadályt nem kell a katonák elé gördíteni, ha

azok öntevékenyen ellátják saját magukat. Természetesen, nem kell öncélúan elragadni az értékeket, de kicsinyesnek sem kell lenni, ideértve a vámellenőrzést az államhatáron. Természetesen a rekvirálások során és a javak elszállításában teljes rendnek kell lennie.

Nagel

3.2. Hitler elkeseredett hadműveletei a szovjet kőolajiparért

Németország első világháborús veresége nyomán a német katonai és üzleti körök kiértékelték a kőolaj jelentőségét a gazdasági fejlődés és a hadi potenciál szempontjából. Még mindenki élénken emlékezett Clemenceau francia miniszterelnök mondására, ami híres-hírhedt szállóigévé vált:

Une goutte d'essence vaut une goutte de sang.
– Egy csepp olaj felér egy csepp vérrel.

A 20-as, 30-as évek kurrens német gazdaságpolitikai irányzata számot vetett azzal, hogy Németország gazdaságföldrajzi adottságainál, szűkös nyersanyagkincseinél fogva jelentős külső függőségben áll a világgazdaságtól. A kihívásra adott egyik válasz az önellátó, más néven autarkikus[23] gazdaságfejlesztés, míg a vele szemben állított alternatíva, a hitleri *Lebensraum* hódítás útján való kiterjesztése volt. Később a két elképzelés érdekes szimbiózisba került egymással, és a fegyverrel alávetett területek fokozatos növelése mellett azok izolációja is napirendre került. Az élettér kiterjesztésének hívei támaszkodtak a nácizmustól független és időben korábbi „nagytér-gazdaság" elméletére, amely már a XX. század elején az „Egyesült Európa" kezdetleges megfogalmazásában is

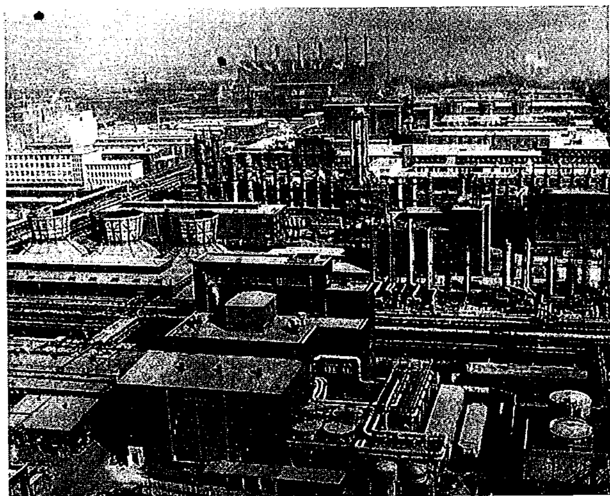
[23] Az autarkia szóból ered. Az autarkia zárt gazdaságot eredményez, amely elszigetelődik a külvilágtól. A II. világháború idején és az azt megelőző években a fasiszta Olaszország és a náci Németország rendelkezett autarkikus gazdasággal.

kifejeződött.[24] Viszont a náci élettér kiterjesztésének fogalma eleve születése pillanatában összekapcsolódott a militarista jelszavakkal és a leplezetlen hódító törekvésekkel. Ezek gyökere megtalálható az első világháborús hadicélokban is. A felsőbbrendű fajnak járó életteret mint a háború alig kódolt jelszavát pedig Hitler emelte tökélyre.

Az autarkia lázában égő Németország hatalmas kőolajkutató fúrásokba fogott az ország egész területén, a grandiózus feltárás azonban csak Hamburg környékén vezetett némi eredményre, tehát az importált kőolajból eredő nyomasztó függőség egészen az 1930-as évek végéig megmaradt. A kőolaj alapú üzemanyagok pótlására már az 1920-as évektől lendületes vegyipari fejlesztésbe fogtak, azon belül is első helyen a bőséges német barnaszénből kőolajszármazékokat helyettesítő párlatok kivonásához fűztek nagy reményeket. A már korábban felfedezett technológiák alkalmazása kecsegtetőnek bizonyult. A barnaszén vegyi feldolgozásával nagy volumenű, a kőolajpárlatokat helyettesítő üzemanyaghoz más néven műbenzinhez jutottak. Az iparosítás ezen stratégiai irányát elsősorban Göring birodalmi marsall, a légierő parancsnoka forszírozta, és 1934-ben létrehozták a Braunkohle-Benzin AG-t[25] a barnaszén cseppfolyósítására.

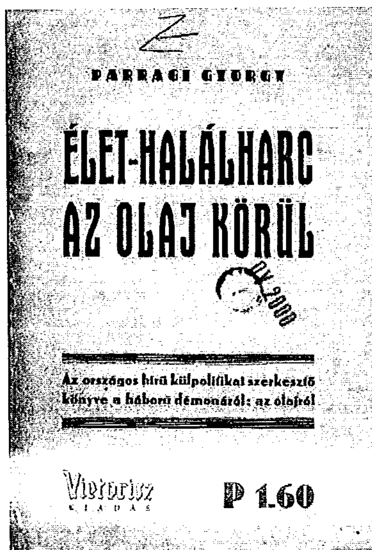
[24] Magyarországon a „nagytér-gazdaság" (Grosraumwirtschaft) elméletével a fiatal és tehetséges Dr. Csikós-Nagy Béla (1915–2005) foglalkozott, aki 1938-39-ben a Collegium Hungaricum ösztöndíjával Berlinben kutatott. A később komoly nevet szerző, akadémikus (levelező, 1982, majd rendes tag, 1987) közgazdász írta az első magyar nyelvű tudományos igényű könyvet a témában. Csikós-Nagy a Magyarország felszabadulása utáni évtizedekben államtitkárként is működött, akitől a könyv szerzője és a fiatalabb nemzedék sokat tanult. Szerepe az 1968-ban bevezetett Új Gazdasági Mechanizmus kidolgozásában és gyakorlati elfogadtatásban felbecsülhetetlen volt.

[25] Rövidítve: BRABAG. Összesen 37 millió birodalmi márkát különítettek el a szintetikus üzemanyaggal kapcsolatos kutatásokra, a gyártási technológia kidolgozására és a szükséges infrastruktúra kiépítésére.

Német vegyi üzem (szintetikus üzemanyaggyár)

Németország évi kőolajszükségletét békeidőben hét-nyolcmillió tonnára becsülték. 1937-ben vegyi úton előállítottak 453 tonna petróleumot, 1 700 000 tonna benzint, 120 ezer tonna dízelolajat valamint 140 ezer tonnányi kenőolajat. Mindez felért 2,5 millió tonna kőolajjal. Németország saját kőolajtermelése 450 ezer tonnát ért el. A német gazdaság hét-nyolcmillió tonnát kitevő kőolaj-szükségletének tehát alig felét, közel hárommillió tonnát fedeztek belső forrásból. Azonban a szintetikus módon előállított (mű)benzin gyártási mennyisége egy nagyszabású mobilizáció és a fokozott ütemű militarizálás igényeinek kielégítésére nem volt elegendő, jóllehet egyes német tudósok optimistábban vélekedtek.

Parragi könyvének borítója

A huszadik század folyamán az európai kontinens kőolajforrásaként két olajmező kapott tartósan vezető szerepet: Románia és a Németországtól jóval távolabb eső kaukázusi–kaszpi lelőhely, elsősorban a Baku környéki szovjet–azerbajdzsáni kőolaj. A húszas-harmincas években a szovjet diplomácia többször is kísérletet tett arra, hogy a kezdetben Anglia befolyása alá tartozó romániai kőolajat a német behatolástól visszatartsa, de törekvése nem járt sikerrel. 1940-ben Hitler ellenőrzése alá vonta a román kőolajipart, ami évi 1 150 000 tonna fekete aranyat jelentett a Birodalomnak. Frissen szerzett pozícióját Hitler hamarosan megszilárdította azzal, hogy a Wehrmacht úgynevezett *tancsapatai* a MÁV segítségével bevonultak Romániába. Régi emlékként maradt meg bennem az átvonuló német katonavasúti szerelvények képe, melyeken a gyermeki szemnek látványos nehézfegyverek mellett éneklő, harmonikázó, szájharmonikázó, vidám német bakák robogtak az ismeretlenbe.

A román kőolaj Németországba való szállítása mégis nagy gondot okozott, mivel az angolok kecsegtető árakat kínálva, jó előre kibérelték a román tankhajókat. A Duna akkori kőolajszállító kapacitása hozzávetőleg évi 800 ezer tonnát tett ki. A szovjet diplomácia annyit tudott elérni, hogy Dél-Bukovina területének 1940-ben történt bekebelezésével az egyik Németországba vezető román vasúti tranzitútvonalat sikerrel az ellenőrzése alá vonta, s valamelyest korlátozta az ezen kiáramló román export kőolaj keresztmetszetét. A sztálini–molotovi külpolitikai ismét csak minimális mértékben volt képes korlátozni a nácik keleti gazdasági expanzióját.

Az 1939-ben kötött Molotov–Ribbentrop-paktum nyomán rohamos gyorsasággal felfutó szovjet–német külkereskedelem belső munkamegosztásában a szovjetek vállalták a Birodalomnak jutó kőolajtranszportot, de a kivitel elé komoly szállítási nehézségek tornyosultak. Eközben a román kőolajforrás semmiképpen sem látszott elegendőnek Hitler nagy hódítási terveihez, így Sztálin bakui kőolajkútjai a majdani Szovjetunió elleni háború egyik legfontosabb célpontjaivá váltak. Meghódításuk óhatatlanul ott lebegett a német hadvezetés szeme előtt, de a kincses Bakura még Anglia is féltékenyen tekintett![26]

[26] A témához tanulságos olvasmányként szolgál: Parragi György: *Élet-halálharc az olaj körül.* Bp. 1940. Vietorisz kiadás. p. 73.

Mindezek után jogosan merül fel az idáig megválaszolatlan kérdés. Vajon Hitler keleti hódító háborújának megindítását menynyiben siettették a szűkös kőolajtartalékok, és a németek helyzetét tovább rontó 1940-es angol tengeri blokád?

Kőolajmezők Szovjet-Galíciában

A keleti, azaz a Szovjetunió elleni hadjárat elsődleges célját – gazdasági nyelven – a náci vezetők két szóban fogalmazták meg: élelmiszer és kőolaj. Ugyanakkor a galíciai kőolajmezők gyors birtokbavételével jelentős forráshoz nem jutottak. 1938-ban Galíciában a kőolajtermelés évi 370 ezer tonnára rúgott, és az ottani kőolajmezők csupán helyi jelentőséggel bírtak. A német megszállás idején 1942-ben 250 ezer, 1943-ban 300 ezer tonnát termeltek ki, tehát az éves kapacitás egyértelműen visszaesett. Az itteni kőolajat hat közeli finomítóban dolgozták fel. Az ezekből nyert kőolajszármazékokat a Lengyel főkormányzóság és az ukrajnai mezőgazdasági géppark ellátása szinte teljesen elnyelte, a Birodalom szükségleteinek fedezésére alig jutott belőle.

Hitler parancsa a Baku környéki kőolajipar elfoglalására

Erősen számítva a nagy kaukázusi szovjet kőolajmezők gyors birtokbavételére, a kitermelés akadálytalan folytatása céljából, 1941. október 10-én Hitler parancsára létrehoztak egy önálló Kőolaj Műszaki Dandárt[27]. A dandár kezdeti, 7600 fős állományát behívott kőolajipari szakemberekkel töltötték fel. Ezt a speciális műszaki alakulatot ellátták a kőolajkutak fúrására alkalmas berendezésekkel, szivattyúkkal és szállítóeszközökkel. A dandár összes felszereléseivel együtt követte az előrenyomuló Wehrmacht-csapatokat. Az első célpont a Kaukázus előterében, Majkop[28] és Groznij[29] vidékén elterülő kőolajmezők átvétele és az ott folyó kitermelés biztosítása lett volna. Nyikolaj Bajbakov[30] – azeri származású szovjet politikus – visszaemlékezése nyomán e vidék olajkitermelő berendezéseinek üzemképtelenné tételével már az előző fejezetben megismerkedtünk. Groznijba be sem jutottak a német csapatok. A Kőolaj Műszaki Dandár 1942. augusztus 15-én érkezett meg a szovjet Elő-Kaukázus térségébe. Az először megszállt ciszkaukázusi mezők évi kőolajtermelése 1,2 millió tonnát tett ki. Azonban a szovjet kiürítési parancsok nyomán végrehajtott rongálások miatt a dandár csak a saját szükségletének megfelelő kőolaj mennyiségét tudta kitermelni, mert a magukkal hozott technikai berendezések se hiánytalanok, se a helyben hagyott szovjet eszközökkel kompatibilisek nem voltak. Olyan olajfúró berendezéseket is odaszállítottak, amelyeket még a háború kitörése előtt a Szovjetunióból importáltak, de idő hiányában azok próbaüzemét, bejáratását már nem végezték el.

[27] Technische Brigade Mineralöl, rövidítve: TBM. A dandár létszáma 6500 és 7600 fő között mozgott. Katonai alapkiképzésüket Németországban, Templin városában kapták meg, majd a romániai Ploieşti következett, ahol továbbképzésük mellett elkobozták a francia tulajdonú finomítók felszerelésnek egy jelentős részét. Innen Rosztovba küldték a dandárt, melynek parancsnoka Erich Homburg volt. Felszerelésük 80 millió birodalmi márkát ért. A témához bővebben: Karlsch, Rainer–Stokes, Raymond G.: *Der Faktor Öl – Die Mineralölwirtschaft in Deutschland 1875–1974.* Verlag C. H. Beck, München, 2003.

[28] Oroszul: Майкоп, ma: Adigeföld (hivatalosan Adige Köztársaság, Республика Адыгея) fővárosa, Oroszországi Föderáció.

[29] Oroszul: Грозный, ma: a Csecsen Köztársaság (Чеченская Республика) fővárosa, Oroszországi Föderáció.

[30] Nyikolaj Konsztantyinovics Bajbakov (Николай Константимнович Байбаков, azeri nyelven: Nikolay Baybakov, 1911, Sabunçu, Сабунчи, Baku mellett, Orosz Birodalom – 2008, Moszkva). Feladata a kőolajtermelés eszközeinek keletre menekítése, és a mozdíthatatlan berendezések üzemképtelenné tétele volt. A háború után a Szovjetunió kőolajiparának népbiztosa (1944–1946), kőolajipari miniszter (1948–1949). Pályafutása során kétszer is a Szovjet Állami Tervhivatal (Goszplan, Госплан: Государственный комитет по планированию) élén állt, 1955/57-ben illetve 1965 és 1985 között.

Hitler terve a Kaukázus elfoglalása utánra – Irány az iraki olaj!

Hitler hódító terveit nem korlátozta a kaukázusi előterének vagy akár a Kaukázus vonalától délre eső, Baku környéki koloszszális kőolajforrások megszerzésére. Hitler valójában egy pillanatig sem vetette el azon eredeti elképzelését, hogy Angliát végleg térdre kényszerítse. Az angliai légicsata „beszüntetése" bizonyos értelemben a Szovjetunió ellen indított hadjárat technikai előfeltétele volt. Hitler amellett, hogy szárazföldi erőinek és a Luftwaffe legjobb alakulatainak döntő részét keletre irányította, az óriási angol gyarmatbirodalmat sem akarta Japán és az Egyesült Államok kezére játszani. Tehát a dacosan kitartó szigetország hódoltatását fel nem adva, elnapolta a bombázásokat illetve a tervezett partraszállást, s következő célpontjára, a Szovjetunióra tekintett. A bolsevizmus ellen vezetett „keresztes hadjárat" végeztével és az észak-afrikai német–olasz expedíciós csapatok győzelme után, a dicsőséges hódítók az iraki Baszra olajkincse felé vették volna az irányt. Maga Sztálingrád is a kaukázusi kőolajmezők birtoklásáról valamint a Szovjetunió déli területeinek elcsatolásáról szólt. Amennyiben valóra válnak a nácik katonai tervei, az Afrika Korps[31] és a Dél Hadseregcsoport[32] a Perzsa-öböl tőszomszédságában egyesülnek.

A német diplomácia már az első világháború előtti időkben is azon munkálkodott, hogy befolyása alá vonja az iraki kőolajmezőket. 1888-ban a Deutsche Bank vezetésével elkezdődött a Berlin–Bagdad vasútvonal koncessziós építése, a már létező isztambuli vonal meghosszabbításként az Oszmán Birodalom engedélyével. A beruházás célja az angolok ellenőrizte iraki (mezopotámiai) és iráni olajmezők megszerzése volt, szárazföldön kerülve meg az Egyesült Királyság birtokait. Jóval később, a Moszkva alatt elszenvedett kudarcot követően, Hitler elvetélt kísérletet tett a brit-ellenes iraki kormánypuccs támogatására, de az a nagy földrajzi távolság és a kedvezőtlen helyi körülmények miatt hamar elbukott. Vezetői Husszeini vezetésével Berlinbe menekültek, ahol a

[31] Deutsches Afrikakorps, rövidítve DAK, Német Afrika-hadtest.
[32] Heeresgruppe Süd, rövidítve: HG Süd vagy HGr Süd.

főmufti szent háborút hirdetett az angolok, a zsidók és 1942-től az amerikaiak ellen. Ami Iránt illeti, a gyarmattartó Nagy-Britannia korán megvetette a lábát a térségben. Sőt, 1941-ben, miután lemondatták a németbarát Reza Pahlavit, augusztus elején Anglia és a Szovjetunió preventív okokból közösen megszállták az országot, ami zseniális stratégiai húzásnak bizonyult. Ugyanis a szövetséges bevonulás elzárta Hitler útját a Kaszpi-térségben, arra az esetre, ha a szovjetek elvesztették volna a Kaukázust. Mivel Rommel expedíciós haderejének észak-afrikai előrenyomulása nem csupán Egyiptomig tartott volna, az iraki és iráni kőolajmezők védelme stratégiai alapvetéssé vált a náciellenes koalíció számára. Jóllehet Ankara mindvégig okos hintapolitikát folytatott, egyaránt távol tartva magát Hitler hódító háborújától, és Anglia gyarmati diktátumától is, az OKW ráadásként még Görögország felől Törökországon (Anatólián) át is tervezett egy inváziós támadó éket Irakba.

A Szovjetunió sikeres lerohanásának feltételezésében az OKW, a birodalmi külügyminisztériummal együttműködve, egy szupertitkos alakulatot, a Sonderstab F-et[33], hozott létre Hellmuth Felmy[34] légitábornok[35], tapasztalt közel-keleti szakértő vezetésével, és azzal bízta meg, hogy készítse elő a Közel-Keletre, egész pontosan Irakba, szánt különleges hadtest bevetését. A Felmy-hadtestet részben európai szakemberekből, a kontinensen tanuló arab egyetemistákból, a volt francia fennhatóságú észak-afrikai területről toborzott arabokból illetve az idegenlégiót megjárt veteránokból és válogatott német katonákból alakították össze. Felépítése, állománya többször változott, melynek ismertetése számunkra nem lényeges.

[33] Csupán egy hónapig létezett 1940. május 20. és június 20. között.
[34] Hellmuth Felmy (1885, Berlin, Német Császárság – 1965, Darmstadt, NSZK) az első világháborúban egy osztagot vezetett a török fronton. 1938-ban léptették elő légitábornokká. A II. világháború kezdetén a Luftwaffe második légihadseregének, a Luftflotte 2-nek a parancsnoka. 1940-ben a mecheleni incidens után leváltották, helyére Albert Kesselring lépett. Később a titkos iraki misszió szervezésével bízták meg, melyet a megszállt Görögországból irányított. Előbbi kudarca után a Dél-görögországi hadseregcsoport parancsnoka (Befehlshaber Südgriechenland) lett. Az európai konfliktus utolsó szakaszában Jugoszláviában is harcolt. A görög fronton elkövetett háborús bűnökért a nürnbergi bíróság 15 éves börtönbüntetésre ítélte, de már 1951-ben szabadon engedték.
[35] General der Flieger

A Felmy-hadtestet vagy Sonderstabot sa német katonai iratokban – a parancsnok neve alapján – „F-hadtest" elnevezéssel kódolták. A nyersanyagszerzést és -felhasználást tárgyaló fejezetben az „F-hadtest" története kiváltképp érdekes, hiszen az OKW terve alapján ezen titkos alakulatot a Kaukázus bevételét kivárva, vonaton juttatták volna el Tbiliszibe, ahonnan úttalan utakon kellett volna továbbhaladniuk Iránon át iraki területre. Az eredeti célkitűzés szerint a Felmy-hadtestnek a lázadó helyieket útközben felfegyverezve, egy létszámában jelentősen felduzzasztott katonai erővel kellett volna behatolnia Irakba, s elérnie Baszra olajvidékét. Amennyiben a törékeny stratégia beválik és a Sonderstab F eléri Mezopotámiát, az ott csatlakozó német támadóékekkel együtt birtokba vette volna a baszrai kőolajmezőt és a hozzá tartozó hatalmas feldolgozóbázist.[36]

Német hegyivadász csapatok a Kaukázusban

Azonban a Kaukázus védelmére rendelt szovjet erők a hatalmas vonulat hegygerincét és a török–iráni határ felé vezető hágókat igen szívósan védelmezték. Eközben a Sztálingrád bevételéért egyre elszántabban küzdő Paulus tábornok vezette 6. német hadsereg néhány száz méterre megközelítette a Volgát. A Sztálin nevét viselő városra irányuló csapás stratégiailag igen nagy jelentőségű volt, mivel a folyam mellett kötötte le a szovjet erők javát. A Kaukázus felé előretörő német hadsereg előtt nyitva állt az út, de a domborzati viszonyok és a szovjet csapatok szívós védekezése miatt a harckocsiékek előretörése lendületét vesztette.

A Kaukázus hágóinak védelmére moszkvai sportolókból válogatott, speciális NKVD-lövészalakulatokat vezényeltek, melyek a

[36] Lásd: Hitlers Weisungen für die Kriegführung, 1939–1945: Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Köln, Nebel Verlag, 1999. (32/2. számú parancs).

Vörös Hadsereg egységeivel vállvetve küzdöttek a szintén óriási harcértékkel bíró, kiváló kiképzésben részesült osztrák alpinista lövészcsapatokkal. A német haderőben szolgáló hegyivadászok képességeit a szovjet visszaemlékezések is elismerik. Ki is tűzték az Elbruszra[37] a horogkeresztes zászlót, viszont a támadás ezen a ponton szerencsére elakadt. A német előretörés kifulladásával egy időben, az OKW parancsára harcba vetették az iraki küldetésre váró, tétlenül vesztegló Felmy-hadtestet, de az nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Egyebek közt kemény harcokba keveredvén az ellene küldött kozák lovasszázaddal, majd más szovjet alakulatokkal is, súlyos veszteségeket szenvedett Kalmükföldön[38]. A Sonderstab F-et végül leharcolt állapotban vonták hátra az arcvonalból.

Az Felmy-hadtest unikális katonai képződmény volt. Sok nyelvet beszélő állománnyal, saját szárazföldi fegyvernemekkel, légierővel, tüzérséggel, de még meteorológiai szakasszal és híradós szolgálattal is rendelkezett. A harcokban megtépázott alakulatot a Kaukázus előteréből a Balkánra vezényelték partizánvadász feladatokra.[39]

1942-1943 fordulójára tehát biztossá vált, hogy Hitler sem Bakura, sem az iraki Baszra kőolajkincsére nem teheti rá a kezét. Sztálingrádnál és a Kaukázusi fronton a náci diktátor olajháborúja végérvényesen megbukott, hasonlóan a villámháborús hadművészethez, amely 1941 decemberében Moszkva alatt és a Leningrád környéki Tyihvin[40] városnál vallott kudarcot. A tyihvini visszavonulás miatt a német megszállók nem tudták ellenőrzésük alá vonni a környékbeli bauxit- és szénbányákat, az alumíniumgyárat illetve

[37] Oroszul: Эльбрус, Európa legmagasabban fekvő pontja (5642 méter). Az Oroszországi Föderáció területén fekszik Kabard-Balkárföld és Karacsáj-Cserkeszföld köztársaságok területén, közel a grúz határhoz (Szamegrelo-Felső-Szvanéti).

[38] Oroszul: Калмыкия. Hivatalos elnevezése: Kalmük Köztársaság (Республика Калмыки), fővárosa: Eliszta. Ma: Oroszországi Föderáció.

[39] Weber, Gerhard: *Hellmuth Felmy. Stationen einer militärischen Karriere.* Verlag Franz Philipp Rutzen, Ruhpolding, 2011. pp. 158–157.

[40] Oroszul: Тихвин. Az azonos nevű folyó partján fekszik 200 km-re, keletre Szentpétervártól. Ma: Leningrádi terület, Oroszországi Föderáció.

a volhovi[41] vízerőművet. Leningrád blokádja idején a metróépítésen dolgozó munkásokat átvezényelték a tyihvini szénmezőre, és az ottani bányában aknamélyítéseket végeztek nem nagy távolságra a frontvonaltól. Ezek után könnyen érthető, hogy a németek miért is hajszolták olyan nagy erőkkel a Baltische Öl GmbH[42] hatáskörébe tartozó baltikumi vidékeken és a Leningrádi terület megszállt területein a palakitermelést, amiből vegyi úton gazdag palaolaj származékokat vontak ki. A megszállás időszakában 3 307 000 tonna palát termeltek ki, ehhez pedig 3600 civil munkást foglalkoztattak. Másrészt maximálisan kihasználták a romániai, a magyarországi, a franciaországi és az Anschluss előtti Ausztria területén fellelhető nyersolajforrásokat.

Tekintettel a Birodalom szűkös üzemanyag-tartalékaira, a német hadvezetés a kőolaj és a kőolajszármazékok készletezésére mindig nagy figyelmet fordított. A WEK szakszolgálatai és a speciális begyűjtő alakulatok hálózata a megszállt szovjet területeken minden fellelt mennyiséget illetve az azt tároló helyet vagy eszközt lefoglaltak, akárcsak a visszamaradt vasúti tartálykocsikat és folyami uszályokat. A vasúti tartálykocsiparkot egy központi irányítású német cég, a Kontinentalen Öltransport AG[43] tartotta kézben, mely egységes program szerint eljárva, folyamatosan 3586 darab tartálykocsit cirkuláltatott a széles nyomtávú vasúti hálózaton. Még abban az esetben is, ha a 20 tonnás tartálykocsiknak csak a fele

[41] Oroszul: Волхов. Az azonos nevű folyó partján fekszik. 122 km-re keletre Szentpétervártól. 1918 és 1926 között itt építették fel a Szovjetunió első vízerőművét, majd 1932-ben az első alumíniumgyárat is. Ma: Leningrádi terület, Oroszországi Föderáció.

[42] A Kontinentale Öl AG (Konti Öl) német olajtársaságot 1941 márciusában alapították. A vállalat 99 évre kizárólagos jogot kapott, hogy felszínre hozza a megszállt területek kőolajkincsét. Az első akvizíciók a román területen működő olajtársaságokat érintették. Ekkor szerezték meg a francia tulajdonú Concordia és a belga érdekeltségű Columbia vállalatokat. 1941 augusztusában a sikeres Barbarossa hadművelet árnyékában alapították meg a Konti Öl leányvállalatát, a kaukázusi mezők kitermelésére létrehozott Ost Öl GmbH-t (Ostöl) illetve a Baltikum lelőhelyein tevékenykedő Baltische Öl GmbH-t. Lásd bővebben: Eichholtz, Dietrich: *Krieg um Öl. Ein Erdölimperium als deutsches Kriegsziel 1938–1943.* Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2006.

[43] A Kontinentale Öl AG (Konti Öl) szakosított leányvállalata.

futott feltöltve, számításom szerint, állandóan úton volt 36 ezer tonna kőolaj vagy kőolajszármazék – döntően a Birodalom törzsterületei felé szállítva. A cég a hadsereg és a mezőgazdasági gépállomások vonatkozó adatait nem számítva, kb. 600 ezer köbméter tárolókapacitással rendelkezett, s így – becslésem alapján – egyszerre 540 ezer tonna üzemanyagot volt képes raktározni. A három német hadseregcsoport hadtápterületén az üzemanyag-ellátást külön kereskedelmi kft.-k intézték. A hadműveleti területen pedig természetszerűleg a hadsereg hadtápszolgálata szervezte meg az üzemanyagok tárolását és elosztását.

Benzinéhség a Szovjetunióban és a Lend-Lease mentő szerepe

A német megszállás nyomán Baku és az Észak-Kaukázus kőolaj -kitermelése erősen visszaesett, és a békeévekre jellemző termelési szint csak évekkel a világháború után állt helyre. Ennek egyik oka a visszavonuló szovjet csapatok – már tárgyalt – taktikája volt, mely inkább megsemmisítette a hátországba el nem szállítható értékeket, de nem játszotta azokat a megszállók kezére. Másrészről a még annyira jól felszerelt német műszaki egységeknek is gondot okozott a sajátjuktól eltérő technika beüzemelése, a termelés újraindítása. Ráadásul a kaukázusi olajmezők csak egy történelmi pillanat erejéig álltak német ellenőrzés alatt, és a 6. hadsereg sztálingrádi katasztrófája örökre megsemmisítette a nácik kőolaj-álmait.

Égő kőolajkutak Majkopban, 1942-ben

Az alábbi táblázat a szovjet területek kőolajtermelését mutatja, sorosan évente, millió tonnában:

Év	1941	1942	1943	1944	1945
Kitermelt kőolaj	23,5	15,7	12,7	11,8	11,5

A német haderő közeledtével Baku körzetében is szükségessé vált a szovjet kormány kiürítési határozatainak végrehajtása. A kitermelő kutak számát csökkentették, berendezéseiket és tízezer fő munkást, mérnököt evakuáltak a hátországba, a Volga felső folyása mellé, az Urálba valamint Közép-Ázsiába. Olyan vidékekre, ahol a korábbi geológiai kutatások gazdag kőolajlelőhelyeket tártak fel. A kaukázusi–kaszpi evakuáció ténye azt jelezte, hogy Baku megtartásában a szovjet hadvezetés sem bízott. Ez a döntés vezetett a Baku környéki kőolajtermelés visszaeséséhez és általában a kőolajszármazékok állandósult hiányához, hiszen a Szovjetunió területén felszínre hozott fekete arany döntő többségét, 85 százalékát az azerbajdzsáni mezők adták. Az új, jóval keletebbre fekvő lelőhelyeken a termelés felfutására csak bizonyos idő elteltével lehetett számítani. A Vörös Hadsereg, a szovjet légierő és a hadiflotta üzemanyagigényei pedig a háború miatt nagyságrenddel megugrottak.

Ekkor lépett be döntő tényezőként a szovjet hadigazdálkodásba az Egyesült Államok, mely a közismert Lend-Lease program keretében létfontosságú cikkeket adott át szövetségesének. Az idevágó amerikai kölcsönbérleti törvény szerint a náci Német Birodalommal harcoló Szovjetuniónak többek között hadieszközöket és -anyagokat továbbá óriási mennyiségű élelmiszert szállítottak. A háború kezdetén a Szovjetunió katonai légierejének harci képességét leginkább a minőségi repülőbenzin hiánya korlátozta.[44] A megmaradt készletek és a hadsereg igényei között tátongó rést

[44] A helyzetet csak tovább súlyosbította a szovjet felet váratlanul, készületlenül ért német támadás és a földön megsemmisített gépek százai okozta veszteség. Ráadásul a szovjet légierő eszközállománya sem vehette fel a versenyt a Luftwaffe gépeivel, az ígéretes típusok pedig csak kis számban álltak az alakulatok rendelkezésére.

csak a gyors amerikai benzinszállítmányokkal sikerült betömni. Érdemes belegondolni abba, hogy miután Hitler 1941. június 22-én megtámadta a Szovjetuniót, az 1941. június 23. és szeptember 30. közötti válságos időszakban, a Lend-Lease keretében az amerikai fél 145 996 tonna kőolajszármazékot hajózott be a szovjet kikötőkbe. Ebben a negyedévben a Lend-Lease biztosította benzin tette ki a Vörös Hadseregnek juttatott szállítmányok 78,4 százalékát. Valójában ez a mentőöv tartotta magasan a szovjet légierő szárnyait. A háború folyamán a szovjet repülőbenzin-szükséglet közel felét amerikai forrásból fedezték oly módon, hogy az USÁ-ból, Kanadából illetve Angliából behozott magas oktánszámú benzinhez, a Lend-Lease garantálta nyersolajból nyert rossz minőségű benzint kevertek, s végül ez került a Jakovlev-, Tupoljev- és Iljusin-típusú gépek motorjaiba.[45]

A gyakorta hangoztatott állítással – mely szerint az amerikai Lend-Lease-szállítmányok statisztikai adatai hamisak – ellentétben az idézett dokumentumok eredetiek, a számok torzításait a későbbi korok felhasználói szokták elkövetni. A szovjet történetírók pontosan adták össze az amerikai behozatalt, mely a háború alatti teljes szovjet haditermelésnek mindössze 4 százalékát tette ki. A számszakilag egyébként igaz adat természetesen így is óriási mennyiségeket takar, sőt az amerikaiak sok esetben gyártási technológiákat, licenceket illetve az új üzemek beindításához nélkülözhetetlen szerszámgépeket, gyártósorokat is átadtak szovjet fegyverbarátaiknak. Nem beszélve a fronton harcoló vöröskatonák és a hátország munkásait, lakosait tápláló, életben tartó élelmiszerszállítmányokról! Tagadhatatlan, hogy a hidegháború fagyos légkörében a hivatalos szovjet kurzus, ha tehette, lekicsinyelte az egykori szövetséges Egyesült Államok szerepét a nácizmus szétzúzásában. Ugyanakkor az érem másik oldala sem volt fényesebb, nyugati oldalon is folytak és folynak hamisítások, torzítások a Harmadik Birodalom és a fasiszta Japán térdre kényszerítésében szerzett szovjet érdemek kisebbítésével kapcsolatban.

[45] Косторниченко, Владимир Николаевич: *Нефть в системе ленд-лиза: нефтяной союз СССР и США в годы Второй мировой войны.* Издателсьтво Московского Униворситета, 2005. p. 142–147.

E kettős torzítás szorításában kell tárgyilagosan eligazodnunk a legújabb levéltári iratok, statisztikai adatok birtokában. A megszállt szovjet területek kőolaj-kitermelésének fenti vázlatos áttekintése tükrében érthetőbbé válhat, mit is védtek igazából a németek és a Szálasinak felesküdött magyar katonák Budapesten: a dunántúli kőolajbázist, az utolsó cseppeket Hitler gonosz pusztításához.

3.3. A szovjet szén

A szénféleségek közül leginkább a szovjet kőszén keltette fel a Birodalom érdeklődését. Németország barnaszénből saját gazdag lelőhelyekkel rendelkezett, tehát a szovjet szén és tőzeg csak a keleti fronton harcoló Wehrmacht-csapatok szükségleteinek kielégítésére, továbbá a megszállt területek kijelölt üzemeinek működtetésére kellett. A fennmaradó mennyiségből valamicske futotta az egyéb civil infrastrukturális szolgáltatások biztosítására, elsősorban kazán- és mozdonyfűtésre.

Német szénrakomány a Donbassz-ban

A minőségi kőszén lelőhelyei szinte kizárólag a Donyec-medencében helyezkedtek el, melynek oroszból ismert rövidítése a Donbassz.[46] A német támadás előtt ez a térség volt a vaskohászat és a nehézgépgyártás kiemel-

[46] Ukránul: Донбас. Донецький басейн. oroszul: Донбасс. Донецкий бассейн. Eredetileg kőszénbányászatáról nevezetes vidék, mely a szovjet korszakban erőltetett iparosításon esett át. A döntően orosz ajkú munkaerőt más vidékekről telepítették ide. Napjainkban Ukrajna egyik legfontosabb ipari területe. A Donyec-medence három közigazgatási egységre tagolódik. Ezek: a Donecki terület, a Dnipropetrovszki terület és a Luhanszki terület.

kedő bázisa is egyben. Az iparvidék megyei székhelye – akkori nevén – Sztalino volt, amelyet 1941. október 20-án vett be a támadó német haderő. Addigra a Vörös Hadsereg és az NKVD alakulatai, a megyei pártbizottsággal kiegészülve a központi parancsoknak megfelelően végrehajtották a kiürítést, a stratégiai ipari eszközöket evakuálták a hátországba, a visszamaradó berendezéseket, bányaaknákat és rakodókat felrobbantották vagy elárasztották vízzel.

A többi megszállt településhez hasonlóan az elfoglalt Sztalinóban[47] is létrehozták a németbarát városi elöljáróságot a korábbi tanács épületében, ahol a volt szovjet hatalom kádereinek irodáiba új emberek kerültek. A város nevét a németek a saját dokumentumaikban meghagyták, de a kollaboráns civil városi elöljáróság több utcanévvel együtt eltörölte a „vörös cár" nevére utaló Sztalino szót, és lakóhelyét Juzuvkára keresztelte át.

A szovjet kiürítés során végrehajtott tudatos rongálások miatt a német megszállók váratlan nehézségekbe ütköztek. A Donyec-medencében alaposan megkéstek a kőszén kitermelésének helyreállításával, de a szénzsákmányt átmenetileg egy sor nevezetes turisztikai eseménnyel pótolták. 1941 decemberében maga Adolf Hitler látogatott el Mariupolba[48], és az éjszakát is ott töltötte. Ugyanakkor tett tisztelgő látogatást az Azovi-tenger partján az olasz diktátor, Benito Mussolini és I. Mihály román király is, majd 1942 nyarán a nácik bábállamának tekinthető usztasa Horvátország németbarát vezetője Ante Pavelić[49] is felkereste a vidéket. Az

[47] A várost John Hughes walesi üzletember alapította 1869-ben. A település eredet neve Juzovka (Юзовка) a Hughes vezetéknévre utal („Juz"). 1923-ban néhány hónapig a Trock nevet viselte, Lev Trockij nyomán. 1924-ben Sztálinra nevezték át, majd 1929/30-ban egy újabb változtatás következtében a Sztalino (Сталино) nevet vette fel. 1961-ben, a Hruscsov hirdette desztalinizáció során a hivatalos elnevezés ismét változott, ezúttal Donyeckre (Донецк) a város folyója, a Don legnagyobb jobb oldali mellékfolyója után. Ma: Doneck (Донецьк), Donecki terület, Ukrajna.

[48] Ukránul: Маріуполь, oroszul: Мариуполь, korábban, 1948 és 1989 között Zsdanov (Жданов), Ma: Donecki terület, Ukrajna. Az Azovi-tenger partján, a Kalmiusz (Кальміус) folyó torkolata mellett fekszik.

[49] Ante Pavelić (1889, Bradina, Bosznia, Osztrák-Magyar Monarchia – 1859, Madrid). A horvát usztasa mozgalom alapítója és vezetője. A második világháború idején a megszállt Jugoszlávia területén német és olasz bábáskodással létrejött Független Horvát Állam (más néven Független Horvátország, Nezavisna Država Hrvatska, NDH) tényleges irányítója. A tengelyhatalmak bukása után

1941 és 1943 közti időszakban a birodalmi igazgatású Donbassz szénbányászata szerény sikereket hozott. Ez a nem várt kudarc váltotta ki Hitler haragját, aki rendkívüli parancsában 60 ezer hadifoglyot vezényelt a Donyec-vidék bányáiba.

58. sz. melléklet. A Führer 1942. május 28-i parancsa a szénbányászat újjáépítéséről [50]

Másolat

A Führer

A szénbányászat újjáépítése a Donyecki területen a keleti hadműveletek további folytatásának és az orosz térség a német hadigazdaság számára való kiaknázásának egyik legfontosabb előfeltétele. Minden ott bányászott tonna szén lényegesen hozzájárul a kelet felé menő szállítások helyzetének és utánpótlásnak tehermentesítéséhez,

Ezért a következőt rendelem el:

1.) A Dél hadseregcsoportnak a szénbányászat újjáépítésére bevetett szerveket minden eszközzel támogatnia kell.
2.) A Donyec-vidéken lévő szénbányászatnak júliusban 30.000, augusztusban és szeptemberben 15.000-15.000 hadifoglyot – beleértve az őrszemélyzetet is – kell a rendelkezésre bocsátani.
3.) A Donyecki területen bevetett bányászokat, az étkezést illetően, a Wehrmacht által foglalkoztatott orosz segéderőkkel azonos módon kell kezelni.
4.) Az állagmegóvási műhelyek igénybevételét tekintve a szénbányászat szükségleteit a csapatok igényeivel azonos módon kell kezelni.
5.) A Birodalomból állagmegóvás céljából és a szénbányászat újjáépítéséhez küldendő anyagszállításokat Wehrmacht-szállítmányokként kell kezelni.

Juan Perón argentin elnök biztonságpolitikai tanácsadójaként szolgált, majd a francói Spanyolországban telepedett le.

[50] A dokumentum első magyar nyelvű közlése: Dr. Bálint József: *900 nap a 300 évből.* Agroinform, Budapest, 2010.

6.) A bányáknak a vasúti hálózattal való összekötését prioritásként kell elvégezni, hogy az ott tárolandó tartalékokat gyorsítottan lehessen felhasználásra elszállítani.

Az OKW Gazdasági Törzskarán belül Bányászati Csoportot[51] hoztak létre. Számos keleti társaság működött közre a bányák helyreállításában, de a főszerepet a berlini székhelyű *Berg- und Hüttenwerksgesellschaft Ost* mbH[52] kapta. A BHO 50 német céget kapcsolt be a bányászat újjáépítésébe, kiváló példáját adva a német haderő és a honi vállalatok kooperációjának. Az OKW Gazdasági Törzskara pedig a helyi bányászati gazdaság katonai felügyeletének kiépítésére 1700 bányász szakembert hívott be altiszti rendfokozattal a Wehrmachtba.

A bányák és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltató létesítmények helyreállítását négy olyan körzetre koncentrálták, ahol a minőségi szén kitermelésének feltételei kedvezőbbek voltak. Az összes felszínre hozott szénből minőség szerinti bontásban a négy donyeci régió a következő hányadokban részesült:

Sztalino	gáz- és fűtési szén	48%
Grisinye[53]	fűtési szén	21%
Gorlovka[54]	gáz- és fűtési szén	17%
Csisztyakovo[55]	antracit	14%

[51] Gruppe Bergbau

[52] Rövidítve: Berghütte Ost (BHO)

[53] Oroszul, ukránul: Гришине. Német átírásban Grischin. Ma: Krasznoarmijszki járás, Donecki terület, Ukrajna. Itt született Kirill Szemjonovics Moszkalenko (1902–1985), a Szovjetunió marsallja (1955).

[54] Oroszul: Горловка. Német nyelvű átírásban: Gorlowka vagy Horliwka. Ma: Horlivka (Горлівка), Donecki terület, Ukrajna. A város neves szülötte Alekszandr Alekszandrovics Volkov (Александр Александрович Волков, 1948) kozmonauta, az „utolsó Szovjet állampolgár”, aki 1991. december 25-én, a Szovjetunió hivatalos felbomlásakor Szergej Krikaljov társaságában a Mir-űrállomáson teljesített szolgálatot.

[55] Oroszul: Чистяково, ukránul: Чистякове. A város nevét 1964-ben a Francia Kommunista Párt elhunyt titkára (Maurice Thorez, 1900–1964) után Torezre változtatták. Ma: Торез, Ukrajna. Német nyelvű átírásban Tschistjakowo vagy Tschistjakowe.

A Donyec-medence civil bányászati állományát 184 ezer főre növelték. A bányászok több mint negyede, egészen pontosan 28,5 százaléka volt nő. A megszállás alatt kitermelt szén mennyisége 7 millió tonnánál is többet tett ki. Donbassz-ból 4 millió, Nyugat-Ukrajnából 730 ezer, míg más orosz forrásokból 2 millió 600 ezer tonnát vittek el. Mindazonáltal a Birodalomból minőségi felhasználási célokra majd' 2,5 millió tonna szenet kellett a megszállt területekre beszállítani elsősorban a Lengyel főkormányzóság területéről. 2 millió 380 ezer tonnát a Gazdasági Törzskar vonalán, a csapatszükségleteket fedező hadtáp számára 2,1 millió tonnát, a vasúti vontatás számára pedig 26 millió tonnát.[56]

Magánérctermelés Dél-Ukrajnában, Nyikopol térségében

A mangánérc a minőségi acélgyártás kelléke, ezért jelentőségét tekintve kiemelkedik a több száz nyugatra transzportált cikk közül. A 25 százalék feletti érctartalmú magánbányászat 1941 októberétől számítva a megszállás végéig 1 780 000 tonnára rúgott, az összesen 10 900 főt foglalkoztató bányákban. A végsőkig erőltetett termelési folyamatban kétezer munkás lelte halálát. A Birodalomba vasúton továbbított mangánérc mennyisége két és félszeresét tette ki annak, amit a Szovjetunió a háború kitörése előtt kötött kereskedelmi szerződés szerint szállított volna. A német ipar csaknem teljes mértékben a szovjet eredetű mangánércre volt utalva. A megszállás mint gazdasági-kizsákmányolási mechanizmus ebben az ágazatban euforikus német sikert eredményezett. Itt kívánom megjegyezni, hogy a megszállt szovjet területeken gazdálkodó német vagyonkezelő cégek az üzletvitellel és termeléssel kapcsolatos irataikat a német haderő visszavonulása miatt kimentették. A külföldi levéltárakba került üzleti iratok természetesen nehezebben hozzáférhetőek az orosz kutatók számára. A Nyikopol város környéki mangánérc lelőhely és dúsító üzem, valamint e vidék más polgári jellegű, német nyelvű dokumentumai a hátráló Wehrmacht-tól a szovjet katonai elhárítás kezébe kerültek. Ezek a felbecsülhetetlen értékű iratanyagok egészen 1991-ig a szovjet levéltárak mélyén hevertek. Ma már ez a fond is hozzáférhető a történészek számára. A rendszerváltás óta eltelt évek során, a mangánérc kitermelésének és feldolgozásának német megszállás alatti történetét az orosz és ukrán kutatók alaposan körüljárták. Végkövetkeztetésük egybeesik német kollégáik alapvető megállapításaival.[57]

[56] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* p. 215.

Egyéb ásványkincsek – Arany, só

Az egyik kaukázusi bányában hagyományos vízmosásos módszerrel és mindössze húsz fő foglalkoztatásával kinyert nyersarany elérte a 307 kg-ot. A Krím-félsziget sóbányáiból, 200 méter mélyből 146 260 tonnát hoztak fel. E mennyiségen kívül, ugyancsak a krími partok melletti tengervízből 100 ezer tonna konyhasót állítottak elő 2 300 fő munkájával.

3.4. Mezőgazdaság

Az agrárágazatot vizsgálva több problémát rejt a vonatkozó statisztikai adatok értelmezése, mivel a német beszámolási rendszerben a megszállók katonai adatszolgáltatói az 1939 előtti szovjet államhatárokat vették alapul, a szovjet statisztikai rendszer viszont az 1941. június 22-én érvényes államhatárt. Azonban a mezőgazdaság tárgykörében szovjet elemzésekkel, lajstromokkal csak szórványosan találkozunk, ezért a folytatólagos német rablás ábrázolására meg kell elégednünk a fellelhető német adatokkal.

Szántóföldek a megszállt területeken

A német statisztikában a Szovjetunió megszállt területéből a szántóföldök összesen 58,8 millió hektárt tettek ki, míg a Harmadik Birodalom teljes szántóterülete ennél jóval kevesebb, „csak" 35,5 millió hektár volt. Az 1941/42-ben megszállt vidékeken, a há-

[57] Uo. pp. 215–216. Lásd bővebben: Дячин, М.: *Эксплуатация Германией Марганцевой промыщленности оккупированных регионов СССР*. 1941–1944 гг. Волгоград, 2003.

ború előtt időkben a szovjet gazdaságok 23,4 millió hektárt tartottak művelés alatt. A megszállás éveiben párhuzamosan két, egymással szorosan összefüggő folyamat zajlott. Kettejük eredője súlyosan negatív tendenciát sejtetett. Hatásuk, mint később látni fogjuk, beláthatatlan következményekkel járt. Egyfelől 1941 őszén csökkent az agrártermelésbe bekapcsolt új földek nagysága, másrészt drámaian visszaestek a termelési átlaghozamok. A megművelt terület 1941/42-ben 17 millió hektárt fedett le, de ez a szám 1942/1943 fordulójára is csak 18,1 millió hektárra emelkedett.

A németek tervei a szovjet földek mezőgazdasági kapacitását illetően sem igazolódtak, a remélt zsákmányt sosem indíthatták útjára a Birodalomba. Ennek oka a körülményekben keresendő. Bár a megszállók új földeket törtek fel, az azok művelésére alkalmas helyiek egy része elmenekült vagy elűzték őket. Sokakat a bevonuló agresszorok gyilkoltak meg. Mint említettük, a visszavonuló Vörös Hadsereg felperzselt szinte mindent, ami a németek és csatlósaik kezére juthatott volna. Ugyanakkor utóbbiak a lakosság terrorizálásán kívül tettek bizonyos lépéseket a sztálini kollektivizálás meghaladásáért, a mezőgazdaság gépesítéséért, modernebb termelési formák meghonosításáért. Taktikájuk mégis a gátlástalan zsákmányszerzésre összpontosult. Ennek érdekében a működőképes traktorok, kombájnok javát nyugatra vitték, de az elvesztett mezőgazdasági szállítókapacitást csak részben pótolták. Az egyre siralmasabb feltételek közepette túlélő helyieket pedig rabszolgamunkára kényszerítették. Így hiába terjesztették ki a művelés alá vont földek területét, azokon rendre kevesebb és leharcolt, elcsigázott munkás, mind gyengébb gépi támogatással robotolt. A beruházások – ha voltak – nem a parasztok munka- és életkörülményeit hivatottak javítani, hanem a német csapatok ellátásához nélkülözhetetlen mezőgazdaság beindítására szolgáltak.

A német katonai levéltárak kutatható statisztikai összesítéseit elemezve többnyire megállapítható, hogy a Wehrmacht mekkora tételben fogyasztott mezőgazdasági terméket a megszállt szovjet területeken, illetve az is, hogy a lokális mezőgazdasági produktumból mennyit szállítottak ki a Birodalomban.[58]

[58] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* p. 62.

A szovjet gabona

A gabonaféléket egy csoportként kezelve, ide sorolva többek között a kalászosokat és a kukoricát is, a főbb adatok egyértelmű, nagyarányú visszaesést mutatnak.

Termelés és átlagtermelés		
–	**Termelés (ezer tonna)**	**Átlagtermelés (q/ha)**
A megszállás előtt (–1941)	24 298,4	10,9
A megszállás idején (1942)	11 703,7	6,9

Az 1943. évi adatok közlésétől eltekintettünk, mivel azok töredékesek lennének, a harctéri helyzet alakulása okán. A sztálingrádi siker és a kurszki stratégiai jelentőségű győzelem után a keleti frontvonal teljes hosszában a Vörös Hadsereg ragadta magához a kezdeményezést, a németek pedig folyamatosan hátráltak. Míg a villámháborús terv Moszkva alatt megbukott, a kurszki páncéloscsata végleg eldöntötte az erőviszonyokat. A morális vereséget mégis Sztálingrád jelentette. A német katonai közbeszédben használt kifejezés szerint beindult a szovjet „gőzhenger", a napi hadijelentésekben pedig arról olvashattunk, hogy kiigazítás címszóval „rövidítették a frontot" – egészen Berlinig. Az idősebb korosztályokból behívott öreg német bakák – magyar frontkatonák emlékei szerint – egymás közt már így ironizáltak: „mi vén majmok – mi vagyunk a Csodafegyver!"

Főbb élelmezési cikkek elosztása (1941 júliusától 1943. december 31-ig, tonnában)[59]			
–	a Wehrmachtnak	a Birodalomba	*Összesen*
Gabonafélék	4 710 000	1 610 000	6 320 000
Hús	537 208	63 356	600 564
Burgonya	2 677 100	15 900	2 693 000
Cukor	133 000	46 440	179 440
Szesz	230 000	90 000	320 000

Sajnos a megszállt területek lakosainak ellátására maradt élelmezési cikkek mennyisége nem állapítható meg egyértelműen, a statisztikai források ehhez igen töredékesek.

Már utaltunk arra, hogy a német vagyonkezelő cégek a megszállt területeken az ipari termelés újrakezdéséhez vagy folytatásához beruházásokat eszközöltek: gépeket, szállítóeszközöket és szakembereket vezényeltek oda. A helyi mezőgazdaságot főleg vontatóeszközökkel támogatták. A megrongált szovjet malmok üzemeltetéséhez a német, belga és holland cégek leszerelt honi malmok berendezésit vitték a megszállt szovjet területekre. Ezek együttes értéke 13,8 millió birodalmi márkát tett ki.[60] A cukorgyárakban 10 német vagyonkezelő cég kazánokat, generátorokat, villanymotorokat helyezett üzembe 5 millió márka értékben. A szeszipar különlegesen fontos ágazatnak számított, ezért komoly összegeket áldoztak annak felfuttatására. Főként a krími borpárlatgyártás bővítésébe fektettek be 3,2 millió márkát. A németek ellenőrizte szovjet szesziparától a Wehrmacht helyi felhasználásra 230 ezer hektoliter sört kapott, de ennek sokszorosát, 2,1 millió hektolitert szállítottak ki a birodalmi igények fedezésére. A Németországba továbbított összes szeszesital 14,4 millió márkával volt egyenértékű. A húsiparban húsz német vagyonkezelő cég tevékenykedett. Összesen 950 vágóhidat rendeztek be, és 20 hűtőházat létesítettek. A húsipari befektetések summája 13,8 millió márka volt.[61]

[59] Uo. p. 499.
[60] Uo. p. 98.
[61] Ibid, p. 99. ill. p. 105.

Dohánytermelés, dohányipar

Köztudott, hogy háborús viszonyok között a dohány értékesebb az aranynál. Hadi- és hiánygazdaságban egyaránt a dohány pénzt helyettesítő csereáru, alkalmasint valuta. A megszállók tökéletesen tisztában voltak a dohányipar jelentőségével, ezért az ágazatnak a neki kijáró figyelmet szentelték, amit a háború elhúzódása és a készletek apadása csak növelt. A Szovjetunió dohánytermelése 1938-ban 197 900 hektáron folyt, ennek a területnek nagyjából a fele került német megszállás alá. A legkeresettebb, minőségi dohányfajtákat főként a Krím-félszigeten termesztették. A keleti gyökerű dohányipar a német hódítók sikerágazatának bizonyult, ahol szinte sértetlen infrastruktúrát „örökölték" a szovjet vezetéstől. A Vörös Hadsereg visszavonulás során, nem haditermelésről lévén szó, a dohányfeldolgozó iparban kapitális károkat nem okozott.

Fiatal nők dolgoznak a Krím dohányföldjein Majkopban, 1942-ben

A számukra kedvező körülményeknek hála, a németek a dohányfeldolgozást csekély befektetéssel megszervezhették. Részadatokból képzett saját számításom szerint a megszállt területeken 1941/43-ban termesztett 71 300 tonna dohányból feldolgozatlanul kiszállították a Birodalomba 3 875 tonnát, valamint a Wehrmachtnak és a civil megszálló szerveknek is átadtak belőle 15 242 tonnányit. A többi nyersdohányt a Krímben, a megszállt ukrán vidékeken[62], Krasznodari határterületen[63] és a *Reichskommissariat* Ostland[64] területein dolgozták fel, főként cigarettának, filteres cigarettának és kisebb részben szivarnak.

[62] A Reichskommissariat Ukraine (Ukrajna Birodalmi Komisszariátus) területén.
[63] Oroszul: Краснодарский край. Ma: Oroszországi Föderáció. Központja a Kubány (Кубань) folyó partján fekvő Krasznodar (Краснодар) városa.
[64] Keleti Terület (Ostland) Birodalmi Komisszariátus

A Baltikumban illetve az elfoglalt belorusz területen kialakított civil közigazgatás életbe lépésével, lényegében a *Reichskommissariat* Ostland születésekor a dohány kereskedelmi monopóliumát a német gazdasági szakszolgálat Ostland polgári hatáskörű szervezeteinek adta át. Az örökölt gazdasági fejlettségen túlmenően, a fenti gesztusok teszik érthetővé, hogy Ostlandban az életkörülmények miért voltak jobbak, mint a kimondottan szláv lakta vidékeken.

A Krímből indult világhódító útjára a hagyományosan közkedvelt Orient dohány, melynek termőterületét a szovjet időkben kiszélesítették. Jalta[65] és Alusta[66] városok dohánytermékei nemzetközi márkanevek voltak. A Krímben 1941 végén a „La" (Landwirtschaftskommando)[67] keretein belül dohányügyi referatúrát hoztak létre a termesztés, a betakarítás és a gyártás felügyeletére. Kevéssel később tűnt fel a színen leányvállalataival együtt a *Krim Orient Tabakanbau*[68] *GmbH* keleti érdekeltségű társaság, hogy üzletileg szervezze meg a krími dohánygazdálkodást. 1942-ben csak a félszigetről 1000 tonna feldolgozatlan dohányt hajóztak ki vagy vittek el a Birodalomba.

[65] Ukránul és oroszul: Ялта. Ma: Krími Autonóm Köztársaság, Ukrajna. A cárok, később a szovjet elit kedvelt üdülőhelye. Itt tartották 1945. február 4. és 11. között a „Három Nagy" (Churchill, Roosevelt és Sztálin) második, egyben utolsó találkozóját, ahol többek között a háború utáni Európa felosztásáról döntöttek.

[66] Ukránul és oroszul: Алушта. Kora középkori kereskedelmi lerakat és kikötő. A települést még Jusztiniánusz (527–565) bizánci császár alapította. A genovai uralom idején Lustának nevezték. Ma: Krími Autonóm Köztársaság, Ukrajna.

[67] Landwirtschaftskommando: Mezőgazdasági Parancsnokság (az OKW-n belül)

[68] Mozaikszóként: KORAN. Tevékenységének csúcsidőszaka 1942 és 1943 októbere közé esett. A KORAN egyik hírhedt leányvállalata a Reemstma volt, melynek munkatársai egészen 1944 kora tavaszáig, a szovjet felszabadító hadművelet (1944. április 8. – május 12.) kezdetéig a helyszínen maradtak. A dohányföldeken és a feldolgozó üzemekben foglalkoztatottak csak lisztet, jobb esetben kenyeret kaptak munkájukért cserébe. A gyártás központja Szimferopol (ukránul: Сімферополь, oroszul: Симферополь) volt, nagyjából 28 ezer munkással. (A témához bővebben: Roth, Karl-Heinz–Abraham, Jan-Peter: *Reemtsma auf der Krim:* Tabakproduktion und Zwangsarbeit unter der deutschen Besatzungsherrschaft 1941–1944. Nautilus, 2011.)

Ukrajnában 1941/1942-ben 35,4 millió kg dohány termett, így nem csoda, ha a Reichskommissariat Ukraine is megkapta az Ostlandnak már garantált dohánymonopóliumot. A dohánykészletből nem csak a Birodalomba jutott, hanem Hollandiába, Magyarországra, Franciaországba, Dániába, de még Norvégiába is. Magyarországra a Transkarpathia Kft. magyar tulajdonú monopolcég kereskedelmi ügylet formájában hozta be a Krímben termesztett dohányt.[69]

A dohánytermékek elosztási rendszerében első helyen állt a Wehrmacht kiszolgálása. A Wehrmacht osztott a saját dohány kontingenséből a szovjet polgárokból verbuvált „önkéntesek"-nek, a Hiwi-knek[70], a kisegítő orosz csapatoknak, a partizánvadászatban[71] résztvevőknek és a besúgóknak, németből átvett és elterjedt nevükön a V-Mann-oknak. 1943-ban egy civil lakosnak 500 gramm dohányt osztottak Mahorka kiszerelésben.[72]

A dohányáruk fogyasztói árai a megszállt területen (rubel/darab)	
Filteres cigaretta I. kategória	0,025
Filteres cigaretta II. kat.	0,020
Filteres cigaretta III. kat.	0,015

[69] A Transkarpathia Kft. tevékenységéről a magyar nagytőke ambícióit tárgyaló fejezetben lesz szó.

[70] Hilfswilliger, rövidítve: Hiwi. Idézőjeles önkéntesek, akiket a náci megszállók – nem csak a Szovjetunió területén – toboroztak, döntően kisegítő jellegű munkára (szakács, sofőr, kórházi személyzet, futár, adott esetben utász vagy lőszerszállító.) Az adott szakterület képzett specialistáit *Hilfswissenschaftler*-nek nevezték, és jobb ellátásban részesítették.

[71] Bandenbekämpfung

[72] 1 csomag = 50 gr, mahorka = 2 rubel. (A mahorka, махорка – általános elnevezésként – nem cigaretta, hanem nagyon rossz minőségű, gyakran dohányszár és -gyökér őrlemény volt, amit pipába tömtek és cigarettapapírba sodortak. A Szovjetunióban is ismert volt az egyik legolcsóbb és -igénytelenebb dohányfaj, a Nicotiana rustica, melynek orosz neve a *mahorka*.)

A dohányipari ügyeket a Landwirtschaftskommando szakreferatúrája a fronthelyzet alakulása nyomán, a Krím kiürítését követően, 1944. október 15-én zárta le jelentésében.[73] A téma kutatása azonban még koránt sem zárult le, ezidáig csak részeredményekről beszélhetünk. A német vagyonkezelő cégek dohányipari extraprofitjának megállapításához az elért német statisztikai adatok elégtelenek, teljes képet kizárólag a szovjet dokumentumok ismeretében kaphatunk.

3.5. Az erdészet és a faipar

A két német hadjárattal, azaz a Barbarossa- és a Kék-terv[74] során 1942 nyaráig megszállt szovjet területeken 19 millió hektár erdőség került német fennhatóság alá. Az erdőségek katonai felügyeletét az OKW Gazdasági Törzskarnak erdészeti és faipari szakszolgálata[75] saját hálózatával és orosz szakemberek bevonásával gyakorolta. Német kézre került 1461 fűrésztelep 2235 darab gatter fűrészgéppel. A német keleti társaságokat – összesen öt céget – a vasúti talpfa előállításába valamint annak forgalmazásába és a termék szállítmányozásába vonták be. 1943-ban a német kézen maradt erdőség területe 10 millió hektárra csökkent. A sokszor vadregényes berkek voltak a megszállók gazdasági tevékenysége számára legkevésbé vonzó területek. Köztudott, hogy a partizánmozgalom elsődleges terepévé pont ezek a nehezen bejárható rengetegek váltak. Bár 1941-ben az erdők 90 százalékát még a németek uralták, a helyzet egy évvel később gyökeres fordulatot vett. A megszállók fegyveres fennhatósága 1942 áprilisában csupán az erdőségek 60 százalékára terjedt ki. A hivatalos birodalmi vélemény szerint a szovjet partizánmozgalom nem népi eredetű akció volt, hanem a bekerítetésből kitört, bolyongó vöröskatonák, hadifogoly szökevények és hontalan zsidók gyülekezőhelyeként szolgált. Sajnos ez a mélységesen cinikus vélekedés azóta sem tűnt el teljesen.

[73] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik*. p. 104. ill. p. 277.
[74] Fall Blau. Német támadó terv az európai Szovjetunió déli területeinek elfoglalására, különös tekintettel a kaukázusi–kaszpi olajmezőkre. Az offenzíva 1942. június 28-án kezdődött és novemberre teljesen kifulladt.
[75] Chefgruppe Forst- und Holzwirtschaft, rövidítve: FH

Kétségtelen, hogy a faipar a partizánok által legkönnyebben sebezhető gazdálkodási területnek számított. A kollaboráció vádján túl éppen ez a nagyfokú veszélyeztetettség szegte kedvét az orosz civileknek, hogy a német ellenőrzésű faiparban vállaljanak munkát, ugyanakkor a kóros munkanélküliség szülte mindennapi kiszolgáltatottság közepette a biztos munkahelyet óriási szerencsének vélték. Hitler ezzel összefüggésben adta parancsba 1943. július 10-én, hogy a partizántámadásoknak kitett vidékeken a gyermekek is helyi munkára kötelezendőek. A faipari munkások órabérét tartósan alacsonyan tartották volt, óránként 1,5 rubelben állapítva meg azt.[76]

A faipar folyó termeléséből 1941-től kezdve egészen 1943. szeptember 30-ig 11 millió birodalmi márka értékű rönkfát és 25 millió márkát érő feldolgozott ipari fát szállítottak ki a Birodalomba. Ezen kívül fűrészáruból ugyanezen idő alatt 20 millió márkányi árut vittek nyugatra Németország felé.[77]

A német megszállók az orosz erdőségekben nem csak pótlólagos anyagforrást láttak, hanem a német jólét határainak kiszélesítésére kínálkozó lehetőséget is. A gazdasági szakszolgálat állományába tartozó német erdészeti felügyelő[78] egyik szemleútja alkalmával a Pszkov környéki Strug minta-erdőgazdasági körzetben járt, melyről a következőképpen emlékezett meg naplójában:

> Az erdőalapból az egyik parkerdőt – egy későbbi megfelelő időpontban – a keleten dolgozó németek üdülési céljára feltétlenül biztosítani kell. Úgy kell kezelni, mint Schwarzwaldot[79] és beválik.[80]

A fent nevezett egyik parkerdő a leningrádi – a felügyelő Peterburgot ír – Elektropribor[81] vállalat üdülője volt, mely az akkori Le-

[76] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik*. p. 140. ill. pp. 150–152.
[77] Uo. p. 175.
[78] A hivatkozott felügyelő az Észak hadseregcsoport (Heeresgruppe Nord) FH-szolgálatának Sonderführere volt.
[79] Fekete-erdő. Erdővel borított hegyvidék Dél-Németországban, Baden-Württemberg tartományban.
[80] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik*. p. 464.
[81] Oroszul: Электроприбор. Ma is létező, automatizálási rendszerekre szakosodott elektronikai vállalat.

ningrád megye területéhez tartozó Sirszki-tó[82] partján épült, ahol az élmunkásokat üdültették. A német erdészeti felügyelő meleg hangú ajánlásában írta le a tópart természeti szépségét, az erdő faállományának fajta szerinti kiváló összetételét, erősen számítva a német üdülőközönség jövőbeni megelégedésére. Hasonló hangvételű írásokat a korábbi századok gyarmatosítói jegyeztek fel.

A Panjewagen-program

A német haderő előrenyomulása a szovjet útviszonyok és a mostoha időjárás miatt számos nehézségbe ütközött. A Panjewagen – egy- vagy kétfogatú tábori szekér – a még oly gépesített Wehrmachtban is nélkülözhetetlennek bizonyult. Gyártásukat, melyet katonai programként hajtottak végre, a fafeldolgozó üzemekre ruházták, és a kész szekereket főként az OKW főszállásmesterének hatáskörében osztották szét a szerteágazó csapatszükségleteknek megfelelően. A hadsereg igényeit kielégítő lokális faipar megrendeléseinek csak egy részét képezte a Panjewagen-program, hiszen az egyszerű parasztszekerek tömeges gyártásán kívül számos egyéb faárut is előállítottak. A (ló)fogatolt szekerek egyszerűsége ma már megmosolyogtató, de a csapat- és hadianyagszállításnak a keleti hadjáratban betöltött szerepe túlnőtt a robbanómotoros eszközök képességein.

Egy Panjewagen 1942 szeptemberében a keleti fronton

[82] Oroszul: Щирское озеро. Sjirszk falu (Щирск) mellett fekvő tó, 82 km-re északkeletre Pszkovtól. Vízfelülete: 8,2 km². Ma: Pszkovi terület, Oroszországi Föderáció.

Idézzük fel bátran a magyar honvédek visszaemlékezéseit arról, ahogy valahol a végeláthatatlan szovjet földeken kirakták őket a vasúti vagonokból, s utána a frontvonalig 600-800 kilométert gyalog kellett megtenniük. A Szovjetunió nyugati területein a vasúthálózat kelet-európai mércével mérve is igen ritka volt, az egyébként gyér modern burkolatú közúti hálózat pedig Kijevtől keletre hamarosan véget ért. A megszállt szovjet területeken a szállítmányok 85 százalékának útját a termelő vállalatoktól a vasútig lovas fogatokkal oldották meg.

Figyelembe véve a hatalmas távolságokat és a partizánveszélyt éppen a fakitermelés és a fafeldolgozás volt a földrajzi értelemben vett legtagoltabb termelő ágazat. A rönkfákat, a több száz fűrészárut és az ipari fák tízezreit a vasútig vagy a kikötőkig tutajon, uszályokon, de legfőképpen fogatolt járműveken juttatták el. Ehhez több szekérre, lóra és lószerszámra volt szükség. A tömeggyártás számára ideális szekér típusát német alapossággal, magas katonai fórumon választották ki. A praktikus felhasználás elvárásait szem előtt tartva, figyelemmel a szekér önsúlyára, a viszontagságos útviszonyokra, a jármű magasságára, hordképességére valamint a lehetőleg minél kevesebb fém beépítésére, mondtak verdiktet.

Ez lett a Panjewagen-típus, amely csak a kritikus pontokon tartalmazott vasalásokat. A háborús filmeken tucatnyit láttunk viszont belőlük, az igazat megvallva sokban hasonlítanak egy koporsó alsó felére. A megszállás évei alatt 74 600 darabot gyártottak belőle.[83] A Panjewagen mellett nagy rangra tettek szert a kevésbé ismert, egyszerű lovas szánok. Ezeket a hosszú téli hónapokban nehéz terepen, erdőségben kisebb katonai egységek, felderítők mozgatására és teherszállításra is nagy sikerrel alkalmaztak.

A kitermelt fa a szűkös birodalmi források okán roppant nagy tekintéllyel bírt. A német katonai köznyelv ironikusan „General Holz"[84] megnevezéssel tüntette ki a rönkszállítmányokat. Mindezt kiválóan példázza a német gazdasági szakszolgálat tisztjének naplójából idézett hangulatjelentés:

[83] Az eredeti tervek még 164 ezer tábori szekér gyártásáról szóltak. Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik*. p. 490.
[84] Fa tábornok

Vasat és fát, ez most a legfontosabb nyersanyag! Az OKW parancsa Berlinből – még több fát, a mi „Fa tábornokunk” túlharsogja a parancsot, tovább! De vannak más parancsnokságok és szolgálati helyek, amelyek fát is és vasat is szükségeltetnek: hadseregek, hadtestek, hadosztályok, utászok, páncélosok, gyalogság, légierő, az utánpótlást biztosító ellátók. Elsőbbséget a harcoló csapatoknak! Előbb az OKW parancsai szerint! Elsőként az OT-szolgálatnak! Előbb a hadtápterületnek! Előbb a főkomisszariátusnak! Soron kívül mindenkinek![85]

Így a gazdasági tiszt – érthető – kifakadása. A napló állításai egyébként pontosak, ehhez fogható háborús káoszban őrlődtek a gazdasági szolgálat szovjet fronton működő tisztjei.

3.6. Az ószeres üzletág virágkora

Kleine Fische, gute Fische[86] – tartja a német közmondás, melynek szellemében csökkentve az egyre inkább kínzó nyersanyaghiányt a megszállt szovjet területen megszervezték az iparilag hasznosítható hulladékok gyűjtését, lényegében feltámasztották az *ócskások* mesterségét. Az ószeres üzletág eredetileg nem képezte a fegyverrel elragadott vidékek kiszipolyozási stratégiájának részét, valójában a háború elhúzódása hívta életre. A statisztikai gyűjtemények lajstromainál sokkal plasztikusabb képet fest az ószerességhez szorosan kötődő rekvirálásokról egy Moszkva alatti háborús epizód, ami Naro-Fominszk[87] város közelében esett meg 1941 decemberében. Az ott a didergő német katonák lehúzatták a tizenkét éves lányok lábáról az egyszerű halina szőrcsizmát, és a zokniban maradt gyerekeket géppisztolysorozattal kergették el. Talán ez a szomorú momentum volt a használt cikkek gyűjtésének nyitánya. Egyikük, Krucsinkina Margareta Sztyepanovna tanárnő, aki kislányként átélte ezt a szörnyűséget, ma Budapesten él. Ő Molotovval

[85] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* p. 627.
[86] A kis halak jó halak.
[87] Oroszul: Наро-Фоминск, 70 km-re délkeletre Moszkvától. Ma: Moszkvai terület, Oroszországi Föderáció.

szemben nem tudott az OKW Hadműveleti Osztályának 1422/1941. számú parancsáról, melyből a külügyi népbiztos 1942. április 27-én a világ közvéleményének címzett kormányjegyzékben a következőket idézte:

Ruhaneműt az elfoglalt területek lakosságának kényszer-megadóztatása útján, bármi módon is, de feltétlenül szerezni kell. Mindenekelőtt el kell venni a gyapjú- és bőrkesztyűket, téli kabátokat, mellényeket, bőr- és nemezcsizmákat, kapcákat.

Amennyiben az elkobzások már a kapcákat is érintették, jogosan tehetnénk fel a kérdést: Vajon hová párolgott Hitler gőgje?[88] Az utolsó rongyok begyűjtése nem csak a náci diktátor kapzsiságát tárja elénk, hanem a katasztrófával fenyegető fronthelyzet és a német csapatok hiányos téli felszerelésének tagadhatatlan bizonyítékát is adja.

A használt cikkeket eleinte – a hivatalos leírások szerint is – egyedül a csapatok vették igénybe, éppen halinacsizma előállításához, ponyvák és csomagoló anyagok készítése céljából. A Wehrmacht-alakulatok parancsnokai halinacsizma-gyűjtési kvótákat írtak elő az egyes megszállt járások, települések számára, hogy enyhítsenek a szörnyű fagytól szenvedő német katonák kínjain. A németek komolyan fontolóra vették a szovjet korszak hulladékanyag-felvevő hálózatának újjászervezését is, de hadra fogható káderek híján lemondtak erről. A szovjet begyűjtő rendszer személyi állománya szétszéledt. Németországi illetőségű szakemberekkel sem számolhattak, mivel – mint Rolf-Dieter Müller rámutat – ez a szakma a Birodalomban 1936-ig a zsidók kezében volt. A megszállók ostoba fajelméletük rabságában nem építhettek az ő mesterségbeli tapasztalataikra. Végül úgy döntöttek, hogy Ukrajnában a begyűjtéseket a civil komisszariátusokra ruházzák, Ostlandban pedig hasonló tartalmú megbízást adtak az Altstoff GmbH-nak. A helyi lakosságot is bevonták gyűjtési akciókba, melynek eredményeként 3,725 tonna használt textilanyag és 6,5 tonna fém ke-

[88] Molotov külügyi népbiztos jegyzéke. Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1942. p. 7.

rült a német raktárakba. A megszállók által igen keresettek voltak az éterolaj készítéséhez használatos apró cikkek, a levendula, a mandula, a barackmag és a rózsaolaj, amelyek főleg a déli zónákban, például a Krím-félszigeten fordultak elő. Már szó volt róla, hogy az éterolaj mint üzemanyag adalék is érdekelte a német vegyészeket. Korlátlan mennyiségben átvettek bármilyen minőségű gyapot- vagy gyapjúhulladékot.

Az alábbi táblázat a főbb adatokat összegezve mutatja be, hogy a megszállók 1942 és 1943 folyamán a legfontosabb cikkekből mekkora hulladékmennyiséget gyűjtötték össze. A felhalmozott készletek egy részét helyben dolgozták fel, a maradékot pedig kiszállították a Birodalomba.[89]

Hulladék típusa	Begyűjtött mennyiség
Roncsvas	37 487,038 tonna
Rongy	17 485,817 t
Papír	9 512,543 t
Csont	2 951,066 t
Használt gumi	713,668 t
Üveg	465,931 darab
Egyéb	1 500,5 t

A hulladékokat alkalmas rakterületre szállították, ahol a szakosodott cégek napszámosai szortírozták a beérkezett mennyiséget, majd gondoskodtak az áru elszállításról. A nagyobb volumenű roncsvas összegyűjtése egyébként katonai kézben, korábban hivatkozott *Stab Major Schu* hálózatán keresztül zajlott. A fenti felsorolásban kimutatott roncsvas csak a teljes kihasználtsággal működő begyűjtő pontok és az „önkéntes" civilek munkáját tükrözi.

[89] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* pp. 291–292.

3.7. Német uralom alatt álló nyugati országok vállalkozói a Szovjetunió megszállt területein

Nyugat-Európa megszállt országainak vállalkozói körei különböző csatornákon keresték meg a német hatóságokat, azzal az ajánlattal, hogy saját munkaerejükkel és befektetéseikkel kapcsolódnának be az elfoglalt szovjet területek gazdasági lehetőségeinek kiaknázásába és az infrastruktúra újjáépítésébe.

A németek már 1941-ben tárgyalásokat folytattak holland és dán befektetőkkel, később norvég és francia vállalkozókkal is, amelyek a szovjet megszállt területeken tevékenykedő cégeket akartak kiépíteni. A német megszálló hatóságok a gazdálkodáshoz szükséges földet, és más szovjet eredetű tőkejavakat ezen nyugati vállalatoknak sem adták tulajdonba, csak vagyonkezelésre. Így tettek a német cégek esetében is. Rosenberg birodalmi miniszter személyesen tárgyalt a holland vállalkozók részvételéről a helyi náci párt vezetőjével, Anton Mussert[90] mérnökkel. Létrehoztak egy szervező központot Hágában, Niederländische Ost-Compagnie (NOC) néven. A NOC szervezésében 1941/42 telén 416 holland vállalkozót utaztattak a nácik ellenőrizte Riga környékére és Ukrajna területére. A megszállás alatt álló szovjet földekre érkezett „aranyásók" között voltak mezőgazdászok, kertészek, tengeri halászok és más szakma képviselői is. Az első sikereket kitűnő kertészetek létesítésével és konzervek gyártásával érték el, majd mintagazdaságokat alapítottak. Többnyire az Észak hadseregcsoport mögöttes terültén fejtették ki tevékenységüket. Az egykori Észt SzSzK területén lerakták a modern állattenyésztést és tejfeldolgozás alapjait. A biztos felvevő piac természetesen a Wehrmacht és a Luftwaffe volt. A kétségkívül sikeres agrárfejlesztésekből az éhbérért dolgozó munkások és a helyi lakosság semmit sem profitált.

[90] Anton Adrian Mussert (1894, Werkendam – 1946) mérnök végzettségű náci politikus, a helyi mozgalom egyik alapítója és vezetője. 1931-ben hozta létre 11 társa részvételével a holland Nemzeti Szocialista Mozgalmat (Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland), rövidítve NSB-t. 1946-ban kivégezték.

A NOC szervezésében holland parasztok csoportjait, összesen 365 főt telepítettek a megszállt Belarusz területére is, ahol Rogacsov[91] környékén a németektől pár hetes képzést kaptak a helyi viszonyokról. Ők is mintagazdaságokat hoztak létre több ukrán és belorusz város vonzáskörzetében. Végül 1943-ban a nagy szovjet offenzíva elől menekülve, szervezett kiürítés során távoztak.

A dán vállalkozók olajütőt[92] helyeztek üzembe a Balti-tenger partján fekvő Liepâja[93] kikötőjében. Természetesen a belgák és a franciák is tárgyaltak beruházási szándékaikról, de az 1943-as német visszavonulás miatt a kezdeményezések idejekorán elhaltak.

Részben a földrajzi közelség okán, részben a kecsegtető zsákmányt megérezve svéd cégek is jelentkeztek, hogy üzleti érdekeiket érvényesítsék a megszállt szovjet területeken, de a nemzetközi joggal egyébiránt hadilábon álló Hitler – taktikusan Stockholm semleges jogi státuszára hivatkozva – eltanácsolta őket az üzlettől.

A szovjet partizánok rajtaütései a megszállt szovjet területekre érkezett telepeseket sem kerülték el, a halálozási statisztikák több tucat gyarmatosító vendég elhunytát rögzítették. A nyugat-európai cégek itt említett vállalkozásairól legrészletesebben Rolf-Dieter Müller német történész értekezett, aki már általunk is többször idézett kutatási eredményeivel gazdagította a tudományos irodalmat és a téma iránt érdeklődők ismereteit.

A kontinens nyugati felének tőkéseihez hasonlóan a német hatóságok Magyarország diplomatáinak és vezető üzleti köreinek is folytatólagosan felajánlották az ipari és mezőgazdasági befektetések lehetőségét illetve a magyar munkaerő szovjet megszállt területekre való kiáramoltatásának biztosítását. Minderről a *Magyar nagytőke ambíciói a megszállt szovjet területeken* c. fejezetben lesz bővebben szó.

[91] Oroszul: Рогачёв, város Gomel (Гомель) közelében. Német nyelvű forrásokban Rogatschow. Itt született Anatolij Lvovics Kaplan (oroszul: Анатолий Ёьвович Каплан, 1902–1980, Leningrád) zsidó származású szovjet festő- és szobrászművész.

[92] Az olajos magvak olajtartalmának kinyomására szolgáló technikai eljárás műhelye.

[93] Németül: Libau, oroszul: Лиепая vagy Либава. Fontos jégmentes kikötő a Balti-tenger partján, Rigától 223 km-re. Lettország legforgalmasabb kikötője és harmadik legnagyobb városa.

Az orosz kutatók az utóbbi időben nagyobb figyelmet fordítanak annak publikálására, hogy a német hatóságok mely gyárak üzemi berendezéseit szerelték le és szállították zsákmányként a Birodalomba. A téma szinte teljesen kívül esik a történészi vizsgálódások látómezőjén, melyet még mindig a Kelet-Németországból jóvátételként a Szovjetunióba vitt gyártósorok töltenek ki. Nem árt tudnunk, hogy ezek közvetlen előzménye az 1941 és 1943 közötti időszakra nyúlik vissza. Többek között Mogiljovból[94] a selyemgyárat, Ordzsonikidze[95] városból a Profinter gyárat, Darnyicából[96] a harckocsijavító üzemet, Kijevből a 4. számú cipőgyárat azok összes szerszámgépével és futószalagjaival együtt elvitték. Rongálva a vasúti hálózatot, síneket szedtek fel, majd roncsvasként adták tovább őket. Hasonló sors várt a távközlési hálózat telefonkábeleire is. Összességében megállapítható, hogy a megszálló németek és fegyverbarátaik által okozott károk és veszteségek csillagászati számokat értek el, amit más helyen, a *Nemzetközi Hadbíróság* tevékenységének ismertetésekor tárgyalok.

[94] Oroszul: Могилёв. Ма: Belarusz, 76 km-re az orosz határtól.

[95] Ukránul: ОрджонЯкЯдзе, oroszul: Орджоникидзе. Ma: Dnipropetrovszki terület, Ukrajna. Nevét Grigorij Konsztantyinovics Ordzsonikidzéről (Григорий Константинович Орджоникидзе, 1886–1937, Moszkva) kapta.

[96] Ukránul: Дарніца, oroszul: Дарница. A korabeli Kijev egyik elővárosa. Napjainkban metró- és vasútállomás is viseli a nevét.

4. fejezet

Hitler, az európai rabszolgatartó

A hitleri birodalom revanspolitikája és a belőle kinövő erőltetett ütemű fegyverkezés már a harmincas évek első felében komolyan fenyegette az akkori világ törékeny békéjét. Miként később a Nemzetközi Hadbíróság Nürnbergben megállapította, a hitleri lázálom embertelensége a náci ideológia első megnyilvánulásai között is tisztán tetten érhető volt. A hódítások érdekében felduzzasztott hadsereg, majd az első vereségek után mozgósított utánpótlás legnagyobb vesztese a katonai megrendelésekkel talpra állított ipar volt, hiszen a frontra rendelt tetterős férfiak hiányban a honi munkaerő tartalékai gyorsan kimerültek. Ugyanakkor a prosperáló német ipar évekkel a háború kitörése előtt tömegével szívta fel a szakképzett dolgozókat, de még a képesítés nélküli segéd- és betanított munkásokat is. A német fél már az 1930-as években szorgalmazta magyarországi mezőgazdasági idénymunkások toborzását igen előnyös kereseti lehetőségeket kínálva. Horthy Miklós kormányzó és környezete az 1920-as években elején – racionális nemzetpolitikai megfontolástól vezérelve – csillapította a századelőn még olyannyira jellemző kivándorlási hullámot, így nem meglepő, hogy egy évtized múltán a német idénymunka csábítását is minél inkább fékezni igyekezett. Németországban az első világháború előtt évi közel félmillió főre rúgott a mezőgazdasági idénymunkások száma. 1937-ben 48 ezer idénymunkást foglalkoztattak: Magyarországról 2000, Ausztriából és Jugoszláviából szintén 2000, Csehszlovákiából 900, Hollandiából 1000, míg Lengyelországból 12 ezer főt. Az 1938. évre 200 ezer mezőgazdasági idénymunkás szerződtetését tervezeték. Egy magyar idénymunkás banki átutalással igazolt keresménye a teljes idény alatt

átlag 500-600 pengőt ért el, amiből egyes családok itthon akár földet is tudtak vásárolni.[1]

4.1. Csalárd munkaerő-toborzás és erőszakos elhurcolás a megszállt területekről

Miután Hitler 1940-ben megszállás alá vetett csaknem minden nyugat-európai országot és a skandináv államok többségét, hamarosan ott is elindult a mozgósítható munkaerő toborzása a Birodalom súlyponti ipar- és agrárvidékeire. 1940. május elsején Németországban 1,2 millió külföldi munkás dolgozott, többségüket Lengyelországból hurcolták el. Egy esztendő múltán, 1941 májusának első napján a külföldi foglalkoztatottak száma 3,1 millió főt tett ki, vagyis egy év alatt 2 millió külföldi munkást vittek be – javarészt akaratuk ellenére – a Birodalomba. Részletesebben:

A németországi munkaerő létszáma 1939 és 1941 között (millió fő)[2]			
Év	**Összes munkaerő**	**Német állampolgár**	**Külföldről toborzott vagy elhurcolt**
1939	39,1	39,1	nincs adat
1940	36	34,8	1,2
1941	39,2	36,1	3,1

1941 nyarán, a balkáni és a Szovjetunió elleni hadjárat idején Németország munkaerőforrása még nem haladta meg az 1939-es szintet. A Wehrmachtba behívottak százezreit részben a megszállt országok rendfenntartására vezényelték, de sokkal inkább a bal-

[1] In: *Az Ország Útja* (állam és nemzetpolitikai folyóirat). 1938. márciusi szám. pp. 156–169.

[2] Использование Германией ресурсов порабощенной Европы для подготовки войны против СССР. In: http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000019/st053.shtml

káni hadműveletek és a Barbarossa-terv kívánta katonai erőátcsoportosítások nyelték el őket, igen csak megkurtítva ezzel a civil bázisú munkaerő pótlólagos kereteit.

A megszállt szovjet területek munkaerejének Birodalomba történő részleges átirányítása 1941. július 11-én vette kezdetét Göring birodalmi marsall jóváhagyásával. 12 ezer, poroszországi aratási munkákra kirendelt baltikumi illetőségű szovjet állampolgár nyitotta meg a rabszolgamunkák dicstelen sorát. Az OKW Gazdasági Törzskarának alárendeltségében hozták létre a megszállt szovjet területeket lefedő toborzó bizottságokat.

Orosz nyelvű náci toborzási plakát: „Egy német családnál élek és remekül érzem magam. Gyere te is Németországba, és segíts a házimunkában!"

1941. december 16-án indult el az ukrajnai Krivoj-Rogból[3] egy 756 fős bányászcsoport Vesztfáliába. Még december végén 800 ukrán vájárt szállítottak a Ruhrvidékre. Bár az eredeti tervekben még 10 ezer főről volt szó, a „munkaadók" mégsem voltak képesek kiállítani a remélt létszámot. A toborzók cinikus jelszavaihoz hasonló frázisok a náci lágerek bejáratait „díszítették".

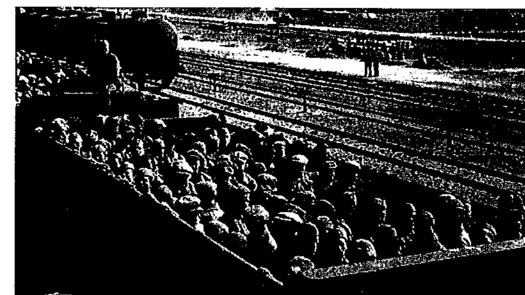
Németország éles határvonalat húz a bolsevizmus és az orosz nép között.

1942. március 21-én már 61 440 *Ostarbeiter* (keleti munkás) állt a Birodalom rendelkezésére, köztük ezernyi fogságba esett vöröskatona, de egyszerű parasztok,

[3] Ukránul: Кривий Ріг (Krivij Rih), oroszul: Кривой Рог. Ma: Dnipropetrovszki terület, Ukrajna. Történelmileg fontos iparága az acélgyártás és a fémfeldolgozás, mely a Krivbasz, a krivij rih-i vasérc-medence (oroszul: Кривбасс) érceit dolgozza fel.

gyári munkások tömegei is. 1942. március 31-én a toborzási tervet 600 ezer főben állapították meg, és a végrehajtásra rendelt bizottságok számát megduplázták, 319 illetékes szervet alakítva ki ezzel a lépéssel. Bővítették a jóléti ígéretek sorát és a postai levelezést is engedélyezték. Rosztovból[4] 30 ezer, Vorosilovgrádból[5] összesen 65 ezer főt sikerült verbuválni. Ekkortájt azonban a gondtalan birodalmi munkásélet hazug ígéretére építő toborzást újabb csalárd elem, az erőszakos lefoglalások, az elhurcolás gyakorlata egészítette ki.

1942. július 13-án a hadműveleti zónákból és a civil igazgatású területekről egyaránt félmillió embert hurcoltak el Németországba. A sztálingrádi katlanból és a szovjet inváziótól fenyegetett tágabb hadszíntér közeléből 7-800 ezer főt – döntően katonákat – kellett volna épségben hátravonni, de csak 13 ezer főt sikerült a Birodalomba menekíteni.

Az elhurcolt munkásokat általában nyitott marhavagonokban szállították. Köztük több tízezer fogságba esett vöröskatonát. A képen is felismerhetőek jellegzetes sapkájukról, a *pilotkiról*.

Hitler 1942. szeptember 8-án adta parancsba 40 ezer szovjet leány kikényszerített nyugatra telepítését, így enyhítve a német háztartások gondjain. A cselédsorba taszított orosz–ukrán hajadonok első csoportját 1942. szeptember 30-án

[4] Don parti Rosztov. Oroszul: Ростов-на-Дону. Fontos folyami kikötő, a Donon és a Volgán keresztül közvetlenül elérhető a Kaszpi-, az Azovi- és a Fekete-tenger is. Napjainkban a tizedik legnépesebb orosz város. A II. világháború után a szovjet helikoptergyártás egyik központja. A Mil tervezőiroda Mi–24, Mi–26 és Mi–28 típusait a Rosztvertol (Роствертол) vállalat készítette. Ma: Rosztovi terület, Oroszországi Föderáció.

[5] Oroszul: Ворошиловград. 1935–1958 illetve 1970–1990 között használt nevét Kliment Jefremovics Vorosilovról (Климент Ефремович Ворошилов, 1881–1969), a Szovjetunió marsalljáról, Sztálin bizalmasáról kapta, aki a bolsevik forradalom előtt a helyi gépgyár lakatosa volt. A város eredeti neve Луганськ (Luhanszk). Oroszul: Луганск. Ma: Luhanszki terület, Ukrajna.

indították el a Donyec-medencéből a Birodalomba. A megye akkori székhelye, Sztalino égy csapásra ismertté vált, hiszen a német filmhíradó képi beszámolót közölt az eseményről.

A németországi Ostarbeiter-állomány kilenc tizedének levelezését a német titkosszolgálat természetesen cenzúrázta. Mégis, a megszállók minden igyekezete ellenére, Sztalino környékén a következő erőszakos toborzás előtt – ismeretlen forrásból eredve – híre ment a nácik házicseléd-akciójának. Az csak később derült ki, hogy egyes családok még a kényszertoborzott családtagok elhurcolása előtt megállapodtak egy egyszerű rejtjelezésben, és az ezzel kódolt üzenetek szövegét a keleten maradt rokonok a cenzúra próbálkozásai dacára hiánytalanul készhez kapták. A birodalmi háztartásokba cselédnek elragadott lányok további toborzása lehetetlenné vált, a dicstelen akció szerencsére kudarcot vallott. A legnagyobb pofon értelemszerűen a kijátszhatatlannak hitt titkosrendőrség arcán csattant, de a fiaskó a helyi kollaboráns hivatalnokok helyzetén sem javított. Csupán a háború vége felé derült fény arra, hogy a Németországba toborzott vagy hurcolt emberek között általánosan elterjedt egy közös rejtjelezés, s a kódot sokkal többen ismerték és használták biztonsággal, mint azt a mindenható Gestapo hitte volna.

1942. június 29-én Vinnicja városából a helyi német biztonsági szolgálat jelentést küldött a Zsitomirban[6] székelő SD-főnöknek a Birodalomból postázott rokoni levelezésekben használt titkosírás elkobzásáról és annak megfejtéséről. A dokumentumból vett idézetből is kitűnik a kód – helyesebben szólva „kettős beszéd" – egyszerűsége. Előbbi kései felismerése a rabszolgaként elragadott munkások leleményességét és a megszállók tehetetlenségét példázza.[7]

A levelezési kód motozás során került elő. Felhasználóit volt kommunisták körében kell keresni. A kóddal eddig lebukottak főleg Hajszina városból valók. A cenzúra ellenőrzése megerősítve.

[6] Oroszul: Житомир, lengyelül: Żytomierz, ma: Житомир, Zsitomiri terület, Ukrajna.

[7] Müller, Norbert: *Wehrmacht und Okkupation 1941–1944.* pp. 21–23. (8. sz. dokumentum.)

Karl von Nordheim Obersturmführer[8]

A Birodalomba hurcolt keleti munkások által használt kód fontosabb elemei	
A levelekben szereplő szöveg	**A leírtak tényleges jelentése**
Nagyon jól élek.	Rosszul élek.
Igyekezz ide!	Ne gyere ide!
A környezet olyan kulturált.	Itt sok a munka és vernek.
Nőkkel is találkozunk.	Elzárnak minket a nőktől.
Elég sok a szabad idő.	Nincs szabad idő.
Nem unatkozom.	Bezárnak minket.
Kár, hogy nem tudok németül.	Bezárva tartanak.
Az ifjúság boldog.	A lakosság hangulata rossz.
A fiatalság nagyon képzett.	Terrorizálnak bennünket.
Jók a termelési kilátások.	A Gestapo néhányunkat lefogott.
Remek az idő.	Légitámadások vannak.

1942. szeptember 9-én az OKW Keleti Gazdasági Törzskara parancsot kapott újabb 450 ezer keleti munkás toborzására. Ennek végrehajtásaként a Közép hadseregcsoport[9] zónájából 1942. november 7-én jelentették, hogy nagy nehézségek árán aznap 100 ezer főt, november 10-én a Donbassz-ból pedig 60 ezer főt indítottak útnak egyenesen a Birodalomba. Az „önkéntes" toborzásokban a helyi civil elöljáróságok is gyakorta közreműködtek, némelykor brutálisan:

Ezen Saukel-akció során minden megtörtént. (...) Egy motovilovkai[10] fűrésztelep vezetője adta elő panaszát. Az egyik Vasziljev-

[8] SS-Obersturmführer: főhadnagy

[9] Heeresgruppe Mitte. A Barbarossa hadművelet végrehajtására összevont három hadseregcsoport közül a legerősebb. Hadműveleti céljai közé tartozott Breszt, Szmolenszk és Moszkva elfoglalása. Parancsnoka 1942 novemberében Günther von Kluge volt.

[10] Oroszul: Мотовиловка (ukránul: Мотовилівка). Falu a Zsitomiri területen. Ma: Ukrajna.

kába[11] való munkás lánya megszökött a toborzás elől. Vaszilkovo[12] területi komisszárja a leány apjának házát bosszúból felgyújtatta.[13]

A Dél hadseregcsoport zónájából 1942. októberben 81 ezer, novemberben 33 ezer főt, majd decemberben 13 ezer embert indítottak útnak a Birodalomba. Ezen kívül az észak-kaukázusi vidékről december 7-én 1725 főt vittek el, 12 ezren pedig szállítóeszközök híján az evakuációs területen maradtak. A Vörös Hadsereg sztálingrádi bekerítéses offenzívájának hála a Kaukázus felszabadult az alig féléves – ám annál pusztítóbb – megszállás alól, így a németországi deportálásra kárhoztattak többsége ott megmenekült.

1943. január 22-én az OKW főszállásmestere az 580-as hadtápterület[14] katonai vezetőjének távmondatban adta parancsba a következőket:[15]

Az Ön vezénylete alatt álló körzetben a hadtest parancsnoka utasítást adott a katonai szolgálatra képes lakosság összegyűjtésére és annak menetkész állapotba helyezésére közmunkálatok elvégzése céljából.

Az 580-as hadtápterület parancsnokát kötelezem, hogy Kasztornaja[16], Scsigri[17], Tim[18] helyi kommendánsai[19] és Ksen tábori kommendánsa a fentiek szerint rendelkezzenek és 1943. január 21-ig jelentsék a menetoszlopokban felkészített munkások számát és felhasználásuk helyét.

[11] Ma: Odesszai terület, Ukrajna.

[12] Oroszul: Васильково, ukránul: Васілкеу, románul: Vasilcău. 3 kisebb településből (Vasilcău, Inundeni és Ruslanovca) álló faluközösség a Moldovai Köztársaságban.

[13] Müller, Norbert: *Wehrmacht und Okkupation 1941–1944.* p. 626

[14] Az 580-as hadtápterületen magyar hadosztályok is tartózkodtak.

[15] Müller, Norbert: *Wehrmacht und Okkupation 1941–1944.* (10. sz. melléklet)

[16] Oroszul: Касторное. Kurszki terület, Oroszországi Föderáció.

[17] Ma: Kurszki terület.

[18] Oroszul: Тим. Ma: Kurszki terület.

[19] Kommendáns (~ kommandáns): katonai parancsnok

A felkészített katonai szolgálatra alkalmas emberek élelmezési ellátmánya azonos a hadifoglyokéval. Az élelmiszerek elvileg a helyi forrásokból biztosítandók.

Főparancsnok 2
(főszállásmester)

1943. április 5-én az OKW főszállásmestere, Agricola tábornok titkos parancsot adott a seregtestek törzseinek a további toborzások kvótáiról. A parancs 2. számú melléklete[20] így szól:

1. Az újabban képzett zónákban a népesség számbavétele során:
   a) Minden 1922–1925. évi korosztályba tartozó férfit birodalmi vagy frontvonalbeli munkára kell fogni. Kivételek azok a férfiak, akik alkalmasak önkéntes segítőnek (értsd: Hiwi) vagy légionárius szolgálatra önként jelentkeznek.
   b) Minden 1897–1921 közötti korosztályokból való férfi azonnal alkalmassági vizsgálatra kerül. A munkaképeseket evakuálják birodalmi vagy frontzónabeli munkára.

A helyi gazdaságba és az igazgatásra sorolhatók be a cél szempontjából abszolút munkaképtelen férfiak, valamint a jövőbeni „önkéntes segítők”, továbbá az a) pont szerint légióba jelentkezők.

2. Össze kell írni a megjelölt járásokban a munkaképes nőket is.
   a) A helyi igényekre (mezőgazdaság, termelés, települések őrzői stb.) és a csapattörzsek érdekében szükséges kontingenst (mosoda, átvonulási pontok kiszolgálása stb.).
   b) Mindenekelőtt a birodalmi és frontvonalbeli munkakötelezettségre vonatkozó igényekre kell tekintettel lenni az a) pontnak megfelelően.

[20] Müller, Norbert: *Wehrmacht und Okkupation 1941–1944.* (5. sz. dokumentum. 2. sz. melléklet)

3. A fenti intézkedések végrehajtása az erre a célra rendeltetett szervek feladata, amelyek speciális rendelkezést kapnak a gazdasági szakszolgálat felügyelőségétől az illetékes szervek útján. A csapatok mindenhol megadják a szükséges támogatást.

Az 1944. évi tömeges kiürítés során a Dél hadseregcsoport zónájából a háborús menekülők összetétele a következő volt.

A keleti munkások jelvénye[21]

Etnikai németek	110 000 fő
Rendvédelmi szolgálatosok	110 000 f.
Mezőgazdasági specialisták	10 000 f.
Kozákok	6 000 f.
Német megszállók orosz alkalmazottai	141 137 f.
Összesen	377 137 f.

A szovjet polgárok közül toborzott önkéntesek és az elhurcolt civilek számát orosz források összesen 5 millió főre teszik. A hatalmas embertömegből Ukrajna 2,4 millió, míg Belarusz 400 ezer fővel vette ki a részét.

A háború végeztével a szovjet hatóságok 2 654 100 főt repatriáltak, miközben 451 100 nyugatra szállított vagy távozott ember elutasította a hazatérést. A megszállás idején elhunytak illetve az akkor eltűntek együttes száma 2 164 313 fő volt.

Szokványos kérdés, vajon milyen sors várt a Németországból visszatért szovjet emberekre? Álljon itt egy példa a Leningrád területről, ahonnan az inkeri [22] etnikumhoz tartozó családok tagjai közül sokakat vittek el bizalmi alapon a németek. Idézem az egyik ezzel kapcsolatos szovjet hatósági intézkedést[23]:

[21] A jelvény eredetileg kék színű, rajta a fehér „OST" betűkkel.

[22] A terület eredeti neve Ingermanland (Inkeri), mely a Narva folyótól a Ladoga-tóig terjed. 1721 óta megszakítás nélkül Oroszország része. A területre a XVII. században kezdték betelepíteni a lutheránus finneket. Ma már csak 12 ezer ingermanlandi finn él Oroszország északkeleti régióiban.

[23] Дзенискевич, А. Р.: *Из районов области сообщают....*: Свободные от оккупации районы Ленинградской области в годы Великой Отечественной войны: 1941–1945 гг.: Сборник документов. Санкт-Петербург. 2004. p. 562.

Titkos, 1945. május 18-án.

A Leningrád megyei[24] tanács előírása a járási tanácsoknak a repatriált állampolgárok fogadásával kapcsolatos szervezeti tennivalókról.

A közeli időben nagyszámú állampolgár hazatérése kezdődik meg az Önök járásaiba Németországból a szövetségesektől, akiket a filtrációs gyűjtőhelyekről korábbi lakhelyükre irányítanak.

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága személy szerint kötelezi Önöket a következő intézkedések végrehajtására: biztosítani kell a repatriált állampolgárok fogadását és elhelyezését. Idejében figyelmeztessék a községi tanácsokat a repatriáltak fogadásával kapcsolatos munkára. Pontosítsák a rendelkezésre álló lakhelyek számát minden faluban és biztosítsák azok alkalmasságát a repatriáltak elhelyezésére. Dolgozzanak ki tervet a vasútállomástól az elszállásolás helyszínére történő szállításukra, ellenőrizzék a fertőtlenítők felkészültségét és biztosítsanak a fogadó pontok épületeiben megfelelő teret. Legyen a fűtéshez elegendő tűzifa és élelem az érkezők részére. A különösen rászorulóknak nyújtsanak anyagi segítséget az Önök rendelkezésére bocsátott forrásokból, ezen kívül szervezzenek politikai munkát a repatriáltak körében.

A repatriáltak fogadásáról, elhelyezéséről tegyenek jelentéseket havonta háromszor, dekádonként, 1945 júliusától kezdve.

A Leningrád megyei tanács elnöke, N. Szolovjov

A háborús összeomlás előtt az elhurcoltakról német statisztikai összesítés feltehetőleg nem készült vagy nem került elő. A nyugati történészek az orosz becslésnél jóval alacsonyabb számokról beszélnek. Az eltérés elsősorban módszertani kérdés, mely attól függ, hogy ki mit ért megszállt szovjet terület(ek) alatt. Az orosz statisztika az 1941. évi államhatárokat veszi alapul, a német források inkább az 1939-es állapotot.

Jelen könyv nem kíván igazságot tenni a tudományos számháborúban, már csak azért sem, mert ez a hitleri hódítás lényegi

[24] Az oblaszty (область) szót területnek fordítjuk. Ettől csak akkor térünk el, ha a magyarra átültetett forrás más változatot (pl.: megye) használ.

elemeinek megértéséhez szükségtelen. Az egykorú iratok fragmentumai hitelesen tárják elénk a nácik valódi céljait, és őszintén vallanak tetteik súlyáról is.

4.2. Hajsza a tudományos eredmények után – szovjet tudósok elhurcolása a Birodalomba

Az OKW Keleti Gazdasági Törzskara 1941 novemberében parancsot adott a katonailag fontos szovjet tudományos munkák, dokumentumok, eszközök és laboratóriumok felkutatására illetve majdani elszállítására a Birodalomba. Orvosolva szakmai felkészületlenségét, 1942. február 13-án a Keleti Gazdasági Törzskar saját apparátusán belül létrehozta tudományos referatúráját. A szükséges szakembereket az ilyenkor szokásos módon behívták katonának, beosztva őket a kijelölt szolgálatba. Hitler ezzel párhuzamosan adott parancsot Rosenberg birodalmi miniszternek és a civil komisszariátusoknak[25] a szovjet tudományos és kulturális értékek számbavételére valamint összegyűjtésére vonatkozóan. A parancshoz csatolták a diszciplínák hosszú jegyzékét minden természettudományi ágat felsorolva a matematikától a földrengésészlelés rendszeréig. Lajstromba vették az alkalmazott tudományok könyvtárait, irattárai is. Nagy gondot fordítottak a geológiai kutatások következtetéseinek elemzésére, különös tekintettel az uráli terület kincseire, a rádium természetes vízből való kinyerésének gyakorlati eredményeire. Kerestek továbbá mindennemű szovjet földtani atlaszt, a különböző mélységben elhelyezkedő vízkészletek térképeit és a német ipar számára stratégiai jelentőségű ásványkincsek lelőhelyeit leíró dokumentációt.

A kitüntetett figyelemmel követett műszaki-természettudományos területek kutatóit, 1944-ig összesen 1111 főt 847 családtaggal együtt Heydebreckbe[26] telepítették.[27]

[25] Városparancsnokság
[26] Heydebreck-Cosel (eredeti német nevén: Kandrzin-Cosel), ma: Kędzierzyn-Koźle, Opolei vajdaság, Lengyelország. Monowitz (Auschwitz III) részeként az IG Farben társaság Buna-Werk gyárának heydebrecki vegyi üzemeiben több ezer lágerrab dolgozott, akik elsősorban szintetikus gumit és műbenzint készítettek.
[27] Müller, Rolf-Dieter (Hrsg.): *Die deutsche Wirtschaftspolitik.* p. 365.

5. fejezet

A német megszállók és orosz–ukrán kollaboránsaik által terjesztett náci propaganda

A náci Németország birodalmi propagandájának eredőjét a kutatók az NSDAP hatalomra jutása előtti időszakra vezetik vissza. Korabeli dokumentumokkal bizonyított tény, hogy Hitler választási kampányához a német tőke hatalmasságaitól óriási pénzadományokat kapott. A náci vezetők a nagytőke legfelsőbb köreivel látványos tanácskozásokat rendeztek. Ebben az egyeztetési folyamatban Hitler jobbkeze, a manipuláció terén már-már göebbelsi tehetséggel bíró kalandor, Hermann Göring volt. A weimari köztársaság vezető gazdasági-ipari szereplőinek felelősségét csak növeli, hogy a nyíltan kirekesztő elveket valló Hitlerrel és politikai társutasaival léptek szövetségre. Így fonódott öszsze a nagytőke a nemzeti-szocialista ideológiával, hogy tizenkét év múltán, Európa kellős közepén, egy füstölgő romhalmazt hagyjon maga után.

A hitleri manipulációs gépezet – számos technikai újítása mellett – nagyban merített a megelőző korszakok háborús propagandájának fogásaiból, például az 1914 és 1918 közötti évek angliai praktikájából, melyet sikerrel fejlesztettek tovább.

A német megszállók a Szovjetunió elleni hadjáratot a Wehrmacht és a Waffen SS katonai arzenálja mellett gondosan felépített propagandával is vívták. A helyi lakosok mindennapi, módszeres agymosásának gyakorlati kivitelezésén egyszerre több minisztérium is dolgozott, de a főhatalmat ebben az esetben is a hadsereg vezérkara birtokolta. A szovjetellenes propagandában – mai megnevezéssel élve –, a *pszichológiai hadviselés*ben központilag jelölték ki a céloknak leginkább megfelelő kommunikációs csapások fő irányait, melyek: a Vörös Hadsereg bomlasztása, a frontvonalban szolgáló vöröskatonák elbizonytalanítása, a szovjet politikai és ka-

tonai vezetők lejáratása, a szovjet hátország lakosságának megtévesztése, a németek hátában küzdő partizánok elleni uszítás, az egyes szovjetunióbeli nemzetiségek szembeállítása voltak. Nem feledkeztek meg a megszállt területeken élő, a sztálini kollektivizálás tragikus emlékét őrző parasztok számára tett időleges jellegű kedvezményekről, nagyvonalú gesztusokról sem. A nácik kezét semmi sem kötötte meg, maguk sosem gondolták komolyan a szláv lakosságnak tett ígéreteik valóra váltását. Gátlástalan félrevezető kampányt folytattak, németországi jóléttel kecsegtették az elfoglalt vidékek orosz, ukrán és belorusz munkásait, vagy egyszerűen csak rabszolgaként foglalkoztatták őket, mint a hadifogságba esett vöröskatonákat. A szándékosan elferdített tájékoztatás, az ideológiai átnevelés alól senki sem bújhatott ki.

Ennek egyik központi eleme volt, a mindezt átszövő a fasiszta hazugságáradat a *judeobolsevizmus* hazafiatlanságáról és a nemzetközi szabadkőműves-összeesküvésről.

A nácik propaganda-hadjáratukban az ismert módszerek és a rendelkezésre álló technikai eszközök teljes fegyvertárával éltek. A közönséges röplap, a helyi kollaboránsok által szerkesztett orosz vagy ukrán nyelvű újságok, az aknavetők kilőtte gránátok burkolatában elhelyezett röpcédulák, a német életet dicsőítő vagy éppen ártatlannak tűnő mezőgazdasági és háztartási tanácsokat adó képeslapok, a Hitlert istenítő írások és fotók, a szovjet rendszer elől menekült orosz emigránsok kommunista despotizmus ellen tett tanúvallomásai, ahogy az antikommunista hangvételű orosz szépirodalmi és publicisztikai művek ismételt kiadásai egytől egyig a galád módon eltervezett „tudatmódosítás", a machinációs meggyőzés részét képezték. A területrablóknak minderre valóban nagy szükségük volt, hiszen a nácizmus erőszakos terjesztése máskülönben nem válhatott volna a boldog világ eljövetelévé Hitler mint angyali megmentő és a Német Birodalom bábáskodása mellett.

A német megszállók a kezdetektől fogva tervezték az önkényesen megbízhatatlannak ítélt vagy alsóbbrendűnek kikiáltott emberek elhurcolását. Később a fizikai megsemmisítés réme is egyre határozottabb formát öltött, mígnem dermesztő realitássá változott. Göebbels, ha kellett a legközönségesebb hívószavakkal, máskor körmönfont, „zsidó-bolsevista" jelzőkben bővelkedő szovjetellenes propagandájával, az Új Európai Rend[1] sokatmondó bevezetésével, a bolsevisták által – állítása szerint – megnyomorított és tönkretett Szovjet-Oroszország önzetlen német újjáépítésével kampányolt.

A könyv tárgyának megfelelően itt és most csak arra vállalkozom, hogy bemutassam a hitleri megszállás propagandisztikus eszköztárának néhány jellemző darabját, melyekből pontosan kirajzolódnak a náci hazugságok és megelevenednek a korabeli hangulatformáló frázisok. A fasiszta megszálló rendszer büszkén hirdetett gazdasági-újjáépítési propagandájára általánosságban nagy figyelmet fordítottak, de a fő vonal nem a konstruktív építés, hanem a szovjet állam féktelen lejáratása és az azt vezető személyek kompromittálására irányult. A német seregtestek, a civil feladatot ellátó német komisszariátusok[2], a hadsereg gazdasági szakszolgálatai egyaránt központi parancsokat és irányelveket kaptak a propaganda vitelére, a Német Birodalom népszerűsítésére, s minden szovjet-orosz történelmi hagyaték lekicsinylésére, kigúnyolására.

Főbb elemeit tekintve a Szovjetunióval szemben ugyanez a propaganda-hadjárat folyt a Horthy-kor Magyarországán is, de a háború utáni fiatalabb nemzedékek a fasiszta, antiszemita és antidemokrata valamint szovjetellenes publikációkat – tudományos vizsgálódásaik kivételével – már nem ismerhettek meg, mivel 1945 után az ebbe a kategóriába sorolt írásokat a demokratikus magyar kormányok szervei, a Fegyverszüneti Egyezményben vállalt kötelezettség értelmében összegyűjtették és megsemmisíttették.

Érdemes felidézni, hogy Hitler egy földrésznyi ország, a hatalmas kiterjedésű Szovjetunió államiságának teljes megsemmisítését tűzte ki célul és a meghódított területeken kiépített megszál-

[1] *Neuordnung Europas*, röviden *Neuordnung*, az európai kontinens és majdan az egész világ sorsát meghatározó náci politikai terv volt, melynek főbb vonalai már Hitler *Mein Kampf* című könyvében is tisztán kirajzolódtak. Lényege a világ felosztása volt az arra hivatott, magasabb rendű nemzetek vezetésével. Mindez Európa számára náci-német hegemóniát vetített elő. Egyik alaptétele a keleti élettér (Lebensraum im Osten) volt, melynek gyakorlati kivitelezését az általános keleti tervben (Generalplan Ost) fogalmazták meg.

[2] Komisszariátus: városparancsnokság

lási rendszert is ehhez alakították. Ahová a nácik – egyedül vagy kollaboránsaikkal karöltve – kiterjesztették elnyomó-megsemmisítő gépezetüket, semmiféle államiságra utaló hagyományt, jelképét nem tűrték meg. Sem a szovjet múlt emlékeit, sem az orosz Cári Birodalom államiságának legcsekélyebb tiszteletét nem tolerálták, ezért a cári szimbólumok feltámasztása, de a rájuk való hivatkozás is tilos volt. Nem énekelhették a cári himnuszt, nem viselhették a cári állami jelképeit, nem vonhatták fel annak lobogóját.[3] Egy másik korszakba lépetek, új történelmi időszámítást kezdtek lázálmuk, az új Európai Rend bevezetésével. Alaposan szemügyre véve a hitleristák második világháborús keleti politikáját, óhatatlanul az a benyomás alakul ki bennünk, hogy a nácik a legkegyetlenebb módszerek alkalmazásával tértek vissza az első világégés hódító stratégiájához, melynek bő húsz évvel későbbi folytatásában már keveredett a korábban elszenvedett vereségeken vett revansizmus a hitleri rendszer világuralmi törekvéseivel.

A nácik vezette keleti megszállás propagandáját nem csak a német katonai szervek, hanem a Hitler árnyékában tevékenykedő csatlósok és fegyverbarát hadseregeik, miként a Harmadik Birodalommal szövetséges országok szellemi műhelyei is aktívan terjesztették. Ebből a munkából a németek mellett az olaszok, a románok, a finnek, a magyarok és a szlovákok is kivették a részüket. A következőkben vegyünk szemügyre néhány német statisztikai adatot a náci propagandisztikus kiadványok számát illetően.

[3] Érdemes felidéznünk az első fejezetben olvastakat Hitler „főművéből", a *Mein Kampf*ból: „Sohasem felejtem el azt az állandó fenyegetőzést, amelyet a pánszláv Oroszország Németország felé lövellt. Nem felejtem el az állandó próbamozgósításokat, melyeknek egyetlen célja Németország kihívása volt. Nem tudom elfelejteni Oroszország közvéleménye hangját, amely már a háború előtt is gyűlöletteljes kifakadásokra ragadtatta magát népünk és birodalmunk ellen. Nem tudom elfelejteni az orosz sajtót, mely mindig inkább Franciaországért lelkesedett."

A keleti megszállt területeken kibocsátott propaganda-nyomtatványok darabszáma tematikusan[4]:

A nyomtatvány tárgya	Orosz nyelven	Ukrán nyelven	Belorusz nyelven
Plakát, 13. sz. Az Új Rend	245 000	225 000	50 000
Plakát, 14. sz. Az Új Rend	354 000	–	50 000
Plakát, 15. sz. Az Új Rend	225 000	225 000	50 000
Plakát, 16. sz. Az Új Rend, Faliújság	225 000	225 000	50 000
Plakát, 20. sz. Az Új Agrárrend	100 000	–	–
Plakát, 102. sz. Bevezetés az Új Agrárrendbe	100 000	50 000	50 000
Plakát, 112. sz. Az Új Parasztulajdon	–	1 240 000	1 050 000
Röplap, 4. sz. Hitler a parasztok barátja	2 000 000	–	–
Röplap, 6. sz. Emlékeztető az Új Agrárrendről	2 820 000	–	–
Röplap, 8. sz. Az Új Rend	1 014 000	100 000	10 000
Röplap, 22, sz. Az Új Agrárrend,1943	200 000	300 000	–
Brosúra, 41. sz. A parasztok számára	180 000	200 000	100 000

[4] *Rolf-Dieter Müller* (Hrsg.): *Die* deutsche Wirtschaftspolitik. p. 460. (35. táblázat, BA-MA, RW 31/84 Qelle) Véleményem szerint a náci megszállás gazdaságpolitikai aspektusáról Rolf-Dieter Müller adta közre a legértékesebb német nyelvű könyvet, melynek vizsgálódása még a náci propaganda jelentőségére is kiterjedt.

5.1. Náci és antikommunista könyvek, füzetek, képes újságok a megszállt szovjet területeken, orosz nyelven

Roppant nehéz lenne, akár csak részleteiben is bemutatni mindazt a szenvedést és elnyomást, mely a megszállt szovjet területek orosz–ukrán ajkú népeinek sorsul jutott, ha eltekintenék a náci propaganda-gépezet helyi megnyilvánulási formáinak felidézésétől. Az alábbiakban felhasználom egy neves szentpétervári kutató összeállítását arról, hogy Leningrád megye megszállt területein, melyeket a németek jó három éven át ellenőrzésük alatt tartottak, milyen fontosabb kiadványokat adtak közre. Lomagin professzor ezen a jegyzete régebben készült ugyan, de hosszú ideig zárt tudományos feldolgozásnak minősítették, és később sem kapott publicitást. Többek között azért is az olvasó figyelmébe ajánlom, mert a magyarországi szélesebb közönség elé tárt német propagandaanyagok száma igen szűkös. Úgy vélem itt az ideje annak, hogy az olvasó első kézből ismerje meg a nácik oroszokhoz szóló propagandáját, hiszen az eredeti szövegek sokkal többet adnak vissza a hazugságokból, mint ahogy én tolmácsolni tudnám azokat. Ezeket a náci ihletésű kiadványokat nem csak a Leningrádi területen sokszorosították, hanem másutt is, de az előbbi megszállt részein Lomagin professzor szerint a náci nyomtatványokat biztosan terjesztették is. A lentiekben idézem a kiadványok tételes felsorolását és Lomagin azokhoz fűzött tartalmi utalásait.[5]

Kiadványok 1941-ben

1. Hitler gyermekkora. Ára 1 rubel. 17 fotóval illusztrált brosúra 17 mindarról, amit a bolsevikok eltitkolnak Hitlerről.
2. Adolf Hitler a dolgozókért. Fotók arról, hogy milyen szeretet övezi Hitlert a német nép részéről. A gondoskodó Hitler a gonosz Sztálinnal szemben.
3. A Dicső lobogó alatt. Hitler felhívása 1941. június 22-én. Cikk: Miért harcol a német hadsereg a kapitalizmussal, a zsidó kommunizmussal? Az élet a modern Németországban. A kimagasló tehetségű Hitler életrajza.
4. Ki az az Adolf Hitler? 8 ívnyi fotó, kísérő szöveggel. Hitler eszméje nagyhatalommá emelte fel Németországot. Jómódúvá és boldoggá tette népét. Hitler, a nép egyszerű fia: Hitler és a német nemzet egybeforrt.
5. Új élet építése. (A zsidók „hegemóniájáról" és sikereikről 1917 után. A Szovjetunió elleni hadjárat értelme: „felszabadítani az oroszokat a zsidók alól". Rövid ismertető a németek által elfoglalt szovjet területeken tett intézkedésekről.
6. M. Kippel: Hogyan valósítja meg Németország a szocializmust? (A németek és Sztálin szocializmusának összehasonlítása. Lenin szándékai és a tények. Németország vívmányai a társadalmi-gazdasági fejlődés terén, a munkanélküliség felszámolásában, az adók csökkentésében és a reálbér növelésében.
7. Segítünk az új élet felépítésében. A német élet, a gondtalan pihenés bemutatása fotókkal.
8. A nők helyzete Németországban. (Az állam gondoskodik a nőkről mind a termelésben, mind a hétköznapokban).

Kiadványok 1942–1943-ban

1. K. I. Albrecht: Szálin hatalma. (A könyv szerzője német nemzetiségű, aki korábban, nem magas beosztásban, szovjet erdészeti tisztviselő volt. Ribbentrop kérésére Németországba emigrálhatott. Az emigrációban főként Sztálint támadva két szovjetellenes könyvet írt.)
2. K. I. Albrecht: Sztálin beszél. (A szovjet életről.)
3. B. Bazsanov: Sztálinnal együtt a Kremlben. (Bazsanovot mint Sztálin volt titkárát, pontosabban gyorsíróját mutatják be. 1928-ban távozott Perzsiába, utána Angliában telepedett le és ott írta szovjetellenes cikkeit. Kezdetben saját tapasztalatait vette papírra, később arról írt, amiről tudott, végül fikciós műveket adott közre.)
4. Mit ígértek a bolsevikok a parasztoknak? (A bolsevik agrárpolitika szemléjét kínálja. Állítása szerint a kollektivizálás visszatérés volt Marxhoz, a földosztás és a NEP csak kitérőként értelmezhető).

[5] Ломагин, Н. А. : *Неизвестная Блокада.* ОЛМА-ПРЕСС, Москва, 2002. p. 432–436.

5. Hogyan él a német munkás? (Erről mesél egy német fogságban lévő hadifogoly vöröskatona.)
6. Galja Zaszlavszkaja Németországba utazik munkára. (Ez a brosúra egy 15 éves volodárki faluba való orosz leány boldogságáról szól, melyet a Harmadik Birodalomban lelt meg.)
7. Mi lesz azután? (Kolhozellenes propaganda és az *obscsina*[6] felmagasztalása, mint átmeneti lépcső az igazi, egyéni parasztgazdálkodás irányába. A kiadvány egyébként igazolja a németek kegyetlenségét: „Hát a háború nem vidám korzó. A győzelemért harcoló katonák a hadműveleti zónában nem tudnak gondoskodni a lakosokról és butaság lenne tőlük anyai szeretetet várni.")
8. J. Maximov: Németországban voltam. (A szerző elbeszéli élményeit a német rendről, az alacsony árakról és a magas munkásbérekről.)
9. A fal lerombolva. (Egy Németországból éppen hogy megjött orosz paraszt válaszol az ottani életről a kérdezőknek.)
10. Kényszerszindikalizmus. (A Szovjetunió államkapitalizmusa.) Ára: 50 kopek.
11. Mit láttunk mi Németországban. „A német szocializmus felmagasztalása". Ára: 1 rubel.
12. Hogyan él a német munkás? (Az állam ellenőrzése a plutokrácia felett: nincs osztályharc, jól prosperáló „kollektív" vállaltok, megoldott szociális problémák.)
13. A modern Németország. (Illusztrációs anyag. A nemzeti szocializmus az élet minden területén, a gazdaság minden szférájában.)
14. Az „Új Európa" kalendáriuma – 1942. (Fejtegetés a „Közös Ház" harmóniájáról, ismertető a Németország által elfoglalt országok „forradalmi" átalakulásáról.) Ára: 6 rubel.
15. Miért vagyok ellensége a bolsevik hatalomnak? (A szovjet szocializmus propagandájának „leleplezése" 14 fejezetben. Szó esik a demokratikus szabadság és a munkás-paraszt szövetség hiányról. Sztálin nem gondoskodik a népről.)

[6] Történelmi orosz faluközösség (oroszul: *община*), melyet a sztolipini agrárreform (1906) szűntetett meg.

16. Hogyan nyomja el a népet a sztálini banda? (Az alkotmányban rögzített demokratikus jogok megsértése, alkotmányellenes törvények alkotása a háború kitörése előtt, a lenini Népbiztosok Tanácsának „átrendezése" kollektív testületből sztálini csinovnyikok szervezetévé, a párttagok elidegenedése Sztálin pártapparátusától, a Legfelsőbb Tanács jogainak megvonása. Az eredmény: „a szovjethatalom, a kommunizmus, csak fedőnév" – minden kérdés kulcsa a zsidókban rejlik.")
17. A Nagy Honvédő Háború. A bolsevik párt harca, minden hazafi kötelessége. (Azonban a „honvédő háború" haragját az oroszok „igazi" ellenségei, a zsidók ellen kell fordítani.)
18. Új életért! (A brosúra a parasztkérdés szovjet időkben történt kezeléséről szól. Hat fejezetből áll: „Hogyan csapta be a szovjet hatalom a parasztokat az Októberi Forradalom után?", „Kolhoz: kötél a paraszt nyakán", „Hová jutott a kolhoz-jobbágyság?", „A parasztok kérlelhetetlen küzdelme a kolhozrabság ellen", „Sztálin bukása – egyben a háború és a kolhoz vége", „A bolsevikok alól felszabadított területeken a kolhozok megszűnnek, a föld a parasztok kezébe kerül.")
19. Ki hibás a háborúért? (Részletek idézete a Komintern dokumentumaiból, és annak a világforradalomra vonatkozó alapszabályából).
20. Mit titkol a szovjet hatalom a nép elől és mit kell mégis mindenkinek tudnia? (A „preventív háború" igazolása a Komintern mesterkedése ellen, „annak a tézisnek a bizonyítása, mely szerint Sztálin nem jogosult arra, hogy a háborút honvédőnek nevezze, mivel azt valójában a zsidóság világuralmáért folytatják".)
21. Szigorúan titkos. A 18. sz. ügy. Speciális közlemények és jelentések. (Ez a brosúra egy NKVD-től zsákmányolt dokumentum fedőlapja. Megkülönböztetett figyelemmel taglalja az NKVD és a hadsereg különleges osztályainak szerepét. Részletes leírásokat közöl e szervek munkájáról, különösen a visszavonulási útvonalakon elhelyezett záró alakulatokról. A végkövetkeztetés: a Vörös Hadsereg kizárólag az NKVD kényszere alatt harcol.)
22. P. Krasznov: Megérteni és megbocsátani. Regény. Kiadták Münchenben, 1924-ben. (A könyv a forradalom „mártírjairól" szól a szovjet hatalom első időszakából.)

23. Anatolij Stenros[7]: A pirkadat nyugaton bukkant fel. (A szerző a „Hazáért” című rigai kiadású újság szerzője, aki a megszálló náci SD irányítása alatt dolgozott. A könyvet 1942-ben adták ki a lett fővárosban. A Szovjetuniót ért veszedelemről szól a háború kezdeti időszakából. Az írás nem került piaci forgalomba, csak a nagyobb városok könyvtáraiban volt elérhető.)
24. G. Fritsche: Tanúk Anglia ellen. („Az angol plutokrácia világuralmi terveiről, az angol tőke egoista érdekeiről” szóló könyv. A megszállók 1943 március–április hónapban terjesztették olvasótermeken keresztül.)
25. Kravcsenko: Sztálin foglya voltam. (Terjesztés olvasókörökben.)
26. Szolonevics: Szökés az pokolból.
27. Szolonevics: Elveszejtettek.
28. Szolonevics: Pamír. (Mindhárom Szolonevics-könyv az 1930-as évekből való és a náci megszállás éveiben, olvasókörökben terjesztették.)
29. A. Rahmanova: Diáklány, szerelem, Cseka és halál.
30. Kraszov: Fehér szvitka[8].
31. L. Tolsztoj: Kozákok. (Terjesztés csak belső körben.)
32. Mit ígértek a bolsevikok a parasztoknak? (A német agrárpropaganda általános tételeinek ismétlése.).
33. Az önkéntes kalendáriuma, 1943. (Kis formátumú kalendárium. Érinti „a régi Oroszország és a szovjet mennyország” kérdését az elméletben és a gyakorlatban. 13 pontban szól az „Orosz Bizottság” nevében. Téma továbbá: a sztálini megtorlások az 1930-as években. II. Katalin idézete: „jobb megkegyelmezni 10 embernek, mint kivégezni egy ártatlant, ezt igazolták a kivégzési statisztikák 1821 és 1906 között, hiszen ebben az időszakban összesen 997 főt végeztek ki, évi átlagban 11-12 főt.)

[7] Anatolij Grigoriewicz Stenros-Makridi (oroszul: Анатолий Григорьевич Стенрос-Макриди, 1902–1982), svéd gyökerű családban született. A náci megszállás idején a rigai *За Свободу* és a *За Родину* kollaboráns újságokban publikált gyakran antiszemita cikkeket. A háború után Németország nyugati megszállási övezetébe került, majd onnan Ausztráliába távozott.

[8] Oroszul: свитка, mely a свита kicsinyített alakja, jelentése: ukrán téli ruha.

34. Népi kalendárium az 1943. évre. (Mezőgazdaság útmutató. Megjelenteti az „Új Élet” című lap kiadója Pszkov[9] városban, bolti terjesztésen keresztül. A kiadvány különböző – mezőgazdasági, népi, egyházi – kalendáriumok egyvelege. Tartalmaz gyógyászati, állattenyésztési és háztartási tanácsokat valamint dalokat illetve egy rövid pedagógiai anyagot a német nyelv önálló tanulásához. A kiadvány ideológiai irányultságát már a bevezető is tükrözi, amelyen Hitler portréja látható. Egyik rovata az emlékezetes dátumokat gyűjti egybe. A fentieken túl kitér a nemzeti szocializmus németországi fejlődésére és a náci mozgalom vezéreire. Különös hangsúlyt fektet a német parasztság mint a „nemzeti alkat alapja és az államiság fundamentuma” bemutatására és szerepére a Harmadik Birodalom életében.
35. V. A. Luzsszkij: Zsidó kérdés. (A brosúra Szmolenszkben jelent meg 1943-ban a „Kis Politikai Könyvtár” című sorozatban. A könyv a következő kérdéseket járja körbe: „Miből ered az antiszemitizmus?”, „A zsidó kérdés története”, A „zsidók emancipációja és annak következményei”, „A cionisták és az asszimilánsok”, A „marxizmus és a zsidó kérdés”, „ A zsidóság és az antiszemitizmus Oroszországban”, „Dosztojevszkij az antiszemitizmus atyja”, „A zsidók és a bolsevizmus”, „Zsidók a Szovjetunióban, „A bolsevizmus és a háború – út a zsidók világhatalmához”. Dosztojevszkijt, akit az „antiszemitizmus atyjának” nevez a naplójából önkényesen kiemelt „Zsidó kérdés” című cikke alapján azonosítják. A kiadványban hosszasan sorolnak fel statisztikai adatokat a „zsidók arányának növekedéséről a szovjet állam vezetésében”.)
36. P. Krasznov: Lehullott levelek. (Kuszkov professzor családtörténete. A család szétesése a bolsevikok uralma idején egész Oroszország széthullását szimbolizálja.)
37. G. Becker: Új Európa. (A negyedik Európa célja egy tartós átmenet a szembenálló európai országok állapotából egy össz-

[9] Oroszul: Псков, ma: 30 km-re fekszik az észt–orosz határtól, Pszkovi terület, Oroszországi Föderáció

európai közösséggé, ami alapjaiban különbözik a jelen korszak kontinensétől. Becker könyvét úgy állították be, mint a nácik európai uralmának elméleti megalapozóját.

A megszállók által terjesztett röplapok és plakátok

1. A zsidók – a mi örök ellenségeink.
2. A lustaság éhínséghez és szükséghez vezet.
3. Így él a német nép.
4. A munkaszerető parasztnak saját földje van.
5. Mozgósítani minden erőt az ország helyreállítására.
6. A németek nekem és minden dolgozónak földet adnak.
7. Jármoljátok[10] a teheneket, miként azt Németországban teszik.
8. Egy éve kezdődött el a felszabadításotok, szorgalmas munkátok legyen a hálátok!
9. Fotók a német hadsereg életéről. Miért tartózkodik a német hadsereg a mi országunkban?
10. Pusztítsátok el az uszítókat. Az életünkről van szó.

5.2. A nyomtatott propagandakiadványok terjesztése és az információgyűjtés

A központilag vezényelt náci propaganda mellett működő és a német biztonsági szolgálatok szervezésében megjelenő orosz vagy ukrán nyelvű kiadványok szerkesztőségei német gazdáiktól az általános irányelveken túlmenően megkaptak minden olyan, a náci hírszerzéstől származó információkat is, amelyek terjesztését a megszállók célszerűnek tartották. Ráadásul a náci hatóságok arra ösztönözték a fenti sajtótermékek szerkesztőségeit, hogy építsenek ki maguk köré egy laikus-önkéntes levelező hálózatot. Ahol a megszállás tartósabbnak bizonyult, az ál-olvasói körök létre is jöttek. A Leningrád megyében fekvő Gatcsina[11] város kollaboráns lapszerkesztősége például a következő körlevelet bocsátotta ki:

[10] Járomolni, azaz igavonásra használni a teheneket.

[11] Гатчина, ma: Leningrádi terület, Oroszországi Föderáció. Nevezetessége a II. Katalin cárnőt trónra segítő Orlov gróf által épített palota. A második világháborúban a várost német csapatok szállták meg, a palotában őrzött műtárgyak

Uram,

a megyei kommendatúra írásos ajánlása alapján Ön a *Szevernoje Szlovo*[12] újság tudósítója.

Mindennapi munkájához iránymutatásul küldünk Önnek egy tematikus tervmintát arról, hogy mi érdekli a szerkesztőséget. A tervben ajánlott témákban önállóan írja meg cikkeit és vonjon be a hálózatba másokat is. Nem szükséges azonban szigorúan e terv témáihoz ragaszkodnia. Írjon bármilyen témáról, mindenről, amiről akar.

Fordítson különleges figyelmet a mindennapi információban az aktuális hírekre: a szerkesztőség számára nagyon érdekes minden olyan újdonság, amely valamely magánkezdeményezésről, a személyes vállalkozói kedvről szól úgy, mint a járásban, a faluban, a településen megjelent magán-kisiparosok, akik boltot, büfét, bódét nyitottak vagy malom épült, kovácsműhely kezdett működni.

A fogalmazványokat az Ön lakhelyének katonai parancsnokságán keresztül továbbítsa a Gatcsina város propagandaosztályára (Gatcsina város, Cvetocsnaja utca 6–8.), az osztály sajtó csoportjának:

F. Nyikitin

A kollaboráns sajtóorgánumok a nekik dolgozó személyeknek honoráriumot fizettek. A szóban forgó „munkatársak" ezen felül kivételes élelmezést kaptak, egyesek jutalom gyanánt külföldi kiküldetésre utazhattak. A szerkesztőségek rendszeres jelentéseket küldtek a felettes SD-szolgálatnak kiadványaik tartalmáról és a lapeladások mutatóiról.

A kiadványok terjesztésére hálózatot építettek ki. A település nagyságától függően: olvasói szobák, könyvtárak, újságárus bó-

többségét elrabolták, az épületek java kiégett. Az első restaurált termeket mint múzeumot csak 1985-ben nyitották meg. A teljes helyreállítás még napjainkban sem fejeződött be.

[12] Oroszul: Северное Слово (Komoly Szó)

dék álltak a náci ideológia helyi csatlósainak szolgálatába. Az árusokat politikai instrukciókkal látták el, a legjobbakat külön díjazták, kiemelt anyagi juttatásokkal kenyerezték le.

Terjedelmi korlátok miatt nincs módunk a rádióadások, a módszeresen terjesztett rémhírek, a verbális megfélemlítés eszközeinek és a hamis felhatalmazású gyűléseken elhangzott fasiszta szónoklatok jellegének ismertetésére. Annyi mindenképp megjegyzendő, hogy az írásos propagandához képest a nemzeti szocialista ideológia szóbeli népszerűsítése sokkal inkább kocsmai, ha lehet még vulgárisabb hangnemet ütött meg. Utóbbira csak egy példát: 1941 augusztusában a pszkovi német rádió – a Leningrádi területen, ahol Wilhelm Ritter von Leeb[13], az Észak hadseregcsoport vezénylő tábornokának főhadiszállását alakították ki –bemondta, hogy Sztálin az állami aranykészlettel együtt Amerikába menekült. 1941. augusztus 14-én, a szintén a Leningrádi területen fekvő Pljussza településen[14] a németek italt osztogattak és filmvetítéssel egybekötve, Moszkva bevételét ünnepelték. A Leningrád környéki Szlucki járásban[15] elhíresztelték, hogy a szovjet kormány feloszlott, és az országot négy részre osztották fel: Molotov kapta a Volga mentét, Malenkov[16] Szibériát, Vorosilov Észak-

[13] Wilhelm Ritter von Leeb (1876, Landsberg am Lech, Bajorország, Német Császárság – 1956, Füssen, NSZK) német vezértábornagy (Generalfeldmarschall), a második világháború alatt hadsereg- és hadseregcsoport-parancsnok. A Barbarossa hadműveletben az Észak hadseregcsoportot (Heeresgruppe Nord) vezette. Feladata az összes baltikumi szovjet erő megsemmisítése és a flottabázisok illetve Leningrád elfoglalása volt. A Vörös Hadsereg 1941 decemberében Tyihvin (Тихвин) mellett megállította az előrenyomuló német csapatokat. Von Leeb saját kérésére 1942 januárjában távozott posztjáról. Helyére Hitler Georg von Küchlert nevezte ki.

[14] Oroszul: Плюсса, „városi jellegű település" (oroszul: посёлок городского типа) Pszkovtól északkeletre, az azonos nevű folyó partján. Ma: Pszkovi terület, Oroszországi Föderáció.

[15] Oroszul: Слуцкий район, belorusz ul: Слуцкі раён. Központja Szluck (Слуцк), ma: Belarusz.

[16] Georgij Makszimilianovics Malenkov (Георгий Максимилианович Маленков, 1902–1988). Jogász végzettségű orosz származású szovjet politikus, Sztálin személyi titkára és bizalmasa. 1953 és 1955 között a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke, az ország de facto vezetője. Az erőltetett iparosítás visszafogását és a mezőgazdaság megerősítését támogatta. Hruscsov, az SZKP első titkára buktatta meg.

Oroszországot, Sztálin pedig a „volt" Szovjetunió európai részét, mely akkor már szinte teljesen náci megszállás alatt állt. Másutt a bevonuló németek letépték a szovjet állam vezetőinek fotóit, de meghagyták a Vorosilovot ábrázoló plakátot, és hangoztatták, hogy „Vorosilov a mi emberünk". Gyűlöletkeltés, uszítás, lejáratás, hazudozás, ígérgetés és minden más csalárd eszköz feltűnt a megszállók propagandájában.

Az eszköztárát és felépítését tekintve kétségkívül professzionális német pszichológiai hadviselést azonban nem azonosíthatjuk az ostoba és galád irományokkal. A fentiekben röviden tárgyalt náci propaganda kizárólag a szovjet állam lejáratására és a megszállás alatt élők tudatának rosszhiszemű formálására irányult. Ezzel párhuzamosan a Wehrmachtban folyt egy erőteljes antikommunista propaganda, külön a német tisztek befolyásolására. A német tisztek számára kiadott manipulatív brosúrákból – meglepő módon – egy teljesen más típusú megközelítés köszön vissza, így találunk intelligens értékelést és leírást a szovjet-orosz ellenfélről, az orosz ember történelmileg kialakult alkatáról, az orosz lélekről vagy éppen a fanatikus orosz hazafiakról. Előbbiek tárgyalásától helyszűkében el kell tekintenünk, de a korabeli szovjet hírszerzés és csapatfelderítés birtokába jutott ilyen műfajú német dokumentumok régebbi és modern kiadásai az orosz könyvpiacon bőségesen rendelkezésre állnak.

5.3. Náci hírek a „gazdasági újjáépítés"-ről

A náci meggyőző-kampányokban a gazdasági kérdések propagandája alárendelt szerepet játszott, de az „Új Rend" dicséretét gazdasági hírekkel is színesítették. A téma bár feldolgozatlan, mégis a megszállt területek német szerkesztésű lapjaiban hemzsegő, a valóság szöges ellentétét az olvasók képe hazudó, hencegő gazdasági híradások könnyedén visszakereshetőek. Főleg, hogy ezeket egyes nyugati sajtóorgánumok is átvették. Ismertetésükben mindössze néhány példára szorítkozom. A német *Der Vierjahresplan*[17]

[17] Der Vierjahresplan Zeitschrift für nationalsozialistische Wirtschaftspolitik.

című gazdasági folyóirat hírt adott arról, hogy a Donyec-medencében 2 millió tonna szenet zsákmányoltak, Nyikopolban[18] pedig 70 ezer tonnányi mangánércet. A *Neue Züricher Zeitung* 1943. január 18-án már arról számolt be, hogy a németek Nyikopolban havonta 35-40 ezer tonna mangánércet termelnek ki, a háború előtti produktum 40-44 százalékát. A *Völkischer Beobachter*[19] 1942. július 2-i számában közölte, hogy az ukrán iparból csak a hadiipari vállalatok helyreállításával érdemes foglalkozni, de azokkal is csak abban az esetben, amennyiben „gyorsan helyreállíthatóak". Szintén az NSDAP szócsöve kürtölte világgá, hogy „a front közelében a szolgáltatások helyreállítását a Technische Hothilfe[20] csapatok végzik el." A *Deutsche Zeitung im Ostland*[21] 1942. május 31-én ezt írta:

Mi tudatában vagyunk annak, hogy a mi megbízottaink a helyszíneken sok durva intézkedést hoznak katonai-gazdasági okok miatt. Ezek a dolgok kétségtelenül nem népszerűek. De Ostlandban munkaerőhiány van, és meg kell követelnünk a munkatermelékenység növelését.

[18] Ukránul: Нікополь, oroszul: Никопол, ma: Dnipropetrovszki terület, Ukrajna.
[19] Magyarul: *Népi Figyelő*, az NSDAP hivatalos lapja volt 1920 és 1945 között. Főszerkesztője 1923-tól 1938-ig Alfred Rosenberg volt.
[20] Rövidítve TN, TeNo vagy TENO, magyarul: műszaki segélyszolgálat. 1919-ben alapította Otto Lummitzsch. Feladata kezdetben a stratégiai jelentőségű objektumok (vasutak, erőművek, gázgyárak, vízvezetékek, agrárüzemek) szabotázs elleni védelme volt. 1936-tól kezdve fokozatosan a náci Németország rendőrségének (Ordnungspolizei , rövidítve Orpo) részévé, annak segédcsapatává vált. A TN alakulatai szolgáltak a szárazföldi erők *(Heer)*, a légierő *(Luftwaffe)* és a haditengerészet *(Kriegsmarine)* irányítása alatt is. A Birodalom határain kívül a rendőrség zöld egyenruháját viselték. A szervezetet 1945-ben feloszlatták, majd Lummitzsch a nyugatnémet kormány kérésére 1950-ben újjászervezte azt *Technisches Hilfswerk* néven, mely ma is létezik.
[21] Rövidítve: DZO, Rigában szerkesztett és a keleti megszállt területeken terjesztett náci napilap, mely – eredeti formájában – 1941. augusztus 5. és 1944. október 10. között jelent meg.

Erre az ívre illik az Orjol városban, német szerkesztésben megjelenő *Recs*[22] című orosz nyelvű újság, mely 1942. október 5-én nagy sikerként harangozta be egy levélboríték-készítő üzem megnyitását.

Vajon mekkora hitele lehetett a sokszor írástudatlan parasztok soraiban, azoknak a ténytelen mennyiségben kinyomtatott náci propagandakiadványoknak, melyekből itt csak igen nagyléptékű bemutatást nyújtottam? A náci propagandának a leigázott lakosság tudatára gyakorolt hatását vizsgáló tudományos elemzések bár léteznek, a téma mindmáig kevéssé ismert, különösen annak fényében, hogy ezen vizsgálódások a szociálpszichológia vadászterületei, és nem a történelmi tudományok vonzáskörzetébe tartoznak. Figyelembe véve napjaink publikációt, frissen hivatkozott eredményeit, nehezen elképzelhető, hogy ez a tárgykör szaktudományos eszközökkel valaha is kiértékelhetővé válik.

A szovjet nép hódítók felett aratott győzelme és az elnyomott lakosság támogatta szovjet partizánmozgalom 1944/45-ös végső sikere alapállásként kínálja a helyes politikatörténeti elemzést, illetve magyarázza a nácik katonai vereségét és propagandájuk csődjét is. Személyes meglátásom is ezen a vitathatatlan történelmi tényen mint fundamentumon áll. Természetesen senki sem állíthatja, hogy a szovjet politikai rendszerben ne lett volna bőven jogos bírálat tárgyát képező hiba, elhajlás, kegyetlenség, embertelenség és hamis propaganda. Sajnos látnunk kell, hogy a sztálinizmus maga gazdag étlapot kínált az antikommunista és szovjetellenes propagandához, valamint a későbbi, az általános érvényű orosz civilizációs eredményeket is tagadó hamis tudatformáláshoz, a *keleti emberek* lealacsonyításához.

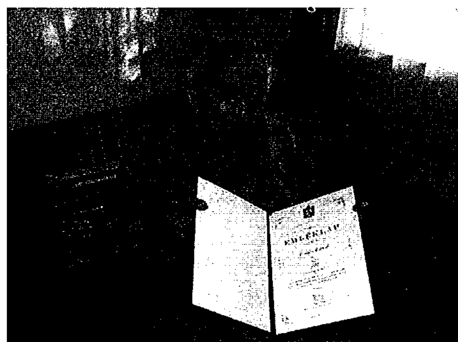
5.4. A német megszállás alatt élők sanyarú sorsa

A náci boldogító propaganda kellős közepette – mint egy korábbi fejezetben már bemutattuk – a németek és csatlósaik folytatták a megszállt országrészek szisztematikus kirablását, a még folyó

[22] Oroszul: *Речь* (Beszéd). Csak nevében azonos a Kadét Párt 1906 és 1917 között megjelenő szentpétervári napilapjával.

vagy újraindított termelés kiszipolyozását. Joggal adódik a kérdés, hogy az elnyomott oroszok ukránok, beloruszok és a többi nemzetiségek miként vészelték át az idegen uralmat és a megállás nélküli rablást? Szintén más lapra, a háborús emberveszteség tárgykörébe tartozik a megszállt területeken elpusztítottak, vagy az antifasiszta ellenállásban életüket vesztett hazafiak száma, ahogy külön kutatást érdemelne annak felderítése, hogy a sanyarú életkörülmények okán mekkora volt a betegség és éhezés miatt bekövetkezett tényleges emberveszteség. Ezt a nagyon tág és bonyolult problémakört a könyv nem érinti.

Ha külön tárgyaljuk a kommunisták, a szovjet politikai szervezetek és azok funkcionáriusai, a kommunista párttagoknak, a Komszomol-aktívák, a zsidók és más meggyanúsított elemek szervezett kiirtását, még mindig tisztázatlan az elpusztult áldozatoknak azon köre, akiket állítólagos „megbízhatatlanságuk" hamis vádjával gyilkoltak meg. Ekkor a német hadifogságba került vöröskatonákat még nem csak meg sem említettük!

Román Rudolf nyugállományú vasutas századik születésnapján

1944 nyarán apám szemtanúja volt egy esetnek a Szabolcs megyei Kemecse vasútállomásán. A német katonai felügyelet alatt álló vasútállomás 4. vágányán állították le a szovjet hadifoglyok vagonjait. A német őrszolgálat élelmiszertartaléka elfogyott. A közelben magyar vasutas altisztek dolgoztak, és ott laktak a szomszédos szolgálati őrházakban. A hadifoglyokat felügyelő német altiszt nem csinált belőle titkot, hogy élelmiszer híján az orosz hadifoglyokat az állomás melletti kaszáló szélén agyonlövi. A pontos helyszín Kemecsén, Román Rudolf váltókezelő szolgálati háza mellett volt, aki munkavégzés közben hallotta, hogy mit terveznek a németek a szovjet foglyokkal. Román Rudolf tisztán emberi megfontolástól vezérelve kérlelte a németet, hogy ne lője agyon a hadifoglyokat, ő majd ad nekik néhány napra való ennivalót. Az altiszt engedett a rábeszélésnek, ő pedig háromszor hozott krumplit és egyenként osztotta ki a foglyok csajkáiba, hogy főzzék meg. Ezt a nagyszerű embert, Román Rudi bácsit jól ismerem, most töltötte be századik életévét, amit illően megünnepeltek Kemecse város elöljárói illetve rokonai és tisztelői. Rudi bácsi saját kezűleg írt levélben válaszolt köszöntésemre.

Azokban az időkben a kemecseihez hasonló vasúti szolgálati házak körül még volt egy takaros konyhakert, gyümölcsös, a vasutasok vágtak disznót. Igaz kevés pénzük volt, de nem éheztek. Román Rudi bácsi a sajátjából adott a szovjet katonáknak egy zsák krumplit, zöldséget, gyümölcsöt és valami kenyeret a heti sütésből. Tudni kell, hogy az udvarban álló házi kemencét csak akkor volt érdemes kifűteni, ha legalább öt-hat kenyeret egyszerre megsütöttek. Ezért a vasutasok nagy ritkán ettek friss kenyeret, s ebből adakozott Román Rudolf a halálra ítélt szovjet hadifoglyoknak, akik így menekültek meg a biztos haláltól, az agyonlövéstől.[23]

A fasiszta megszállás alatt élő szovjet emberek túlélési esélyei akkor voltak nagyobbak, ha a valamelyik német ellenőrzés alatt álló cégnél vállaltak munkát, például a németek fennhatóságával működő vasúton, vagy a keleti megszállt területek „kiaknázására" alapított társaságok lokális érdekeltségeinél, esetleg a helyi kollaboráns elöljáróság hatáskörében. Természetesen kialakult egy spekuláns réteg is.

A túlélési esélyek a hatalmas megszállt területeken nagyon különbözőek voltak többek között nem, életkor, vallás, családi háttér, munkaképesség szerint. Göring és a náci vezető körök – a leningrádi blokád várható veszteségei nélkül – több millió szovjet civil éhhalálával számoltak. Az orosz állam északi kapujának tekintett Leningrád bevételében még 1942 őszén is őszintén hittek a német tábornokok és a velük szövetséges finn hadvezérek. Hitler azért vezényelte oda Erich von Manstein vezértábornagyot, hogy szevasztopoli tapasztalatait felhasználva törje meg a védők ellenállását, de a máshol sikert-sikerre halmozó stratéga itt csődöt mondott.

[23] A beillesztett kép és a történet forrása: https://www.kemecse.hu

A civilek életben maradási esélyei a délebben fekvő szovjet vidékeken némileg nagyobbak voltak köszönhetően a melegebb éghajlat éltette gazdag mezőgazdaságnak és a németek kínálta munkalehetőségek szélesebb skálájának. A szovjet anyaföldet, a „Nagy Föld"-et védelmező moszkvai kormány azonban egyáltalán nem vette jó néven, ha valaki a németeknek dolgozott, s a partizánok bosszúja sok ártatlan, a saját és családja túlélésén igyekvő hétköznapi emberre is lesújtott. Az NKVD az európai győzelem után alaposan átfésülte, leellenőrizte az elnyomást túlélő civil lakosságot, és minden lehetséges információt begyűjtött az egykori náci megszállási zónában működő emberek tevékenységéről.

Leningrádi egyetemi tanulmányaim első évében, 1948-ban egyik politikai gazdaságtan tanárom, Romancsenko – nevéből és dialektusából ítélve – bizonyosan ukrán volt. Később szintén tanári beosztásban, de áthelyezték egy politikailag kevésbé fontos főiskolába, mindössze azért, mert kiderült róla, hogy a háború alatt megszállt területen élt. Ugyanakkor voltak kiváló évfolyamtársaim, Komszomol-aktivisták a megszállt területek túlélői közül, akik többen nagyszerűen tudtak magyarul káromkodni, mivel azokban az években rendszeres érintkezésben voltak magyar alakulatokkal. Én éppen egy divatos magyar tiszti csizmát viseltem, de társaim soha nem tettek nekem szemrehányást a megszállásért, pedig a magyar megszállóktól jobban féltek, mint maguktól a németektől! Mindezzel csak azt akartam mondani, sok tekintetben valótlan az az állítás, mely szerint a német táborokból hazatért volt hadifoglyokat és a megszállást túlélt civileket „emberi gyengeségükért" kivétel nélkül megtorolták volna. Diáktársaim között akadt német fogságból szabadult volt vöröskatona is. Történelmi tény, hogy a nácizmus szétzúzása után a hadifoglyok ellen lefolytattak egy bizonyos, sokszor igazságtalan és nemtelen, ellenőrzést, de a volt hadifoglyok kollektív bűnössége és a velük szemben kibontakozó megtorlás nem fedi a valóságot. Természetesen felettébb vitatható egy alapos átvilágítás szükségessége a náci megszállás alól éppen csak felszabadult, ezernyi szenvedést és megaláztatást átélt lakosság illetve a koncentrációs táborok poklából kimentett vöröskatonák esetében. Minderre több magyarázatot adott a történelemtudomány és a professzori verdiktek ma már bárki számára elérhetőek. Tekintettel állambiztonsági ismereteim hiányára, e kérdés eldöntésére, igazságtételre nem vállalkozok.

A túlélés a német megszállás idején keserves volt, az átélt trauma miatt még évekkel a felszabadulás után is számos tartós „nyom" árulkodott a történtekről. Az megmaradás keserveiről szólva az alábbiakban kiragadok egy hiteles emberi sorsot. Íme, egy ízig-vérig antibolsevik orosz értelmiségi asszony naplórészlete Leningrád környékéről, abból az időből, amikor a német–finn kiéheztetési blokáddal akarták megtörni a leningrádi szovjet hazafiak testi erejét és lelki állhatatosságát. Azokból a hónapokból, amikor az éhínség miatt aratott a halál a blokád alá vont északi fővárosban. Amikor Leningrádban a német bombázások, a tüzérségi belövések és legfőbbképpen az éhínség csontkeze által 1,2 millió civil, békés leningrádi lakos szenvedett mártírhalált. Hogyan festhetett akkor a helyzet a „zsidó-bolsevista" elnyomás alól felszabadított és a német megszállást nyögő, Leningrád környéki, Puskin városában? Mindezt elmondja egy hiteles túlélő a tanúvallomással felérő naplójában. Nem utólagos visszaemlékezésről, hanem egyidejű bejegyzésről van szó!

Ligyija Oszipova naplójából

Egy antibolsevista orosz értelmiségi asszony naplójából[24], aki a Leningrád környéki Puskinban[25] a német titkos szolgálat, az SD a szolgálatába szegődött és az egyik orosz nyelven kiadott kollaboráns újság szerkesztőségében dolgozott.

1941. december 24. A fagyok elviselhetetlenek. Az emberek naponta százával halnak meg az éhínségtől saját ágyaikban. Puskin városban a németek bejövetelekor kb. 25 ezer lakos maradt. Ebből 5000-6000 felszívódott a német front mögött, 2000-2500 ember fedél nélkül maradt a harcok során történt robbanások miatt. Maradt mindössze valamivel több, mint 8000 lakos. A többiek meghaltak.

[24] Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Col. Osipova. Ford.: A szerző. 2004. Első publikálás: Ломагин, Н. А: *Неизвестная блокада*. pp. 441–475.

[25] Oroszul: Пушкин, város Szentpétervár központjától 24 km-re délre. Puskinvároshoz tartozik Carszkoje Szelo (oroszul: Царское Село) a cárok egykori lakhelye. Itt található az orosz barokk egyik csúcsteljesítménye, Nagy Katalin palotája, melynek közelében a nemesi növendékeknek emelt Líceum fekszik, ahol Alekszandr Puskin is tanult.

1941. december 27. A legyengült emberek erejéből nem futja sem a szeretetre, sem a gyűlöletre. Semmi más nem forog az agyban, csak az étel, bármilyen. Álmunkban is. Az utcákat járják a lovas szekerek, és a házakból gyűjtik a halottakat. A légoltalmi futóárkokba rakják őket. Azt beszélik, hogy a Gatcsinába vezető úton mindkét útpadka tetemekkel van kirakva. Ezek azok a szerencsétlen emberek, akik használati tárgyaikkal elindultak valahova szerencsét próbálni, holmijukat élelemre cserélni. Aki közülük leült megpihenni, az többé nem állt fel.

A rokkantak házában lakó öregek hivatalos levélben kérték a német parancsnok engedélyét arra, hogy elhalt társaik tetemét elfogyasszák. Az öregeket kitelepítették valahova, suttogták a célzásokat, hogy hová.

1942. február 11. A város kihalóban. Az utcák kihaltak. Reggelente nem lehet járni az utcán. Szállítják a tetemeket. Minden reggel három-négy szekér megy meztelen tetemekkel. És ezek nem tetemek általában, hanem az ismerősök, szomszédok holttestei.

1942. április 28. Azok, az éhségből fakadó kínok, amelyeket még a tífusz után ráadásként megéltünk, leírhatatlanok. Ezt csak az értheti meg, aki mindezt átélte. De megjelent a kora tavaszi friss csalán. Leírhatatlan az az élvezet is, ami a csalánleves elfogyasztása után töltött el. A városban 2500 ember maradt meg, a többi elpusztult.

Oszipova asszony drámája szomorú példája a német megszállásért kezdetben lelkesedő, azt felszabadításként megélő kollaboránsok végzetes kiábrándulásának. A további naplórészletekből kiderül, hogy Oszipova a németek visszavonulásakor Rigába került, ahol az új német főnökök mellőzték, mert fiatalabb nőket favorizáltak a szovjetellenes – német ellenőrzés alatt kiadott – orosz nyelvű újságok szerkesztőségeiben.

A tágabb témával kapcsolatban végeztem egy szerényebb becslést. A német katona az előírt fejadag szerint évente 60 kg húst fogyasztott, a náci megszállást elszenvedő, élelmiszerjegyre jogosult szovjet állampolgárok, tehát a német érdekeltségbe tartozó cégek, szervezetek dolgozói, pedig 16 kg-ot. Mélyebb, számszerű elemzésbe ugyan nem bocsátkozhatok, de a téma további kutatását kiemelkedően fontosnak tartom.

6. fejezet

Hitleri műkincsrablás a Szovjetunió megszállt területein

Azt már iskolás koromban is tudtam, hogy a hadjáratok során a győztes seregek rabolnak: szolgasorba vetett embereket – férfiakat és nőket –, kincseket, lovakat, s minden más egyebet is. Apámtól, aki az első világháborúban megjárta a keleti frontot, hallottam első ízben a rekvirálásokról. A rekvirálás a magyar falusi ember réme volt, de az első világháborúban csak a magyar hatóságok lefoglalásait ismerte, ismerhette meg. A második világégés már egy front átvonulását és annak hozadékát, a kettős rekvirálás keserű tapasztalatát is jelentette.

Ismertem egy hitelt érdemlő esetet arról, hogy két magyar huszár az első világháborúban, lengyel területen egy parasztgazdával különbözött össze lefoglalás közben, és a védtelen házigazdát vitézül lekaszabolták. Ezért a magyar hadbíróság sokéves börtönre ítélte őket. A fellazulás éveiben, az 1918/19-es zavaros időkben, kiszabadultak ugyan a fogságukból, de Horthy ellenforradalmi rendteremtése után a két vitézt az illetékes hatóság visszahívta a váci börtönbe, ahol végül letöltötték maradék büntetésüket. A második világháború idejéből két hasonló esetről volt tudomásom. Amikor a megszállt lengyel területen tartózkodó valamelyik magyar aknavető egység egyik fogathajtó katonája erőszakosan szalmát rekvirált egy lengyel gazdától, egy Sismándi nevű százados a tettes honvédet az egység előtt agyonlövette. A rekvirálás ilyen szigorú megtorlása azonban elég ritka lehetett főleg a szovjet vidékeken. Egy másik alkalommal, a Nyíregyháza közelében fekvő pályaőri házunk tövében a forgalom torlódása miatt megállt egy huszárokat szállító katonavonat. A családi gazdálkodáshoz szükséges széna ekkor még rendben hevert a szolgálati házunk közelében. Elment a vonat, s a szénának csak hűlt helye maradt. Sa-

ját honvédeink szedték fel lovaiknak a mi teheneink téli takarmányát. A háború és a katona, bizonyos körülmények között törvény felett ál. Egy folyó háború szinte megfékezhetetlen.

Azt is mindannyian láttuk-hallottuk, hogy a szabadságos honvédek vagy végleg hazatért frontszolgálatosok nem jöttek üres kézzel. Destruktív nyelvek még azt is tudni vélték és bőszen híresztelték, hogy a honvédtisztek mi mindent hoztak meg vagy küldtek haza a keleti fronton szerzett *szajréból*, ahogy ezt akkor nevezték. Még nekem is jutott valahonnan egy *bugyonovka*[1] posztó sapka, apró kopejkák, jelvények, kis vörös csillag. Gyerekként szabadon csereberéltük egymás közt ezeket az újdonságokat. A legnagyobb értékem egy tábori magyar–orosz zsebszótár volt, sajnos ma már nincsen meg. Ebben az időben egy *menő* kiszolgált őrmester kezén láttam egy zsebóra méretű karórát, melyet mindenki őszintén csodált. Később megtudtam, hogy az illető katona zsákmánya nem volt más, mint a híres orosz Kirov karóra. Egy ideig nem is értettem a szovjet katonák 1944/45-ös *csaszi* utáni hajszáját, hiszen náluk is gyártottak órákat.

Visszatérek a tárgyhoz. Nem tudni, hogy a Szovjetunió hadvezetésének mi volt a háborús esetre szokásos *mozgósítási terv*ben a műkincsek megmentésére rögzített elképzelése. Publikációkból, levéltári iratokból ismerjük a főbb leningrádi kincstárak kimenekítésére vagy biztosítására vonatkozó mozgósítási tervek részleteit, de azok inkább a légitámadások veszélye miatt készültek, hiszen közel volt a fenyegetett államhatár. A német hadjárat által fenyegetett szovjet területeken, idő és szállítóeszközök szűkében, Moszkva kiürítési parancsainak csak részben tudtak eleget tenni. A németek és csatlósaik által megszállt óriási területen a műkincsek német, kisebb részben román kézre kerültek.

Az 1941-es náci támadás előestéjén a műkincseket őrző neves intézmények évkönyveiben természetesen még nyoma volt Napóleon hadjáratának, és a francia császár vezette hadak zsákmányszerző hajlamainak is. Ismerték az orosz cári udvar által 1812-ben tett preventív intézkedéseket a szentpétervári műkincsek és dokumentumok megmentésére, amikor híre érkezett, hogy a napóleoni hadak az Oroszország elleni hadjárathoz sorakoznak fel. Két évszázaddal később, az esetleges légitámadások növekvő valószínűségére való tekintettel, Leningrádban több gyűjteményében is, így például a híres Ermitázsban, még Hitler támadása előtt végeztek kiürítési gyakorlatokat. A német hadsereg azonban olyan tempóban érkezett Észak Velencéjének falaihoz, hogy a külvárosok óriási kulturális kincseinek csak egy részét tudták kimenekíteni vagy helyben elrejteni. Semmilyen mozgósítási terv nem számolhatott azzal, hogy a németek Moszkva közelébe is eljutnak. A fővárosban már csak nagyon rövid idő jutott a legfontosabb műkincsek hátországba történő evakuálására. Ezt azért bocsátom előre, mert a szovjet veszteségekbe a mostani orosz kutatók azokat, a műkincsekben esett károkat is beleszámítják, amelyek a háborús kimenekítés közben keletkeztek, de a béke első éveiben még nem voltak ismertek.

Moszkva egyik legrégebbi gyűjteményét, a Kreml kincstárát Napóleon 1812-ben alaposan kifosztotta, de a francia hódítók bezsebelték a pénzverdét, a Csudov-kolostor[2] egyházi kincstárát, a kastélyok dísztárgyairól már nem is beszélve. Egyszóval vittek mindent, ami csak a szekerekre ráfért. A franciák Moszkvában 15 ezer házat fosztottak ki. Derekasan kivette a részét a Kreml kirablásából Napóleon is, bár az ő leltárba vett értékes szállítmánynak útközben nyoma veszett. Ez annyira közismert, hogy a második világháború idején a megszállt orosz területeken speciális német osztagok is kutattak ezen „napóleoni eredetű" orosz kincsek után. Annak ellenére, hogy az alaposan felkészített német csapatok nem akadtak a kincs nyomára, az oroszok a mai napig keresik „Napóleon aranyát".

Jó nevet szerzett a moszkvai kincsrablásban Marie-Henri Beyle Napóleon tisztje, aki nem más, mint egyik kedvenc regényírónk,

[1] Будёновка, a Szovjetunió marsalljáról és Sztálin bizalmasáról, Szemjon Mihajlovics Bugyonnijról (1883–1973) elnevezett jellegzetes alakú (csúcsos és lehajtható fülvédős) sapka, melyet eredetileg az első lovashadsereg katonái viseltek az 1920-as lengyel háború során.

[2] Чудов монастырь, XIV. században épült kolostor. 1812-ben Louis-Nicolas d'Avout, Napóleon marsallja saját moszkvai szállásaként használta. A kolostor egy része ma gyermekmenhelyként működik.

Stendhal. Ő a visszaemlékező bajtársai szerint „csak" néhány szekeret rakott meg impozáns orosz holmikkal. Bonaparte szekereinek tartalmáról 1824-ben számolt be egy francia gróf, aki a rakodás közvetlen szemtanúja volt. Az orosz „kutatók" remélik, hogy a hadjárat 200. évfordulójára végre-valahára meglelik az 1812-ben útközben eltűnt napóleoni kincset.

A hitleri hódító-megszálló gépezet műkincsrablása a második világháború kitörésével párhuzamosan azonnal megindult. A legyőzött Lengyelország területén folyó német zsákmányszerzés már 1939-től totális méreteket öltött. Az 1940-ben megszállt nyugat-európai illetve skandináv országokban a fő szabály szerint az állami tulajdon részét képező javakat elsősorban német hadizsákmánynak tekintették, míg a különböző rendű-rangú magántulajdonok megkaparintásában a német megszálló hatóságok és a különleges megbízottak szelektív módon raboltak, vagy zarolással vegyes spekulációs erőfölényt alkalmazva szállították a Harmadik Birodalomba a felbecsülhetetlen értékű kulturális kincseket.

Ebből a célból hozták létre szakosított szervként az Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg[3], rövidítve ERR, bevetési akciócsoportot. Rosenberg náci főideológus gyűjteményének alapvető iránya a nevét viselő Hochschule Rosenberg náci ideológiai kutatóközpont volt főiskolai megnevezéssel, ahol a kulturális kincseket raktározták és szortírozták annak kutatása okán, hogy a régiségekből mely tárgyak és irományok szolgálhatnak a náci ideológia és a német felsőbbrendűség „tudományos jellegű" bizonyítására. A Rosenberg-csoport más országokból is ugyanezzel a céllal folytatta a kulturális kincsek rablását.

A Rosenberg-csoport törzse Rigában rendezkedett be. Maga a *Reichsleiter* is erről a vidékről származott.[4] Innen Kelet-Poroszországba irányították negyven vagonnyi rabolt kincset. 1943-ban 2256 gyűjtőakciót hajtottak végre a Szovjetunió megszállt területein, összesen 375 levéltárban, 957 könyvtárban és 402 múzeumban. Tengeri úton elszállítottak 427 tonna értékes rakományt. 1944-ben, a Vörös Hadsereg általános előretörése idején, Rosenberg még mindig 1418 vasúti vagonért kilincselt.[5]

Rosenberg kétes nevet szerzett magának a Szovjetunió területén szervezett régészeti feltárásokkal, melyek értelmi szerzője Himmler volt, még 1935-ben. Ásatásokat végeztek délen, a Krímben valamint Oroszország északnyugati részén. Novgorod alatt feldúlták a kurgánokat. Az ideológiai indíték a németek korábbi földrajzi jelenlétének kimutatása, lényegében a német felsőbbrendűség archeológiai bizonyítékainak alapos feltárása volt.

Nyugat-Európa lerohanásának és az utána következő több éves náci megszállásnak kiemelt célpontjai voltak a korábbi történelmi időszakok során felhalmozott gazdag műkincsek kiállító helyei vagy éppen raktárai. Ebben a szégyenteljes rablásban személyes parancsokkal és magánjellegű érdekeltséggel vett részt Hitler, Göring, Rosenberg, Himmler, Ribbentrop és a parancsaikat végrehajtó SS-alakulatok. A vállalhatatlan akcióban kulcsszerepet kaptak egyes németországi műkincskereskedők, karöltve a megszállt országok spekuláns maffia-jellegű csoportjaival. Erről a rablási folyamatról és a náci rendszer szétzúzását követő viszszaszolgáltatási procedúráról, ahogy az egyes kincsek kálváriájáról gazdag nyugati irodalom áll az olvasó rendelkezésére.

Kevéssé ismert a Szovjetunió hatalmas területén összegyűjtött történelmi-kulturális örökség náci kirablása, majd a Harmadik Birodalom térdre kényszerítése után kiteljesedő *restitúciós eljárások* mikéntje. Ami mindezen folyamatból az olvasó számára ismerős lehet, sajnos nem a náci megszállók féktelen rablása, sokkal inkább a Szovjetunióval szemben megfogalmazott – csak részben helytálló – kritika és az erre épülő, időnként fellángoló történelmietlen hecckampányok sora. Szintén fajsúlyos a szovjet visszavételi eljárások hiányosságairól, a jelentős mennyiségű német eredetű

[3] Az angol nyelvű szakirodalomban Reichsleiter Rosenberg Taskforce, míg oroszul Оперативный штаб рейхсляйтера Розенберга néven ismert szervezet feje Alfred Rosenberg (1893, Tallinn – 1946, Nürnberg), az NSDAP legfőbb ideológusa és Hitler közvetlen munkatársa volt, aki a náci párt külügyi osztályát (*Außenpolitische Amt der NSDAP*, A.P.A. vagy APA) vezette.

[4] Alfred Rosenberg anyja észt, apja pedig litván származású volt. Az egyetemet még Moszkvában végzete. A bolsevik hatalomátvételt követően került Németországba.

[5] A Rosenberg felügyelete alá tartozó keleti társaságok javainak kimenekítése végett Bormann-hoz írt részletes levelet a 2. fejezetben már ismertettem.

műkincs vitatott birtokba vételéről, majd a Szovjetunióba történő szállításáról és ottani tárolásáról szóló vita. A vádak néha azt a benyomást keltik, mintha nem is Hitler követett volna el népirtásba torkolló agressziót az európai államok és nemzetek ellen, hanem a szovjet-oroszok.

A műkincsek, levéltári iratok, katonai dokumentumok továbbá térképek rablása és majdani restitúciós vitája azonban nem kizárólag Moszkva és Berlin ügye. Ahol megfordult a német katonacsizma, később fegyveres erővel kergették el a megszállókat. Az elszállított javak második világháború utáni visszaadása, de különösen az elrabolt műkincsek ügye felbolygatott méhkasként vonult be a napi politikába, a diplomáciába, sőt egyenesen a közérdeklődésbe is. Hangsúlyozom: a megszállt országokból Németország belsejébe tartó *kiürítési szállítmányok* nem csak műkincsekből álltak, hanem minden elképzelhető hasznos, állami- és magánjavakból, így az érdekelt kormányok azok visszaszerzésére nagy és kiterjedt kampányt folytattak, de annak éltető lángja nem bizonyult olyan tartósnak, mint a műkincsek restitúciójáé.

A műkincsek nemzeti, történelmi jelentősége – évszázados tárgyakról, kulturális ereklyékről lévén szó –, túlnő a gazdaságilag értelmezhető kategóriákon. Bár – gyakori szófordulattal élve – *pénzben ki nem fejezhető* darabokról beszélünk, a műkincsek valójában mindig is horribilis pénzekre váltható tárgyak voltak, ezért a nekik tulajdonított érték minősége az anyagiak nyelvére, ha nem is könnyen, de lefordítható. A háborúk köztudottan felülírják a korábbi jogokat és újabb jogalkotásokat tesznek, egyben politikai megegyezések forrásai is. Ezek közvetve vagy közvetlenül, de kihatnak az időtálló, az évszázadok viharait átvészelő értéktárgyak sorsára is.

Nincs méltó teljességű szakirodalma annak, hogy a háború végén a németek és Szálasi bandái valójában mekkora anyagi értékeket „mentettek" magukkal nyugati visszavonulásuk irányába. Nyersanyagot, gépeket, műkincseket és nemzeti ereklyéket loptak el. Szálasi köre és a rá felesküdött fegyveres erők megszűntek a Magyar Királyság legitim intézményeinek megtestesítői lenni. Horthy Miklós kormányzó erőszakos lemondatásával és a fegyveres fenyegetés árnyékában összetákolt Szálasi-kormány a Magyar Királyság erkölcsi összeomlását fejezte ki. Ekkor szűnt meg a magyar államiság. A Hitler szolgálatába szegődött alkalmi csoportok és a Szálasira – erős fenyegetés mellett – felesketett katonai alakulatok már formailag sem védelmezték a hazát, hanem Hitler játékszerének szerepére kárhoztatták őket. Horthy után nem beszélhetünk Magyar Királyi Honvédségről és más, legitim királyi intézményekről. Tudom, hogy ez vitatott kérdés, de élek az itt kínálkozó lehetőséggel, hogy fenti álláspontomat egyértelművé tegyem.

A Szent Korona céltalan elszállítására tisztességes magyar koronaőrök kaptak parancsot, de a parancs illegitim, alkotmányellenes volt. Csak a jó szerencsének köszönhető, hogy a Szent Korona nem haramiák kezébe, hanem az USA expedíciós haderejének európai parancsnokához került. Később aztán, semmivel nem igazolható jogon, az Egyesült Államokba szállították és ott őrizték bő három évtizeden át Kentucky államban, a Fort Knox katonai támaszponton.

Eközben 1944 végén–1945 elején, Magyarországon létrejött egy új államiság, Magyarország pedig az 1947-es párizsi békeszerződéssel túllépett a második világégésen. A Magyar Népköztársaságot 1954-ben felvették az ENSZ tagjai közé, de az amerikai adminisztráció a Szent Koronát minden jogalap nélkül, saját belátása szerint visszatartotta. Magam hivatalos kiküldetésben többször is megfordultam az Egyesült Államokban, és nagyra becsült hivatalos kollégáimnak mindig szóvá tettem a Szent Korona jogtalan visszatartásának ügyét. Amikor Carter elnök végre úgy látta, hogy a Kádár-rendszer amerikai mércével mérve is szalonképes, már elegendő engedményt tett a nemzetközi (nyugati) közösség felé, hazája visszaadta a Szent Koronát a magyar államnak. Ekkor már 1978-at írtunk. Igaz, abban az időben az MSZMP dokumentumaiban már nem használtunk olyan, korábban igen gyakori kifejezéseket mint *az Egyesült Államok vezette imperializmus,* hanem megelégedtünk egy jóval árnyaltabb formulával, mely *bizonyos imperialista körökről* beszélt. Visszaadták a Szent Koronát, de annak harmincéves jogtalan birtoklásáért sosem kértek tőlünk elnézést. A pardon elmaradt. Mindazonáltal őszinte köszönet illeti az Egyesült Államokat a Szent Korona megőrzésért.

Ha megengedik, mondok egy másik példát is, igaz nem műkincsről, hanem a materiális szférából, ahol ugyancsak nem volt jogi megoldás, hanem a politikai belátás ereje érvényesült. Az amerikai

légierő a japán agresszió leverésére számos bevetést, berepülést hajtott végre a Távol-Keleten. Megesett, hogy az amerikai gépek sérülés vagy meghibásodás miatt nem tudtak visszatérni bázisukra. Ekkor valamelyik szovjet távol-keleti repülőtéren szálltak le. A szovjetek az amerikai repülők legénységet rendre megvendégelték, majd közölték velük, hogy nekik fontos államközi egyezményük (megnemtámadási szerződésük) van érvényben Japánnal, amit nyilvánvaló stratégiai okokból be kell tartanuk. Ezért amerikai bajtársaikat a fogadás után internálták, a repülőt pedig elkobozták. Az ilyen esetek során összegyűlt nagyjából 500 főnyi amerikai légi személyzetet előbb valahol Kazahsztánban rejtegették, majd álcázott gépkocsioszlopon csempészték át az amerikai fegyverbarátokat Iránba, ahová korábban szovjet és angol megszálló csapatok vonultak be, tehát politikai indiszkréciótól nem kellett tartani, a titok őrzését semmi sem fenyegette. A legértékesebb amerikai repülőgépek lemásolását Sztálin személyes kérésére csak Iljusin[6] és Tupoljev[7] konstruktőrök vállalták. Az anekdota szerint az amerikai diplomaták ezt jó előre sejtették, és a háborút követő Vörös téri katonai parádékon már várták a repülőgép szovjet kiadásának megjelenését. Utóbbi tényleg fel is tűnt az égen.[8] Az eset szépen példázza: ugyan a jog sem szorítható a partvonalon túlra, de némelykor nagyobb a jelentősége a kölcsönös jóindulatnak, a belátásnak.

Térjünk vissza a megszállt szovjet területeket érintő hitleri műkincsrablásokra. A náci megszálló-rabló gépezet ekkor már nagy tapasztalatokkal rendelkezett az állami tulajdon és a magánjavak kifosztása terén. A Szovjetunió kirablása estében azonban helyesebb, ha mindennemű mozdítható kulturális tárgy, ereklye és materiális tudományos vívmány elrablásáról beszélünk. Tény, hogy kevés szó esik róla, de fontosnak tartom megemlíteni a Szmolenszki terület pártbizottsági irattárának német kézre jutását, melyben a tolvajok országos jellegű titkos dokumentumokra is ráleltek. Például, a Szovjetunió 1941. évi népgazdasági terve is előkerült. A németek a teljes iratanyagot hazaszállították, nyilván kiértékelték, majd a háború végén a Szmolenszki terület szovjet irattárának dokumentumai amerikai kézre kerültek. Az amerikai kremlinológusok sokáig szabadon publikálhattak ebből az adathalmazból. Az amerikai kormány ötvenhét év múltán, 2002-ben visszaadta a szmolenszki archívumot az Oroszországi Föderációnak.[9]

A Birodalom műkincsrablásban érdekelt vezetőinek nyugat-európai gyakorlata és maguk a főszereplők a megszállt szovjet területeken elkövetett rablások során mit sem változtak. Göring mint zseniális üzletember saját számlára dolgoztatta az ügynökeit. Hitler egy óriási méretű világkiállításra gyűjtött műkincseket, Rosenberg pedig az ideológiai főiskolája szertárát gazdagította, ideértve az ásatási és etnográfiai tárgyakat is azzal a céllal, hogy a germán törzsek korai elterjedését és faji-kulturális fölényét tárgyi eszközökkel bizonyítsa.

Az alábbiakban is az előző fejezetekben alkalmazott módszert követem, vagyis az intézményes – hivatalos német dokumentumokkal bizonyítható – rablást tárgyalom, de a katonai közegek erőszakos magánakcióit, piaci spekulációit nem vizsgálom.

A vonatkozó iratok bemutatása előtt egy nagyon fontos dolgot szeretnék leszögezni: kutatásaim szerint *a Magyar Királyi Honvédség erői a megszállt szovjet területeken, intézményes parancsra műkincsrablásban nem vettek részt*. Egyéb, kétes módszerekkel hazánkba került ikonok és más muzeális értéktárgyak közül bizonyos darabok a megszállt területeken megfordult katonai közegek közreműködésével, köztudottan megjelentek a honi piacokon is. Mint olvashatták, serdülő koromban magam is láttam ilyen tárgyakat a szabadságos vagy hazatért honvédeknél.

[6] Szergej Vlagyimirovics Iljusin (Сергей Владимирович Ильюшин, 1894, Gyiljaljevo, Vologdai terület – 1977, Moszkva) repülőgép-tervező. 1935-ben alapította meg az Iljusin OKB-t, melyet 1970-ig vezetett.

[7] Andrej Nyikolajevics Tupoljev (Андрей Николаевич Туполев, 1888, Kimri, Tveri terület – 1972, Moszkva) repülőgép-tervező. 1922-ben alapította az Tupoljev OKB-t.

[8] Valószínűleg a Tupoljev Tu-4-esről van szó, ami valójában egy áttervezett Boeing B–29 Superfortress volt. Az idézett anekdota esetleg utalhat az Iljusin Il–12-es és a belőle kifejlesztett Il–14-es kétmotoros, kis hatótávolságú személy- és teherszállító gépekre is. Utóbbiak közvetlen elődje a Lisunov Li–2-es, melyet az amerikai Douglas DC-as licence alapján gyártottak 1939 és 1952 között.

[9] A szmolenszki archívum visszaadásával kapcsolatos további információk elérhetőek az alábbi linken: http://www.rusarchives.ru/news/smolensk_arch.shtml

A gazdasági szféra tárgyalásától eltérő módon, az elrabolt műkincsek ügyében nem kísérlem meg, hogy a szóban forgó tárgyakról művészi ismérv szerint csoportosítást készítsek, hiszen közgazdász végzettségemmel erre nem vállalkozhatok. A műkincsek háború alatti és utáni ügyeivel az illetékes művészettörténészek, katalógusszerkesztők és szakosodott ügyvédek foglalkoznak. Napjainkban, az internet korában, nemzetközi összefogással közzé tehető minden olyan műkincs pontos leírása, mely azóta sem került elő.

Ugyanakkor hiteles és eredeti információt tudok adni számos olyan német parancs és jelentés első közlésével, amelyekből az olvasó megítélheti, hogy a német megszállók milyen intenzitással munkálkodtak zsákmányszerzésükön, az ukrán, az orosz, a belorusz illetve a kaukázusi kulturális kincsek elrablásán.[10]

6.1. Műkincsek rablására kiadott náci parancsok a Szovjetunió megszállt területein

Hitler-művészet, 160[11]

Hitler parancsa a megszállt keleti területek kulturális és tudományos értékeinek elkobzásáról.[12]

A főparancsnokság főhadiszállása[13], 1942. március 1.

A jelenlegi, a Német Birodalom ellen folyó háborúért a zsidók, a frank szabadkőművesek és a nemzeti szocializmus hozzájuk közeli ellenségei a felelősek. Az ezekkel az erőkkel vívott tervszerű ideológiai harc a hadi helyzet szükségszerű követelménye. Ezért megbízást adtam Alfred Rosenberg birodalmi miniszternek, hogy a fegyveres erők főparancsnokságának főnökével megállapodva, teljesítse ezt a feladatot. Az ő műveleti törzse a megszállt területeken jogosult átvizsgálni a könyvtárakat, a levéltárakat, a páholyokat és az ideológiai valamint mindennemű kulturális szervezeteket, továbbá a vonatkozó anyagok alapján bármit elkobozni, s azt a nemzeti szocialista párt feladatainak teljesítése érdekében felhasználni az ideológiai munka területein, valamint a későbbiek során a tudományos kutatási munkákhoz a főiskolákon. Ugyanilyen elosztás alá kell vetni a kulturális értékeket is, ha azok zsidók birtokában vannak vagy gazdátlanok esetleg tisztázatlan eredetűek.

A fegyveres erőkkel való összehangolt közös munka szabályait a Legfelsőbb Parancsnokság vezérkari főnöke adja ki a Rosenberg birodalmi vezetővel kötött megállapodás szerint.

A szükséges intézkedéseket a Németország kormányzása alá eső keleti területeken, Rosenberg birodalmi vezető bocsátja ki a megszállt keleti területek birodalmi minisztere minőségében.

Adolf Hitler

*

Hitler-műkincs, Kijev, 162[14]

Kijev városának német komisszárja által kiadott utasítás a város elöljárójának a helyi szovjet értelmiségiek lakcímeinek és a kulturális intézmények összeírása illetve a kulturális értékek számbavétele céljából.[15]

Kijev, 1942. április 11.

A városi komisszariátushoz[16] 1942. április 17-ig kell benyújtani a következő értesüléseket:

[10] A nácik a műkincsek rablása során is kitüntető figyelmet fordítottak a megszállás alá került szovjet zsidók értékeire.

[11] Äокумент 160. Преступные цели преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР / 1941–1944 гг. Москва, 1968. Издательство политической литературы. p. 306–307.

[12] Legfőbb hadúri parancs a Harmadik Birodalom fegyveres erői számára

[13] Ebben az időben a Wolfsschanze (Farkasodú), Forst Görlitz, Rastenburg, ma: Gierłoż, Kętrzyn, Lengyelország. A főhadiszállást a Barbarossa hadműveletre tervezték és 1944-ig használták.

[14] Документ 162. Преступные цели преступные средства. p. 308–309.

[15] Kiállító hivatal, szerv: A Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma IV. számú alosztálya.

1. Azon lakások jegyzékét, amelyekben a bolsevik pártvezetők 1941. szeptember 19-ig laktak.
2. A közismert személyek, – művészek, tudósok, professzorok stb. – és lakcímeik listáját.
3. Azon zsidók lakcímeit, akik értékes festményekkel (eredeti vagy másolat), valamint jó könyvekkel rendelkeznek.
4. Benyújtani Kijev város kulturális intézményeinek listáját az 1941. szeptember 19-i állapotnak megfelelően (koncerttermek, könyvtárak, klubok, kiadóvállalatok, könyvkereskedések stb.).
5. Felülvizsgálni és kideríteni, hogy van-e elérhető példány az elöljáróság felügyelete alatti könyvtárakban, levéltárakban (a Kirov út 14. sz. alattit kivéve) a „Szovjet Világatlasz" c. kiadványból, továbbá a XVIII. pártkongresszus előtti időkből megvan-e a „A nyersanyagok lelőhelyei és bányászata" c. könyv?

Mind az első, mind a második listába tartozó anyagokat 1942. április 17-ig kell beterjeszteni a városi komisszariátus elé, a 39. sz. irodába.

Rosenberg

*

A Megszállt Keleti Területek Minisztériumának rendelkezése Ostland[17] és Ukrajna birodalmi komisszárjainak a kulturális és tudományos értékek megőrzéséről és Németországba történő szállításáról.

Berlin, 1942. április 7.

1. A keleti megszállt területeken a társadalmi, egyházi és magánépületekben található könyvtárakban, levéltárakban, tudományos kutatóintézetekben, múzeumokban és hasonlókban fellelt

[16] Oroszul: комиссариат (városparancsnokság, más vonatkozásban: kormánybiztosság)

[17] Reichskommissariat Ostland (RKO) a balti államok (Észtország, Lettország, Litvánia) és az elfoglalt Belarusz nagyobbik részén kialakított náci fennhatóságú, de civil közigazgatású terület. Központja Riga volt. Legnagyobb kiterjedése idején területe 512 ezer km^2, míg lakossága 19 millió 200 ezer fő volt.

kulturális értékek, kutatási és tudományos anyagok nyilvántartását és egységes rendszer szerinti számbavételét Rosenberg birodalmi vezető operatív törzskarára bíztam. Ez az operatív törzskar, miként azt a Führer 1942. március 1-én újból megerősített parancsa tartalmazza, a hadsereg fő szállásmesterével együtt kezdi meg munkáját, közvetlenül a harcoló seregtestek nyomában az elfoglalt területeken, és folytatja tevékenységét a polgári közigazgatás létrehozását követően is, együttműködve az illetékes birodalmi komisszárokkal a feladat végrehajtásáig. Főhatóságom valamennyi hivatali szintjén elvárom, hogy maradéktalanul támogassák az operatív törzskar meghatalmazottait az általuk foganatosított intézkedések végrehajtásában, és adjanak meg részükre minden információt, részleteiben arról is, hogy milyen mértékben vették nyilvántartásba a megszállt területeken a szóban forgó tárgyakat, továbbá jelezzék, ha elszállították belőlük, illetve ez idő szerint azok hol találhatók.

A kulturális tárgyak birtoklására irányuló tevékenység csak abban az esetben engedhető meg, ha az Rosenberg birodalmi vezető törzsével együttműködésben történik. Az operatív törzs köteles ismerni minden információt, ami az összegyűjtött anyagok jellegére, mennyiségére és az ezzel kapcsolatos munkákra illetve tervezett intézkedésekre vonatkozik.

A szóban forgó tárgyakat főhatóságom valamennyi hivatali szintje csak Rosenberg birodalmi vezető operatív törzsén keresztül veheti számba, és köteles tartózkodni minden önkényes cselekménytől.

Amennyiben e rendelet megszegésével, az elkobzás és elszállítás már megtörtént volna, akkor erről haladéktalanul bejelentést kell tenni Rosenberg birodalmi vezető operatív törzsénél: Berlin, Charlottenburg[18] 2, Bismarck Str. 1. Tel.: 34-00-18, mellékelve a tárgyak pontos jegyzékének másolatát, valamint azt, hogy hol lelhetők fel ezek, és személy szerint ki rendelkezik felettük.

[18] Berlin történelmi kerülte a Spree folyó partján.

2. Különleges esetekben, hasonló veszély elkerülése végett (az épület összeomlása, ellenséges tevékenység, időjárási viszontagságok), azonnal intézkedések tehetők a tárgyak állagának megőrzésének és biztonságos helyre való szállításának érdekében. Minden esetben azonnal írásban kell értesíteni a saját operatív törzsem meghatalmazottját.
Különleges intézkedések alkalmazására a birodalmi és generálkomisszárok[19] hozhatnak döntést az operatív törzs meghatalmazottjával közösen.
3. Ennek a rendeletnek a másolatát közvetlenül megküldöm a generálkomisszároknak.

Rosenberg

*

Hitler-művészet, 179[20]

A Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma IV. sz. alosztályának jelentése Rosenberg miniszter számára az Ukrajnából zsákmányolt műtárgyakról.

Berlin, 1944. szeptember 14.
Titkos!

Ukrajna birodalmi komisszárja a Kijevből és Harkovból elszállított műtárgyakat Kelet-Poroszország területén helyezte el a következő helyeken:

- Richau földbirtokán, Wehlau[21] közelében.
- Wildenhof birtokán (a tulajdonos Schwerin gróf)

65 ládáról van szó, melyek tartalmáról az itt mellékelt részletes leltári leírás szól. + A többi 20 ládát, 57 dossziét, és egy göngyöleg metszetet illetően leltári lajstrom egyelőre nem áll rendelkezésre. A festmények között nagy számban vannak régiségnek

[19] Főkormányzó
[20] Документ 179. Преступные цели преступные средства. p. 348–349.
[21] 1946-ig Wehlau, Poroszország. Ma: Знаменск, Kalinyingrádi terület, Oroszországi Föderáció

számító ikonok, kiemelkedő német mesterek alkotásai, holland és olasz iskolák művei a XVI., XVII. és a XVIII. századból, és a legjobb orosz művészek munkái a XVIII. és a XIX. századból. Egészében ez a gyűjtemény igen értékes műtárgyakból áll, amelyeket ukrán állami tároló helyekről szállítottak el, értékük a legfelületesebb becslés szerint is sokmilliót tesz ki. Ez a gyűjtemény a maga nemében egyedülálló német területen, s olyan nagy nemzetközi jelentőséggel bír, hogy biztosan fontos lesz mind etikai-kulturális, mind pedig politikai téren az összes olyan csoport viszonylatában, amellyel a Birodalom most vagy a jövőben együttműködni kíván.

Az Ön tudomására hozom, hogy a Birodalmi Kancellária 1940. november 18-án kelt Rk-15666 B. sz. rendelkezése értelmében ezt a listát jelentéstétel okán a Führer részére is benyújtottam.

+ A listán felsorolják az Ukrajnából zsákmányolt műtárgyakat, amelyek a következőképpen illusztrálhatók: ikonok a XV. és a XVI. századból a moszkvai, a novgorodi és más művészeti iskolák mestereitől: Ajvazovszkij[22], Verescsagin[23], Szavickij[24], Brüllov[25], Perov[26], Tropinyin[27], Flavickij[28], Vasziljev[29] és mások munkái.[30]

[22] Ivan Konsztantyinovics Ajvazovszkij (oroszul: Иван Константинович Айвазовский, 1817–1900). Örmény származású orosz festő, a romantikus tájképfestészet nagy alakja.
[23] Vaszilij Vasziljevics Verescsagin (oroszul: Василий Василиевич Верещагин, 1842–1904), világhírű orosz csatakép-festő.
[24] Konsztantyin Apollonovics Szavickij (oroszul: Константин Аполлонович Савицкий, 1844–1905) orosz realista festő.
[25] Karl Pavlovics Brüllov (oroszul: Карл Павлович Брюллов, 1799–1852) világhírű, a neoklasszicizmus és a romantika határán alkotó orosz festő. Hosszú ideig élt Itáliában, ott is hunyt el, Marciano városában.
[26] Vaszilij Grigorjevics Perov (oroszul: Василий Григорьевич Перов, 1834–1882), orosz realista festő, a Vándorkiállítók Társasága nevű művészcsoport egyik alapítója.
[27] Vaszilij Andrejevics Tropinyin (oroszul: Василий Андреевич Тропинин, 1776–1857), orosz romantikus festő.
[28] Konsztantyin Dmitrijevics Flavickij (oroszul: Константин Дмитриевич Флавицкий, 1830–1866), az orosz történelmi festészet kiemelkedő alakja.
[29] Fjodor Alexandrovics Vasziljev (oroszul: Фёдор Александрович Васильев, 1850–1873) korszakos jelentőségű orosz tájképfestő.
[30] Ez a leltári leírás a Szovjetunió CGAOR 7445. sz. fondjában, 2/125 jel alatt található.

Hitler-evakuáció, 174[31]

Gerhard Utikal[32] törzsének jelentéséből Kijev és Harkov városok kulturális értékeinek elkobzása tárgyában.[33]

Berlin, 1943. október 26.
Titkos!

1943. szeptember 24-én Kijev katonai városparancsnokának utasítására tilalmi övezet létesült, amely kb. három kilométerre húzódik a Dnyeper folyótól nyugatra. Ennek a kerületnek valamennyi polgári lakója, beleértve a nem katonai jellegű intézményeket is, köteles volt elhagyni ezt a zónát 1943. szeptember 26-án 21 óráig. A Teatralnaja utca 8. sz. házba a kiürítetés után csapatokat szállásoltak el.

Az összegyűjtött javak elszállítása vagonok hiányában rendkívüli nehézségekbe ütközött.

Mégis sikerült útnak indítani a következő teherszállítmányokat:

1943. szeptember 24-én, a harkovi városi Szépművészeti Múzeum anyagait, amelyeket Pfeiffer vett át Zsitomir város főkomisszárjától az Ukrajna Birodalmi Komisszariátusa[34] részére. Tehergépkocsikon Rovnóba[35] továbbszállítandó:

[31] Документ 172. Преступные цели преступные средства. p. 333–334.

[32] Gerhard Utikal (1912, Oberschlesien, Felső-Szilézia, ma: Górny Śląsk, Lengyelország – 1982, Remscheid, NSZK) a Rosenberg vezette ERR berlini központjának irodavezetője, a második világháborús műkincsrablások egyik fő szervezője.

[33] Kiállító hivatal, szerv: Gerhard Utikal törzse, a Rosenberg-minisztérium berlini központi hivatalából.

[34] Reichskommissariat Ukraine (RKU) a megszállt Ukrajnából kihasított, náci vezetésű, de civil közigazgatású terület rovnói központtal. Hivatalosan 1941 szeptembere és 1944 márciusa között létezett. Vezetője Erich Koch (1896–1986) volt birodalmi komisszári rangban.

[35] Oroszul: Ровно, lengyelül: Równe, németül: Röwne, ma: Рівне, Rivnei terület, Ukrajna.

- 96 ukrán festmény,
- 185 nyugat-európai festmény,
- 12 metszet fából és rézből,
- 25 szőnyeg és gobelin.

Ezen tárgyak listája és kartotékja mellékeltetik a törzs vezetése részére. A művekről készült leírás másolata a Birodalmi Komisszariátus birtokában van.

1943. szeptember 26-án, a Hauptarbeitergruppe[36] anyagai.
A levéltár, a házi könyvtárak, a háztartási eszközök, az irodai berendezések, és a hivatal javai 13 helyi munkás közreműködésével a 13 előállított vagonba lett berakodva Fuchs szakértő vezetésével, és továbbítva Truszkavecbe.[37]

1943. szeptember 27-én, a nyilvántartási osztály iratai.
Ezeket a szállítmányokat Ratiborba[38] irányítottuk, és a következőkből állnak:

- 42 láda, könyvek – 10.186 példány,
- 7 láda – a Keleti Könyvtár általános katalógusa,
- 21 láda – válogatott folyóiratok,
- 11 csomag folyóirat-minta,
- 12 láda festmény,
- 9 csomag és 7 tekercs bolsevik festmény,
- 22 csomag bolsevik film, sok ládányi filmnegatív és diapozitív a filmlevéltárból, valamint filmtekercsek Dr. Hütte különleges tudományos megbízott anyagaiból.
- 1 láda – bolsevik kiadványok német és más nyelveken.

1943. október 1-én, a kijevi Ukrán Múzeum anyagai.
A városi kommisszár általános kiürítési parancsa értelmében ráláltunk és Krakkóba továbbítottuk a következőket:

[36] Fő (vagy vezető) Munkacsoport

[37] Oroszul: Трускавец, lengyelül: Truskawiec, ma: Трускавець, Lvivi (Lembergi) terület, Drohobicsi járás, Ukrajna.

[38] Cseh nyelven: Ratiboø, németül: Ratibor, ma: Racibórz, Sziléziai vajdaság, Lengyelország.

– mindenféle minőségű textilanyagot,
– értékes hímzési gyűjteményeket,
– csador-gyűjteményt,
– különféle fából és más anyagból készült háztartási cikkeket.
Ezen kívül továbbításra került a régi Néprajzi Múzeum állományának nagyobbik része.

Utikal

*

Belorusszia főkomisszárja, Wilhelm Kube[39] levele Rosenbergnek a művészeti és más értékek elkobzásáról Minszk városában.[40]

Minszk, 1941. október 29.

Mélyen tisztelt Rosenberg Birodalmi Vezető!

Ma, hosszadalmas keresgélés után végre felfedeztem és ellenőrzésem alá vontam Minszk város maradék művészeti értékeit.

Minszkben nagy mennyiségű, részben nagyon értékes, művészeti és festészeti jellegű tárgyak voltak, amelyek csaknem hiánytalanul kiszállíttattak a városból. Az SS Birodalmi Vezetője, Heinrich Himmler parancsára, a festmények többségét – részben azt követően, hogy én már betöltöttem főkomisszári tisztemet – az SS alakulatai bepakolták és Németországba irányították. Többmilliós értékekről van szó, amelyeket Belorusszia Főkormányzóságban koboztak el. Ezeket a festményeket Linzbe és Königsbergbe kellett szállítani. Személyesen én kérem ezen értékes gyűjteményeknek a visszaszállítását – amennyiben Németországban szükségtelennek bizonyulnának – a Belorusszia Főkormányzóságba, vagy mindenképpen utalják át a gyűjtemények értékét a megszállt keleti területek ügyeivel megbízott minisztériumnak.

[39] Richard Paul Wilhelm Kube (1887, Glogau, Német Császárság, ma: Głogów, Alsó-sziléziai vajdaság, Lengyelország – 1943, Minszk). 1941-től meggyilkolásáig Belorusszia birodalmi főkormányzója (Generalkomissar). Utóda 1943 és 1944 között Curt von Gottberg (1896–1945) volt.

[40] Преступные цели преступные средства. p. 297–298.

A 707-es hadosztályból való egyik őrnagy tanúsága szerint, aki ma átadta nekem a művészeti értékek maradékát, az SS-csapatok a többi festményt és egyéb művészeti tárgyakat, – melyek között nagy értékű, XVIII. és XIX. századból való – festmények és bútorok, továbbá vázák, márványkészítmények, órák és hasonló javak voltak, – a Wehrmachtnak hagyták további elszállításra. Az előbbi tárgyak egy részét Stubenrauch tábornok[41] magával vitte Minszkből a frontra. Néhány Sonderführer[42], akiknek a nevét nem tudom, elvittek három tehergépkocsin bútorokat, festményeket és más műtárgyakat, nem hagyván vissza semmiféle bizonylatot. A célból, hogy a rablás vétkeseit megbüntethessék, megparancsoltam annak kiderítését, mely csapattestből valók ezek a katonák.

A maradékból az itteni Wehrmacht-alakulatok és az SS csapatai az én engedélyem nélkül kisajátítottak más tárgyakat, festményeket is, amelyek Minszkben még fellelhetőek voltak.

Kérem, küldjenek egy NSDAP-tag művészt, Willy Springert (Berlin, Hasenheide 94.) a festmények restaurálása végett, hogy az ő felügyelete alatt óvjuk meg azt, ami még menthető. Sajnos súlyosan megsérültek vagy megsemmisültek a XVIII. századból való értékes vázák, porcelánok, szekrények és styl bútorok. Egészében pótolhatatlan, több millió márkát kitevő értékekről van szó.

Az a kérésem, hogy a megszállt keleti területek ügyeivel foglalkozó minisztérium forduljon a Wehrmacht vezető intézményeihez azzal, hogy a jövőben hasonló rongálások ne fordulhassanak elő, a felelősöket pedig szigorúan büntessék meg.

A Régészeti Múzeumot is értelmetlenül fosztották ki. A geológiai osztályt kirabolták, ellopták a drága- és féldrágaköveket.

Az egyetemen teljesen feleslegesen semmisítettek meg vagy vittek el onnan több százezer márka értékű műszert. Lehetséges, hogy Önnek, mélyen tisztelt Birodalmi Vezető Úr, ezeket a Führer tudomására kellene hoznia. Szegény Belorusszia ezek nélkül is nagy veszteségeket szenvedett. Szükséges lenne, hogy Lenin-

[41] Wilhelm von Stubenrauch (1887, Ebermannstadt, Bajorország, Német Császárság – 1950, Szovjetunió)

[42] Osztagvezető

grádba, Moszkvába és Ukrajna régi kultúrvárosaiba jó előre megfelelő szakembereket küldjenek hasonló jellegű intézkedések foganatosítására, különben a polgári kormányzás mindenütt csak lepusztult intézményekre lel.

Éljen Hitler!
Őszinte híve:

Wilhelm Kube

6.2. Szovjet kárfelmérés az elpusztult vagy elhurcolt kulturális kincsekről

A Népművelési Népbiztosság utasítására még az országos veszteségek rögzítését elrendelő törvényerejű rendelet kibocsátása előtt megkezdődött, majd az általános kárfelmérő hálózat keretében folytatódott a kulturális kincsek keresése és a bennük keletkezett károk, illetve az elrabolt tételek számbavétele. A kárfelmérés módszertanáról megjegyzendő, hogy az a náci megszállás alól felszabadított területekre terjedt ki, a kárfelmérők pedig követték a németeket és csatlósaikat üldöző frontvonalat. A fentiekben láttuk a német parancsokat és az azok végrehajtásáról szóló jelentéseket, amelyek ládaszámban, tonnában, ritkábban konkrét darabban számoltak be az elkobzott majd Németország felé elindított kulturális zsákmányokról, a hírhedt *trófea-szállítmányok*ról. A nácik nem hagytak hátra leltári jegyzéket és a szovjet kárfelmérőket is csak igen szerencsés esetben segítette elegendő szakavatott és megfelelő helyi ismertetekkel rendelkező szemtanú.

A Szovjetunió külügyi népbiztosa 1942. április 27-én adta közre soros kormányjegyzékét a német haderő gaztetteiről. Molotov mindazon országok nagyköveteinek és követeinek, amelyekkel hazája diplomáciai kapcsolatot tart fenn, a következő tartalmú iratot[43] küldte.

[43] Molotov jegyzéke békés szovjet polgárok tömegeinek német fasiszta rabságba való erőszakos elhurcolásáról. Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1943. pp. 22–23.

A Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége Kormányának megbízásából van szerencsém tudomására hozni a következőket:

A szovjet kormány egyre újabb és újabb anyagokat és jelentéseket kap arról, hogy a hitlerista hódítók, nem riadva vissza semmiféle bűncselekménytől, semmiféle kegyetlenkedéstől és erőszaktól, mindenütt fosztogatják és egyenesen kiirtják a szovjet lakosságot azokon a területeken, amelyeket ideiglenesen elfoglaltak vagy még elfoglalva tartanak. A szovjet kormány már kijelentette, hogy ezek a gaztettek nem egyes fegyelmezetlen katonai csapatok, egyes német tisztek és katonák esetleges kilengései. Most a szovjet kormány a szétzúzott német csapatok törzskaraitól nemrégen zsákmányolt olyan okmányokkal rendelkezik, amelyekből világosan kiderül, hogy a német-fasiszta hadsereg véres bűncselekményeit és vadállati kegyetlenkedéseit a német kormány gondosan összeállított és részletesen kidolgozott tervei és a német hadvezetőség parancsai szerint követi el.

A német imperialista rablóhódítók e tervei és parancsai a következőket írják elő:

- hazánk lakosságának általános kirablását a városokban és a falvakban egyaránt, a szovjet polgárok személyes vagyonának és a szovjet állam tulajdonának elrablását és Németországba való elszállítását.
- mindazon városoknak és falvaknak teljes szétrombolását, melyekből a hitleristák a Szovjetunió fegyveres erőinek csapásai alatt visszavonulni kénytelenek.
- a földnek, melyet a szovjet állam a kolhozparasztoknak adott ingyenes és örök használatba, a német megszállók számára való elrablását és az elrabolt földekre német „jószágigazgatók" és német földesurak ültetését:
- jobbágyi rabszolgamunkát és leigázást munkásaink parasztjaink számára a német imperialista rablóhódítók uralma alatt:
- több millió szovjet polgárnak – városi és falusi lakosnak – kényszermunkára Németországba való erőszakos kiszállítását, akiket törvénytelenül „hadifoglyoknak" nyilvánítanak:
- az orosz nemzeti kultúrának és a Szovjetunió népei nemzeti kultúrájának megsemmisítését, illetve az oroszok, ukránok, beloruszok, litvánok, lettek, észtek és a Szovjetunió többi népeinek erőszakos elnémetesítését:

– a szovjet lakosságnak, a hadifoglyoknak és partizánoknak kiirtását véres erőszak, kínzások, kivégzések és szovjet polgárok tömeges legyilkolása útján, nemzetiségre, társadalmi állásra, nemre és korra való tekintet nélkül.

Ezekkel a gaz tervekkel törtek be országunkba a német-fasiszta bandák. Ezek a hitlerista haramia-tervek a német hadvezetőség számtalan parancsában tükröződnek vissza.

A szovjet városokat és falvakat, körzeteket és területeket elkeseredett harcokban lépésről-lépésre felszabadító Vörös Hadsereg hadműveletei valóban leírhatatlan képét tárták fel annak, hogy a német-fasiszta hadsereg milyen rendszeresen és milyen hallatlan kegyetlenséggel valósítja meg Hitlernek, Göringnek és a mai Németország többi hatalomra kapaszkodott kormányzójának föntebb felsorolt bűnös terveit.

A szovjet kormány a rengeteg rendelkezésre álló okmány és tény közül ezúttal újabb okmányokat és tényeket hoz az összes nép tudomására. Ezek nemcsak megerősítik azoknak a gaztetteknek tervszerű jellegét, melyeket a Szovjetunió kormánya 1941. november 25-én és 1942. január 6-án kelt jegyzékeiben leírt, de azt is mutatják, hogy a hitlerista kormányzó körök és cinkosaik a szovjet népek szabadsága, jóléte, kultúrája és egyenesen élete ellen intézett véres és bűnös támadásokban eljutottak a kegyetlenség és az erkölcsi züllés végső határáig.

A fentebb idézett szovjet diplomáciai jegyzék négy alapvető fejezetre tagolódik. Ezek a következőek:

1. A lakosság kirablása.
2. Városok és falvak szétrombolása.
3. Jobbágyi rabszolgarendszer bevezetése a Szovjetunió megszállt körzeteiben és a polgári lakosság elhajtása „hadifogságba".
4. A német rablóhódítók igája alá került szovjet népek nemzeti kultúrájának lerombolása.
5. Vadállati kegyetlenkedések és erőszak alkalmazása a megszállt szovjet körzetek békés lakosságával szemben.
6. A szovjet hadifoglyok kiirtása.

Külön kiemelendő von Reichenau tábornagy[44] parancsa, ami arról igyekezett meggyőzni a német katonákat, hogy keleten semmiféle történelmi vagy művészi értéknek nincs jelentősége. A 17. német hadsereg parancsnoka, Hoth tábornok[45], 0973/41. sz. parancsában azt követeli beosztottaitól, hogy teljes mértékben tegyék magukévá a következő, a humanizmus alaptételeit tagadó, teljességgel vállalhatatlan gondolatot:

A bosszú és utálat érzését, ezt az egészséges érzést mindennel szemben, ami orosz, a katonákban nem elnyomni, hanem ellenkezőleg, mindenképpen ösztönözni kell!

A hitlerista kormány, a rettenetes fajelmélet bűvöletében, a *fasisztoid eszmék*re jellemző korlátoltsággal hadseregét a gyűlölet szellemében nevelte az orosz kultúrának minden megnyilvánulási formájával szemben, melynek világraszóló jelentősége máskülönben közismert. Sok német tisztnél füzetet találtak a következő címmel:

A németek követendő magatartásának és az oroszokkal szemben tanúsítandó viselkedés 12 parancsolata

Ez a füzet a következő, kultúremberhez méltatlan utasításokat tartalmazza:

Mivel az elfoglalt körzeteket hosszú időre szükséges Németország számára megszállva tartanunk, tudatában kell lennetek annak, hogy Nagy-Németország és az új Európa képviselői vagytok. Ezért méltóságteljesen kell végrehajtanotok még a legkegyetlenebb és legkönyörtelenebb intézkedéseket is, amiket a német érdekek

[44] Walter von Reichenau (1884, Karlsruhe, Német Császárság – 1942, Poltava, Szovjetunió, ma: Полтава, Poltavai terület, Ukrajna)

[45] Hermann Hoth (1885, Neuruppin, Brandenburg, Német Császárság – 1971, Goslar, NSZK). 1941 végén egységei már majdnem Moszkváig jutottak, de a szovjet ellentámadás miatt kénytelen volt visszavonulni. Később harcolt a sztálingrádi és a kurszki csatákban is. 1943-ban, Kijev feladása után Hitler menesztette.

parancsolnak. Ellenkező esetben nem fogtok többé felelős állást betölteni hazátokban. Tartsátok távol magatoktól az oroszokat! Sohase felejtsétek el, hogy ők nem németek, hanem szlávok. Óvakodjatok az orosz értelmiségtől és az emigránsoktól egyaránt, ez az értelmiség semmire sem képes. Az oroszt nem győzhetitek meg. Ne tárgyaljatok velük, hanem cselekedjetek!

Az alábbiakban azokat a részeket idézem a molotovi kormányjegyzékből, amelyek a kulturális kincsekre vonatkoznak.

A Moszkvai terület ideiglenesen elfoglalt részén a megszállók szétromboltak és kifosztottak 112 könyvtárat, négy múzeumot, 54 színházat és mozgószínházat. A hitleristák kirabolták és felégették a híres borogyinói múzeumot, ahol az orosz nép számára oly drága, Napóleon ellen vívott honvédő háború ereklyéit őrizték. A megszállók szintén kirabolták és felégették Puskin múzeummá átalakított házát a Polotnyanij Zavod nevű telepen. Kalugában[46] a nácik nagy buzgalommal semmisítették meg azon múzeummá avatott ház kiállítási tárgyait, mely Ciolkovszkij[47] híres orosz tudós otthona és munkakörnyezete volt. Azé a lángészé, akinek a léghajózás terén szerzett érdemeit az egész világ ismeri. A vandál megszállók revolverrel lövöldöztek Ciolkovszkij arcképére. Az értékesnél értékesebb, kormányozható léghajómodelleket, rajzokat és készülékeket lábbal tapostak. A múzeum egyik szobájában tyúkólat rendeztek be, a bútort elégették. A Szovjetunió egyik legrégebbi mezőgazdasági intézményét, az Orjoli területen[48] található sutilovói[49] növénynemesítő állomást, a megszállók megsemmisítették. Betörtek a területre és felgyújtották annak 55 épületét, köztük az agrokémiai és más laboratóriumokat, a múzeumot, de a 40 ezer kötetet számláló könyvtárat és az iskolát is. Egy épület sem élte túl céltalan pusztításukat.

[46] Oroszul: Калуга, ma Kalugai terület, Oroszországi Föderáció.

[47] Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij (oroszul: Константин Эдуардович Циолковский, 1857–1935) orosz tudós, a modern rakétatechnika és űrkutatás elméleti megalapozója.

[48] Oroszul: Орловская область, központja Orjol (oroszul: Орёл), ma: Oroszországi Föderáció.

[49] Oroszul: Шутилово, ma: Nyizsegorodi terület (Нижегородская область), Oroszországi Föderáció

Ukrajnában és Belaruszban a hitleristák, ha lehet, még kegyetlenebb módon bántak a kultúrintézményekkel és a történelmi emlékművekkel. Belaruszban a megszállók lerombolták és kifosztották a Belorusz Tudományos Akadémiát, annak történelmi okmánytárát is, a Gorecki Mezőgazdasági Akadémiát, mely nem sokkal korábban ünnepelte centenáriumát. Megsemmisítették több száz iskolát, tucatnyi színházat, zenei intézetet és a helyi népművészetek ritka remekeit. A hitleristák nem ismertek határt az ukrán történelem, kultúra és művészet emlékműveinek valamint műhelyeinek meggyalázásában. Az ukrán nép nemzeti méltóságának becsmérlésére irányuló állandó kísérletek példájaként elég megemlítenünk, hogy a megszállók, miután szétdúlták a harkovi Korolenko-könyvtárat[50], annak könyveivel pallóztak ki egy sáros utcát, hogy kényelmesebbé tegyék a közlekedést a német automobilok számára.

A háború további mentében, mihelyst a Vörös Hadsereg kiverte a német megszállókat és fegyverbarátaikat a szovjet területekről, a szakavatott kárfelmérő bizottságok folyamatosan közleményeket adtak ki a megszállók kegyetlenkedéseiről és az okozott károkról egyaránt. Különösen nagy súllyal esnek latba a Leningrád környéki pusztítások, de Kijev, Minszk, Szevasztopol, Szmolenszk, Novgorod, Pszkov, Orjol, Harkov, Odessza, Voronyezs, Rosztov és sok száz más patinás város, a szláv kultúra örökségének hordozói által elszenvedett károkról is részletesen szóltak. Ezek a szovjet közlemények döntően orosz könyvtárak gyűjteményébe tartoznak, ugyanakkor egynémely példány a magyar könyvtárak kínálatában is bárki számára elérhető illetve megismerhető.

A károk felmérésére létrehozott Különleges Bizottság 1945. szeptember 12-én adta közre tömör összefoglaló jelentését. Magyarország közvéleménye abban az időben a háború borzalmait feltáró jegyzékek megismeréséből – érthetően – kimaradt, hiszen hazánkban a világháborús romokon új államiság született, így az életek mentése, otthonunk újjáépítése és a bűnösök felelősségre voná-

[50] Harkivi Állami Tudományos Vlagyimir Kirilenko Könyvtár (oroszul: Харьковская государственная научная библиотека имени Владимира Короленко, ukránul: Харківська державна наукова бібліотека імені Володимира Короленка. További információ az alábbi linken: http://korolenko.kharkov.com)

sa került a mindennapi érdeklődés homlokterében. A történetírás pedig később sem gondoskodott a hitleristák által elkövetett bűnök illő ismertetéséről, hanem – szintén el nem ítélhető módon – a nácik megsemmisítő táboraira és a Holokauszt rémére irányította a fő figyelmet.

A következőkben további elrabolt kulturális kincseket érintő részeket idézek – ezúttal szó szerint – a fenti összefoglaló szovjet kormányjelentésből:

A német-fasiszta hódítók lerombolták a megszállt területeken 427 múzeumot: az Orosz Szövetségi Föderációban 173-at, az Ukrán Szövetséges Köztársaságban 151-et, a Fehérorosz Szövetséges Köztársaságban 26-ot, a Lett Szövetséges Köztársaságban 30-at, a Karél–Finn Szövetséges Köztársaságban kettőt, a Litván Szövetséges Köztársaságban 15-öt, az Észt Szövetséges Köztársaságban szintén 26-ot, a Moldáviai Szövetséges Köztársaságban pedig négyet.

Herszon területén a német hódítók megsemmisítették a Fekete-tenger vidéki népek 150 ezer darabból álló régészeti gyűjteményét.

A németek barbárságának esett áldozatul Jasznaja Poljana[51], ahol a zseniális orosz író, Lev Nyikolajevics Tolsztoj élt és alkotott. Itt jelentette ki egy Schwarz nevű német tiszt, hogy „mindent felperzselünk, ami Tolsztoj nevével kapcsolatos."

Klinben[52] a német-fasiszta hódítók a földdel tették egyenlővé a zseniális orosz zeneszerző, Pjotr Iljics Csajkovszkij emlékházát. A házban garázst rendeztek be és az Anyegin opera partitúráit[53] használták tüzelőnek.[54]

[51] Oroszul: Ясная Поляна, ma: Scsokinói járás, Tulai terület, Oroszországi Föderáció. A mintegy 400 hektáros terület napjainkban emlékhely és múzeum.

[52] Oroszul: Клин, Moszkvai terület, Oroszországi Föderáció.

[53] Vezérkönyv: az énekkari és a zenekari művek teljes szólamanyagát együtthangzásnak megfelelően tartalmazó kotta, könyv, amelyből a karmester, karnagy vezényli a művet, a zeneértő pedig olvashatja, belső hallással elképzelheti azt.

[54] Преступные цели преступные средства. стр. 363–367.

Úgy gondolom, a példák önmagukban is bizonyítják, hogy az okozott károk sem statisztikai adatokkal, sem leltári jegyzékekkel nem fejezhetőek ki.

A szovjet statisztikai kimutatásban a német megszállók által elrabolt műtárgyak számát 200 ezer darabban állapították meg.[55] Azóta ezt a számot a szakemberek pontosították. A levéltárak eredeti, 1941-es állományaiból összese 17 millió gyelo[56] semmisült meg.

A restitúciós eljárás során a szovjet műkincskereső osztagok főleg azokat az elrabolt szovjet eredetű műtárgyakat találták meg, amelyeket a német gyűjtő-raktározó telepekről még nem hordtak szét. Megesett az is, hogy egyes szállítmányok útközben, a kísérő orosz szakszemélyzettel együtt eltűntek és a levéltárak a mai napig nem tudták feltárni további sorsukat. Számos műkincsnek a nyugati megszállási övezetekben veszett nyoma.

Ha fel kívánjuk idézni a korabeli állapotokat, igazi káoszt, teljes kavarodást kell magunk elé képzelnünk a megszállt Németország területén. A náci iga alól frissen szabadult és a hitleri rablástól ezernyi kárt szenvedett tizenhat ország megbízottai járták a német vidékeket, ahol elragadott javaikat keresték, és segítségért ostromolták a szövetséges országok megszálló katonai hatóságait. Meg kell említenünk, hogy a demokratikus Magyarország kormányszervei, informátorai, a magyar vasutasok, folyamőrök és más bátor hazafiak, pénzügyi tisztviselők hozták Budapestre a híreket afelől, hogy pontosan hol és milyen magyar eredetű értékek találhatóak a térdre kényszerített Harmadik Birodalmon belül. Az akkori demokratikus magyar kormányok sokat tettek ezen tárgyak visszaszerzéséért. Azonban az amerikai megszálló hatóságok a szövetségesi viszony elhidegülésével párhuzamosan rendre megtagadták az együttműködést a Németországba szállított szovjet értékek visszaszolgáltatásával kapcsolatban.[57]

A háborús károk kiegyenlítésének céljából a szovjet műkincskereső osztagok felsőbb parancsra elszállították a drezdai Zwinger

[55] Семиряга, М. И.: *Как ты управляли Германией.* Москва, Росспэн, 1995. p. 239.

[56] Дело. Itt: ügyirat

[57] Семиряга, М. И.: *Как ты управляли Германией.* p. 239.

műtárgyait azok rejtekhelyéről, s a berlini Pergamon múzeum kincseivel együtt lefoglalták, majd a Szovjetunióba továbbították. Bölcs megfontolásból, a szovjet kormány az ötvenes években ezeket a műkincseket hiánytalanul visszaadta az NDK-nak. A Szovjetunió múzeumi raktáraiban azonban maradtak műtárgyak, amelyek főként elhagyott javak formájában kerültek a szovjet restitúciós szolgálatok birtokába, akik az összes így talált tárgyat kompenzációs értéknek minősítették. Ezek nem nagy könyvtárak, képcsarnokok, vagy múzeumi gyűjtemények, hanem leginkább egyedi műtárgyak. A szovjet kormány ellenben ezen „zsákmányolt" értéktárgyak jogi státuszát sem akkor, sem később nem rendezte. Ebbe a kategóriába sorolható a sárospataki egyházi könyvkollekció, amit kölcsönös jogi kötelezettségvállalás mellett Vlagyimir Putyin orosz államfő – az orosz törvényhozás külön engedélyével – Magyarország kormányának és lakosainak ünnepélyesen visszaadott.

A Szovjetunió felbomlása és a helyén kialakuló/újjászülető önálló államok együttese továbbá a nyugati jogállami rendszer, és a szocialista gazdaságot felváltó kapitalista típusú formáció jól kiegészült a nyugati antikommunista tudatformáló gépezettel. Ezek együttműködve a szovjet értelmiség orientációt vesztett vagy éppen korrupt-karrierista köreivel izzásig fokozták a Szovjetunió és különösképpen a Vörös Hadsereg lejáratását olyannyira, hogy a hazájukat védő szovjet fegyveres erőket a hitleri hódítók és tömeggyilkosok mellé, egyazon vádlottak padjára akarták ültetni. Ebbe a pszichológiai hadjáratba hézagmentesen illeszkedett a műkincsvadászokat támogató sajtó hecckampánya, amit nehezen átlátható orosz körök is támogattak. Az államférfiúi képességekkel hadilábon álló, meglehetősen provinciális gondolkodású Borisz Jelcin államfői évei idején ez a „hadjárat" jó úton haladt afelé, hogy a Szovjetunió után Oroszországot is feldarabolják. Ez az antikommunista és *russzofób* „hadjárat" akár *revans*ként is értelmezhető volt az egykori országok részéről, amellyel visszavágtak a Vörös Hadsereg második világháborús győzelméért. Így nyerhettek teret azok a becsmérlő kifejezések, amelyeket a második világháború idejéből az idősebb nemzedék már jól ismert. Pont ilyen szókapcsolatok voltak az egyes politikai körök szótárából kihagyhatatlan „orosz horda" és az „orosz imperializmus" kifejezések, sok más hasonló nyelvi fordulat mellett. Véleményem szerint látnunk kell a hecckampány és a vele együtt ható, parttalan uszítás lényegét: a revansvágy keltette gyűlöletkeltést a hitlerista erők második világháborús vereségért. Éppen innen ered a fasizmus igája alól történt felszabadítás mint történelmi tény tagadása is, ami Magyarországon is széles körben politikai teret nyert. Ezért mindannyiunk érdeke, hogy közösen megálljt parancsoljunk az alaptalan lejáratásnak, a fogalmatlan szitkok és átkok forgatagának. Meg kell előznünk, hogy az ifjúság tudatát örökre megmérgezzék.

Az Oroszországi Föderációban rendezetlen jogállással tárolt műkincsek körül kibontakozó ízléstelen, nem egyszer oroszellenes felhangokat is megütő hecckampánynak a moszkvai törvényhozás – a gyenge Jelcin elnököt kétszer leszavazva –, egy kurta moratórium elfogadásával vetett véget, ezzel lépve át a vitatott eredetű, második világháborús műkincsek ügyén. Más szóval: csakis civilizált módon, a kölcsönösség jogi elvére építve történhet a háborús műtárgyak visszaszolgáltatásáról folyó tárgyalás és maga a visszaadás. Mindeközben különböző internetes fórumokon, portálokon nyílt és szakszerű katalogizálás indult a háborúban odaveszett vagy elszállított kulturális kincsekről.

7. fejezet

Horthy Miklós kormányzó külpolitikai víziója

Horthy Miklós kormányzó politikai törekvései röviden a következőkben foglalhatók össze:

1. A belpolitikában visszaállítani és hosszú távon biztosítani az első világháború előtti társadalmi-gazdasági berendezkedést: a tulajdonviszonyokat, az államformát és a tekintélyelvű államirányítási berendezkedést,
2. A nemzetpolitikában – fenntartva és ápolva a magyarság kultúrfölényét a szomszédos nemzetekkel szemben – revízió alá venni az igazságtalan trianoni államhatárokat a „mindent vissza!" jelszó szellemében.
3. Megsemmisíteni a csehszlovák és a szovjet államiságot, legyen az szláv vagy bolsevik ihletésű.[1]

Fontosnak tartom olyan titkos Horthy-iratokat közlését, amelyekből az olvasó megismerheti a kormányzó a hazánkat körülvevő országokról kiérlelt politikai elemzését, hiszen a későbbiekben ezek határozták meg Magyarország perspektivikus külpolitikai igazodását is. Senki nem mondhatja, hogy Horthy európai helyzetértékelése ne lenne alapos, tárgyszerű és mélyreható. Nyilvánvaló, hogy minden részlete magán viseli a Habsburg udvarban

[1] Természetesen Horthy tökéletesen tisztában volt azzal, hogy e két cél megvalósításáért hazája önmagában vajmi keveset tehet, ugyanakkor döntő mértékben befolyásolták a magyar diplomácia szövetségkeresését. Utóbbit bizonyos mértékig meghatározták a kényszerű geopolitikai realitások is.

szerzett felbecsülhetetlen értékű tapasztalatot, a nagy politikai játszma fortélyait. Horthy némely kérdésben szinte látnoki megállapításokat tesz. A végső szándék egyértelmű: a fent nevezett célok érdekében, a nemzetközi küzdőtéren beállni Hitler mögé, kinek a kontinens keleti felét érintő törekvései sokban azonosak a két világháború közti Magyarországéival. A sokáig titkos irat magán viseli az adott kor stílusjegyeit, az 1936-os esztendő egyre erősödő revansvágyait. A következmények tudatában világlik ki igazán Edvard Beneš bölcs előrelátása arra nézve, hogy a hitleri agresszió közeli célpontja Csehszlovákia lesz. A prágai államfő éppen ezt megelőzendő kötött 1935. május 16-án kölcsönös segélynyújtási egyezményt a korábban szinte teljesen elszigetelt Szovjetunióval, melynek népszövetségi felvételét már egy évvel korábban is támogatta, miközben alig leplezte csalódottságát a nyugati demokratikus hatalmakban, Angliában és Franciaországban. Utóbbiak Münchenben valóban tétlenül nézték a csehszlovák állam feldarabolását. Bukarest részvétele nélkül pedig a Csehszlovákiának nyújtott szovjet segítség vált földrajzilag lehetetlenné, bár egy ideig felhasználták a Románia felett átívelő légiutat, hogy komoly katonai eszközöket szállítsanak Prágának. II. Károly király ugyan komoly presztízsveszteséget szenvedett el – miután országa a tengelyhatalmak döntése nyomán elvesztette Észak-Erdélyt és Dél-Dobrudzsát majd a Moltov–Ribbentrop-paktum értelmében Észak-Bukovinát illetve Besszarábiát –, és lemondásra kényszerült, de kudarcai ellenére is inkább elfogadta a de facto német megszállást, mintsem a Vörös Hadsereg bevonulását. Hosszadalmas diplomáciai intrikát követően Antonescu tábornok támogatásával és a német nagytőke behatolása által, 1940-ben Hitler végleg megkaparintotta a Románia fölötti ellenőrzést.

Horthy már 1936-ban Hitlernek írt levelében leszögezte, hogy Magyarország kész a Szovjetunió ellen hadba szállni, ha a Románia is hasonlóan cselekszik. A kormányzó tehát már 1936-ban lehetségesnek tartotta, hogy Magyarország Hitler oldalán belépjen egy Szovjetunió elleni háborúba! Így nincs is miért csodálkozunk azon, hogy Horthy 1941 júniusában pont olyan döntést hozott, amit már 1936-ban vizionált. Szóban kiadta a parancsot a Szovjetunió elleni hadjáratra, de a szabályos írásos hadparancsot még

nem találták meg, ezért a sokat vitatott téma egy igen fontos epizódját mind a mai napig homály fedi. Lássuk tehát Horthy Miklós Hitlernek írt leveleit, melyeket először 1962-ben publikáltak.[2]

HORTHY MIKLÓS FELJEGYZÉSE ADOLF HITLER SZÁMÁRA A MAGYAR ÉS NÉMET KÜLPOLITIKA KISANTANT- ÉS SZOVJETELLENES CÉLKITŰZÉSEINEK ÖSSZEHANGOLÁSÁRÓL[3]

1936 augusztus

PRO MEMORIA

Magától értetődő, hogy mi sem áll tőlem távolabb, mint akár a legkisebb mértékben befolyásolni excellenciád politikáját, csupán a szerb kérdésről szeretném pontosabban kifejteni a véleményemet, mert egy életet töltöttem odalenn, és jól ismerem azt.

Mivel szét akartuk szakítani a vasgyűrűt, amely körülvett bennünket, közeledni próbáltam a szerbekhez, akik azok közé az ellenfelek közé tartoztak a kisantanton belül, akikkel pirulás nélkül kezet foghattunk. Háború előtt nyílt ellenségeink voltak, nyílt kártyával játszottak, és a háború idején jól verekedtek.

Én kezdtem a közeledést egy szoborleleplezés alkalmával Mohácson mondott beszédben, majd közvetítő személyek által értekeztem Sándor királlyal. Végül is néhány héttel meggyilkoltatása előtt elküldte hozzám főhadsegédjét.

Nehéz helyzetünkben, hogy levegőhöz jussunk, igyekeztem valahogyan találni egy „modus vivendi"-t.

A helyzetről való valódi véleményemet viszont most a következőkben óhajtom vázolni.

Az orosz bolsevizmus és a pánszlávizmus katonai és politikai célkitűzéseiben megegyezik. Kétségtelen, hogy világnézetük különböző, de mindenképpen számolnunk kell azzal,

[2] A két idézett Horthy-levélben előforduló *dőlt betűs szakaszok* az eredeti dokumentumok részei, a **félkövér betűs szakaszok** pedig a szerző kiemelései.

[3] Szinai Miklós–Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai.* MOL, Kossuth, Bp., 1972[4]. pp. 156–168. (n. 32.)

hogy a bolsevizmus, vagy utódja, a pánszlávizmus, az ellenséges táborban lesz.

A bolsevizmus a pánszlávizmusnál katonailag gyengébb, de kezében van a világforradalmi propaganda fegyvere. A nemzeti pánszláv Oroszország csökkenti ez utóbbi veszélyt, ezzel szemben fokozatosan növeli a nemzeti állam katonai erejét. Ebből a szempontból ítéljük meg a jugoszláv állam előrelátható magatartását is. Itt szeretném megjegyezni, hogy a Jugoszlávia szó a háború utáni idők terméke, és kizárólag földrajzi fogalmat jelent. Jugoszlávia néprajzi, kulturális és vallási szempontból, lelkileg, történelmileg nem létezik. A jugoszláv állam többi népe, a horvát, a macedóniai, a montenegrói, a dalmát és részben a bosnyákok is szerbellenes beállítottságúak.

A szerbek lelki beállítottsága jelenleg bolsevizmusellenes a következő fontos okoknál fogva:

A Karagyorgyevics-dinasztia és a meggyilkolt cári család közötti rokonság.

Jugoszláviában 30-40 ezer orosz emigráns él, akik bizonyos társadalmi állásokat töltenek be, és akiknek módjukban állott mind ez ideig meggátolni Jugoszlávia és a bolsevista Oroszország közeledését.

A szerbek nem tudják elfelejteni azt, hogy a bolsevisták – ha esetleg csak rövid időre is – a korábban hatalmas Oroszországot úgy katonailag, mint politikailag tehetetlenségbe sodorták, és hogy ezáltal Szerbia elvesztette támaszát, amelyre szüksége lett volna megalomániás terve megvalósításához, hogy tudniillik megteremthesse a valódi nagy jugoszláv államot, amely Bulgáriát is magában foglalja.

Ha azonban a jelenlegi Oroszország nemzeti jelleget ölt, akkor a szerbek lesznek az elsők, akik lobogó zászlóval pártolnak majd át az orosz táborba. Ez a remény él minden egyes szerb szívében, és az orosz táborba vezető utat a szerb, véleményem szerint, sohasem fogja azáltal elzárni, hogy az ellenség tábora felé, legyen az akár egy bolsevista Oroszország tábora, letérjen az útjáról. Szerbia lemorzsolódása a kisantantról csak egy esetben volna elképzelhető, nevezetesen, ha Csehszlovákia és Románia nyíltan belép a német táborba, és így szemmel láthatólag ellenséges állást foglal el a francia–orosz táborral szemben.

A pánszlávok táborában elvileg mindenki pravoszláv, tehát görögkeleti vallású, Bulgária és Montenegró kivételével, ez utóbbi kettő a háború óta már nem. A pánszláv táborba egyetlen nemzet tartozik, amely nem pravoszláv vallású: a cseh. Vallásuk, kultúrájuk és egyéb politikai körülmény folytán az ellentáborba, illetve nem a pánszláv táborba tartoznak a következő szlávok: a lengyelek, a horvátok, a szlovének, a bulgárok és a macedónok. Mindezek ellenére mi törekedtünk a szerbekhez fűződő kapcsolatunk barátságosabb formálására. Jobb belátásunk ellenére elnyomtunk minden olyan mozzanatot, amely a szerbek és a magyarok tűrhető kapcsolatainak kialakulása ellen működött.

Annak ellenére, hogy a szerbek a kisantant legjobb katonái, őket tartjuk a kisantant politikailag leggyengébb államának. A 48% anyaországi szerb egymás között sem egységes, és ez a kisebbség szemben áll az összességükben többséget alkotó különböző kisebbséggel, amely kifejezetten ellenséges beállítottságú, és ez az ellenségeskedés, a balkáni szokásoknak megfelelően, helyenként egymás kiirtásává fajul.

Meg vagyunk győződve például arról, hogy a horvátok, mondhatnánk, valamennyien a szerbek ellen fordulnának bármilyen háború esetén, legalábbis passzív ellenállással, szabotázzsal stb.; tehát abban az esetben is, ha a szerbek az olaszokkal viselnének háborút. Egy francia forrás szerint Franciaország Jugoszláviát háború esetén katonailag is a kisantant leggyengébb államának tartja, már csak az anyagellátás nehézsége miatt is.

Véres zavargások, politikai gyilkosságok Jugoszláviában napirenden vannak. A hatalmon levő szerbek ezeket az eseményeket szisztematikusan kommunista akcióknak igyekeznek feltüntetni. Mindezek az akciók távol állanak a kommunizmustól. Egészen paradox módon csak a belgrádi egyetemen folyt kommunista tevékenység, éppen anyaországi szerb egyetemi hallgatók részéről, akiknek minden okuk megvolna arra, hogy meg legyenek elégedve a jelenlegi állapotokkal, mivel ettől a kormányzattól a legtöbbet ők várhatják.

Mindent egybevéve, ha a Balkánon olyan partizánokat keresünk, akik természetüknél fogva az antibolsevista ellentáborba tartoznak, azok csakis horvátok vagy bolgárok lehetnek, de szerbek soha.

Mi teljesen valószínűtlennek tartjuk, hogy a szerbek és az olaszok valaha is őszintén kibékülnek, vagy akár kooperálhatnának. Így tehát Németországnak valószínűleg hamarosan választania kell az alig 6–7 millióból álló elkeseredett ellenségtől körülvett szerbek és a 40 milliónyi olasz között.

Tudomásunkra jutott, hogy német körök Jugoszlávia és Bulgária együttműködéséért (vagyis egy teljes jugo állam létesítéséért) állnak ki, illetve, hogy ilyen értelemben tevékenykednek.

Teljesen eltekintve ennek a kérdésnek nehézségétől (kizártnak tartjuk az ilyen megoldást, kivéve, ha a szerbek kiirtanák a bolgárokat vagy fordítva: a bolgárok kiirtanák a szerbeket), biztos forrásból tudjuk, hogy a franciák és az angolok ebben az irányban ugyanezért a célért dolgoznak.

Valószínűtlen, hogy egy és ugyanazon cél elérése egyidejűleg úgy Németországnak, mint Franciaországnak és Angliának hasznára és javára válnék, fel kell vetni a kérdést, ki téved itt?

Sokkal egészségesebb közeledés megy végbe, egyelőre még feltűnés nélkül, Törökország és Bulgária között. Ezzel együtt járna természetesen a Balkán-szövetség gyengülése.

Törökország a logika minden szabálya szerint a mi táborunkba tartozik, ez egy „autoritás" által kormányzott állam, amely ezenfelül a legutóbbi háborúban a mi oldalunkon állott.

Azt hisszük, hogy a szerbek Németország irányában szemlátomást tanúsított barátságának és rokonszenvének rugója az a remény, hogy Németország nem fogja támogatni a mi revizionista törekvéseinket. Ilyen módon akarják Magyarországot a mai helyzetbe való beilleszkedésre kényszeríteni. És majd ha Magyarország eltemette már revizionista igényeit, akkor kétségtelenül a legcélszerűbb gazdasági megoldás számára az, ha lelkileg is a „Duna-blokkban" oldódik fel. Amikor a kisantant ezt elérte, a szerbek le fogják vetni álarcukat, és a balkán-szlávok forró gyűlöletével fordulnak a nyugati idegenekkel szembe, akiket külön megkülönböztetésül „Svaba" kifejezéssel bélyegeztek meg.

A szerbek teljes következetességgel folytatják ezt a taktikát magyar–horvát vonatkozásban is. A szerbek a horvátok lelkére kötik a propaganda minden eszközével, hogy most jó a kapcsolat Jugoszlávia és Magyarország között, ami leginkább abból tűnik ki, hogy magyar újságok Jugoszlávia ellen és jugoszláv újságok

Magyarország ellen nem folytatnak támadásokat. Ilyen módon akarják a horvátok előtt világossá tenni, hogy a magyaroktól nincs mit várniok, és a legokosabb az volna számukra, ha beletörődnének sorsukba, és lelkileg is beleolvadnának a jugoszláv államba. Abban a pillanatban, amikor ez megtörténne, a szerbek levetnék álarcukat, és a magyarok iránti régi gyűlölség napvilágra kerülne.

Egyébként Jugoszlávia Németországgal szembeni valódi szándékait és érzelmeit legtárgyilagosabban azok a kötelességek és kötelezettségek mutatják meg, amelyeket Jugoszlávia Ausztriának, Németországhoz csatolása esetére vállalt. Ezek a következők:

Jugoszlávia mint a kisantant tagja Ausztria függetlensége mellett döntött, és ezáltal a bledi megállapodás (1935. március 25. és 26.), a belgrádi (1935 augusztus és 1936 május) és végül a vezérkari főnökök bukaresti értekezletének az eredménye alapján (1936 június) kifejezetten köteles Csehszlovákiával és Romániával együttműködni.

A bukaresti vezérkari értekezlet (1936) lényege: mozgósítás, határzár, Genf felhívása stb., és lábhoz tett fegyver melletti tárgyalások, továbbá, hogyha valamely idegen hatalom osztrák területre lép, akkor Jugoszlávia is átlépi az osztrák határt és Csehszlovákiával közösen megépíti a korridort Ausztrián keresztül.

A francia könyvpiacon az utóbbi időben megjelent Henri Pozzi könyve, mégpedig Párizsban, Paul Berger kiadásában. Az egyik könyv címe: „La guerre revient", ebben különösen a 9., 27., 29., 52., 197., 213., 257. és a 325. oldalt érdemes elolvasni. A második könyv címe: „Les coupables". A VIII. (utolsó fejezet) különösen tanulságos.

Nem feltételezhető, hogy egy francia író elfogult volna a szerbekkel szemben, ezért hát igen nagy tárgyilagosságot kell róla feltételeznünk, annál is inkább, mert főleg francia, angol és jugoszláv férfiak kijelentéseire hivatkozik.

A román kérdés. Kétségtelen, hogy amíg Titulescu intézi Románia külügyeit, ennek az államnak a politikája mindjobban az oroszokkal való együttműködés útjára terelődik.

A csehszlovák külügyminiszter kijelentése szerint nemsokára Oroszország és Románia között olyan jellegű szerződés megkötésével kell számolni, mint amilyet Csehszlovákia kötött ez utóbbi állammal.

Maguktól a románoktól nyert biztos értesülések szerint megnemtámadási és ezen túlmenően még kölcsönös segítségnyújtási szerződést fognak kötni Oroszországgal.

Hozzáfűzik azonban, hogy port hintsenek a világ és elsősorban Németország szemébe, hogy az orosz csapatoknak nem fogják megengedni a román területre való belépést. Ezzel akarják elhitetni a románok, hogy az ő szerződésük Oroszországgal lényegesen különbözni fog a csehszlovák–orosz szerződéstől.

Titulescu szofisztikája azonban olyan kézenfekvő, hogy csak az nem lát keresztül rajta, aki nem akar. Magától felvetődik a kérdés, hogy mi értelme van vajon Románia számára a „kölcsönös segítségnyújtási" szerződésnek, hogyha nem engedélyezi az orosz csapatok belépését román területre. Hiszen ilyen segítségnyújtásnak csak egy esetben volna értelme, ha Románia csak Lengyelország ellen viselne háborút. Minden egyéb ellenféllel szemben teljesen értéktelen volna az orosz segítség, ha az orosz csapatok nem léphetnek román területre.

Titulescu megbízható értesülések szerint állítólag nyilatkozatot tett, hogy abban az esetben, ha Csehszlovákia egyedül kerül hadiállapotba Németországgal: Románia nem engedélyezi az orosz csapatok átvonulását, és maga is semleges marad. Románia beavatkozása Csehszlovákia oldalán csak akkor történik meg, ha Magyarország is belép a háborúba. Titulescunak ez megint egy nyilvánvaló szofisztikája; hiszen lehetetlen lokalizálni egy háborút csak Németországra és Csehszlovákiára. Természetellenes volna, ha azok az államok, amelyek le akarnak számolni Csehszlovákiával (elsősorban Magyarország, de Lengyelország és Ausztria is), képesek volnának karba tett kézzel végignézni Németország és Csehszlovákia konfliktusát.

Titulescu szofisztikája tehát átlátszó. Megbízható jelentés szerint Belgrád állítólag közölte Bukaresttel, hogy a szerbeknek semmi kifogásuk sincs az orosz–román szerződés megkötése ellen.

Krofta nemrég (július elején) állítólag kijelentette, hogy azért halasztották el az egyezséget Románia és Oroszország között, mert Románia azt a feltételt szabta, hogy Oroszország írásban és határozottan ismerje el Besszarábia bekebelezését. Ez egy leplező manőver, mivel Románia 300 millió cseh korona hitelt kapott az orosz–cseh vasúti vonal román területen keresztül való kiépítésére.

Azt hallottam egy oldalról, hogy bizonyos német körök véleménye szerint Olaszország közeledni akar Oroszországhoz, hogy ezáltal eltávolodjék Németországtól.

Én a magam részéről teljesen indokolatlannak tartom ezt a feltevést. Az olaszok a távolabbi jövőt tisztán a bolsevizmussal, illetőleg a pánszlávizmussal való leszámolásban látják. Az olaszok tisztában vannak azzal, hogy a szlávok népszaporulata százalékban sokkal magasabb, mint a románok és germánok születési szaporulata; ilyen módon nemsokára a szlávok lesznek számszerű túlsúlyban Európában. (Burgdörfer német professzor számításai szerint ez az arány 1960-ra fog kialakulni.) Az olaszok tehát a szlávokkal való nagy leszámolásra számítanak, amikor is a győzelem eléréséhez az európai román és germán népeknek egy táborban kell lenniök. Olaszország a nagy leszámolás időpontjáig meg akarja teremteni mindazokat a politikai és katonai előfeltételeket, amelyek lehetővé teszik számára ezt a leszámolást, vagyis: lehetőleg meg akar erősödni arra az időpontra; és a többi állammal kapcsolatos minden egyéb differenciát, természetesen saját maga javára, likvidálni akar.

Ezért, meggyőződésem szerint, szó sem lehet arról, hogy az olaszok az oroszokkal – legyenek azok akár szovjet-oroszok, akár nemzeti oroszok – valaha is közös táborban lehetnének. Ha Olaszország idő- vagy térbeli előnyök elérése végett közeledik az oroszokhoz, vagy legalábbis nem vicsorítja rájuk a fogát, ezt nem lehet tőle rossz néven venni, és ezt az olaszok machiavellisztikus vonalvezetése magyarázza.

Olaszország szokatlanul szerencsés külpolitikáját hosszú idő óta a „sacro egoismo" elve irányítja. Ha ezt már a világháború előtt felismerik, meg lehetett volna takarítani azt a meglepetést, amit a hármas-szövetség tagjának az ellenség táborába történt átmenete okozott. Olaszországot a fenti elv szükségszerűen vezette oda.

Olaszország most sem Németországtól, sem Magyarországtól, sem Ausztriától területileg nem kaphat semmit, nem is akar; a jövőre vonatkozó magasröptű álmait csakis Franciaország (Tunisz, Korzika, Délkelet-Franciaország?) és Anglia (Földközi-tenger keleti és közép részének uralma?) terhére valósíthatja meg. Ezért tartom igen valószínűtlennek a Stresa-front visszaállítását. Ha az

utóbbi mégis újra feltámadna, a legközelebbi háború kitörésekor össze fog omlani, mert a „sacro egoismo" elve Olaszországot szükségképpen a német táborba fogja vezetni.

Azt is hallottam, hogy berlini körökben helyeselnék azt, ha Magyarország Ausztria példáját követve, kijelentené egyenjogúságát a felfegyverkezés terén.

Ennek a magatartásnak Magyarország részéről kevés értelme volna, és csak azt eredményezné, hogy Genf figyelmét, amely oly hosszú időn át irányult és az utóbbi időben valamennyire csökkent, újra Magyarországra vonná.

Magyarország katonai szempontból már évek óta nem tartja magát a trianoni szerződéshez. Hiszen lelkileg nem is fogadta el soha. Építi a hadseregét és felszereli olyan mértékben, ahogyan anyagi körülményei ezt egyáltalán megengedik.

A kisantant és különösen Franciaország szívesen látná, ha Magyarország Genfben egyenjogúsági kérelemmel jelentkezne. A budapesti francia katonai attasé már négyszer előhozta ezt a gondolatot hírirodánk vezetőjének. Ellenségeink szándéka: megvásároltatni velünk a fegyverkezés egyenjogúságára vonatkozó nagylelkű engedélyüket. Elsősorban a felfegyverzés és felszerelés korlátait akarják megszabni, és ezáltal egy közvetlen ellenőrzést gyakorolni. Továbbá azt szeretnék, hogy Magyarország mondjon le a revíziós igényeiről, és amennyiben ez nem volna teljesen elérhető, úgy legalább bizonyos időtartamra – mondjuk 25 évre – vállalja követeléseinek ezt a feladását.

Álláspontunk ezzel szemben a következő: felszerelésünk és felfegyverzésünk korlátozásáról és külső ellenőrzésről természetesen szó sem lehet. Még kevésbé revíziós igényeink feladásáról. Az elszakított területeken élő fajtestvéreinkben csak úgy tarthatjuk a lelket, ha nem raboljuk el tőlük a revízió reményét. Abban a pillanatban, amikor azt érzik, hogy az anyaország elhagyja őket, lelkileg elvesztek számunkra. Mivel gyakorlatban keresztülvisszük az egyenjogúságot, ezért az erre vonatkozó nyilatkozat fölösleges.

Annak kicsi a valószínűsége, hogy két vagy három felfegyverzett európai állam konfliktusát lokalizálni lehetne.

Nem érdektelen megemlíteni, hogy angol vélemények számolnak az utóbbi lehetőséggel, vagyis hogy az egész csehszlovák

kérdés fegyveres beavatkozással menet közben izolálva megoldható volna anélkül, hogy a franciák és az oroszok beavatkoznának. Ez a megoldás volna Magyarország számára természetesen a legkellemesebb. De előkészületeinket nem szabhatjuk a kedvező esethez, hanem éppen ellenkezőleg: a legkedvezőtlenebbhez.

A legkedvezőtlenebb eset Magyarország számára a következő: A kisantant-hadseregek legjózanabb haditerve mindenekelőtt Magyarország lerohanása volna, és ehhez a kisantant-seregek zömének a bevetése az összes többi front átmeneti mellőzése mellett.

Ezzel a módszerrel a nagyszámú túlerő könnyűszerrel, aránylag rövid idő alatt elérheti – az egész magyar hadsereg megsemmisítése vagy teljes leszorítása mellett – Magyarország egész területének elfoglalását. Csakis így lehetséges, hogy a kisantant három hadserege szoros kapcsolatban együttműködjék és a maga részéről a belső vonalon helyezkedhessen el. Ez lényegesen megkönnyítené az anyagiakra vonatkozó megállapodást is a három kisantantbeli hadsereg között, úgy hogy az utánpótlási probléma is, amely a jugoszláv hadsereg számára egyébként szinte megoldhatatlan, egy csapásra megoldódnék.

Ha tehát lerohannák Magyarországot, akkor a háború kitörése után nem túlságosan hosszú időn belül kereken 80–100 hadosztály sorakozhat fel az Adriától a német–csehszlovák határig terjedő fronton. Ezekhez a hadosztályokhoz még hozzá kell számítanunk az orosz haderőt, amelyet Oroszország ezen a hadszíntéren még bevetne. Ezért nemcsak Magyarország szűkkeblű érdeke az, hogy saját területét nem akarja prédának odadobni az ellenséges megszállóknak, hanem Németországnak és Olaszországnak is elsőrendű érdeke Magyarország lerohanásának meggátlása a kisantant részéről.

Sikerünk lényeges feltétele, hogy Németország és Magyarország (esetleg Ausztria és Lengyelország segítségével) a maga részéről lerohanná Csehszlovákiát, és ezáltal eltávolítaná Európának ezt a rákos daganatát. Így Magyarország nemcsak jelentős hátvédet kapna, hanem az összes, ezen a harctéren felszabaduló erőit és anyagi eszközeit latba vethetné valamely más fronton (esetleg az immár beérkező orosz erők ellen).

A lerohanásnak viszont előfeltétele a „prevenire". Csehszlovákia legázolásának megvalósításához a háború kitörésekor Magyarország összerejének kétharmadát kellene bevetnie ezen a harctéren.

Én hiszem, hogy a mi reményünk nem indokolatlan, és hogy az előbb említett bevetés esetén, rövid időn belül elfoglaljuk Felső-Magyarország egész területét, ha ott csakis Felső-Magyarország vidékéről kiegészülő csehszlovák csapat állna velünk szemben.

Magyarország feje felett eddig állandóan az ellenséges preventív háború Damoklész kardja függött. Ez a lehetőség mindinkább csökken, viszont a valószínűség, hogy saját maga választhatja meg a támadás időpontját, növekszik.

Az időpont meghatározásának ez a lehetősége még további előnyt is jelentene Magyarország számára, ha a mozgósításnál két-három napos előnyre tudnánk szert lenni, akkor rajtaütéssel elfoglalhatjuk mindazon területeket, amelyek határaink mentén terülnek el, és amelyek fajtestvéreink által összefüggően lakottak. Így egy csapásra bekebelezhetünk 2–3 millió magyart (akiket természetesen azonnal légiók alakítására hívnánk be), és területileg az ellenségtől olyan vidékeket tudnánk elragadni, amelyek számukra anyagi ellátásuk szempontjából igen értékesek.

Távol áll tőlünk, hogy a háborút sürgessük, mert tudjuk, hogy mit kockáztatunk. Egy elvesztett háború Magyarországot eltüntetné a térképről. De előbb-utóbb be kell következni a katasztrófának, és erre a pillanatra mindnyájunknak fel kell készülni. **Az emberiség számára nincs nyugalom, biztonság és boldogság, míg a szovjetet el nem tapossuk.**

Horthy

Horthy doktrínája a Szovjetunióról vagy az Orosz Birodalomról teljes mértékben megegyezik Hitlerével abban, hogy Oroszország államiságát – nyugodjon az szláv vagy bolsevik alapzaton – mindenképpen meg kell semmisíteni. Ez teljesen egyértelműen kitűnik az 1941-ben Hitlernek címzett bizalmas fejtegetéséből, amiről csak a „Horthy Miklós titkos iratai" c. könyv 1962-es megjelenése óta tud a közvélemény. Sajnos, a többszöri kiadás dacára ez a felbecsülhetetlen értékű dokumentumokat tartalmazó mű még napjainkban sem eléggé ismert.

HORTHY MIKLÓS LEVELE HITLERHEZ A „BOLSEVISTA VESZÉLYRŐL", NÉMETORSZÁGNAK A SZOVJETUNIÓ ELLENI HADJÁRATÁRÓL ÉS MAGYARORSZÁG TOVÁBBI DÉLI REVÍZIÓS IGÉNYEIRŐL[4]

1941 április közepe

E sorsterhes időkben kényszerítve érzem magam arra, hogy az Ön értékes idejét egy félórára igénybe vegyem, és saját gondolataimat közöljem. Különböző vetületekből másként látják a helyzeteket, ezért én részemről mindig örülök annak, ha valaki – olyan személy, akit általában érdemes meghallgatni – saját szempontjából világít meg egy problémát, még abban az esetben is, ha én már valamely irány mellett döntöttem. Természetesen semmi sem áll tőlem távolabb, mintsem hogy valamiféle befolyást kívánnék gyakorolni; **erről a levélről egyébként senki sem tud, s én *soha* sem fogok róla beszélni, még esetleges emlékirataimban sem.**

Feltételezem, hogy excellenciád át van hatva attól a tudattól, hogy én mindenkor híven Németország mellett állok. Ezt azért említem, mert ennek a levélnek nem lenne értelme, ha ez másképpen volna, s azt is alá kívánom húzni, hogy nem saját érdekeket tartok szem előtt.

A békediktátumok következtében az egész világ csatatérré változott. (Elvek harcolnak a világ uralmáért.) Ha e harcnál a nyugati kultúra jövőjére gondolunk, amelyet az emberiség hősei évezredek során építettek fel, az az érzésünk támad, hogy a legnagyobb veszély, amely mindnyájunkat fenyeget, a vörös kommunizmus. A kommunizmus célja, hogy a kultúrát megsemmisítse és a világot uralma alá kényszerítse. Tízezreket gyilkoltak le az összes elképzelhető perverz halálnemmel és kínzással csak azért, mert nacionalista módon gondolkoztak vagy művelt emberek voltak. A pók hálója közepén ül és várja, hogy valahol az éhség, a kimerülés és az elégedetlenség a hálójába hajtsa a zsákmányt. **Meggyőződésem szerint nem jöhet boldogság, béke és nyugalom, amíg szovjethatalom és ez az óriási Oroszország fennáll, amely csak terrorral kormányozható – akár a cár, akár a kommunisták által.** Oroszországban tudomásom szerint 118 nemzetiség él, az országot 46 nyelven kormányozzák; miért kell a mongolnak, kirgiznek, baskíroknak stb. vagy a ruténeknek oroszoknak lenniük. Ma szovjet köztársaságok vannak; ha ezeket önálló államokká tennénk, a kérdés meg lenne oldva. **Németország néhány hét alatt elintézhetné az emberiség e legfontosabb munkáját, melyet a történelem meg évszázadok után is áldana.** Az Anglia elleni harc repülőgépekkel, tengeralattjárókkal stb. nyugodtan továbbfolyhatna, Anglia vagy Amerika partraszállása a kontinensen elképzelhetetlen volna. Ugyanakkor egy angliai partraszállás ezer veszéllyel járna, és még ha tökéletesen sikerülne is, nem hozna döntést, mert a háború tovább folyna Kanadából, illetve Washingtonból irányítva, a hatalmas haditengerészetre támaszkodva.

Ha azonban Oroszország kimeríthetetlenül gazdag természeti kincsei német kézben lennének, a végtelenségig ki lehetne tartani.

Ami Erdélyt illeti, tökéletesen megértettem önt. Sohasem kívánok önnek nehézségeket okozni; tudunk várni. Körülbelül az egész világot ismerem, de a román az egyetlen faj, amelyet megvetek. Ott mindenki lop, hazudik és csal, mindenki megvásárolható és rövid történelmük folyamán minden barátjukat és szövetségesüket elárulták és becsapták. Régi határainkra nemcsak stratégiai okokból van szükségünk, hanem azért is, mert a Duna az egyedüli szabad út Magyarország számára a tengerhez, és mert a Vaskapu e forgalom kulcspontja, melynek akadálytalan használatától függ az ország gazdasági élete és tengerentúli kereskedelmének szabadsága. Magyarország több évszázados munkával alakította a Dunát mindenkor hajózható folyóvá, és megnyitotta a Vaskapu zuhatagait a hajózás számára. Az egész Alföldet megvédtük az árvíztől – normális időjárást feltételezve – a legnagyobb európai folyószabályozási rendszer kiépítése útján és több mint 7000 km hosszúságú gátrendszer által 11,6 millió hektár megművelhetőségét biztosítottuk. A nagy víztelenítő csatornák építésével (Ferenc-csatorna, Temes-Béga csatorna, Ferenc József-csatorna), melyek egyidejűleg a hajózást is szolgálják, kiterjedt

[4] Szinai Miklós–Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai.* pp. 296–300. (n. 58.)

mocsárterületeket tettünk az ország legtermékenyebb vidékeivé és betelepítettük őket, különösen az ország déli részében, a Tiszántúlon és a Duna–Tisza közén. Telepesekként itt idegen bevándorlók is számításba jöttek, akik két kezük szorgos munkájával boldogabb jövőt alapíthattak magyar földön. Így lett a Bácska és a Bánát, kevert lakosságával, a munka áldott tájává, az ország leggazdagabb gabonatárává.

Érthető, hogy Magyarország trianoni megcsonkításakor a szomszédok mohó vágya éppen ezekre a területekre irányult, s arra törekedtek, hogy olcsón sajátítsanak ki olyan kultúrtájakat, amilyeneket elmaradt mezőgazdaságuk folytán saját országukban nem voltak képesek megteremteni. Ezt a békediktátum által szankcionált országrablást természetesen mindig erőszakcselekedetnek tekintjük, minthogy sem jogi, sem erkölcsi alapja nincs. A Románia és Szerbia részéről a béketárgyalások során keresztülvitt területi igények ezenkívül még a szükséges élettér érvével sem rendelkeznek. Elegendő, ha arra utalok, hogy Szerbia egyike Európa legkevésbé sűrűn lakott területeinek, míg Románia hatalmas parlagi területeinek egyetlen hektárját sem tette megművelhetővé, és egyetlen kilométer gátépítéssel sem nyert termőföldet óriási mocsaraiból. Azonkívül, hogy életterét biztosítja, a Duna Magyarország számára mint termesztés határ is elsőrendű jelentőségű, és ebből a szempontból tekintve is világosan kidomborítja a trianoni határok tarthatatlanságát a Magyar Királyság déli részében. Ha végül figyelembe vesszük, hogy a Duna jelenti Magyarország számára az egyedüli szabad utat a tengerhez, s hogy a Vaskapu e hajózási forgalom kulcspontja, melynek akadálytalan használatától függ az ország gazdasági élete és tengerentúli kereskedelmének szabadsága, akkor világossá válik, hogy a Vaskapunál uralkodó viszonyok minden másnál inkább állnak az ország politikai érdekének gyújtópontjában, sőt Németországénak is.

Horthy

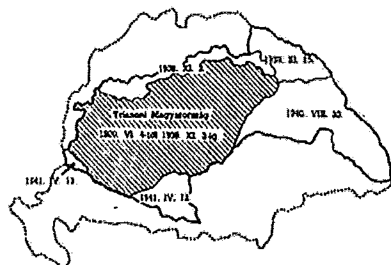
7.1. Horthy határrevíziós politikája és annak eredménye

Horthy elkötelezettsége majd kitartása Hitler mellett a nagy magyar határrevíziós politika terén eredményeket, a trianoni határok békés korrekcióját hozta. 1938 és 1941 között Hitler adta Magyarországnak – vagy nagyvonalúan engedte, hogy szövetségese elfoglalja – a Felvidék déli sávját, Kárpátalját, Észak-Erdélyt, a Muraközt, a Muravidéket, a baranyai háromszöget és a Bácskát.

Íme, a beérett revíziós politikai gyümölcsei egy korabeli térképen. A gyümölcs sokadik harapás után egyre inkább keserű ízt hagyott, méregdrága áráról már nem is beszélve. A magyar társadalom lassan 70 éve képtelen megemészteni a kezdetben sikeresnek tűnő németbarát külpolitika kudarcát, s annak máig ható következményeit. A Magyar Királyság azzal, hogy Hitler szövetségesekévé vált és beállt a Harmadik Birodalom uszályába örökre elveszítette a tragikusan igazságtalan trianoni békediktátum tisztességes felülvizsgálatának lehetőségét. Hazánk majd' egymillió magyar drága életével-vérével és sorozatos becstelenségek elkövetésével fizetett Hitlernek-Hitlerért. Ám hiába az emberi ésszel szinte felfoghatatlan áldozat, hiszen Trianon egyszer mint politikaföldrajzi realitás, másszor mint történelmi trauma mindmáig megmaradt.

1. Magyarország 1942-ben

2. Magyarország területgyarapodásai

Trianoni Magyarország (1920. június 20—1938 november 2) 1938. nov. 2-án	Terület négyzetkilométerben	Lélekszám
Trianoni Magyarország (1920. június 20—1938 november 2) 1938. nov. 2-án	93,063	9,314,323
Gyarapodás 1938-ban (Felvidék)	12,103	1,058,324
Gyarapodás 1939-ben (Kárpátalja)	12,171	697,788
Gyarapodás 1940-ben (Észak-Erdély)	43,492	2,573,185
Gyarapodás 1941-ben (Délvidék)	11,475	1,024,876
Magyarország 1942-ben	172,204	14,668,496

A mai Magyarország határai:

Nyugati német határ	432 kilométer
Szlovák határ	858 kilométer
Északkeleti német határ (a német felségjog alá vont Szovjetorosz területek)	350 kilométer
Román határ	1031 kilométer
Temesközi (Bánsági) határ	216 kilométer
Horvát határ	598 kilométer
Összes határok hossza	3491 kilométer

A világ magyarjainak száma:

Magyarországon él	11,097,000 magyar
Az utódállamokban (Szlovákia, Románia, a Jugoszláviából megmaradt rész és Horvátország területén)	1,187,000 magyar
Egyéb államokban (Ebből az Amerikai Egyesült Államokra 550,000 jut)	910,000 magyar
A világ magyarjainak száma az 1940. év végén	13,203,000 magyar

Magyarország 100,000 lélekszámon felüli városai:

Budapest	1,162,832
Szeged	136,375
Debrecen	125,960
Kolozsvár	110,418
Szabadka	100,834

1941-ben az áprilistól júniusig tartó vészterhes időszakban elérkezett a Hitler adta területekért való fizetség ideje. A náci diktátor jó előre megmondta, hogy „aki rész akar venni a lakomán, az vegyen részt a főzésben is." Mint polgári gondolkodású, tudós személyiség gróf Teleki Pál miniszterelnök, nem akarván Magyar-

országot egy sötét nemzetközi kalandba vezényelni, inkább feláldozta életét, mintsem, hogy nevét adja a revíziós politika beláthatatlan következményekkel járó folytatásához.

Teleki miniszterelnök már Hitler Észak-Erdéllyel kapcsolatos nagylelkűségét sem akarta (kritikátlanul) elfogadni. A Teleki és Horthy közötti telefonbeszélgetésen – Horthy a Várban, Teleki bécsi szálláshelyén, ahol a döntőbíróság tárgyalásának idején tartózkodott –, a kormányfő igen éles hangon ellenezte a Horthynak felajánlott újabb határrevízió, lényegében a második bécsi döntés elfogadását. Mindezt gróf Dessewffy Gyula ott és akkor Teleki szobájában hallotta.[5] Gróf Teleki Pál miniszterelnök a halált választotta, hogy ezzel nyomatékos, figyelmeztető jelt adjon felelős kortársainak. Ekkor veszítik el Horthyra gyakorolt befolyásukat azok a tekintélyes főúri és részben úri (nagytőkés) körök, amelyek nem akartak katonailag szembefordulni az angolszász politikai irányzattal. Arra kérdésre, hogy Horthy miként kapcsolódott be „a hitleri diplomácia konyháján folyó főzésbe", Ujszászy István vezérőrnagy 1946. január 9-én írt, az alábbiakban idézett tanúságtevése roppant fontos válaszként szolgálhat. Sajnos ez az Ujszászy-anyag eddig nem kapta meg a szakirodalomban a megérdemelt figyelmet és a szélesebb közvélemény előtt sem igazán ismert.[6] A Szovjetunió elleni hadba lépésről kialakítandó kép teljességéhez szükséges továbbá Werth Henrik tábornok, a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnökének vallomása arról, hogy a Szovjetunió elleni hadjárat megindításban szerepet kapott-e egy, a németek szülte és Werth kivitelezte összeesküvés Horthy háta mögött? Esetleg közös akcióról, döntésről volt szó, melyben Horthy, Werth és a német fél együtt ragadták meg a magyar hadba lépés kínálkozó lehetőségét a casus

[5] Dessewffy Gyula mindezt lakásomon magnóra mondta, amikor Korom Mihály professzorral és velem beszélgetett történelmi élményeiről.

[6] Az Ujszászyval kapcsolatos ÁVH-anyaghoz lásd: Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából.* Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Corvina, Bp., 2007. Különös tekintettel: Szita Szabolcs: Ujszászy István utolsó évei. Ujszászy a Szovjetunióban, Ujszászy temetése. pp. 168–171. (A témához továbbá: Romsics Ignác: *Egy kémfőnök életútja.* In: Magyar Nemzet, 1993. május 22.)

bellinek tökéletes kassai bombázással, hogy a németellenes magyar főnemeseket és a hazai pénztőkét is a háború megindítása mellé állítsák, vagy legalább semlegesítsék. Még mindig vannak fel nem tárt levéltári iratok e tárgykörben, így valószínűsíthető, hogy a jövőben újabb részletek megismerésével lehetünk gazdagabbak. Addig is érjük be Ujszászy István, Werth Henrik és Friedrich Paulus vezértábornagy, a Sztálingrádnál bekerített 6. német hadsereg parancsnokának szovjet hadifogságban tett tanúvallomásaival.

Fordítás, németből

Magyar vezérőrnagy
Ujszászy István

ÖSSZEFOGLALÓ[7]

I. A Szovjet-Oroszország elleni magyar–német háború előkészítéséről

1. Bevezetés

Alulírott, Ujszászy István magyar vezérőrnagy. 1939. V. I-től 1942. VII. 1-ig a M. Kir. Honvéd Vezérkar 2. osztályának (hírszerzés, kémelhárítás) főnöke.

Ebben a beosztásomban, megbízható forrásokból szereztem tudomást azokról az ismert kegyetlen és kérlelhetetlen módszerekről, amelyeket a fasiszta hatalmak, különösen a Harmadik Birodalom részéről Szovjet-Oroszország ellen alkalmaztak. Szörnyű

[7] Moszkva, 1946. január 8. Az eredeti orosz nyelvű dokumentum fordítása. A vallomás egyes részleteit a nürnbergi perben a szovjet vádhatóság idézte. (Lásd: CGAOR SzSzSzR, F.7021. op.148.; d.119, II. 1–13.) A dokumentumot orosz nyelven is publikálták: Нюрнбергский процесс. Сборник материалов Нюрнбергского процесса над главными немецкими военными преступниками в двух томах подготовлен под редакцией К. П. Горшенина (главный редактор), Р. А. Руденко и И. Т. Никитченко. Государственное Издательство Юридической литературы. Москва, 1954. Том I. С. 389–390. Az Ujszászy-vallomásban említett német főtisztek nevei közül több is hibásan szerepel a szövegben, ezeket a következő adatbázis alapján kijavítottuk: http://www.lexikon-der-wehrmacht.de

volt látnom azoknak a tömeggyilkosságok sokaságát is, amelyeket a német fasiszta Harmadik Birodalom által elfoglalt országok polgárai és a zsidók ellen elkövettek.

Számomra gyorsan világossá vált, hogy a német önzés, a mi országunkat is a saját politikai céljai érdekében használja fel, katonai és gazdasági vonatkozásban súlyosan kizsákmányolja és a szakadékba taszítja. 1942-ben arra a meggyőződésre jutottam, hogy a „gyilkosok és rablók" nem lesznek képesek a háborút megnyerni.

Mindig demokratikus, humánus és liberális gondolkodású ember lévén, felismertem, hogy hazám érdekei a fasiszta hatalmakéval ellentétesek.

A békés Szovjet-Oroszországnak a Harmadik Birodalom elleni orvtámadása, az általa alkalmazott becstelen eszközök, beosztásomnál fogva ismertek voltak előttem.

Jelenleg élek a lehetőséggel és a következőkben mindazt leírom. amit erről tudok, mivel számomra ismertek a bűnösök, akiket a háborúért felelősség terhel. Ebben kizárólag az a cél vezérel, hogy ők soha többé ne fenyegethessek a békét.

II. A Szovjet-Oroszország elleni háború Németország és Magyarország általi előkészítése

1. Halder levele

1940 novemberében kihallgatásra jelentkezett Werth Henrik vezérezredesnél, a Magyar Királyi Vezérkar főnökénél Günther Krappe[8] vk. ezredes, budapesti német katonai attasé, a német véderők vezérkari főnöke, Halder[9] vezérezredes levelével.

[8] Günther Krappe (1893–1981), altábornagy. 1939 és 1941 között Németország budapesti követségének attaséja.

[9] Franz Halder (1884–1972), tábornok, vezérkari főnök. 1938 augusztusában Hitler kinevezte a szárazföldi haderők főparancsnokságának (OKH) vezérkari főnökévé, majd a Szovjetunió elleni hadjárat kudarca után, 1942 szeptemberében menesztette. Utóda Kurt Zeitzler lett.

Ebben a levélben Halder tájékoztatta Werth-tet arról, hogy 1941 tavaszán, „ha szükséges, erővel kell kényszeríteni Jugoszláviát egyértelmű álláspont elfoglalására, egy lehetséges orosz hátbatámadás megelőzése érdekében".

Werth azt válaszolta, hogy egyetért Halder véleményével, de attól tart, hogy a magyar hadsereg fegyverzete az idő szerint nem alkalmas egy Szovjet-Oroszország elleni háborúra.

Halder leveléről és az arra adott válaszról Werth vezérezredes közvetlenül tájékoztatott

2. Magyar fegyverzet-korszerűsítési bizottság Berlinben

Ezt követően magyar fegyverzet-korszerűsítési bizottság kapott meghívást Berlinbe. A bizottság a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium anyagi főcsoport-főnökségének (Ruszkiczay-Rüdiger[10] vezérőrnagy) szaktisztjeiből állott, és 1940 decemberében utazott Berlinbe.

A magyar igények a következők voltak:

a) a Magyarországon hiányzó, „Göring" elnevezésű, 10 cm átmérőjű tábori löveg;

b) korszerű tankok és páncélozott járművek, két gépesített dandár számára. Messerschmitt–109-es vadászrepülőgépek.

A németek ígéretet tettek az igények részleges teljesítésére.

A fegyverzet-korszerűsítési bizottság németországi kiutazásáról, akkori beosztásomnál fogva, hivatalos úton szereztem tudomást.

3. Bartha vezérezredes németországi látogatása

1940 decemberében, Wilhelm Keitel tábornagy, az OKW főnöke, Berlinbe hívta Bartha Károly vezérezredes, magyar honvédelmi minisztert, az alábbiak miatt:

a) személyes megbeszélés a fegyverzet-korszerűsítés kérdéséről;

b) Németország és Magyarország 1941. évi közös katonapolitikai tervének kidolgozása.

[10] Ruszkiczay-Rüdiger Imre (1889–1957), vezérezredes, Nagybaczoni Nagy Vilmos és Csatay Lajos honvédelmi miniszterek helyettese.

A meghívást Homlok Sándor vk. ezredes, berlini magyar katonai attasé vette át. Egyidejűleg én hasonló meghívást kaptam Canaris[11] tengernagytól, az OKW külügyi osztálya, az „Abwehr" főnökétől. Bartha vezérezredes, honvédelmi miniszternek 1941 januárjában kézbesítették a meghívást.

Kíséretének tagjai voltak:

a) Gaál Iván őrnagy, segédtiszt;

b) Ruszkiczay-Rüdiger Imre vezérőrnagy, a honvédelmi minisztérium anyagi főcsoport főnöke;

c) László Dezső vk. ezredes, a vezérkar hadműveleti osztályának vezetője;

d) Sárkány Jenő vk. ezredes, a honvédelmi miniszter szárnysegéde.

A bizottság megbeszélései Berlinben:

a) Bartha vezérezredes Hitlerrel, Ribbentroppal, Keitel és Kesselring[12] tábornaggyal; Ruszkiczay-Rüdiger vezérőrnagy Fromm[13] vezérezredessel. Georg Thomas altábornaggyal és Bächer[14] vezérőrnaggyal a légügyi minisztériumból;

b) Ujszászy vk. ezredes Canaris tengernaggyal.

Ekkor mi a következőkről tárgyaltunk:

a) 1941 tavaszán tisztázni kell a jugoszláv helyzetet, a szovjet hadsereg részéről történő hátbatámadás veszélyének megelőzése végett;

b) Ezekben az esetekben számítanak Magyarország közreműködésére.

[11] Wilhelm Canaris (1887–1945). Német tengernagy, 1935-től a katonai hírszerzés, az Abwehr vezetője. 1944 februárjában leváltották, majd a Hitler elleni júliusi merénylet után letartóztatták, koncentrációs táborba szállították és kivégezték.

[12] Albert Kesselring (1885–1960). 1941–45 között a Délnyugat hadseregcsoport parancsnoka Olaszországban és a földközi-tengeri hadszíntéren.

[13] Friedrich Fromm (1888–1945), vezérezredes, a II. világháború idején a Tartalékhadsereg (Ersatzheer) parancsnoka. Bár tudott a Hitler ellen tervezett merényletről, de nem akadályozta meg azt, s annak kudarcát követően Hitler parancsa ellenére személyesen intézkedett az „összeesküvők" agyonlövéséről, ezzel próbálva menteni magát. 1944 szeptemberében elbocsátották a hadseregtől és 1945 márciusában kivégezték.

[14] Rudolf Bächer (1880–1947)

A magyar honvédséget felszerelik 10 cm-es tábori lövegekkel, valamint egy dandár kiállításához elegendő korszerű tankokkal és páncélozott járművekkel.

Magyarországnak 15 operatív hadosztályt kell Németország rendelkezésére bocsátania a Szovjet-Oroszország elleni háborúhoz (ebben 3 gépesített, 1 lovas és 1 harckocsi hadosztályt); Kárpátalján 1941. VI. l-ig befejezni az erődítések építését, elősegíteni a német erők áthaladását a magyar–jugoszláv és a magyar–szovjet határövezetbe, biztosítani az ellátmány áthaladását Magyarország területén. Az előkészületek operatív részleteinek kidolgozására később kerül sor, a német vezérkar Magyarországra küldött képviselői közreműködésével.

Magyarország a háborúban való részvételéért, politikai kompenzációként, területeket kap Jugoszláviából és Szovjet-Oroszországból (a régi halicsi hercegséget, a Kárpátoktól a Dnyeszterig).

Canaris tengernagy engem a következőkre kért: végezzünk felderítést a Bácskában és a jugoszláviai Bánát területén, engedélyezzük Erwin Lahousen[15] német vk. ezredes számára politikai ügynökök toborzását a határ menti övezetben élők köréből, szervezzünk diverziós és bomlasztó tevékenységet Jugoszláviában, folytassunk intenzív felderítést a magyar és a régi lengyel határ közötti területen, az észak felé vezető Krakkó–Lemberg vasúti fővonal mentén, nyújtsunk segítséget gróf Marogna-Redwitz[16] vk. ezredesnek, a bécsi „Abwehrstelle" vezetőjének, Szovjet-Oroszország elleni ügynökök toborzásához. Egyidejűleg Canaris a 2. vkf. állományába tartozó tiszteket hívott meg az „Abwehr" krakkói és varsói megfigyelő pontjaira.

A magyar küldöttség tudomásul vette a német kívánságokat; Bartha vezérezredes megígérte, hogy mindezt jelenteni fogja a kormányzónak és a kormánynak.

[15] Erwin Lahousen-Edler von Vivremont (1897–1955), osztrák származású főtiszt, a háború végén (1945 január) vezérőrnagy az Abwehr állományában. Tudott róla és támogatta a Hitler-ellenes merényletet.

[16] Rudolf Graf von Marogna-Redwitz (1886–1944). 1938-tól az Abwehr bécsi szervezetét (Abwehrstelle Wien) vezette. Részt vett a Hitler elleni merényletben, ezért letartóztatták és 1944-ben kivégezték.

Bartha jelentése alapján Horthy kormányzó beleegyezését adta a Szovjet-Oroszország elleni preventív háborúhoz, de ellenezte Magyarország fegyveres fellépését Jugoszlávia ellen.

Gróf Teleki Pál miniszterelnök mindkét háborút hevesen ellenezte, és határozottan tiltakozott az ellen is, hogy a német haderő Magyarországon átvonuljon. Különösen veszélyesnek tartotta Jugoszlávia és Szovjet-Oroszország felkínált területeinek elcsatolását. Ő közvetlen, békés párbeszéd során akarta felvetni a területi kérdéseket Jugoszláviának.

A küldöttség más tagjainak berlini megbeszéléseiről, továbbá a kormányzó és a miniszterelnök döntéséről részben László vk. ezredes tájékoztatott.

A Bartha által vezetett magyar küldöttség megtekintette továbbá a nyugati fronton a belgiumi erődítményeket, nevezetesen Lille-t, Dunkuerqe-t, Saint Quentint, Flandriában, az Argonne-i erdőben, valamint Metzet, a Maginot és a Siegfried-vonalat.

4. Kinzel ezredes budapesti látogatása

Eberhard Kinzel[17] vk. ezredes, a német OKH[18] „külföldi hadseregek" osztályáról, 1941 márciusában átadta Budapesten Werth vezérezredesnek Halder vezérezredes levelét.

Ez a levél Németország sürgető követeléseit, miszerint Magyarország a Jugoszlávia ellen bekövetkező háborúhoz mozgósítsa a II. székesfehérvári, a III. szombathelyi, a IV. pécsi, az V. szegedi hadtestet, továbbá Szovjet-Oroszország ellen mozgósítson 15 operatív hadosztályt, köztük 2 lovashadosztályt, 2 gépesített dandárt, 1 hegyivadász dandárt.

A levélben azt is jelezték, hogy Paulus altábornagy vezetésével német küldöttség jön Budapestre a közös hadműveletek összehangolása, és a német csapatok Jugoszlávia felé történő magyarországi átvonulásának biztosítása céljából.

[17] Eberhard Kinzel (1897–1945), tábornok, az Abwehr Idegen Véderők Osztályának „Kelet"-csoportját vezette.

[18] Oberkommando des Heeres (OKH). A szárazföldi haderő főparancsnoksága. Főparancsnoka 1938. február 4. és 1941. december 19. között Walther von Brauchitsch (1881–1948) vezértábornagy (Generalfeldmarschall) volt.

Werth a levélre adott válaszában meghívta a német küldöttséget Budapestre, továbbá közölte Magyarország hozzájárulását a Jugoszlávia elleni háborúhoz, és azt, hogy e célból 3 (I.; IV.; V.) hadtestet fog kiállítani. Ami a Szovjet-Oroszország elleni háborút illeti, abba elvileg beleegyezett, és a VIII. hadtest illetve Halder követelésére, lehetőség szerinti gépesített egységek mozgósítását helyezte kilátásba. Erről engem, a levél másolatának bemutatásával, személyesen Kinzel német vk. ezredes tájékoztatott.

5. Paulus altábornagy budapesti megbeszélései

A Jugoszlávia ellen felvonuló német haderők főszállásmestere, Paulus altábornagy március végén (ha jól emlékszem, 21-én vagy 23-án), küldöttség élén érkezett Budapestre. A küldöttség tagjai közül én csak Hansen[19] vk. alezredessel, az OKH „balkáni és közel-keleti" osztályának munkatársával ismerkedtem meg, akivel akkor a 2. vkf. részéről kellett megbeszélést folytatnom.

Paulus megbeszéléseinek eredményéről a következőket tudom elmondani (arról László vk. ezredes tájékoztatott):

A magyar honvédség az I.; IV.; V. hadtestekkel, 1 lovashadosztállyal, és 1 gépesített dandárral részt vesz a Jugoszlávia elleni hadműveletekben. A főerők a Duna–Tisza közén nyomulnak előre. Magyarország délnyugati részén, Zágráb főirányban két német hadtest mér csapást. A 2. vkf. a németek rendelkezésére bocsátja az összes, birtokában lévő, Jugoszláviáról szóló anyagot (kartotékokat); a Bácskában és a Bánátban működő ügynökei segítségéve (!), állandó rádiókapcsolatot állít fel a német haderők vezetésével, a jugoszláv határra összpontosuló kölcsönös információszerzés tekintetében.

A Szovjet-Oroszország elleni hadműveletekhez Magyarország Kárpátaljára telepít 6 könnyű hadosztályt (ebből 3 motorizált), és 1941. VI. l-ig befejezi az ottani erődítmények építését.

A 2. vkf. ügynökei segítségével biztosítja a felderítő munkát a magyar–szovjet határtérségben, felgyorsítja az ügynökök toborzását a Magyarországra menekült lengyelek, ukránok, orosz fehér

[19] Ottomar Hansen (1904–1993), 1942-től alezredes, 1944-től őrnagy.

emigránsok körében. E kérdésekben történő együttműködésről Padányi Jenő vk. alezredes közvetlenül tárgyalt Bécsben gróf Marogna-Redwitz vk. ezredessel.

6. További gyakorlati intézkedések a háború előkészítésére

A háborús körök, különösen a Werth és Bartha által előléptetett vezérőrnagyok kapták meg a magyar királyi vezérkar operatív csoportjainak vezetését. Ezek, mint László is feltétlen hívei voltak a Szovjet-Oroszország elleni preventív háborúnak. E tekintetben Werth vezérezredes teljesen László vezérőrnagy befolyása alá került.

1941 április végén Günther Krappe vk. ezredes, budapesti német katonai attasét a Belgrádból érkező Rudolf Toussaint[20] vk. ezredes váltotta fel.

Budapestre érkezése előtt Hitler fogadta Toussaint, és fő feladatául tűzte ki a következőket: ösztönözze Magyarországot aktívabb részvételre Szovjet-Oroszország ellen. Hitler még egyszer felhatalmazta őt arra, hogy ajánlja fel Magyarországnak Kelet-Galíciát (beleértve a drohobicsi kőolajforrásokat is).

Egyidejűleg Göring birodalmi marsall ugyanilyen utasítást adott Fütterer[21] altábornagy budapesti német légügyi attasénak.

Fütterer és Toussaint tevékenysége következtében Werth vezérezredes 1941 március végén megszerezte a kormányzó beleegyezését az ún. „Kárpát-csoport" megalakításához. A csoport parancsnoksága Csapon volt. Parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy, vezérkari főnöke Álgya-Pap Zoltán vk. ezredes, vezérkari tisztje (hátországi részleg) Pálosy János vk. őrnagy lett. Utóbbihoz volt vezényelve hírszerző és elhárító tisztként az „Abwehr" részéről Osváth István vk. ezredes.

[20] Rudolf Toussaint (1891–1968), tábornok. 1935/38-ban prágai, 1939/41-ben belgrádi majd 1941-ben budapesti katonai attasé.

[21] Kuno Heribert Fütterer (1894, Hettstedt, Kreis Mansfeld – 1963, München, NSZK), 1940-től Németország budapesti követségének légügyi attaséja.

A létrehozott „Kárpát-csoport" a következő részekből állott:
a) 12. sz. ungvári gyalogos hadosztály;
b) 1. sz. hegyivadász dandár

A határ menti VIII. hadtest:
a) I. sz. lovashadosztály (Vattay Antal vezérőrnagy);
b) I. sz. gépesített dandár (Vörös vezérőrnagy);
c) 2. sz. gépesített dandár (Vörös János tábornok);
d) Három további egységből alakult gépesített dandár (Miklós altábornagy)

A mozgósított kontingensek megerősítésére 1941 június közepére, a VI. és VIII. hadtestek részeiből tartalékot képeztek.

Magyarország politikai vezetése (kormány) előtt a „Kárpát-csoport" létrehozását a „szovjet erőknek a magyar határt fenyegető összpontosításával" indokolták. E célból László Dezső vezérőrnagy mint a hadműveleti osztály vezetője, és közvetlen felettesem, utasította a 2. vkf. osztályt, hogy milyen jelentést kell annak megerősítésére, hogy a magyar határon 14 szovjet hadosztály, ebből 8 motorizált van összpontosítva. Ezt a jelentést az ellenőrzési osztályon működő Hiday Kornél ezredes állította össze.

Itt kívánom megjegyezni, hogy a hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó 2. vkf. osztály megállapította, miszerint a magyar határon mindössze 4 szovjet hadosztály található. Erről a körülményről a tények alapján jelentést tettem Werth vezérezredesnek és László vezérőrnagynak, de újabb utasításuk szerint, az én pontosabb, objektív jelentésemet az ő kívánságuk szerint kellett átdolgoznom. Ezután a valótlan tartalmú jelentést Werth bemutatta a kormányzónak, a miniszterelnöknek és a koronatanács ülésén a kormány tagjainak. Ennek ellenére, a kormány a Szovjet-Oroszország elleni háborúban való részvétel ellen foglalt állást. Különösen ellenezte azt Bárdossy miniszterelnök és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter.

Az ezzel kapcsolatban felsorolt főbb tényekről (6) engem László vezérőrnagy és Toussaint vk. ezredes tájékoztatott. Utóbbival baráti kapcsolatban álltam, miután 1936/37-ben mindketten katonai attasék voltunk Prágában.

A katonai klikk (Werth, Bartha, László, Fütterer, Toussaint) kiállt a háború mellett és elhatározta, hogy katonapolitikai tekintetben befolyásolni fogja a kormány döntését. Ugyanezt kellett tennie Sztójay Döme ny. altábornagy, berlini magyar követnek is. Hogy Bárdossyt befolyásolja, Sztójay május elejétől gyakran utazott Budapestre. Ilyenkor átadta Bárdossynak Ribbentrop német külügyminiszter leveleit. A levelekben a német fél először részt ígért Nyugat-Galícia területéből, továbbá ígérte a jugoszláviai Bánát haladéktalan átadását, aztán a stílus változott és megjelentek a fenyegetések. Ez esetben hivatkoztak Magyarországnak az antikomintern paktumból eredő kötelezettségére, említést tettek Románia aktív közreműködéséről (l6 román hadosztály részvétele a Szovjet-Oroszország elleni háborúban), és szó esett még a Bulgária részéről nyújtott támogatásról. A levelekben fenyegetőztek Erdély határainak Magyarország rovására történő megváltoztatásával, és a jugoszláviai Bánátnak Romániához csatolásával. Hivatkoztak Molotovra, aki Berlinben Magyarország területét szovjet érdekszférának nevezte. Ezek olyan vitathatatlan veszélyek, amelyek a bolsevizmus részéről rövid időn belül fenyegetőleg fognak jelentkezni Magyarország számára.

Megjegyzem még, hogy Sztójay követ németbarát és fasiszta beállítottságú személy volt. Berlini tartózkodása során, mindig a német hatalom kiszolgálójának minősült és nagyon gyakran a magyar érdekek rovására cselekedett.

Egy ilyen fenyegető levélnek a tartalmáról személyesen Bárdossy miniszterelnöktől értesültem.

És itt szintén meg kell jegyeznem, hogy a magyar hadseregnek szánt német, hadfelszerelés (tankok és páncélozott járművek) szállítása, a megállapodáshoz képest hiányosan történt. A német fél saját vállalását nem teljesítette, és ez a körülmény hátráltatta Magyarországnak a Szovjet-Oroszország elleni hadba lépését.

Ezért a katonai klikk terveket dolgozott ki, hogy a kormány a szükséges pillanatban hadat üzenjen Szovjet-Oroszországnak. Erről engem László vezérőrnagy szóban tájékoztatott. A tervek Fütterer altábornagytól, segítőjétől, Arimond[22] alezredestől és

[22] Hans Arimond (–1961), Fütterer segédtisztje Magyarországon, a háború végén alezredes.

László vezérőrnagytól erednek. Ők döntöttek arról, hogy a szükséges alkalommal, orosznak álcázott, német repülőgépek, orosz eredetű bombákkal, határ menti magyar területeket fognak bombázni.

Ezzel egyidejűleg folyt a magyar és német hírszerző és elhárító szolgálatok együttműködésének előkészítése, és a Szovjet-Oroszország elleni elemzések és nyilvántartások egyeztetése, a következő vonatkozásban:

a) A 2. vkf. hírszerző osztálya (főnöke: Sárkány Jenő vk. ezredes.) és a becsi „Abwehrstelle" (főnöke: gr. Marogna-Redwitz vk. ezredes) együttműködése, az ügynökök toborzása terén;
b) az Ungváron álló VIII. hadtest 2. osztálya (főnöke: Osváth István ezredes) az ügynöktoborzásban az „Abwehr" krakkói egységével (Stolze őrnagy) működött együtt;
c) Padányinak ügynökei voltak Czernowitzban[23], Kolomeában[24], Stanislawban[25], Lvovban; Osváthnak Tatarovban[26], Rafailovban[27], Kolomeában, Turkban[28], Sztarij Szamborban[29] és Lvovban.

Így megvalósult az információk cseréje Szovjet-Oroszországról Berlin és Budapest, Bécs és Budapest, Krakkó és Ungvár között. Az információk adatokat tartalmaztak a szervezetekről, a fegyverzetről, a felszerelésről, a szovjet haderő létszámáról és elhelyezkedéséről, a vezénylési pontokról, telepítésükről, különös tekintettel a határzónára.

[23] Ukránul: Чернівці, németül: Czernowitz, románul: Cernăuti. A Prut folyó partján fekszik. Ma: Csernyivci terület, Ukrajna.
[24] Németül: Kolomea, lengyelül: Kołomyja, ukránul: Коломия. Ma: Ivano-Frankivszki terület, Ukrajna.
[25] Németül: Stanislau, lengyelül: Stanisławów, ukránul: Станиславів illetve Станіслав. Ma: Ivano-Frankivszk (ukránul: Івано-Франківськ), Ukrajna.
[26] Oroszul: Татаров, ukránul: Татарів. Ma: Ivano-Frankivszki terület, Ukrajna.
[27] Rajnaújfalu (ukránul: Рафайнове, oroszul: Рафайново). Falu, mely Munkácstól 22 km-re délnyugatra fekszik. Ma: Beregszászi járás, Kárpátalja, Ukrajna.
[28] Ukránul oroszul: Турка. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[29] Oroszul: Старый Самбор, ukránul: Старий Самбір. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.

1941 május végén gróf Marogna-Redwitz vk. ezredes szemleutat tett Kárpátalján, a szovjet–magyar határ mentén.

A 2. vkf hírszerző tisztjei (Puridzsányi Ödön és mások) a krakkói és varsói „Abwehr" kirendeltségeket keresték fel.

A magyar királyi vezérkar és a német légügyi minisztérium (Martini[30] vőrgy. szekciója) egyeztetése szerint 7/3 (összekötők száma) arányban telepítettek magyar területre (Budapest-Mátyásföld, Szeged, Kecskemét, Debrecen) repülőtéri lehallgató állomásokat és más meghatározott helyekre rádióállomásokat, amelyek tevékenysége Szovjet-Oroszország ellen irányult. (Főnökei Budapest-Mátyásföldön Imich őrnagy, Eyck kapitány és Rüstow kapitány voltak.)

7. Halder vezérezredes érkezése Budapestre

1941 június első felében (úgy 8. és 12. között), Halder vezérezredes, az OKH vezérkari főnöke Romániából visszatérve, a Budapest-Mátyásföldi katonai repülőtérre érkezett. Ott három órát időzött. Fogadta őt Werth vezérezredes. Haldert másokkal együtt elkísérte Hansen[31] vk. alezredes. Werth kíséretében volt László vezérőrnagy és Ujszászy vk. ezredes (jelen összefoglaló szerzője). Halder előzőleg Románia északi részén ellenőrizte a Szovjet-Oroszország ellen felvonultatott német és román alakulatokat. Budapesti tartózkodását pedig felhasználta arra, hogy a hadműveleti terveket Werth-tel egyeztesse.

Ez alkalommal Lászlótól megtudtam a következőket:

a) Először fel kell vonultatni Krakkó és Lvov északi körzetében összevont német alakulatokat, hogy aztán a német román alakulatok a Dnyeszteren keresztül, északkeleti irányban nyomulhassanak előre. Egyidejűleg a Kárpátok vonalán felsorakozott magyar csapatoknak a lehető legtöbb szovjet alakulatot kell lekötniük, vagy magukra vonniuk, és csak ez után,

[30] Dr. Wolfgang Martini (1891–1963), tábornok, a Luftwaffét érintő hírszerzésért felelt.
[31] Ottomar Hansen

erős déli szárnymozgással, Kolomeán és Gorodenkán[32] keresztül előre törniük.

b) Halder nagy magabiztossággal adta elő fenti operációk indokait. Kijelentette (magam hallottam), hogy „Szovjet-Oroszország olyan, mint az ablaküveg; csak egyszer kell ököllel megütni és az egész darabokra törik."

Halder részére Werth reggelit adott a mátyásföldi repülőtéren, amelyen én is részt vettem.

8. Németország és Magyarország Szovjet-Oroszország elleni háborújának kezdete

A magyar „Kárpát-csoport" felvonulása az orosz határon, Werth és Halder megállapodása értelmében, 1941. VI. 20-ig befejeződött. Az orosz–német háború 1941. VI. 22-én elkezdődött.

Ha jól emlékszem, 1941. VI. 24-én 12:30 órakor jelentés kaptam arról, hogy szovjet repülőgépek bombázták Rahót (Kárpátalja), és géppuskával lőttek egy helyi vonatot. Még az nap délután ismeretessé vált, hogy szovjet gépek Kassát is bombázták. Este, a kormányzó személyes elnökletével összeült a Koronatanács, amely „szovjet provokáció alapján" elhatározta a hadüzenetet. A hadüzenet ellen egyedül Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter szavazott. Követelte a provokatívnak vélt bombázás alapos kivizsgálását, és javasolta, hogy megfelelő döntést csak a vizsgálat lefolytatása után hozzanak.

A magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy a bombázók orosz felségjelzéssel ellátott német repülőgépek voltak. Ezt én az alábbiakkal támasztom alá:

a) Fütterer altábornagy és a német propaganda „túl bőségesen nyilatkozott" a bombázásról;

b) László vezérőrnagy azonnal utasított, hogy a 2. vkf. propaganda osztálya útján, hozzunk nyilvánosságra fotókat a ledobott „szovjet" bombák maradványairól, és publikáljuk azokat a fasiszta országok sajtójában;

[32] Ukránul: Городенка (Horodenka). Ma: Ivano-Frankivszki terület, Ukrajna.

c) Fütterer altábornagy, László vezérőrnagy és Arimond alezredes „suttogó propaganda" útján azt terjesztették, hogy az oroszokhoz átállt szlovák pilóták bombázták Kassát, és a bombák sikeres célba juttatását az okozta, hogy a pilóták jól ismerték a helyszínt.

A már említett koronatanácsi ülésről a vezérkarhoz éjszaka visszatért Werth örömmel közölte Lászlóval, hogy „másnap megüzenik a hadat" Oroszországnak. László vezérőrnagy azonnal továbbította a hírt Fütterer altábornagynak, aki még az éjjel tájékoztatta Berlint a várható bejelentésről.

Én aláírásommal erősítem meg, hogy fenti összefoglalót magam írtam, és az a valóságnak megfelel.

Kész vagyok e minőségemben, fentiek közzétételére, és a nemzetközi törvényszék előtt, vallomásként, a bűnösök elleni felhasználására engedélyt adni.

Ujszászy István
magyar vezérőrnagy

Moszkva, 1946. január 8.

*

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV[33]

Werth Henrik a magyar hadsereg vezérezredese, 1952. április 4-én.

A kihallgatás kezdete: 16 óra
A kihallgatás vége: 20 óra 40 perc

Kérdés: A beterjesztett vádirat Önnek olyan bűncselekmények elkövetését rója fel, amelyek az Orosz Szocialista Szövetségi Köztársaság büntető törvénykönyve I. rész 58-6 cikkelyébe, a Szov-

[33] Великая Отечественная Война (1941 год). Издательство Главного архивного управления города Москвы, Москва, 2011. pp. 720–723. (A magyar fordítás a szerző munkája.)

jetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1943. április 19-én hozott törvényerejű rendeletének 1. pontjába és a Németországot Ellenőrző Tanács 10. sz. törvényének II. paragrafus 1. pont „a", „b" és „c" cikkelyébe ütköznek.

Werth: A beterjesztett vád számomra érthető.

Kérdés: Elismeri bűnösségét az előadott vádakban?

Werth: Elismerem, hogy 1919-ben hadosztályparancsnokként valóban egyetértő támogatásomat adtam Magyarország reakciós köreinek a Magyar Tanácsköztársaság elleni összeesküvéshez katonai erővel. Ellenséges beállítottságú voltam a Magyar Tanácsköztársaság iránt, ezért adtam egyetértésemet az összeesküvéshez, azonban a megdöntésében nem vettem részt, minthogy a Tanácsköztársaságot Románia katonai intervenciója döntötte meg.

Az 1938-1939. években került elfoglalásra Dél-Szlovákia területe, azt követően történt fegyveres erővel Nyugat Ukrajna (történelmi terminussal értsd: Kárpátalja) területének elfoglalása. Ennek a területnek a megszállása után mint a magyar katonai adminisztráció főparancsnoka szigorú megszállási rezsimet hoztam létre, 2-3 hónapig minden párt és szervezet tevékenységét betiltottam. Parancsot adtam, melynek értelmében a magyar katonai adminisztrációval szembeni ellenállásért a lakosságot megtorlás sújtja.

Teljes egyetértésben voltam Hitler politikájával, mivel olyan nézetet vallottam, hogy Magyarország a hódító politikáját csak Németország oldaláról jövő támogatással valósíthatja meg. Így, 1939-ben Horthy megbízásából én tárgyaltam Hitlerrel, Brauchitsch-csal, Halderrel és Keitellel a katonai együttműködés megerősítése céljából, a magyar hadsereg német mintára való felfegyverzéséről és a magyar fegyveres erők kiképzéséről agresszív háborúkban való részvételéről. 1941 márciusában a német parancsnoksággal én kötöttem megállapodást a magyar és a német hadsereg együttműködéséről Jugoszlávia megtámadásában és a továbbiakban a megszállásban Jugoszlávia megszállt területrészein.

A magyar csapatok Jugoszláviába történt behatolása után megestek véres események Szabadka és Zombor városokban, ahol a jugoszláv lakosság ellenállást fejtett ki. A magyar csapatok ezt az ellenállást letörték, aztán a városokban falragaszokon parancs jelent meg a fegyverek beszolgáltatására, a megszálló csapatokkal és hatóságokkal szembeni ellenállás esetére pedig a lakosság megtorlása volt kihirdetve. Az én parancsomra a magyar csapatok által megszállt területekről a szerbek és más nemzetiségűek kötelesek voltak elhagyni ezt a területet, vagyis erővel kitelepítették őket. Azt, hogy a kitelepítetteket kirabolták vagy ütlegelték volna, tagadom.

Nem tagadom, hogy 1939-ben a magyar–szovjet államhatárokon az én parancsomra a magyar hírszerzés aktivizálta a felderítő tevékenységét a Szovjetunió ellen, ügynökök szivárogtak a Szovjetunió területére kémkedési feladatokkal. Hogy hány ügynök átirányítása történt a Szovjetunió területére, azt nem tudom, mert csak hírszerző szervezetek időszakos jelentéseiben összefoglaló adatokat kaptam az ügynökségektől. Ugyancsak nem tagadom, hogy a magyar hírszerzés együttműködött a németekkel, vagyis informáltuk egymást a felderített tényekről.

Németország Szovjetunió elleni háborújának előkészületeiről 1941 áprilisában szereztem tudomást Hitler főhadiszállásáról való visszatérésemkor Béldy[34] tábornoktól, aki kijelentette nekem, hogy Németország háborút készít elő a Szovjetunió ellen. Azon kívül ebben az időben Magyarország területén keresztül már mozgásban voltak Németország csapatai a Szovjetunió határai felé. 1941 április végén Horthy kormányzó visszatért Németországból, ahol találkozott Hitlerrel. A velem folytatott beszélgetésben ő – Horthy – kijelentette, hogy Magyarország Németország mellett lép fel, ha megkezdődik a háború a Szovjetunió ellen. Ekkor Horthy tüstént ajánlotta nekem mint vezérkari főnöknek, vessem fel a kormány előtt a magyar hadsereg háborúra való felkészülésének a kérdését.

Ezután a Horthyval folytatott beszélgetés után megírtam két levelet. Egyet a külügyminiszternek címezve, amelyben rámutattam arra, hogy Németország összevonja csapatait a szovjet államhatáron, és amennyiben Magyarország támogatni szándékozik Németországot, illetve hasonlóképpen cselekedve összevonni

[34] Béldy Alajos (1889–1946), a második világháború idején altábornagy.

szándékozik a csapatokat a magyar–szovjet határ megerősítésére, akkor szükséges részemre mint a vezérkar főnökének a részére eligazítást adni, mivel a csapatok diszlokációjának módosítása csak 4 hét leforgása alatt valósítható meg.

1941. június 15-16-án Magyarországon átutazott Halder, akivel találkoztam, s aki akkor kijelentette nekem, hogy a nemzetközi helyzet, különösképpen a Szovjetunióval nagyon feszült és lehetséges, hogy rövidesem megkezdődnek a hadműveletek, de nem kaptam tőle a magyar hadsereg felkészítésével kapcsolatban semminemű eligazítást. 1941. június 22-én Németország Szovjetunió elleni támadásakor a magyar kormány Németországgal való szolidaritása jeléül megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

1941. június 27-én Magyarország hadügyminisztere parancsot adott a magyarországi mozgósításra, én pedig parancsot adtam a magyar csapatoknak, hogy vonuljanak fel a szovjet határhoz és fogjanak hadműveletekbe Németország oldalán a szovjet csapatok ellen. Ily módon az én parancsomra a magyar csapatok a fasiszta német csapatokkal együttesen részt vettek a szovjet területek megszállásában.

Kérdés: Dokumentumok alapján megállapításra került, hogy a magyar hadsereg az ideiglenesen megszállt területeken szigorú megszállási rezsimet vezetett be, a hadviselés nemzetközi szabályaival ellentétesen tömeges rombolásokat, a lakosság megsemmisítését, rablást és erőszakot alkalmazott. Ön mint a vezérkar főnöke parancsot adván a magyar hadseregnek a Szovjetunió területére való behatolásra, a magyar csapatok fenti tevékenységéért felelős. Valóban így van ez?

Werth: Elismerem, hogy a Szovjetunió megszállt területein a magyar csapatok parancsnoksága valóban szigorú megszállási rezsimet épített ki. Ha a magyar csapatok a Szovjetunió területén valóban elkövettek kegyetlenségeket, rablásokat és romba döntöttek értékeket, azokért én csak morális felelősséget viselek, minthogy ezekről a tényekről semmit nem tudtam. Méghozzá, meg kell mondanom, hogy a kegyetlenségek alapjában véve inkább a későbbi időkben történtek.

Kérdés: Ön elismeri, hogy támogatta Hitler bűnös politikáját, amely a Szovjetunió és más békés államok elleni agresszív hódító háborúra irányult?

Werth: Igen. Ezt elismerem, valóban Hitler agresszív politikájának híve voltam és Németország Szovjetunió ellen indított hadjáratának kezdete után, parancsot adtam a magyar csapatoknak a Szovjetunió területére való behatolásra és a Szovjetunió elleni agresszív háború folytatására.

A kihallgatási jegyzőkönyv szavaimmal egyezően került leírásra és felolvastatott nekem német fordításban.

Werth Henrik

*

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV[35]

Friedrich Paulus vezértábornagy, 1946. január 12-én.

Kérdés: Megerősíti-e Ön a szovjet kormánynak 1946. január 8-án címzett nyilatkozatát a hitlerista kormány és a német vezérkar Szovjetunió megtámadására irányuló „Barbarossa" tervének előkészületeivel kapcsolatos körülményekről?

Paulus: Igen, ezt a nyilatkozatomat teljes mértékben megerősítem.

Kérdés: Mivel tudná kiegészíteni a nyilatkozatát?

Paulus: A nyilatkozat kiegészítéseként részletesebben akarom vázolni Magyarország Németországgal együtt történt részvételét a Szovjetunió elleni agresszív háború előkészítésében és ezzel kapcsolatban mindenekelőtt megvilágítani, hogy tulajdonképpen miben is állt abban a pillanatban Magyarország külpolitikája.

[35] Великая Отечественная Война (1941 год). Издательство Главного архивного управления города Москвы, Москва, 2011. pp. 723–726. ЦА ФСБ России. Д. Ном. Н-21156. Т.2.л. 149–153. (A magyar fordítás a szerző munkája.)

Magyarország külpolitikája Németország vezető szerepének teljes elismerésében fejeződött ki, amit két alapvető tényező idézett elő:

a) a németek segítette területi hódítási törekvés és

b) a Románia mint Németország katonai szövetségesének megerősödésétől való félelem.

Ez utóbbi tényezőt húzták alá az OKW és az OKH vezetés szűk körében is.

Ebben az aspektusban látta Hitler Magyarországot a német politika kurzusában. Ily módon Hitler Magyarországot érintő politikája a saját szándékai feltárásának tekintetében jóval tartózkodóbb volt, mint más csatlósok esetében. Ez azzal volt magyarázható, hogy a magyarokat Hitler fecsegőknek tartotta. Ilyen elővigyázatosság érvényesült a magyarok irányában a Barbarossa-terv tekintetében is. Ebben a magyarok fecsegési hajlama mellett a lényeges ok az volt, hogy Hitler nem tartotta kívánatosnak megadni nekik a lehetőséget a drohobicsi orosz kőolajmező megszerzésére, a Szovjetunió területére való behatolás esetén. Ennek megfelelően a Szovjetunió elleni támadás megindításakor az OKH parancsot adott a 17. hadsereget vezénylő Stülpnagel[36] tábornoknak, hogy foglalja el Drohobics térérségét még a magyarok odaérkezése előtt. Hitler azt az álláspontját, hogy szándékát a magyarok előtt titkolni kell, fenntartotta a Barbarossa hadművelettel kapcsolatos első parancs után is, amely az erők stratégiai felvonulásáról szólt. Amint már kifejtettem a nyilatkozatomban, Hitler engedvén a román és a finn vezérkarral folytatott megbeszéléseket, egyben megtiltotta a tárgyalásokat Magyarországgal. Ez azonban nem zavarta azokat a gyakorlatias intézkedéseket, amelyeket Németország és Magyarország foganatosított a Szovjetunió megtámadásának előkészítése során. Már 1940 decemberében történtek lépések a német és a magyar vezérkarok részéről a magyar fegyveres erők átszervezésére és a fegyverzet megújítására a Barbarossa-tervhez igazodva. 1940 decemberétől kezdve Magyarországról különböző katonai bizottságok fordultak

[36] Carl-Heinrich von Stülpnagel (1886–1944), gyalogsági tábornok, a franciaországi német haderő parancsnoka (1942–1945), a Hitler-ellenes merénylet egyik résztvevője.

meg Berlinben, köztük vitéz Bartha, magyar honvédelmi miniszter, akik tárgyaltak a megfelelő német hatóságokkal. Nekem személy szerint csak a magyar hadsereg átszervezésével összefüggő kérdésekhez volt közöm. Az OKH szervezési osztályának vezetőjével, Buhle[37] vezérőrnaggyal együtt konzultációt adtam az 1940 decemberében a magyar vezérkarból Berlinbe érkezett hadműveleti osztály vezetőjének, László ezredesnek. Arról volt szó, hogy a magyar dandárokat miként lehet hadosztályokká átalakítani, továbbá gépesített és harckocsi alakulatok szervezéséről. Nekünk, német tiszteknek csak úgy, mint a magyar tiszteknek világos volt, hogy ezek a katonai előkészületek Magyarország és Németország katonai együttműködésén alapulnak.

A magyarok előtt világos volt, hogy Németország közreműködése idejekorán és előre megfontolt szándékkal irányult a magyar hadsereg felkészítésére jövendő együttes haditevékenységre, bevonván őket a szövetségesi státuszba is.

Az elkövetkező Jugoszlávia elleni támadáskor nem volt szükség különleges magyarázatra arra nézve, hogy milyen irányba halad ez a hadjárat. Világos volt, hogy előre tolódnak a fegyveres erők a Szovjetunió elleni háborúhoz, hisz a Jugoszlávia elleni támadás része volt a Szovjetunió elleni támadás hadműveleti programjának.

Jugoszlávia vereségével biztosítást nyert a jobbszárny, amelynek fel kellett fejlődnie a Szovjetunió elleni haditevékenység megkezdéséhez.

A fenyegetés Jugoszlávia oldaláról a jobbszárnyon mindenekelőtt Magyarországra, azaz Németország katonai szövetségesére nehezedett volna.

Magyarország készsége, hogy Németországgal összefogva támadja meg Jugoszláviát, minden egyébtől eltekintve, leleplezi Magyarországot mint a Szovjetunió megtámadására irányuló terv résztvevőjét. A Jugoszlávia elleni együttes német–magyar támadás tervezését rám ruházták.

1941. március 27-én vagy 28-án behívattak Hitlerhez a birodalmi kancelláriába, ahol Hitleren kívül jelen volt még Keitel, Jodl, von Brauchitsch és Halder is. Halder a következő szavakkal fo-

[37] Walter Buhle (1894–1959), gyalogsági tábornok, vezérőrnagy.

gadott: „A Führer elhatározta Jugoszlávia lerohanását azzal a céllal, hogy elhárítsa a Görögország megtámadásakor a szárnyakat fenyegető veszélyt. Ezért foglaljuk el és vegyük birtokba a Belgrád–Nis vasútvonalat is déli irányban. De a Jugoszlávia elleni támadás fő célja, hogy a később megvalósuló Barbarossa-tervhez szabaddá tegyük a jobb oldalunkat. Az Ön feladata, hogy haladéktalanul induljon el az én speciális vonatomon Bécsbe, és magyarázza el az odarendelt parancsnokoknak ezt a parancsot és magát a helyzetet: List[38] vezértábornagynak (Generalfeldmarschall, 12. hadseregcsoport), von Kleist tábornoknak (1. Páncéloscsoport) és von Witzleben[39] ezredesnek (a 2. hadsereg vezérkari főnöke). Bécsből utazzon Budapestre egyeztetni a magyar vezérkarral a német csapatok magyar területeken való felvonulását, valamint a magyar csapatoknak a Jugoszlávia elleni támadásban való részvételét illetően"

Ehhez Keitel a maga részéről hozzátette, hogy a magyar vezérkar várja a német vezérkar megbízottjának megérkezését. Halder megtiltotta nekem, hogy Budapesten szóljak a Barbarossa-tervről. Ezt azzal indokolta, hogy Hitler még nem döntötte el, melyik legyen az a pillanat, amikor feltárják a magyarok előtt a Barbarossa-tervet. Engem 8-9 tiszt kísért el Budapestre a fővezérkarból, köztük a hadműveleti osztály vezetője von Grolman[40] alezredes és Hansen[41] alezredes a külföldi hadseregek osztályáról.

Budapesten Werth tábornok vezérkari főnökkel, és a hadműveleti csoport vezetőjével, Lászlóval folytattam tárgyalásokat. Gyorsan egyeztettük a német és a magyar csapatok együttes támadási tervét. A megállapodás eredményét rávezettük egy térképre. A magyar vezérkarban nekem bemutatott térképen a Jugoszlávia elleni támadó csapatokon kívül fel voltak tüntetve a Kárpátokon túli Ukrajnában[42] elhelyezett magyar seregtestek is, amelyeknek az volt a rendeltetése, hogy fedezzék a hátországot az orosz támadása esetén. Ez arról tanúskodik, hogy a magyarok a Jugoszlávia elleni támadásban való részvételükre úgy tekintettek, mint a Szovjetunió elleni aktusra.

[38] Wilhelm List (1880–1971), vezértábornagy (1940). Feladata volt, hogy az osztrák hadsereget a Wehrmacht szervezetébe illessze.

[39] Erwin von Witzleben (1881–1944). 1941-től Generalfeldmarschall. Az 1944. július 20-i Hitler-ellenes akció egyik főszervezője. Az 1940-es franciaországi és az 1941-es balkáni hadjáratok kulcsszereplője, a 12. hadsereg parancsnoka.

[40] Helmuth von Grolman (1898–1977), alezredes (1939), vezérőrnagy (1943), altábornagy (1944). A háború után politikusi karrierbe kezdett az NSZK-ban.

[41] Ottomar Hansen

Berlinbe visszatérvén jelentettem Haldernek küldetésem eredményét, majd április 2-3-án Halderrel együtt jelentettem Hitlernek a birodalmi kancelláriában. Jelentésem kifejtése közben előadtam Werth magyar vezérkari főnök azon javaslatát, hogy a Jugoszláviát támadó magyar csapatok kerüljenek német vezénylés alá. Hitler elhárította ezt a javaslatot és közölte: „Nem, ezzel nem akarok egyetérteni, nem akarom megérinteni az ő nemzeti büszkeségüket. Maradjanak a magyarok inkább önállóak."

Azt kell gondolnom, hogy a fent mondottak jól illusztrálják Németország és Magyarország együttműködésének tényét a Szovjetunió elleni közös, agresszív politikában még jóval a támadás megindulása előtt.

A jegyzőkönyv tartalma felolvastatott nekem német anyanyelvemen, és megerősítem azt.

Paulus

7.2. A hadba lépés „okai" – a preventív háború „magyarázatai"

A Magyar Királyság csatlakozván a Német Birodalom Szovjetunió ellen indított támadó hadjáratához, Hitler bizalmából jelentős megszállási-karhatalmi szerepet kapott, s a Magyar Királyi Honvédség 11 hadosztálya keveredett harcokba a szovjet partizánok csapataival. Székelyi Nyíry László katonai szakíró a fegyveres összetűzések tapasztalatait számba véve írta meg „Partizánháború" című, figyelemre méltó könyvét, melyben a második világháborút és a megszállók kiűzésére szervezett partizánmozgalmakat Hitler pozíciójából minősítette és annak iránymutatá-

[42] Értsd: Kárpátalján.

sait követve, a szovjet partizánokat rabló-fosztogató bandáknak nevezte. A szerző szóban forgó könyvére a következő fejezetben részletesebben is kitérek. Az alábbiakban egy szintén jellemző részt idézek, ahol Nyíry a hitleri támadás igazolásául a preventív hadjárat elméletét tárja az olvasók elé. Eszerint a Szovjetunió már 1936-ban le akarta igázni Európát, tehát idejekorán okot adott a megsemmisítésére indított „keresztes háború"-ra.[43] Ez a vélemény mint „tudományos felfedezés" sajnos manapság is tartja magát, sőt egyre nagyobb teret nyer a témával foglalkozó szakmai diskurzusban.

Mert az orosz partizánháború harci tevékenységének fő rugója az örök nyugtalanság szítása és átütő eredmények elérése az arcvonalak háta mögött. Ami most a keleti hadszíntéren történik, az tulajdonképpen nem más, mint a Szovjet régi, imperialista terveinek megvalósítására való törekvése. Sztalinék ugyanis állandóan arra hivatkoznak ma is, hogy Németország támadta meg a Szovjetet és hogy a partizánháború kirobbantása is csak védekezés. Bármilyen furcsán hangzik is, előállhatnak olyan helyzetek, amikor a támadó a védő. Ez nem vonatkozik a Szovjetre, de vonatkozik Németországra és a tengely erőire. Hogy ki a támadó és ki a védő, erre nem terjeszkedem ki, mert ez nem képezi könyvem anyagát. A dolgok megértéséhez azonban szükséges röviden rámutatnom arra, hogy az államhatalom, amelynek országát kifejezetten e küszöbön álló ellenséges támadás fenyegeti, magától értetődőleg a hadvezetőségének utasítást ad a támadásra, azért, hogy az ellenség ilyen offenzív irányú cselekményét megelőzve, hatásosan védekezzék. De, hogy az orosz partizánháború nem védekező célzatú, azt be fogom igazolni azzal is, hogy a vörös hadvezetőség már jóval a második világháború kitörése előtt a leghatározottabb és legkonkrétabb alakban is foglalkozott a nagy támadó hadjárattal egy Közép-Európa szívébe irányítandó központias, óriási arányú hadművelettel, amelynek keretén belül külön nagyarányú gondoskodás történt Szovjet részről a gerillaháború támadó alakban való kirobbantására. A vörös vezérkar

[43] Székelyi Nyíry László: *Partizánháború.* Stádium Sajtóvállalat Rt., Bp., 1942 december. pp. 65–69.

már 1930-tól 32-ig a következő nagyarányú hadműveleti tervet dolgozta ki:

Három nagy hadsereg hivatása lett volna Európát elárasztani szovjetorosz haderőkkel és a vörös fegyverekkel betörni Közép-Európa szívébe. Az úgynevezett déli I. szovjetorosz hadsereg a Kijev-zsitomori térségből nyomult volna elő éspedig általános iránnyal Lembergen és Lublinon át csehszlovák területre. Jól emlékezünk még rá, hogyan készítette elő Beneš politikailag és katonailag is Felső-Magyarországot a szovjet haderők befogadására olyan célból, hogy az ott létesített repülő támaszpontok igénybevételével az orosz hadsereg először is hatalmas légitámadásokkal árassza el elsősorban Magyarországot, majd Lengyel- és Németországot, de sőt Bulgáriát is. Így a csehszlovák köztársaság területe ugródeszka lett volna egy szovjetorosz előretöréshez a Duna völgyébe Budapesten át. Ezt a hadműveletet egy másik seregcsoport támogatta volna, a Tisza és az akkori magyar–román határ közötti előretöréssel. Ezzel egyidejűleg egy biztosító seregcsoport Besszarábiába tört volna be, majd ott kettéválva, egyik csoporttal Erdélyen keresztül szintén Magyarország, a másikkal Bukarest irányban nyomult volna előre. Ennek a hadsereg vezérkarának lett volna a feladata a gerillaháborút kirobbantani, természetesen Benešék segítségével a netán visszavonuló lengyel, majd magyar hadsereg hátában, elsősorban a csehektől megszállt Felvidéken. Az orosz vezérkar ugyanis arra számított, hogy a magyar királyi honvédség a szovjetorosz–cseh hadműveletek ellensúlyozása céljából Felső-Magyarországra betör és ott veszi fel a harcot az egyesült cseh–szovjetorosz haderőkkel. Ilyen eshetőséggel számolva, Ungvár, Munkács, Huszt és Rahó lettek volna azok a partizán irányító központok, amelyek a cseh-szity és szovjetorosz gerillák működését egyöntetűen szabályozták és irányították volna. Rendkívül érdekes egy, a szovjetorosz fővezérkar által az említett I. hadsereg vezérkarának kiadott következő utasításnak egyes töredéke: „(...) mert nem szabad elfelejteni, hogy támadó hadműveletet partizánháború nélkül el sem képzelhetünk. A gerillák feladata, hogy a szovjetorosz hadsereg még itt-ott észlelhető gyengéit könyörtelen egyéni harccal is, majd később összevont és egységesen irányított hadműveletekkel pótoljuk, kiegészítsük. A magyar hadsereg még nincs olyan harcra kész

állapotban – írja a moszkvai fővezérkar 1934-ben kiadott utasításában –, hogy eredményesen ellenállhasson az egyesült szovjetorosz–cseh–szlovák hadsereg nyomásának Budapest irányában. De viszont mi sem vagyunk még kellően felszerelve és így támadó hadjáratunk keretén belül a gerillaháborúra rá vagyunk utalva. Az sem baj végeredményében, ha ezeknek a gerilláknak nem sikerül az ellenséges magyar hadsereg hátába jutniuk. Majd Önök átcsempészik azokat az Ungvárról, Munkácsról, Sátoraljaújhely felé vezető közlekedési vonalakon át. Parasztruhában fognak ezek működni és könyörtelen támadó hadműveletekkel és szabotázsokkal megkönnyítik az I. hadsereg működését Budapest irányába..."

Láthatjuk már ebből is, hogy az oroszok a gerilla- vagy partizánháborúval kimondottan támadó és nem védekező hadműveleti célt követnek. Ennek a szovjetorosz déli hadseregnek még az a hivatása is lett volna, hogy Magyarországon át kezét nyújtsa a jugoszláv haderőnek. A jugoszláv hadvezetőséghez Sztalin egyik titkos futára, egy orosz vezérkari tiszt utazott le, kimondottan azzal a céllal, hogy e háború esetére, tehát 1936-ra szervezze meg a jugoszlávok partizánháborúját egy védekező magyar hadsereggel szemben, annak háta mögött. De, hogy milyen nagyarányú hadműveleti terv foglalkoztatta a vörös hadsereg agyát 1936 körül, az kitűnik a további hadműveleti elgondolásokból. A középső, II. hadsereg egyrészt a balti államokon keresztül tört volna előre Kelet-Poroszországba, Berlin felé, míg ezt a hadműveletet egy másik orosz seregcsoport Breslaun át, Drezda irányában támogatta volna. De gondoskodott arról is a szovjet vezérkar – legalábbis erre törekedett volna, ahogy azt a titkos hadműveleti tervből kihámoztam –, hogy a középső hadsereg műveletei fenn ne akadjanak az ez évben már nagyon megerősödött német hadsereggel szemben. Az I. hadsereg ugyanis Magyarországról egy seregcsoportot irányított volna Bécsen és Münchenen át. E seregcsoport általános iránnyal Nürnberg, Frankfurt, esetleg Leipzig felé leendő előretöréssel a hátát veszélyeztette volna a szovjetorosz II. hadsereggel szemben felvonult német erőknek. Az északi III. hadsereg hadműveleteit leningrádi térégből Karélián át kezdte volna meg, összhangban a középső hadsereg műveleteivel. Hadműveleti célkitűzése Finnország elfoglalása és a Skandinávfélsziget birtokba vétele után, Dánián keresztül és Hamburgon

át Németország szívébe való betörés volt. Ennek a hadseregnek a vezérkara szintén utasítást kapott a gerillaháború kirobbantására Németországban. Az erre vonatkozó intézkedések olyan vonatkozásokban állottak összefüggésben a politikával, hogy a szovjet hadvezetőséghez beosztott belpolitikai tanácsadók és politikai biztosok karöltve a II. hadsereg vezérkarával, „elégedetlen német és kommunista lakosokból támasztotta volna fel a partizán-mozgalmat a németek hátában". Mindezekből a most ismertetett orosz hadműveleti tervekből – amelyek Istennek hála, nem valósulhattak meg –, a következő következtetéseket vonhatjuk le:

1. A vörös vezérkar hadműveleti tervei eddig még soha nem ismert, olyan óriási terjedelmű hadműveleteket jelentettek volna, amelyek célja Európa leigázása, Közép-Európa bolsevizálása és a nyugati keresztény kultúra megsemmisítése lett volna.
2. E hadműveletek kísérő jelensége, és pedig támadó értelemben, ugyanolyan gerilla-, vagy partizán-hadműveletek lett volna, mint amilyenek ma a keleti arcvonalon tapasztalhatók.
3. A 1936. évre tervezett orosz partizánháború jellege és méretei is hasonlóak lettek volna a maiakhoz, azzal a különbséggel, hogy Magyarországgal szemben nemcsak szovjetorosz, hanem cseh gerillák is vezették volna a kis háborút.
4. A tervezett partizánháborúk módszerei és eszközei teljesen azonosak lettek volna a maiakéval.
5. Mindezekből azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy a gerillaháborút, a korszerű háborúk úgyszólván szervezett kísérőjelenségének kell tekinteni, annak szerves folytatásával számolnunk kell és azt lebecsülnünk nem kívánatos.

Az 1939 augusztusában kötött Moltov–Ribbentrop-paktumot már születésének pillanatától fogva heves vitákat szított és megítélése napjainkban is megosztja a történészeket. A Szovjetunió szerepe a független balti államok és Lengyelország keleti területeinek elfoglalása felől nézve védhetetlen, azonban a megnemtámadási szerződés elsősorban a szovjet védelmi célokat szolgálta. A könyv nyitófejezetében első kézből ismerhettük meg Hitler keleti terveit, a Szovjetunió megsemmisítésére tett hangzatos ígéreteit. Ezekről természetesen a szovjet vezetés is tudott, és számított is a támadásra. A sztálini tisztogatások során legjobb parancsnokait (Tuha-

csevszkij, Bljuher, Jegorov) vesztett, gyakorlatilag lefejezett Vörös Hadsereg – ahogy az 1941-es német támadás keserű tapasztalatai is bizonyították – nem állt készen arra, hogy megvédje a Szovjetuniót a náci agressziótól[44], de egy jóval kisebb létszámú ellenféllel szemben is csak nehezen kerekedett felül az 1939/40-es téli háborúban.[45] Sztálin időt akart nyerni, hogy rendezze az általa megtizedelt sorokat a közelgő hitleri támadás előtt. Lássuk, hogyan jelenik meg a paktum születése körülményeinek magyarázata a fontosabb szovjet memoárokban:

Sajnos nem volt elég időnk, hogy hadseregünket teljesen felszereljük az új típusú harckocsikkal és repülőgépekkel, megtanítsuk kezelésüket. Milyen jó lett volna még egy-két év.[46] (Bagramjan)

Az idő nem várt. A fasiszta Németország a nyugati sikereitől megittasulva hozzálátott a balkáni hadműveletekhez, s egyik országot a másik után igázta le. Mi, katonák, valamennyien éreztük, hogy közeleg a pillanat, amikor a mi országunk is – akár akarjuk, akár nem – belesodródik a tomboló háború örvényébe. A hadtest tisztjei – a vezető beosztású tisztekre gondolok – beszélgetéseik során izgatott szenvedéllyel tárgyalták hazánk nemzetközi helyzetének kérdéseit. Lelkünk mélyén nyugtalanság fészkelt.

[44] A koholt vádak alapján perbe fogott, megkínzott és kivégzett három marsall mellett Rokosszovszkij, Alekszandr Gorbatov és sokan mások a Vörös Hadsereg reményteljes parancsnokai közül a Gulágra kerültek, többek között a hírhedt Kolimára. Sorsuk ismeretében kijelenthető, hogy az 1941 júniusi katasztrófa elsőszámú felelőse a tisztogatások atyja, Sztálin volt.

[45] A szovjet–finn háború – melyet a szovjet fél robbantott ki, már a Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése után, 1939. november 30-án – kezdetben sorozatos kudarcokat vallott. A rossz ellátás, a katasztrofális szervezés és vezetői hibák eredője a sztálini tisztogatásokban keresendő. A *csisztka* áldozatául esett a Vörös Hadsereg ezredparancsnokainak több mint fele, szinte az összes hadtest- és katonai körzetparancsnok. Azok, akik segíteni tudtak volna sokszor éppen a Gulágon sínylődtek vagy egy távoli katonai körzetben teljesítettek szolgálatot.

[46] Ivan Hrisztoforovics Bagramjan (1897–1982): Így kezdődött a háború. Ford.: Dr. Kádas Géza (pp. 1–187.), Nádor Tibor (pp. 188–542.). Zrínyi–Kossuth, Bp., 1973. p. 77. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1971.)

Őszintén megvallva nem hittük, hogy Németország meg fogja tartani a Szovjetunióval kötött szerződést. Világos volt, hogy Hitler így is, úgy is megtámad bennünket. De a szerződés lehetővé tette, hogy időt nyerjünk védelmünk megerősítésére, az imperialistákat pedig megfosztotta attól a reménytől, hogy megteremthetik a szovjetellenes egységfrontot. Hogy ez a „haladék" meddig tart, azt mi hadtestszinten nem tudhattuk. De az időt nem vesztegettük.[47] (Rokosszovszkij)

Ami annak a megnemtámadási egyezmények az értékelést illeti, amelyet 1939-ben, olyan időkben kötöttünk Németországgal, amikor országunkat két oldalról érhette volna támadás – Németország és Japán oldaláról –, alaptalan azt állítani, hogy Sztálin hitt benne. A párt és a szovjet kormány abból indult ki, hogy az egyezmény nem háríthatja el a Szovjetuniót fenyegető fasiszta agresszió veszélyét, de lehetővé tette, hogy védelmünk erősítésére időt nyerjünk, megakadályozta a szovjetellenes egységfront kialakulását. Sztálintól azonban valamennyire is megnyugtató véleményt a megnemtámadási egyezményről én sohasem hallottam.[48] (Zsukov)

A párt központi bizottsága és a szovjet kormány tartotta magát a XVIII. pártkongresszusnak ahhoz az útmutatásához, hogy ne engedjük meg azt, hogy az imperialisták háborúba taszítsák országunkat. Miután a Szovjetunió meggyőződött arról, hogy Anglia, Franciaország és Lengyelország nem kíván vele közösen harcolni a hitleri agresszió ellen, elfogadta Németországnak azt a javaslatát, hogy a két ország kössön egymással megnemtámadási szerződést. A Szovjetunió augusztus 23-án aláírta ezt az egyezményt és ezzel megzavarta a nemzetközi reakció terveit, számunkra kedvezőbb mederbe terelte az események alakulását. A Halhin-Goli kudarc beismerése után most már Japán is kénytelen volt

[47] Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij (1896–1968): Katonai kötelesség. Ford.: Nyírő József. Zrínyi, Bp., 1971. p. 9. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1968.)

[48] Georgij Konsztantyinovics Zsukov (1896–1974): Emlékek, gondolatok. Ford.: Galsai Pongrácné (I–IV.), Dr. Auer Kálmán (IX., X., XIV–XVIII.), Kádas Géza (V–VIII.), Kozák Miklós (XI–XIII.), Nádor Tibor (XIX–XXIII.). Budapest, Zrínyi–Kossuth, 1976[4] átd. p. 279. In: I. köt. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1974.)

szeptember 15-én aláírni a konfliktus megszüntetésére vonatkozó egyezményt. (...) Mint ismeretes, Anglia és Franciaország még a háború kitörése után is abban reménykedett, hogy kimaradhat belőle és sikerül Németországot összeugrasztania a Szovjetunióval. Ezért megengedték Hitlernek, hogy gyorsan szétzúzza Lengyelországot, Nyugaton „furcsa háborút" viseltek, várva a szovjet–német konfliktust.[49] (Vaszilevszkij)

A Szovjetunió nem űzött semmiféle kettős játékot, amit azt egyes történelemhamisítók állítják. 1939 tavaszán és nyarán Németországgal normális diplomáciai tárgyalások folytak, főleg kereskedelmi ügyekről. A szovjet kormány határozottan visszautasította a német kormány minden olyan próbálkozását, hogy meghiúsítsa Angliával és Franciaországgal való megegyezésüket. De amikor augusztus közepén végleg kiderült, hogy az angol és a francia kormány nem hajlandó megkötni a hármas kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, a szovjet kormány kénytelen volt más megoldást keresni. 1939. augusztus 20-án Hitler üzenetet intézett Sztálinhoz, és kérte, hogy fogadja Ribbentropot a német–szovjet megnemtámadási szerződés aláírása végett. A választ augusztus 21-én kapta meg, amikor az Angliával és Franciaországgal folytatott katonai tárgyalásaink véglegesen kudarcba fulladtak, mégpedig nem a mi hibánkból. Augusztus 23-án Moszkvába érkezett Ribbentrop, és még aznap aláírták a megnemtámadási egyezményt. Azokban a napokban nem voltam beavatva a Németországgal folytatott tárgyalások részleteibe, és ezért nem vártam – és hát aligha várt bárki is – ilyen gyors megegyezést. De az akkori bonyolult helyzetben más kiút nem volt számunkra. (...) És még valami volt, ami kényszerítette kormányunkat, hogy az országa biztonsága érdekében ilyen döntést hozzon: 1939 augusztusában Japán konfliktust robbantott ki Halhin-Golnál. Azokban a napokban nem volt világos, milyen következményekkel folytatódik ez a harc. Az a perspektíva, hogy egyszerre kell háborút viselni Nyugaton és Keleten – Európában és Ázsiában –, szükségképpen siettette vezetőségünket, hogy rendezze a dolgot a döntő, nyugati irányban.[50] (Kuznyecov, admirális)

[49] Alekszandr Mihajlovics Vaszilevszkij (1895–1977): A vezérkar élén. Ford.: Dr. Auer Kálmán. Zrínyi–Kossuth, Bp., 1975. p. 98. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1973.)

A szovjet kormány miután a Franciaországgal és Angliával folytatott tárgyalásain hiába szorgalmazta az agresszor elleni együttműködésre vonatkozó egyezmény megkötését, kénytelen volt belemenni a Németország által kínált megnemtámadási paktum megkötésébe. Jól tudta, hogy Németország előbb vagy utóbb háborút kezd a Szovjetunió ellen. De a szerződés megfosztotta az imperialista hatalmakat attól a lehetőségtől, hogy szovjetellenes egységfrontot szervezzenek, s egyúttal időnyerést biztosított a Szovjetuniónak, amire a honvédelem megerősítése érdekében oly nagy szüksége volt.[51] (Jakovlev, tervező)

Mik voltak a következményei annak a megnemtámadási szerződésnek, amelyet Németországgal kötöttünk? Megszűnt a veszélye annak, hogy egységes kapitalista front jön létre a Szovjetunió ellen; a Szovjetország időt nyer ahhoz, hogy felkészüljön a védelemre. Igaz, a Németországgal kötött szerződést fel lehetett használni (és valóban fel is használták) arra, hogy szovjetellenes hisztériát keltsenek a „demokratikus országokban"; akadtak a Szovjetunióval szemben ellenséges érzelmeket nem tápláló emberek is, akik nem voltak képesek helyesen értelmezni a Szovjetunió cselekedeteit, és helytelen következtetéseket vontak le politikánkról. Mindent mérlegelve azonban a szovjet kormány lehetségesnek tartotta, hogy aláírja Németországgal azt az egyezményt, amelyet Chamberlain és Daladier esztelen és bűnös politikája kényszerített rá.[52] (Majszkij, diplomata)

[50] Nyikolaj Geraszimovics Kuznyecov (1902–1974): A háború előestéjén. Ford.: Nyírő József. Zrínyi, Bp., 1975. p. 260.

[51] Alekszandr Szergejevics Jakovlev (1906–1989): Szárnyak, emberek. Ford.: Terényi István, Nyírő József. Zrínyi–Kossuth, Bp., 1968. p. 229. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1967.)

[52] Ivan Mihajlovics Majszkij (1884–1975): Egy szovjet diplomata visszaemlékezései (1925–1945). Ford.:Vas Zoltán és Bánkuti Gábor. Gondolat–Kossuth, Bp., 1975. p. 360. (Eredeti kiadás: Moszkva, 1971.) Majszkij 1932 és 1943 között a Szovjetunió londoni nagykövete volt.

8. fejezet

A magyar királyi honvédség szerepe a megszállt szovjet területeken

A honvéd seregtestek frontvonalbeli ütközeteivel ebben a könyvben nem foglalkozom. Ugyanakkor néhány esetben érintem ezen seregtesteknek a németek megszálló-elnyomó rendszerében betöltött szerepét. A szovjet frontvonalon bevetett honvéd erők a következő szakaszokon vívtak csatákat:

1. A Szovjetunió elleni hadjárat megindításakor 1941. június 28-tól a szovjet államhatárt átlépő *Kárpát-csoport* egységei és a csoportból hamarosan kivált, s a Vörös Hadsereg seregeit Nyikolajev[1] városig sikerrel üldöző *Gyorshadtest* vett részt támadó hadműveletekben.
2. Az 1942. évi nyári német offenzívában Hitler folyamatos követelésére bevetett *második magyar hadsereg,* amelynek vezénylő tábornoka vitéz Jányi Gusztáv vezérezredes a Vörös Hadsereg seregtesteinek üldözése után alapvető rendeltetésül a Don-kanyar kétszáz kilométeres szakaszán úgynevezett folyambiztosítási harci feladatot kapott Hitlertől.
3. A Kárpátok ukrajnai előterében 1944-ben koncentrált *első magyar hadsereg,* mely visszavonuló harci érintkezések után a Kárpátokban rendezkedett be honi védelmi harcokra. Később, a Szálasi-puccs után pedig lényegében német katonai vezénylés alatt folytatta visszavonulását honi területen nyugati irányba.
4. A *harmadik magyar hadsereg* az Erdélyben állomásozó erőkből tevődött össze. Utóbbi a magyar felségterületen kívüli, 1944. évi őszi dél-erdélyi ellencsapásával vált híressé.

[1] Oroszul: Николаев, a Déli-Bug partján. Ma: Миколаїв, Ukrajna.

A magyar seregtestek sem a magyar ellenőrzés alá eső vidékeken, sem az ország felségterületén kívül 1944-től magasabb egységekkel nagyobb harcokat nem vívtak. A fő szerep Budapest védelmében is a német fegyveres erőknek jutott.

A továbbiakban arról kívánok vázlatos, de többnyire új ismereteket nyújtó leírást adni az olvasónak, hogy a Magyar Királyi Honvédség erői milyen szerepet töltöttek be a megszállt szovjet területeken, tehát a frontvonal mögötti meghódított területek karhatalmi biztosításában. A katonai irodalom a fronton harcba vetett erőktől elkülönítve, „megszálló erők" gyűjtőfogalom alatt foglalkozik a megszálló-biztosító funkciókat betöltő honvéd hadosztályokkal, illetve a fölöttük álló *megszálló erők* magyar parancsnokságával. Az alakulatok szintjén az elhatárolás a frontszolgálat és megszálló szolgálat között nem mindig érvényesült, mivel a csapatok földrajzi elhelyezése függvényében előfordult, hogy első arcvonalbeli hadosztályok partizáncsatákba keveredtek, illetve partizán elhárításba rendelték őket, de az is megesett, hogy a megszálló-biztosító csapatokat nem vonták vissza idejében a támadó szovjet erők elől, így aztán a megszálló magyar honvéd alakulatok is frontharcokat vívtak a támadó Vörös Hadsereggel szemben.

A Szovjetunió terültén vívott hadműveletekben és a megszálló magyar katonai erőkben a Magyar Királyi Honvédség – becslésem szerint – összesen 600 ezer fővel vette ki a részét, mindebből a *megszálló erők* állományába 200 ezer fő tartozott.

8.1. A magyar megszálló haderő „névjegye" az elfoglalt szovjet településeken

A szovjet területeket megszálló magyar csapatok névjegye, a németek első falragaszaival egyezően az alábbi szabvány „Hirdetményben" (orosz változatban a *Proklamáció* elnevezés használatos) tükröződik. Az alább olvasható dokumentum egy korabeli sablon hirdetmény, amelyet az előrenyomuló honvéd alakulatok a meghódított településeken, főként orosz nyelvű változatban, de magyar nyelven is, szintén nyomtatott formában közreadtak a helyi lakosság tájékoztatására falragaszokon, hirdetőtáblákon illetve

röplapokon. Mivel a magyar nyelvű történelmi szakirodalomban hasonló hirdetményre még nem leltem, a bemutatott iratot is orosz levéltárból szereztem meg. Idézem:

HIRDETMÉNY[2]

Ezt a települést az Egyesült Hadsereg szállta meg. A terület rendjének biztosítása céljából az alábbiakat

PARANCSOLOM:

1. Külön engedély nélkül a lakosoknak nincs joguk elhagyni a várost és a falut. Engedélyt a helyi Magyar Katonai Parancsnok ad ki. Azok a személyek, akik engedély nélkül hagyják el a várost, partizánnak tekintendők és felakasztják őket.
2. Este 7 órától reggel 5 óráig a városban kijárási tilalom van. Aki ennek nem engedelmeskedik, azt a helyszínen agyonlövik.
3. Kettőnél több személy gyülekezése tilos.
4. A lakosságnál található minden lőfegyvert, töltényt és robbanó anyagokat, illetve mindennemű katonai felszerelést 24 órán belül be kell szolgáltatni a Magyar Parancsnokságnak. Ugyancsak 24 órán belül beszolgáltatandóak a mérgező anyagokat tartalmazó léggömbök valamint a bolsevik propagandát terjesztő sajtótermékek is. Akik ennek nem tesznek eleget, azokat haladéktalanul felakasztják.
5. A vasutak, az utak, a hidak, a házak és a híradó eszközök megrongálása szabotázs cselekménynek minősül, és a vétkeseket a helyszínen bírósági eljárás nélkül lelövik, vagy haladéktalanul felakasztják.

[2] Kiadta a szerző részére a Kurszk Megyei Állami Levéltár[2] igazgatója a hiteles orosz kézirat másolatán feltüntetett levéltári forrás egyezményes megjelölésével és a levéltár körpecsétjével. Megjegyzés: ezt a parancsot az előrenyomuló Magyar Királyi Honvédség egységének parancsnoka Novij Oszkol (oroszul: Новый Оскол. Ma: Belgorodi terület, Oroszországi Föderáció.) városban hirdette ki falragaszokon, orosz és magyar nyelven.

6. A magyar katonák elleni mindennemű gyilkosság vagy gyilkossági kísérlet halálbüntetést von maga után. Ezen kívül minden megölt katonáért a falu lakosaiból elfogott 100 túszt végeznek ki, a falut pedig felperzselik.
7. A Magyar Parancsnokság által kinevezett *sztaroszta*[3] és *milicista*[4] parancsait mindenki köteles teljesíteni.
8. A város vagy a falu területén csak a törzsökös helybéliek maradhatnak. Minden gyanús személyről, vagy új jövevényről haladéktalanul bejelentést kell tenni a Parancsnokságon. Azok a személyek, amelyek ennek a kötelességnek nem tesznek eleget, azokat letartóztatják és megbüntetik. Az olyan új jövevények, akik más parancsnokságtól igazolvánnyal rendelkeznek, kötelesek haladéktalanul bejelentkezni a Hadsereg Parancsnokságán, vagy a falusi elöljárónál.
9. Azokon az utakon és utcákon, amelyeken menetben lévő katonaság vonul át, polgári személyek nem tartózkodhatnak. Azokat a helyeket, ahol katonaság vonul át, a polgári lakosságtól meg kell tisztítani az úttól jobbra két kilométer széles sávban, az úttól balra is két kilométer széles sávban. A lakosok ilyenkor kötelesek a szomszédos településre átmenni. Azokat a személyek, akik nem engedelmeskednek ennek a parancsnak és megtalálják őket ebben a 4 kilométeres tiltott sávban, a helyszínen lelövik.
10. A polgári lakosságnak tilos olyan kutak igénybevétele, melyek használata a katonaság részére van fenntartva, és ahol az erre vonatkozó különleges figyelmeztető jelzést helyeztek el. Tilos továbbá ezen kutak megközelítése. A kutak közelébe férkőzött személyeket a helyszínen lelövik.
11. A földeken dolgozó személyek kötelesek maguknál tartani a Helyi Parancsnokság által kiadott személyi igazolványt. Minden ilyen dokumentumon rajta kell lennie a jobb kéz mutatóujjáról vett lenyomatnak.
12. A kommunisták, a partizánok és hadifoglyok nem léphetnek be a magánházakba. A lakosoknak szigorúan tilos ilyen sze-

[3] Oroszul: Староста (elöljáró)
[4] Oroszul: Милиция, ukránul: Міліція. Itt: orosz–ukrán önkéntes rendőrök.

mélyek részére bármiféle segítség nyújtása, tilos átadni nekik bármiféle információt. Akik tudomást szereznek partizánok, kommunisták és hadifoglyok érkezéséről, azok kötelesek haladéktalanul bejelentést tenni a Parancsnokságon. A bejelentés elmulasztóit halálbüntetés sújtja.

13. A lakosság körében elkövetett gyilkosság, rablás és gyújtogatás eseteit a hadijog szerint fogják elbírálni és a vétkesekre halálbüntetés vár.
14. Tilos az oszlopokról a Parancsnokság által elhelyezett útjelző eligazító jeleket levenni. Ezen cselekmény vétkeseit halállal bünteti.
15. Minden zsidó köteles 24 órán belül bejelentkezni a Katonai Parancsnokságon. Azokat, akik nem teljesítik a parancsot agyonlövik, miként az őket bújtató, vagy a zsidókkal beszélő viszonyban lévő oroszokat is.
16. A polgári lakosságnak nincs joga szeszes italt fogyasztani.
17. Tilos kereskedni bármiféle katonai jelentőségű áruval, tilos az élelmiszerek adásvétele a megszabottnál magasabb áron.
18. A kémkedésért kötél általi halál jár.
19. Tilos bármiféle fényjelzés leadása. A parancs megszegőit a helyszínen agyonlövik.
20. Mindenki köteles betartani az elsötétítés szabályait. Az elsötétítési szabályok be nem tartása kémkedésnek minősül és halálbüntetést von maga után.
21. Minden kutyát be kell zárni a házakba. A házakon kívül felbukkanó kutyákat lelövik.[5]

Megparancsolom az egész lakosságnak a fentiek betartását. A parancs megszegőit szigorúan megbüntetik.

Magyar Parancsnok

[5] Bár az analóg német parancsokban nem található utalás, a gyengén gépesített magyar hadseregben sok volt a ló, azokat a kóbor kutyák könnyen megkergethették, ami zavarokat okozhatott egy katonai alakulat átvonulásában.

8.2. A hadizsákmány ügye

A Magyar Királyi Honvédség seregtesteinek támadó hadműveleteit követően, hamarosan kiderült, hogy a honvédségi hadizsákmányszerzés a szovjet területeken kizárólag a katonai eszközökre szorítkozhat. A magyar országhatárt átlépő és a Vörös Hadsereg egységeit üldöző magyar csapatok a talált raktárakat, üzemeket, járműveket – elhagyott polgári eszközöket is – a hadi szokásoknak megfelelően zár alá vették, részben felhasználták. Ám a német katonai hatóságok a magyar csapatok által lefoglalt javakat maguknak követelték és az illetékes magyar Kárpát-csoport parancsnoka, vitéz Szombathelyi Ferenc tábornok (továbbá az ő felettesei a Honvédelmi Minisztériumban) a német döntést tudomásul vették. Ebben a tárgyban 1941. augusztus 14-én egy német–magyar katonai megállapodást írtak alá. Magyar részről Szombathelyi Ferenc, német oldalról Dr. Karl Lasch Galícia kormányzója. Íme, a megállapodás fordítása. Jóllehet a megállapodás magyar nyelvű szövegét is aláírták, a kutatás során csak a német nyelvű mikrofilm került elő.[6]

A IVa Ha Pol 6083/41. sz. leirata
Krakkó, 1941. szeptember 4.
A megszállt lengyel területek Főkormányzója Hivatalának a Külügyminisztérium megbízottja
Pol 31. sz.
az 1941. szeptember 2-i 51. sz. távirathoz csatolva

Tárgy: Galíciában lévő értékek magyar csapatok általi elszállítása

Mellékelten bemutatjuk a magyar csapatok által megszállt galíciai területeknek a Főkormányzóság igazgatásába történő átadásáról készült, Szombathelyi altábornagy és Lasch kormányzó által aláírt jegyzőkönyvet. Az utolsó bekezdésben utalás található a magyar alakulatok által megszállt területekről elvitt értékekre is.

Wühlisch[7] s.k.

[6] Az idézett dokumentum német nyelven elérhető a HI Hadtörténelmi Levéltár mikrofilm állományában: n. 744. Korábban még nem publikálták.
[7] Johann von Wühlisch (1889–1943), német diplomata

A Külügyi Hivatalnak, Berlinbe
6083/41. sz. leirat a Ha Pol IVa-nak

Jegyzőkönyv[8]

1941. augusztus elsején, 12 órakor, a Führer 1941. július 17-i és 22-i parancsai alapján, a polgári igazgatást a korábban Lengyelországhoz tartozó Galícia területén, a Főkormányzóság hatásköre alá vonták, és azt a főkormányzó, Dr. Frank birodalmi miniszter vette át. Ezáltal a korábban Lengyelországhoz tartozó Galícia területe a Főkormányzóság részévé vált. A végrehajtó hatalom átvétele kiterjed a Sambor[9], Drohobicz[10], Stryj[11], Kalusch[12], Kolomea[13], és Chrotkow[14] járási főnökségi részekre is, amelyeket jelenleg a Magyar Királyi Hadsereg csapategységei tartanak megszállva. A főkormányzó parancsa szerint a főkormányzóság kormánya által kinevezett járási főnököknek a közigazgatást a Főkormányzóság hatályban lévő rendeletei és közigazgatási előírásai szerint kell gyakorolniuk.

A főkormányzóság szerveinek történő tényleges átadás és igazgatás érdekében a mai napon találkozott nagyméltóságú Szombathelyi altábornagy[15] mint a Magyar Királyi Hadsereg képviselője és Dr. Karl Lasch[16], a galíciai körzet kormányzója, és felhatalmazásukat gyakorolva, az alábbi átadási megállapodást kötötték:

[8] A jegyzőkönyv német és magyar nyelven készült.
[9] Lengyelül: Sambor, ukránul: Самбір, Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[10] Lengyelül: Drohobycz, ukránul: Дрогубич. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[11] Ukránul: Стрий. Ma Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[12] Lengyelül: Kałusz, ukránul: Калуш. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[13] Németül: Kolomea, lengyelül: Kołomyja, ukránul: Коломия. Ma: Ivano-Frankivszki terület, Ukrajna.
[14] Lengyelül: Chorzów, németül: Königshütte, ma Sziléziai vajdaság Lengyelország.
[15] vitéz Szombathelyi Ferenc (1887, Győr – Pétervárad, Jugoszlávia, 1946) vezérezredes, a Honvéd Vezérkar (HVKF) főnöke.
[16] Karl Lasch (1904, Kassel, Német Császárság – 1942, Breslau, ma: Wrocław, Alsó-sziléziai vajdaság, Lengyelország) német közgazdász és jogász, az NSDAP tagja. 1941 és 1942 között a Galíciai Kerület (körzet) vezetője.

1. A Magyar Királyi Hadsereg által eddig elkobzott és lefoglalt mezőgazdasági üzemek, raktárak valamint élelmiszer- és fogyasztási cikkeket termelő illetve feldolgozó üzemek a mai napon, 1941. augusztus 14-én, 12 órakor a galíciai kormányzó birtokába és igazgatása alá kerülnek. Az átadásra az 1941. augusztus elsején délben rögzített állomány az irányadó.

Átadási megállapodás

A készletlistát a Magyar Királyi Hadsereg állítja össze, és azt a Galíciai Körzet kormányzója által történő elismerés után integráns részeként e jegyzőkönyvhöz csatolják. A jövőbeni csapatigényt a Főkormányzóságra érvényes rendelkezések szerint, a hadseregélelmezési lerakaton keresztül kell bejelenteni, és a Főkormányzóság hivatalai által a járási és a városi főnököknek kiutalni.

2. A Magyar Királyi Hadsereg által elkobzott és lefoglalt ipari és kereskedelmi üzemek és raktárak átadása a Főkormányzóság hivatalainak (járási és városi főnököknek) hasonló módon történik. Erről a Magyar Királyi Hadsereg listát készít, és azt átadja a német félnek. A galíciai kormányzó által történő elismerés után az szintén a jelen átadási megállapodás lényeges részének tekintendő.

   A Magyar Királyi Hadsereg a Főkormányzóság területén található egységei jövőbeni igényeit a Főkormányzóság hatályos előírásai szabályozzák.

3. Nagyméltóságú Szombathelyi altábornagy és a Galíciai Körzet kormányzója, Dr. Karl Lasch, egyetértenek abban, hogy az 1. és 2. pont alatt megjelölt üzemek alkotórészeit és tartozékait nem szabad elszállítani.

   Amennyiben az üzemek működtetéséhez szükséges alkotórészeket, gépeket, szerszámokat, egyéb berendezési tárgyakat valamint nyersanyagokat és félkész termékeket távolítottak el, úgy azok visszaszállításáról való különleges megállapodás az

illetékés magyar és német hatóságok számára van fenntartva. Ugyanez érvényes a közcélú állami- és magánüzemekre is.

Stanislau[17], 1941. augusztus 14-én.

Szombathelyi s.k. Dr. Lasch s.k.

L.S. hitelesítve
s.k. aláírás

A már régebben nyilvánosságra hozott titkos német–magyar diplomáciai iratokban nyoma van olyan felvetésnek, hogy Magyarország a Szovjetunió elleni hadba lépés jutamául megkaphatja teljes Galíciát, vagy annak egy részét. Véleményem szerint igen nagy diplomáciai naivitásról árulkodik, amennyiben valóban hitelt adtak a német ígéretnek, hiszen abban az időben – a Harmadik Birodalom befolyási övezetében – a jelentős román és a még felfejlődőben lévő magyar kőolajmezőkön kívül csak Galícia (Drohobics, illetve Nadvirna[18] térségben) rendelkezett jelentős kőolajforrásokkal, ami a németek hadviselésében döntő tényező volt. Maga Horthy Miklós kormányzó sem lelkesedett ezért a galíciai területi jutalomért, mivel az ő politikai doktrínája következetesen a történelmi magyar államhatárok visszaállítása köré épült.

A Magyar Királyi Honvédség hadizsákmányt illető jogának megállapítása során a Honvédelmi Minisztérium vezetése kezdetben azzal számolt, és Berlinben tárgyaltak is erről, hogy a magyar készletek galíciai gabonával töltsék fel, vagy a galíciai földeken zsákmányolt gabonát a német fél előtt vállalt – vonatkozó – magyar export teljesítésébe számítsák bele. A németek azonban a megszállt szovjet területek gazdasági kiaknázása feletti összes jogokat csakis maguknak tartották fenn.

[17] Németül: Stanislau, lengyelül: Stanisławów, ukránul: Станиславів illetve Станіслав. Ma: Івано-Франківськ, Ukrajna.
[18] Ukránul: Надвірна, oroszul: Надворная, lengyelül: Nadwórna. Ma: Ivano-Frankivszki terület, Ukrajna.

A szovjet–magyar kereskedelem történetét Magyarország 1945-ös felszabadulása után elsőként Nagy András kutató dolgozta fel levéltári iratok alapján nagy vonalakban. Tanulmányát is e tárgyban publikálta tanulmányát 1961-ben, melyben a magyar hadizsákmány kapcsán a következőképpen idézi vitéz Littay vezérezredes honvédelmi miniszterhelyettest:[19]

A galíciai terményfeleslegek sem teljes, sem részbeni átengedésére a németek hajlandók nem voltak. Ennek megfelelően Magyarország Németországgal szembeni gabonatartozásának csökkentésére nem volt mód.[20]

A hadizsákmány kezeléséről a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter hatáskörében megfelelő döntéseket hoztak és parancsokat adtak ki. Az alábbi dokumentumok csupán a háború első két hónapjában szerzett hadizsákmány katonai adminisztrációjába adnak betekintést, ennek ellenére a szervezettség kifogástalan. A következő dokumentumok[21] pontos idézetek:

[19] vitéz Littay András (1884, Szabadka – 1967, Melbourne, Ausztrália), 1941 és 1943 között a honvédelmi miniszter helyettese.
[20] Idézi: Nagy András: *Magyarország Külkereskedelme 1919–1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1961. p. 357. Lásd: MOL KÜM. Gazd. Pol. D. 99. cs. p. 179.
[21] HI Hadtörténelmi Levéltár (Nyt.sz. 423/1/2007/Lev. 1. példány)

M.kir.Honvédelmi Miniszter.

66.641. s z á m

eln.III.Csfség.-1941.

Orosz zsákmányanyag részbeni átadása.

Budapest,1941. évi szeptember hó 22-én. B u d a p e s t

Az összes zsákmányanyagokat rendezni kell, hogy egyrészt képviselt értékük megfogható legyen, másrészt a mai szűkös nyersanyaghelyzetben feleslegesen nyersanyagot képviselő, de használhatatlan és a jövőben sem használható anyagok a szertárakban ne tároljanak. A III.Csfség erre átfogó rendeletet fog kiadni. Addig mint legsürgősebbet a f.évi szeptember 16-án tartott értekezlet alapján elrendelt anyag átadásokat /: anyag megtekintést/ kell végrehajtani.

Fenti anyagokat a melléklet tartalmazza. Az anyagokat az átvevő köteles elszállitani és az átvételt nyugta és ellennyugtával elismerni.

A mellékl6t megjegyzésében feltüntetett "Megnézi, megvizsgálja" eredményét ide jelentse azzal, hogy az anyag eredeti helyén marad-e, vagy pedig átvétetett.

1 db. melléklet.

A miniszter rendeletéből:
Schmoll s.k.vk.ezds.

A jóváhagyott fogalmazvánnyal egyezik!
Budapest,1941,szeptember 23.
[aláírás]

Kiselejtíthető 19...... év végével.

Magyar királyi honvédelmi miniszter.

19 41

66641 sz. beérk. IX.22. **Együttal elintézett szám:** 464/941.

eln.III.Csfség. osztály.

Határidő:

A beadvány: beküldője: Hiv.
száma:
kelte:

Előirat száma:

Utóirat száma:

Kapcsolatos számok:

Kiadóba érkezett:

Tisztázta: IX.23. R.S.

Egyeztette: " " Sz.M.

Kiadta: IX.25.

Kivezette:

Lajstromozta:

Tárgy:

Orosz zsákmányanyag részbeni átadása.

Lássa jóváhagyás előtt:

Utasítás a kiadónak:

A kiadvány és mellékletéből 10 tart. példány készitendő.

Lássa jóváhagyás után:

Lássa elküldés előtt:

Utasítás az irattárnak:

Lássa elhelyezés előtt: Fny.

19 41		
Kútfő	Tétel	Alapszám
	1	66641

ELŐTERJESZTÉS:

Az összes zsákmányanyagokat rendezni kell, hogy egyrészt képviselt értékük megfogható legyen, másrészt a mai szűkös nyersanyaghelyzetben feleslegesen nyersanyagot képviselő, de használhatatlan és a jövőben sem használható anyagok a szertárakban ne tárolják. A III.Csfség. erre átfogó rendeletet fog kiadni. Addig mint legsürgősebbet a f. évi szeptember 16-án tartott értekezlet alapján elrendelt anyag átadásokat /: anyag megtekintéseket:/ kell elrendelni.

K I A D V Á N Y.

Tervezett . . . .

2/r. oszt. . . . . 1.
2/é. " . . . . 2.
3/a. " . . . . 3.
3/b. " . . . . 4.
3/c. " . . . . 5.
7/m. " . . . . 6.
7/ö. " . . . . 7.
7/k. " . . . . 8.
5. " . . . . 9.
6/k. " . . . . 10.
12. " . . . . 11.
17/a. " . . . . 12.
17/b. " . . . . 13.
17/c. " . . . . 14.
31. " . . . . 15.
5.vkf. " . . . . 16.
11. " . . . . 17.
40. " . . . . 18.
H.T.I. . . . . 19.

1.-19.

Tól-ig az Előterjesztésből kell végrehajtani.

Fenti anyagokat a melléklet tartalmazza. Az anyagokat az átvevő kö-

1.sz.melléklet a 66.641/eln.III.Csfség-1941.számhoz.

Orosz zsákmányanyag részbeni átadása.

F. sz.	Anyag megnevezése	mennyiség		Melyik osztály szertára		Megjegyzés
		egység	.	tárolja jelenleg	veszi át	
1.	Repcemag	kg.	27	2/é.	5.oszt.	
2.	Répamag	kg.	2695	2/é.	5. "	
3.	Ammoniák	kg.	1920	2/é.	Ip. 17/c	
4.	Asbest	kg.	941	2/é.	17/c.	
5.	Nagy vas-hordó	db.	6	2/é.	5.oszt.	
6.	Közepes - " -	db.	1	2/é.	5. "	
7.	Vasszeg	kg.	85	2/é.	7/m."	
8.	Páncélszekrény	db.	1	2/é.	11. "	
9.	Jégcsáklya	db.	82	2/é.	7/m."	
10.	Varrógép	db.	18	2/é.	2/r."	
11.	Kötél	db.	206	2/é.	7/m."	
12.	Mentő öv	db.	8	2/é.	7/m."	
13.	Uszó-öv	db.	14	2/é.	7/m."	
14.	Nehéz lánctalpas vontató	db.	7	3/b.		HTI.által való megvizsgálást a 3/b.oszt.kérje
15.	Selejtes gumiabroncs	kg.	96000	3/b.	17/c.oszt	
16.	Gyors mérleg	db.	9	3/b.	2/é. "	
17.	Vill.motor	db.	6	3/b.	7/m. gépzászlóalj	
18.	Gáztartály	db.	200	3/b.	7/m.oszt	
19.	Szallagfürész	fm.	20	3/b.	7/m "	
20.	110-es acélrud	kg.	4000	3/b	3/a. "	
	- " -	kg.	2100	3/b	3/b. "	

21.	Présosó	kg.	70	3/b.	17/c.	
22.	Jutavászon	fm.	450	3/b.	2/é.	
23.	Kenderkóc	kg.	300	3/b.	3/a.	
24.	Vászontömlő	fm.	200	3/b.	11.	
25.	Enyv	kg.	300	3/b.	3/b.	
	"	kg.	300	3/b.	7/m.	
	"	kg.	300	3/b.	7/ö.	
	"	kg.	300	3/b.	3/a.	
26.	Gumi szallag és osó	kg.	400	3/b.	17/c.	
27.	Jutazsák	db.	200	3/b.	2/é.	
28.	Pamutrongy	kg.	1:800	2/r.	3/a.	
29.	Len és kender rongy	kg.	4123	2/r.	3/a.	
30.	Különféle szijázat	db.	7000	2/r.		40.oszt. megtekinti hogy
31.	Tölténytáska	db.	25000	2/r.		a levente kik. részére átve-
32.	Szuronytáska	db	12000	2/r.		hető-e ?
33.	Egyéb táska	db.	45000	2/r.		
34.	Hát és töltényböröndő	"	10000	2/r.		
35.	Orosz gázálarchoz összekötő tömlő	db.	12385	7/m	17/c.utján	selejtes gumi
36.	Müszaki gumi	kg.	900	7/k	3/b.	
37.	Autóköppeny	db.	19	7/k.	3/b.	
38.	Vörösréz kazántartozék	kg.	950	7/k	17/c.	
39.	Rézhulladék	kg.	78	7/k	17/c	
40.	Távirókábel	db.	17	7/k	7/ö.	
41.	Hordkészülék	db.	2	7/k.		7/ö.megnézi

68.	6 hengeres főteng.	db.	2	7/k.	3/b.	
69.	Kp.lánc	db.	5	7/k.	3/b,	
70.	KIf.alkatrész	kg.	15	7/k.	3/b.	
71.	Nagy páncélszekrény	db.	7	7/k.	11.	Már átadva
72.	Kis pc.szekrény	db.	6	7/k.	11.	Már átadva
73.	Pc.láda	db.	1	7/k.	11.	- " -
74.	Fa alátét pc.szekrényhez	db.	7	7/k.	11.	- " -
75.	Autó reflektor	db.	3	7/k.	3/b.	
76.	Vaskocsitengely	db.	340	7/k	5.	
77.	Autóhütő	db.	1	7/k.	3/b.	
78.	Kerékágy küllővel	db.	84	7/k.	5.	
79.	Kerékágy puska	db.	86	7/k.	5.	
80.	Vonórud	db.	18	7/k.	5.	
81.	Kocsirúd	db.	10	7/k.	5.	
82.	Öntött vas hajtókerék	db.	2	7/k.	5.	
83.	Szecskavágó kerék	db.	120	7/k.	5.	
84.	Fertőtlenitő vászoncsizma	pár	7	3/a.	7/m.	
85.	Gumisarok	q.	2	3/a.	2/r.	
86.	Elektromos melegitő	db.	2	3/a.	12.	
87.	Rézhulladék	q	5	3/a.	17/c	
88.	Orosz gp.taliga	db.	1	3/a.	H.T.I.	
89.	Ablak üveg	.	.	3/a.	11.	
90.	Keskeny filmvetitő gép	db.	4	3/a.	5.vkf.	
91.	Selejt mozi vetitő gép	db.	1	3/a.	5.vkf.	
92.	Hangos tb.mozigép	db.	1	3/a.	5.vkf.	
93.	Vetitő vászon	db.	1	3/a.	5.vkf.	
94.	Mérőfa	db.	15	3/a.	7/k.	

95.	Folyadémmérő	db.	13	3/a.	7/k.	
96.	E ektromos folyadókmérő	db.	1	3/a.	7/ö.	
97.	Selejt telefonkész.	db.	1	3/a.	7/ö.	
98.	Kisvetitő váz	db.	2	3/a.	5.vkf.	
99.	Motor nélküli szivattyu	db.	1	5.	3/b.	
100	Különféle kaposoló részek	db.	13	5.		7/ö.megnézi
101	Láno	db.	10	5.	7/ö.	
102	Talpfatömitő	db.	5	5.	7/k.	
103	Kompressor mot.nólk	db.	1	5.	7/m.	
104	Gumihulladék	kg.	5	5.	3/b.	
105	Fürdőkád	db.	4	12.	11.	
106	Kaposolótábla	db.	2	12.	7/ö.	
107	Pc.szekrény nagy	db.	1	12.	11.	
108	– " – kis	db.	1	12.	11.	
109	Rövidhullámu adó kis	db.	1	12.	7/ö.	
110	Rövidhullámu adó közép	db.	2	12.	7/ö.	
111	Rövidhullámu adó nagy	db.	1	12.	7/ö.	
112	Nyersolaj	l.	100	7/ö.	3/b.	
113	Nyersolaj motor	db.	2	7/ö.	5.	
114	Puskacső alkatrész	láda	5	31.	3/a.	
115	Golyószóró alkatr.	"	15	31	3/a.	
116	12 hengeres motor	db.	4	31.	3/b.	
117	Puska	db.	314	31.	3/a.	
118	Selejt gumi	[illegible]	[illegible]	31.	3/b.	

Az olvasót akár meg is lepheti, hogy a magyar hivatalok milyen apró tételeket vettek számba. Különösen azok után, hogy az előző fejezetekben láthattuk az idézett csillagászati statisztikákat a németek által a megszállt szovjet területekről elszállított javakról vagy a Wehrmacht megvalósította helybeni felhasználásról. Töprengtem azon, hogy ebben a könyvben a tisztelt olvasót vajon terhelhetem-e ezen jelentős mennyiségű iratanyag részletes felsorolásával? Illusztrációnak szánom annak bemutatására, hogy mekkora hiánygazdálkodás közepette folyt a háború, s minden kilogramm anyagot milyen nagy becsben is tartottak.

8.3. Horthy-kultusz a hadseregben

Horthy Miklós kormányzó mint legfőbb hadúr kultuszát több forrásból is táplálták. A Horthyhoz szóló fohászok közül több igen tanulságos, például az alább idézett, 1942-ből származó ima, melyet több hasonló tartalmú szöveggel összefűzve egy kis könyv formájában osztottak ki a frontszolgálatos katonáknak.

HADURUNK

Nékem cselekednem kell annak dolgait, aki elküldött engem.
(János evangéliuma 9. rész 4. vers)

Itt a harcok, a kemény férfi-tettek mezején emlékezz a tettek, a harcok emberére, Hadurunkra, Kormányzónkra! Vidd közel példaadó életéhez szívedet, hadd melegedjék fel forró hazaszeretetétől, hadd hirdesse dicsőséges élete az Úrnak azt az üzenetét, hogy csak az Ő akaratát cselekvő, kötelességüket ezer veszéllyel szemben is bátran teljesítő magyarok mentik meg ezt az országot.

Hadurunk megtette, amire Isten elküldötte. Vállalta a nemzetnevelés nehéz feladatát. Isten akaratának engedelmeskedve és az Ő erejében bízva, népét egy szebb jövendőbe átmentette.

Kövesd példáját! Tedd meg kötelességedet, amire az Úr behívott. Végezd szolgálatodat lelkiismeretesen azon a helyen, ahová Isten akarata állított.

Uram! Teremtőm! Áldom kegyelmedet, hogy hadurunkban Vezért adtál népem számára. Áldalak Uram, amiért Kormányzónkban azt a Vezért láthatom, aki előttem jár az ősök Benned bízó hitével, meg nem rettenő bátorságával, áldozatos, hazát féltő szeretetével, önmegtagadó életével. Példája hadd tanítson, Uram, minden magyart arra az igazságra, hogy nemzetmentő szolgálat csak ott lehet, ahol nem az egyéni érdek, hanem a Te akaratod indít cselekvésre, áldozatra.

Kérlek Istenem, legyen az én életem is engedelmes eszköz kezedben, hogy általam is építsd hazám jövendőjét. Tégy mindenben Hadurunk méltó katonájává. Töltsd meg szívemet iránta szeretettel, hűséggel, engedelmességgel.

Könyörgök Hozzád, Atyám, éltesd Hadurunkat erőben, egészségben. Élete a sötét magyar éjszakában hadd világíthasson minél tovább. Neked engedelmeskedve hadd példázza még számos éven át a magyar élni akarást.

Őrizd meg, védd meg, tartsd meg Hadurunkat! Áldd meg minden gondolatát, tettét családja, nemzete javára. Hallgasd meg kérésemet, Atyám, Szent Fiad nevében. Ámen.

Tény, hogy a Horthy kormányzó köré épített nimbusz, elmaradt korának fasiszta és náci diktátora, a *Duce* és a *Führer* vallásos imádatától, de a sztálini személyi kultusztól is. Ugyanakkor a „nemzetmentő", „országgyarapító", „bátor hadúr" és „vezér" motívumoktól hemzsegő leírások egy tekintélyelvű rendszer amúgy középszerű vezetőjének irreális felmagasztalását segítették, nyilvánvaló hibáinak, emberi gyengeségeinek, kül- és belpolitikai baklövéseinek tagadását tárva elénk.

Az ima keletkezésekor, 1942-ben már egyértelműen látszott a német villámháborús taktika kudarca, a Szovjetunió gyors hódoltatásának képtelensége. Egyre erősebben rajzolódtak ki egy területszerző háború körvonalai, melyben a keleti hadszíntérre vezényelt magyar katonák a Harmadik Birodalom és nem a Magyar Királyság ellenfeleivel harcoltak. A megelőző fejezetekben már többször utaltunk az „összeurópai antibolsevista keresztes háború" álcájával véghezvitt rablóhadjáratra, melyhez a további határrevízió elősegítése, „kiérdemlése" mellett magyar gazdasági érdekek is kötődtek. A Kelet-Közép-Európa, s azon belül is a Kárpát-

medence földjein marakodó kisállamok nem csak a kedvező határelbírálás miatt csatlakoztak a tengelyhez. A szovjet tortából mindenki akart legalább egy szeletet. Azonban 1942 végére ez a szelet is egyre kisebbnek tetszett, és a korábban még játszi könnyűnek tűnő szerzeményért is borzalmas árat kellett fizetni, pedig a 2. magyar hadsereg pusztulása csak a többfelvonásos tragédia nyitánya volt.

Úgy érzem erős túlzás a Don-kanyarhoz küldött honvédek sorsát az isteni akaratra fogni. Végzetüket hús-vér emberek, a Horthy-kor vezető, németbarát politikusai írták karöltve a Főméltóságú úrral.

8.4. A Honvédség szerepe a rendfenntartásban és a partizánvadászatban

A Honvéd Megszálló Erők alakulatai általában német alárendeltségben működtek, a katonai főhatalom minden megszállt területen német kézben volt, kivéve a finnek és a románok keleti hódításait. Ahol honvéd egységek tartózkodtak, általában ott is a helyileg illetékes német parancsnokságok helyőrségei ellenőrizték a mindennapokat. A kivezényelt magyar alakulatok mintegy „alvállalkozói" jogkörrel rendelkeztek. Voltak kivételes esetek, amikor a helyi *kommendatúra*[22] jogait is a magyar parancsnokság gyakorolta. Egészen 1941 július végéig ez a helyzet állt fenn a magyar csapatok által megszállt területeken, de akkor a németek a katonai főhatalom gyakorlását mindennemű javak feletti rendelkezési joggal átvették.

A Wehrmacht kiadta parancsokkal teljesen egyező módszerek alkalmazására utal a Magyar Királyi Honvédség Vezérkari Főnöksége által a honvéd alakulatoknak kiadott partizánelhárító irányelv, melynek teljes szövegét szerzői kérésemre a Hadtörténeti Intézet Levéltárának szakemberei tárták fel az akkor még nem lajstromozott irattengerből. Az alábbiakban teljes terjedelemben ismertetem a Vezérkari Főnökség általános irányelveit, amely formáját tekintve brosúra alakban jelent meg.

[22] Városparancsnokság

Az alábbi dokumentum[23] szó szerinti idézet:

A FOLYÓ HÁBORÚ TAPASZTALATAINAK ISMERTETÉSE[24]

(Zárult: 1942. IV.)

PARTIZÁNHARCOK

II. FEJEZET

A partizánmozgalom elleni védekezés.

A) Általában.

A partizánmozgalom leküzdése egyrészt *közigazgatási,* másrészt *katonai* feladat.

A mozgalom elleni védekezést három cselekménysorozatra tagolhatjuk:

1. a partizánszervezetek kikémlelése, a mozgalom bizonyos területekre való korlátozása, továbbterjedésének megakadályozása;
2. a kikémlelt partizánszervezetek és segítők kíméletlen megsemmisítése;
3. a további vagy újabb szervezkedés megakadályozása, valamint a közállapotok olyan mérvű megjavítása, hogy a mozgalom ne találjon újabb talajt.

Még a legkisebb partizánszervezetek leküzdésére is minden erőnkkel törekedjünk! A mozgalom elharapódzása csak ilyen módon akadályozható meg.

[23] HI Hadtörténelmi Levéltár (Nyt. sz. 423/1/2007/Lev. 1 példány)

[24] M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 4. Osztály. 58.800/10. sz. Attila-nyomda Részvénytársaság, Bp., 1942.

B) A közigazgatás lehetőségei a partizánmozgalom leküzdésével kapcsolatban.

a) a lakosság helyzetének megjavítása és az elégedetlenség kiküszöbölése;
b) a lakosság tájékoztatása és felvilágosítása; ellenhírverés.

1. A lakosság helyzetének megjavítása. Az elégedetlenség kiküszöbölése.

A megszállott területek lakossága már a vörös uralom alatt is az elképzelhető legnagyobb nyomorban, emberinek alig nevezhető viszonyok között élt. Helyzetét a háború pusztításai még inkább súlyosbították. Sorsa jobbrafordulását a központi hatalmaktól várja és reméli. Ha a megszállott területek hatóságai a lakosság nehéz helyzetén való tervszerű segítségnyújtással reményt tudnak bennük kelteni aziránt, hogy sorsuk fokozatosan mindinkább javulni fog, akkor a nyugodt és békés élet, valamint a polgári jólét utáni vágyakozásuk – a partizánmozgalommal szemben ellenséges érzelemben fog kicsúcsosodni.

A városi lakosságot elsősorban a *megélhetés problémái* foglalkoztatják. A nehéz jelen (élelmiszerhiány, munkanélküliség, pénztelenség, áru-uzsora) éppen annyi gondot okoz a városokban lakó munkástömegeknek, mint a bizonytalan jövő. Látván az orosz hadsereg okozta rombolásokat, főként a fenyegető munkanélküliségtől tartanak.

A falusi lakosság körében a *földkérdés* áll előtérben. Erősen remélik a földmagántulajdon helyreállítását, és éles ellenszenvvel tárgyalják azt a zsidók terjesztette álhírt, hogy a német hatóságok továbbra is fenn akarják tartani a kolhoz-rendszert.

A lakosság megnyugtatását szolgálják:

a) élelmiszer, valamint apróbb közszükségleti és élvezeti cikkek (gyújtó, világítóanyag, szappan, dohánynemű, édesség, alkohol, stb.) biztosítása a lakosság számára;
b) a lakosság kérelmeinek jóindulatú teljesítése, ha nem ütközik katonai vagy gazdasági szempontból valamilyen akadályba;
c) igazságosság a javak elosztása terén;

d) az árurejtegetés, áru-uzsora és árdrágítás megakadályozása, – az árak maximálása, szigorú ellenőrzése és a visszaélések könyörtelen megtorlása;
e) munkaalkalmak megteremtésével a lakosság minél szélesebb rétegeinek keresethez és biztos megélhetéshez való juttatása;
f) a földmagántulajdon helyreállítása és a vörös termelési rendszer megszüntetése;
g) a lakosság felvilágosítása, az eseményekről való tájékoztatása és ellenhírverés, hogy meggátoljuk az ellenséges hírverés romboló hatását;
h) a lakosság bizalmának megnyerése, – jóindulatú, emberséges és igazságos bánásmóddal.

Ilyenképpen kiküszöbölhető az elégedetlenség, és megnyerhető a lakosság támogatása. A közigazgatási hatóságoknak ez a munkája végső fokon azt eredményezheti, hogy a lakosságnak *nem lesz sem oka, sem kedve a partizánok közé állani, vagy azokat támogatni.*

* A megszállott területek közigazgatása a német hatóságok kezeiben van. Abba a mi csapatainknak nincs beleszólásuk. Ez a segédlet a közigazgatás lehetőségeit a partizánmozgalom leküzdésével kapcsolatban csak a teljesség kedvéért sorolja fel.

2. A lakosság tájékoztatása és felvilágosítása. Ellenhírverés.

A vörös uralom alatt a lakosság hozzászokott a propagandához és ahhoz, hogy állandóan tájékoztassák a napi eseményekről. Ha ez most elmarad, a nép könnyen ad hitelt a partizánok és partizánsegítők, főként a zsidók terjesztette kósza rémhíreknek. A tájékoztatás eszközeinél a rádió, falragaszok, ukrán nyelvű újságok, tájékoztató előadások és a film jönnek tekintetbe. Ezek alkalmazása mellett a lakosság könnyen irányítható, – a suttogás, a rémhírterjesztés és az ellenséges hírverés pedig talaját veszti.

Ez a felvilágosító munka célszerűen a következő tárgykörökből merítheti anyagát, amelyeknek ismertetésével felkelthető a nép

vágya és érdeklődése egy emberibb és jobb sors után és megnyerhető a mi eszméinknek.

1. A gyárakat, üzemeket, mezőgazdasági berendezéseket, stb. visszavonulásuk során a vörösök elpusztították. Nem voltak tekintettel arra, hogy rombolásaikkal és gyújtogatásaikkal nem is annyira a tengelyhatalmak csapatainak ártanak, mint inkább saját fajtestvéreiket ítélik éhezésre, nélkülözésre, szenvedésre. Ezért mindeninek érdeke, hogy megakadályozza a további romboló munkát, amelyet a partizánok és partizánsegítők fejtenek ki. Ezzel szemben a megszálló hatóságok és csapatok mindenhol segítik és támogatják a jóérzelmű lakosságot, hogy helyreállíthassa a vörösök okozta károkat, mielőbb megindulhasson a termelő munka, ennek révén biztosíttassék a lakosság megélhetése, és mindenki gondoktól és szenvedésektől mentes, emberhez méltó életet élhessen. A lakosság érdeke azt követeli, hogy mindenki szorgalmasan dolgozzék, és erélyesen szálljon szembe a rendbontókkal és szabotálókkal.
2. Az ukrán nép fajilag nem azonos az orosszal, tehát politikájával sem azonosíthatja magát. Az ukránok szláv vére erősen keveredett turáni és germán népek vérével. Ennek következtében értelmesebb, erősebb, ügyesebb és életképesebb, mint az orosz. Fajilag és képességei következtében sokkal közelebb áll a nyugati kultúrnemzetekhez, mint az oroszhoz. Az új európai rendben fontos hivatás vár az ukránokra. Ezzel szemben az oroszok – mind a cárizmus, mint a vörös uralom alatt – évszázadokon át mindig elnyomták és kizsákmányolták az ukrán népet és nem engedték érvényesülni törekvéseiket, valamint a kultúra és a civilizáció utáni vágyakozásukat. Jobb és boldogabb jövőjüket csak a tengelyhatalmak oldalán találhatják meg.
3. Az ukrán nép nyomorával ellentétben az európai kultúrnépek állami, társadalmi és szociális berendezkedései egészséges, nyugodt és gondtalan életet biztosítanak a nép számára. Az európai nemzetek teljes vallás- és politikai szabadságban élnek; a magántulajdon szent, és mindenki szabadon élvezi munkájának és szorgalmának gyümölcsét: a kereskedelem szabad, vásárlási korlátozás nincs.

C) A megszálló csapatok feladatai a partizánmozgalom leküzdésével kapcsolatban

A partizánszervezetek leküzdése a megszálló csapatok feladata. Az ellenük való küzdelem módszereit ennek a fejezetnek a D) alfejezete („A partizánokkal szemben követendő harceljárás") tárgyalja.

Tevékenységük eredményezze végső fokon a működő haderő összeköttetéseinek és utánszállításának biztosítását, valamint a katonai közigazgatás támogatását a termelőmunka lebonyolításában. Működésüknél nem nélkülözheti az ukrán segédrendőrség (milícia) támogatását.

1. A lakosság biztonságérzetének növelése.

A jóérzelmű lakosság széles rétege nem mer a partizánok árulójává válni, sőt terrorcselekményeiktől való félelmében velük tart és támogatja őket. Ha a megszálló csapatoknak sikerül felkelteniük a lakosságban a teljes személyi és vagyoni biztonság érzetét, akkor a partizánmozgalom a számításba jövő területen szemben találja magát a lakossággal és talaját veszti.

Ennek a célnak érdekében a megszálló csapatoknak pillanatnyi késedelem nélkül be kell avatkozniuk, ha valahol partizánok bukkannak fel. De vigyázzanak, hogy a hírhozók fel ne ültessék vagy tőrbe ne csalják őket. Előfordulhat ugyanis, hogy a partizánok ügynökei segítségkérés ürügyével eltávolítják a megszálló csapatokat állandó állomáshelyeikről, hogy útközben rajtuk üthessenek, vagy pedig, hogy a csapatok eltávoztával a szigorú ellenőrzés alól felszabadult területen szabadon szervezkedhessenek, garázdálkodhassanak, rajtaüthessenek a visszamaradt gyengébb osztagokon, őrségeken és raktárakon, stb. A megszálló csapatoknak mindenhol jelen kell lenniük. A lakosságnak látnia kell, hogy egyrészt nem marad ellenőrzés és védelem nélkül, másrészt, hogy a partizánok túlkapásait nyomon követi a legkíméletlenebb megtorlás és segítőik is azonnal elveszik méltó büntetésüket.

A lakosság tekintse a megszálló csapatokat személyi és vagyoni biztonsága zálogának. Ekkor szembe fog fordulni a partizánmozgalommal, meg fogja tagadni tőlük támogatását, jelenteni fogja tevékenységüket, és elő fogja segíteni felkutatásukat és leküzdésüket is.

2. Az ukrán segédrendőrség (milícia) közreműködése.

Az ukrán segédrendőrség (milícia) támogatása – helyi ismereteik következtében – a partizánmozgalom leküzdésénél felbecsülhetetlen értékű. A megszálló csapatoknak elsőrangú érdeke, hogy a *partizánok és partizánsegítők felkutatásánál és kikémlelésénél*, továbbá *vezetőkül* igénybe vegyék a milícia szolgálatait. *A partizánok leküzdésére azonban nem alkalmazhatók.*

A milícia szolgálatainak igénybevételénél tekintettel kell azonban lennünk arra, hogy tagjaik nem mind megbízhatóak: sokan közülük közönyösek, egyesek pedig a partizánok belopakodott kémei, segítőtársai, ügynökei. A kétes elemeknek a milíciából való eltávolítása a milícia osztagokat szervező és ellenőrző német hatósági közegek, nem pedig a megszálló csapatok feladata.

A milícia értéke azon múlik, hogy egyes osztagaik élén valóban rátermett, erőskezű, tisztaszándékú és feltétlenül megbízható parancsnokok állanak-e. Ilyen személy híján a milícia a legjobb esetben közönnyel tűri a partizánok garázdálkodásait, és leleplezésükre vagy leküzdésükre – a megtorlástól tartva – semmit sem követ el, sőt a milícia-osztagok igen gyakran a partizánokhoz hasonló módon maguk is garázdálkodnak. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az ukrán lakosság hazafias érzelmű rétegei sem éreznek semmi sorsközösséget a központi hatalmakkal. Végeredményben a mi hatóságaink és csapataink csupán „idegen megszállást és más urat" jelentenek számukra.

D) A partizánokkal szemben követendő harceljárás.

A partizánok elleni küzdelem nem csupán az egyes partizánszervezetek megsemmisítését jelenti. Meg kell fosztani őket a további szervezkedés, az ellátás, valamint a személyi és anyagi kiegészítés minden lehetőségétől. Ellenkező esetben az orosz területekről állandóan táplált mozgalom – a közigazgatási hatóságok minden igyekezete és a megszálló csapatok legönfeláldozóbb bevetése ellenére is – újra és újra fel fogja ütni a fejét. Kíméletnek

tehát semmilyen vonatkozásban sincs helye. Csak könyörtelen és gyökeres kiirtásuk vezet célhoz.

A csapatok tevékenysége a partizánszervezetek megsemmisítése terén négy cselekménysorozatból áll, éspedig:

a) hírszerzés,
b) felderítés,
c) támadás és
d) megtorlás.

1. Hírszerzés.

A partizánszervezetek leleplezése és felderítése tekintetében szolgáljon alapelvül, hogy *a legcsekélyebb partizántevékenységről szóló hírt is figyelembe kell venni és le kell nyomoztatni.* A partizánokról szóló hírek azonban rendszerint erősen torzítva és túlozva jutnak a hatóságok és parancsnokságok tudomására. Általános jelenség, hogy a lakosság mindig tud valamilyen partizántevékenységről a szomszédos vagy távolabb fekvő területeken, de a saját falujában történtekről „nem akar" vagy „nem mer" tudni semmit sem. Ennek oka nem csupán a partizánoktól való félelem és a kósza rémhírekben keresendő, hanem igen gyakran csapataink félrevezetését szolgálja. Célszerű, ha a különböző befutó hírek valódiságát előbb a szóban forgó területről származó és alapos helyi ismeretekkel rendelkező, de feltétlenül megbízhatónak bizonyult ukránokkal lenyomoztatjuk, mielőtt katonai beavatkozásra szánnánk el magunkat.

A hírszerzés terén viseltessünk mindenkivel szemben bizalmatlansággal. Tartsuk mindig szem előtt, hogy megbízható orosz nincs!

A lakosság szovjetellenes rétege fél a partizánoktól és retteg a vörös uralom visszatérésnek lehetőségétől. Ezért igen gyakran – érzelmei ellenére is – a partizánokkal tart. Nehezen árulja el azokat, fél az árulóktól és a megtorlástól. Az orosz ember nem fecsegő természetű; *aki szívesen és sokat beszél,* az gyanús. *Fiatal nő* mindig gyanús; ha pedig idegen, akkor egész biztosan a partizánok ügynöke. A *sztarosztäk* között is szép számmal akadnak olyanok, akik – többnyire féltükben – a partizánokkal tartanak. De a partizánoknak *az ukrán segédrendőrség* soraiban is akadnak cimboráik. *A zsidók* kivétel nélkül a partizánok pártján

állanak. Ezért teljes ártalmatlanná tételük elsőrendű érdekünk. *Igazolvánnyal ellátott elbocsátott hadifoglyokkal* szemben is helyénvaló a bizalmatlanság; sokan közülők jogtalanul jutottak igazolványaik birtokába. A német parancsnokságok az ellenőrzés megkönnyítése végett a következő eljárást alkalmazzák. A hadifoglyok igazolványába – a fogolytáborból otthonukba való elbocsátásukkor – bevezetik a betartandó útvonalat, az utazás végső célját, és azt a véső időpontot, ameddig hazautazásukat be kell fejezniük. Hazaérkezésükkor a lakóhely szerint illetékes állomásparancsnokságok bevonják ezeket a „közlekedési igazolványokat", és helyettük „állandó tartózkodási engedélyeket" szolgáltatnak ki. Az otthonába hazaérkezett hadifogoly megbízható munkásnak bizonyult; biztosan jelent minden tudomására jutott partizántevékenységet.

2. Felderítés.

Mihelyt kikémleltettük azokat a területeket, amelyeken híreink szerint partizántevékenység folyik és a hírszerzés eredménye alapján megállapítható, hogy körülbelül milyen erős köteléket kell a terület megtisztítására bevetnünk, a szóban forgó területek katonai felderítése következik.

A felderítő részek működésük során állandóan ki vannak téve a partizánok orvtámadásainak és rajtaütéseinek. Céltalan veszteségek elkerülése végett a felderítésre alkalmazott csapatok tevékenysége főként csak *az ellenséggel való érintkezés felvételére és fenntartására, valamint a partizánlakta területrészek körvonalainak megállapítására szorítkozzék. Részletes és alapos felderítésre partizánokkal szemben nincs szükség,* mert mire a felderítés eredménye a szóban forgó terület megtisztítására kirendelt csapatok megkezdik műveleteiket, addigra az egyes partizánosztagok – amelyek kiváló hírszolgálatuk révén biztosan értesülnek csapataink közeledtéről – úgysem lesznek már azon a helyen, ahol a felderítés megállapította jelenlétüket.

A felderítő részek térjenek ki a komolyabb harcok elől, kivált ha gyors mozgásra képesített partizánegységgel kerülnek szembe. Ne hatoljanak be partizángyanús erdőségekbe és községekbe, mert kiteszik magukat a lemészárlás veszélyének. Orvtámadás-

sal szemben mit sem ér a személyes bátorság. Megszálló csapatainknak a partizánharcokban elszenvedett veszteségei túlnyomórészt – sőt helyenként teljes egészében – a felderítéskor keletkeztek.

3. Támadás.

Mihelyt a hírszerzés és az azt követő felderítés tisztázta a szóban forgó területen megállapított partizánbandák hozzávetőleges erejét, elhelyezkedését (táborhelyeit) és esetleges védelmi rendszabályait, megsemmisítésükre kerül sor. *Első teendő a kérdéses terület körülfogása és lezárása minden oldalról;* ezzel megakadályozzuk, hogy az egyes partizánbandák megugorjanak és később más helyen újból összeverődjenek. Ha ezt elmulasztjuk, a hozott véráldozat és az elszenvedett fáradtság többnyire hiábavaló lesz.

A terület körülzárása után nagyobb – legalább zászlóalj erejű – igen sok nehéz fegyverrel és tüzérséggel is megerősített csoportokkal, *több irányból indítsuk meg a döntő támadást.*

Ha *gyorscsapatok* is rendelkezésre állanak, azok az egyes harccsoportok közötti hézagokban nyerjenek alkalmazást, hogy megakadályozhassák az ellenség valószínű kitérési szándékát.

A kifejlődő harc mindig *erdei harc* vagy *helységharc* lesz.

A támadás végrehajtásánál a lenyűgöző tűzhatásra vessük a súlyt! Partizánokkal szemben nincs helye a „harcászkodás"-nak. A tűztámogatást a legegyszerűbb módon szervezhetjük meg, mert fölényes tüzünkkel szemben nem érvényesülhet a partizánosztagok gyengébb tűzhatása. A különböző tűzfegyvereknek és a tüzérségnek mélységben való tagozására semmi szükség sincs. Közvetlenül egymás mellett, egyvonalban fekvő, nyílt tüzelőállásokból zúdítsák tömegtüzüket az erdők és községek szegélyeire. Fontos, hogy az összes tűzfegyverek egyszerre és egy célra összpontosíthassák tüzüket, éspedig olyképpen, hogy oldalozóan támogathassák a gyalogos kötelékeket.

Az így megszervezett tűztámogatás mellett törjenek a *szorosan együtt tartott gyalogos egységek – rohamjárőreikkel az élen, szárnyaikat és hátukat tűzfegyverekkel is gondosan biztosítva* – terepszakaszonként előre. Az egyes terepszakaszok elérésekor szervezzük meg az előbb ismertetett módon újból és újból a tűztámogatást az előnyomulás további támogatására, míg közelharctávolságra nem érünk az esetleg helytálló partizánosztagokhoz, amelyek – ha eddig kitartottak is – a közelharcban semmiképpen sem állják meg a helyüket. A gyalogos egységekhez osszunk be – az esetleges aknazárak felderítése és eltávolítása céljából – *árkászegységeket.*

Ha mód van rá, *repülőerők* is támogassák a gyalogság támadását. Hatásuk minden kockázat nélkül megsemmisítő, mert a partizánok – légvédelmi tűzfegyverek híján – tehetetlenek velük szemben.

A vázolt eljárással elejét vesszük minden orvtámadásnak és veszteséget aligha fogunk szenvedni.

4. Megtorlás.

A partizánosztagok leverését kövesse nyomon a legkönyörtelenebb megtorlás. Elnézésnek nincs helye! A kérlelhetetlen szigor el fogja venni mindenkinek a kedvét attól, hogy a partizánok közé álljon, vagy támogassa őket, míg a könyörületet csupán gyengeségnek tekintenék.

A foglyul esett partizánokat – esetleges kihallgatásuk után – a helyszínen fel kell koncolni, vagy elrettentő példaként a közel fekvő helységekben nyilvánosan, kötél által ki kel végezni. Hasonlóképpen kell eljárnunk a leleplezett és kezeinkbe került partizánsegítőkkel is.

Fontos, hogy a megtorlásról a lakosság minél szélesebb rétegei tudomást szerezzenek.

5. Partizánok elleni védekezés elhelyezésben.

Feltétlenül kerüljük az egyenként, vagy kisebb egységekben való, elszórt elhelyezést, mert ezzel orvtámadások végrehajtására csábítjuk a partizánokat.

Elhelyezés előtt gondosan kutassuk át a kiszemelt elhelyezési körlet területén és közelében fekvő összes házakat és épületeket, hogy nem rejtőznek-e valahol partizánok vagy partizánsegítők, nincsenek-e fegyverek elrejtve, aknák telepítve, stb. Ezután gondosan szervezzük meg az elhelyezési körlet biztosítószolgálatát

és védelmét. A házakat vagy házcsoportokat vegyük körül akadályokkal, a kijáratokat és utakat torlaszoljuk el, az épületeket rendezzük be védelemre. Szabályozzuk pontosan a riadót és ezen belül minden egyes ember helyét és teendőjét rajtaütés esetére. Vessünk igen nagy súlyt a biztosítószolgálat legéberebb ellátására és annak ellenőrzésére, valamint a pihenő csapat állandó és teljes harckészültségére.

Kisebb kikülönített osztagok változtassák meg a sötétség beállta után éjjelezési helyüket.

Székelyi Nyiry László

Partizánháború

Amíg a nagy háború a keleti arcvonalon dúl, nyugalom a frontok mögötti ellenséges területeken sincs. Az arcvonal felé menetelő csapatainkra, ellátó oszlopainkra száz és száz halál leselkedik. Alattomos, bestiális érzésű szovjetbandák géppisztolyainak, golyószóróinak csövei követik Oroszország sötét erdőin át haladó katonáink minden mozdulatát, hogy a nemzetközi joggal szöges ellentétben, orvlövészek módjára lecsapjanak rájuk. Ezek a partizánok szabadcsapatokba verődve sokszor harckocsik és repülők támogatásával is megtámadják seregeinket, különösen, ha kisebb vállalkozásaikat nem koronázza siker. Örökös harc ez, éjjel és nappal egyaránt, ott, ahol hidak robbannak és ahol nem ismerik a nemzetközi jogszokásokat. Lelki szemeinkkel éljük át az ókor guerillaháborúit, a középkor és az újkor háborúját, beleértve a szovjetorosz partizánok vagy szabadcsapatok harcait. Az idegfeszítően drámai eseményeknek, amelyeket a szerző a vezérkari tiszt alaposságával és szakértelmével saját harctéri tapasztalatai alapján írt meg, vannak valóban üdítő, felfrissítő részletei is, mint például a háborús Kiev polgári élete, séta a Lawra-kolostor mumiaszentjei között, stb.

A Vezérkari Főnökség (VKF) fentiekben idézett irányelvei a folytatásban példaszerű leírásokat adnak egyes konkrét partizánvadász műveletek lefolyásáról és azok harcászati tanulságairól. Egyébként a haditapasztalatok elemzésén túl a VKF szervezetei nem csak a partizánvadászattal, hanem általában minden hadművelet lefolyásának és a hadieszközök alkalmazásának értékelésével valamint tanulságaival is rendszeresen foglalkoztak, és a hadtörténészek részére gazdag kincsestárat hagytak hátra. Ezek a kérdések nem tartoznak könyvem vizsgálatának témájába.

8.5. A horthysta propaganda a partizánvadászatról

A *partizánfrász* ott leselkedett a megszálló németek és a Hitlerrel szövetséges országok csapatainak sarkában. A honi propaganda nagy figyelmet szentelt nemcsak a szovjetellenes „keresztes hadjárat" általános igazolására és dicsőítésére, hanem külön rovatok és kiadványok foglalkoztak az antifasiszta partizánmozgalom lejáratásával. Kiválasztottam egy neves haditudósító-szakértő könyvét, melynek fülszövege jól adja vissza a magyarországi uralkodó körök, katonai vezetők felfogását a honvédek partizánvadászatának hazafias jellegéről.

A könyv elején már bemutattam: a náci vezetés kifejezetten ösztönözte saját katonáit arra, hogy a szovjetekkel folytatott háborúban tekintsenek el a szolgálati szabályzattól, bátran sértsék meg azt. Akkor mégis hogyan került a csizma az asztalra? Mit is jelenthet a partizánelhárítás tapasztalatait összegző könyvből idézett *hadijog*? Meglehetősen arcátlannak tűnik – a hitleri és a honvédségi parancsok ismeretében – a fenti könyvben is említett hadijog számonkérése a szovjet partizánokon és a magán a szovjet államon.

A partizánelhárító hadviselésben a hivatalos magyar katonai és politikai álláspontot tükrözte a tömegtájékoztatás teljes fegyvertára: a honi publicisztika, a képes újságok, miként részben a regényirodalom is. A Székelyi Nyíry László könyvét[25] bemutató fülszöveg is híven ábrázolja a partizánvadászat jelentőségét a magyar háborús propagandában. Nyíry katonai publikációja talán a legprofesszionálisabban írás ebben a műfajban, ezért minden másnál jobban tükrözi, hogy az összes hadviselési jogot és jogszokást lábbal tipró német–magyar politikai és katonai felfogás jogel-

[25] Székelyi Nyíry László: *Partizánháború.* Stádium Sajtóvállalat Rt., Bp., 1942 december.

lenesnek minősítette a hazájukat védő szovjetek partizánmozgalmát. Ebből ered a korabeli nyelvhasználat, mely Hitler parancsát követve a katonai dokumentumokban és a korabeli publicisztikában terrorista bandáknak nevezte a szovjet partizánok alakulatait. Mit mondhatna erre egy jogász vagy az alapos olvasó az első fejezetben szöveghű fordításban közölt hitleri *kommandóparancs* ismeretében? Nyíry nagyon képlékeny történelmi visszatekintést ad a spanyol hazafiak, a kurucok vagy éppen a Napóleon-ellenes orosz partizánok harcairól, természetesen jogosnak, törvényeseknek ismerve el azokat. Ellenben a bolsevik partizán más, minden jel szerint kívül esik a jogon, tehát csakis bandita lehet. Felettébb különös. Adja magát a kérdés, vajon ki döntötte el a vitát a Nyíry-féle magyarázat javára? A történelem természetesen másként vélekedett minderről.

8.6. A magyar honvédek viselkedésére vonatkozó „tízparancsolatok"

A Szovjetunió elleni hadviseléshez – német mintára – különböző magatartási tanácsokat, emlékeztetőket osztottak ki a magyar katonáknak. Felidézésükben segítségünkre lesznek az egykori honvédtisztek által papírra vetett mindazon visszaemlékezések, ahol feltűnnek a különböző „tízparancsolatok" elemei. A következőkben egy hiteles példányt idézek.

1. sz. Függelék

Irányelvek a magyar csapatok szovjetoroszországi magatartására.

1. A bolsevizmus Magyarország halálos ellensége. Az egyesült Európa harcát nem az orosz nép ellen, hanem az Európát szétbomlasztani akaró bolsevista vezetők ellen folytatja.
2. Ez a harc megköveteli azt, hogy a bolsevista uszítók, orvlövészek, szabotálók és zsidók ellen a legnagyobb eréllyel lépjünk fel és minden ellenállást irgalmatlanul semmisítsünk meg.

3. Mivel az ellenfél részéről alattomos hadviselési módokkal kell számolnunk, a vörös hadsereg minden tagjával szemben a legnagyobb óvatosságnak és tartózkodásnak van helye.
   Bolsevista csapatok elfogatása alkalmával a parancsnokokat és vezetőket a legénységtől azonnal el kell különíteni, a foglyokkal jól, a szökevényekkel különösen jól kell bánni. A foglyoknak röpcédulák révén jó bánásmódot ígérünk és az ebbe az ígéretbe vetett bizalmat nem szabad megingatnunk. A foglyokkal szemben tanúsított, elhamarkodott rossz bánásmód növeli az ellenállást és ezzel a saját veszteségeinket is.
4. Az orosz lakosságnak nem szabad csalatkoznia az európai népek becsületességébe és igazságérzetébe helyezett hitében. A lakossággal előzékenyen kell bánni mindaddig, míg ennek ellenkezőjére magatartásával okot nem szolgáltat.
5. Az orosz lakosság kimondottan szociális és igazságos érzésű. Felesleges túlkapásoktól, önkényes harácsolásoktól, a lakosság megvetésétől tartózkodni kell, mivel ezek csak az ellenállást növelik.
6. A lakosság nagy része, különösen a parasztság, a bolsevizmust nem teszi magáévá. A nem bolsevista lakosságban a nemzeti érzés a vallással összefügg, amit megsérteni nem szabad.
7. A lakossággal való beszéd közben és a nőkkel való érintkezésben elővigyázat van a helyén. Az ellenséges kémszolgálat különösen a megszállott területeken igen tevékeny azon szempontból, hogy katonai berendezések és intézkedésekről híreket szerezzen. Minden könnyelmű fecsegés, egyéni fontoskodás, bizalmaskodás, súlyos következményekkel járhat.
8. Elővigyázat a zsákmányolt élelmiszerek élvezeténél. Vizet csak forralás után szabad inni (tífusz, koleraveszély!). A lakossággal való minden érintkezés a betegség veszélyével jár. A harcos kötelessége, hogy egészségére ügyeljen.
9. A birodalmi pénztárjegyekre (Reichskreditkassenscheine) és érmekre, valamint 1, 2, 5 és 10 pfenniges német váltópénzre elfogadási kötelezettség áll fenn. Egyéb pénzfajtát nem szabad a forgalomba hozni.

Tízparancsolat Oroszországban.

1. *Ne járj egyedül!* Tartsd fegyveredet használatra készen! Ne bámészkodj el! Mindenki harcos és kerülhet harcba!
2. *Sisakodat tartsd kéznél!* Ha lövést hallasz, repülő közeledik, tedd fel! A fejedre még otthon is szükség lesz.
3. *A harcterületen ásd meg harckocsibiztos lövészgödrödet azonnal,* még hosszúpihenőben is! Legyen jó vállszéles, olyan mély, hogy belőle lőni tudj, három lépés hosszú. Ketten elfértek benne. Szórd el gondosan a kihányt földet, rejtsed!

   Ha harckocsi jön, húzódj meg benne bajtársaddal! Ha a harckocsi 8 m-re ért, vágd hozzá lángkézigránátodat, robbantó kötegedet. Ha nincs, lapulj a gödörben, de ha a harckocsi elhalad, lőj az orosz gyalogosokra. Ha elfutsz, elvesztél.
4. *Tarts ki mindig ott, ahol vagy!* Oroszország nagy, talán nem látod szomszédodat, de ott van ő is és segít rajtad. Segíts magad is szorongatott bajtársadon habozás nélkül! Egyedül senki se nyert még meg háborút.
5. *Orosz repülőre,* ha alacsonyan támad, lőj bajtársaddal együtt puskáddal. Irányzék 600, cél az orra elé.
6. *Hajtók, gépkocsivezetők!* Ne hajts a keréknyomba soha! Tönkreteszed az utat! Magad is kerülhetsz rá még! Megálláskor le az útról, ne álld el az útját annak, aki harcolni siet!
7. *Ne légy könnyelmű!* Fel nem robbant gránáthoz, kézigránáthoz, ismeretlen szerkezethez ne nyúlj. Vakon, fél karral úgyse örülsz a rézhamutartónak. Jelöld meg körbe letűzött botokkal, jelentsd.
8. *Légy mindig jókedvű!* Csüggedt ember magát emészti, mások kedvét rontja. Bajtársai megutálják, elkerülik.
9. Vizet, tejet csak forralva igyál! Hascsikarással nehéz harcolni! Kerüld a lakosságot, viskóját, emberét, asszonyát! Minden tetves. Ha megtetvesedsz, jelentsd azonnal!
10. *Ürülékedet ásd el,* mert éjjel magad fogsz beletenyerelni!

8.7. A megszálló honvéd erők propagandája

A hadra kelt Honvédség a rászabott harci és megszálló-biztosítási feladatok ellátásán túl, a német elöljárók parancsainak megfelelően, kivette részét a szovjet állampolgárok elleni lélektani hadviselésből is. Az alábbi partizánvadász röplapot eredetileg orosz nyelven nyomtatták ki.[26]

PARASZTOK, MUNKÁSOK és VOLT VÖRÖSKATONÁK!

Az utóbbi hetekben a magyar és a német csapatok hazátok nagy területeit megtisztították a partizánoktól. Úgy kergették maguk előtt a banditákat, mint a vadászok a vadat, megerősített állásaik a kezünkben vannak. A partizánok és segítőik ezrei életükkel fizettek megvetést érdemlő tetteikért, családtagjaik pedig elvesztették minden javaikat. A partizánok maradékai csak a sűrű brjanszki erdőkbe[27] hátrálva menthették meg saját életüket. Ám ott sem találnak nyugalomra, ott is folytatódni fog ellenük a harc, minden partizán és minden partizánt segítő végleges megsemmisítéséig.

A nyugalom és a rend újból úrrá lett ezeken a felszabadított területeken.

Súlyos büntetés sújtott le mindazokra, akik segítették a partizánokat. Ők nem csak saját életüket kockáztatták, hanem egész családjuk életét is.

Azok viszont, akik segítették a partizánok ellen vívott harcot, bőkezű jutalomban részesülnek, pénz- vagy földjuttatásban. Ezt a földet a német mezőgazdasági hivataltól fogják megkapni, mint sérthetetlen tulajdont személyes megművelésre.

Segítsétek ezután is a német hadsereg és szövetségeseik harcát a partizánok ellen. Adjatok fel minden partizánt és partizánsegítőt. Adjátok fel azon helyeket is, ahol a partizánok az eszközeiket rejtegetik. Segítsétek a település rendfenntartóit. Adjátok

[26] A magyar fordítás a szerző munkája.

[27] Oroszul: Брянский лес. Ma: Brjanszki terület (Брянская область), Oroszországi Föderáció. A második világháború idején a vidék 708 napig náci megszállás alatt állt. A Brjanszki erdő jelentős, 12 ezer hektáros része 1987 óta természetvédelmi terület.

fel az ejtőernyős partizánokat is. A partizánkodás kiirtandó, hogy mindenki nyugalomban végezhesse munkáját. Ez a pestis többbé nem tér vissza.

Крестьяне, рабочие
и бывшие-красноармейцы!

За последние недели венгерские и немецкие войска очистили большую территорию нашей родины от партизан. Они гнали перед собой этих бандитов, как охотники зверей; их сильно укрепленные пункты находятся в наших руках. Тысячи партизан и их сообщников заплатили своей жизнью за их презренные действия; их семьи потеряли все свое имущество. Остатки партизан смогли спасти свою жизнь лишь бегством в глухие брянские леса. Но и там они не найдут покоя; борьба с ними будет продолжаться и том до окончательного уничтожения всех партизан и их сообщников.

Спокойствие и порядок водворились снова в этих освобожденных деревнях.

Тяжелое наказание постигло всех тех, кто помогал партизанам. Они рисковали не только своей жизнью, но и жизнью своих семей.

А те, кто содействовал в борьбе против партизан, получат щедрое вознаграждение деньгами или землей. Эта земля будет предоставлена им от немецкого сельскохозяйственного управления, как неприкосновенная собственность для их личного пользования.

Помогайте и дальше немецкой армии и ее союзникам; выдавайте каждого партизана или их сообщников! Указывайте их убежища и места, где они прячут свое имущество. Содействуйте местной самоохране, сберегающей наши деревни! Выдавайте партизан-парашютистов! Партизанщина должна быть истреблена, чтобы каждый смог спокойно выполнять свою работу. Эта чума больше не вернется.

Отцы, матери и жены!

Когда партизаны действовали в ваших районах, они насильно втянули в свои ряды ваших сыновей и мужей. Мы не хотим их крови; мы даем вам последнюю и неповторимую возможность.

Матери и жены! Зовите обратно ваших сыновей и мужей! Кто добровольно явится и отдаст свое оружие, тому будет гарантирована жизнь.

Это касается и вас, бывших красноармейцев, насильно оторванных партизанами от мирной работы в деревнях, которую вы радостно выполняли, избежав кровавых ужасов войны. Вас партизаны силою притянули к своему презренному ремеслу. Являйтесь на ближайший немецкий или венгерский пост, вам также гарантирована жизнь.

Поэтому решайтесь!

Но решайтесь быстрей, так как эта неповторимая возможность дается лишь один раз.

Предъявите вышеизложенный призыв в ближайшую комендатуру или в венгерскую часть.

Apák, anyák
és feleségek!

Amikor a partizánok a ti járásotokban garázdálkodtak, akkor erőszakkal besorozták maguk közé a ti fiaitokat és apáitokat. Mi nem akarjuk az ő vérüket: mi megadjuk nekik az utolsó és megismételhetetlen lehetőséget.

Anyák és feleségek! Hívjátok vissza fiaitokat és férjeiteket! Aki önként feladja magát és leadja fegyverét, annak garantáljuk az életét.

Ez titeket is érint vöröskatonák, akiket a partizánok erővel elszakítottak a falvakban örömmel végzett békés munkától, miután a véres háború borzalmait sikerült túlélnetek. Titeket a partizánok bevontak aljas üzelmeikbe. Jelentkezzetek a legközelebbi német vagy magyar őrhelyen, nektek is garantált az életetek.

Szánjátok el magatokat!

De döntsetek mihamarabb, mivel ez a megismételhetetlen lehetőség csak egyszer adatik meg.

8.8. Irgalmas honvédek

A civil ember is sokféle, ahogy a katona is. Az irgalmas lelkület akkor sem vész el egy emberben, ha katonaruhát öltött és fegyveres szolgálatot lát el. Sajnos nincs nagy irodalma az életet mentő magyar katonaorvosoknak, az első vonalban szolgáló szanitéceknek és ápolóknak. A következőkben a háborúnak ebből a szeletéből ismertetek egy hiteles epizódot. Reményi József főhadnagy, egykori frontszolgálatos, régi földim-barátom annak idején nekem ajándékozta frontnaplóját, amit egy katonai kórházvonaton vetett papírra szolgálati írógépén. Nyolc utat tett meg Budapest és a szovjet front között. A megszállt területeken való egyik első benyomása az volt, hogy a német propaganda feliratai csaknem úgy sorakoztak a vasút mentén, mint a telefonpóznák.

Räder müssen rollen für den Sieg!
– A kerekeknek forogni kell a győzelemért![28]

Az általánosítás talán a legveszélyesebb jelenség, egyben a legnagyobb hiba, amit az utókor elkövethet. A II. világháborús magyar szerepvállalás tárgyalásakor külön ki kell térnünk a pozitív (ellen)-példák bemutatására, azon honvédek sokaságára, akik tiszták maradtak a legnagyobb becstelenségek közepette is. Elszenvedői, áldozatai voltak a háborúnak, s ahol tudtak segítettek sorstársaikon – legyenek azok saját honfitársaik vagy más országok állampolgárai. Úgy vélem, hihetünk abban, hogy ők alkották a többséget. Példájuk, lelki tartásuk és emberségük adhat erőt a múlttal való őszinte szembenézéshez.

Reményi József fhdgy. HÁBORUS EMLÉKE 1942-43-ból

Oldal 1.

Kedvesęim ! és Édes Feleségem!

Das Ungarische Rote Kreüz
den deutschen Waffenbrüdern.

A nagy magyar határon belül Szolnán
1942.december hó 13.án

Elhatároztam az éjjel,hogy a hatodik-oroszországi utamról minden reggelen ilyen formában fogom leirni a napok eseményeit

[28] A Német Birodalmi Vasút (Deutsche Reichsbahn) 1942-ben kiadott jelmondata.

Zsitkovicsi[29], 1942. december 17-én, 16 órakor.

Már reggel három óra óta itt vagyunk a partizánvidék mélyén, és semmi jel nem mutatkozik az indulásra. A partizángarázdálkodás nyomait ide 30 km-re hagytuk el, hol az egész állomást felgyújtották a múlt hetekben, 8 fős személyzetét legyilkolták nagy gyűlölettel (a többi elmenekült), és az állomáson tartózkodó lőszeres vonatot szalmacsóvákkal levegőbe röpítették. A roncsait még most is láthatjuk. Az éjjel bosszúképpen talán egy egész várost illetve falvat égettek fel a németek, mely szépen világított a sötét hideg éjszakában. Ma reggel kedvem volt egy kicsit futkározni a vonat körül. Megállok három orosz nő mellett, kik a kazánvíz-szolgáltatásra való kútnál melegedtek, amellett a kályha mellett, amit erre szereltek fel abból a célból, hogy be ne fagyjon. Nem értettük egymás nyelvét, de kedélyesen eltöltöttünk nagy kézzel-lábbal való magyarázkodásban egy-két percet. Én még elvont szavakat is próbáltam megértetni velük. *Szegény sokat szenvedett orosz nép, e kifejezés jut eszembe, ha egészséges, félénk és barátságos arcukra gondolok. Otromba szoknyába és szőrcsuhákba csomagolt testük kibírja az idő minden szeszélyét ezen a vidéken.*[30]

Kurszkban, 1942. december 21-én, 7 órakor.

Eltelt a vasárnap, de eltelt egy hét is amióta útban vagyunk. Már tegnap a kora délutáni órákban ideérkeztünk ebbe az ismert nyomorúságos romvárosba. Az a vendég őrnagy szeretettel el is búcsúzott tőlünk, aki Harkovnak vette az útját. A német főhadnagyot ötletesen láttuk el emlékkel, kedvelt sakkozásának beszövésével. Az emlékiratot még egyéni pecséttel és paprikacsomag ólomplombájával is elláttuk. Különben a bőséges ebéd után nem feküdtem le (kár volt), hanem mindenki futott nagy beszerzéseket, emlékeket vásárolni. Én is mentem a tömeggel, de eredménytelen volt érdeklődésem. Oly kevés vásárolni való volt és oly magas árakat kértek mindenért. A tea után volt nagy a kereslet, aminek kilójáért már 500 márkát is elkértek. Egy ezüstlemezből készült szép ikont akartam megvásárolni, de Székely dr. barátom tette rá a kezét. Valami északi vagy kaukázusi nyúlszőrsapkát, kesztyűt és egy darab gumitalpat rámsóztak. Úgyszintén elcseréltem pisztolyomat egy kis aranyóráért, amit feleségemnek fogok rendbe hozatni. Két zászlós bajtársam is bevetődött a vonatra, kiket magunkkal vittünk Sztarij Oszkolig. Az egyik gimnáziumi (római katolikus Nyíregyházáról) társam. Ígéretet tettek, hogy egy pár olcsó ikont beszereznek részemre és postán elküldik.[31]

Sztarij Oszkol[32], 1942. december 23-án, 18 órakor.

(...) Hatalmas gépkocsik álltak elő és legalább két század zsidó munkaszolgálatos vonult fel. Különös látványt nyújtott e rendszertelenül öltözött, üldözött tömegnek a mozgása. Mind élénk figyelemmel kísértem hajcsárjaiknak ordítozását és a kezében lévő bőrkorbács mozgását. Meddő próbálkozás volna e rendszer ellen nyíltan állást foglalni, és csak személyeskedésre valamint vitára adna alkalmat. Mégis kiszakítva magam a közvéleményből, egyik ismerősömet (egyszer találkoztam vele Herczogéknál) üdvözöltem, sőt fel is váltattam és megengedtem, hogy a fülkémben levelet írjon haza. Elláttam némi élelemmel (amit nagyon kért) pénzzel és tábori lappal, sőt két doboz Symphóniát és pár vigasztaló szót is adtam neki. Sajnálom, hogy nem volt több időm a vele való beszélgetésre. Különben mindezeket, amiket mondott volna tudom és látom. A velünk utazó német főhadnagy felháborodott ugyan a dolgon – látta, ahogy a fülkémben ül a sárga pecséttel ellátott munkaszolgálatos –, és alig állt velem szóba. *Nem értem meg az emberek lelkületét, én csak ilyen maradok.* (...)

[29] Beloruszul, oroszul: Житковичи. Németes átírásban: Schitkowitschi. Ma: Gomeli terület, Belarusz.

[30] A naplóbejegyzésekben szereplő *dőlt betűs részek* a szerző kiemelései.

[31] Érdemes felidéznünk a 6. fejezetben *(Hitleri műkincsrablás a Szovjetunió megszállt területein)* olvastakat. Magyar katonák a megszállt szovjet területeken szervezett formában történő műkincsrablásban nem vettek részt. A piaci csereberék, alkuk természetesen más lapra tartoznak.

[32] Oroszul: Старый Оскол. Fontos vaskohászati központ, a második magyar hadsereg egyes egységei szintén a városban telepedtek meg, így 105. és a 116. tábori kórház és a 109. betegellátó állomás. Ma: Belgorodi terület, Oroszországi Föderáció.

Kurszktól ismét Kasztornaján[33] át Sztarij Oszkol felé, 1942. december 26-án, 7 órakor.

(...) A délelőtt eseményéből elmulasztottam egy kis orosz tragédiáról megemlékezni. Ugyanis az egyik állomáson akkor ütött el egy mozdony egy 12-13 éves szép kis leánykát, amikor ott ácsorogtunk. A jobb alsó lábszárát és lábfejét roncsolta széjjel teljesen a kerék. Hordágyra vettük fel és műtőbe hoztuk. A szabadságos vonat is éppen akkor állt bent az állomáson. Szegényke egy kis kenyeret ment bizonyára kéregetni a hazatérő és örvendő katonáktól, és a síneken keresztül menve nem volt eléggé figyelmes. A sajnálatos műtétet (az amputálást) orvosaink azonnal végrehajtották. A vonat közben tovább robogott rendeltetése felé. Az édesapja, a kis gömbölyű arcú orosz ember kétségbeesve és szorongva várta a műtét végét. Én borzongva tekintettem a kis áldozatra, és most is kellemetlenül gondolok arra, amikor a kis fiatal csontot és húst fűrészelte Székely dr. A műtét befejeztével, az izomrostok összekapcsolása után a sebet bekötözték, és a kis elaltatott lányt felébresztették. Szeretetcsomagot, kekszet és cukorkát készítettem eközben, és amikor átnyújtották neki, ő egyenesen az apjának nyújtotta, neki adta. Mindnyájan megszerettük az önzetlen kis szülőszerető áldozatot. Kurszkban a németek az átvételét megtagadták: nincsen hely, csak katonáknak. Elhatároztuk, hogy ha másképpen nem, akkor magunkkal hozzuk Magyarországra és a vonaton eléldegél szakszerű ápolásban és kezelésben részesítve. Talán műlábat is sikerül csináltatni és hazahozzuk az aggódó szülőknek. Már visszafelé robog vonatunk s régen túlhaladtunk a szerencsétlenség állomásán is, az édesapja mégsem szállt le. Nincsen kedve itt hagyni a kislányát. Hiszen ha elfogadnák is valahol, ennél jobb helyet úgysem tudnának neki biztosítani ebben a rideg és kegyetlenül hideg országban. (...) *A németektől általában fáznak a magyarok is. A győzelem érdekében minden, s tele fanatizmussal és könyörtelenséggel.* (...)

[33] Oroszul: Касторное. Ma: Kurszki terület, Oroszországi Föderáció.

Alekszejevka[34] felé, 1942. december 28-án, 6 órakor.

Légitámadás miatt abba kellett hagynom a további gépelést, mert éppen bent álltunk az állomáson a rakodónál, s ez nem a legnagyobb életbiztosítás ilyenkor. Különösen akkor, amikor a rakodó gépkocsikból egy-kettő lámpáját egy pillanatra kinyitja, hogy lásson, s ezáltal fényjelet ad le a fent keringő orosz gépeknek, hogy az hova dobja a bombáit. Minden nagyobb veszteség nélkül megúsztuk az éjszakát. Amint a keltezésből is látható, ismét útban vagyunk. Ugyanis előző levelem megkezdésekor éppen útra készen állottunk és megpakolták vonatunkat mindenféle jóval és szükségessel a kintebb fekvő csapatok részére. Jelenleg pedig éppen Novij Oszkolban állunk, s ebből következtetik, hogy éjfél előtt nemigen indulhatunk el, ha ilyen lassan haladunk. Vonatunkra egyrészt ugyanazok a szeretetcsomagok kerülte vissza, amit lepakoltunk, keksszel, mézeskaláccsal és különböző téli ruhákkal kibővítve. (...)

Alekszejevka, 1942. december 29-án, 6 órakor.

Tegnap nem folytathattam e sorokat, mert hatalmas bombarobbanás volt a vonat mellett, a villany elaludt, „Sztálin-lámpa", lövések, újabb bombák stb. Tehát a legtökéletesebb légitámadásban voltunk. Történetesen megúsztuk veszteség nélkül az egész éjszakát. Éjszaka még riasztottak egy párszor, de nagyobb méretű és közeli támadást nem csináltak. Azt hiszem ebben az esetben nem is folytathatnám tovább levelemet. Légvédelem pedig alig volt, ettől le is jöhettek volna. Sztarij Oszkol egész biztosítás volt ebben a tekintetben. Veszélyeztette helyzetünket az a körülmény, hogy szép, holdvilágos este illetve éjszaka volt és mellettünk egy hatalmas préselt szénaboglya állt, mely igen izgathatta felülről a pilóta szemét. A nővérek és egy páran ebbe kerestek biztosító menedéket a repeszdarabokkal szemben. Én csak reád gondoltam édes kis Angyalom, s amint előző napon említettem

[34] Oroszul: Алексеевка. Ma: Belgorodi terület, Oroszországi Föderáció.

a Te imádban bíztam, hogy bármily veszélyből megsegít a jó Isten. *Az az egy tény, hogy nem életbiztosítás a háború és sok minden van itt, ami nem tetszik nekem. Kicsinyes, aprólékos, orrukig látó és önző emberek. Sokszor arra is gondoltam, hogyan lehet józan ésszel ilyesmit kitalálni vagy cselekedni. Néha meg arra gondolok, hogy van-e lelkiismerete annak, ki elmulasztja sokszor a legszükségesebb intézkedéséket.* Ma éjjel pedig elég hideg volt, állítólag elérte a mínusz 35 fokot, de mi nem nagyon éreztünk semmit. Az izgalom és várakozás elfelejtette velünk a hideg kínzó érzését. Igaz, erősen is fűtöttek az őrök. Elnéztem ezt a teljesen magyar megszállta vidéket. Egészen más mint a németé. A nép közlékenyebb és barátságosabb, de mégis hiányzik a munka és a lehetőség kihasználása. A kihozott értékek, mint odahaza. Oly keservesen és erélyes intézkedéssel tudnak biztosítani a kint lévőknek, s nem értékelik, elfecsérelik és mondhatnám nem is a legigazságosabban osztják el. *Mi nem tudjuk teljesen magunkévá tenni ezt a csatát, melynek oka, hogy látjuk a németek beképzeltségét és fanatizmusát, továbbá önzését, mely szerint mindent csak a maguk katonáinak biztosítanak, és nekünk oly rendeleteket sugalmaznak, mely nem engedi a megszerzett értékek – sőt mondhatnám emlékek – hazavitelét.* Már reggel van, meg kell kezdenem a kipakolást és egyéb munkákat.

Sztarij Oszkol, 1942. december 30-án, 14 órakor.

(...) Most Harkovnak ugyanarra megyünk egy darabon, mint ahogyan jöttünk Novij Oszkol és Valujki[35] felé, s innen kanyarodunk délnek. Ma este a kocsiban elbeszélgettem egy kicsit a sebesültekkel. A Don folyó menti állapotok voltak a legérdekesebbek. Egyikük ugyanis az ottani életet ecsetelte és az ellenséggel való viszonyt. A zsidókat, kik munkára vannak, ott állítólag nem lövik az oroszok. És szabad út van nekik hagyva az oroszok részéről

[35] Oroszul: Валуйки. Ma: Belgorodi terület, Oroszországi Föderáció.

a szökéshez is. Sokaknak sikerül is átmenni és igen sokat ártanak nekünk.[36] Nem tudom mi lesz az ő sorsuk, de idekint nem a legkedvezőbb kilátásokat jósolok. (...)

Kijev felé, 1943. január 11-én, 6 órakor.

Ezen az úton is meghalt egy ember a vonaton. Két órával ezelőtt már itt kopogott a vonatírnok, hogy a leadását előkészítse. Tegnap este kétszer is próbáltak vérátömlesztéssel segíteni szegényen, de nem lehetett. Az újonnan beömlő vér is kevés volt és hiábavaló a hatalmas seben átszivárgó vér pótlására. A vonatban általános a csend, én azonban még nem tudok aludni. Az erős hideg talán, ami a kikapcsolt központi fűtés miatt vagy a tegnap este számba vett sok teendőim miatt vagy az ismételt hazatérés izgalma miatt nem tudok aludni. A vonat egyhangú zakatolása már megszokott nekem. Ez még inkább csak elősegíti a pihenés illetve alvás miliőjét. Kint a harctéren aránylag elég sok a beteg. Nem csupán a háború küzdelmei, de az emberek vigyázatlansága, könnyelműsége okozza a sérüléseket, megbetegedéseket. Elmebajost, mint az előző fordulóinkon, most nem hozunk. Sárgaságban, tífuszban – krízis után – és gyomorbajban szenvedők

[36] A szovjetekhez átszökött munkaszolgálatosok értékes információkkal szolgálhattak a német–magyar megszálló csapatok elhelyezkedéséről, állományáról, ellátásáról, fegyverzetéről stb. Fekete János, a Magyar Nemzeti Bank későbbi elnökhelyettese, egykori zsidó munkaszolgálatos is hasonlóan emlékezett vissza: „(...) 1943 januárjában a mi századunk, az a Don partján táborozott, szóval ott voltunk, és mi ilyen mindenféle hóeltakarító munkát, meg aknatelepítő munkát, meg hasonlókat kellett, hogy végezzünk mint munkaszolgálatosok. A kérdés az volt, amikor a Sztalin-orgonák elkezdtek szólni, hogy most visszavonulási parancsot kapott a század, hogy az ember hátrafelé menjen és folytassa azt, amit addig, amikor már ugye egy nagy része a munkatársaimnak, barátaimnak nem él, vagy megpróbáljon előre menni és valamiféle más megoldást választani. Előttünk volt a befagyott Don, és mi ezt választottuk egy barátommal kettesben. (...) az oroszok nem tudták, mit akarunk, csak látták, hogy két pasas imbolyog a hóban előttük, és elkezdtek lövöldözni úgy a levegőbe, figyelmeztető lövéseket adtak le. A magyarok pedig azt hitték, hogy valamiféle támadás van, azok is elkezdtek, szóval volt egy kis csetepaté a fejünk fölött, de eközben már átértünk..." In: Benda László: Fekete bárány? Print City Kiadó, Sarkad, 1999. p. 49.

vannak élegen. Érdekes, hogy megfagyás eddig nem fordult elő. Igaz hideg sincsen és eléggé jól fel vagyunk most ez ellen készülve, nem úgy, mint tavaly. (...) Még itt ég a kezemen annak az orosz kislánynak a csókja, akit a vonaton amputáltunk és magunkkal cipeltünk egészen a mai napig. A műtőkocsiban egészen külön kis szobában feküdt a kis szenvedő. Lába elvesztése miatti szomorúság nem nagyon kínozta. Egészen jól érzete magát nálunk. Már mankóval fenn is járkált. Elszakadt és összepiszkolt kabátkáját rendbe hozta. Mindnyájunkat megismert – sőt véleményt is alkotott rólunk. Magyarul sokat tanult és mi – legalábbis akik jobban ráértek – pedig oroszul tanultunk tőle. Egyszóval igen jól érezte magát, s mi alig vártuk, hogy egy-két percet elszórakozzunk vele. A testvérek felváltva gondozták, becézgették. Sikerült tehát megpillantani a kis vadonnőt, a nyomorult emberkócnak kis lelkületét. Mondhatnám mindnyájan megszerettük, úgyannyira, hogy még haza is szándékoztunk vinni. Nem gondoltunk azonban arra, hogy ilyen hosszú ideig tart a kintlétünk. A jókedv dacára mégis elfogta a kicsikét a honvágy illetve a szülők iránti vágyakozás. Sztarij Oszkolt elhagyva, alig várta, hogy Scsigribe[37] – szülőfalujába – érkezzünk, ahol a szerencsétlenség is történt vele. Megérkeztünk. Már előzőleg mindnyájan, szinte ösztönszerűen köréje gyülekeztünk búcsúzkodni. A vonatot vízfelvételezés stb. ürügyek alatt állítottuk a kis orosz állomáson. Mi szinte karavánként vonultunk vele a közel, kétpercnyire fekvő lakásukba. Kis egészségtelen odúban laktak. Alacsony kis mokány apja ragyogó szemekkel jött elénk. Talán már kétkedett is abban, hogy viszontlátja leánykáját, mert úgy nézett ki, hogy a baleset óta nem borotválkozott. Az anyja nem volt otthon csak a kisöccse, akit örömmel vett ölébe. Érdekes, hogy nem csókkal üdvözölte – úgy látszik oroszföldön ez nem nagyon szokás –, leánytestvére kis egészséges makkopáncs tág szemekkel futott elénk. Boldog volt a kicsike és a féllábú kis vendégünk is, hogy odahaza lehet. Otthon, a nyomorúságos kis viskóban, a fűtetlen sötét odúban, amit mindennek csak lakásnak nem lehetett nevezni. A kisleány megkóstolta a kényelmes kultúréletet, tetszett is neki,

[37] Oroszul: Щигры. Ma: Kurszki terület, Oroszországi Föderáció.

de mégis boldog, igazán boldog odahaza tudott lenni. Jólesett nekem, látva a nagy szegénységet, hogy egy kis csomaggal, élelemmel stb. megajándékozhattam őket. Egy emberszívet találtunk a nagy orosz embertenger szívei között, illetve csak egye vettünk észre benne. Ez vagyunk mi. Ezt teszi a modern fajelmélet. (...) Higgyétek el nekem, hogy az a legszebb, legjobb és legtökéletesebb boldogság, amikor más boldogsága képezi az én boldogságomat. Ez az érzés, cél és vágy zárja ki azt a világot, ami olyan háborút tud szülni, mint ami most van. Ezt biztosítja a krisztusi életet, és ez teszi annak viselését könnyűvé, megszeretetté. Erőt is kölcsönöz ez az embernek és kizárja a fáradtságot, sőt a lehetetlent is. *A sokat szenvedett, a fenti szellem hiányban szenvedő orosz népre gondolok most. Nem arra a töltés partján heverő elégett kocsironcsok végtelen sorára s az ezzel kapcsolatos óriási anyagveszteségekre gondolok most, ami az utókornak, hogy pótoljon sok munkájába kerül. Gondolok azokra az éhező tömegekre s az elfásult lelkekre, kikben igazi életkeringést behozni mi emberek nem tudunk. Kik már élve halálra szánattak vagy egy nagy éhség vagy lelki megrázkódtatás vár reájuk, azért, hogy az isteni sugár beléjük szálljon és új életet kezdjenek. Gyönyörű emberpéldányokat látok itt. Abból a fajból és vérből, amiből a mi ősapáink származtak. Lélek nincs ugyan bennük, de szenvedni tudás és jellem igen. Ez a kettő biztosít engem arról, hogy a harmadikat is sikerülni fog megszerezniük.* Ebben valahogyan Isten igazságossága is rejtve van, mert szenvedni tudás (készség) és a tiszta jellem az, mely szomjúhozza a lelket. És e három birtokában születik meg az igazi ember. Ember, melynek útjain nekünk is haladnunk kell.

Sztarij Oszkol után, 1943. január 9. 23 órakor.

Hirtelen abba kellett hagyni az írást, mivel megérkeztünk a fenti városba, és felvételezés valamint bepakolás foglalt el. *A nap érdekessége az ismert, bepakolással járó izgalmakon kívül egy hatalmas hadifogolytömeg. Alig pár napja estek fogságba. Mongolok bőven voltak benne, de lerongyolódott, bizalmatlan külsejű söpredék is. Én az embert kerestem bennük, azt az embert, akiről az imént meséltem. Van is bennük ember, csak fel kellene ébresz-*

teni valakinek. Ugye unalmas ez a téma? Talán nagyon is sokat erőltetem, de sehogyan sem akar érdekes lenni olvasómnak. Az ember, akár hová is teszem, ember. Hiába annyira megkülönbözteti a mai fajpolitika, hiába olyan elválaszthatatlan válaszfalat állít ember és ember közé, mégse sok a különbség. Én hiszem, hogy rá fog erre jönni még a mai fajelmélet is. Miket hall az ember. Mesterséges fajelmélet illetve fajtenyésztés. Az itt élő leányok ezreit vitték ki a németek ebből a célból Oroszországból. Nem ítélem el úgy ezt, mint ahogyan a tények hordereje megköveteli, hanem valahogyan Isten tervét és eszközét látom ebben is, mint mindenben, ami itt az alföldön történik.

Slinka[38], 1943. március 10-én, 10 órakor.

Nem tudunk beljebb menni. Német csapatvonatok robognak ki mellettünk, s mi csak maradunk. *Állítólag – és úgy is néz ki – minket fokozatosan vonnak kifelé ebből a hadjáratból, s úgy tapasztalom, hogy nem is vesznek bennünket komolyan a németek. A Bahnhofsoffizier[39] alig áll a kívánságunkra, mintha nem is volnánk részesei a háborúnak és csak megtűrnek itt ezen a földön mellettük. Mi ennek az oka? – kérdem... A németek semmit sem csinálnak tervszerűtlenül. Az a nagy frontösszeomlás, az a nagy Zalán futása mit csapataink tettek nem könnyen elfelejthető veszteség. Pláne, ha számításba vesszük azt a szörnyű anyagi áldozatot is, ami ezzel járt.* Sokan a vezetés hiányának meglátásában tudják az okát annak, hogy úgy elzüllve, rendszertelenül tudtunk feladatainknak megfelelni. Már ennek sem tudok megfelelni úgyannyira rám tört az álmosság.

Slinka, 1943. március 12-án, délután 9 órakor.

Ma reggel kint jártam egy kicsit a faluban is, az orosz gyufagyárig mentünk és egy orosz iskolába tértünk be. Hatalmas gerendaépület kitört ablakokkal. Az orosz jellegzetes szag azonnal megütötte az orrunkat. Két fiatal cselédlány típusú nővel beszélgettünk el eleinte, mivel az igazgatót nem sikerült odahaza találni. Ezekről kiderült, hogy tanítónők. Az egyik igen élénk beszédű volt, és elég jól beszélt németül, a másik blazírt arcú fáradt „Ninácska" típus. Nagyjából betekintettünk tanrendszerükbe. Szakrendszert folytattak és minden szaknak külön tanítónője (tanereje) van. Nyolcosztályú az iskola és cca. 10 tanítónővel találkoztunk. Mindegyikben meglátszik az aszottság, a szovjet nyoma. Egy irányban vannak kiképezve. Nyolc elemi után, amit mindenki elvégez, egy-két év szakiskola után kész tanítónő kerül ki. Így aztán nem lehet csodálkozni, ha együtt vannak a tanáriban a takarítónővel jó barátságban. *Érdekesek a gyerekarcok. Ugyanaz az anyag, mint otthon, csak sápadtabbak, titokzatosabbak s érdekesebbek. Holnap egy pár órát fogunk végighallgatni, és egy-két képet fogok készíteni, és egy kis cukorkát illetve apróságokat viszek a sokat szenvedett kis emberpalántáknak.* Jóéjt!

Slinka, 1943. március 16-án.

Tegnap meglátogattunk az itt működő kis gyufagyárat, amit az lévő szétrombolt régi nagy gyár maradványából állított össze egy ügyes német mérnök. Kolosszális mértekre engednek következtetni a meglévő elégett gépek és romok. Nagyon szép és érdekes látvány volt. Sőt igen tanulságos, miként készülnek a gyufaszálak, dobozok és hogyan mártogatja bele sztearinba és masszába egy hatalmas gépszerkezet. Az áttekinthetőség itt sokkal nagyobb, mint egy hatalmasabb üzemben. És mint katonának a megtekintés lehetősége is jobb, mint odahaza. Minden kérdésről, bérekről stb. csodálkozásra késztető feleletet kaptunk. *Edzett, ügyes kezű orosz munkásnők dolgoznak a gyufagyárban. Mondhatnám éhbérért. Húsz-harminc márkát talál itt havonta egy-egy fő. Ezt a pénzt itt az ember egy doboz Levente cigarettáért vagy két-három komiszkenyérért is elkéri. A művezető is mindössze 150 márkát kap havonta.* Szibériában halt meg az édesapja, és ő itt működött ebben az üzemben mint az elektromosság kezelője. Ügyes, udvarias és készséges, szerény fiú. *Nagyon igénytelenek és ezzel magyarázható csak, hogy meg tudnak ilyen kis összegből élni. Most már világosan látom, hogy egész életük, rendszerük csak a munka-*

[38] Oroszul, beloroszul: Слинки (Szlinki). Ma: Gomeli terület, Belarusz. Szlinki körzetében tevékenykedett a 130-as partizánbrigád.

[39] Bahnhofsoffizier: a nagyobb állomásokon a szállításért felelős tiszt.

produktumra, igénytelenségre volt beállítva. Szaktudásuk bámulatos, de megérthető, ha arra a benyomásaimra gondolok, amit napokkal ezelőtt az itt működő kis iskolában láttam. Lakatos tanár barátom megismerkedett egy németül is beszélő tanítónővel. Kis vajas-mézes kenyerekkel, cukorkával felszerelve mentünk el meglátogatni az iskolát. Tíz-tizenkét tanítónőt találtunk itt, mind, mint egy akrobata, idomtalan és nem a legszebb nők. Nyolc osztály van 10-20, esetleg 30 növendékkel. A tanítónőkkel együtt van az iskolaszolga a tanszobában, és ha ül, akkor nem áll fel még az iskolaigazgatónak sem. Ez teljesen a szovjet szellemből van még. Igaz, nem is sokkal több iskolája van a tanítónőnek. Nyolc elemi után két év szakiskolát végez csak a Panyinka és kész a tanítónő. *Minden tanítónő csak egy tantárgyat tanít („szakrendszer") és azt oly ügyességgel, hogy mintatanításnak tűnik fel. Az első osztályos gyerekek számtanóráját hallgattuk meg. Odahaza a másod- sőt harmadosztály dicséretére szolgálna az a tudás, amit kifejtettek.*

1943. március 18-án, 16 órakor.

(...) Olaszok által megszállott két kis községen haladtunk keresztül, melynek meghatott békés csendessége a falu közepén elhelyezett templommal és keresztes temetővel. Úgy látszik, ide a bolsevizmus szelleme 20 év alatt sem tudott teljesen beszivárogni. (...) Valahogy megérezték bennem a békés és megértő embert. Őszintén elmeséltek volna nekem mindent, ha értettem volna, másrészt meg, ha nem vették volna észre a Bahnhofskommandantot[40], kit a távolból észrevéve félénken elfutottak és barátságosan integettek. Nem tudtam megérteni viselkedésük okát. Nemsokára egy szlovák katona tartott felém. Magyarul szólítottam meg és ő magyarul válaszolt. Mintha már találkoztunk volna. És eltaláltam. A második utunknál, és kérte a parancsnokomat, hogy hozza magával Magyarországra. Pékségnél dolgozik, még nyolc társa van magyar a században, és mint magyar különös vonzalmat érez a magyar katonaság iránt. Rummal kínáltam, nálunk is ebédelt és a parancsnokom olvasnivalóval látta el őket. Ennek említettem az orosz fehérnépek különös viselkedését, aki elmondta, hogy tegnap végeztek ki a németek három nagy leányt és egy anyát, mert a fiúk, állítólag a partizánokhoz szegődött. Most már megértettem mindent és különösen elgondolkoztam ennek a politikának következményein. Valahogy mi magyarok másképpen viselkedünk a legyőzöttekkel. Ha meghódítottuk őket, lovagiasan próbálunk lelkükhöz férkőzni és vendégként kezelni őket. *Ezt a népet a német nem fogja sohasem teljesen lelkileg is magáévá tenni. Pedig nagyon nélkülözik már a békét és a szeretetet. Nekik többszörösen hiányzik és jól esne a kis Jézuska karácsonyi melege. Az embergyilkolást és agyonlövést ők már megszokták. Hiszen huszonöt esztendőn át ebben éltek a bolsevistáktól. Megközelítő, egyetértő és velük dolgozó vezetőkre, uralkodókra vágynának már ők. Helyes a munkába fogás, a dolgoztatás stb., amit a németek csinálnak, csak lelket is kellene adni hozzá. Ezt pedig a fajistenítés, önzés mellett nem tudnak adni. Éppen ez kovácsolja őket egybe.* (...) Amint talán említettem is, nekem kell biztosítanom (már én vagyok a parancsnoka) a vonat hátsó részét. Golyószórónk van és az embereket elszórva osztom szét a kocsikba. Kézigránát kincsen kiosztva, csak készenlétbe van. Erre csak néha kerül sor, illetve van szükség. Páros őrt szállíttatok le a sötétségbe, hogy egymást biztosíthassák. Nem szükséges, csak egy merész partizán, ki megneszeli, hogy nem őrzik a szerelvényt kívülről, ha megáll a vonat és fellép reá. A vonatot ott szakíthatja ketté egy kézigránáttal, ahol akarja. Miután elől a mozdonyvezető nehezen szerez tudomást a történtekről, vagy azt képzeli, hogy csak zavarják a vonatot, tovább robog. *Elképzelhető, hogy mit csinálnának az elszakított szerelvénnyel és a benne lévőkkel a fenti német kegyetlenségeket megtorolva?*

1943. március 21-én, 16 órakor.

(...) Mi is az tulajdonképpen, amit én előző napokon mint nyomasztó momentumokat megjelöltem, és az idő rövidsége miatt nem írtam le. *Nagyon sokat láttam meg a háborúból az eszme kulisszája mögött olyant, amit hibának, kivetnivalónak, mondhatnám bűnnek tartok. Megrendült bennem az eszme iránti lelkesedés*

[40] Bahnhofskommandant: a vasútállomás katonai parancsnoka

és céltalannak, feleslegesnek, sőt pocséklásnak látok minden áldozatot, amit magyar vérrel és drága anyaggal tettünk eddig is. Lelkiismeretlen emberek, vezetők sok ezrek keserves verejtékét, fáradozását, sok anya élő emberét, vérét tették feleslegesen önzésükkel, kicsinyességükkel, mondhatnám gonoszságukkal fölöslegesen a haza oltárára áldozatul. Tudom, nagyon merész kijelentés ez, de őszinte. Azzal az őszinteséggel írom ezt meg mint közvetlen szemlélője és átélője a dolgoknak, hogy a későbbi utódaim minden kimagyarázkodás mellett tudjanak erről s lássák a valót és érezzék azt, hogy az emberi munka is csak akkor értékelendő és dicsőítendő, ha abszolút tiszta isteni igazságokon megszűrt cselekedettel hajtatott végre. A háborúhoz is csak Isten kell, az ő tiszta igazságainak követése és csak így remélhető annak rövid befejezése és a kötött béke tartóssága. Mi is volt itt tulajdonképpen a hiba? Az emberi nagyzolás, dicsőséghajhászás, kapkodás. Félénkség, felelősségvállalás hiánya, illetve az attól való szabadulás. Óriási hosszú frontszakaszt vállalatunk a 2. hadsereg részére. Vékony kis páncélréteg húzódott a nagy orosz tömegekkel szemben. Közben ez a kis vékony réteg is megrozsdásodott, mert egyes vezetők elengedték fajulni a szolgálatot, nem adták ki idejébe a glicerint, befagytak a géppuskák, megdöglöttek a lovak, eladminisztrálták a lótápot. Hatalmas raktárakat halmoztak fel e gyenge páncélfal megett (kiosztatlan téli holmi, csizma, szeretetcsomag stb.), s ezzel is kecsegtették az éhes ellenséget magukhoz stb.

8.9. Honvéd partizán-elhárítás: köznapi nyelven partizánvadászat (szemelvények napi csapatjelentésekből)

Köztudott, hogy a magyar seregtestek és a kisebb alakulatok német parancsnokság alatt – általában német alakulatokkal együttműködve – tevékenykedtek, „vállalkoztak" a keleti hadszíntéren. A katonai szaknyelv az alakulat méretű támadó műveleteket nevezte *vállalkozás*nak. A honvéd alakulatok a német elöljáróik számára német nyelven tették meg operatív harci jelentéseiket a napi eseményekről, általában reggel és este a megadott órában, telefonon, csapatrádión esetleg küldönc útján.

A most következő harci jelentések eredeti formában közölt idézetek[41]:

Illusztrációk a napi harci jelentésekből az 580-as hadtápterületen folyó műveletekről

580-as Korück[42], parancsnok Agricola[43] tábornok

W.B. (őrszázad?) 1174 (6)

1942. 04. 25.

A milíciától, (Biewald százados) az Usszosa keleti partjának 04. 26-ra tervezett elfoglalásáról
A. O. K. 2/O. Qu. 2

Napi jelentés: 1942. 04. 24.

1.) Ellenség:
   a) Kgl. Ung. 102. le. Div. Lepesina kemény küzdelem után bevéve és felégetve. Nem volt semmiféle légi erő általi támogatás. Észak-nyugatra Szeredina Buda-tól, Ohleborobnál több órás harc.
   b) Kgl. Ung. J.R. bevette Bol. Bereszkat, Dubrowkát, Promahot, Jasznaja Poljanat és Ljutojét, és a helységeket felégette és az erdőt Dubrovkától délre, megtisztította. Ennek során német repülők támadták Bol. Bereszkát. Az ellenség komoly

[41] Az idézett harci jelentések a HI Hadtörténelmi Levéltár német nyelvű mikrofilmtárából valók magyar fordításban: a csapatjelentések a katonai adminisztráció igényei szerinti rekvizítumokkal vannak ellátva, de ezen belső katonai használati és tárolásra utaló jelek megfejtésével az olvasót nem célszerű terhelni.

[42] KORÜCK: Kommandant rückwärtiges Armeegebiet (A front mögötti területek parancsnoka)

[43] Kurt Agricola (1889, Döblen – 1955, Bad Godesberg, NSZK) német altábornagy, a Wehrmacht főszállásmestere.

erősítést kapott északról és nyugatról, és nagy erejű nehéz tüzérséget vetett be. J.R. 40 a falvak felégetése után, veszteség nélkül érte el a parancsnak megfelelően a kiindulási állást: Inkakov-Pigarjevkát.

c) A Navlja-i jövőbeni szakasz. Alábbhagyott az ellenséges hadsereg tevékenysége a Navljától nyugatra fekvő területen. Két Brjanszkból érkező repülőgéppel saját légi támadás a Navljától nyugatra fekvő falvak ellen, valamint ezeknek a helységeknek tűz alá vétele a német légvédelmi tüzérség által.

2.) Veszteségek: saját: 3 halott, 2 sebesült ellenségé: 12 halott

3.) Pacifikációs intézkedések: mint eddig

4.) Propagandaintézkedések: Az 1942. 04. 18–1942. 04. 24. közötti időszakban az egységeknek az alábbi propaganda-anyagokat juttattuk el:
9.000 hirdető plakát
17.000 röplap
30.000 orosz újság

1.) Szándékok:
a) Milícia-gyűlés (Biewald százados) az Usszosa keleti partjának a megtisztítása céljából. Ennek tervezett időpontja: 04. 24.
b) A Kgl. ung. egyesületek kötelékének többnapi felfrissítése.

*

Korück 580, 1942. 04. 24.

Burkhardt hadnagy távmondata

Ung. 102, 1e divízió
Az 1942. 04. 24-i, 19.00 órai helyzet:

1.) 51/III Isatkinál ellenséges mozgás észlelhető. A partizánok rövid összecsapás után északabbra vonultak vissza, és Kleborovnál az árkász század erős felderítő csapatába ütköztek. Hosszabb küzdelem bontakozott ki, melynek során a partizánok erősítést kaptak Morszovból és Vinterovkából.

A partizánok 12 halottat veszítettek. A saját veszteségünk: 3 halott.

2.) Az I.R.40-es szakaszon kemény küzdelem után Lepesinát bevettük és felégettük. Az ellenség vesztesége még nem ismert. Saját veszteségünk: 3 halott, 1 súlyos sebesült, 1 könnyebb sérült.

3.) A többi szakaszon nem volt semmi különös esemény.

Felvéve: 23.15-kor. 1942. 04. 24.

A megszállók egyik taktikai fogása, jellemző harcmodora az volt, hogy a partizánok által „fertőzött" vagy azzal gyanúsított falvakat felégették. Az idegen megszállás alá került szovjet lakóhelyek tömeges felégetéséről, mint „megtorló fasiszta akciók"-ról a szovjet tájékoztató propaganda és a hivatalos szovjet külügyi kormányjegyzékek folyamatosan tudósították a szovjet népet és a világ közvéleményét. Az általam tanulmányozott német–magyar hadinaplókból vett jelentések a falvak elleni kegyetlen megtorlásokat kétséget kizáróan bizonyítják.

Crüwell főhadnagy távmondata

Napi jelentés: 1942. április 24.

1.) Bol. Bereska, Dubrovka, és Wald délen, és Ljutoje bevéve és felégetve, Jasznaja Poljana szintén.
a. Promahovka déli részébe behatolt saját erőink gyújtogattak, és az ellenség erős nyomására visszavonultak Bol. Bereszkából.
b. Az ellenség az északról Troicky, Golubovka, és nyugatról, Promakov irányából érkező erős erők bevonásával 13.00 óra körül ellentámadásba lendült, és a terv szerint este felé Pigarevkába visszavonuló saját csapatrészeinket követte Ma-

kuhovcsináig. Podely az ellenség által erősen ellenőrzött. Az ellenség erőteljesen nehéztüzérséget vetett be, mindenekelőtt páncéltörő ágyukat, és különböző kaliberű aknavetőket.
2.) A saját helyzetünk változatlan. A zászlóalj kimerült és átázott állapotban 20.00 óra körül érkezett meg Pigarevkába.
3.) Egy páncéltörő és egy aknavető tönkrement.
4.) Az útviszonyok nagyon rosszak és ingoványosak.
5.) A légierő csak Bol. Bereskát bombázta megállapítható eredménnyel: a házakat felgyújtotta, egy házat lerombolt.

Baumann

*

Kiegészítés: Az őrnagy úr még ma este 22.00 órakor fel fogja hívni az ezredes urat. A Hadtápterületi parancsnokság, 580-as területi parancsnoka

St. Qu. 1942, május 2.

Címzettek:
1.) Kgl. ungar. 102. 1e divízió, Seizinger őrnagy, div. Parancsnok
2.) 1./ 581. Wach-Batl. (őr-zászlóalj)
3.) 581, Wach-Batl. (őr-zászlóalj)

1.) A Kgl. ungar. 102.1.e. div. a Derjuginóban bevetett 42/III. hadosztály azonnal váltsa le a Ljgov-Brjanak-i vasút (kizárólag) Ljogov-i szakasza, és a (kizárólag) a Neruss híd védelmére bevetett Biewald által vezetett W. B 581. 1. századot.
A leváltás közelebbi részleteit és az őrfeladatokra vonatkozó alaposabb utasításokat Seizinger őrnagy, div. parancsnokon keresztül eljuttatott Kgl. Ungar. 102. 1.1 div. az 1./W.B. 581-el, szabályozza.
2.) Az 581. őr-zászlóalj (W.B.) I. Komp-ját (századát) 1942. 05. 05-től Lokotra helyezzük át, és Biewald százados, a század vezetője által a Lokot-i milícia vezetőjével folytatott közelebbi egyéni megbeszélések után, ezek tartalékaként és támpontként használják ezeknek a partizánok ellen folytatandó hadműveleteik során. Az egyes hadműveletekbe való bevonásuk során a vezetésnek kizárólag és alapvetően Biewald ill. századának általa kijelölt alacsonyabb rangú vezetője kezében kell lennie.
3.) A parancs végrehajtásáról jelentést kérek!

Agricola szállásmester

*

T I T K O S!

Kdt.r.A.G.580
I.c. Főosztály.
Tgb. sz. 531/42 g

Titkos! / St. Quentin, 1942.04.02.

Hiv.: Kdt.r.A.G.580-I.c. Főoszt. 203/42.sz. 1942.03.04. 437/42 1942.04.09.

Tárgy: A civil lakosság propagandisztikus befolyásolása

Az o.a. Vfg szerint az alábbi előadás téma az egységeknek megy.
A szovjet rendszer alkalmatlansága és gonosz szándéka.
Német újjáépítés!
(Az orosz nyelvű röplapokat az alkalmas körzeti elöljáróknak és polgármestereknek szánjuk)

A szovjet kormány nemcsak alkalmatlan volt a föld kincseinek és gazdagságának a kitermelésére, de tudatosan meg is akadályozta, hogy azok a lakosság javát szolgálják.
A nagybirtokoknak és a nagy gazdaságoknak a parasztság között történő ígért szétosztása helyett, a kolhozrendszer következett és még a legkisebb földbirtokot is államosították. A nagybirtoknak a nép javára történő felszámolása és a mezőgazdaság illetve az ipar területén végbemenő haladás bekövetkezése helyett:

elszegényedés, éhezés, magas adók, őrületes árak, alacsony bérek és a mindennapi szükséglet körébe tartozó áruk hiánya lépett fel.

A mindenki számára elérhető képzés és kultúra helyett a világtól való elzárás állt; a szovjet propaganda hazudott a munkásoknak és a parasztoknak, azt hazudta, hogy Paradicsom lesz a Szovjetunióban.

A szabadság szó alatt a szovjet rendszer jogtalanságot, tömeges akasztásokat, elhurcolásokat, kényszermunkát és sztahanovista rendszert értett.

A vallás állítólagos szabadsága a templomok bezárásához és ateista mozgalomhoz vezetett.

A szovjet rezsim célja, egy nincstelen és akarattalan tömeg megteremtése és megtartása volt egy, állítólag, valamennyi népet boldogító zsidó-bolsevik világuralom kivívása érdekében.

A német hadsereg felszabadított benneteket ez alól a rabszolgaság alól. A Wehrmacht nem ellenetek, hanem a rendszer ellen van, amely nemcsak a Ti életetekbe, hanem egész Európába nyugtalanságot hozott. A német újjáépítés teljes erővel folyik. Célja: a magántulajdon, szabad paraszti jogállás, a kézműves munka fellendítése, és az otthoni munka elősegítése.

Ezért a bolsevista kollektív rendszer megszüntetésére, és a paraszti birtok visszaállítására törekszik. A magán állattartás teljes körű engedélyezése is a céljai közé tartozik. A termékeiért és a munkájáért a paraszt igazságos árakat és béreket kap, de már most pénzt spórol a szükséges gépek beszerzéséhez, és a személyes szükséglet dolgaira.

A kereskedelemben és a kisiparban először is el kell tüntetni a 24 évig tartó rossz gazdálkodás, valamint a munkahelyek és a gyárak lerombolásának nyomait. A hadsereg mögötti területen ma már számos gyár és kisipari üzem ismét megkezdte a tevékenyégét.

Az élelmiszerellátás a városban és vidéken biztosított. Még ha elsősorban a városokban szűkös is, ezért azonban Sztálin romboló munkája a felelős. De már ma sem lehet látni az üzletek előtt órákig is álló sorokat, mint a szovjet időkben.

A német uralom alatt mindenkit megillett a vallás és vallási tevékenység gyakorlásának szabadsága. A templomokat mindenütt ismét megnyitották, a Húsvétot hagyományos módon ünnepel-

ték meg. Mindenki, a paraszt, a polgár és a munkás számára is fennáll most a lehetőség, hogy szorgalommal és igyekezettel előbbre jusson. Ennek előfeltétele, hogy mindenki szorgosan és aktívan működjön együtt a német hatóságok irányelvei alapján.

A szovjet rezsim azonban bukásra ítéltetett. A legyőzhetetlen német hadsereg Sztálin utolsó tartalékait is meg fogja semmisíteni.

Agricola

Kdt.r.A.O.580
Abt.Ic

St.Qu.,den 10.4.42

In der Anlage werden Flugzettel zur Partisanenbekämpfung übersandt. Sie sind nur in den partisanengefährdeten Teilen des Nordteiles des rückw. Armeegebiets zu verteilen. Gleichzeitig werden diese Flugblätter durch Flugzeug über den noch von den Partisanen besetzten Gebieten abgeworfen.

In diesem Flugblatt wird den Partisanen eine letzte Gelegenheit geboten, sich zu ergeben. Wer sich freiwillig stellt und seine Waffen abgibt, dem wird das Leben garantiert. Die Flugblätter tragen auf der Rückseite einen Passierschein mit deutscher und ungarischer Ueberschrift.

Partisanen, die auf Grund dieses Flugzettels überlaufen, sind nicht als Partisanen, sondern als Kriegsgefangene zu behandeln und in kleinen Trupps an das Gefangenenlager in Gluchow oder das Gefängnis in Ligow zur Weiterleitung an Dulag 314 in Konotop abzuschieben.

Es liegt im Interesse der Truppe, den Partisanen die Lösung ihres Verhältnisses zu den Kommunisten und Juden zu erleichtern und sie auf unsere Seite zu ziehen. Als Kriegsgefangene sind sie würdig zu behandeln; das wird sich schnell herumsprechen und die Propaganda vertiefen.

Ich ersuche die Herren Kommandeure, für Aufklärung und Belehrung aller unterstellten Teile bis zu den Posten zu sorgen und damit den Erfolg der Flugzettel sicherzustellen. Die Flugzettel sind weitgehendst an die Bevölkerung in und vor der erreichten Linie zu verteilen. W

Agricola

Verteiler:

Zur Belehrung und Verteilung!

Kgl.ungar. 102. leichte Div.
" " I.R.46
Ortskdtr. I/297 Dmitrijew für Michailowka und Dmitrowsk
" I/762 Sewsk
Transportortskdtr. Komaritschi (Hptm. Biewald)
" Seredina-Buda (Feldgend.-Abt.581)
" Jampol (L.Sch.-Batl.)544)

Zur Kenntnisnahme!

[illegible]-Abt.581 Leutnant Burghardt
[illegible].544 Oberltn. Crüwell
[illegible]atl. 581 A.G.S.-St.19, Gluchow
[illegible] I/936 Ligow Dulag 314, Konotop

9. fejezet

A magyar nagytőke ambíciói a megszállt szovjet területek gazdasági lehetőségeinek kiaknázásra

Az Osztrák-Magyar Monarchia széleskörű diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatban állt a (cári) Orosz Birodalommal. A magyar nagytőke számára mindig is fontosak voltak az orosz kőolajszállítmányok, melyeket hordókban hajóztak be Fiume kikötőjébe. Importáltak még kőolajat Galíciából, onnan látva el Északkelet-Magyarország szaporodó kisteljesítményű kőolajlepárló üzemeit. Az ország többi részein elsősorban a román kőolaj került feldolgozásra. A hatalmas orosz piac a magyar gépgyártás számára kínált komoly lehetőségeket, főleg a magyar mezőgazdasági gépek szállítása terén. Az első világháború ellenségeskedése, majd az utána bekövetkezett forradalmi események és a Párizs környéki békediktátumok hatására, az új határok közé kényszerített korábbi kereskedelmi partnerek együttműködése megszűnt. E cezúra fő oka természetesen ideológiai volt: a független Magyar Királyság és a bolsevikok vezette Szovjet-Oroszország gyökeresen eltérő politikai berendezkedése és diplomáciai érdekei kezdetben kizártak bárminemű kooperációt.

Az 1922-ben megalakult Szovjetunió rögtön hozzálátott, hogy újjáépítse nemzetközi kapcsolatait, elsősorban az időközben köztársasággá vált Németországgal és a hatalma csúcsán lévő Angliával. A magyar nagytőke mérvadó körei már 1922-től szorgalmazták Horthynál és a korszak több kormányánál is a kereskedelmi kapcsolatok ismételt felvételét célzó tárgyalások megkezdését a szovjet vezetéssel. A nyilvánvaló politikai véleménykülönbségek ellenére a magyar fél keleti érdekeltsége továbbra is megmaradt, sőt a trianoni határok miatt még erősödött is a nyersanyag-behozatalra, leginkább a szovjet-orosz kőolajimportra való utaltság. Ugyanakkor a jelentős kapacitásbeli tartalékokkal rendelkező honi

gépipar exportszükségletei szintén sürgetően hatottak Budapest „keleti" nyitására. Az áttörés azonban nem következett be. Különböző formákban, alacsony szinteken, illetve közvetítő cégek, kereskedelmi képviseletek útján folytak tárgyalások a szovjet szervekkel, melyek eredményeképpen létre is jöttek kisebb volumenű kiviteli és behozatali megállapodások. Az 1920-as években Magyarország főként kőolajat vásárolt a szovjet piacról, és oda lovakat adott el. A '20-as és a '30-as évtizedekben, az egyre erősödő német orientáció árnyékában, Horthy antibolsevista irányvonalának következtében a magyar–szovjet kétoldalú kapcsolatokban tartós bővülést nem sikerült elérni, így az egyébként mindkét oldalon meglévő lehetőségek kihasználatlanok maradtak.

Az 1939-ben kötött Molotov–Ribbentrop-paktum kellett ahhoz, hogy létrejöjjön az első magyar–szovjet államközi kereskedelmi szerződés, amit ratifikálták is. A magyar kormány részéről a szerződést gr. Teleki Pál miniszterelnök írta alá, míg a moszkvai tárgyalásokat Anasztaz Mikojan[1] szovjet külkereskedelmi népbiztossal Nickl Alfréd követ, kiváló nemzetközi gazdasági szakember folytatta le. A sikeres konzultációt követő megegyezés nyomán a magyar nagytőke előtt végre megnyílt az út, hogy drasztikusan növelje a feldolgozott termékek keletre irányuló kivitelét, egyben megemelve a nyersanyag-behozatal volumeneit is. A megnemtámadási paktum és a Barbarossa hadművelet kezdete között eltelt másfél év során több kezdeményezés, kölcsönös politikai gesztus, bizalomgerjesztő nyilatkozat is történt a Magyar Királyság és a Szovjetunió vonatkozásában. Az 1849-es szabadságharcban a cári csapatok által zsákmányolt honvéd zászlókat Moszkva ünnepélyesen visszaszolgáltatta Magyarországnak, a börtönbüntetését töltő Rákosi Mátyás kommunista vezetőt pedig kiengedték a Szovjetunióba. 1941 áprilisában Budapesten, a szokásos Tavaszi Ipari Kiállításon Horthy Miklós kormányzó is megtekintette a szovjet pavilont. Neves szovjet művészek is feltűntek Budapesten: a Pesti

[1] Anasztaz Ivanovics Mikojan (oroszul: Анастас Иванович Микоян, 1895–1978), örmény származású szovjet politikus, Sztálin bizalmasa. Öccse, Artyom Mikojan a MiG típusú vadászgépek tervezőjeként vált világszerte ismertté.

Vigadó koncerttermében a magyar zenekedvelők Emil Gilelsz[2] ismert zongoraművészt hallgathatták. Azonban Berlinben, a színfalak mögött már gőzerővel folyt a Szovjetunió elleni támadás stratégiai kidolgozása, a törékeny barátság napjai meg voltak számlálva.

A németek példáját követve, a magyar vállalatok sorban kötötték kereskedelmi szerződéseiket a szovjet külkereskedelmi cégekkel. Az Újpesti-öbölben hozzáláttak a szovjetek által rendelt hajók gyártásának előkészületeihez, és megkezdték a gyártáshoz szükséges anyagok beszerzését is, de a Magyar Királyság hadba lépése Hitler oldalán a Szovjetunió ellen, mindenféle államközi és kereskedelmi kapcsolat megszakításához vezetett. A tőkés körök gyorsan felbecsülték veszteségeiket és komolyan fontolgatták, hogy kártérítést igényeljenek a magyar államtól. Később mégsem léptek fel hasonló követeléssel, nem is különösebben leplezve abbéli reményüket, hogy a keleti hadszíntéren rájuk váró kolosszális javak majd bőven kiegyenlítik a mérlegkönyveikben keletkezett hiányt. Csakhamar rá kellett jönniük, hogy nagyot tévedtek, mivel a németek mint „fővállalkozók" a megszállt területeken szerzett javakat maguknak osztották, semmit sem hagyva ezzel szövetségeseiknek, jobban mondva csatlósaiknak.

Így aztán gyorsan és csendben lekerült a napirendről a Wehrmacht-tal együtt sikeresen előretörő honvéd seregtestek által elfoglalt területeken szerzett hadizsákmány ügye, kivéve a szorosan vett fegyverzeti zsákmányokat. Ám annál fontosabbá vált, hogy megleljék a magyar nyersanyagforrások kiegészítésnek mikéntjét a megszállt szovjet vidékek bányáiból, erdőségeiből és üzemeiből akár katonai fedezettel, akár polgári jellegű piaci üzletkötések révén. A felsőbb tőkés körök egy része eljátszott a gondolattal, hogy keleti ügyletei során legalább részben megkerülje a németeket, hiszen ez a „huszárvágás" jóval nagyobb üzleti haszonnal kecsegtetett. Ismét elszámították magukat, mert a németek tényleg megkerülhetetlenek voltak.

[2] Emil Grigorjevics Gilelsz (oroszul: Эмиль Григорьевич Гилельс, 1916–1985). Világhíres zongoraművész, virtuóz. Magyarországon is többször járt, utoljára 1980-ban.

A magyar fél előtt álló út intézményi és piaci mechanizmusa ismeretlen volt. A magyar főtisztviselők és a vezető tőkések tudták, hogy a megszállt nyugat-európai országokkal is csak Berlin szoros ellenőrzése mellett lehetett külkereskedelmi tevékenységet folytatni. A német megszállás alá került nyugati országokkal tervezett éves kereskedelmi terveket a magyar külügyminisztérium egyeztetés okán előzetesen megküldte Berlinbe.

A megszállt szovjet területeken gyakorolt német gazdaságpolitika kifürkészése céljából Berlinbe küldték a külkereskedelemben tapasztalt, konzuli rangban lévő diplomatát, Rolf Krausét, aki Sztójay Döme[3] magyar berlini követ támogatásával tájékozódott a birodalmi hivatalokban és a legbefolyásosabb német vállalatok, üzleti körök berkeiben. A követ az információkat szakszerű kommentárokkal kiegészítve továbbította Budapestre.

9.1. Sztójay Döme követ jelentései Berlinből

A berlini magyar követ jelentéseit Dr. Bárdossy László miniszterelnök-külügyminiszternek továbbította. Nem lenne célszerű, ha csak egyes részeket emelnék ki ezekből a diplomáciai iratokból, tekintettel azok tartalmi összetettségére. Ezért változatlan formában adom közre Sztójay követi jelentéseit, így próbálva bemutatni az erősen vitatott történelmi szereplő – későbbi miniszterelnök – fogalmazásbeli árnyalatait, s azt a módot, ahogy a magyar üzleti érdekeket védelmezte és képviselete. A következőkben idézem Sztójay 1941. november 7-én és november 14-én írt követi jelentéseit, amelyek jól tükrözik a magyar vezető körök döntési dilemmáit, és a magyar–német kereskedelmi-szövetségi viszony visszásságait is. Sztójay ellenben nem csak számot adott a nehézségekről, hanem kész megoldásokat is kínált a helyzet megoldására.

[3] Sztójay Döme (1883–1946), magyar diplomata, altábornagy. Vezérkari tisztként előbb katonai attasé volt Berlinben, majd 1935-től követ. 1944-ben Magyarország német megszállása után miniszterelnök. 1946-ban mint háborús bűnöst halálra ítélték és kivégezték.

MAGYAR KIRÁLYI KÖVETSÉG
KÖNIGL. UNGARISCHE GESANDTSCHAFT

BERLIN

946/biz.–1941.

Szigorúan bizalmas!

Berlin, 1941. november 7-én.

Tárgy: Gazdasági és szociális helyzet a németek által megszállt balti és orosz területen. – Krause[4] tárgyalásai az ezen vidékkel felveendő gazdasági kapcsolatokról.
Vonatkozó legutolsó jelentés száma: 131/pol.–1941
kelte: f.é. szeptember 12.
Kapcsolatos távirati jelentéssel
1 db melléklet.
Bemutatandó: NICKL[5] követ úrnak!

Nagyméltóságú
dr. bárdosi B á r d o s s y László úrnak,
m.kir.titkos tanácsos, a m.kir.külügyminisztérium vezetésével megbízott m.kir.miniszterelnök,

B u d a p e s t.

E tárgyban küldött legutóbbi felterjesztésemmel kapcsolatban van szerencsém Krause Rolfnak, a „Transkarpathia" K.F.T. vállalat kiküldöttének a németek által megszállt balti és orosz területek gazdasági helyzetéről, valamint az ezen területekkel felveendő gazdasági kapcsolatokról szóló jelentését csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

1) Ami az ottani gazdasági helyzetet illeti, jellemző az, hogy a megszálló németek onnan majdnem minden elmozdítható s az

[4] Rolf Karuse rigai nagykereskedő, konzul.

[5] Nickl Alfréd (Bp., 1884 – Genf, 1963), diplomata, pályafutását a közös (OM) Külügyminisztériumban kezdte. 1920-tól bécsi követségi tanácsos. 1925-től 1944-ig a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője.

élelmezés szempontjából fontos cikket, nyersanyagot és az állatokat elszállítják. Az sem érdektelen, hogy német szakemberek és vezetők, valamint farmerek híján, a magántulajdon és magánkezdeményezés... magániniciatíva számára, valamint a három „kizárólagos" koncesszionárius vállalaton kívül más vállalatoknak is többé-kevésbé szabadabb utat nyitottak.

2) A megszállt területekkel való gazdasági kapcsolatok felvételére irányuló tárgyalásoknál Krause a követség véleményét mindenkor kikérte. Vezérelvként azt az instrukciót kapta, hogy semmiféle felajánlkozásba ne menjen bele és részünkről listákról s készletekről ne beszéljen, amíg német oldalról biztosítva nem látszik nyersanyag beszerzése. A jelentésből kitűnőleg a felveendő kapcsolatok ügye annyiban tisztázódott, hogy megnyílt az út egy keret-egyezmény megkötésére, csupán a Wirtschaftsministerium[6] írásbeli nyilatkozatát várja erre nézve a külügyi hivatal.

Miután német részről (a főirányító Schlotterer[7] is) állandóan „Vorleistung"-ról[8] beszélnek s e nélkül úgy látszik, a kompenzáció nem indulhat meg, megfontolásra ajánlom, hogy bizonyos, a Szovjetnek szánt s le nem szállított gyártás alatt álló cikkeket (gépeket) ne ígérjük-e oda bizonyos kilátásokkal egyes cikkekben további kapacitásunkra. Elkerülendőnek tartom a kompenzációk túlságos hozzákötését a német–magyar clearinghez; megfelelő ellenőrzés alatt a résztvevő vállalatoknak széleskörű felhatalmazás volna adható s a lebonyolítás teljesen rájuk volna bízandó. Ily módon – az általános tapasztalat szerint – összeköttetéseik révén az ellentétel gyorsabban kieszközölhető és leszállítható.

Sztójay Döme
m.kir.követ

*

[6] Birodalmi Gazdasági Minisztérium

[7] Gustav Schlotterer (1906–1989), doktorátussal rendelkező német gazdasági szakújságíró, SS-Oberführer; a Birodalmi Ipari Minisztérium és a Megszállt Keleti Területek Birodalmi Minisztériumának vezető munkatársainak egyike a második világháború alatt. 1933 és 1935 között a hamburgi körzet NSDAP szervezetének gazdasági tanácsosa. 1941-ben, a Szovjetunió elleni háború kitörése után vezető szerepet játszott a katonai és civil közigazgatás által megszállt területek gazdasági kizsákmányolásában és kisajátításában.

[8] Vorleistung: előre teljesítés (előzetes teljesítés)

MAGYAR KIRÁLYI KÖVETSÉG
KÖNIGL. UNGARISCHE GESANDTSCHAFT

BERLIN

Berlin, 1941. november 14-én.
Tárgy: Krause Rolf jelentése Oroszországi nyersanyag lehetőségek felsorolása. – Vezető- és munkáshiány. – Kihasználási lehetőségek. – A keleti megszállt területekre vonatkozó német–magyar megállapodás kilátásai és feltételei. Ezzel kapcsolatos megfontolások.

Hiv. szám:
1 db melléklet.

Nagyméltoságú
dr. bárdosi B á r d o s s y László úrnak,
m.kir.titkos tanácsos, a m.kir.külügyminisztérium vezetésével megbízott m.kir.miniszterelnök,

B u d a p e s t .

Krause beszélgetéseiből és tárgyalásaiból kitűnőleg a volt szovjetorosz megszállt területek belső megszervezése sok nehézségbe ütközik: részben az egymással konkuráló hivatalos helyek, az ezek védnöksége alá tartozó vállalatok közötti vetélkedése, az irányelvek tisztázatlansága és nem utolsó sorban a technikai nehézségek, vezető- és munkáshiány miatt. Ennek következtében az sem állapítható még meg, hogy mily nyersanyagokat lesz lehetséges onnan megkapni. Krause jelentése felsorolást tartalmaz cikkek szerint a fellelhető nyersanyagokról s a lehetőségekről megközelítő képet ad. Mindennek előfeltétele azonban egy magyar–német államközi megállapodás, amelyben az 1/1 arányú kompenzáció elismertetik s ami nem a központi német–magyar clearingen megy keresztül, mert így nem látom teljes mértékben biztosítva az ellentételt s kitesszük magunkat annak, hogy Vorleistungjainkkal csak a clearingspitzét, követelésünket növeljük.

A „Transkarpathia" és az itteni bankok összeköttetései és érdeke alapján azonban sokkal inkább és előbb fog sikerülni az ellentételt képező anyagokat beszerezni. Egy bizonyos, éspedig az, hogy német részről feltétlenül Vorleistungot fognak követelni s amint más hivatkozott jelentésemben is említettem, elsősorban a Szovjetoroszországnak már odaígért, gyártás alatt álló s legyártott, de még le nem szállított gépekre stb. számítanak. Szükségük van azonban ezenkívül mindenre, a konyhaedénytől kezdve a varrótűig. Ily cikkeket tömegesen óhajtanának kapni „természetesen" Vorleistungként. Megfelelő biztosítékot nyújtó államközi megállapodás és technikai lebonyolítási keret nélkül azonban könnyen kitehetjük magunkat annak, hogy a német felvásárlás következtében óriási áruhiány állna elő nálunk is anélkül, hogy nyersanyag híján a megrendeléseket le tudnánk gyártani, vagy a cikkeket pótolni. Ezen meggondolásokból kifolyólag részünkről eddig itt nem történtek felajánlások s Krause megbízásai egyes vállalataink részéről ugyancsak aktatáskájában maradtak. Azt is helyesnek tartom, hogy magyar részről egy kéz foglalkozik a szovjetorosz ügyekkel a „Transkarpathia" személyében s az egyéb esetleges „kiajánlások" megakadályoztatnak. Ez az egy kéz fog számunkra a jövőben is bizonyos előnyöket jelenteni a már jelentkező, de e tekintetben teljesen megszervezetlen s tapogatódzó többi államokkal szemben.

Német részről elhangzott kijelentések szerint csak „leistungsfähig"[9] államokkal állnak szóba, így elsősorban velünk, ami azonban kétes értékű dicséret és kegy, ha valaki az általuk elképzelt mértékű és módozatú Vorleistungokra gondol.

Vezetőkben és munkásokban, amint már korábbi jelentésemben említettem, nagy a hiány. A Birodalom területén egy rendelkezés alapján például most folyik minden vállalatnál a személyzet 25%-ának összeírása, akik a megszállt keleti területek helyreállítási és kiaknázási munkálatainál lesznek alkalmazva.

[9] Teljesítőképes (államok)

Várható, hogy tőlünk is fognak munkásokat, szakembereket és szakmunkásokat kérni, sőt lehetséges, hogy a nyersanyagellátás egyik feltételeként fogják megszabni. Valószínű, hogy ebben az esetben egyes üzemeket adnának át s úgy felszereléseit, mint kihasználását reánk bíznák. Hasonló nyilatkozatokat már korábban is hallottam éspedig szénellátásunkkal kapcsolatban, amikor is a kormánybiztos kijelentette, hogy a jövőben csak akkor számíthatunk szénre, ha munkásokat adunk. Ezért veszélyesnek tartom például, hogy a megszállt területről kérjünk szenet, aminek kiaknázását tolnák át reánk, tegyük fel a sziléziai szénellátás helyett. Eltekintve a szállítási nehézségektől, munkásaink ellátását megoldhatatlannak látom. Már az eddig, a Birodalom területére kihozott munkásaink helyzete is kritikán aluli, úgy a koszt, mint az elhelyezés és munkabeosztás terén (úgyhogy már most is tömegesen szöknek meg innen és lázadoznak).

*

Röviden összefoglalva a fentieket és Krause jelentésében foglaltakat:

1.) Szükségesnek tartom a megszállt északi és keleti területekkel való kompenzációra államközi megállapodás kötését. Még ha ez el is húzódik valamelyest, semmi konkrét felajánlást részünkről nem ajánlok. Általános készségünket elsőnek fejeztük ki.
2.) A német–magyar clearingben való lebonyolítást elkerülendőnek tartom.
3.) Magyar munkásoknak a Keletre való esetleges kiküldését ellenzem. E helyett a Birodalom területére, vagy akár Keletre is nem magyar nemzetiségű mezőgazdasági munkásokat lehetne felajánlani (szerb, nem családos sváb stb.).
4.) Új nyersanyagok kitermelése egybehangzó vélemények szerint 2-3-4 éven belül nem lehetséges a pusztítások miatt, legfeljebb a meglévők és a zsákmányoltakból részesedés. Erre vonatkozólag német részről nem nyilatkoznak, illetve kitérnek.
5.) A keleti megszállt terület a következő év alatt főleg mezőgazdasági extenzív termelésre lesz felhasználva. Még ha jövő hét közepéig német illetékes felső helyről végleges állásfoglalás nem is történik és megállapodás-tervezetre szöveg nem készülne, Krause jelentéstételre és utasítás kikérésére ennek dacára Budapestre utaznék.

Sztójay Döme
m.kir.követ.[10]

Sztójay követ fenti jelentéseiben kifejtett helyzetértékelése és állásfoglalásai – úgy vélem – precízek és magukért beszélnek. Értelmezésem szerint a követ érvelésében és ajánlásában jól védelmezte a magyar üzleti körök érdekeit, tiszteletben tartva az államháztartás pénzügyi egyensúlyának követelményeit is. Helyesen óvott attól, hogy magyar eredetű civil munkaerőt irányítsanak a megszállt szovjet területekre. Figyelmeztette a honi gazdaságpolitikát a *Vorleistung* veszélyeire, tudván, hogy a megszállt szovjet területekről remélt nyersanyagokért a magyar cégek előszállítással próbálják majd együttműködésre ösztönözni a német partnert. Sztójay átlátta a ravasz német praktikát, mely az előszállítások értékének befagyasztásával számolt, a magyar cég pedig áruellentétel híján harapófogóba került, vagy a nagy késedelemmel történő viszontszállítás szeszélyére volt utalva. Rátapintott arra is, hogy a megszállt szovjet piacon végzett kereskedelmi ügyletek elszámolását semmi esetre sem szabad hozzácsapni a kétoldalú kormányközi egyezmény alapján folyó kereskedelmi klíringszámlarendszerhez, mivel abban a rendezési szisztémában is állandóan fennállt a veszélye annak, hogy az éves elszámolások alapján Magyarország több árut visz ki a németeknek, mint amennyit azok (szintén) áruval kompenzálnak. Ez viszont spontán hitelnyújtás lett volna a németek javára, amit a gyengébb magyar fél csak nehezen tudott volna behajtani az adóson. Sztójay némi engedékenységet mutatott arra nézve, hogy az eredetileg szovjet piacra szánt áruk egy részét a német üzleti partner előszállítás formájában megkapja. A Magyar Nemzeti Bank azonban minden országos pénzügyi mérleget rontó műveletet – roppant előrelátóan – megvétózott. Budapesten a berlini nagykövet minden tanácsát megfo-

[10] Mindkét Sztójay jelentést lásd: MOL K 69. KÜM cs. 588. 1941. 96. tétel

gadták és a megszállt szovjet területek piacával kapcsolatos külkereskedelmi műveletek elszámolására külön bankszámlát nyitottak. Utóbb ezek az üzleti műveletek és elszámolások kapták a *kompenzációs ügylet* elnevezést, megkülönböztetésül a *klíring-elszámolás* körébe tartozó kereskedéstől.[11]

9.2. A Transkarpathia Kft. alapítása és működése

Az 1941 őszi hónapjaiban folytatott berlini tárgyalások és a hazai tárcaközi egyeztetések alapján báró Perényi Lukács külügyminisztériumi osztályvezető foglalta össze a megszállt szovjet területek gazdasági kiaknázásával kapcsolatos információkat és teendőket. Dolgozatában leszögezi, hogy a megszállt szovjet területek gazdasági lehetőségeinek minél jobb kihasználása céljából – német mintára – szükséges volna egy külön szerv megalakítása. Megfogadva Perényi tanácsát, a magyar nagytőkések egy csoportja ekkor hozta létre a Transkarpathia Kft.-t, azzal a rendeltetéssel, hogy a Szovjetunió németek által elfoglalt nyugati vidékein a magyar gazdasági érdekeket képviselje.

III. A németek által elfoglalt orosz területek gazdasági kiaknázása Magyarország által.[12]

Nickl követ előadja, hogy a volt moszkvai kereskedelmi megbízott ezelőtt pár héttel Berlinbe küldetett ki, hogy ott a németek által elfoglalt volt orosz területek kiaknázásában való részvételünk, illetve az azokkal létesítendő gazdasági kapcsolataink lehetőségei iránt tájékozódjék. Krause úr kiküldetése folyamán a mértékadó német körökkel folytatott megbeszéléseiről és tapasztalatairól több jelentésben számolt be, melyekből az alábbi figyelemre-

[11] Sztójay megítélését kétségkívül jelentősen árnyalja, hogy hathatósan képviselte a magyar nemzeti gazdaság érdekeit berlini diplomáciai működése során, ugyanakkor nem menti fel a német megszállás alatti miniszterelnöki tevékenységének történelmi felelőssége alól.

[12] Budapest Főváros Levéltára, Z 58–269 cs. 1418. t.

méltó tények szűrhetők le: A németek által elfoglalt orosz területek egyrészt mint úgyszólván kimeríthetetlen gazdasági nyersanyagforrás, másrészt mint új és nagy felvevőképességű piac, ahol általában kevésbé keresett iparcikkeinket is nagymértékben helyezhetnénk el, jön számításba. Német részről a német ipar más irányú elfoglaltsága folytán igen szívesen látnák e területek ipari ellátásában való részvételünket és ennek fejében részesítenének az ottan kitermelt értékes nyersanyagokban. A németek már megalakították egy, az orosz területek gazdasági megszervezésével és kiaknázásával foglalkozó szervezetet, melynek munkájába a magyar közgazdaság is bekapcsolódhatna. Szükséges volna azonban, hogy e célból egy külön magyar szerv, valamilyen magyar–német Keleti Kereskedelmi Társaság is megalakíttassék és pedig minél előbb, nehogy a kínálkozó alkalmakat elmulasszuk. Nickl követ nézete szerint az orosz területek kiaknázása nem bízható magánérdekeltségekre, hanem e célból egy hivatalos jellegű szervezet volna kialakítandó, melyben természetesen a magánérdekeltségek is bevonathatnának. A szóban forgó területek kiaknázásában való részvételünk igen széleskörű lehetőségekre nyújt kilátást és pedig nemcsak a gazdasági javak forgalmának tekintetében, hanem a magyar szellemi erők elhelyezésére is. E területeken ugyanis nagy szükség lesz különféle gazdasági és technikai szakemberekre és szervezőerőkre. Nickl követ nézete szerint komolyan és mielőbb foglalkozni kellene e kérdésekkel és e célból a jövő héten szűkebb körű értekezletet fog egybehívni a vonatkozó tervezetek kidolgozása céljából, melynek határozatait a Minisztertanács elé fogja terjeszteni.

Nickl követ ezután ismerteti Krause konzul jelentéseinek egyes részleteit, melyek a keleti területek kiaknázására eddig monopóliumot nyert öt gazdasági szervezet 1.) Kontinentális Olaj Rt., 2.) Keleti Bányatársaság, 3.) Keleti Fonal Társaság, 4.) Központi Keleti Kereskedelmi Társaság, 5.) Dresdner Bank, valamint Magyarországnak az orosz területek kiaknázásában való részvételére vonatkozó berlini elgondolásokról szólnak. Ezen elgondolás szerint az orosz területek kiaknázásában való közreműködésünk a fizetések tekintetében egy központi clearingen keresztül, az áruforgalom tekintetében pedig e területek kiaknázására koncessziót nyert kereskedelmi társaságon keresztül történne, a Magyarország és

az orosz területek közötti forgalom külön egyensúlyban való tartása mellett.

Nickl követ kéri a Bizottságnak a fentiekhez való hozzászólását.

Bor[13] ezredes bejelenti, hogy a magyar és német hadvezetőség közt az elfoglalt területek kiaknázása tekintetében bizonyos megállapodások jöttek már létre, amelyekről alkalomadtán tájékozást óhajt nyújtani.

Schlick osztályfőnök osztja az egykézszerű monopóliumra vonatkozó elgondolást, kérdi azonban (...)[14]

A Nemzeti Bank részéről Belatiny igazgató egyelőre csupán azon kívánságot fejezi ki, hogy az orosz ügylet teljesen külön kezeltessék, úgy hogy az semmi körülmények közt se növelhesse a márkaszaldót.

A Transkarpathia Kft. már1941-ben megkezdte működését, képviselője tárgyalt Berlinben, de a cég alapító okiratát csak 1941. december 17-én fogadták el, a cégbejegyzés pedig a Fővárosi Bíróságon mint cégbíróságon 1942. január 9-én történt meg. Alapítói a Hitelbank, a Kereskedelmi Bank, a MÁV és néhány kisebb cég voltak. Az állami dominancia tehát biztosított volt. A cégbíróságon az újonnan alapított cég nevét magyar, német, olasz és francia nyelven jegyezték be. A Transkarpathia Kft. képviseleti irodával is rendelkezett Berlinben.

[13] Bor Jenő (Hajdúszoboszló, 1895 – Washington D. C., 1979), altábornagy.

[14] Az eredeti gépelt dokumentumban befejezetlen és áthúzott mondat.

104

1 A cégek folyószáma és az alszám	2 A bejegyzést rendelő végzés kelte és száma	3 A cég szószerinti szövege	4 A főtelep és a fióktelep helye	5 Cégvezetők és felszámoló cégvezetők
29.600 / 1.	1942. január 9. Cg. 44962/4.	„Transkarpathia" nyersanyagbehozatali és áruforgalmi korlátolt felelősségű társaság németül: „Transkarpathia" Rohstoffeinfuhr- und Warenverkehrsgesellschaft mit beschränkter Haftung. olaszul: „Transkarpathia" Società a garanzia limitata per l'importazione di materie prime e per lo scambio di merci. franciául: „Transkarpathia" Société à responsabilité limitée pour l'importation de matières premières et l'échange de marchandises.	Főtelep Budapest	[illegible]
29600 / 2	1942 március 19 Cg. 44962/[illegible]			
29600 / 3	1942 április 23 Cg. 44962/7			ppa Krause – ppa Raidl – cégvezetők
[illegible] / 4	1942 [illegible] Cg. 44962/[illegible]			[illegible]
29600 / 5	1943. [illegible]			

6 A társaság jogviszonyai	7 Irattári szám 134	8 Jegyzet
Ez a korlátolt felelősségű társaság az 1941. évi december hó 17. napján kelt társasági szerződés szerint keletkezett. Székhelye: Budapest. A vállalat tárgya: mindennemű áru behozatala és kivitele elsősorban a Magyarország és Kelet-Európa közötti forgalomban, közreműködés behozatali és kiviteli ügyletek lebonyolításában, általában a külkereskedelmi forgalommal kapcsolatos mindennemű ügylet kötésére, akár saját számlára, akár bizományi vagy megbízotti minőségben. Tartama: határozatlan idő. Törzstőkéje: 100.000 pengő. A társaság ügyvezetői: Stromfeld Ferenc - V. Ferenc tér 1. - dr. Maly Ferenc - X. Hidegkuti u. 18. - dr. Bertalan István - I. Zirinyi u. 14. - dr. Görgey István - VII. Murányi u. 34. - Lengyel János - V. Pannónia u. 16. - Bíró Árpád - V. Báthory u. 17. - dr. Jánkó Pál - III. Ifjonyu u. 11/b. - dr. Milos Endre - II. Ilona u. 16. - és dr. Tálmaskovits Pál - XII. Kissvábhegyi út 18. - budapesti lakosok. A cégjegyzés úgy történik, hogy a társaság cégének előírt, előnyomott, vagy előnyomtatott szövege alá két ügyvezető, vagy egy ügyvezető és egy cégvezető saját névaláírásukat illesztik, a cégvezetők minden[ko]r „ppa" toldattal.	Tgy: 4496	Telepe: IV. Deák Ferenc utca 17. Fog. Kastaly
	dtto	a cég telephelyének ... [illegible] ... tett. fog. [illegible]
Krause Rolf ... [illegible] ... és Raichl Jenő ... [illegible] ... cégvezetők e minősége és szerződésszerű cégjegyzési jogosultsága bejegyeztetett.	dtto	fog. [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]

A cég tárgya: mindennemű áru behozatala és kivitele elsősorban a Magyarország és Kelet-Európa közötti forgalomban, közreműködés behozatali és kiviteli ügyletek lebonyolításában, általában a külkereskedelmi forgalommal kapcsolatos mindennemű ügylet kötésére, akár saját számlára, akár bizományi vagy megbízotti minőségben. Tartama: határozatlan idő. Törzstőke: 10 000 pengő.

A Transkarpathia Kft. üzletpolitikájának részleteit tárcaközi értekezleteken hangolták össze a Külügyminisztérium, a HM, VKF és a Magyar Nemzeti Bank képviselői. Első helyen természetesen a hadiipari célok álltak. A cég mozgásterét és aktuális feladatait a németekkel folytatott, az árucikkeket sorba vevő egyeztetések után, az 1942. február 3-án tartott tárcaközi értekezlet szabta meg, ezt megelőzően csak irodai információcserék folytak és ügyletkötés nem is történt. Lássuk ezen tárcaközi értekezlet jegyzőkönyvét:

FELJEGYZÉS[15]

Folyó hó 3.-án a Külügyminisztériumban Nickl követ elnöklete alatt az érdekelt bevonásával (Gyosz[16], Kereskedelmi Bank, Hitel Bank, Transkarpathia, nehézipar, vegyi ipar, bőripar, stb.) tárcaközi értekezlet tartatott a keleti területekkel lebonyolítandó árucsere-forgalommal kapcsolatban Schlotterer[17] miniszteri igazgatóval folytatandó tárgyalások előkészítése céljából.

Az értekezlet elsősorban a Krause konzul által előzetesen Berlinben folytatott tárgyalásokból ismeretes német kívánságokkal foglalkozva megállapítja, hogy a keleti területeknek ipari és használati cikkekkel való ellátása terén alábbi kiviteli lehetőségek állanak fenn:

Vas- és gépipari cikkek. Csupán csekély mennyiségű már legyártott áru felett rendelkezünk (pl. 10 lokomobil), melyeket hajlandók vagyunk szállítani, de csak akkor, ha azok teljes értékéért ócskavasat kapunk, mivel ezen cikkek ilyen kompenzáció ellenében másutt is könnyen elhelyezhetők.

[15] Budapest Főváros Levéltára, Z 58–269 cs. 1418. t.
[16] GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége)
[17] Gustav Schlotterer

A németek által kívánt mezőgazdasági gépekből egyelőre sem cséplőgépeket, sem vetőgépeket nem szállíthatunk, mert azok itthon mind elkeltek. Egyes kisebb gépeknél könnyebb a helyzet. A mezőgazdasági szerszámokat illetőleg a német kívánságoknak meg tudunk felelni, bizonyos mennyiségű kapák, kaszák, ásók, stb. szállítása által, minthogy ezeknek gyártási ideje sokkal rövidebb, szabad kapacitásunk pedig van, úgyhogy ezen cikkek, valamint patkók, csavarok és egyéb hasonló vasáruk legyártása a szükséges nyersanyag rendelkezésre bocsátása esetén hamar lebonyolítható.

A hosszabb gyártási idő (mintegy 8-10 hónapot) igénylő gépek szállítását csupán akkor vállalhatjuk, ha azokban feldolgozott nyersanyag előzetesen rendelkezésünkre bocsáttatik.

Használati cikkek. Zománcedényeket jelentősebb mennyiségben is szállíthatunk, amennyiben az azokban feldolgozott vasnyersanyag rendelkezésünkre bocsáttatik és pedig lemezek formájában, mivel szabad hengermű kapacitásunk nincs. Vállalhatjuk továbbá kerámiai cikkek, kefék, fapapucsok, gyékénykosarak és hasonló, részben már rendelkezésre álló, részben könnyen legyártható cikkek szállítását.

Textilcikkek. Német részről jelentősebb mennyiségű lent ajánlottak fel textilkészáruk szállítása ellenében. Az értekezlet megállapítja, hogy jelenleg csupán műselyemből készült textilcikkek szállítására van lehetőség. Így pl. mintegy 500 ezer méter műselyemszövet áll rendelkezésre fejkendők készítésére, ami minden további akadály nélkül kivihető, feltételezve természetesen azt, hogy a közellátási hatóságok ezen árut a jövőben nem kívánnák igénybe venni. Minthogy azonban német részről más anyagból készült textilárukra is igényt tartanak a keleti területek részére, a kérdés oly módon volna áthidalható, hogy az általuk felajánlott len egy része helyett a bácskai kendertermés bizonyos része mentesítessék a Németországba való szállítás kötelezettsége alól. Az ily módon hazai feldolgozásra megmaradó kenderből származó kenderkóc koronizálás útján felhasználható volna a keleti területek részére kívánt nyomott textiláruk készítésére.

Vegyipari cikkek. Kémiai cikkek és gyógyszerek gyártására a vegyi ipar minden ágában van szabad kapacitás, úgy hogy e téren szállításra képesek vagyunk, amennyiben e cikkek exportra felszabadíttatnak. Minthogy azonban bizonyos gyógyszerkészítményekhez szükséges nyersanyagokban szűkölködünk, mindenekelőtt szükséges annak ismerete, milyen árukra tartanak igényt a keleti területek, mert bizonyos cikkeknél e téren is csupán a szükséges nyersanyagok behozatala ellenében szállíthatunk.

Élvezeti cikkek. A Földművelésügyi Minisztérium felajánlotta, hogy mintegy 15 ezer liter pálinka és 80 ezer hektoliter bornak kivitelére van lehetőség, akár „Vorleistung" formájában is. Minthogy ennek értéke mintegy 10 millió pengőt tesz ki, viszont a keleti területekre vonatkozó német javaslat keretében csupán 1 millió RM értékű mennyiség van előirányozva, továbbá, mivel német részről ezen italok Németországba való kivitelét is szorgalmazzák, ami elől teljesen elzárkózni nem lehet, bár a további márkakövetelések szempontjából aggályos, az értekezlet felfogása szerint felajánlhatunk bort és pálinkát a keleti területek részére, azonban csupán csekélyebb mértékben.

A keleti területekről származó behozatalt illetőleg az értekezleten különböző hozzászólások után kialakult nézet szerint a német részről felajánlott és azonnal fogható árukból az alábbiak érdekelnek: cigarettapapír, kalcium-karbonát, zselatin, terpentin, főleg pedig ócskavas, kender, apatit és kokszagiz-mag.

Ócskavasból állítólag igen nagy mennyiségek állanak rendelkezésre a keleti területeken, a probléma itt a szállítási nehézségekben rejlik. A nehézipar képviselője bejelenti, hogy amennyiben ócskavasat 40% öntött vashulladék, 40% kovácsolt vas-hulladék és 20% fémhulladék összeállításban kaphatnánk, úgy ebből bármilyen mennyiséget felveszünk, olvasztó kemencékben ugyanis nagy szabad kapacitás felett rendelkezünk.

Kokszagiz/gumi termelésére szolgáló növény/magból a németek 1000 hektár bevetésére szolgáló mennyiséget ajánlottak fel a termés kiszállítása ellenében. A kérdéssel Losonczy államtitkár foglalkozik.

Nickl követ végül egybefoglalva az értekezleten elhangzottakat, megállapítja, hogy a keleti területekkel való áruforgalom lebonyolítását mielőbb meg kell kezdeni, mert érdekünket képezi e fontos nyersanyag lelőhelyre és különösen a jövőre nézve jelentős export piacra mielőbb bejutni.

A „Vorleistung”-ok tekintetében túlságos szűkkeblűség nem volna helyén már az egyelőre kilátásba vett volumen csekély voltára való tekintettel is.

Minthogy jelenleg csupán az ún. „Ostgebiet”[18] helyzete áttekinthető és csupán az innen és ide való szállítások mozognak reális síkon, egyelőre csupán az „Ostgebiet”-re vonatkozólag létesítendő konkrét keretmegállapodás.

Az ukrajnai teret illetőleg már most közölhetjük kívánságainkat és szállítási lehetőségeinket (pl.: régi szovjetorosz számlára gyártott cikkek, hajók, uszályok, stb. szállítása), konkrét árukeretet azonban csupán a Schlotterer-féle tárgyalóbizottságnak Ukrajnából való visszatérése után az ottani nyersanyagok elszállítási lehetőségeinek pontosabb ismeretében állíthatunk fel.

Mindenesetre kívánatos volna azon német terv megvalósulása, hogy Lembergben a magyarországi rendeltetésű áruk részére gyűjtőközpont állíttassék fel. E központ megszervezése honvédelmi szerveink feladatát képezné.

Budapest, 1942. február hó 8-án.

A Transkarpathia Kft. tehát 1942 február elején készen állt az üzletkötésekre, ám a német féllel még 1942 áprilisáig folytak az egyeztetések, s ezek nyomán jött létre az 1942. évre vonatkozó 8 millió márkát kitevő, a magyar exportra és importra szóló kompenzációs megállapodás. A behozatali kontingensben: 2 500 t ócskavas illetve 1000 t len szerepelt. A magyar kivitel főbb tételei vas- és acéláruk, műrostszövetek, gyógyszerek és elektrotechnikai cikkek voltak. A megállapodást a németek a megszállt keleti területek „újjáépítésében” való magyar részvételként üdvözölték.[19] Ennek dacára 1942-ben csak 400 ezer márka értékű áru érkezett a németek ellenőrzése alatt álló szovjet területekről, a magyar fél viszont ennél jóval többet, összesen 1,6 millió márka értékben szállított ki

[18] Keleti területek

[19] Már említettük, hogy a megszállt szovjet területekkel kapcsolatos (német) gazdaságpolitikát a német hivatalos és propagandisztikus közlemények „újjáépítés”-nek nevezték.

árukat. Tehát Sztójay intése ellenére mégis bekövetkezet egyfajta spontán hitelnyújtás a németek részére. Nem horribilis összegben ugyan, de a többször is kinyilvánított szándékok és hangzatos fogadkozások ellenére. A magyar követeléseket végül 1943 közepére egyenlítették ki.

Megismerve az egyre vonakodóbb fegyverbarátok gazdaságpolitikai felfogását, a magyar fél 1942 őszén még tett egy kísérletet arra, hogy a németekkel vagy nélkülük, de a magyar ipart több orosz nyersanyaghoz juttassa. Ínséges idők voltak, az anyaghiány mind nagyobb méreteket öltött, nem csak a hadiiparban és a Magyar Királyi Honvédség ellátásában, hanem a civil gazdasági szektorban is. Az élelmiszert és sok ipari árut – a magyar hadigazdálkodás körülményei között – hatósági jegyre adták. Például egy cipő talpalásához városházi kiutalást kellett beszerezni, a kitöltött formanyomtatványon igazolt hatósági engedélyt pedig személyesen kellett bevinni a hivatalba. Közben a hadsereg igényei az elhúzódó háború miatt az egekbe szöktek, bár a szovjet frontra küldött magyar honvédek felszerelését és állátását tekintve súlyos hiányosságok mutatkoztak.[20]

Ebben a helyzetben, a nyilvánvalóan elégedetlen honvédelmi minisztérium, a szovjet piac kiaknázásában érdekelt vezető üzleti körökkel egyetemben határozott egy különleges piackutató honvédtiszti járőr ukrajnai kiküldetéséről, hogy ottani tartózkodása során térképezze fel a megszállt szovjet területeken fellehető nyersanyagok hozzáférésének lehetőségeit. A honvédtiszti ruhába öltözött üzletemberek 1942. október 8-án indultak el a megszállt ukrajnai területre.

[20] Igaz ez annak ellenére is, hogy a második magyar hadsereg a magyar termelés legjavát vitte magával!

„TRANSKARPATHIA"

ROHSTOFFEINFUHR UND WARENVERKEHRSGESELLSCHAFT m. b. H.

BUDAPEST.

Generalvertretung in Deutschland: BERLIN W/8 Französischestr. 33/d. — T. 16-74-83, 87-48-28.

Bizalmas.

DRAHTANSCHRIFT: TRANSKARPATHIA BUDAPEST

FERNRUF: 183-920*

BANKVERBINDUNGEN: Pester Ungarische Commercial Bank, Ungarische Allgemeine Creditbank

Nagyságos

Jankó Pál igazgató urnak,

Budapest.

Ihre Nachricht vom: Ihr Zeichen: Unser Zeichen: BUDAPEST, 1942.dec.5.

V. József nádor-tér 7.

Betrifft:

Csatoltan átadjuk Dr. Csipkay György urnak a keleti megszállt területekre történt kiküldetéssel kapcsolatban készitett jelentését, azon kéréssel, hogy – miután abban a honvédelem és az egész ország szempontjából fontos bizalmas természetü kérdések foglaltatnak – azt szigoruan bizalmasan kezelni és elolvasás után megsemmisiteni sziveskedjék.

Teljes tisztelettel

„TRANSKARPATHIA"
NYERSANYAGBEHOZATALI és ÁRUFORGALMI KFT.

Melléklet.
/sch

Bizalmas![21]

A m. kir. Honvédelmi Minisztérium felszólította a „Transkarpathia" Nyersanyagbehozatali és Áruforgalmi Kft.-t, hogy a magyar honvédség által megszállt keleti területeken található nyersanyagok összevásárlása céljából kiküldendő különleges járőrben a maga részéről is delegáljon megbízottakat, hogy azok a vállalat fenti üzletkörbe történő esetleges bevonásával kapcsolatban tanulmányokat folytassanak és hogy ezen tanulmányok alapján a Honvédelmi Minisztérium és a Transkarpathia közösen döntsenek a megszállt területeken mutatkozó gazdasági lehetőségek kiaknázása felől.

[21] Budapest Főváros Levéltára, Z 58–269 cs. 1418. t.

A Honvédelmi Minisztérium a járőr vezetésével dr. Hahn László tartalékos hadnagyot, a Semperit cég budapesti igazgatóját bízta meg, míg a „Transkarpathia" a maga részéről dr. Mucsányi Pált, Besze Józsefet és dr. Czipkay Györgyöt delegálta, akik valamennyien tartalékos tisztek és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank státuszába tartoznak. A járőrt kiegészítette 5 fő legénység, 1 személy és 1 tehergépkocsi.

A járőr a következő feladatokkal indult útnak:

1.) a Honvédelmi Minisztérium által kijelölt különleges bizalmas természetű feladat.

2.) a nemzetgazdasági szempontból fontos nyersanyagok beszerzési lehetőségeinek tanulmányozása

3.) a „Transkarpathia" esetleges bekapcsolódása a megszállt területeken folytatandó nyersanyagbeszerzésbe.

4.) a „Transkarpathia" által megszerezhető koncessziós és más gazdasági lehetőségek tanulmányozása.

5.) esetleges megbeszélések a „Transkarpathia"-nak a megszállt területeken levő ügyfeleivel.

A járőr Budapestről 1942. október 8-án indult útnak és oda 1942. november 11-én érkezett vissza.

A megtett útvonal: Miskolc – Ungvár – Lemberg (2 nap) Tarnopol – Proszkurov[22] – Bergyicsev[23] – Zsitomir – Kijev (20 nap); innen kiszállások Perejaszlavba[24] és más Kijev környékbeli falvakba; Zsitomir-Rovno (2 nap); Lemberg (4 nap) – Ungvár – Budapest.

Eredetileg tervbe volt véve, hogy a járőr Poltaván át Harkovig is előrement volna, azonban tekintettel arra, hogy Kijev és Harkov között közvetlen műút nincs, a beállott esőzések miatt ez a terv nem volt megvalósítható.

[22] Ukránul: Проскурів. 1954 óta Hmelnyickij (Hmelnickij). Ukránul: Хмельницький, oroszul: Хмельницкий. Ma: Hmelnicki terület, Ukrajna. Nem azonos Perejaszlav-Hmelnickijjel!

[23] Ukránul: Бердичів, oroszul: Бердичев. Ma: Zsitormiri terület, Ukrajna.

[24] Perejaszlav-Hmelnickij (ukránul: Переяслав-Хмельницький, oroszul: Переяслав-Хмельницкий), ma: Kijevi terület, Ukrajna.

I. A megszállt területek gazdasági helyzete.

A magyar és német hadseregparancsnokságok között létesített megállapodás értelmében magyar részről zsákmányolni csak a harcoló csapatoknak van joga, a megszálló csapatoknak azonban nem. Természetes, hogy – miután a harcoló csapatoknak nem igen nyílik alkalma és ideje a zsákmány összegyűjtésére és elszállítására – ily módon csak igen kevés eredmény mutatkozik.

A harcoló csapatokat nyomon követi a német Sonderführer, akit már jó előre kijelölnek az elfoglalandó területekre. Az ő feladat, hogy az elfoglalandó területen minden, a hadsereg, az adminisztráció, a közellátás, stb. szempontjából fontos cikket biztonságba helyezzen, lefoglaljon és – ha helyesnek tartja – minden ellenszolgáltatás nélkül elkobozzon.

Ilyen körülmények között természetes, hogy a lakosság igyekszik mindent elrejteni, elásni a bevonuló csapatok elől, amit értékesnek tart, hogy ezáltal biztosítsa magát az esetleges elkobzások ellen. Elrejti tehát nemcsak a saját értéktárgyait – szőnyegeket, prémeket, ezüst- és aranytárgyakat – hanem a fontosabb nyersanyagokat és más árucikkeket is, melyeket a szétrombolt gyárakból, üzletekből, raktárakból, etc. meg tudnak szerezni.

Az elfoglalt területeken a németek szinte csodával határos dolgokat művelnek, hogy a gazdasági életet nemcsak a régi mederbe tereljék, hanem, hogy fokozottabb termelést biztosítsanak. Tapasztaltuk, hogy az általunk bejárt területeken az elmúlt gazdasági év folyamán minden talpalatnyi hely meg volt művelve, október közepére mindent learattak és november közepére nemcsak a cséplés fejeződött be, hanem a szántóföldek legnagyobb részén az őszi szántást is elvégezték már.

Üzembe helyezték továbbá – természetesen a lehetőségek határai között – a régi szovjet ipartelepeket is, kivéve azokat, amelyek kimondottan hadfelszerelési célt szolgálnak. Így többek között Kijev és Zsitomir környékén több gyantafeldolgozó és furnérlemezgyár van ismét üzemben. A legnagyobb problémát a munkáshiány okozza. A megszállt területek férfilakosságának nagy része u.i. vagy elmenekült, vagy a bolsevisták által hurcoltatott el, nagyon sokan elpusztultak a háború folyamán és maguk a németek is

igen sok munkást visznek az utóbbi időben a Birodalomba, hogy ott az elsőrendű fontosságú hadiipari üzemekben alkalmazzák őket.

A németek a megszállt területek lakosságát pontosan számba vették és mindenkit munkára köteleznek. Minden egyes ukrán nőt és férfit Arbeitsscheinnel[25] látnak el. Erre az Arbeitsscheinre vezetik aztán rá, hogy ki hol, mikor és mit tartozik dolgozni, valamint a neki járó illetmény összegét is. Az Arbeitsschein egyidejűleg személyi igazolásul is szolgál és erre utalják ki az élelmiszer fejadagokat is, amelyeket az ukránok külön a részükre kijelölt üzletekben vásárolhatnak meg.

Annak ellenére, hogy a fent vázolt okokból Ukrajnában érthetően nagy munkáshiány mutatkozik a meglevő lakosságnak a helyzete sem nevezhető kielégítőnek. Ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy Németország kénytelen a legfontosabb közszükségleti cikkeket egyrészt a hadsereg, másrészt a birodalmi lakosság ellátására fordítani és csak igen csekély az a mennyiség, amely az ukrán lakosság szükségleteinek fedezésére fennmarad. Másrészt az is az oka a lakosság kedvezőtlen helyzetének, hogy az Arbeitsschein rendszerből kifolyólag munkapiacon szabad verseny nem lévén, német hatóságok egyoldalúlag állapítják meg a béreket, ezek a bérek legtöbbször igen alacsonyak.

Egy súlyosabb testi munkát, vagy alacsonyabb szellemi munkát végző munkaerőnek havi illetménye pl. átlag 100-150 RM között mozog; 250-300 RM havi jövedelem pedig már magasnak mondható és kb. tisztiorvosi vagy főiskolai tanár illetményének felel meg.

Szembeállítva a jövedelmekkel nézzük most már néhány fontosabb közszükségleti cikknek az árát. A lakosság ezeket a cikkeket röviden „Produkt” névvel illeti és azok részben vagy egészben az ún. „fekete” piacon szerezhetők be:

[25] Arbeitsschein: munkakönyv, munkaigazolvány

100 darab Honvéd cigaretta	10-12 RM
100 db Hunnia cigaretta	13-15 RM
100 db Levente cigaretta	18-22 RM
1 doboz gyufa	50-120 RM
1 kilogramm só	30 RM
1 kg cukor	55 RM
1 kg liszt	40 RM
1 kg szalonna	50 RM
1 liter bor	35 RM
1 l. pálinka (tilos)	50-100 RM
1 l. rum	50-80 RM
1 l. petróleum	10-30 RM
1 pár női harisnya (műselyem)	20-30 RM
1 db komiszkenyér	10 RM
1 db 1/3 konzerv	10 RM

II. Nyersanyagbeszerzési lehetőségek.

A nehéz megélhetési viszonyok kényszerítik a megszállt területek lakosságát, hogy rendes munkája mellett még más módon is próbáljon nehéz helyzetén könnyíteni. Akinek még a régi időből maradtak értékes ingóságai, az azok eladogatásával igyekszik élelmezését és ruházatát kiegészíteni, mások a megszálló csapatok bevonulásakor megszerzett és elrejtett nyersanyagokat és más árucikkeket adogatják el fokozatosan, de vannak olyanok is, akik kimondottan további eladás céljából már most vesznek vagy szereznek meg különféle árucikkeket. Piacra kerülnek tehát nemcsak néha óriási értéket képviselő bundák, szőnyegek, arany és ezüst tárgyak, bútorok és más lakberendezési cikkek, hanem olyan nyersanyagok és kész áruk is, amelyek a magyar közgazdaság szempontjából is nagy fontossággal bírnak.

A német megszálló hatóságok a lakosságtól legfeljebb az első csoportba tartozó cikkeket veszik meg, a számukra fontos cikkeket azonban egyszerűen igénybe veszik, lefoglalják, elkobozzák. A lakosság igyekszik tehát ezeket zugban, lehetőleg közvetlenül az előbb említett „produktok" ellenében értékesíteni. Ily módon

a megszállt területeken az elmúlt években valóságos „fekete" piac fejlődött ki és tanulmányutunk alatt nekünk is volt alkalmunk tapasztalni, hogy ezen a piacon a legkülönfélébb árucikkek jelennek meg, néha egészen kis, néha azonban jelentős nagy tételekben. Alant közlünk egy rövid összeállítást azokról a cikkekről, amelyekre vonatkozóan rövid kint tartózkodásunk alatt ajánlatot tettek (az aláhúzott cikkek véleményünk szerint nagyobb mennyiségben lesznek találhatók): nyersgumi, hulladék gumi, alumínium, réz, ón, ólom, csapágyfém, kompozíció, ezüst, arany, higany, vídia, ferrovegyületek, rézgálic, sellak, vazelin, orvosságok (kinin), gyógynövények, pamut, bőrök, tea, gyanta, kén, festékek, cserzőanyagok, fűszerek (vanília, bors), gépek, szerszámok, enyv, sósav, cinkszulfát, vas (rúdvas, gömbvas, sínvas).

Mindezeknek a cikkeknek a megjelenése a piacon természetesen rapszodikus és kiszámíthatatlan, miután különféle forrásokból általában nagyon kis tételekben kerülnek eladásra. Ennek ellenére azonban az ún. „fekete" piac az elmúlt, aránylag rövid idő alatt erősen meg lett szervezve és rengeteg ember van, aki bár nem rendelkezik konkrét árutételekkel, hanem mint felhajtó vagy közvetítő szerepel és ezáltal bizonyos fokig kiegyenlíti a piacon mutatkozó mennyiségbeli, helybeli és árbeli differenciákat. Ily módon meg van a lehetőség arra, hogy egyes konkrét cikkek is beszerezhetők legyenek, másrészt azonban már nem elszigetelt tételekről lévén szó, a különféle cikkekben mutatkozó kereslet erős kihatással van azoknak áralakulására. A gyakorlatban azt tapasztaltuk, hogy konkrét érdeklődés esetén egyes cikkeknek az árai néhány nap alatt négy, sőt ötszörösére emelkedtek.

A fent vázolt módon piacra kerülő nyersanyagok bevásárlása természetesen nem eszközölhető oly módon, amint az a nagykereskedelem elveinek szem előtt tartásával szokásos, hanem itt a detailbeszerzésnek és anyaggyűjtésnek egy egész sajátságos keveredésével állunk szemben, amely csak nagy adminisztrációval vihető keresztül és ezért egyáltalán nem rentábilis. Tekintettel azonban a különleges viszonyokra és a hazánkban mutatkozó nagy nyersanyaghiányra, ezeket a magyar szempontból kétségtelenül jelentékeny lehetőségeket nem szabad szem elől téveszteni és kihasználatlanul hagyni.

Kétségtelen, hogy a fent felsorolt cikkek közül egyesek elsőrendű fontosságuknál fogva bármilyen áron megszerzendők, más cikkek viszont, amelyek bár nemzetgazdasági szempontból fontosak, csak egy bizonyos maximális árhatárig jöhetnek tekintetbe. Bármilyen cikkről legyen azonban szó, döntően esik a latba, hogy az közvetlenül közhasználati cikkek ellenében, vagy ilyen cikkek eladási útján szerzett RM-összegek ellenében szerezhető be. Ezáltal u.i. a megvásárolt RM-összegek pengőárfolyama, illetőleg a beszerzendő árucikkek vételára 1/5–1/10 részére csökken. Ha pl. kg-ként 500 RM vételáru vídiát vásárolunk cigaretta eladása útján szerzett RM-ért, úgy 100 db Levente cigarettánál 20 RM eladási ár figyelembevételével, a vídia kg-ja 75 pengőbe fog kerülni, szemben a hivatalos kurzuson számított 820 pengővel.

A honvédség a maga részéről ezen nyersanyagbeszerzési forrás fontosságát és lehetőségeit felismerte és ki is aknázza. Természetes azonban, hogy – miután honvédségünknek ilyen feladatok elvégzésére különleges szervek nem állanak rendelkezésére – a meglévő szervezetek pedig, főleg a hadbiztosságok bekapcsolása által igen nehézkesek – a nyersanyagbeszerzés nem eszközölhető oly nagy mértékben, amint az kívánatos volna.

Felvetődött tehát az a gondolat, hogy a megszállt területeken fellelhető nyersanyagok beszerzésével a HM magánvállalatot, vagy magánvállalatokat bízzon meg. A HM urai elsősorban a „Transkarpathia" Kft.-re gondoltak.

Küldetésünk kapcsán azt tapasztaltuk, hogy a megszállt területeken a viszonyok még nem konszolidálódtak annyira, hogy a kereskedelmi életbe magánvállalatok és polgári személyek bekapcsolódhassanak. Nem lehet szó tehát arról sem, hogy a fenti nyersanyagbeszerzés lebonyolításával teljes egészében magánvállalat bízassék meg, hanem ezen feladatnak a megoldása még a polgári kereskedelemnek bekapcsolódása esetén is a honvédségnek már meglévő és kibővítendő, vagy újonnan felállítandó szerveire vár.

Az üzletkötést és annak lebonyolítását végző személyek tehát katonai behívó alapján, mint a m. kir. Honvédség tagjai végzik feladatukat és fegyelmileg a katonai hatóságoknak vannak alárendelve; kizárólag üzleti, tehát kereskedelmi és pénzügyi szempontból vannak a bevásárlással megbízott magánvállalatnak alárendelve, amely tehát ily módon a katonai keret felhasználásával kapcsolódhatna be az üzletbe. Természetes azonban, hogy az üzlet lebonyolításával foglalkozó kereskedelmi és katonai személyzeten kívül a szállítmányozással, üzenetközvetítéssel, stb. kapcsolatos eszközöket és berendezéseket is a honvédségnek kellene a vállalat rendelkezésére bocsátania; tekintettel továbbá az üzlet különösen nagy rizikóira, a Kincstárnak kellene mindennemű esetleges bekövetkező kárral kapcsolatban – beleértve a behívott és nem a vállalat kötelékébe tartozó honvédségi egyének által esetleg okozandó károkat is – a garanciát vállalnia.

Fenti módon a magunk részéről elképzelhetőnek tartjuk a Transkarpathiának, vagy valamely más vállalatnak a bekapcsolódását a nyersanyagbeszerzésbe. Ha azonban figyelembe vesszük a Transkarpathia különleges helyzetét és azt, hogy a fent vázolt módon történő bevásárlásoknál szükséges szakértő személyzet sem áll rendelkezésre, előnyösebbnek látszik, ha azzal egy olyan vállalat bízatnék meg, amely nem csak kereskedelmi, hanem műszaki tudással bíró tisztviselőkkel is rendelkezik. Erre vonatkozólag célszerű lenne a HM-nak konkrét előterjesztéseket tenni.

III. Megbeszélések német gazdasági szervekkel és a „Transkarpathia" Kft. ügyfeleivel

Többhetes megszállt területi tartózkodásom alatt alkalmam nyílt megbeszéléseket folytatnia Reichskommisariat Ukraine és az egyes Generalkommissariatok mértékadó uraival, a Zentralhandelsgesellschaft-Ost[26] központi és helyi vezetőivel, továbbá a Schenker & Co. cég újonnan létesült kijevi kirendeltségének vezetőjével.

A Reichskommissariat-on Rovnóban az „Abteilung III/c. Gewerbliche Wirtschaft"[27] vezetőjével, dr. Puff úrral volt alkalmam beszélni. A megbeszélésen jelen volt Dürren úr is, aki a R.K.U.[28]-nál a Transkarpathia-ügyek referense. Közölték velem, hogy néhány héttel ezelőtt Rovnóban volt dr. Ansmann is, aki megbeszéléseket

[26] Keleti Központi Kereskedőtársaság
[27] Ipari osztály
[28] Reichskommisariat Ukraine

folytatott az R.K.U. összes, az árucsere szempontjából számba jövő alosztályával. Az ő kezdeményezésére elrendelték, hogy az egyes szakosztályok állapítsák meg, hogy milyen nyersanyagok és készáruk lennének a megszállt területekről Magyarországra szállíthatók. Ezen közléssel kapcsolatban – amint azt különben valamennyi megbeszélésem során tettem – felhívtam dr. Puff figyelmét, hogy kizárólag a szerencsés alkalmat akartam felhasználni, amikor katonai minőségben tett szolgálati utam kapcsán meglátogattam őt és még néhány, a Transkarpathia szempontjából számottevő német hatóságot és vállalatot; látogatásom tehát kizárólag udvariassági és legfeljebb informatív jellegű lehet, és semmi esetre sem akarom a dr. Ansmann-nal folytatott megbeszélések alapján folyamatba tett munkát megzavarni.

Dr. Puff, valamint Dürren úr is, rámutattak arra, hogy a megszállt területek szempontjából elsőrendű fontosságú volna textilkészáruknak, főleg munkásöltönyöknek a szállítása, amelyek ellentétele fejében textilnyersanyagok szállítása is számításba jöhetne. Ugyancsak rendkívül fontos feladat lenne a munkásságnak lábbelivel való ellátása is, amely probléma a dr. Ansmann-nal folytatott megbeszéléseken állítólag még nem merült fel. Kérdésemre dr. Puff kijelentette, hogy fatalpú, vagy más műanyagból készült talpú lábbeli szállítása is számításba jöhet és kérte, hogy erre vonatkozólag tegyünk sürgősen ajánlatokat. Háztartási cikkekben és különféle vasárukban a megszállt területek továbbra is majdnem korlátlan felvevőképességgel rendelkeznek.

Az exportcikkekre vonatkozóan közölték, hogy a cca. 5 vagont kitevő furnérlemez szállításával kapcsolatban felmerült nehézségeket – véleményük szerint – sikerült elhárítani, noha az áru minősége tekintetében nehéz volt megegyezést létrehozni. Ugyancsak befejezett ténynek tekintik az általunk kért terpentinmennyiségek szállítását is és ezzel kapcsolatban az általunk megadandó szállítási utasításokat várják. Sokkal kedvezőtlenebbül ítélik meg a mezőgazdasági cikkek exportjának lehetőségét, amennyiben – eltekintve az idei rossz terméstől – ezen a téren oly nagy a német szükséglet, hogy kivitelről alig lehet szó. Ugyanezen okokból szkeptikusan ítélik meg a mezőgazdasági koncessziók kérdését is, hozzátéve, hogy a szállítmányozási és közlekedési lehetőségek a mezőgazdasági művelésre különösen alkalmas területeken oly rosszak, hogy pl. egy máktermelési koncesszióval kapcsolatban a szükséges gépek és termelőeszközöknek a helyszínre való szállítása is óriási nehézséget jelentene.

A kijevi Generalkommissariat-on az Abteilung Landwirtschaft[29] helyettes vezetőjével, K.V.R. Heinrich-el az Abt. Gewerbliche Wirtschaft helyettes vezetőjével, dr. Chriestennel, továbbá ugyanezen osztályról Röwer úrral, végül az Abt. Jagd- und Forst[30] vezetőjével, Asser mérnökkel folytattam megbeszéléseket. A Zentralhandelsgesellschaft-Ost részéről a Hauptgeschäftsstelle Kiew[31] vezetőjével, O.K.V.R.[32] Donnerr-rel, a Geschäftsstelle Kiew[33] vezetőjével, Ziehm úrral, végül a Geschäftsstelle Schitomir[34] vezetőjével, Beninghoven úrral volt alkalmam beszélni. Természetesen ezek a megbeszélések, miután kizárólag, helyi, főleg adminisztratív vezetőkkel történtek, még inkább informatív jellegűek voltak, mind a R.K.U.-nál folytatott megbeszélés és azoknak kapcsán arra a meggyőződésre jutottam, hogy a megszállt területeken a németek kizárólag olyan cikkek termelésére helyeznek súlyt, amelyek a hadsereg vagy a Birodalom szempontjából bírnak elsőrendű fontossággal, de mindezidáig még ezen cikkekben sem sikerült a teljes szükségletet kielégítő mennyiséget termelni. Csak abban az esetben lehet tehát szó a megszállt területekkel folytatandó intenzív árucseréről, ha a megszállt területekről importálandó cikkek ellentételeképpen a németek szempontjából még ezeknél is nagyobb fontosságú cikkeket fogunk szállítani. Ebben az esetben azonban a legtöbb megszállt területen termelt vagy gyártott árucikk szállítása számba jöhet.

Mezőgazdasági téren elsősorban olajos magvak termelése iránt érdeklődtem. Az elmúlt év termése főleg repcében feltűnően gyenge volt, de napraforgóban sem haladta meg az átlagot. A máktermelési koncesszió kérdését (ópium kitermelése céljából)

[29] Mezőgazdasági osztály
[30] Vadászati és erdészeti osztály
[31] Kijevi központ
[32] Oberkriegsverwaltungsrat (OKVR, katonai közigazgatási főtanácsos)
[33] Kijevi kirendeltség
[34] Zsitomiri kirendeltség

amelyet több helyen is szóvá tettem, örömmel üdvözölték és azt technikailag megvalósíthatónak tartják, csupán – mint már fentebb is említettem – a szállítási és közlekedési nehézségektől tartanak.

Amint értesültem, Zsitomir környékén nagy mennyiségű komló terem, amely az egész Orosz Birodalom szükségletét ellátta. Ezen cikkből nagy mennyiségek szállítása jöhetne tekintetbe.

A bércséplés gondolatát majdnem mindenütt tetszéssel fogadták, azonban rámutattak arra, miszerint okvetlen szükséges lenne, hogy a gépek legkésőbb szeptember közepén megkezdjék a munkát. A cséplésnek u.i. – tekintettel az esős időszak alatti közlekedési nehézségekre – legkésőbb október végére, november közepére be kell fejeződnie.

Felhívták figyelmemet, hogy nagy mennyiségű különleges gyógynövény található a megszállt területeken. Ezeknek termelése már a bolsevisták alatt is folyamatban volt, elsősorban Poltava, Kremencsug és Lubnyi[35] környékén. Értesülésem szerint a gyógynövények gyűjtésével a honvéd orvosi kar is foglalkozik.

A gyantatermelésre vonatkozóan közölték, hogy legnagyobb nehézséget a munkáshiány képezi, úgyhogy a német kézbe került gyárak, (Darnyica, Zsitomir) sem tudnak teljes kapacitással dolgozni, noha technikai berendezésüket már kijavították. Az üzemben lévő gyárak nem csak nyersperpentint állítanak elő a kitermelt gyantából, hanem további lepárolás útján kolofóniumot és terpentinolajat is.

Erőteljesen indult meg a volt orosz üzemek felhasználásával a furnérlemezgyártás is. A lemezek egy részét barakkok építésére, más részét csomagolóanyagnak használja fel a katonaság, oly nagy mértékben, hogy a szükségletet egyelőre távolról sem lehet fedezni. Hasonlókép szkeptikusan ítélik meg a bányafa szállításának lehetőségét is, miután az elpusztított orosz bányák rendbe hozásánál óriási mennyiségű fára lesz szükség.

A Schenker & Co. cég október 20. táján nyitotta meg kirendeltségét Kijevben. Itt a vállalat vezetőjével, Johansson úrral volt alkalmam beszélni, aki a Transkarpathia-kérdésekkel még berlini

[35] Ukránul: Лубни, oroszul: Лубны. Ma: Poltavai terület, Ukrajna.

tartózkodása idején foglalkozott. Véleménye szerint a szállítmányozás a megszállt területeken még teljesen a Wehrmacht kezében van, a szállítmányozási vállalatnak működési területe még igen csekély és feladata inkább bizalmi természetű, mint szoros értelemben vett szállítmányozás.

Johansson úr rámutatott annak fontosságára, hogy úgy az export, mint az importtételeknél Berlinben a Transportchef[36] által kiutalandó ún. „Fahrtnummer"[37]-ek idejében beszereztessenek, mert ezek hiányában az áru idejében nem szállítható el. E célból a szállítás időpontja az előző hónap 5. napjáig közlendő a Transportchef-fel, aki ennek alapján osztja be a szállítmányokat és utalja ki a „Fahrtnummer"-eket. Johansson úr javasolta, hogy német ügyfeleinkkel olyan megállapodásokat létesítsünk, amelyek alapján a „Fahrtnummer" beszerzése kimondottan az ő kötelességük. Amennyiben ily megállapodás esetén valamely szállítmány „Fahrtnummer" hiányában idejében nem lenne elszállítható, a késedelemmel kapcsolatos költségek a német ügyfélre háríthatók át.

Utunk eredményeképpen megállapíthattuk, hogy a megszállt területeken a gazdasági élet minden területén óriási lehetőségek vannak, kérdés azonban, hogy ezek a jelenlegi viszonyok között kellően kihasználhatók lesznek-e. A Transkarpathia szempontjából mindenesetre fontos, hogy a vállalat a megszállt területekkel a jelenleginél is minél aktívabb kapcsolatot tartson fenn; ezáltal egyrészt a mai nyersanyaghiányban az ország közgazdaságának segítségére lehet, másrészt olyan pozíciót tud magának a megszállt területek gazdasági életében a jó üzleti összeköttetések és esetleges később létesítendő kirendeltségek, valamint koncessziók útján biztosítani, amilyenre ma talán egy német vállalatnak sincs kilátása és amely majd a normális viszonyok helyreálltával fogja csak igazán meghozni gyümölcseit.

Budapest, 1942. november hó.
/sch[38]

[36] Szállításokért felelős vezető
[37] Szállítmányozási (irány)szám
[38] „/sch" látható gépelve az eredeti dokumentumon az aláírás helyén.

Az 1943. évre kötött újabb magyar–német keret-megállapodásban a megszállt szovjet területeken tervezett kereskedelmi forgalom értékét 11,2 millió márkára emelték, ami a német haderő súlyos kudarcai miatt már csak részben realizálódhatott. A behozatali kontingensben szerepelt a magyar fél számára rendkívül fontos ócskavas 120 ezer tonnával, továbbá mangán- és vasérc, len illetve dohány. A magyar kiviteli tételek a fenyőgömbfa, vasáruk, nyersmorfium, faeszközök, szeszesitalok voltak. A Transkarpathia Kft. törzstőkéjét ekkor 200 ezer pengőre emelték, a cég nyeresége két év alatt elérte az 52 ezer pengőt.

A Transkarpathia Kft. 1944 februárjában készített zárszámadása szerint a magyar behozatal értéke a kezdetektől számítva 6,7 millió pengőt tett ki, miközben a kivitel értéke 4,1 millió pengőre rúgott. Az összes behozatalból az egyes tételek a következő bontásban vették ki a részüket: 47 ezer t ócskavas, 1100 t len, 44 ezer bála cigarettapapír, két kotróhajó. A magyar kivitel a kezdetektől fogva: 850 t vasáru és olajcső, 800 kg morfium, villanyszerelési anyagok, szeszes italok.[39]

9.3. Német ösztönzésre tervbe vett ukrajnai magyar befektetések

A németek kezdettől fogva ösztönözték – ahogy Sztójay Döme követi jelentéseiben is olvastuk – az ukrajnai magyar tőkekivitelt, s később ez az ajánlat mind nyomatékosabbá vált. 1943-ban a kormánykörök és a magyar nagytőke a megszállt szovjet területek piacában érdekelt csoportja a németekkel egyetértésben arra az elhatározásra jutott, hogy kormányszintű bizottság státuszában, kiváló szakembereket küld a megszállt Ukrajnába a magyar befektetési lehetőségek helyszíni tanulmányozására. Az általános hadi helyzet ekkortájt nem sok jót ígért a Wehrmacht számára,

[39] Nagy András: *Magyarország külkereskedelme 1919–1945.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1961. pp. 235–237.

ellenben a Reichskommissariat Ukraine még létezett, sőt kiterjedt a teljes szovjet–ukrán területre. A tekintélyes tagokból álló tanulmányi delegáció 1943. június 5-én útnak indult Ukrajnába és onnan június 24-én tért vissza Budapestre. Az adott háborús körülmények között tevékenykedő delegáció jelentése nem csak magas szakmai színvonala, hanem plasztikus leírása és higgadt mérlegelése miatt is érdemes a teljes terjedelmű idézésre.

J E L E N T É S[40]

a magyar gazdasági bizottság ukrajnai utazásáról.

I. Előzmények.

1942 júliusában a német–magyar kormánybizottságok által felvett 23. jegyzőkönyvnek megfelelően elvi megegyezés jött létre, hogy a „Transkarpathia" tevékenysége ne csupán árukompenzációra terjedjen ki, hanem jogot kapjon a megszállt keleti területek gazdasági újra felépítésében való aktív részvételre is. Ugyanakkor német részről kilátásba helyezték egy magyar tanulmányi bizottság keleti utazásának megszervezését az ukrajnai területen esetleg folytatandó gazdasági tevékenység lehetőségeinek tanulmányozása céljából.

A „Transkarpathia" által ezideig lebonyolított árukompenzáció 7 millió márka forgalmat mutat. Magyarországra eddig behozatalra került több mint 36 ezer tonna ócskavas, 1000 tonna len, 2 Bagger, 75 tonna cigarettapapír. Ennek ellenében kiszállításra kerültek különféle vasáruk, olajszívócsövek, elektrotechnikai eszközök, falapátok, nyersmorfin, irodaszerek, különböző borok és szeszesitalok.

Az 1943 februárjában létrejött megegyezés szerint a „Transkarpathia" új kompenzációs kerete 12.4 millió RM, amelyből azonban ebben az évben valószínűleg csupán 6 millió RM fog lebonyolításra kerülni. E csökkentett keretben 60 ezer tonna ócskavas behozatala van 3 millió RM értékben Németországból előirányoz-

[40] Budapest Főváros Levéltára, Z 58–269 cs. 1418. t.

va, melynek ellenében Magyarország nyersmorfint, fahordókat, különböző vasárukat és szeszesitalokat fog exportálni hasonló összértékben.

Az árucsere-forgalom nehézségei főleg abban mutatkoznak, hogy bár a terület nyersanyagokban rendkívül gazdag, a jelenlegi német kitermelés mellett feleslegek nem állanak rendelkezésre, és a még fellelhető készletek elszállítása is nagy nehézségekbe ütközik. Így Magyarországnak a megszállt keleti területek gazdasági életében való intenzívebb részvétele csak akkor lehetséges, ha ebbe az újjáépítő munkába hosszabb időre szakértőkkel, nyersanyagokkal és tőkével bekapcsolódna. E lehetőségek tanulmányozása és a megszállt keleti területek viszonyainak közelebbről való megismerése végett e hó 5-én egy gazdasági vegyesbizottság utazott Ukrajnába.

E bizottság a következő résztvevőkből állt:

1.) M. kir. Külügyminisztérium: báró Perényi-Lukács György követségi tanácsos,
2.) M. kir. Iparügyi Minisztérium: László Hunor okl. mérnök, műszaki tanácsos,
3.) „Transkarpathia" Nyersanyagbehozatali és Áruforgalmi Kft.: Reményi-Roderich Jenő és részben Rolf Krause konzul
4.) M. kir. Folyam- és Tengerhajózási Rt.: Roedige-Schluga Miklós igazgató, Szelke Árpád igazgató
5.) M. kir. Nemzeti Szabadkikötő és Tengerhajózási Vállalat: Kertész József kikötő és tengerhajózási tanácsos, Grob Lajos tisztviselő.
6.) Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete: Hubert István okl. mérnök, igazgató
7.) MÁVAG: Tuna Oszkár okl. mérnök, műszaki főtanácsos,
8.) Weiss Manfréd Acél és Fémművei Rt.: Dr. Szandtner Béla cégvezető
9.) Ganz és Társa Rt.: Báró Mansberg Arvéd igazgató és Kovács Andor okl. mérnök.

II. A magyar gazdasági vegyes-bizottság úti programja.

VI. 7-én délelőtt a zdolbunyivi[41] cementgyár megtekintése, délben érkezés Rovnóba[42], fogadás és ebéd az ukrajnai birodalmi biztos (Reichskommissar für die Ukraine) helyettese által, utána ebéd a Reichskommissariat vezető tisztviselőinek részvételével. Délután rövid tájékoztatás és megbeszélés a birodalmi bizottság gazdasági osztályának vezetője, Jonas konzul mellett.

VI. 8-án reggel érkezés Kijevbe, délelőtt fogadás a kijevi magyar főparancsnok, Lakatos altábornagy szolgálati helyiségeiben, majd ebéd a magyar katonaotthonban. 15 órakor a város megtekintése, 17 óra 30 perckor a kijevi operában díszelőadás.

VI. 9-én reggel a kijevi kikötő és az Usma[43] hajóépítő művek megtekintése.
Délben fogadás a Generalkommissar Maguniánál[44]. Délután Usma gépgyár megtekintése.

VI. 10-én kijevi kenyérgyár és likőrgyár megtekintése, délben fogadás a kijevi Reichsverkehrsdirektionnál utána ebéd. Ennek folyamán Präsident Jakobshagen ismerteti az ukrajnai vasutak szerkezetét és berendezését.

VI. 12-én Reggel érkezés Dnyipropetrovszkba, majd délelőtt folyamán a kikötő valamint a Komintern és a Petrovszki művek megtekintése. Délután fogadás a dnipropetrovszki főbiztos, Klaus Selzner[45] lakásában. Ennek folyamán a főbiztos ismerteti kerületének gazdasági felépítését.

[41] Ukránul: Здолбунів, oroszul: Здолбунов. Német átírásban: Sdolbunow. Ma: Rivnei (Rovnói) terület, Ukrajna. Cementgyáráról és fejlett vasfeldolgozásáról nevezetes.

[42] Oroszul: Ровно, ukránul: Рівне. Német átírással: Rowno vagy Riwne. Ma: Rivnei terület, Ukrajna.

[43] Ukrainische Schiffs- und Maschinenbauanstalt (Ukrán Hajó- és Gépgyártó Vállalat)

[44] Waldemar Magunia (1902, Königsberg – 1974, Oldenburg in Holstein, NSZK). Eredetileg pék. 1921-től a náci párt tagja. 1942 februárjától Generalkomissar (Kijev), Erich Koch helyettese.

[45] Klaus (Claus) Selzner (1899–1944). SS-Oberführer, Generalkomissar (Dnyipropetrovszk)

VI. 13-án gőzössel a dnipropetrovszki kikötőből Zaporozsjéba. A délelőtt folyamán a zaporozsjei gát és villanyerőművek megtekintése. Délután autóbuszon vissza Dnipropetrovszkba, majd este fogadás a dnyipropetrovszki Reichsverkehrsdirektion helyiségeiben.
VI. 14-én a novomoszkovszki[46] állami mintagazdaság, valamint a novomoszkovszki Werlin-javítóművek megtekintése.
VI. 15-én a marganyeci[47] magánbányák és olvasztóművek megtekintése.
VI. 16-án a Krivoj Rog-i ércbányák és olvasztóművek megtekintése.
VI. 17-én Nyikolajev: a Südwerft, valamint a kikötő megtekintése, délután a „Hule" állami minta- és borgazdaság megszemlélése.
VI. 18-án Herszon: reggel a Gebietskommissar[48] tartott előadást a herszoni kerület gazdasági berendezéséről, a délelőtt folyamán a bizottság megtekinti a betonhajógyárat. Délután a Herszon melletti konzervgyárat, valamint a pamuttisztító üzemet (Baumwoll-Entkörnungsanstalt[49]).
VI. 19-én Nyikolajevben a Nordwerft, valamint az északi kikötő és a „Reiser-Ostwerk" megtekintése.
VI. 21-én Rovnóban záró megbeszélések.
VI. 24-én reggel érkezés Budapestre.

III. A függelék tárgymutatója.

A Bizottság által a tanulmányút folyamán a vezető ukrajnai német hatósági személyekkel folytatott eszmecserék, illetve az utóbbiak által tartott előadások kivonatát, valamint a megtekintett ipari és mezőgazdasági létesítmények alapján nyert általános benyomás

[46] Oroszul: Новомосковск. Közel a Don forrásvidékéhez. 1934 és 1961 között Sztalingorszk (Сталиногорск). Lignitbányászatáról nevezetes. Ma: Tulai terület, Oroszországi Föderáció.
[47] Oroszul: Марганец, ukránul: Марганець (Marhanec). Fontos magánérclelőhely. Ma: Dnyipropetrovszki terület, Ukrajna.
[48] A terület katonai parancsnoka
[49] Gyapotfeldolgozó-üzem

és ezen ipari és mezőgazdasági üzemek, valamint a vasúti, hajózási és kikötői végül munkaerő-kérdés részletes leírását, illetve tárgyalását a jelentés mellékletében az alábbi beosztás szerint közöljük:

I. Általános ipari helyzet.
II. Megbeszélések és információk.
III. Ipari és mezőgazdasági üzemek.
IV. Vasút.
V. Hajózás és kikötők.
VI. Munkaerő-kérdés.

IV. ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar vegyes gazdasági Bizottság a megszállt keleti területeken végzett tanulmányi útja folyamán nyert tapasztalatai és az illetékes német hatóságok információi alapján egy hosszú időre szóló nyersanyagforrás biztosítása és ezzel kapcsolatban továbbá a magyar–német clearingben mutatkozó követel-egyenleg felhasználása céljából a következőket javasolja:

a) Szállítás: A Bizottság a magyar gazdasági életnek az ukrajnai gazdasági újjáépítésbe való bekapcsolódásával kapcsolatban alapvető fontosságúnak tartja a szállítási problémák kielégítő megoldását.

1. Vasúton. Német részről a Magyarországra irányuló szállításokat a múltban inkább a vízi útra kívánták terelni. A Bizottság a helyszínen szerzett tapasztalatai alapján azonban az ukrajnai vasutak egyre növekvő teljesítőképessége a jelenlegi igénybevétel mellett lehetőséget nyújt a Magyarországba irányuló áruforgalom egy részének vasúton való lebonyolítására, annál is inkább, mivel szerzett értesülések szerint az ukrán–román áruforgalom túlnyomó része vasúton bonyolódik le. Ezért a legközelebbi államközi tárgyalásokon a vasúton való szállítás is szorgalmazandó volna.

További lehetőségeket nyújt a Magyarországba irányuló vasúti szállítás nagyobb arányú fokozására az, hogy az illetékes német

vasúti közegek közlése szerint a közeljövőben Trihatinál[50] elkészül a Bugon átvezető vasúti híd, miáltal a Trihati-Csernyivci[51] vonal megnyílik és így az ezidáig Znamenkán[52] átvezető túlterhelt ukrajnai fővonal tehermentesítése lehetővé válik. Ezen újabb vasútvonal, bár részben Románián át vezet, a magyarországi szállítások szempontjából kedvezően fekszik.

2.Vízi úton. A gazdasági Bizottságnak az a véleménye, hogy az ukrajnai forgalomban ezidáig felhasznált hajótér nem elegendő egy fokozottabb áruforgalommal, valamint esetleges ipari bekapcsolódással összefüggésben felmerülő szállítási többlet lebonyolítására. Magyar szempontból a megszállt keleti területek és Magyarország közötti áruforgalom szállítási problémáinak súlypontja elsősorban a Duna-torkolat és a Dnyeper, illetőleg a Bug torkolataiban fekvő Herszon és Nyikolajev közötti forgalom fokozatos kiépítésén nyugszik, megfelelő tengerjáró hajótér bekapcsolásával.

A Dnyeperen való hajózásban való részvétel, mely a gyakorlatban Herszontól egészen Kijevig terjed, jelenleg nem bír érdekességgel, miután egyrészt a magyar folyamhajózási társaságok által a Dunán használt hajóanyag túl mély járatú és így az a sekély vizű Dnyeper folyón vagy egyáltalában nem, vagy csak rakodóképességének részbeni kihasználása mellett volna igénybe vehető, másrészt mivel a Dnyeperen ez idő szerint csupán helyi forgalom bonyolódik és így az abban való részvételünk nem indokolt.

Ami a kikötőberendezéseket illeti, az illetékes német hatóságok tájékoztatása szerint a nyikolajevi kikötőben már meglevő, illetőleg a németek által rövidesen beépítésre kerülő felszerelés a jövőben várható forgalomnak teljes mértékben meg fog felelni, így itt részünkről a felépítésbe való bekapcsolódásra gyakorlatilag ez idő szerint lehetőség nem mutatkozik. Mindazonáltal a Bizottság kívánatosnak tartja, hogy az adott lehetőségek keretében a

[50] Ukránul: Трихати, oroszul: Трихаты. Ezer lakosú település a Déli-Bug partján. Ma: Nyikolajevi terület, Ukrajna.

[51] Ukránul: Чернівці, németül: Czernowitz, románul: Cernăuti. A Prut folyó partján fekszik. Ma: Csernyivci terület, Ukrajna.

[52] Oroszul: Знаменка, ukránul: Знамянка. Ma: Krivográdi terület, Ukrajna.

M. Kir. Nemzeti és Szabadkikötő részére valamilyen később megállapítandó formában a nyikolajevi kikötőben is működési tér is biztosíttassék. Magyar részről inkább Herszon kikötőjének további kiépítéséhez fűződnek érdekek, különös tekintettel arra, hogy innen indul ki a nagy fejlődés előtt álló Dnyeper belhajózás és ezen kikötő berendezései a nyikolajevi kikötő felszerelésénél kezdetlegesebb és itt nagyobb hiányok mutatkoznak. A bekapcsolódás raktárházak, valamint rakodóberendezések létesítésének és üzemben tartásának alakjában esetleg bérlet alapján vagy később megállapítandó egyéb ellenszolgáltatások ellenében történhetne.

b) Bányák és ipartelepek. A Bizottság megállapítja, hogy tekintettel Magyarország nehéz vasérc-ellátási helyzetére, elsősorban a vasérctermelésbe való bekapcsolódás látszik indokoltnak. Magyarország gazdasági térfoglalása szempontjából kívánatos volna, ha a Nyikolajev – Herszon – Krivoj Rog háromszögben egy engedményes területet vehetnénk át vasérc kitermelésre, mely terület szállítástechnikailag is előnyösnek mutatkozik. Ez idő szerint azonban a gyors megvalósíthatás érdekében magyar többségű vegyes magyar–német társaságok létesítése útján történő érctermelés vezetne leghamarább eredményre, miután az ilyen vállalatok részére a német hatóságok teljes támogatása a gyakorlatban is biztosítva volna.

Rá kell mutatni arra, hogy amennyiben a magyar gazdasági élet bekapcsolódása a közeljövőben az előbbiekben említett alakban történne meg, úgy megfelelő ércszállításokra a keleti megszállt területekről egyáltalán nem számíthatunk, mivel 1944-től kezdve a német ipar egyre növekvő szükségletére, valamint az ukrajnai ipar várható fejlődésére való tekintettel csupán a német cégek termeléséből megfelelő vasérc feleslegek a keleti megszállt területeken nem fognak rendelkezésre állni.

Az illetékes német hatóságok felhívták a Bizottság figyelmét arra is, hogy a jövőben ócskavas szállításoknak az eddig tisztán árkompenzációs alapon történő lebonyolítására sem számíthatunk kielégítő mértékben, miután az ukrajnai acélművek fokozatos üzembeállítása következtében a belső ócskavas-szükséglet jelentős emelkedése várható. Ezen túlmenően az illetékesek tájékoztattak azon tervükről, hogy a jövőben esetleg szállításra ke-

rülő ócskavas-mennyiségeket az általunk Ukrajnában kitermelendő vasércmennyiségek reánk eső részével, illetőleg annak egy hányadával kívánnák kompenzálni.

A mangánérctermelésbe, illetőleg iparba való bekapcsolódásra a Bizottság nem lát lehetőséget, sem szükségességet, tekintettel arra, hogy mangánércben ez idő szerint önellátók vagyunk. Kívánatosnak mutatkozik és eredménnyel kecsegtet azonban a fafeldolgozó iparban, az üveg- és kerámiai iparban, a mezőgazdasági gép-, malom- és konzerviparban, valamint a kémiai iparban való részvételünk.

c) Szálloda- és vendéglátóipar. Fentiekhez kapcsolódva itt megjegyezhető, hogy benyomásunk és a német illetékesek felvilágosításai szerint a kikötők forgalmának várható emelkedésével kapcsolatban a szálló- és vendéglátóiparban már ez idő szerint is fennálló hiány továbbra is lényegesen emelkedni fog, és hogy ezen iparágban a rentábilis vállalkozás összes lehetőségei nagymértékben jelentkeznek, annál is inkább, mivel az élelemmel való megfelelő ellátás is biztosítva volna.

d) Jogi helyzet. A fentiekben említett vállaltok átvétele, illetőleg üzembe helyezése a németek által saját cégeikkel szemben ez idő szerint alkalmazott formákban volna lehetséges. Ez a „Treuhandverwaltung"[53] illetőleg a „Patenschaft"[54] intézmény, mely utóbbi megjelölés tulajdonképpen „Treuhand"[55] alapon átvett ipartelepeknek a Treuhand által albérletbe való adását jelenti.

Itt megjegyzendő az, hogy a vonatkozó német rendeletek szerint a „Treuhandverwaltung" , illetve a „Patenschaft" alapján a háború folyamán a keleti megszállt területen történt üzemátvétel egy esetleges későbbi reprivatizálás időpontjában nem fog kimondott opció jellegével bírni, csupán méltányossági alapon előjogot biztosít a háború folyamán üzembe helyezett létesítmények tulajdonba való átvételére. E kérdés tehát a magyar ipar bekapcsolódása esetén államközileg feltétlenül rendezendő lesz.

[53] Vagyonügynökségi/vagyonkezelői kezelésben/irányítás alatt álló üzem, gyár.
[54] Patrónusi/partnerségi viszony egy németországi és egy ukrajnai üzem között.
[55] Vagyonügynökségi/vagyonkezelői

e) Tőkeellátás és clearing követelés felhasználása, valamint állami kezesség. Gyakorlati megoldás szempontjából a következő út mutatkozik járhatónak:

Ha valamely magyar vállalat az előbb ismertetett konstrukció keretében egy ukrajnai üzemet akar átvenni, úgy a kapcsolatos tőkeszükséglet biztosítása oly módon történnék, hogy a német kormány a szükséges összeget a magyar–német clearingben mutatkozó követel-egyenlegből (Clearingspitze) bocsátaná erre a célra rendelkezésre. Az ily módon kiutalandó márkaösszegből volnának fedezhetők mindazon költségek, melyek márkában, karbovanyecben[56], vagy Reichskreditkassenscheinenekkel[57] fizethetők. (Munkabérek, fuvarok, javítási és karbantartási költségek, áram, esetleges Németországban vagy Ukrajnában beszerezhető gépek stb. stb.)

A kitermelendő nyersanyagnak csak egy része illetné meg a magyar vállalkozó céget – az előbb említett Treuhand-konstrukció[58] alapján –, és ennek a részesedésnek ellenértéke, egy még megállapítandó egységár figyelembevételével, fordíttatnék azután a clearingben mutatkozó követel-egyenleg csökkentésére. Ezen márka-tőkeszükségleten felül természetesen mutatkoznék egy pengő-tőkeszükséglet is, olyan költségek és kiadások fedezésére, melyek márkában, karbovanyecben, vagy Reichskreditkassenscheinenekben nem fizethetők.

Ha háborús behatás következtében az invesztált összegek részben vagy egészben veszendőbe mennének, úgy egy államközileg szabályozandó állami garancia alapján az ilyen károk a vállalkozó magyar cégek javára megtérítendők volnának.

[56] Oroszul: карбованец, ukránul: карбованець. A szovjet rubelt felváltó pénznem, melyet Rovnóban nyomtak és az Ukrajna Főkormányzóság (Reichskommissariat Ukraine) területén használtak 1942 és 1944 között. Az árfolyamot 10 karbovanyec = 1 RM-ben rögzítették.
[57] A német haderő által megszállt területeken használt fizetőeszköz, melyet a megszállt országok jegybankjainak a helyi valutára kellett átváltaniuk – a jegybank kárára.
[58] A 2. fejezetben vázolt módon, a német magáncégek nem tulajdonba, hanem vagyonkezelésbe kapták a megszállt területek volt állami vállalatait, melyeket saját kockázatukra működtették. A busás haszonból különböző csatornákon és módokon a Birodalomnak is jutott.

Magyar szempontból ez a garancia vagy állami kezesség vagy az egész magyar iparnak, illetőleg a megfelelő ipari ágazatnak lineáris megterhelése útján volna megoldható.

f) Munkás-kérdés. Áttérve az esetlegesen létesítendő iparüzemek és ipartelepek munkásokkal való ellátásának a kérdésére, a német illetékesek kijelentése szerint lehetőség mutatkozik arra, hogy a szükséges nem szakképzett munkaerők nagy részét a helyi lakosságból illetőleg hadifoglyokból ők bocsátják rendelkezésre, míg a vezetők és szakmunkások kiállításáról az érdekelt magyar vállalatok tartoznának gondoskodni. A nem szakképzett munkásokban mutatkozó hiány hazulról oda irányítandó munkásszázadokkal volna fedezhető.

g) Árukompenzáció kiterjesztése. A Bizottság tanulmányozta az áruforgalom további kiépítésének lehetőségeit is. Német részről csupán a vasérc volt olyan cikk, mely eddig az árucsere-forgalomban nem szerepelt és mely abba felvehető volna. Magyar részről felajánlhatónak látszanak a következők: Szállító- és rakodóberendezések, kikötődaruk, szállítószalagok, kisvasúti gördülőanyag, úgy mint kisvasúti lokomotívok, vasúti csillék, sínanyag kivételével; hajógépek, motorok, gőzgépek és hajósegédgépek, úgy mint szivattyúk, világító aggregátorok, horgonyfelvonógépek és vetőmagtisztító- gépek, malomgépek, esetleg új, vagy leszerelt de használható állapotban levő egyéb gépek, csomagolóanyagok, úgy mint tojás-, főzelék- és gyümölcsszállító ládák és rekeszek, esetleg papír- és textilzsákok. Üvegáruk úgy mint táblaüveg, öblösüveg, egyszerű poharak, fajansz[59] és olcsó porcelánáruk, elsősorban tányérok. A zaporozsjei timföld- és alumíniumgyár üzembe helyezése esetén esetleg bauxit vagy timföld, végül nemesített vetőmagvak és tenyészállatok.

Budapest, 1943. június 26.

[59] Majolika

I. AZ ÁLTALÁNOS IPARI HELYZET

A szovjet hadianyaggyártás érdekében a fogyasztási cikkek termelésének háttérbe szorításával a vas- és gépipar fejlesztésére fektette a fő súlyt. Az ipartelepek létesítése egységes terv szerint történt. Elsősorban az energiatermelést építették ki, majd a vas- és mangánbányákat fejlesztették, végül a nagyolvasztókat (túlnyomóan az érctelepek közelében) és ezekkel kapcsolatban a hengerműveket. Az egyik vasvidék Ukrajna, a másik az Urál. Ukrajnából általában csak a nyersanyag és félkész áruk (hengerelt áruk) előállítása folyt. A gépgyárakat, beleértve az elektromos gépipart is, a Rosztov–Harkov–Kaluga–Leningrád vonaltól keletre telepítették (valószínűleg stratégiai okokból). Ukrajnában csak kisebb gépgyárak vannak, részben régi gyárak, részben újabbak, melyek feladata elsősorban a többi ipartelepek szükségletének kielégítése volt. Komolyabb gépgyártás csak a hajógyárakkal kapcsolatosan (Nyikolajev) volt, miután általában a szovjet komplett, vertikális üzemeket létesített. Az üzemek önállósága érdekében (ellenőrzés megkönnyítése) a nagy üzemek hatalmas javítóműhellyel voltak felszerelve, annyira, hogy saját felszerelésüket is maguk állították elő.

A műszaki legfelsőbb irányítás központos volt, túlnyomóan Leningradban, így pl. a nyikolajevi hajógyárak a terveket is Leningrádból kapták. Egyébként az ipartelepek mintaszerű racionalizmussal készültek, csak egyes vonatkozásban primitívek, pl. villamosműszerek, kőpadló hiánya, stb. Ezzel szemben nagy gondot fordítottak a munkásjólétre (lakóházak, étkezde). Fejlett Ukrajnában a mezőgazdasági ipar is, híven ahhoz az elvhez, hogy a nyersterményeket lehetőleg a közelben dolgozzák fel, vagy tartósítsák. A mezőgazdaságilag leggazdagabb vidéken sok malom, cukor- és szeszgyár van, a gyapottermést is itt dolgozták fel pamutanyaggá, de már a textilgyárak nem e vidéken vannak.

Az oroszok az 1941. évi visszavonulás alkalmával eleinte csak leszerelték a gyárakat, gépeket elvitték az Urálba és igen ügyesen, egyes nehezen pótolható kisebb gépek vagy alkatrészek leszerelésével tették üzemképtelenné a gyárakat. Nyilván abban reménykedtek, hogy visszaszerzik az elveszett területeket. Amint azonban a Dnyeperig vissza kellett vonulniuk, már részben idejük sem

volt, részben csökkentek reményeik a gyors visszatérésben és így innentől kezdve már erős rombolások (főleg robbantások) jelzik útjukat.

A német megszálló csapatok szervei és az ideiglenes polgári közigazgatás nagy erővel látott hozzá a helyreállításhoz. Elsősorban a szállító eszközöket hozták rendbe, a vasút már megfelel feladatának, de a folyami hajózásban nagy hiány van, mert az elsüllyedt hajók kiemelése, helyrehozatala sok időt vesz igénybe. Elkészült azonban már több új építmény is, noha előbb a hajógyárakat kellett rendbe hozni.

A németek azután a hiányzó nyersanyagokat termelő bányákra (mangán) és az energiaellátásra fektettek súlyt. Szénben még nagy a hiány, részben Németországból kell behozni. A vasérctermelés megindult, a feldolgozás (olvasztók, hengerművek) azonban még csak kismértékben. Legnagyobb akadályt a munkaerőhiány okozza.

Általánosságban a legtöbb üzem helyreállítása (legalábbis a termelési szempontból fontosak) kivéve az erősen szétrombolt vagy teljesen kifosztott gyárakat, ez év végére készül el, úgyhogy 1944 elején már az ukrajnai ipar számottevő része üzemben lesz. Ugyancsak az év végére remélik a Donyec-medence széntermelését is annyira emelni, hogy a helybeli szükséglet nagy részét fedezni fogja.

A németek célja elsősorban a keleti hadsereg szükségletének minél nagyobb mértékben Ukrajnából való kielégítése, továbbá a mezőgazdaság termeléséhez szükséges eszközök előállítása; az idén már majdnem minden területet bevetettek, viszont a munkaerő- és géphiány veszélyezteti a termés behordását.

Egyébként nem szándékoznak az ukrajnai ipart oly irányban fejleszteni, hogy az feldolgozó iparral is kiegészüljön, így az elpusztult hengerművek nagy részét sem akarják helyreállítani. Tervük szerint Ukrajna nyersanyagtermelő ország legyen, a feldolgozás csak addig a mértékig történjék, amennyire az a szállítás szempontjából indokolt.

II. MEGBESZÉLÉSEK ÉS INFORMÁCIÓK

Június 7., Rovno, Reichskommissariat, Konsul Jonas ismerteti a helyzetet: Céljuk nem azonnal kivinni, amit lehet, hanem hosszú időre termelést beállítani. Oroszországban az ipar egyoldalúlag volt beállítva, csak haditermelés volt a cél. Rendszerük volt minél nagyobb, teljesen önálló ipartelepeket létesíteni, lehetőleg vertikális üzemeket, sőt annyira mentek, hogy a gyárak a saját felszerelésüket is részben maguk állították elő. Kivonuláskor mesterien romboltak; a nyugati részekből a gépi berendezést nem volt idejük elvinni, míg a keleti részen a gépeket leszerelték és magukkal vitték. Elsősorban az üzemeket kell helyreállítani. Tehát az üzemek felszerelésére van szükség és vezetőkre. Több nagy német cég üzembe helyezett és kezelésbe vett számos nagyüzemet.

Hiány: bányagépek, szállítóberendezésekben. Szükség van a mezőgazdaság és ipar részére mezőgazdasági gépekre, malom- és tejipari berendezésekre, ládákra, konzervgyári berendezésekre, stb. Magyar viszonylatban szóba kerülő áruk: vasérc, fő nehézség a szállítás kérdése, valamint munkáshiány. Tervezett termelés napi 20 ezer tonna 60%-os érc, elosztás Berlinből történik. Nyersvas egyelőre nincs, kohók felállítása folyamatban van. Ócskavas szedése külön szerv (Organisation Major Schu[60]) útján történik egységesen, megbolygatni nem lehet. Nehézség, hogy az ócskavas a szállítóegységektől messze fekszik és feldarabolásra kevés a berendezés. Szóba kerülhetne vágószerszámok (autogén berendezés) szállítása, melynek ellenében adnának ócskavasat. Számolni kell azonban azzal, hogy az ukrán vasipar megindulásával belföldön is szükség lesz nagy mennyiségű ócskavasra, tehát kivitelre nem sok marad, csak majd ha sikerül a szállítás kérdését megoldani. Vasúti összfuvarnál a kocsikihasználást megnehezíti az, hogy az erős terhelés miatt csak zárt vonatok közlekednek, kocsik nem állhatnak hosszabb ideig rakodási célra.

[60] Stab Major Schu

A mangántermelés (Nyikopol) túlhaladta az orosz termelést. Egyelőre csak ércet szállítanak. Általában főprobléma a szállítás kérdésének megoldása, ezért jelentős a MFTR[61]-urak jelenléte (hajózási kérdéseket lásd előbb).

Június 9. Dnyipropetrovszk, Generalkommissar Magunia ismertetése: Kijev előtt 7 hétig állásharc folyt, így volt idejük a bolsevistáknak sok anyagot és berendezést elszállítaniuk. Elvitték a szakmunkások nagy részét is. A mezőgazdaság teljesen gépesítve volt, traktorüzemre átállítva. A traktorok nagy részét elvitték, vagy szétrombolták, csak 20% maradt használható állapotban. Üzemanyag nem maradt semmi. Jelenleg a régi traktorállomány 40%-a van üzemben, a hiányt állatokkal pótolták, melyeket Németországból hoztak. A szovjet alatt az állatállomány rendkívül kicsi volt. 100 hektárra esett 12, most 6 ló. Az egyéb állatállománynak is nagy része elveszett, így a sertésállomány 30%-a, a marha 50%-a maradt csak meg. Erősen el volt terjedve a mesterséges megtermékenyítés. Jelenleg fejlesztik a tavaszi vetéseket, takarmánytermelést és baromfitenyésztést. A rablógazdálkodás a humuszt tönkretette, ezt műtrágyázással igyekeznek rendbehozni. Az elmúlt évben a kijevi Generalkommissariat 72 ezer km² területén 7 millió q gabona termett, az idén gyakorlatilag az egész megmunkált terület be van vetve.

Mezőgazdasági ipar: északon faipar, délen cukor-, azonkívül tej- és szeszipar van. Az északi erdőrészek fáját főleg a Donyecmedencébe kell szállítani; szükség volna rakodóberendezésekre és kotrókra a folyók szabályozása céljából. Szükség van továbbá mezőgazdasági gépekre, konzervgyárakra és malomberendezések pótlására. Gépgyárak létesítésére alkalmas helyek: Kijev, Poltava, Umany[62].

A gazdasági élet megindításának fő nehézsége: nincs vállalkozó, nincs kezdeményezés. Pionír-egyéniségekre van szükség, kik improvizálni tudnak és nem ijednek meg semmi nehézségtől, mindent maguk teremtenek meg. Folyamatban van a kolhozoknak részben visszajuttatása a magántulajdonba, éspedig oly módon, hogy minden paraszt kap egy részt saját megművelésre, míg a másik rész közös megmunkálás alatt marad, traktorokkal.

[61] MFTR: Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Rt. (1895–1947)

[62] Oroszul, ukránul: Умань. Ma: Cserkaszi terület, Ukrajna.

A közigazgatást nagyon kevés emberrel látják el: 1300 német személy van a közigazgatásban és 1500 rendőr, ezen kívül 14 ezer fő helybeli rendőrség. A járási és községi irányítás ukrán kézben van. Sok munkást szállítottak Németországba (Ukrajnából 1 milliót, a kijevi kerületből a lakósság 10 %-át), így munkáshiány van. Kijevben a hadiipari munkások száma megközelítőleg 100 ezer.

Oberforstdirektor[63]: Az északi erdős vidéken a partizán bandák elterjedése miatt nagyobb területeket kiürítenek, a berendezést elviszik, így az összes fűrésztelepeket is. A fakitermelést fegyveres csoportok végzik és a folyókon szállítják le a fát Kijevbe, hol a fűrésztelepeket felállítják.

Június 12. Dnyipropetrovszk, Generalkommissar Claus Selzner ismerteti a kormányzóság területén folytatott helyreállító munkát: Első feladat volt az energiatermelést megindítani, ezért minden erőt a zaporozsjei erőmű helyreállítására fordították, továbbá az oroszok által víz alá helyezett donyeci szénbányák rendbehozatala. Az áramszolgáltatás megindulásával a bányákat vízteleníteni lehetett, szenet termeltek; a vízerő által szén szabadult fel. A szénből koxot állítanak elő, acéltermelés megindult és a hadsereg felszerelésének tekintélyes részét vállalhatták. („Wenn wir weisse Kohle haben, so haben wir schwarze Kohle; wenn wir schwarze Kohle haben, haben wir Koks; und haben wir Koks, so haben wir Eisen, haben wir aber Eisen, so haben wir Stahl, und wenn wir Stahl haben, so haben wir Granaten!"[64])

Ez a vidék mezőgazdaságilag is a leggazdagabb, az idén már az egész terület meg van munkálva.

[63] Főerdész, a megszállt területek erdőségeinek igazgatója.

[64] „Ha van fehér szenünk, van fekete szenünk; ha van fekete szenünk, van kokszunk; és ha van kokszunk, van vasunk, ha van vasunk, akkor van acélunk is, és ha van acélunk, akkor lesz gránátunk is!"

Árkérdés (többekkel való megbeszélés): A mezőgazdasági termékek árát 20-40%-kal alacsonyabbra szabták, mint a Birodalomban, a vasúti tarifát 60%-kal. Az üzemek általában veszteséggel dolgoznak, de a gyors felépítés érdekében fontosabb az árszint alacsonyan való tartása. Az ipari munkásság élelmiszerellátását (családjukat is) a gyárak központi (katonai) szerv útján kapják; az élelmiszereket ugyancsak igen alacsony áron. Az ellátás bőséges, általános tapasztalat, hogy az élelmezéssel arányosan változott a munkások teljesítménye.

Június 14., Dnyipropetrovszk, General Nagel, Wirtschaftsinspektor Süd a katonai igazgatást ismerteti: A rendszer lényege az elasztikusság. Míg pl.: Belgiumban, mely egyszerre és teljesen a megszálló csapatok kezébe került, a volt polgári igazgatást át lehetett venni, a keleti részen a front változása miatt más rendszert kellett bevezetni. Itt egy részét a megszállt területnek, mely biztosan kézben lévőnek tekinthető, a polgári közigazgatás vette át (Generalkommissariat). Ezen a területen a Wirtschaftsinspektor csak a hadiüzemeket felügyeli. A front mögötti területen (Dnyepertől keletre) a katonai igazgatás kezében van a gazdasági élet. Ez is csoportokra van osztva, de egy-egy csoport nem azonos a hadseregcsoporttal, mert a hadsereg előre-hátra mozog, oldalirányú eltolódások is keletkeznek, míg a gazdasági csoport nem változhat. Alapul vették a volt orosz beosztást (oblaszty).

Előnyomuláskor az Armee-Wirtschaftsführer (A.Wi.Fü) felderíti az ipari és mezőgazdasági üzemeket, gondoskodik a hadsereg szükségletének ellátásáról, majd a Wirtschaftskommando állítja fel az egyes körzetekben és gondoskodik arról, hogy ezek munkája a négyéves tervbe bekapcsolódjék. Így a front változásakor csak egyes Wirtschaftskommandók száma szaporodik vagy fogy a gazdasági csoport területe, de a szervezet nem változik. A katonai gazdasági csoportok is a Rüstungsministerium[65] és a Reichswirtschaftsministerium[66] alá tartoznak és tőlük közvetlenül kapják utasításaikat. (Megjegyzés: 1940-ben az erdélyi visszacsatolás alkalmával teljesen hasonló szervezet nálunk!)

[65] Fegyverkezési Minisztérium
[66] Birodalmi Gazdasági Minisztérium

Az energiaellátást kezdetben megkönnyítette, hogy nagy szénkészleteket hagytak hátra az oroszok (1 millió tonna). Ezáltal a mariupoli villamosművet üzembe lehetett helyezni és a donyeci szénmedencében a munka megindult. Munkások részben Németországból jöttek, többi helybeli és hadifogoly. Sok bányagépet is el kellett hozni. Legnagyobb nehézséget az élelmezés jelentett. A kercsi szenet a mariopuli nagyolvasztókban az oroszok nem tudták használni arzéntartalma miatt, ez a kérdés tanulmányozás alatt áll.

Vannak üzemek közvetlenül a frontban is, ezek megmaradása kétséges lehet, de a fontos termelési érdek miatt a kockázatot vállalni kellett.

Bevezették, hogy hazai cégek kooperálnak itten létesített vállalatokkal. (Patenschaft). Nagyon jó eredménnyel járt a tapasztalatok és a személyzet kicserélése.

A Kaukázusból sikerült 40 ezer munkást kihozni és Sztálingrádból is nagyobb tömeg jött el a csapatokkal, de még így is nagy a hiány.

Áruszállítási kérdések (több beszélgetés kivonata): Magyar–ukrán viszonylatban vasúti fuvar egyelőre nem lehet jelentős tényező, mert hadseregellátás fix útvonalon közlekedő zárt vonatokkal történik, kocsikat anyagrakodás céljaira (pl.: ércbehozatal) kivonni nem lehet. Hajózás Fekete-tenger–Dnyeperen át lehetséges Herszonig esetleg Zaporozsjéig. Jövőre nézve olcsó szállítóeszközökről kellene gondoskodni, mert a behozatal (érc és egyéb nyersanyag) mennyiségileg aránytalanul nagyobb lesz, mint a kivitel (darabáru), vagyis visszfuvarra nem lehet számítani. Alkalmasnak látszik tengeri uszályokat építeni, melyekből kettőt egy ún. hollandi tengeri vontató a tengeren át tud hozni.

III. IPARTELEPEK

Zdolbunyiv, VI. 7. Cementgyár (épült 1900-ban). Teljesítmény: cca. 300 tonna/nap. Felszerelés: 2×100 tonnás és 1×200 tonnás kemence. Áramfejlesztő telep: 2400 kW gőzturbinás egység (AEG) + 300kW gőzgép (tartalék). Ellátja Zdolbunyivet és Rovnót is. Mészkövet kb. 3-4 km távolságban lévő bányából kötélpályán

szállítják. Szenet (kb. 160 t/nap) Sziléziából kapják, rövidesen Sztalinóból. Munkáslétszám: 3 német vezetése alatt 300 helybeli állandó munkás és kb. 150 segédmunkás. Bővítés folyamatban, egy Lille-ben (Franciaország) régebben leállt gyárból 2 db 200 tonnás kemencét vettek, a két 100 tonnásat leállítják és így kapacitásuk 600 t/nap lesz. Ukrajnában ezen kívül még csak egy kisebb számottevő cementgyár van (mészkőhiány).

Kijev, Usma hajó- és gépgyár VI. 9. 4 hajóépítő telep a Dnyeper holtágaiban és egy gépgyár a vasúti állomás mellett. A holtágban hely van még két hajóépítő telep részére. A hajógyár rendetlenül építve fokozatos bővítések következtében. Sólyák (mint a Ganzban), egyszerre 8 hajót lehet kiemelni vagy építeni + több ideiglenes kisebb csúsztató. A folyó munka fele a mű átépítésére és rendbehozatalára fordíttatik. Eddig kb. 100 kiemelt hajót (igen rossz állapotban lévők) javítottak, kb. 30 újat építettek, főleg vontatók (l. Dnyeper hajózás alatt). Új vontatókat saját tervek alapján építenek (motorosak) teljesen hegesztve. Uszályok többnyire fából készülnek most. Fát Észak-Ukrajnából úsztatnak le. Munkások: összesen 4000, ebből kb 1000 nő, helybeliek. Köztük sok jó hegesztő. 20 német és 30 holland vezető (mérnök és művezető) van. Láttunk még két kiemelt személyszállító hajót (400 LE gőzgéppel); egy hasonló helyben épült.

Gépgyár: régi, rendetlenül épült üzem. Öntöde: 2 kupolókemence és 2 Bessemer-körte; összes kapacitás 10 tonna/nap. Van még két izzítókemence is. Kisebb kovácsműhely, lemezműhely, melyben jelenleg teherautók részére gázgenerátorokat gyártanak (200 db/hónap). Gépműhely kb. 40 szerszámgéppel, túlnyomóan újonnan berendezve. Nagy szerelőcsarnok, melyben hajókazánokat fognak gyártani. Munkaidő: 2×10 óra, 4 óra szünet.

Kijev, kenyérgyár. VI. 10. Amerikai rendszerű, szovjet alatt épült modern üzem. Teljesítménye 120 t kenyér + 10 t makaróni (/nap) 24 órás üzem mellett. Jelenleg gyártanak 30% búza, 30% rozs, 20% köles és 20% árpából kenyeret. (Kenyéradag Ukrajnában: katonák és németek 600 gramm/nap, belföldiek 200-400 g/nap (munkakategória szerint). 3 német vezető mellett 400 helybeli munkás dolgozik. A gyárnak saját gépműhelye van, az összes

javításokat maguk végzik. Munkabér: ~ 90 márka/hónap, kenyér ingyen. Étkezdében egy-egy étkezés 25 pfenning. Munkaidő: 12 óra, 24 óra szabad.

Kijev, likőrgyár. VI. 10. Szeszfinomító 700 liter/nap teljesítménnyel, vodka és gyümölcspárlatok főzése. Különböző szeszesitalok esszenciáját készítik hordókban, keverik szesszel és palackolják. Szesztartányok 2 millió liter részére. Jellemző orosz rendszer, hogy minden gyár önálló legyen; ennél is saját gép- és javítóműhely, villanytelep.

Dnyipropetrovszk, VI. 12. Kominternwerk, három gyártelepből áll:

1. Lemezhengermű és sajtoló (Chaudoir alapítás),
2. Öntöde, Demag[67] építés (rombolva, nincs üzem),
3. Rúd- és dróthengermű, Demag.

A három mű 1800 munkást foglalkoztat (oroszok alatt 6000 volt), 4 német vezető emberrel. Tüzérségi tűztől a mű fele le van rombolva; 1942 augusztusában helyezték üzembe. Termelése max. napi 40 t, átlag 1200 t drót és rúdanyag havonként. Berendezése megfelel kb. a régi diósgyőri hengerműnek. Az I. műben 6 lemezhengersor (max. 2 mm vastagságú) és hozzávaló melegítőkemencék vannak, azon kívül lemezfeldolgozó üzemet rendeztek be: a hadsereg részére, sajtolnak ásókat, csészéket és vedreket. Átmenetileg lokomotívokat is javítanak. A munkások helybeliek. Nagyon jó és szépen berendezett munkásétkezdéje van. Erre a német vezetés nagy gondot fordít, a munkateljesítményt erősen növeli: önköltségen aluli áron kapnak a munkások jó és bőséges ellátást. Az étkezdék az oroszok alatt is nagyon magas nívón álltak.

Dnyipropetrovszkban van még több nagy ipartelep, de szétlőve a 6 hetes állóharc alatt. Legnagyobb a petrovszki nagyolvasztó és acélmű. Az ércet Krivoj Rogból kapta, évi termelése 750 ezer tonna volt; nincs helyreállítva. A folyóparton egy nagy malom 24 silóval (üzemen kívül).

[67] 1910-ben alapított ipari cég, mely daruk gyártására specializálódott.

Novomoszkovszk, VI. 14. <u>Werlin autójavító mű.</u> A Werlin-szervezet a hadsereg összes autó- és traktorjavító műveit felöleli. A keleti fronton 3 nagy javítóüzem van, a novomoszkovszki egy leszerelt és részben felrobbantott hengermű csarnokaiban van berendezve. Az összefüggő csarnokok hossza több mint 800 méter. Minden kocsitípust más-más csarnokban javítanak. A gépműhely közös, kitűnő felszereléssel (kb. 6 hengercsiszoló géppel. Tartalék alkatrész raktár kb. 8000 m^2 területű, az összes autótípusok alkatrészeit magában foglalja. Havonként 1200 kocsi generáljavítását végzik, de fel akarják fejleszteni 5000 munkáslétszámra. Egy kocsira esik 250 munkaóra. Árkalkulációt nem végeznek, a költségek a hadsereg számlájára mennek. Jelenleg 2000 munkás van foglalkoztatva, ebből 600 német, többi helybeli és hadifogoly. Egy 12 órás műszakban dolgoznak. A művezetőket és szakmunkásokat az egyes autógyárakból hívták be. Élelmezésen kívül a hadipótlékot fizetik ki nekik, míg az otthoni fizetésüket (tekintet nélkül jelenlegi beosztásukra) a családjuknak vagy takarékkönyvük javára fizetik ki. 1943 februárjában, mikor az oroszok a városhoz közeledtek, az egész berendezést kiszerelték és elszállították, de egy hónap múlva visszahelyezték.

3. sz. állami gazdaság (Dnyipropetrovszk mellett), VI. 14. A város körüli gazdaságot fokozatosan rendezik be (tej-, zöldségtermelés átlagon felül). Termelési adataik az üzemvezető által átadott ismertetés szerint a következők:

<u>GRÖSSE</u> (terület/nagyság)	<u>v.d. Krieg</u> (háború előtt)		<u>jetzt</u> (most)	
Gesamtgrösse (teljes terület)	4488	ha	3100	ha
Naturland (szántó)	3859	ha	3859	ha
Obstplantagen (gyümölcsös)	174	ha	174	ha
<u>LEBENDES INVENTAR</u> (élőállomány)				
Arbeitspferd (munkáslovak)	201	Stk (db)	135	Stk
Kühe (tehenek)	500	Stk	69	Stk
Schweine (sertések)	946	Stk	–	Stk
von Zuchtsauen (tenyészsertések)	72	Stk	–	Stk
Bienenvölker (méhcsaládok)	126	Stk	38	Stk
<u>TOTES INVENTAR</u> (eszközállomány)				
Radschlepper zu (kerekes szállítójármű)	17/210	PS (LE)	7/160	PS
Raupenschlepper zu (hernyótalpas szállítójármű)	2/84	PS	2/60	PS
Lkw (teherautó)	6/13.5	to	4/10.5	to
Mähdrescher kombájn)	3	Stk	2	Stk
Dreschmaschinen (cséplőgép)	1	Stk	1	Stk
<u>ANSPANNUNG UND ARBEITSEINSATZ</u> (igaerő és munkaerő-bevetés)				
Haupt Grossvieh auf 100 ha ldw. Nutzfläche (igásállatok 100 ha hasznos mezőgazdasági területen)	33.6	Stk	7	Stk
Arbeitspferde u. Zugochsen auf 100 ha Ackerfläche (igáslovak és igásökrök 100 ha hasznos mezőgazdasági területen)	4.2	Stk	4.8	Stk

ANSPANNUNG UND ARBEITSEINSATZ (igaerő és munkaerő-bevetés)	v.d. Krieg (háború előtt)		jetzt (most)	
(Traktoren Zughacken PS auf 100 ha ldw. Nutzfläche (traktorok, erőgépek LE/100 ha hasznos mezőgazdasági területen)	8.5	PS	9.3	PS
Gesamt PS auf 100 ha Ackerfläche (összes LE 100 ha hasznos mezőgazdasági területen)	12.7	PS	14.1	PS
Menschliche Arbeitskräfte auf 100 ha Ackerfläche (emberi munkaerő 100 ha hasznos mezőgazdasági területen)	27	Stk	26	Stk
PRODUKTION (termelés)				
Milchleistungs-Stalldurchschnitt (tejtermelés – istállóátlag)	2163	kg	1700	kg
Milchablieferung je Kuh (tejhozam per tehén)	1907	kg	1400	kg
Getreideablieferung auf 100 ha d. Getreidefl. (gabonaleszállítás 100 ha gabonaföldről)	–		416	dz
Gesamtertrag des Getreides (összes gabonatermelés)	15506	dz	11100	dz
Getreideablieferung (gabona leszállítás – beszolgáltatás)	2400	dz	6500	dz
Kartoffelablieferung (burgonya leszállítás – beszolgáltatás)	–		1000	dz

PRODUKTION (termelés)	v.d. Krieg (háború előtt)		jetzt (most)	
Ölfrüchteablieferung olajosgyümölcsök (olajos magvak) leszállítása	–		1896	dz
ANBAU (vetés)	1941/42		1942/43	
Winterung in % z. Ackerland (őszi vetés a termőterület százalékában)	11%		24%	
Sommerung in % z. Ackerland (nyári vetés a termőterület százalékában)	13%		28%	
Hackfrüchte in % z. Ackerland (kapásnövény a termőterület százalékában)	25%		32%	
Fütterpflanzen in % z. Ackerland (takarmánynövény a termőterület százalékában)	46%		8%	
Brache in % z. Ackerland (ugar a termőterület százalékában)	5%		8%	
GELDBEWEGUNG V. 1.7.42 BIS 1.5.43. (pénzmozgás 1942. július 1-től 1943. május 1-ig)				
Insgesamt Einnahmen (összbevétel) 217,000 RM	auf 100	ha	5,640	RM
davon v. Pflanzenbau (ebből növénytermesztésből) 145,770 RM				

GELDBEWEGUNG V. 1.7.42 BIS 1.5.43. (pénzmozgás 1942. július 1-től 1943. május 1-ig)	v.d. Krieg (háború előtt)		jetzt (most)	
davon v. Viehzucht (ebből állattenyésztésből) 18,680 RM				
davon sontiges (egyéb forrásból) 52,550 RM				
Insgesamt Ausgaben (összkiadás) 297,700 RM	auf 100	ha	7,730	RM
davon Lohn (ebből bérköltség) 142,370 RM	auf 100	ha	3,700	RM
davon ldw.Maschinen u. Einrichtung (ebből mezőgazdasági gépek és berendezések) 52,370 RM				
davon Ankauf v. Arbeits-Zuchtvieh (ebből igás és tenyészállatok vásárlása) 18,110 RM				
Gesamtzuschuss (összes hozzájárulás) 255,800 RM	auf 100	ha	6,630	RM

A munkáslakások megfelelnek a magyarországiaknak. A traktorüzem csődjét, mely a szovjet alatt sokhelyütt jelentkezett, annak tulajdonítják, hogy az olajpazarlás megszüntetése miatt az olajat adagolták, ennek következtében a szántást hiányosan végezték és nem elég mélyen (12-18 cm-re). Növénynemesítés és állattenyésztés terén a hallottak szerint szép sikereket értek el. Majdnem minden gazdaság mellett kiterjedt gyümölcsös van, azon kívül nagy zöldségkonzerváló berendezések is. A megtekintett üzem jelenleg hiányos berendezése miatt veszteséggel dolgozik, de a

rentabilitást nem tartják fontosnak, hanem az árszínvonal lenyomására fektetik a fő súlyt. Pl.: a búza ára 2.40 márka, a napszám 70 pfenning.

A zaporozsjei erőmű, VI. 13. A duzzasztógát hossza 760 m, a gát koronája a víztől 45 m magas, a duzzasztott víz magassága 37 m, a duzzasztott víz mennyisége 3200 millió köbméter. A gátban 45 zsilipkapu van. A zsilip elzáró kapuit 2 daru emeli, melyek egyenként 200 t teherbírásúak. A zsilip elzáró kapui egyenként 120 t nehezek. Az erőmű 5 évig épült amerikai és német tervek és szakértők szerint, orosz kivitelezésben 1932-ben készült el. 1941-ben egy hónapig súlyos harcok voltak az erőmű közelében, de az oroszok a centrálét[68] nem lőtték, láthatólag nem kívántak nagy rombolást végezni. A gátat az ellenőrzőjáratban elhelyezett 150 t robbanóanyaggal röpítették a levegőbe. A helyreállítás úgy történt, hogy 1942 nyarán a víztelenítő aknákban nyílásokat robbantottak, ezáltal a víz színét leengedték a gátnyílás alá és így végezték a helyreállítási munkálatokat. A munka 14 hónapig tartott, ebből a tényleges építés 5-6 hó. A helyreállítási munkálatokat 300 német és 4000 helybeli munkás végezte, továbbá 12 villanyszerelő, akik a villamos berendezés le- és visszaszerelését végezték. Az elektromos gépek javítása Németországban történt. Az erőmű áll 9 db 90 ezer LE turbinából, melyek egyenként (37 méter esésnél 250 m³/sec vizet nyelnek. Vertikális Francis-turbinák 88,25 percenkénti fordulattal készültek a newporti (USA) hajógyárban. A turbina súlya 500 t, a vele kapcsolt áramfejlesztő generátor 3 fázisú, 50 periódusú 13 800 volt feszültségű áramot termel. Teljesítménye 62 ezer kW, összteljesítménye tehát 540 ezer kW. A generátor súly 780 t, a forgórész átmérője 11 m, a tengely átmérője 1,20 m tömör acél, magassága 15 m. A generátorra rá van építve a segédgépeket hajtó segédgenerátor, míg az olajnyomású szabályozót külön segédmotorral hajtott szivattyú táplálja. A segédgenerátor felett van elhelyezve a Mitchell-rendszerű talpcsapágy, mely 900 t teher felvételére alkalmas és rugós alátámasztású. A talpcsapággyal állandó nehézségek voltak, mert túlmelegedett

[68] Centrale: erőmű (Valószínűleg olasz idegen szó, la centrale: erőmű)

és leállásnál berágódott. Az üzembe helyezéssel kapcsolatban az AEG átalakította a csapágyakat. Jelenleg rendben működnek. Olajhőfok 75 Celsius. További zavart okozott az, hogy teljes terhelésnél erős kavitáció[69] (Hohlraumbildung) keletkezik, ezért a gépeket csak cca. 90-95 % lehet terhelni. Jelenleg 5 egység van a 9-ből helyreállítva. Terhelésük 60-100 ezer kW. A generátorok közvetlen vannak kapcsolva 3×1 fázisú transzformátorral, a főkapcsoló a transzformátor után van. A telep mellett nagyméretű szabadtéri transzformátor és kapcsolóberendezés van, ahová a 3 távvezeték kapcsolódik. Ezek a következők:

1. Zaporozsje-Krivoj Rog-Nyikopol 150 ezer volt; kapcsolódik a kresszi[70] gőzerőtelephez, mely 20 ezer kW, bővítve 45 ezer kW.
2. Dnyipropetrovszk 150 ezer volt; kapcsolódik a kamenszkoji[71] gőzerőtelephez, mely 150 ezer kW.
3. Zugresz[72] (Donyec-vidék) 220 ezer volt (280 km távolságra), kapcsolódik a zugreszi 250 ezer kW kiépítendő gőztelephez, innen 110 ezer voltos vezeték megy a kramatorszki[73] gőzerőtelephez, valamint Mariupolba (kohók) és Tangarogba[74].

*

Zaporozsjében van egy alumíniumgyár, évi 70 ezer t termeléssel, mely timföldgyárral kapcsolatos. Nincs üzemben, mert az oroszok a villamos berendezést leszerelték és elvitték. Van egy acélgyár

[69] Fizikai jelenség, mely akkor következik be, amikor egy anyag (víz) a folyadék állapotból hirtelen megy át a gáz halmazállapotba a nyomás esése következtében.

[70] Valószínűleg Krasznye faluról van szó. Oroszul: Красное, ukránul: Красне. Ma: Nyikopoli járás, Dnyipropetrovszki terület, Ukrajna.

[71] Valószínűleg a Dnyeper parti Kamenkáról van szó. Oroszul: Каменка, ukránul: Камянка. Ma: Dnyipropetrovszki terület, Ukrajna.

[72] Oroszul, ukránul: Зугрес. Ma: Donecki terület, Ukrajna.

[73] Oroszul: Краматорск, ukránul: Краматорськ. Legfontosabb ipari létesítménye az 1934-ben alapított és napjainkban is működő Novokramatorszki Gépgyár (Новокраматорський машинобудЯвний завод). Ma: Donecki terület, Ukrajna.

[74] Oroszul: Таганрог. Fontos kikötő az Azovi-tenger partján szemben a Don torkolatával. Ma: Rosztovi terület, Oroszországi Föderáció.

nagy olvasztókkal, évi egymillió t termeléssel. Hasonlatos a Krivoj Rog-i vasműhöz (l. ott). Berendezése felrobbantva s így nincs üzemben. Ezen kívül még egy-két nagyobb ipartelep.

Marganyeci mangánbánya, VI. 14. A nyikopoli mangánvidék egyik legnagyobb előfordulása. A bányákat a németek a legnagyobb gyorsasággal állították helyre és a termelésük már túlhaladja az orosz termelést, mely 1 200 000 t/év volt. Jelenlegi termelés 1 400 000 t/év részben mosott érc. Nyersen 30%, mosva 58-60% tartalmú. Készül egy 2×2500 t/nap teljesítményű mosóberendezés, mely a legnagyobb lesz. Jelenlegi munkáslétszám: 8000. Igen nagy a bányafaszükséglet (agyagos talaj miatt): 120 t/nap.

Krivoj Rog, VI. 15. Az ércvidék Kercstől Kremencsukig[75] nyúlik; a készletet 800 millió tonnára becsülik, ebből 120 millió tonna feltárva. A Krivoj-Rog-i bányavidék 45 km hosszú, 200 ezer lakossal. Az előforduló magnetit és hematit, 65-68 % vastartalommal, részben vaskvarcitban ágyazva. (Ennek vastartalma 45 %, dúsítását tanulmányozzák). A rétegek a felszínről ferdén haladnak lefelé. 1900-tól kezdve francia és belga tőke kezdte kitermelni; 1910-ben 86 bánya volt üzemben, 3,8 millió t/év termeléssel. A polgárháború alatt a bányák tönkrementek; az első 5 éves terv keretében történt meg az újjáépítés, főleg a fegyverkezés érdekében. Orosz rendszer szerint nagyméretű és centralizált termelő üzemeket létesítettek. A legnagyobb teljesítmény 60 ezer t/nap volt (20 millió t/év). Legnagyobb bánya a „Gigant". Az oroszok napi 18 ezer t teljesítményt akartak elérni, de ez nem sikerült. A jelenlegi német termelés 12 ezer t/nap, az év végére remélik elérni a napi 20 ezer tonnát. 1941-ben a szállítóberendezések tönkre voltak téve, a villamos gépeket és kábeleket elvitték. Az újjáépítés lassan ment, mert elsősorban minden erőt a nyikopoli mangánbányák helyreállítására kellet fordítani. Jelenleg 4500 emberrel dolgoznak, 3×8 órás műszakban, 15 mérnök vezetése alatt (orosz létszám

[75] Ukránul: Кременчук, oroszul: Кременчуг. Fontos ipari központ a Dnyeper partján. Az 1946-ban alapított KrAZ (АвтоКрАЗ, Кременчуцький автомобільний завод) autógyár székhelye. Ma: Poltavai terület, Ukrajna.

24 ezer volt). Az üzem az állami „Berghütte Ost" kezelésében van; ezen üzemet nem adták „Treuhänder"-ek[76] kezébe. Eredetileg a fejtést a felszínen folytatták, 1912 óta folyik a mélybányászat. A „Gigant" bányában 100-200 méter mélységben bányásznak, a rétegvastagság 1-200 méter közt változik. A ferde aknán sikló hozza fel a megrakott csilléket (honnan a be nem fejezett és rombolt) szállítószalag a törőbe és rostálóba szállította volna az ércet. A rostált érc egynapi termelésnek megfelelő raktárba került, honnan vasúti kocsikba öntötték volna. Az érc részben helybeli acélműbe, részben a többi művekbe került; jelenleg Nyikolajevbe szállítják, onnan hajón Regensburgba. Egy része most is vasúton szállíttatik Sziléziába. A helység elfoglalása után kb 1 millió t készletet találtak, részben már elszállították. Az érc finom szemcséjű, agglomerálni[77] kell.

Az acélmű a jelenleg legnagyobb szabású és legracionálisabb üzem volt. Az oroszok fontosabb géprészeket, főleg az elektromos berendezést, elszállították (foglyok vallomása szerint az Urálban állították fel). Számottevő rombolás azonban nem történt. Jelenleg még nincs üzemben, az év végére remélik a megindulást. A mű áll: olvasztóműből, 1 db 1300 t/nap teljesítményű (1300 m³) és 2 db 900 m³ nagyolvasztóval; ehhez csatlakozik egy kokszolómű, áramfejlesztő telep, Bessemer-mű, épülőfélben volt egy Martin-mű és egy hengermű. A melegkihasználás a legracionálisabb. A torokgázokat a kokszmű gázával keverve a Martin-mű fűtésére használták volna fel, azon kívül az erőtelepet is ezekkel fűtötték, hozzákeverve a kokszmű hulladékszén-porát, végül a hengerműben is (még nem volt készen). Az 1300 m³ nagyolvasztó jelenleg a legnagyobb, magassága 65 méter. Üzemben előnytelennek bizonyult a nagy magasság, mert a rétegek nyomása túl nagy és ezért különleges agglomeráló eljárást kellett alkalmazni. Az évi 1 millió t termelésű berendezést évi 3,2 millió t nyersvas termelésére szándékoztak kibővíteni (meg volt kezdve); a Bessemer-mű kapacitása 600 ezer t/év, a Martin-mű 1.5 millió t/évre volt tervezve. Egyelőre az összes acéltermést a kamenszkoji hengerműbe

[76] Vagyonkezelők
[77] Granulálni

szállították feldolgozásra. Az erőtelepen 32 atm. kevertgáz tüzelésű HANOMAG-kazánok vannak. A gépek: 2 db „Elektroszila"[78] gyártmányú (orosz) 30 ezer kVA, 6300V, n = 3000 generátor, kapcsolva: „Sztalinról elnevezett Leningrádi metallurgiai mű" által gyártott gőzturbinával (egyik elszállítva, másik rongálva). A gépházban van 2 db gőzturbinás és 2 db elektromos hajtású ventilátor a kazánok részére (csak ventilátorok vannak meg). A kapcsolóberendezés, mint mindenütt Oroszországban, nagyon primitív.

Nyikolajev, Reiser-Ost öntöde és gépgyár. Középgyár, melyet az oroszok nem fejlesztettek komolyabb mértékben. Jelenleg a Reiser-művek kezelésében öntvényeket, szegeket, csavart, szekereket és földútépítő gépeket gyártanak. A gyár újabb része (gépműhely) ki van fosztva, nincs üzemben. Jelenleg 380 munkással dolgoznak (orosz időben 2800 volt a létszám). Az öntődében van egy 3 t Bessemer-körte, 2 db kupolókemence, 2 lágyítókemence. Kovácsműhely, melyben kocsitengelyeket, csavarokat és szegecseket gyártanak. A dróthúzó műhelyben 6 mm drótot húznak egész 1 mm átmérőig, a drótból szeget gyártanak. Kísérleteznek különböző amerikai, német és orosz földútépítő gépekkel és ezeket akarják nagy számban építeni. Ezek lényegileg egy árokvágó gépből (eke) és egy domború szelvényű planírozó gépből állanak, melyek traktorral lesznek vontatva.

Herszon, konzervgyár, VI. 18. 1932–35-ben épült és 2000-3000 munkást foglalkoztatott. Saját folyami flottája volt: 10 vontató és 30 uszály. Kb. 63 millió kg zöldséget vettek, ebből 45 millió kg-ot konzerváltak. A német vezetés a múlt évben 32 ezer kg/óra – főleg paradicsom – feldolgozást ért el. Azon kívül naponként 16 t gyümölcsízt is gyártottak. A paradicsomot mossák, tépik, 80 °C-on főzik és az autoklávokban besűrítik 36 %-ra. Ugyanezen berendezésen gyümölcsízt is készítenek a paradicsomszezon után. A gyárban van még szárítóberendezés (zöldség, borsó, stb. részére);

[78] Oroszul: Электросила. 1898-ban alapított szentpétervári villamosgépgyár, mely elektromos gépek, vontatómotorok és generátorok gyártására szakosodott. A volhovi vízerőmű berendezéseit is az Elektroszila szállította.

naponként 60 ezer kg-ot teljesítettek. Ugyancsak a gyárban van egy dobozgyár, melynek teljesítménye 20-30 ezer db/nap. A lakkozott lemezt Németországból kapják. A gyár jelenleg a hadsereg tekintélyes részét látja el zöldség- és gyümölcskonzervvel.

Gyapotmagtalanító gyár.

A Baumwollenwerke AG – Bremen[79] tartja üzemben. Ukrajna múlt évi gyapotterülete 80 ezer hektár volt; termett 250 kg/ha; ebből 6500 t fonalanyagot választottak ki, melyeket bálákba préselve szállítanak Németországba. A gyapotanyag nem elsőrendű minőségű, a szálhosszúság 28 mm. Nagyobb olajfinomító telep is van a városban; üzemen kívül áll.

Nyikolajev – Südwerft, VI. 17. A hajógyárban készültek a hadihajók; általában elég épen maradt meg. Az oroszok alatt 25 ezer munkással dolgozott, jelenleg 5000 belföldi és 35 német munkást foglalkoztat. Három részből áll: Arzenal (ágyúgyár), hajógyár és hajógépgyár. Területe 5 km². Az ágyúgyár óriási méretű épület, még nem volt berendezve. A hajógyárban a következő tengeri sólyák vannak:

– 2 db 90 m hosszú, kb. 3000 t hajók részére,

– 2 db 170 m hosszú, kb. 12 ezer t hajók részére (fedett),

– 1 db 90 m hosszú, kb. 12 ezer t hajók részére, 8 db kb. 10 t forgódaruval,

– 1 db a legnagyobb hajók részére, jelenleg a kb. 45-50 ezer t csatahajó maradványai vannak rajta, 6 db 20 t forgódaruval (utóbbi csatahajó széjjelszedés alatt áll, kb. 10 ezer t vas még szétszedésre vár, tengerésztisztek szerint súlyos szerkezeti hibái voltak, úgy hogy nem volt érdemes befejezni), továbbá van 1 db 150 t úszódaru, 1 elsüllyedt kb. 3000-5000 t beton úszódokk és 1 kb. 2000 t vas úszódokk, 1 elsüllyedt kb. 15-20 ezer t vas úszódokk (emelés alatt). A gyárban van még egy csónakműhely és asztalosműhely (melyben tanoncokkal dolgoztatnak).

Építőfélben: 2 db kb. 400 t tengeri gőzhajó, mely 6 hónap alatt készül el, gépeit Németországból hozták. A gépgyárban van kisebb öntöde, kovácsműhely (melyet át kellett alakítani mazutüzemről[80] szénüzemre), kazánműhely, jó állapotban lévő gépműhely, főleg nagy darabok (tengelyek, stb.) megmunkálására; (ebben részben amerikai és német gyártmányú gépek, továbbá 1932 utáni időből német utánzatú orosz gépek vannak). Egy 3000 t hidraulikus sajtoló. Motor próbaállomás, többek között egy 3000 LE, n = 100 teljesítményű Froude-féle belső örvénylésű fékkel. A gyárban láttunk orosz gyártmányú Diesel-motorokat is. (A németek nem szándékoznak ezen gyárban motorokat gyártani).

[79] Brémai Gyapotüzem Rt.

Nordwerft, VI. 19. A Bug mellékfolyója, az Ingul torkolatában fekszik, 1900-ban épült. Helyzete hasonló a trieszti „Stabilimento Tecnico"-hoz[81]. A hegyoldalban van a hajólemez műhely, honnan a futódaruk közvetlenül a nagy sólyák fölé vezetnek. Itt építhető 4 db 7-8000 t hajó, mellette van egy sólya 4 db 20 t forgódaruval egész nagy hajók részére. A sólyán egy 35 ezer t csatacirkáló félig kész teste áll, mely lebontás alatt van. Ezeken kívül kisebb sólyákon épülhet 6 db 2000 t hajó. Az öböl partján fekszenek a többi műhelyek, vaspálya mellett. Ezen part mellett áll egy 5000 t úszódokk (Vlagyivosztok részére készült, el volt süllyesztve, de már használatban van), egy 50 t úszódaru és egy 25 t diesel-elektromos vasúti daru. Van gépszerelő műhely, gépműhely segédgépek és tengely gyártására. Az oroszok idejében a főgépeket Südwerftben építették, most Németországból hozzák. Rajzpadlás 120 m hosszú. A hajógyár elrendezése és fekvése ideális, Blohm t. tanácsos véleménye szerint a legszerencsésebben épített hajógyár. Teljesítőképessége megfelel kb. a Germaniawerft-nek[82]. Az oro-

[80] Mazut (oroszul: мазут). Nehéz és rossz minőségű fűtőolaj, mely a kőolaj 300 °C-on történő lepárlásának kazántüzelésre használt maradéka.

[81] Teljesen nevén: Stabilimento Tecnico Triestino (STT), az Osztrák-Magyar Monarchia legfontosabb hadihajógyára.

[82] Teljes nevén: Friedrich Krupp Germaniawerft. Az 1867-ben Kielben alapított hajógyár leginkább a két világháborúban kétes hírnevet szerzett tengeralattjáróiról (az U-bootokról) vált nemzetközileg ismertté. A haditengerészet egyik fő beszállítójaként kisebb számban kereskedelmi és hadihajókat is gyártott. Utóbbiak közül kiemelkedik a Savoyai Jenőről elnevezett és 1938-ban vízre bocsátott Prinz Eugen nehézcirkáló. Az avatóünnepségen Horthy Miklós és felesége is részt vett.

szok idejében 13 ezer embert foglalkoztatott, jelenleg 3000-et. Az oroszok kivonulása alkalmával a gépek nagy része le volt szerelve, de a vasúton megtalálták. Az épületek 70 %-a ki volt égve. Most már túlnyomóan helyre van állítva; nagyobb teljesítmény akadálya kizárólag a munkáshiány. Úgy ez, mint a Südwerft és a herszoni hajógyárak a Göring-művek kezelésében vannak. Jelenleg elsősorban kiemelt hajókat javítanak és dunai hajókat építenek át, mert ezáltal tudnak leggyorsabban több hajóűrt teremteni. A telepen igen bőven találtak vasat és fémet. Munkában van egy 7000 t kiemelt hajó, egy 3000 t hajó, 2 dunai motoros tank átépítés alatt áll, (az M.T.1. és az M.T.4.) Az átépítés a bordák, a hossztartók behegesztésével és a hajófal felemelésével történik. 2 dunai görög uszályt is erősítenek és motorokat építenek bele. Az év végéig 9 hajót készítenek el.

Herszon, betonhajógyár, VI. 18. A gyártelep az oroszok alatt úszó betondokkok építésére szolgált. Két 90 m hosszú, 14 m széles, 61 m mély betonmedencéből áll, melyek szádfal gáttal vannak a víztől elzárva. 2 db 20 t forgódaru áll mellettük. Jelenleg a Bau AG Berlin és a Heilmann és Littmann[83] müncheni cégek által kezelt üzem beton tengeri hajókat épít benne, Vizeadmiral Bartenbach[84] vezetése alatt. A tervezés, anyagszállítás Berlinből történik. A betonhajókat kizárólag anyag- és munkaerő-takarékosság szempontjából építik. Különösen utóbbi jelentős tényező, mert szegecselő és hegesztő munkások helyett – melyekben nagy a hiány – a bővebben rendelkezésre álló építőmunkásokat és hadifoglyokat lehet alkalmazni; csak 6 német munkásuk van. Egyébként a betonhajó nagyobb holtsúlya és ütések iránti érzékenysége miatt hátrányosabb a vashajónál. Tehát kizárólag egy rendelkezésre álló plusz kapacitás kihasználásáról van szó. Az épülő hajó 3000 t teherbírású, gabona és olaj szállítására szolgál. Elől vannak a raktárhelyiségek, a száj 2×4 méter. Hátul van a géptér, hajtóerő

[83] Heilmann & Littmann Bau-AG. A korszak egyik vezető német építőipari cége, mely vasútvonalak építésére szakosodott.

[84] Vizeadmiral (altengernagy) Karl Bartenbach (1881, Böckingen – 1949, Öhringen, NSZK)

egy 1200 LE Sulzer rendszerű diesel motor fogaskerékáttétellel. A hajótest erős vasalással betonból készül, mely 400-500 kg cementtel, különleges szívósságot előidéző anyag hozzákeverésével készül. A hosszanti merevítés vasalása kötélszerűen csavart rúdvasból áll. A betonvastagság oldalt 12 cm, fenék és fedélzet 14 cm, a zsaluzáshoz 15 ezer m² fa kell). A felépítmény és navigációs berendezés acéllemezből készül. A hajótest súlya 2500 t, ebből 450 t a vasalás. A felhasznált vas kb 50 %-kal kevesebb, mint az acél hajótestnél; átlag a test súlya 2,6-szorosa az acéltestű hajóhoz képest. Az építési idő a testnél 6 hónap, az egész kész hajóé 10 hónap. 5 ilyen hajót építenek, az első vasszerkezete kész. Az építés teljesen fedett csarnokban készül (egyenletes hőmérséklet szempontjából). A test elkészítése után a medencét elzáró szádfalat kinyitják, miáltal a hajó úszóvá válik. A gépet ezután szerelik bele. Véleményük szerint a hajó bármilyen tengeri forgalomban használható.

Herszon, 2. hajógyár. A Dnyeper öblében fekszik, kisebb hajók építésére, valamint a Dnyeperen elsüllyesztett és kiemelt hajók javítására szolgál. A gyár a DGT[85] és a Göring-művek kezelésében áll. Az oroszok főleg gyorsnaszádok építésére használták, jelenleg kb 1000 munkást foglalkoztat. A hajók kihúzására 800 méter part áll rendelkezésre, sólyákat ideiglenesen (a hajó mérete szerint) fektetnek le. A gyárban van kisebb öntöde, kovácsműhely, lemezműhely, asztalosműhely, gépműhely kb. 35 kisebb szerszámgéppel, melyeket már a németek hoztak oda. Jelenleg építenek szériában ún. nagy halászkuttert a tengerészet részére (kercsi forgalom). A hajók kb 150 t, Meyer-forma[86], fából, de vasbordákkal. A hajtóerő kb 1000 LE motor. Elől egy gépágyú van felszerelve.

[85] Az osztrák tulajdonú Első Dunagőzhajózási Társaság (DGT), mely 1939-től a Hermann Göring Werke leányvállalataként működött tovább.

[86] A papenburgi (Alsó-Szászország) székhelyű, 1795-ben alapított Meyer hajógyár (Meyer Werft GmbH) hajóiról van szó.

IV. VASÚT

Präsident Jacobshagen előadása. 1943. június 10.-én Kijevben. A vasutak helyreállításában a legnagyobb teljesítmény a vágányok átszegelése volt. Vasúti teherkocsi-szükségletük az orosz zsákmányból kielégítőleg fedezve van. Mozdonyokat csak elenyésző számban találtak és nem is alakítottak át. A mozdonyokat mind Németországból hozták; számottevő részük az 52 sorozatú Einheitslokomotive[87]. Az egész orosz területen kb. 8000 mozdony van üzemben. A forgalom megszervezésében arra fektették a fő súlyt, hogy kevés gördülő anyaggal és kevés karbantartási munkával tudják ellátni a forgalmat. Ezért zárt vonategységeket járatnak az anyaország és a front, vagy a megszállt területek fontosabb állomásai között és így elérték, hogy kétvágányú vonalakon naponként 60-70 vonatpárt tudnak járatni. Gördülő anyag: orosz kocsik átalakítása helybeli gyárakban történik a kerekeknek a tengelyen való összesajtolásával és gyűrűkkel való rögzítéssel. A kocsiknak központi amerikai rendszerű automatikus kapcsolóberendezésük van, ütközőjük normális és közép-európai kocsikkal vegyesen kapcsolhatók. A legtöbb kocsi mérete a német űrszelvénybe befér és a zárt vonategységekben Németországon is átmennek.

52-es sorozatú hadimozdony bemutatása Dnyipropetrovszkban június 14-én Präsident Meyer által. A mozdonyt az 1941/41-es tél tapasztalatai alapján egy, a vasút, a gyárak és a Reichswirtschaftsministerium szakértőiből alakított bizottság megállapításai alapján az 50-es sorozatú 1-E elrendezésű mozdonyból fejlesztették ki. Az elv az volt, hogy kevés alkatrészből álljon, könnyen kezelhető legyen, kevésfajta tartalék alkatrészt igényeljen és legnagyobb fokú anyag és munkaóra-takarékossággal készüljön, végül megfeleljen az orosz tél (–50° C) követelményeinek. A mozdony 16 atm. Schmidt-féle túlhevítős, 3200 ind. LE gép. Tűzszekrénye 32 kg-os szilárdságú acélból készült, a támcsavarok hegesztve, emiatt lassú felfűtésnél és lehűlésnél vigyázni kell, egyébként azonban semmi hátrányt nem jelent. Armatúráknál és csapágyakban rezet nem alkalmaztak, a hajtórúd szemcsapágygyal van ellátva, mely préselve készült és normál profilú rúdra két végén van hegesztve; a csapágyak vékony, 10% óntartalmú fehérfémmel vannak kiöntve. A főcsapágyak nem állíthatók, a párnák présanyagból készültek. Előmelegítő nincs. Táplálás csak injektorral történik. A csövek és szelepek burkolva vannak. A vezetőállás hátul is zárt, ami légó-szempontból is előnyös; a szerkocsi széntartánya mellett a vezetőnek hátrafelé is van kilátása. A szerkocsi víztartánya félhenger, mely egyúttal az alvázat is pótolja. Az új típussal 12 t súlyt és 20% munkaórát takarítottak meg. Érdekesség még, hogy nincs hengervíztelenítő csap, hanem egy 35 atmoszférás törőlapot alkalmaztak, mely 6 perc alatt cserélhető. Eredmények: Tengelynyomás 15 t. Maximális sebesség 80 km/óra. 10% emelkedőn vontat 1000 tonnát, 6% emelkedőn 1350 tonnát. Fogyasztása átlag 850 tonnás vonatnál 1000 km-re 20-24 tonna szén (2 rész sziléziai, 1 rész donyeci szén).

[87] Ún. „egyenmozdony". Általánosan rendszeresített mozdony.

V. HAJÓZÁS ÉS KIKÖTŐK

a) A dnyeperi folyamhajózás. A Dnyeper vízrendszere, mely magában foglalja a négy hajózható mellékfolyót, nevezetesen: Pripjaty[88], Berezina[89], Szozs[90] és Gyeszna[91] hajózási szempontból 3 szakaszra osztható:

1. a Kijev feletti szakasz a 4 mellékfolyóval együtt,
2. a Kijev-zaporozsjei szakasz,
3. Zaporozsjétól a torkolatig.

A Dnyeper vízrendszere összesen kb. 4500 km-re terjed ki. Általában lassú folyású, rendezetlen partviszonyokkal és folyammérnöki szempontból elhanyagolt állapotban. A folyam szabályozásával tervbe vett vízmennyiségek a következők:

[88] Ukránul, oroszul: Припять. A Dnyeper jobb parti mellékfolyója. A Pripjaty partján fekszik Csernobil is.
[89] Oroszul, ukránul: Березина. A Dnyeper jobb parti mellékfolyója.
[90] Oroszul, ukránul: Сож. A Dnyeper bal parti mellékfolyója.
[91] Oroszul, ukránul: Десна. A Dnyeper bal parti mellékfolyója.

1. a Kijev feletti szakaszon 1 m,
2. a Kijev alatti szakaszon 1.50 m,
3. a Zaporozsje alatti szakaszon 2m, azonban a meder annyira elfajult zátonyképződések folytán, hogy jelenleg, különös tekintettel arra, hogy az idén a csapadék kevés volt, 20-30 cm-nél kevesebb mélységek állnak rendelkezésre. A Dnyeper-vízrendszer vízmennyisége a következő: 1932-ben mért maximum 24 ezer m^3/sec. A normális nyári kisvízmennyiség 680m^3/sec., míg a legkisebb mért vízmennyiség csak 250m^3/sec. volt. A Dnyeper forgalma völgymenetben főleg az olcsó folyamszakaszról, ahol a víz mentén nagy erdőségek vannak, fából adódik. A fát úgy Kijevbe és a Dnyeper menti egyéb városokba, mint pedig Ukrajna déli vidékén levő bányaterületekre, valamint átrakással a Donyec-medencébe, végül pedig a torkolati kikötőkbe szállítják. A szállítás vagy uszályokkal, vagy pedig tutajokkal történik, azonban a tutajokat a víz gyenge folyására és a zátonyokra való tekintettel kis hajókkal vontatni kell. Nagy substratum ezen kívül a burgonya Csernyihiv[92] vidékéről lefelé. Hegymeneti szállítmányok elsősorban a gabona a folyó mentén levő különböző gabonagyűjtő helyekről a kijevi és egyéb városi silókba és uszályokba, továbbá zöldség és gyümölcs ugyancsak a déli szakaszon levő igen termékeny vidékről. A háború előtt Donyec vidékről dnyipropetrovszki átrakással szenet is szállítottak a folyón hegymenetben. Tekintettel azonban arra, hogy a völgymeneti szállítási substratum lényegesen magasabb, mint a hegymeneti, az uszályok hegymenetben nagyrészt üresen közlekednek. Az oroszok a terület kiürítése előtt az egész hajóparkjukat elsüllyesztették. Az elsüllyesztést oly módon hajtották végre, hogy a járművek kiemelése minél nagyobb nehézségekbe ütközzék. Ennek dacára a németeknek sikerült az Organisation Todt (OT)[93] révén, mely szervezet a közelmúltig ezt a munkát végezte, kb. 150 különböző nagyságú járművet ki-

[92] Ukránul: Чернігів, oroszul: Чернигов (Csernyigov). Ma: Csernyihivi terület, Ukrajna.

[93] Magyarul Todt-szervezet: a német hadiipar teljesítményének fokozására létrehozott, félkatonai alapon működő, kényszermunkásokat dolgoztató szervezet. Nevét Fritz Todt (1891–1942) után kapta, aki 1940-től haláig birodalmi fegyverkezési és utánpótlási miniszterkén működött. Utóda Albert Speer lett.

emelni és az időközben helyreállított hajógyárakban kijavíttatni és üzembe helyezni. A hajógyárak közül négy gyár Kijevben, egy Dnyipropetrovszkban, egy Zaporozsjében, egy Herszonban és kettő Nyikolajevben helyeztetett üzembe, melyek kapacitását nagyrészt ezen járművek javítása meríti ki. Új építéseket kisebb folyamegységekben Kijevben eszközölnek. Jelenleg az emelési munkálatokat a hajógyárak maguk végzik. A hajógyárak mind a Reichswerke Hermann Göring[94] érdekkörbe tartoznak. A forgalom lebonyolítására jelenleg a következő intézmények működnek:

1. Az első szakaszon, mely szakasz a partizánok által veszélyeztetve van, a Feldwasserstrassen-Abteilung[95], állandó katonai kísérettel.

2. A második Kijev alatti szakaszon a Flusschiffahrt GmbH[96], Kijev, működik, mely kb. 39 ezer tonna uszálytérrel és 5000 LE vonóerővel rendelkezik.

3. A harmadik szakaszon a Dnepr Flusschiffahrt GmbH[97] működik, mely 20 ezer tonna hajótérrel és 3.000 LE rendelkezik.

Úgy a Flusschiffahrt GmbH, Kiew, mint a Dnepr Flusschiffahrt a Reichswerke Hermann Göring konszernjébe tartoznak. Ezen két vállalat a közeljövőben előreláthatólag fuzionálni fog. A Dnyeperen használt vontatóhajók típusa jóval kisebb a Dunán használtaknál, mert az aránylag tömzsi hajótestekben csak 150-250 LE gépek vannak. A hajó merülése legfeljebb 80 cm, rendszerint oldalkerekes gőzösök, de vannak köztük tatkerekes hajók is. Vontatni rendszerint 1-2 uszályt szoktak rövid kötélen, miután a dnyeperi uszályok széles (14 m) fahajók és ellenállásuk igen nagy. A Dnyeper jelenlegi forgalma a háború előtti forgalomnak csak kis töredékét teszi ki, a németek szívesen látnák, ha ezen a téren magyar részről támogatásban részesülnének, különösen sekélyjáratú vontatóhajókban, melyekre a tutajok vontatásánál szükség van. Ennek ellenére a Bizottság arra a megállapításra jutott, hogy azok a járművek, melyek a Dunán rendelkezésre állnak, nem alkalmasak arra, hogy azokat a Dnyeperen gazdaságosan kihasználni

[94] Hermann Göring Birodalmi Művek

[95] Katonai Víziutak Osztálya

[96] Folyamhajózási Kft.

[97] Dnyeperi Folyamhajózási Kft.

lehessen. Figyelembe véve azonban azt a körülményt, hogy a Dunának a háború folytán erősen fokozott forgalmában a magyar hajózás a reá háruló feladatokat nagy erőfeszítések dacára is csak alig tudja kielégíteni, nem látszik indokoltnak, hogy a járművek az itteni gazdaságos kihasználásból a Dnyeperre, ahol a kihasználási lehetőségek csak korlátoltak, helyeztessenek át. Amennyiben azonban egy későbbi időpontban a magyar gazdasági érdekek szempontjából ajánlatosnak látszana a Dnyepernek harmadik szakaszán, azaz Zaporozsje alatt fekvő szakaszon a forgalmat megindítani, akkor erre a célra, feltéve, hogy a járműveket a Dunán nélkülözni lehetne, a MFTR tulajdonában levő legfeljebb 350 tonnás hordóképességű uszályai, valamint a tiszai kis vontatók jöhetnek tekintetbe.

b) Tengeri hajózás a Duna torkolata és Ukrajna között. Magyar szempontból lényegesen nagyobb fontossággal bír a tengeri forgalom az ukrajnai kikötők, Nyikolajev és Herszon és a Duna torkolati kikötők között. Különösen a nyikolajevi kikötő, mint ócskavas gyűjtőhely, valamint a Krivoj Rog-i ércek átrakodási helye bír nagy jelentőséggel. Ezen kikötőnek a Dunával való összeköttetése szempontjából magyar részről mielőbbi intézkedések szükségesek, hogy a Magyarországba rendelt szállítmányok onnan elszállíthatók legyenek. A MFTR erre a célra három darab, ún. görög uszályt már tengerképes állapotba helyezett, a „ZAGYVA" 350 LE gőzös átépítése pedig folyamatban van. Ezzel a garnitúrával havonként előreláthatólag 2500 tonna lesz elszállítható; évi hat hajózási hónap mellett tehát a szállítási kapacitás kb. 15 ezer tonnát fog kitenni. Minthogy azonban a már most elszállítandó ócskavas mennyisége ennél jóval nagyobb és az esetleg elszállításra kerülő vasércekről is gondoskodni kell, a MFTR feladata lesz a szükséges hajóteret rendelkezésre bocsátani. Ezen célra tekintetbe jöhet a „BŐS" és „PÁRKÁNY" motorhajók átépítése, úgy ahogy azt a németek a „HAINBURG" testvérhajóval már megtették. Ezen két motorhajónak havi kapacitása egyenként 900 tonna, tehát mindkettőnek 1800 tonna, vagyis hat hajózási hónap alatt kb. 10 ezer tonna. Tekintetbe jön továbbá a DETERT[98]-nek

[98] Helyesen: DTRT Magyar (Királyi) Duna-Tengerhajózási Rt. (1936–1964).

építés alatt álló új hajóparkja, melyből 1943-ban három egység, 1944-ben négy egység és 1945-ben két egység fog előreláthatólag elkészülni. Ezen hajóknak hordképessége egyenként 1200 tonna és havonként két utat tehetnek meg. Minthogy Magyarországról Ukrajnába tömegáruk nem kerülnek elszállításra, így a hajók magyar áruval a kifelé úton nem lesznek kihasználhatók. Így a rendelkezésre álló hajóteret a németeknek lehetne átengedni, melyre nekik a szénszállítás miatt nagy szükségük van. Nehogy azonban az ezen szállításból származó márkabevételek a német–magyar clearinget terheljék, oly irányú rendezés szükséges, hogy a MFTR, illetve a DETERT-nek ezen bevétele a „Transkarpathia"-konstrukción legyenek elszámolva. Figyelembe véve ezen hajóknak fenti rendeltetését annak idején oly irányú intézkedés szükséges, hogy ezen hajók a német haditengerészetnek ne bocsátassanak rendelkezésre.

c) Kikötők.

1. Kijev. A legnagyobb forgalmú gócpont a Dnyeper mentén. Kikötőjének forgalma 1934-ben 1 400 000 tonna volt. A folyam itt csaknem 1 km széles. A kikötő hatalmas kiterjedésű. Az egyik holtág által képzett medencében az Usma hajógyár üzemházai és 4 db bódéja fekszik, ahol kisebb hajók javítása és építése folyik. A kikötőben sem raktárházakat sem korszerű rakodóberendezéseket nem látni. Kiépített partfalak csak a rakodóhelyeken vannak, máshol a folyam őspartja vonul át a városon. Három ilyen félrézsűs partfallal kiépített rakodóhely van a kikötőben: fa, szén és darabáru részére. A darabáru rakodást 2 db 2 tonnás billenő daru végzi. A szénrakodóban egy elavult rendszerű és használaton kívül helyezett, markolóval kombinált szállítószalagos rakodóhíd áll. A rakodóhelyek vasúti kiszolgálása elégtelen nagyobb forgalom gyors lebonyolításához. Általában a kikötő ahhoz képest, hogy a Szovjet alatt igen nagy forgalmat bonyolított le és a Dnyeper-hajózás központja volt, nyomát sem mutatja annak a modernizálásra való törekvésnek, amely a Szovjet ipari alkotásainak jellegzetessége volt. A kikötő kiépítése és felszerelése egészben véve primitív. Itt igen bő tere nyílna a modern kikötőépítésnek tekintette a Dnyeper-hajózás egyre növekvő forgalmának jelentőségére Ukrajna áruforgalmában.

2. Dnyipropetrovszk. Nagyságra a második város a Dnyeper partján. A Donyec-medence szén és só, valamint Krivoj Rog vasérc és Nyikopol mangánérc lelőhelyeinek közelében fekszik s ezen kedvező fekvésénél fogva a fémipar központjává és fontos kikötővé vált. A szovjet iparosítási program hatásaképpen lakósainak száma 60 ezer főről 501 ezer lakosra emelkedett. A kikötőt a folyammeder folyására csaknem merőleges holtág képezi, melyet a főmedertől egy mesterséges gát rekeszt el. A gáttal elzárt holtág így egy hatalmas állóvizű medencét alkot. Ez az „Amur" kikötő. Az Amur kikötő egy kisebb keleti és egy nagyobb, kb. 3 km hosszúságú nyugati medencére oszlik. A keleti medence északi partján 2 db 2 tonnás billenő daru végzi az átrakási műveleteket. (Látogatásunk alatt mangánércet raktak vasúti kocsiból a partra, markoló segítségével.) Raktárépület ezen a partrészen nincs. Ugyanitt egy kis úszóelevátor van kikötve a daruk mellett. Az átellenes parton 3 db faoszlopokkal kiépített rakodóhely van, gépi berendezések nélkül, de 3 soros vágányzattal ellátva. A nagy nyugati medencében semmiféle raktárépület vagy rakodóberendezés nincs, azonban több kis úszóelevátor roncsai állanak ki a vízből a 3 km part egész hosszában, melyeket az oroszok kivonulásuk előtt süllyesztettek el. A kiépítetlen partfal mentén egyetlen sínpár húzódik végig. A folyam jobbpartján a csaknem 2 km hosszú emeletes vasúti és forgalmi hídtól keletre fekszik az úgynevezett városi kikötő, területén a hűtőházzal és a kb. 40 ezer tonna befogadóképességű gabonatárházzal.

3. Nyikolajev. A Bug torkolatában fekszik. A tenger felől a Bug és a Dnyeper folyók limánain keresztül közelíthető meg. A limán évente átlag 84 napig be van fagyva, de jégtörők alkalmazásával egész télen át hajózásra alkalmas állapotban tartható. Nyikolajev a limán[99] bejáratától: Ocsakivtól[100] 45 tengeri mérföldnyire fekszik. A limánon keresztül egy mesterségesen mélyített hajózó csatorna vezet a

[99] Főként a Fekete-tenger síkvidéki partjaira jellemző tengeröböl, mely a vízszint változásával keletkezett. (A tengermenti szárazföld megsüllyedt és a folyóvölgyet tengervíz öntötte el.)

[100] Ukránul: Очаків, oroszul: Очаков. Ma: Nyikolajevi terület, Ukrajna.

kikötőbe, amelyen 8 méter (27-28 láb) mélyjáratú hajók közlekedhetnek. A kikötői medence mélysége azonban csak 5,5 m (18 láb). Nyikolajevben két nagy hajógyár van: A Nordwerft, mely a Bug mellékfolyója, az Ingul[101] torkolatában fekszik és a Südwerft. A két nagy hajógyáron kívül a kikötőben 5000 tonnás úszódokkal ellátott hajójavító üzem áll rendelkezésre. Az öböl félkörben szegélyezi a várost és 455 ezer négyzetméter rakpart területet foglal magában. A nyugati részen álló móló a parti hajózás lebonyolítására van fenntartva. Az úgynevezett „Gránit" rakparton egy 13 ezer tonnás és egy 41 ezer tonnás gabonatároló és tisztító elevátor van. Az elevátorok csak ömleszteni tudnak hajóba, szívásra nincsenek berendezve. A gabona kirakását hajóból – ha erre szükség adódik – külön úszóelevátorok végzik. A két gabonatároló évi teljesítménye 600 ezer tonna. A 41 ezer tonnás elevátor állítólag óránként 4000 tonna gabonát tud hajókba önteni, ha minden ömlesztőcsöve üzemben van. A „Gránit" rakpart folytatását képező úgynevezett városi rakparton történik a szénrakodás kezdetleges átrakó szerkezettel, mely a kézi erővel megrakott csillét szállítja egy faállványokon nyugvó hídon keresztül a lerakodóhelyre, ahol a csillét kézi erővel kell kiüríteni. A „Gránit" rakodón van elhelyezve egy különleges ércrakodó felszerelés, mely egy magasított síneken mozgó portáldaruból és egy szállítószalag kombinációból áll. A daru markolóval a vasúti kocsikból átrakja az ércet a futószalagrendszer tartályába, mely innen a futószalagra ömlik, mely azután azt a hajóba ömlő csőhöz szállítja. Az ércrakodó berendezés óránkénti teljesítménye 250 tonna. A kikötő part közvetlen közelében raktárházak – néhány fabarakk kivételével – nincsenek. A kikötő rakpartján 4 daru áll rendelkezésre. A kikötő vasúti kiszolgálása megfelelő. Az jekatyerinszki vasút[102] két vágánya vezet a nyikolajevi pályaudvarról a kikötőbe. Az első

[101] Oroszul: Ингул, ukránul: Інгул. A Déli-Bug bal parti mellékfolyója.

[102] Oroszul: Екатерининская железная дорога. Az elnevezés a cári időkből származik, és csak a '20-as évekig tartották meg. Utána a „donyecki vasút" elnevezést használták. A szövegben említett szakasz a vonal második része, mely érinti Krivoj Rogot és Zaporozsjét s elvezet Nyikolajevbe, ahol a tengeri berakodás történik.

a parti rakodó hosszában vezet négy kitérővel a móló végéig. A második a nyikolajevi állomást köti össze a kikötőrész nyugati oldalával, minden rakodóhoz elágazással és kitérőkkel egész a kikötő keleti határáig. A gabonatárházak rakodói és az ércrakodó vasúti kiszolgálása különösen jó. Az ércrakodó mögött például 3 sínpár vezet s előtte a rakparton ugyancsak három. A kikötőnek van egy 40 tonnás és egy 7 tonnás úszódaruja, ezen kívül a nyikolajevi hajógyárban van két úszódaru 25 tonna illetve 150 tonna teherbírással. Forgalmi szempontból Nyikolajev igen jelentős helyet foglal el a Szovjet kiviteli kikötői között. Ukrajna több mezőgazdaságilag gazdag vidékének és a Krivoj Rog-i ércmedencének, valamint Dél-Ukrajnának a nyikolajevi kikötő az egyetlen kijárata a tengerhez. Legfőbb kiviteli cikk a gabona, másodsorban pedig a vas- és a mangánérc volt, továbbá cukor és ócskavas. A kikötő egész forgalmának 85%-át a kivitel képezte. A kikötő kiépítésének és fejlesztésének feladatával jelenleg az „OT Einsatz VIII. für Häfen und Seeban am Schwarzen Meer”[103] foglalkozik megállapított tervek szerint. Francia kikötőkből származó új rakodódaruk és szénátrakó berendezések szállítás alatt vannak s üzembe helyezésük rövidesen várható.

4. Herszon. A város a Dnyeper folyó jobb partján fekszik a Kosova[104] folyó elágazásánál. A kikötőt a Kosova-ág rakpartja és az „Elevátor” rakpart valamint a szénrakodó alkotják. A rakpartok összes területe 872 ezer négyzetméter. A hajógyár kisebb hajók építésére és javítására alkalmas. Jelenleg 3 db 150 tonnás ún. halászkuttert építenek benne vasbordázattal, fából. Egy kb. 5000 tonnás beton úszódokk fekszik elsüllyesztve a kikötő partja mellett. Külön hajógyár van beton tengeri hajók építésére. Az „Elevátor” rakparton egy 50 ezer tonna képességű modern gabonatárház áll, amely óránként 800 tonna teljesítőképességű. Csak hajók berakását végzi ömlesztőcsövekkel. A hajókból való kirakást páternoszter rendszerű[105] úszógabona elevátor végzi, amely a kiemelt árut betontartályokba rakja, ahonnan szalagrendszeren jut el a nagy gabonatároló és tisztító tárházba. Az úszó elevátorok óránkénti teljesítménye 100 tonna. Jelenleg 2 db ilyen úszóelevátor van üzemben. A Herszon kikötői vasútállomás a Kosova-ág mellett van és külön vonal köti össze a Herszon-Glavnij főpályaudvarral. A kikötő rakodói sínhálózattal vannak ellátva úgy az elevátorok között, mint a dnyeperi parton és a Kosova-ágban. A kikötői forgalom nagy részét a kivitelre kerülő gabonaneműek képezték, a második domináló kiviteli cikk a fa volt. A kikötő berendezése és felszerelése a jelenlegi állapotában a várható forgalomnak egyáltalában nem felel meg, fokozatos kiépítését azonban az OT a nyert információk szerint lehetőleg még a folyó év folyamán megkezdi.

[103] Az Organisation Todt (OT) VIII. osztálya a fekete-tengeri kikötők és víziutak felügyeletére.
[104] Oroszul, ukránul: Êîøîâà. Herszonnál ömlik a Dnyeperbe.
[105] A tartóelemek függőleges mozgatásáról van szó.

VI. MUNKAERŐ-KÉRDÉS

A szovjet nevelési rendszer a gyerekeket már az elemi iskola első osztályától kezdve gyakorlati kiképzésben részesítette, mely folytatódott a közép és felső iskolákban, hol már minden ember, férfi és nő egyaránt valamilyen szakban speciális kiképzést nyert. Foglalkozási ágak szerint nem volt különbség férfi és nő között és még ma is találni rengeteg nőt, aki európai fogalmak szerint kizárólag férfi munkakörben dolgozik (Pl.: bányavájár, nehéz nyári munkás, pilóta, hajóskapitány, gépészmérnök, stb.) A szovjet az ipari termelés gyors fokozása és a termelés növelése céljából egyrészt igyekezett a női munkaerőt minél jobban igénybe venni, ezért pl. feleséget keresetéből egy férfi nehezen tudott eltartani (családi munkabér nem volt, de a gyerekeket az állam ingyen nevelte), másrészt a legkegyetlenebb eszközökkel igyekezett az orosz tunyaságot kiirtani és munkafegyelmet teremteni. Egy-egy távolmaradásért vagy pár percnyi késésért a munkás többhavi keresetét levonták, ismétlődésnél Szibériába száműzték. A régi vezető réteget kiirtották, az új nagyrészt autodidakta volt. Az első ötéves terv alatt főleg külföldi mérnököket és gépeket vettek igénybe, utána mindent utánozni és másolni kezdtek és csak részben terveztek önállóan új alkotásokat. E téren is drasztikus fegyelmet gyakoroltak. Egy rajzot a másolótól az igazgatóig mindenkinek alá kellett írnia, hiba esetén valamennyit kivégezték.

A munkások keresete elég jó volt, ellátásuk bőséges és a mostani német megszálló hatóságok szerint is életszínvonaluk átlag jobb volt, mint a Birodalomban, főleg az új ipartelepeken. Kertes, legalább kétszobás csinos munkásházak voltak, vegyesen több emeletes kaszárnyaszerű épületekkel. A keleti részeken (pl. Harkovban) a németek szerint a munkáslakásokban központi fűtés, lift, stb. van. Villanyvilágítás, mozi még a falvak többségében is megvan. A német megszálló hatóságok szerint a munkások jók, szívesen dolgoznak (ennek oka azonban elsősorban az, hogy megfelelő élelmezést csak a munkásoknak adnak. Igen nagy a munkaerőhiány, mert az oroszok azokat a szakmunkásokat, akik nem voltak katonák, a visszavonuláskor magukkal vitték, továbbá a Német Birodalomba is rengeteget szállítottak, Ukrajnából 1 milliót). Az oroszok kivonulása alkalmával a vezető emberek egy része megakadályozta vagy szabotálta az elrendelt rongálást és mindjárt jelentkezett a németeknél munkára.

9.4. Az ukrajnai vasérc magyarországi feldolgozásának „alapötlete"

A Reichskommissariat Ukraine területére kiutazó magyar gazdasági delegáció jelentését egy magyar–német vegyesbizottság tárgyalta meg, s arra a következtetésre jutott, hogy a Krivoj Rogban bányászott vasércet a Fekete-tengeren és a Dunán felhajózva Magyarországon lehetne feldolgozni, melyhez egy új vaskohászati művet kellene létesíteni, természetesen széles körű magyar–német ipari együttműködés keretében. A Duna mint szállítási útvonal adta magát, csak a felépítendő komplexum helyét kellett kijelölni. Több helyszínt is számba vettek, de a birodalmi határ közelsége miatt, a Horthy-korszak utolsó éveiben Győr városa tűnt a befutónak.[106] A második világháborús vereség egy időre tárgytalanná

[106] A Darányi Kálmán miniszterelnök hirdette „győri" fejlesztési program (1938) idején három vaskohászati bázis működött hazánkban: Diósgyőr, Ózd és a WM Csepelen acélgyártási és öntöde részleggel. A program új vaskohászati kombinát létesítését is célul tűzte ki. 1943-ban a kormány Győr térségét jelölte új kohászati bázisnak. A háború után Bátaszékre tervezték, majd ismert

tette a beruházást, azonban az ötvenes évek iparosítási hulláma ismét életre hívta az eredeti elképzelést. Hazánk kohászati kapacitásainak bővítése az 1943 és 1948 között eltelt öt év alatt mit sem vesztett aktualitásából. Ma már tudjuk, hogy a „Dunai Vasmű" nagyszabású beruházása az első ötéves (népgazdasági) terv keretében valósult meg. A vegyesbizottság következtetéseinek ismertetése előtt vitéz Görgey Vince haditudósító írását idézem, aki 1941-ben járt a németek által nem sokkal korábban elfoglalt Krivoj Rogi vasműben:

XVII. FEJEZET[107]

A K. M. Z. művek: a szovjet hadiipar büszkesége!

Október 6.

A század előtt állok, negyedóra múlva indul Znamenkára s onnét vasúti szállítással tovább, haza. Nehezemre esik a búcsú, nagyon megszerettem valamennyi emberemet. Derék magyar katonához, jó páncéloshoz illően viselkedtek mindég és valamennyien.

Páncélos Bajtársaim!

Felsőbb parancs folytán ti most hazamentek Magyarországba, otthonaitokba, szeretteitek körébe. Pihenni fogtok és ezt a pihenőt becsülettel kiérdemeltétek. Azt, amit itt láttatok, személyesen tapasztaltatok, azt mondjátok el otthon, erről ne feledkezzetek meg, ez kötelességetek! Azt se felejtsétek el, hogy itt, a távolban a német és olasz bajtársak oldalán a magyar katona folytatja tovább a küzdelmet Hazánk és népünk jobb és szebb jövőjéért. Adjatok hálát a jó Istennek, hogy épen és egészségesen térhettek vissza a súlyos harcokból, kemény ütközetekből! Az Úristen vezéreljen benneteket további utatokon! Isten veletek!

okokból 1950-ben a Minisztertanács Dunapentele mellett döntött. 1950-ben megkezdődtek a teljes ciklusú vas- és acélkombinát építési munkálatai, a teljes ciklus modern hengerművekkel 15 év alatt készült el. Az 1989/90-es rendszerváltás után csak ez az egy modern vasmű (Dunai Vasmű, Dunaferr) maradt talpon. Kiépült egy 50 ezer fős többprofilú város, s a Dunaferr a legutóbbi válságot is túlélte, külföldi kohászati befektetők tulajdonába került.

[107] vitéz Görgey Vince: *Hajrá páncélosok!* Egy magyar páncélos naplója. A szovjet elleni hadjárat 120 napja. Bp., Stádium Sajtóvállalat. 1942[3]. pp. 161–169.

Keméňy tisztelgés a válasz, bajtársaim szemébe nézek: megértettük egymást. Indulnak a tehergépkocsik, lassan kanyarodnak végig az utcákon s eltűnnek szemeim elől... Vajon mit tartogat számomra a sors, mi lesz az új beosztásom? Egy kétes üzembiztonságú személygépkocsi visszamaradt számomra s így alkalmam van régi vágyam kielégítésére: megnézhetem az alig néhány kilométerre lévő híres szovjet iparközpontot, a K. M. Z. művek gyártelepeit. „Berg u. Hüttenwerk G.m.b.h." jelzi a hatalmas tábla a műútról való letérés helyén a követendő irányt. Már messziről láthatók az óriási méretű kokszoló tornyok és acélkohók, bizonnyal sok érdekes látnivalóban lesz részem. A német őrszem igazít el, felmegyek a parancsnokságra s azonnal megkapom a belépési engedélyt. Az asztal körül több olasz repülőtiszt beszélget, valószínűleg hasonló szándékkal jöttek ide. Az őrszobára megyek, hátha akad egy szakemberféle aki végigvezet a gyártelepeken. Egy német őrvezető készségesen rendelkezésemre áll, szolgálatának vége, pihenni készült. Szívesen feláldozza pihenőjét és velem jön. Nemrég van itt s ő is meg akarja tekinteni a Szovjet büszkeségét, annál is inkább, mivel ő maga és édesapja is vasmunkások Duisburgban. Körutunkat a kohóműveknél kezdjük. Jó volna, ha egy helybeli munkást elcsíphetnénk. Kívánságunk nem marad sokáig teljesületlen, egy hosszú, szőke fiatalember csatlakozik hozzánk, a nevét mondja: Peter Vaszilje Krasznovnak hívják s elektromérnök; a villamosközpont egyik volt alkalmazottja. Egészen jól beszél németül az angolt is töri valahogy. Most már biztosítva van a szakszerű vezetés. Az olvasztókemencék felé vesszük utunkat, ott fogjuk megkezdeni a körülnézést. Mindenütt látható a három betű: K. M. Z. Mit jelent ez? – kérdem. A vezetőnk válaszol, följegyzem magamnak: Krivojrogszkij Metalurgicseszkij Zavod, azaz Krivojrogi Fémművek. Mikor már leírtam e nevet, csak akkor veszem észre, hogy latin és ciryll betűket kevertem össze vegyesen, elég zagyván fest ez így, annyi bizonyos.

Egyelőre sehol nem látni rombolásnak még csak a nyomát se! Hatalmas épületek mellett haladunk el, a vasúti sínpárok között botorkálunk. Jó negyedórai séta után érjük el az olvasztókemencéket: három óriási toronyszerű építmény helyezkedik el egymás mellett; a legnagyobbik felé tartunk. A vaslépcsőkön fölfelé haladva, hallgatjuk a szakszerű magyarázatot. A legnagyobbnak számadatai – ezt fogjuk most megnézni – a következők: átmérő = 8,2 méter és a magassága 46 méter s így befogadóképessége 2383 köbméter vasérc, azaz közel 20 000 tonna! Állítólag ez a világ legnagyobb méretű vasércolvasztója!

Az emelődarut nézzük, a hozzánemértő szemében is gyönyörű technikai alkotás. Teherbírása 25 tonna! A mellettem lépkedő német katona megáll egy pillanatra, jól szemügyre veszi a darut s egyszerre felkiált: „Ez tőlünk való!" Kísérőnk igenlőleg bólint fejével, valóban Németországban készült a nagy teherbírású emelődaru, Duisburgban. Alig néhány évvel ezelőtt lett leszállítva! A másik két olvasztó befogadóképessége 1300 és 960 köbméter vasérc, tehát mindkettő jóval kisebb, mint az első, melyet most közelebbről és alaposabban fogunk megtekinteni.

Hegymászásnak is beillő kapaszkodással jutunk fel az olvasztókemence tetejére. Oly nagy a szél, hogy majd lesodor valamenynyiünket. Innét fentről az egész óriási kiterjedésű gyártelep minden egyes műve látható. Félbalra, velünk majd egyenlő magasságra a kokszoló tornyok hengerei emelkednek; hat lehet egymás mellett. Ezeken túl, távolabb a hengermű telepei láthatók, ez épületek mögött vannak az acélöntödék elhelyezve s végül az elektromos központ fekszik legtávolabb messze kint, jobbra. Nem egy nap, de talán egy hét is kevés volna mindennek a részletes és pontos megtekintésére!

Ismét esni kezd a hó, éles, apró szemcsék vágódnak arcunkba. Vigyáznunk kell, nehogy lebukfencezzünk innét a magasból!

– Ép állapotba került e kezünkbe a kohó? – kérdem a mérnököt.

– A kohó épségével nem volna baj – mondja az orosz –, de azért mégse valószínű, hogy belátható időn belül üzembe helyezhető lesz.

Csodálkozva nézek rá.

– Miért?

– Rögtön meglátjuk – hangzik válasza.

A kiömlőnyílások körül tapogatódzunk, elég sötét van, de igen kellemes meleg árad a vastag samottfalak felől.

– „Ez a baj, ni!" – mutat a német az egyik kémlelőablakra. Belenézek s lávaszerű tömeg éles körvonalai bontakoznak ki szemeim előtt. Az olvasztott vasat akarattal nem eresztették le s ennek eltávolítása most már egyáltalában nem is lehetséges, csak oly

módon, ha szétszedhető volna az egész olvasztókemence, ez pedig egyelőre megoldhatatlan feladat. A belső meleget jelző hőmérő higanyszálát nézem: 98 Celsius fokot mutat. Hihetetlennek tűnik, hogy a közel két hónapja hűlő tömeg még mindég ilyen magas hőmérsékletű! Pedig így van, s ez a magyarázata a kellemes melegnek.

A vasércbányák körülbelül 30-40 kilométerre vannak s a bányászott érc vastartalma 75 százalék! Megkérdezem német bajtársamat, hogy mi a véleménye mint szakembernek, erről az olvasztókemencéről. – „Maga a kemence valóban igen nagy, de a különböző berendezések hihetetlenül primitívek!" – válaszolja. A mérnök érdeklődve hallgatja s ő folytatja: – „A két csap kezeléséhez legalább 10-12 munkásra volt itt szükség! Igaz-e? – kérdi kísérőnket – Tízen foglalatoskodtak a csapok körül s a két csap kezelőire egy munkavezető ügyelt fel" – válaszolja. – „Na látod, barátocskám, – hangzik a büszke válasz – minálunk otthon nem kézi erővel végezzük az ilyet, hanem elektromos árammal dolgozunk. Ez egyszerűbb, biztonságosabb és az olvasztott vas kieresztéséhez csak összesen két munkásra van szükség!"

Ilyeneket látott Krasznov barátunk is egyes fényképeken, de hát ilyen berendezést nem tudtak elkészíteni. – „Azt mondták a mi vezetőink, hogy ez is nagyon jó!" – ezt ismét a mérnök mondja.

– Nem történt itt gyakran szerencsétlenség az öntéskor?

– De igen, a munka beszüntetése előtt néhány nappal is szénné égett egyik vasöntő, ráömlött az 1300 fokos folyékony tömeg.

Semmiféle védő- és óvóberendezést nem látni! Folytatjuk körutunkat a másik két kohó felé, közben a munkabérekre terelődik a szó. A mérnök havi fizetése 500 rubel volt. Panaszkodik, hogy ez igen kevés, mert még rendes bőrtalpú cipőt sem tudott mindezidáig magának venni. A lábán lévő gumitalpú vászoncipőt mutatja: 175 rubelt kellett fizetnie érte. A munkások bére általában 200-400 rubel között mozgott.

Ki volt a K. M. Z. művek igazgatója? Rjazonovnak hívták s az ő fizetése se volt több 2200 rubelnél. Az egyenlőség elvének e példaszerű esete fölött éppen elismerésemnek akarok kifejezést adni: ilyen hatalmas üzem első embere csupán 360 pengő körüli fizetéssel beéri! Igenám, de... A mérnökünk folytatja. Minden munkás és egyéb alkalmazott, aki tagja volt a kommunista pártnak,

az jutalomdíjakat kapott, természetesen elsősorban az igazgató és a vezető emberek. A jutalomdíjak egymásközti elosztása aránytalan és lehető legigazságtalanabb volt. Az igazgató több százezer rubelt szokott zsebre tenni s a fennmaradó pénzösszegeket azon kevesek között szokta általában kiosztani, kik bizalmát élvezték s a többi társukra árulkodtak. A jutalomdíjak rendszerét minden munkás utálta. Azok, kik nem voltak bent a pártban, azért nem voltak megelégedve, mert egyáltalában nem részesültek javadalmazásban, akik pedig ilyen jutalomdíjakat kaptak, azok egymásra irigykedtek, mert igazságtalannak tartották az önkényesen megállapított és egyáltalában nem a végzett munka minőségét vagy mennyiségét szem előtt tartó díjak összegeit.

Közben megérkeztünk a másik két kohóhoz. Ezek az előbbinél jóval kisebbek: 1300 és 930 köbméter a befogadóképességük. Csodálkozva állapítom meg, hogy mindkettő teljes épségben van. A hatalmas ajtókon betekintek, az azbeszttéglák csillogó fehérsége otthoni fürdőszobámat juttatja eszembe! Egy-kettőre kiderül épségben maradásuk oka: a nagyobbik éppen javítás alatt állott az evakuálás napjaiban s bár az alépítményben a robbantási előkészületek nyomai több helyen láthatók a „munka" végrehajtására már nem volt elegendő idő. A harmadik, a legkisebb még el se készült teljesen, s ezért maradt épségben. Mint hallom rövidesen mindkettő üzembe lesz helyezhető.

A bejáratnál, a vakolatlan téglafalon az első öntés időpontját megörökítő vastáblát lefényképezem. Tanúsága szerint az első öntés napja: 1939. március 3. A középső kohóból 1936. április 24-én öntötték az első acélt. Alig néhány éves időpontok ezek, s azt bizonyítják, hogy a Szovjetunió nehézipara még koránt sem érte el a tervezett csúcsteljesítményeket! Tovább megyünk, a kokszolók felé, óriási méretezésű acélhengerek jelzik az irányt. 8 db 10 600 köbméteres tartály sorakozik egymás mellett. Talán ez az építmény a legimpozánsabb valamennyi között. A mérnökök szerint a Don vidéki makijevkai[108] kokszolók hasonló méretezésűek. Az itt nyert acél minőségére vonatkozóan azt a felvilágosítást kapjuk, hogy –hiedelmünktől eltérően – rossz minőségű volt, s a nyert acél

[108] Oroszul: Макиевка, ukránul: Мокiïвка. Ma: Donecki terület, Ukrajna.

hengerlése igen nehéz volt és bajos. Sok munkást agyonlövetett a K. M. Z. művek vezető-politikai biztosa, mert szabotálással vádolta őket. Senkinek se volt pedig itt kedve ilyen dolgokra – mondja sóhajtva a mérnök – egy volt csak a baj: hiányzott a kellő hozzáértés!

Az egyik elektromos turbinát nézegetem, s az alján a következő felírást olvasom: „Patent No. 1,827.219. Freyn Engineery Comp. Chicago. U.S.A."[109] Tehát amerikai gyártmány. A kapcsolótáblák szétverve, de a nagy terem másik oldalában a hatalmas transzformátor ép, leszerelése nem volt befejezhető. Vajon ez hol készült? „Cereti & Tanfari. Milano. Italia" hirdeti a tenyérnyi rézlap. Minden gépet és fontosabb műszert külföldről kaptunk! – jegyzi meg kísérőnk. A hengermű néhány transzformátora Leningrádban készült, de azokkal állandóan zavarok voltak. Onnét tudom ezt, mert majdnem minden nap bajom volt azokkal.

Most majd a Bessemer-körték kerülnek sorra, jó kilométernyit kell odáig gyalogolnunk. Az előbb elállt a hóesés, most ismét rákezd. Az egyik kesztyűmet elhagyhattam valahol, sehogyan se sikerült megtalálnunk. Bosszantó dolog. Vasúti sínek keresztezik minduntalan utunkat. Az épületek mellett megrakott teherkocsik vesztegelnek. A 60 tonnás (!) teherkocsikon elszállításra előkészített gépek, transzformátorok, különböző alkatrészek és felszerelések vannak összezsúfolva. A K. M. Z. művek teljes gépi berendezését az uráli Nyizsnyij Tagilba[110] kellett volna elszállítani, azonban a német és magyar csapatok néhány nappal előbb érkeztek Krivoj Rog elé, mint ahogyan azt a vörös hadsereg vezetői kiszámították. Elszállításra értékesebb gépi berendezés alig került. Mindkét konverter a helyén van, egy-egynek a befogadóképessége 30 tonna acél. 1942 nyarára kellett volna a harmadiknak elkészülnie. Az emeleten elhelyezett tekintélyes űrméretű keverőben 1300 tonna folyékony acél készíthető elő. A lépcsők mindenütt rozogák, az embernek az az érzése, hogy bármely pillanatban

[109] Helyesen: Freyn Engineering Comp. USA. A Freyn tervezte a kuznyecki metallurgiai komplexumot is, és felügyelte annak építését 1929 és 1932 között.

[110] Oroszul: Нижний Тагил. 150 km-re északkeletre Jekatyerinburgtól. 1722-ben alapították mint bányászvárost, s napjainkban is fontos bányászati és kohászati központ. Ma: Szverdlovszki terület, Oroszországi Föderáció.

leszakad. Az irtózatos súlyú tömegeket alátámasztó vas- és acéltartók méretezése minimális. Hozzá nem értő szemnek is feltűnik ez. Német bajtársam fel van háborodva. Munkásvédő berendezésnek, hálóknak, korlátoknak sehol még csak nyoma sincs e helyen se. Rabszolgák dolgoztak itten s munkájuk állandó rettegés jegyében folyt! Nem mi, de az orosz mérnök mondja ezt csendes hangon. A hengermű épületei kívülről azt a benyomást keltik a szemlélőben, mintha leégtek volna, s csak a csupasz kormos falak állnának még. Pedig nem ez a helyzet. Az evakuálás időpontjában még csak a gépi berendezések voltak a helyükön s az ezekre építendő épületek még nem készültek el. A falak állanak, de tető és ablakok nélkül!

Már dél is elmúlt, nemsokára 13 óra, sietnünk kell, mert egy óra múlva ismét a városban kell lennem. Megtekintésünk végére az elektromos erőközpontot hagytuk. Míg odaérünk, a szőke nyurga orosz elmondja az erőközpont épségben maradásának rövid történetét. Az evakuálási munkálatok augusztus 4-én kezdődtek s a tervek szerint 12-ére készült volna el a gyártelep teljes leszerelése és kelet felé való útba indítása. Az evakuálás első napján az összes üzemeket a vörös hadsereg egy műszaki ezrede aláaknázta és előkészítette a robbanásra. Augusztus 7-én a város határában folytak a harcok s ekkor a K. M. Z.-művek egész vezetősége a visszavonuló vörös csapatokhoz csatlakozott és elmenekült. Az erőközpontban egy megbízhatónak hitt szerelőt hagytak vissza, kivel a katonai parancsnokság távbeszélő-összeköttetést tartott fenn. A szerelő azt a parancsot kapta, hogy 8-án hajnalban robbantsa fel az egész gyártelepet. A „megbízható" munkás éjfélkor elvágta a távbeszélő-vezetéket s jelentkezett a német csapatok elővédjénél. Így maradt sértetlen az egész erőközpont, mely egyébként az egész várost is árammal látja el.

Kékre festett lépcsőházban kapaszkodunk fölfelé a második emeletre. Kapcsolótáblák, kapcsolótáblák és megint kapcsolótáblák mindenütt, na meg az elmaradhatatlan piszok és mocsok. A tisztogatás most már nem sokat használ itten, mert az elhanyagoltság nyomai nem egyhamar tüntethetők el onnan, ahol éveken át semmi gondot nem fordítottak a csínyre és tisztaságra. A német katonai parancsnokság, úgy látszik, teljes mértékben megbízik bennük, mert katonát vagy őrséget sehol sem látni. Az elektromos

berendezések és műszerek egytől-egyig külföldi gyártmányok, amerikai, német és olasz cégek készítményei. Körutunkat befejeztük. Néhány cigarettával nyomatékot adva köszönetünknek. Elbúcsúzunk Peter Vaszilje Krasznovtól, s sok szerencsét kívánunk további munkájához. A kapuban német bajtársamtól is elbúcsúzom. Ő is örül, hogy alkalma volt a Szovjet nehézipar büszkeségének megtekintésére.

Görgey Vince beszámolója után következzen a magyar–német vegyesbizottság 1943. június 28-án tartott ülésének kivonata, a fontosabb döntések, közös határozatok bemutatásával, különös tekintettel a hangsúlyos magyar ipari érdekekre:

KÖZÖS FELJEGYZÉS[111]

A gazdasági vegyesbizottság és a Megszállt Keleti Területek Gazdasági Minisztériuma delegált urai a folyó hó 28-án tartott záró megbeszélés alkalmával az alábbi közös feljegyzést vették fel:

Megjegyzés: lezáró beszélgetés az 1943 júniusában Ukrajnába látogatott magyar gazdasági delegációval.

A német–magyar kormányzati bizottság 25. jegyzőkönyvének kivitelezéseként egy magyar gazdasági bizottság 1943. június 5-24. között a Megszállt Keleti Területek Birodalmi Minisztériumának felügyeletével egy tanulmányi utazáson vett részt Ukrajnában.

A magyar gazdasági delegáció azon a véleményen van, hogy a kereskedelmi kapcsolat Magyarország és a Németország által megszállt keleti területek között fejleszthető lenne, és ipari bevételt jelentene a javaslat. Ezáltal Magyarország részére egy vasnyersanyagbázis kerülne kialakításra, amellyel a más ipari cserekapcsolatokra vonatkozó magyar–német kereskedelmi forgalmat csökkentheti.

[111] Budapest Főváros Levéltára, Z 58–269 cs. 1418. t.

Gazdasági lehetőségek minden területen fellelhetőek és a helyreállítás a németek részéről folyamatos. A magyar delegációnak ezzel kapcsolatos javaslatait az alábbiakban foglaltuk pontokba:

I. Szállítás és kikötő kiépítés

A szállítási útvonalak kiépítése a fő probléma az említett gazdasági forgalomban Magyarország és a Németország által megszállt keleti területek között.

a) Vasúti szállítás. A Budapest–Lawoczne[112]–Lemberg vasúti hálózat jobb kihasználása érdekében egy megoldást kell találni a keletre történő bővítésre. A Lembergen átvezető vasúti vonal keleti irányba, Znamenka irányába túl van terhelve. Egy áruszállítás Magyarország felé most csak a román megszállt területeken, Bukovinában található, a jelenleg kiépítés alatt álló Trichati-Czernowitz[113] vonalon lehetséges.

b) Hajón történő szállítás. A dunai áruszállításra a Fekete-tengeren keresztül ezidáig 4000 tonna hajókapacitás állt rendelkezésre a „Transkarpathia" által. 4 DETER[114]-hajó áll rendelkezésre (Tisza, Kolozsvár, Kassa és Budapest). Ezek a hajók havi kétszeri fordulásnál egy 6 hónapos hajózási periódusnál 40 ezer t árut képesek elszállítani.

Ebben az évben még egyéb új lehetőségek is bevethetőkké válnak, úm. a Zagyva gőzös, továbbiakban három ún. görög vontató, melyek már hajózható állapotban vannak. Ennek a hajóparknak a kapacitása 2 500 t, így a hathónapos hajózási periódusban 15 000 t. A szállítási kapacitás további növelése érdekében a MFTR kész újabb hajózási egységeket üzembe helyezni. Meglévő lehetőségként rendelkezésre áll még két darab „Hainburg" típusú motorhajó, melyek felhasználásával havonként 450 t, havi két fordulóval évente kb. 10 000 t szállítási teljesítményt lehet elérni. Továbbiakban az építés alatt álló DETER-hajópark, melyek-

[112] Lengyelül: Ławoczne, ukránul: Лавочне, oroszul: Лавочное. Ma: Lvivi (Lembergi) terület, Ukrajna.
[113] A Trihati-Csernyivci vonalról van szó.
[114] A DETER (Duna-Tengerhajózási Rt.) által megrendelt hajók.

ből 3 egység 1943-ban, 4 egység 1944-ben és 2 egység 1945-ben várhatóan készen lesz. Ezeknek a hajóknak a terhelési képessége egyenként 1200 t, melyet havi két alkalommal lehet igénybe venni. Így az 1945-ös hajózási időszakig egy kb. évi 200 000 t szállító-kapacitással lehet kalkulálni. A magyar folyami hajózás Dnyeperen való részvétele, a dunai hajózás fontossága és egyéb műszaki okok miatt nem kerülhet szóba.

c) Kikötőépítés. A magyar szabadkikötő társaságnak[115] feltétlen érdeke van a Nyikolaj és Herszon kikötők építésében. A nagyobb érdekek a herszoni kikötő kiépítéséhez fűződnek. Mivel ezek a kikötők a jelenlegi elvárásokat teljesítik, a sjövőbeni fejlesztések még nem időszerűek. Az árukereskedelem fejlesztésénél figyelembe kell venni a raktárépületek kiépítését. A kikötőkkel történő folyamatos kapcsolattartás elvárt.

II. Ipari termelés

A magyar gazdasági delegáció az ipari beruházások ideális megoldásaként igényt tart a Nyikolajev–Krivoj Rog–Herszon háromszög koncessziós területére, mivel ez a terület az anyaországi cserekapcsolatok kiépítésére a legmegfelelőbb lenne. Ameddig ezt a célt nem lehet megvalósítani, egy magyar többséggel létrejövő német–magyar vegyesvállalat lenne a megoldás. Magyarországnak feltétlen érdeke a keleti ércbázis kitermelése, és ennek érdekében kész az érckutatásban is részt venni. A magyar delegáció további lehetőséget lát az ottani fa, üveg, kerámia és mezőgazdasági gépek kereskedelmében, illetve a malom-, a konzerv és a kémiai iparbeli részvételében. A magyar delegáció ahhoz a feltételhez kötötte az ipari beruházásokat, hogy állami garanciákat kapjon, amelyeket úgy kell kialakítani, hogy az összes veszteség, mely a háború alatt vagy annak következtében keletkezik, meg legyen térítve. A fizetésre vonatkozóan a beruházás feltöltése a német–magyar clearing-csúcson történhetne meg.

[115] M. Kir. Nemzeti Szabadkikötő és Tengerhajózási Vállalat

III. Árucsere

A gazdasági delegáció megállapította, hogy bizonyos előfeltételek teljesülése mellett a következő árukat tudná szállítani a keleti területekről Magyarországra: vasérc, gépek és szerszámok különböző sérült cégekből, melyek nem szükségesek az újraépítéshez; vetőmag és dohány. Cserébe Magyarországról a következő áruk szerepelhetnének ellenértékként: szállító- és csomagolóeszközök, kikötői daruk, futószalagok; kisnyomtávú vasutak guruló anyaga úm. kis mozdonyok, bukóvagonok; továbbá hajózási gépek és motorok, gőzgépek, hajózási segédgépek úm. szivattyúk, világító aggregátorok, horgonyfény-berendezés; vetőmagtisztító-gépek, malomberendezések. Továbbiakban leszerelt, de még működőképes gépi berendezések, csomagoló anyagok, úm. tojások, gyümölcs és zöldség szállítására alkalmas dobozok, esetleg papír- és textilzsákok; üvegáruk úm. síküveg, palackok, egyszerű üvegek, fajansz és olcsó porcelánáru, bauxit vagy agyagföld; végezetül vetőmag és különböző magasabb szintű termékek a mezőgazdaság számára.

10. fejezet

A Román Királyság szerepe a megszállt szovjet területeken (1941–1944)

Az előző fejezetekben már szó volt róla, hogy a német és a vele szövetséges országok hadigépezetének megszállása alá került szovjet területeken a katonai főhatalom általában német kézben maradt. A Hitlerhez csatlakozó államok szovjet földre parancsolt megszálló seregtestei nem rendelkeztek a diszlokációjuk körzetében polgári közigazgatási jogokkal, így a szovjet gyárak, kolhozok és intézmények javait sem tarthatták meg maguknak. Az ilyen jellegű rendelkezési jogokat a német polgári megszállási és a katonai gazdasági[1] szakszolgálatok gyakorolták, míg a műkincsek összegyűjtésére külön német szakszolgálatokat állítottak.

Más volt a helyzet a finnek által megszállt szovjet területeken, ahol a finn hadsereg mellett felvonuló német erők csak közreműködői, segéderői voltak az offenzívának.[2] Ott tehát az 1940-ben kötött szovjet–finn békeszerződés megszegésével visszahódított – korábbi szovjet[3] – területeken finn főhatalom működött. Hasonló volt a helyzet a Román Királyság hadserege által meghódított szovjet területeken is. Besszarábiát és Észak-Bukovinát – mint a Román Királyságtól 1940-ben a Szovjetunióhoz csatolt területeteket – a román hadsereg előrenyomulása után ismét Bukarest szerezte meg. Antonescu román miniszterelnök a Szovjetunió elleni hadjáratot a bolsevizmus elleni szent keresztes háborúval azonosította és a Hitler oldalán történt hadba lépést az 1940-ben elveszett területek visszaszerzésével indokolta. Ezenkívül Hitler az elfoglalt ukrajnai vidékek közül egy jelentős darabot hasított ki, átengedve azt a Román Királyságnak, így a délnyugati ukrán földek többségén a katonai főhatalom nem német, hanem román kézbe került, s ott román nemzeti közigazgatást vezettek be. Román ellenőrzés alá került alá a transznyisztriai terület[4], illetve Odessza városa és a fekete-tengeri kikötő környéke. Erről a Dnyeszter és a Dél-Bug közötti szovjet fennhatóságú ütközőzónáról rendelkezett a német–román legfelsőbb katonai vezetés által 1941. augusztus 30-án megkötött Tighinai Egyezmény, amelyben a németek mandátumot adtak Romániának, hogy birtokba vegye az időközben Transznyisztriára[5] keresztelt területet. Ilyen elnevezésű közigazgatási egység addig sosem létezett.[6]

A második világháború éveiben és azt követően is a nyilvánosság, a nemzetközi sajtó és a témával foglalkozó történészek a szovjet területeken elkövetett rablások, kegyetlenségek, tömeggyilkosságok garmadát a német megszállók tetteinek tükrében, azokat leleplezve tárgyalták. Hasonlóképpen tett a napi politika, a szépirodalom valamint a kelet-európai publicisztika is. A Német Birodalom csatlósai, a „kis agresszorok" háborús bűnei több okból sem kerültek az érdeklődés középpontjába. Egyszerűen feledésbe merültek, vagy a németekkel való összevetésben relativizálva, valós történelmi súlyokhoz képest lekicsinyítve szerepeltek a hitleri megszállással foglalkozó ismeretterjesztésben. Ennek egyik magyarázata abban keresendő, hogy a háborús bűnök ügye a békeszerződések megkötése és a háborús bűnösök nagy perei után lefutott témává vált, a közvélemény az újjáépítés és a hidegháborús viszonyok közepette kialakuló helyi állapotokkal foglalkozott. Másrészt a „kis agresszorok" a háború után, a vasfüggönyön innen rekedtek, azaz a szovjet érdekszférába kerültek, és a Szovjet-

[1] Wirtschaft (a vonatkozó rövidítések „Wi"-vel kezdődtek)

[2] Azon kevés frontok (frontszakaszok) egyike, ahol a németeknek csak a másodhegedűs szerepe jutott.

[3] A téli háborút megelőzően finn fennhatóságú területről van szó.

[4] Románul: Guvernământul Transnistriei. Területe jóval nagyobb volt a Szovjetunió felbomlásának időszakában létrejött, de facto önálló Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaságnál.

[5] A magyar szakirodalomban két elnevezés – Transznisztria és Transznyisztria – is előfordul. Jelen fejezetben következetesen az utóbbi formát használjuk.

[6] Дюков, А. Р.: Забытый агрессор. Румынская оккупация Молдавии и Транснистрии. Москва, 2010. pp. 9–19.

unió ezen államokkal 1948-ban Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segélynyújtási szerződéseket kötött, lényegében ezzel téve pontot a „kis agresszorok" háborús bűntetteinek felhánytorgatására. Az amerikai katonai hatóságok az általuk elítélt német–osztrák háborús bűnösök javát 1951-ben szabadlábra helyezték, s ugyanezt tette Hruscsov is 1954-ben, amikor a nyugatnémet kancellár – Konrad Adenauer – kérésére a Szovjetunióból hazaengedték, repatriálták a háborús bűnökért elítélt német (hadi)foglyokat, ahogy a magyarokat, a románokat és más nemzetiségű külföldi állampolgárokat is. Tíz évvel az európai győzelmet követően a háborús bűnösök felkutatása abbamaradt, illetve már csak szórványosan – egyes, jól megfogható, lokális perek formájában – fordult elő.

Az örök érvényűnek tartott állapot a Szovjetunió felbomlása és az antikommunista erők diadalának árnyékában szinte alapjaiban változott meg. A kommunizmus felett aratott győzelem tudatában a „kis agresszorok" sértett körei önigazolással, háborús bűneik beismerése helyett az antifasiszta koalíció, de különösképpen a Vörös Hadsereg elleni lejarató propagandával vettek és vesznek ma is elégtételt a második világháborús vereségükért. Az elburjánzott történelemhamisítás és önigazolás mérgező jelenléte időszerűvé tette a „kis és elfelejtett agresszorok" valós szerepének intenzívebb feltárását mind a jelen, mind az utókor számára. Ezért kell foglalkozni a maga teljességében a Román Királyság második világháborús szerepével is, ideértve a szovjet területeken gyakorolt kegyetlen román megszállási rezsim részletes ismertetését.

A Román Királyság hadereje a német katonai vezérkarral előre egyeztetett módon és időben indította meg hadjáratát a Szovjetunió ellen. Az első, Antonescu miniszterelnök által kendőzetlenül kinyilatkoztatott román hadicélok között kiemelt helyen szerepelt Besszarábia és Bukovina visszaszerzése. A Barbarossa hadművelet kezdeti sikerén felbuzdulva Hitler arra kérte Antonescut, hogy a román csapatok folytassák az előrenyomulást és terjesszék ki megszállási övezetüket a Dnyeszter folyótól keletre eső szovjet területekre is, melyek különös jelentőséggel bíró stratégia célpontja Odessza város volt, annak haditengerészeti illetve kereskedelmi kikötőjével együtt. A virágzó, soknemzetiségű, tengerparti polisz „háta mögött" már a Hitler által olyannyira áhított Krím-félsziget és a kaukázusi kőolaj következett. Antonescu minden befolyását latba vetve szorgalmazta a Krím-félsziget mielőbbi elfoglalását, mivel az ottani repülőterekről felszállva a szovjet légierő – elvileg – képes volt arra, hogy sorozatos csapásokat mérjen a román kőolajmezőkre. A kőolaj volt Románia aranya, de a vörös légierő bombázásai 1942 elején inkább elméleti lehetőségek semmint félelmetes realitások voltak.

A németek vezette agresszorok első ízben 1941. július 22-én bombázták Odesszát, s a hadtörténészek 1941. augusztus 2-tól számítják a szárazföld felől félkörívben bekerített kikötőváros védelmi harcait. A központtól 25 kilométeres félkörben – a Fekete-tenger partjától a Fekete-tenger partjáig – építették ki a 4. román hadsereg által bekerített térség külső védelmi állásait. A tartalék védvonalat 15 kilométer távolságban, a harmadik védelmi ívet a város szélén, míg a negyediket, mely láncban elhelyezett védőállásokból állt, már magában a városban, három különböző szektorban építették ki. A szovjet hadvezetés a Fekete-tenger felöl úszó eszközökkel erősítésként 36 menetszázadot hajózott be a fenyegetett városba, és szeptember 23-án beszállítottak egy katyusákkal felszerelt tüzérosztályt is a város védelmének megerősítésére.

A Vörös Hadsereg Legfelsőbb Parancsnoksága a csapatok katasztrofális vereségei miatt 1941. szeptember 29-én megparancsolta a város kiürítését. Odessza városon kívül fekvő vízellátási bázisa a fővezetékkel együtt az ellenség kezébe került. A vízellátás biztosítására sürgősen fúrtak 58 artézi kutat a város területén, de a helyzet ezzel nem oldódott meg. A kiürítést a jóváhagyott terv szerint október 1. és 16. közötti napokban hajtották végre, vízi úton a Krím-félszigetre szállítva a csapdába esett helyieket. A teljes fekete-tengeri flotta épen maradt eszközeit erre a frontszakaszra és Odessza kiürítésére koncentrálták. A szovjet hadihajók egy része és a védelmi gyűrűbe tartozó parti tüzérség támogatta a védvonalban küzdő Vörös Hadsereg egységeit.

A kiürítési akció keretében az utolsó Szevasztopolba tartó hajókaraván 30 mérföld hosszan nyúlt el a tengeren. Az operatív csoport és az Odesszát védő parancsnokság az utolsó konvojjal, 1941. október 16-án 3 órakor távozott. Az aknatelepítő hadihajók elaknásították a tengeren kijelölt pontokat, a műszakiak részlegesen felrobbantották a kikötőt és a város más objektumait, a konvoj kihajózását biztosító parti utóvédek harcosai felszívódtak

a városban, a partizánokhoz csatlakoztak vagy elrejtőztek a katakombákban. Az ellenséges román csapatok még hat órán át nem voltak biztosak a város védőinek távozásában és tétlenül vártak, ahelyett, hogy senki által nem zavartatva bevonultak volna. Bár tartottak a hátrahagyott szovjet egységektől, a főleg civileket szállító konvoj menekülését légierejükkel zavarták. Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az Odesszát is elérő déli frontszakaszon a német–román csapatok nagy fölényben voltak szárazföldi és légierejüket tekintve, miközben a tengeren a szovjet hadiflotta volt a döntő tényező. Mindazonáltal a szovjet bombázók csapásokat mértek Konstanca kikötőjének raktáraira és a Ploieşti környéki olajmezőkre. Számítások szerint a román kőolajkészlet 17%-át tudták megsemmisíteni, ami a merész akció céljával ellentétben, nem okozott érzékeny veszteséget az előrenyomuló Tengely haderejének.

Az evakuációs szakaszban a szovjet katonai parancsnokság Odesszából 86 ezer vöröskatonát és matrózt, 15 ezer civil lakost, 462 löveget, 3625 lovat és sok más hadieszközt is kimenekített, annak ellenére, hogy az ellenség végig légitámadásokkal zavarta a kiürítést. A város fenyegetettségének kezdetétől számítva kimenekített katonák száma elérte a 120 731 főt, a hátországba evakuált civilek száma pedig – ugyancsak az ostrom kezdetétől számítva –, 300 760 főt tett ki, a haditengerészet statisztikája szerint.[7]

A 4. román királyi hadsereg kemény harcok árán – német támogatással – 1941. október 16-án este 73 napos ostrom után vonult be Odesszába. A városért vívott közvetlen harcokban a románok 20 116 főt vesztettek, 74 487 fő megsebesült, miközben 11 958 fő eltűnt. A Vörös Hadsereg vesztesége is igen nagy volt: halottakban és eltűntekben 16 578 fő, sebesültekben pedig 24 690 fő.[8]

A megszállás alá került Odessza és környéke (Transznyisztria néven) jogi státuszáról Hitler és Antonescu már jóval a város elfoglalása előtt megegyezett. Ennek megfelelően a román diktátor már 1941. augusztus 19-én dekrétumot adott ki, amely előírta, hogy Transznyisztriában román közigazgatást kell bevezetni. Ez

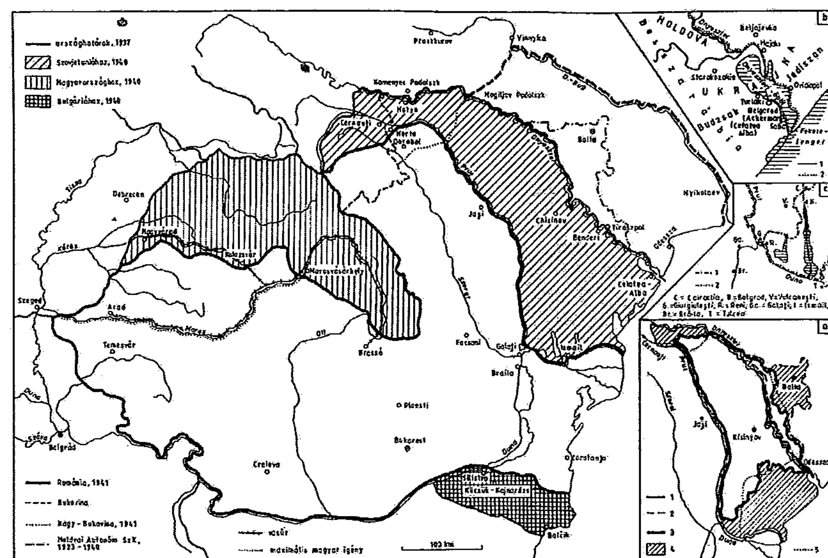
[7] Боевая Летопись Военно-Морского Флота 1941–1942. Военное Издательство, 1983. pp. 224–238.

[8] Забытый агрессор, p. 33.

a gyakorlatban azt jelentette, hogy Transznyisztriában a Román Királyság jogrendjét vezették be, az iskolákban a román nyelvet államnyelvként oktatták, a közigazgatásban a román nyelvet használták, Odesszát és környékét pedig de facto Románia részeként kezelték, de Bukarest nem annektálta a területet. Transznyisztria pénze a román és a német felsőbb katonai hatóságok által kötött egyezmény szerint az elfoglalt szovjet területeken bevezetett „megszállási" német márka lett. A vasutak feletti irányítás német kézbe került, de a tengeri kikötőkben közös német–román irányítás fogadta a hajókat. A németek a Transznyisztria polgári közigazgatása élén álló főkormányzó mellett fenntartottak egy összekötői feladattal megbízott katonai konzultatív törzset is.[9]

Ha azt vizsgáljuk, hogy Románia hogyan uralkodott a politikai térképeken „Transznyisztria" elnevezéssel jelölt, általa meghódított ukrán területen; ha arra keressük a választ, milyen volt az ottani román (köz)igazgatás; ha a román megszállók szította terror, a kezükhöz tapadó tömeggyilkosságok, a gazdasági rablás, az emberek feletti önkény méreteit elemezzük és a mindezeket okozó Román Királyság bűnügyi és anyagi felelősségét próbáljuk felbecsülni, a helyzet leírásának valóságtartama szempontjából teljesen közömbös, hogy a román megszállást annektálással stabilizálták, avagy csak egy jogilag ideiglenes román uralom épült ki a Dnyeszteren túli területen. Egyébként a román vezetés azért sem szorgalmazta Transznyisztria jogi annektálását a Román Királysághoz, mert attól tartott, hogy Hitler ezzel a lépéssel esetleg kiegyenlítettnek tekintené Romániát Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolásával ért területi veszteséget. A román diplomáciának, növelve a jövőbeni alkudozások esélyeit, a keleti határ végleges megállapítása nem állt érdekében. Erdély 1940-ben elvesztett északi részének a háború utáni visszaszerzésére összpontosították figyelmüket, s e fő szempontot figyelembe véve Románia keleti államhatárainak ideiglenes voltát vélték előnyösebbnek.

[9] Uo. p. 39.

A Román Királyság területi változásai (1940–1941)

10.1. A román megszálló uralom tartalmi összefoglalása

Odessza és környéke román–német megszállás alóli felszabadítását követően a szovjet rendészeti hatóságok – miként minden más német uralom alól felszabadított szovjet területeken – Transznyisztriában is elvégezték a hódító megszállók kegyetlenségeinek, áldozatainak és az okozott károknak a feltárását, azokat jegyzőkönyvezték és összesítették. Ezen anyagok egy részét a nürnbergi Nemzetközi Hadbírósághoz benyújtott vádiratok mellé csatolták. Az első, Odesszáról szóló feltáró szovjet dokumentum Magyarországon még nem ismert, ezért teljes terjedelmében idézem az 1944-ben közreadott 16 oldalas hivatalos közleményt:

A KÜLÖNLEGES ÁLLAMI BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE[10]

A NÉMET–ROMÁN HÓDÍTÓK ÁLTAL ODESSZA VÁROSBAN ÉS ODESSZA MEGYE JÁRÁSAIBAN ELKÖVETETT KEGYETLENKEDÉSEKRŐL

Cserében a román kormány által Németországnak nyújtott hadianyagért, kőolajért, kenyérgabonáért, vágóállatokért és hasonlókért a hitleri kormány kitüntetés gyanánt megengedte az Antonescu vezette román kormánynak, hogy a Déli-Bug és a Dnyeszter folyók közötti elterülő megszállt – de ma már a Vörös Hadsereg által felszabadított – szovjet területen elrabolja és kiirtsa a lakosságot. Megengedte továbbá, hogy kiépítse saját „kormányzását" ezen a területen. Antonescu ezt a területet ősi román földdé minősítette és deklarálta, hogy az „Transznyisztria" néven a Román Királyság része. „Transznyisztria" központjául a románok Odesszát tették meg, amelyet a német–román hódítók 1941 október havában szállták meg.

Az ún. Transznyisztriában a románok, teljes egyetértésben német gazdáikkal, véres önkényt és hallatlan nemzeti elnyomást vezettek be az ukránok, az oroszok és a moldovánok felett. A régi orosz és ukrán kultúrájú Odessza városát „románosítani" akarták. A román hódítók ezzel együtt hozzáláttak a féktelen rabláshoz és a korrupció elterjesztéséhez, lerombolták Odessza egy sor középületét és építészeti műtárgyát.

A Speciális Bizottság a következő összetételben vizsgálta ki a német–román hódítók bűncselekményeit: A. G. Kolibanov és I. A. Szosznovszkij a Szovjetunó Legfelsőbb Tanácsának tagjai, V. F. Mihajlicsenko az Ukrajnai Szövetséges Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának tagja, G. I. Markelov és V. Braga plébános a Különleges Állami Bizottság megbízottainak – D. I. Kudrjavcev, valamint a speciálisan e feladatra kiküldött Trajnin akadémikus –

[10] Сообщение Чрезвычайной Государственной Комиссии. Госполитиздат. Москва, 1944. pp. 1–16. Ezt a közleményt a Különleges Bizottság 1944. június 17-én adta nyomdába. Megjelent brosúra formában, 30 ezer példányban, bolti ára 20 kopek volt. A dokumentumot kutatásai során Odessza Városi Könyvtárában feltárta és oroszból magyarra fordította: Dr. Bálint József.

részvételével kivizsgálták a német–román hódítók által elkövetett bűncselekményeket, és feltárták a lakosság ellen elkövetett cáfolhatatlan bűntettek, a véres terror részleteit, valamint a barbár rombolásokat, s megállapították az állami- és a társadalmi szervek, továbbá a vállalatok és intézmények, valamint az egyes lakosok elleni szégyentelen rablás tényeit.

A ROMÁN „KORMÁNYZÁS" ÉS A „JUSZTICIA"

Transznyisztria „igazgatásának" feje Alexianu[11] román kormányzó volt. A kormányzóságot 13 megyére osztották, amelyek élére román prefektusokat állítottak. A közigazgatási apparátus személyi állományát Romániából áthelyezett speciális jogkörrel rendelkező hivatalnokok alkották, akiknek ez az apparátus a rablás, a spekuláció és a könnyű élősködés eszközévé vált.

Odessza várost a következők „igazgatták": az Odessza városi prefektúra élén Conovici prefektus, a titkosszolgálat biztosa Niculescu, főpolgármester Pîntea[12], az ő helyettesei Vidrascu, Librescu, Siniclíu[13], Chiorescu[14], egyidejűleg valamennyien egy sor spekulációs vállalat tőkerészesei.

Gabriel Sandu Odessza város igazgatási komisszárja „rendőrprefektus" a Bizottság előtti kihallgatása során ezt vallotta: „A Szovjetunió e területének elfoglalását és Romániához csatolását követően, elnevezvén ezt a területet Transznyisztriának, kiraboltuk a vidéket és románosítást hajtottunk végre."

Gabriel Sandu a vallomásaiban a román igazgatást úgy írta le, mint tolvajokat, korrupt személyeket és rablókat. „Az első kategória – állítja vallomásaiban Gabriel Sandu – a rendőrség, a titkosszolgálat és a hadbíróság. E szervek hivatalnokai otthon Romániában kitanulták a bűnözési praktikákat és eszmeiség nélküli hivatalviselők voltak. Azokat szolgálták ki, akik kifizették őket, és természetesen széles körűen beszedték a vesztegetési pénzeket. A második kategóriába, a kormányzóság hivatalnokai és egyebek tartoztak. Ezek a kufárok itt hatalmas vagyont harácsoltak össze. A főpolgármester egyik helyettese például, egy Chiorescu nevű személy Romániában nincstelen ember volt, Odesszában viszont dúsgazdag lett és Bukarestben több millió lejért szállodát vásárolt. Vidrascu helyettes jegyző Odesszában a Derebaszov utcában „Bukarest" nevű szállodát üzemeltetett és még egy további lebujt is. Dumitru Tudose a háború előtt Romániában Tecuci városban lakott és egy árusbódéval rendelkezett a repülőtéren, míg Odesszában nagykereskedővé lépett elő és a „Passzase" hotelt birtokolta, valamint a „Viktória" mozit, a „Kárpát" éttermet, s ezeken kívül még nyomdát, ásványvíz-palackozót, egy sor kisebb standot és bizományi boltot tulajdonolt.

A vesztegetés a közigazgatás szerves részévé vált, a román hivatalnokok viselkedési normájává. A kormányzóság és jegyzőség valamennyi posztján kizárólag román közalkalmazottak ültek. Az igazgatási ügyeket román nyelven intézték.

Odesszában az alapvető igazságszolgáltatási intézmény a román tábori katonai bíróság volt. Nyomozásokat főként a titkosszolgálat végzett. A vallatás elfogadott módszerei a kínzás és a zsarolás voltak.

Pavel Krapivnij filmrendező, aki ellen a titkosrendőrségen erőszakot, kínzást alkalmaztak, elmondta, hogy kínzásainak eszközéül villamos áramot is felhasználtak, valamint az ismert kikötést és még más fogásokat alkalmaztak. „A román katonák speciális székhez kötöztek, és a szék karján keresztül kapcsolták be a villanyáramot (...). A nyomozó egy asztalon elhelyezett kapcsolón váltogatta az áram feszültségét és ha a vallatott nem azt válaszolta, amit hallani akart, akkor a kapcsolókar forgatásával addig növelte az áramerősséget, amíg a kínzott személy nem rángatódzott és nem dülledt ki a szeme." Máskor: „A gyanúsítottat hátul összekötözött karral a mennyezeti kampóra akasztották (...), és elkezdték forgatni saját tengelye körül. Kb. 200 fordulat után a kötélen lógó embert fordított irányba pörgették meg. Eközben a hóhérok

[11] Gheorghe Alexianu (1847–1946), 1941 és 1944 között Transznyisztria kormányzója. 1946-ban a bukaresti népbíróság háborús bűncselekmények vádjával halálra ítélte. Kivégzését 1946. június elsején hajtották végre.

[12] Gherman V. Pîntea (1894–1968), az orosz forrásokban: Герман Пынтя. Besszarábiai születésű, kalandos életű román katona és politikus, a román megszállás idején Odessza civil elöljárója.

[13] Elefterie Siniclíu (1895–?), besszarábiai származású román politikus.

[14] Vladimir Chiorescu (1887–?), besszarábiai származású román politikus.

kélt oldalról gumibottal ütlegelték. A vallatott ember mindettől eszméletét vesztette."

A letartóztatások, az ütlegelések, a változatos kínzások legfőképpen pénzösszegek kicsikarására szolgáltak. Djakonov odesszai ügyvéd vallotta: „Vesztegetési pénzt szedtek a rendőrségen, a titkosszolgálatnál, az ügyészségen és a bíróságon. Például az 1942-es év nyarán a Puskin utcában székelő titkosrendőrség letartóztatott és eljárást indított ellenem zsidó személy rejtegetése címén, és az ügyemet vizsgáló Ionescu felügyelő megvesztegetés árán könnyített a velem szemben felhozott vádon. Ezután az ügy átkerült a katonai bíróságra és ott Atanasiu nyomozó ügyész vitte a vizsgálatot, aki újból letartóztatott és vesztegetési pénzt csikart ki a családomtól az ügy jóindulatú intézése fejében (...)."

Angelica Nutis tanú a Bizottság előtt tanúsította a következőt: „Az érdekemben közbenjáró család vesztegetési pénzt és különböző értéktárgyakat adott a hatóság hivatalnokainak, melyek összege kb. 3 ezer márkát[15] tett ki. A vesztegetési pénzt Sîrbu román ügyvéden keresztül adták át. A vesztegetési pénzből részesült Atanasiu ügyész, és a város 7. kerületének főnöke, Avramescu."

A vesztegetésekkel nagy ismertséget szereztek maguknak Odessza városának titkosszolgálati főnökei: Rozvan, Stovrat és Negrau felügyelők, a katonai főügyész Soltan K. Radulescu, Gavrilovici és Ion Ionescu, ügyészek, valamint Niculescu 1. kerületi rendőrfőnök.

A NÉMET–ROMÁN HÓHÉROK KIÍRTOTTAK ODESSZA MEGYÉBEN 200 EZER SZOVJET ÁLLAMPOLGÁRT

Odessza megszállását követően a német–román megszállók hozzáláttak a szovjet emberek tömeges kiirtásához, amit rendszeresen és állati kegyetlenséggel hajtottak végre. 1941. október 19-én a puskaport és töltényeket őrző volt raktárépületben elégettek több mint 25 ezer békés civil szovjet állampolgárt és azok gyermekeit.

[15] Azaz birodalmi márkát.

„1941. október 19-én a Lützdorfi úton lévő puskaporraktár épületeiben, a házam mellett – vallja M. N. Bobkova odesszai lakos – a románok ezrével terelték az elfogott békés lakosokat – férfiakat, nőket, gyermekeket. Amikor ezekkel a szovjet emberekkel megtelt 9 üres raktárépület, akkor üzemanyaggal teli hordókat gurítottak a raktárhoz (...). Én személyesen láttam, amikor a románok a hordókból kiszívott üzemanyagot slag segítségével azokra a raktárépületre locsolták, amelyekbe a város lakóit előzőleg beterelték. Miután a raktárépületet üzemanyaggal lelocsolták, a román katonák felgyújtották azokat. Óriási jajveszékelés támadt (...). A lángok mardosta asszonyok és gyermekek segítségért sikoltoztak: mentsetek meg, ne öljetek meg, ne égessetek el! A románok által felgyújtott raktárépületek napokig égtek. Amikor kialudt a tűz, a románok a helyszínre tereltek városi embereket, akik nagy gödröket ástak, 100 méter hosszúságban, 5-6 méter szélesen és kb. 3 méteres mélységgel. Ezután megjelentek a román katonák és az égett tetemeket a gödrökbe húzták, majd a gödröket beföldelték."

Élő szovjet emberek e puskaporraktárakban történt tömeges elégetéséről számosan tanúskodtak: L. M. Polagyienko, P. P. Nevizsenko, P. I. Szklifaszovszkij, A. I. Krucskova, N. A. Musek, A. P. Sztrelnyikova és mások.

A német–román hódítók különleges könyörtelenséggel hajtották végre kegyetlenkedéseiket a szovjet emberek ellen Bogdanovkában[16] a Domanovkai[17] járásban és más helyeken. Kiirtottak vétlen férfiakat, nőket és gyermekeket, de előtte embertelen kínzásoknak és gyötrelemnek vetették alá őket. A békés lakosokat általában koncentrációs táborokban gyilkolták le. Az egyik ilyenben, a Domanovkai járásbeli Bogdanovka nevű állami gazdaság lágerében a német–román megszállók 1941 novemberében 55 ezer szovjet állampolgárt tereltek össze. Az őrizetbe vett szovjet embereket szabad ég alatt és disznóólakban tartották,

[16] Oroszul: Богдановка, ukránul: Богданівка. A román megszállók által épített koncentrációs tábor a transznyisztriai terület, goltai kerületében. Ma: Nyikolajevi terület, Ukrajna.

[17] Oroszul: Домановка, ukránul: Доманівка. A Domanovkai járás (ukránul: Доманівський район) központja. Ma: Nyikolajevi terület, Ukrajna.

étel és víz nélkül. Az elementáris higiéniai feltételek hiánya tömeges megbetegedést okozott. A bezárt embereket az éhínség, a hideg és a betegségek pusztították.

1941. december 21-én a román csendőrök hozzáfogtak a lágerbe zárt rabok tömeges agyonlövéséhez. A rabokat kivezették egy félig romos épület mellé az erdő szélére, ott egy szakadék szélén térdre parancsolták őket és tüzet nyitottak rájuk. A szakadék széléről az agyonlőttek, de a csupán csak sebesültek is a szakadékba zuhantak, ahol a mélyben szalmából, nádból és fából előkészített gigantikus máglya égett. A kis gyermekeket a hóhérok élve dobálták az izzó gödörbe. A tetemek elégetése néhány napig folytatódott. Bogdanovka település lakói a házaikból látták a pirkadathoz hasonló fényt a gazdaság körzetében. Pavel Ivanovics Sztonoga kolhoztag tanúsította a Bizottság előtti meghallgatáson, hogy Bogdanovka faluban „több napon át hallható volt a lövöldözés, a máglya fénye éjjel-nappal látható volt, a szél pedig emberi hús szagát fújta a falu felé."

A kivizsgálás megállapította, hogy a román hóhérok ebben a lágerben kb. 52 ezer békés szovjet állampolgárt lőttek le és 2000 főt égettek el a barakkokban. A Bogdanovka állami gazdaság területén a békés szovjet embereknek a románok által vadállati kegyetlenséggel végrehajtott kiirtásának tényét megerősíti számos tanú vallomása és az igazságügyi orvosi szakértői bizottság jelentése. E szakértő bizottság tagjai a következők voltak: G. I. Markelov az Ukrán Tudományos Akadémia tagja, F. N. Zsmajlovics orvosi igazságügyi szakértő, az Odesszai Egyetem professzora, A. N. Cellarius docens és R. D. Stern alezredes a 3. Ukrán Front egészségügyi szolgálatának vezető kórboncnoka.

A román megszálló hatóságok ugyanabban a Domanovkai járásban 1941. december 19-től 1944. február 15-ig tűzfegyverrel legyilkoltak több mint 22 ezer szovjet állampolgárt Domanovka község területén az Engelsz nevű állami gazdaságban és Marenovka, Marenburg, Novoszelovka, Nyikolajevka, Vlagyimirovka illetve Moldavka falvakban. A szovjet emberek tűzfegyverrel való kivégzését ezeken a helyeken a román járási csendőrparancsnok főhadnagy és egy Sonta nevű román főhadnagy vezette.

A Mostovi járásban a német–román hódítók 1941 augusztusától 1944 márciusáig több mint 35 ezer szovjet állampolgárt lőttek agyon. Számos civil áldozat tömegsírját tártak fel a Holavenszki és a Veszelovszki község területén.

A Bizottság a felmérések előzetes adatai alapján megállapította, hogy a német–román megszállók Odessza városában és Odessza megyében agyonlőttek, megkínoztak, és megégettek 200 ezer embert.

A kivizsgálás során feltárt és a kínzás jegyeit magukon viselő szovjet emberek tetemei között felismerték: Odessza kikötőjéből Mihail és Pjotr Jemeljanov munkásfivéreket, a 98. sz. általános iskola tanulóját Oktyabr Gredint, az állami malom munkásait Georgij és Anna Kolesznyikovot, az 5. sz. Orvosi Főiskola hallgatóját Vaszlij Dmitrijevics Gorjacsevet, Pjotr Sztyepanovics Szologup gépészmérnököt, Elena Belokony és Tajsza Fedorenko zeneiskolai tanulókat és sok-sok más személyt.

A NÉMET–ROMÁN MEGSZÁLLÓ HATALMAK KIRABOLTÁK ÉS LEROMBOLTÁK A KULTURÁLIS-NÉPMŰVELÉSI INTÉZMÉNYEKET ÉS A VÁROS GAZDASÁGÁT

Odessza ipari központ, elsőrendű tengeri kikötőváros, magas színvonalú kulturális hagyományokkal és intézményekkel, egyben kedvelt üdülőváros. A német–román hódítók megszállásáig a városban 18 felsőoktatási intézmény működött, továbbá 29 technikum, 42 tudományos kutatóintézet, 12 színház, sok könyvtár, számos klub és más kulturális-közművelődési intézmény.

A német katonai parancsnokság kifosztotta az odesszai múzeumokat, kiszállítottak a múzeumokból több száz ritkaságot, 200 festményt, 80 porcelántárgyat, 60 bronztárgyat, 40 darab régiség értékű fegyvert, 30 szőnyegritkaságot, 10 darab elefántcsont készítményt és más muzeális értéket.

A román megszállók, követve a németek példáját kirabolták és megsemmisítették a kulturális- és közművelődési intézményeket, lerombolták a város kommunális gazdaságának műtárgyait.

„Tudomásom van arról – mondja Gabriel Sandu a rendőr prefektúra igazgatási felügyelője –hogy az odesszai helyhatóság hivatalnokai, a beosztottaktól a főnökökig bezárólag rabolták Odessza városgazdasági javait, kiszállítottak Romániába mindent és ott értékesítették azokat személyes meggazdagodásuk

céljából. Romániába szállították: a földalatti elektromos fővezetékeket, a városi villamossíneket és kocsikat, a gyárak berendezéseit és szerszámgépeit, az értékes bútorokat, zongorákat, régészeti és művészeti kincseket (...).

Ezzel a rablással a következő személyek foglalkoztak: Odessza város elöljárója Pîntea és helyettesei Chiorescu, Vidrascu, Sinicliu és mások (...). A rabláson, vesztegetésen kívül ezek a személyek egyidejűleg ellátták hivatali-igazgatási tevékenységüket mint a román állam szerveinek képviselői."

A kulturális-ismeretterjesztő és a tudományos intézmények kifosztására a román megszálló hatóságok Vasiliu[18] tábornok vezetése alatt különféle szakosodott ún. hadizsákmány-bizottságokat hoztak létre. A Mihul román professzor vezette szakosított hadizsákmány-bizottság Romániába szállíttatta az Odesszai Egyetem fizikai-matematikai fakultásának értékes berendezéseit, valamennyi laboratóriumát, a geográfia fakultás berendezéseit, a Geológiai és Paleontológiai Múzeum kiállítási tárgyait. Az egyetemi értékek elrablása Rantea, Codarcea és Georgescu román professzorok és a Bukaresti Egyetem Pop nevű asszisztensének részvételével történt.

A román egyetem főtitkára Moisev, Odessza Orvosi Egyeteméről kiszállította az értékes berendezéseket és a kézi orvosi eszközöket. Az Ipari Főiskolából a hadizsákmány-bizottság Romániába szállította a fizikai labor értékes berendezéseit, 18 szerszámgépet a forgácsoló laborból és egy sor más értékes eszközt. A Vízi Szállítási Műszaki Főiskolából a románok Konstancába vitték a tudományos segédeszközöket, a fémek vizsgálatára és kutatására szolgáló röntgen labort.

A Román Nemzeti Színház Maican Aurel nevű igazgatója Romániába szállította az Ukrán Színház teljes színi kelléktárát. A városi elöljáróság kulturális osztályának vezetője Cleopatra Consolarino, az egyik hadizsákmány-bizottság vezetőjeként elrabolta és Romániába szállította az Ivanov Orosz Drámai Színház jelmezeit, s valamennyi rekvizitumát.

[18] Constantin Z. Vasiliu (1882–1946), román csendőrtábornok. 1940–1944 között a román csendőrség főparancsnoka. A bukaresti Népbíróság háborús bűnök vádjával halálra ítélte, s 1946-ban kivégezték.

A művészeti igazgatóság román képviselője Ciculescu rendelkezése alapján Odesszából Romániába szállítottak több mint 2000 darab zongorát és pianínót. Az Odesszai Állami Konzervatóriumból Romániába szállították az összes hangszert, a partitúrákat, a bútorok javát, szőnyegeket, a hangrögzítő labort, ahogy minden más modern akusztikai berendezést is.

A román megszállók elszállították az Odesszai Opera és Balett Színház teljes kelléktárát, 109 opera és 16 balett előadás partitúráját, az antik tárgyakat, a zeneművészet, a festészet könyvtárát. A színház épületét a visszavonuló német–román hódítók aláaknázták és előkészítették felrobbantását. Csak a Vörös Hadsereg gyors előretörése hiúsította meg ezt a barbár akciót.

A szovjet Speciális Bizottság kivizsgálása feltárta, hogy az ukrán múzeumokból a különböző román hivatalnokok ukrán–orosz és nyugat-európai művészeti ritkaságokat raboltak el: orosz és nyugati művészek alkotásait (Repin, Ivanov[19], Kuindzsi[20], Makovszkij[21], Nyesztyerov[22] és mások), régiségszámba menő bútor garnitúrákat, régi porcelánokat, szobrokat, szőnyegeket. Részleteiben, Liviu Rusu kormányzóság művészeti osztályvezetője utasítására Antonescu nyaralójába szállítottak styl bútorokat, porcelán díszeket, szobrokat, rokokó stílusú zongorát, olyan ismert festőművészek alkotásait, mint Kuindzsi, Szavraszov[23] és mások. Ezt csatolt jegyzőkönyvek bizonyítják.

A román megszállók kirabolták az Odesszai Állami Lenin Könyvtárat, Romániába szállítottak értékes történelemkönyveket, nyelvtudományi és szépirodalmi műveket.

[19] Alekszandr Andrejevics Ivanov (oroszl: Александр Андреевич Иванов, 1806–1858) orosz neoklasszicista festő vagy Szergej Vasziljevics Ivanov (oroszul: Сергей Васильевич Иванов, 1864–1910) történelmi és tájképfestő.

[20] Arhip Ivanovics Kuindzsi (oroszul: Архип Иванович Куинджи, 1841–1910), orosz tájképfestő.

[21] Konsztantyin Jegorovics Makovszkij (oroszul: Константин Егорович Маковский, 1839–1915), elsősorban történeti témájú képeket festett.

[22] Mihail Vasziljevics Nyesztyerov (oroszul: Михаил Васильевич Нестеров, 1862–1942), kiemelkedő orosz szimbolista festő. Művei gyakran vallásos témájúak.

[23] Alekszej Kondratyjevics Szavszarov (oroszul: Алексей Кондратьевич Саврасов, 1830–1897), orosz tájképfestő.

A román megszállók ugyancsak kirabolták a tudományos intézményeket, a városgazdaság intézményeit és vállalatait. Kiszállították Odesszából Bukarestbe, Konstancába és Iaşiba 108 városi villamos motorkocsit, 25 kilométer városi villamossínt, 10 darab trolibuszt, megsemmisítették a városi és a nemzetközi telefonközpontokat, a központi távíróhivatalt, a rádióadót, 122 elemi és középiskolát, 6 zeneiskolát, az 1200 férőhelyes operettszínházat, az 1000 férőhelyes Bolsefontáni nyári színházat, a népművészet Megyei Alkotó Házát. Felégették az Építőmérnöki- és Városgazdasági Főiskola épületegyüttesét, felrobbantották a hallgatók diákszállóját, üzemképtelenné tették a csatornázási és vízellátási hálózatot.

Ugyanerre a sorsra juttatták Odessza tudományos intézményi hálózatát: a Hírközlési Műszaki Főiskolát, a Hidrotechnikai és Öntözési Mérnökképző Főiskolát, a Hűtőházi Mérnökképző Főiskolát, a Gépészeti és a Gépkocsi Technikumokat, a Felső Tengerészeti Kadétiskolát és más intézményeket.

A német–román fasiszták előre elkészített terv szerint lerombolták Odessza városgazdaságának jelentős részét. Felrobbantottak és felégettek 2800 építőművészeti és történelmi értéket képviselő épületet: a Vörös Hadsereg klubját, Odessza főpostáját, a Kommunális Bankot, a Puskin Házat, az 1827-ből való Szabani kaszárnyákat és a XIX. század számos más kulturális-anyagi értékét.

A HITLERISTÁK MEGSEMMISÍTETÉK ODESSZA ÜDÜLŐIT ÉS EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZMÉNYEIT

A német–román hódítók Odesszában lerombolták: az első járványkórházat, a második körzeti kórházat, a szomatikus és pszichiátriai kórházat, két gyermekkórházat, a gyermek szakrendelőt, 7 védőnő kirendeltséget, 55 bölcsödét, 2 szülőházat, diagnosztikai szűrőállomásokat, 6 szakrendelőt és tudományos intézeteket (pl.: tuberkulózis, rehabilitáció stb.). Leromboltak Odessza megyében összesen 29 szanatóriumot. A román megszállók nagy mennyiségű gyógyászati berendezést, gyógyszert, orvosi műszereket szállítottak ki Romániába.

A NÉMET–ROMÁN HÓDÍTÓK MEGSEMMISÍTETTÉK ÉS KIRABOLTÁK AZ IPARI VÁLLALATOKAT ÉS A MEZŐGAZDASÁGOT

A románok uralkodásuk alatt Odessza népgazdaságában hatalmas károkat okoztak. Teljesen megsemmisítették, felrobbantották, felperzselték a gyárakat, az ipari szövetkezeti üzemeket és a rokkantak szakosított termelő szövetkezetét. A technológiai berendezéseket, az energetikai aggregátokat, a műszereket-szerszámokat és az elérhető alapanyagokat is kiszállították Romániába. A megsemmisített gyárak közé tartoznak: a Marti nevét viselő hajóépítő- és hajójavító üzem valamennyi berendezésével együtt, a Januári Felkelés nevű gyár, a Második Állami Bőrgyár, a dohánygyár és sok más üzem.

A Marti gyár lerombolását Romeo Kupfer román mérnök és ugyancsak mérnök helyettese, Olaru hajtotta végre.

A XVI. Pártkongresszus nevű szerszámgépgyár az Októberi Forradalom nevű mezőgazdasági gépgyár, a Dzerzsinszkij Acélhengermű, a Kinap Kendergyár, a posztógyár, a Vörös Profinter Gyár, a Krupszkaja nevű kötöttárugyár, a tejüzem, a kávéüzem, a kenyérgyár, valamennyi malom, az édességgyár, a cukorgyár, és más üzemek váltak a román pusztítás áldozatává.

1944. április 7-8. között a német–román hódítók lerombolták Odessza teljesen gépesített, modern kereskedelmi kikötőjét. Felrobbantották a Voroncov[24] parti világítótornyot, a hűtőházat, a gabonatárolót, az úszó darukat, lerombolták a mólókat és megsemmisíttetek 56 raktárteret. Üzemképtelenné tették a kikötő elektromos berendezéseit, felégették a lakóházakat és a szolgálati épületeket. A németek még 1944 március közepén véglegesen felszámolták a román „kormányzást" Odesszában és létrehozták saját rendjüket, befejezvén Odessza iparának megsemmisítését. 1944. április 9-én, a Vörös Hadsereg bevonulásának előestéjén, a német parancsnokság parancsára lerombolták az utolsó nagy ipari objektumot, a Lenin nevét viselő konzervgyárat.

[24] A Voroncov palota (Воронцовский дворец) után elnevezett partszakaszról van szó.

Csak a Vörös Hadsereg előretörése mentette meg Odessza számos negyedének lakosságát a pusztulástól, miképpen a lakásaikat is a megsemmisítéstől.

A 203. német hadosztály 420-as zászlóaljának tizedese Emil Albrecht vallotta: „Április 8-án reggel Müller főhadnagytól megkaptuk azon térképvázlatokat, amelyeken feltüntették azokat a városnegyedeket, amelyeket én és társaim kötelesek voltunk felrobbantani. 1944. április 7-én ki kellett derítenem, hogy a főutcában hány család lakik. Bemenvén az egyik udvarba, megtudtam, hogy ott 40 lakás van. Vissza kellett térnem és jelenteni Müller főhadnagynak, aki 8-án reggel utasítást adott arra, hogy 8-ról 9-re virradó éjjel a térképen jelöltek szerint robbantsuk fel a kijelölt a lakásokat az ott élő lakókkal együtt."

A német–román hódítók elkoboztak a megyei kolhozoktól és a kolhoztagoktól, és Romániába szállítottak 1 042 013 mázsa gabonát, 45 227 lovat, 87 646 szarvasmarhát, 31 821 sertést, 64 778 darab juhot, 1741 traktort, 4860 mezőgazdasági gépet, 1134 kombájnt és lokomobilt. Lerombolták 3195 falusi lakóépületet és kolhozgazdasági építményt.

*

Hiteles adatok, tanúvallomások, meghallgatási jegyzőkönyvek, igazságügyi orvosszakértői vélemények, és a Speciális Bizottság más bizonyítékai alapján, valamint a Trajnyin akadémikus a Különleges Állami Bizottság tagja által ellenőrzött tények és személyes kivizsgálások alapján a Különleges Állami Bizottság megállapította, hogy a békés lakosság tömeges elpusztítása, kirablása, az ipari üzemek, tudományos intézmények, iskolák, kórházak, üdülők lerombolása, a német legfelsőbb katonai parancsnokság, továbbá a német és a román kormány utasítására történt.

A NÉMET–ROMÁN RABLÓK ÉS HÓHÉROK FELELŐSSÉGE

A Különleges Állami Bizottság megállapította, hogy a fentiekben kimutatott bűncselekményekért a közvetlen bűnösség az alábbi

német tábornokokat és tiszteket terheli: de Angelis[25] vezérezredes a 44. hadtest parancsnoka, von Schleinitz[26] altábornagy a 9. gyalogos hadosztály parancsnoka, Kolb[27] alezredes a 36. gyalogos hadosztály parancsnoka, von Schönfeld [28] ezredes az 58. ezred parancsnoka, Herrlein[29] vezérőrnagy a 116. gyalogos hadosztály parancsnoka, Baltazar (?)[30] ezredes a 9. tüzérezred parancsnoka, Brücker[31] ezredes 17. gyalogezred parancsnoka, Preu[32] ezredes a 21. ezred parancsnoka, Haus[33] ezredes az 55 gyalogezred parancsnoka, Schober (?) százados a 95. gyalogezred ideiglenes parancsnoka, Bauer ezredes a 17. tüzérezred parancsnoka, Vogel (?) százados az utászzászlóalj parancsnoka, von Bogen[34] vezérőrnagy a 302. hadosztály parancsnoka, Weiß (?) ezredes a 572. gyaloghadosztály parancsnoka, Fischer[35] ezredes a 302. tüzérezred parancsnoka, Koehler[36] altábornagy a 306. gyaloghadosztály parancsnoka, Holm[37] ezredes az 579. gyaloghadosztály parancsnoka, Schröder[38] alezredes az 580. gyaloghadosztály parancsnoka, Bunzmann (?) százados az 500. különleges rendeltetésű zászlóalj parancsnoka, Sieler[39] altábornagy a 304. gyaloghadosztály parancsnoka, von Hölz (?) ezredes a 573. gyaloghadosztály parancsnoka.

[25] Maximilian de Angelis (1889–1974) tüzérségi vezérezredes.
[26] Siegmund Freiherr von Schleinitz (1890–1968, Kiel, NSZK), 1945-ben szovjet fogságba esett, és csak 1955-ben szabadult.
[27] Werner Kolb (1895–1975)
[28] Carl-August von Schönfeld (1898–1944, Tarnopol)
[29] Friedrich Herrlein (1889–1974)
[30] Valószínűleg Martin Baltazer (1889–1955)
[31] Otto Hermann Brücker (1899–1964)
[32] Theodor Preu
[33] Georg Haus (1895–1945)
[34] Erich von Bogen (1893–1972), 1944 júliusában altábornaggyá léptették elé, egy hónapra rá esett szovjet hadifogságba, ahonnan 1955-ben szabadulhatott.
[35] Theo Fischer
[36] Karl-Erik Koehler (1895–1958)
[37] Norbert Holm (1895–1962)
[38] Wilhelm Schröder (1896–1979)
[39] Ernst Sieler (1893–1983), 1945-ben szovjet fogságba esett, ahonnan 1955-ben szabadult.

Ugyanilyen felelősséggel tartoznak a román hatalom alábbi képviselői: Alexianu a transznyisztria terület polgári kormányzója, Gheorghe Potopeanu[40] katonai kormányzó, Hugo Schwab[41] dandártábornok a katonai körzet parancsnoka, Nasta[42] tábornok a 4/24. gyaloghadosztály parancsnoka, Tripotanas (?) tábornok a 21. román gyaloghadosztály parancsnoka, Gherman Pîntea[43] főpolgármester (a városi civil adminisztráció feje), a főpolgármester helyettesei: Vidrascu, Chiorescu, Librescu, Siniclu; a főkormányzóság kabinetigazgatói: Rotaru, Popescu, Fotiade, Minescu; az odesszai városi prefektus Cionovici; Golta megye prefektusa Isopescu[44] alezredes; a titkosszolgálat komisszárjai: Niculescu ezredes, Ion Ionescu ügyész, Grosiu ezredes csendőrparancsnok, az odesszai rendőrprefektus Popovici; a városi titkosszolgálat főnökei: Stovrat, Rozvan az 1. kerületi rendőrfőnök Mihail Niculescu, a 7. kerület rendőrfőnöke Avramescu; a hadbíróság elnöke Velceau ezredes, Atanasiu, Gavrilovici, Soltan katonai ügyészek, Odessza kereskedelmi kikötőjének igazgatói: D. Popescu és Liviu Rusu; Antonin Ciolan főzeneigazgató, a román Nemzeti Színház igazgatója Aurel Maican, a városi elöljáróság kulturális osztályának vezetője Consolarino; a gyermekszínház igazgatója Nani, Stefan és G. Popescu professzor, a kormányzóság építésze Ionicu, a művészeti igazgatóság képviselője Ciculescu; a hadizsákmánybizottság vezetője Vasiliu tábornok, Mihul professzor, Rantea professzor, a Bukaresti Egyetem asszisztense Pop, a Bukarest Egyetem ásványtani professzorai: Codarcea és Georgescu professzorok, Romeo Kupfer mérnök; V. Olaru és Negru komiszszárok, Rădulescu ügyész, Tudorescu építész, Moisev főtitkár, T. Solacolu gyárigazgató, Golitori és Sontea főhadnagyok, Gabriel Sandu.

A szovjet nép ellen elkövetett bűncselekményeikért valamennyi felsorolt személy szigorú felelősséget visel.

[40] Gheorghe Potopeanu (1889–1966), 1944. augusztus 23. és október 13. között Románia pénzügyminisztere.

[41] Hugo Schwab (1887–1944), román tábornok. 1944-ben, hogy elkerülje a hadifogságot, öngyilkos lett.

[42] Alexandru Nasta (1891–1962)

[43] Gherman V. Pîntea (1894–1968), az orosz forrásokban: Герман Пынтя.

[44] Modest E. Isopescu (1895–1948), román csendőrezredes, a transznyisztriai Golta megye prefektusa.

10.2. A román megszállók által elkövetett odesszai tömeggyilkosságok kezdete 1941-ben

Amint a szovjet hadvezetés túljutott a németek váratlan támadása okozta zavarodottságon, azonnal hozzáfogtak a visszavonulás és kiürítés megszervezéséhez, a német front háta mögötti partizánharcot szervezők, a politikai hírszerzők, a csapatfelderítők, a kiképzett diverzánsok módszeres telepítéséhez, akik hamarosan megkezdték akciókat a megszálló agresszorok ellenében. Odesszában az NKVD diverzáns egységei előkészítették a bevonult és tartós megszállásra berendezkedett román csapatok parancsnokságának felrobbantását. A hátrahagyott NKVD rezidens – V. Molodcov őrnagy, akinek megbízatását Szudoplatov állambiztonsági tábornok is megerősíti a visszaemlékezésében[45] – 1941. október 26-án rádión jelentette a szovjet központnak, hogy Odessza „Engels utcai irodaépületét, amelyben az ellenség bevonulása előtt a megye NKVD-igazgatósága volt elhelyezve, s ahova a román csapatok parancsnoksága betelepült, október 23-ra virradó éjjel titkos akcióval sikerült teljesen felrobbantani. A robbanás a román és a német főtisztek tanácskozása alatt történt. Az épület jobb szárnyán minden emelet romhalmazzá vált. Az értesülésünk szerint életét vesztette 147 fő, köztük két román tábornok, neveiket most derítjük fel."[46]

Későbbi megállapítás szerint valóban életét vesztette Glogojanu[47] tábornok, Odessza városának román katonai parancsnoka is. Glogojanu tábornok utóda Trestioreanu[48] tábornok – a robbantást követő 3 óra elteltével – a 4. román hadsereg parancsnokának a következőt jelentette:

Intézkedtem, hogy Odessza terein akasszák fel a zsidókat és a kommunistákat."[49]

[45] Судоплатов, П. А.: Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год. Олма-Пресс, Москва, 2006. p. 264.

[46] Забытый агрессор. p. 41.

[47] Ion Glogojanu (1888–1940), román tábornok, a megszállás után Odessza katonai parancsnoka. Az NKVD-szervezte 1941. október 22-i robbantásban halt meg. Ez szolgáltatta az indokot a hírhedt „odesszai vérengzés"-hez.

[48] Constantin Trestioreanu (1891–1983), román tábornok.

[49] Uo. p. 41.

A jelentés természetesen elment Bukarestbe is. A válasz sem késlekedett, de nem akárkitől, hanem magától România-Mare[50] kondukátorától, Antonescu marsalltól érkezett, aki a miniszterelnök jogi státuszában Románia diktátora volt.

Október 23-án a 4. román hadsereg törzsfőnöke Stanculescu ezredes átadta Trestioreanunak Antonescu marsall 302826. sz. parancsát, amely előírta a tömeges megtorlás azonnali megindítását, a gettókból kiemelt 18 ezer zsidó kivégzését és minden román ezred szektorában az utcákon, főtereken legalább 100 zsidó nyilvános felakasztását.[51] A román katonai közegek a parancsot jócskán túlteljesítették. A tömeges mészárlások során a közterületeken felsorakoztatott kivégzendő áldozatok előtt a következő román parancsot olvasták fel:

Minthogy maguk kommunisták és zsidók, felrobbantották az NKVD volt épületében elszállásolt román katonai törzset, megöltek egy román tábornokot és számos román tisztet;

Minthogy rabságba döntöttek egész népeket;

Minthogy maguk nem lojálisak a románokkal, megöltek és megkínoztak békés, jó szándékkal érkezett román tiszteket és katonákat, magukat golyó általi halálra ítélték. A végrehajtás azonnali.[52]

Ezek a kivégzések Odessza lakóinak szóltak, és a várost pusztító, románok szította terrorhullám nyitányaként szolgáltak, mivel ezzel a gyalázatos epizóddal vette kezdetét a tömeges tisztogatást, az odesszaiak tízezreit terelték gyalogszerrel a környező koncentrációs táborok valamelyikébe. Az első gyűjtőhely az Odessza közelében fekvő Dalnyik[53] nevű település volt. Odessza civil polgármestere – Gherman Pîntea[54] – a nagy terror eme első hulláma láttán

[50] Nagy-Románia

[51] Забытый агрессор. p.42.

[52] Felolvasva Constantin Iordachescu ezredes parancsára az elítéltek jelenlétében. In: Забытый агрессор. p. 44.

[53] Oroszul, ukránul: Дальник. Ma: Odesszai terület, Ukrajna.

[54] Orosz irodalmi adatok szerint a román polgármester mentette meg Szemjon Konsztantyinovics Tyimosenko (oroszul: Семён Константинович Тимошенко,

nem hitt a szemének, és 1941. október 23-án reggel tüstént tollat ragadva, még a tapasztalt borzalmak hatása alatt panaszlevelet írt Antonescunak. Idézet a levélből:

23-án felébredvén, szemtanúja lettem a borzalomnak. A főbb utcákon és útkereszteződésekben 4-5 felakasztott férfi lógott, a megfélemlített lakosok össze-vissza bolyongtak a városban. Megkérdeztem, hogy ki viseli a felelősséget ezért a barbárságért, melynek szégyenét soha nem leszünk képesek lemosni magunkról a civilizált világ előtt. Senki nem tudott válaszolni a kérdésemre. A falakon azonban felfedeztem a katonai hatóság hirdetményét, amely előírta, hogy a zsidók hagyják el Odessza városát, és gyalogosan induljanak útnak Dalnyik településre. A riadt emberek elhagyták otthonaikat, ingóságaikat és ezrével megindultak Dalnyik felé. A visszamaradt lakosok megkezdték az elhagyott otthonok kifosztását. Attól a felelősségtől vezetve, hogy én a város kijelölt polgármestere vagyok, és kötelesség köt annak polgáraihoz, tudván, hogy Macici[55] tábornok a 2. román hadtest parancsnoka a városban tartózkodik, elindultam hozzá. A tábornok már parancsot kapott az események kivizsgálására. A tábornok közölte, hogy nem tud semmiről, ő nem adott efféle kitelepítési parancsot. Rámutattam az erőszakos kitelepítés következményére és engedélyét kértem olyan intézkedésekre, melyekkel az elűzött emberek visszakerülhetnek a városba. Macici megadta az engedélyt, s én elutaztam Dalnyikba. Ma Odesszának körülbelül 50 ezer zsidó lakosa van. Utolértem az oszlopokba rendezett menetelő emberek ezreit és orosz nyelven közöltem velük: hibás intézkedés történt, s a marsall megparancsolta, hogy térjenek vissza otthonaikba. Siralmas jelenet következett. Csókolgatták kezeimet, ruhámat, kocsimat és hangos felkiáltásokkal éltették Antonescu marsallt, a megmentőjüket. Ez egy igaz, őszinte megnyilvánulás volt, mivel a la-

1895–1970) szovjet marsall román megszállás alatt rekedt nővérét, amiért később több háborús bűnét megbocsátották. Odesszából hazaengedték és 1968-ban Bukarestben hunyt el.

[55] Nicolae Macici (1886–1950), román tábornok. A bukaresti Népbíróság 1945-ben életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte. A börtönben halt meg 1950-ben.

kosságnak nem volt köze az október 22-i katasztrófához. A menetoszlop elejét az azt kísérő katonák állították meg. Nekem azt mondták, hogy az Odesszából kiutasítottakat az Ön [Antonescu] parancsára megtorlásképpen agyon kellett volna lőni. Meg vagyok győződve, hogy amennyiben Főméltóságodat helyesen informálták volna az itteni helyzetről, akkor tudná, hogy az itteni szituációt az NKVD jó előre kitervelte és a helyi lakosságnak nincs köze a történtekhez, az október 22-i ügyben teljesen érintetlen – tehát Ön nem adhatott volna megtorlási parancsot, és vétlen polgárokat nem büntetnének meg. Én nem vagyok a zsidók védelmezője, de meg vagyok arról győződve és kijelentem Főméltóságod előtt, hogy ezek az elsietett és igazságtalan rendszabályok később súlyosan terhes problémát okoznak nekünk.

Még most sem jobb a helyzet. Ghineraru[56] tábornok a 10. hadosztály új parancsnoka kivonult hadosztályával Tatarkába és megparancsolta a helyi igazgatási szervek főbb székházainak kiürítését arra hivatkozva, hogy információkkal rendelkezik azok aláaknázásáról. Felhívtam a figyelmét arra, hogy a helyi hatalmi szervek kivonulása a városból még nagyobb pánikhoz vezet és a probléma csak nőni fog. A tábornok a következő választ adta: „Nekem nincs szükségem a városra vagy a maga civil polgáraira. Ha én volnék a marsall [Antonescu], akkor 24 óra leforgása alatt felperzselném ezt a fertőzött várost!" Az én válaszom: a marsall bizonyára más véleményen van, különben nem hozott volna annyi emberáldozatot Odessza bevételéért.[57]

Odessza román polgármesterének fent idézett levele nem hatotta meg Antonescu marsallt, a tömeges megtorlásra kiadott parancsát nem vonta vissza, sőt újabbat adott ki kabinetvezetője, R. Davidescu útján. Ez az Antonescu-parancs többek között leszögezi:

[56] Nicolae Ghineraru (1888–1969), román tábornok, Glogojanu utóda a 10. gyalogoshadosztály élén. 1942-ben nyugdíjazták. 1944-ben letartóztatták, és 1945-ben 20 év börtönre ítélték.

[57] Забытый агрессор. p. 44.

Minthogy csaknem bizonyosra vehető, hogy az Odesszában elkövetett akciót a helyi kommunisták szervezték meg, ezért a jövőbeni hasonló cselekményeket megelőzendő, a Marsall Úr szigorú megtorlásokat rendel el:

a) Minden a robbantás miatt megölt román vagy német tisztért agyonlőni 200 kommunistát, minden megölt katonáért 100 kommunistát! Kivégzésüket még a mai nap folyamán végrehajtani!
b) Odesszában túszul kell ejteni minden kommunistát és egy tagot minden zsidó családból! Közölni kell velük, hogy ez a megtorlás a terrorakció következménye, és figyelmeztetni kell őket és családjukat, hogy hasonló támadás esetén valamennyijüket kivégzik!
c) Intézkedni a parancs kihirdetéséről Odesszában és környékén![58]

Az előbbiekben ábrázolt tragikus eseménysorral a hatalmas mérteket öltött tömeggyilkosságok még messze nem zárultak le. Később több hullámban és tízezres nagyságrendben folytatódtak a jól szervezett illetve spontán kivégzések. Az itt tárgyalt első genocídium eredményéről jelentette Macici tábornok 1941. október 25-én, hogy az 13 ezer zsidó kivégzésével ért véget.[59]

A tömeggyilkosságok ezután is több nagy hullámban és elaprózottan is, faluról falura folytatódtak. Mindez lényegi eleme volt a Tengelyhatalmak rabló és népirtó megszállási politikájának, különösképpen szláv – lengyel, szovjet és jugoszláv – területeken. Az antifasiszta ellenállás és a könyörtelen partizántevékenység ezekben a megszállt zónákban bizonyult a legfélelmetesebbnek. Odessza sem maradt el a hódítók elleni partizánharcban. Ebben ismert szerepet játszottak a tengermelléki várost körülvevő kiismerhetetlen katakombák, amelyeket az illegális szervek és a menekülő népesség egyaránt igyekezett kihasználni. A kiürítés során a szovjet központ visszahagyott illegális kommunista szervezetet, kis partizáncsoportokat, jól képzett diverzánsokat. A földalatti szervezkedést a román megszállás után hamarosan nagy csapás érte. A városi ellenállás vezetőjét – egy volt kerületi párttitkárt – a ro-

[58] Uo. p. 47.

[59] Uo. p. 48.

mán elhárítás lefülelte és beszervezte. A volt pártkáderből áruló lett, aki kiadta a román elhárításnak az illegális mozgalom titkait, ami tömeges lebukásokhoz, a szervezkedés teljes szétziláIásához vezetett.

Enyhítve a helyi antifasiszta csoport kudarcán Moszkva kiegészítő ejtőernyős egységeket dobott le a város közelében, de azok is nagy vérveszteségeket szenvedtek, így az átütő siker a város felszabadításáig váratott magára. Mégis, az odesszai partizánmozgalom 1943-tól egyre inkább erőre kapott. Odessza 1945-ben elsőként kapta meg a „Hős Város" címet. Azonban az elismerés sem enyhítette a román (és részben német) megszállás szűk 3 évének fájdalmas emlékét. 1941 augusztusa és 1944 áprilisa között a város és vonzáskörzete 200 ezer lakosát veszítette el.

10.3. Antonescu marsall szerepe a transznyisztriai román megszállásban

A transznyisztriai területen történt vérengzésekért, a helyi holokausztért, az elnyomó rendszer kiépítéséért és annak fenntartásáért a legsúlyosabb felelősség Ion Antonescut (1882–1946), a „Nemzeti Légionárius Kormány" fejét, Románia teljhatalmú vezetőjét terheli. Az Antonescuval készített szovjetunióbeli kihallgatási jegyzőkönyveket már publikálták orosz nyelven, s ezek számos új részlettel gazdagították a korszakról alkotott eddigi képünket. Az alábbiakban a bukott kondukátorral felvett kihallgatási jegyzőkönyvek sorának első darabját közöljük.

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV[60]

Ion Antonescu marsall, 1945. július 26-án.

Ion Antonescu 1882-ben született Pitesti (Románia) városban, román nemzetiségű, hivatásos katonacsaládból származik, egyetemi végzettségű, pártonkívüli. Letartóztatása előtt a román állam vezetője volt. Katonai rendfokozata: marsall.

Kérdés: Önt a szovjet csapatok parancsnoksága tartóztatta le Romániában mint a Szovjetunió elleni német–román hódító háború vétkeseinek egyikét. Elismeri-e Ön vétkességét ezekben a bűncselekményekben?

Antonescu: Igen, elismerem. Az én vétkem mindenekelőtt abban áll, hogy 1940 szeptemberében hatalomra kerülvén Romániában, minden eszközzel erősítettem a kötelékeket Románia és Németország között, és segítettem Hitlernek az Európában megkezdett hódító háborúban. Ez kifejeződött abban, hogy Hitler óhajára, aki 1941 januárjában kéréssel hozzám fordult, átengedtem Románián a Balkán irányába tartó német gépesített csapatokat a németek agresszív hódító elgondolásainak megvalósítása céljából. Emellett a háború folyamán mindvégig elláttam Németországot stratégiai nyersanyagokkal és mezőgazdasági termékekkel.

Kérdés: Más szóval Ön, hatalomra kerülésével Romániát a németek szolgálatába állította, és ezáltal Hitler közvetlen segédje lett az ő Európa-szerte folyó rablásaiban.

Antonescu: Lényegét tekintve, igen. Azonban kérem figyelembe venni, hogy, ha én elzárkóztam volna Németország szövetségétől és nem segítettem volna Hitlernek az által megkezdett hódító háborúban, akkor a német hadsereg megszállta volna Romániát.

[60] 1. sz. kihallgatási jegyzőkönyv. Lásd: Великая Отечественная Война (1941 год). Издательство Главного архивного управления города Москвы, Москва, 2011. pp. 665–670. Az eredeti orosz dokumentum magyar fordítása a szerző munkája.

Kérdés: Bűnös kapcsolatra lépve Hitlerrel, Önt nem a megszállás fenyegetettsége vezérelte, hanem a saját agresszív számítása. Önnek elsősorban erről kellene számot adnia.

Antonescu: Nem tagadom, személyes kapcsolatba kerülvén Hitlerrel, osztottam az ő hódító politikáját, és ezen az alapon 1941 május közepén megállapodtam vele a Szovjetunió elleni közös támadásban. Megfelelő előkészületek után a kijelölt időpontban, 1941. június 22-én a támadás megtörtént. Ezáltal én a háborús bűnözők közé kerültem, és ebben magam bűnösnek ismerem el. Ugyancsak elismerem bűnömet a szovjet nép előtt abban, hogy a román és a német csapatok segítségével megszálltuk a szovjet területek egy részét, ahol saját közigazgatásomat vezettem be, és folytattam a háborút a Szovjetunió ellen Románia 1944 augusztusi bukásáig.

Kérdés: Kérem, valljon részletesebben azokról a körülményekről, amelyek közepette Ön megegyezett Hitlerrel a Szovjetunió megtámadásában,

Antonescu: 1941 május első felében minden előzetes jelzés nélkül meghívtak Hitlerhez, az ő főhadiszállására, mely akkor München városában volt berendezve, és az odaérkezésem után nyomban megjelentem nála. Találkozásunkon, ami Hitler egyik kastélyában zajlott le, Hitler közölte velem, hogy döntést hozott a Szovjetunió elleni katonai támadásról azzal a céllal, hogy területet hódítson keleten és megelőzze a Szovjetunió Németország ellen készülő háborúját. Ennek a támadásnak az előkészületeit, mondta Hitler, meglepetésszerűen hajtjuk végre a Szovjetunió államhatárának teljes hosszában – a Fekete-tengertől a Fehér-tengerig. A katonai támadás, folytatta Hitler, lehetővé teszi a Szovjetunió területének megszállását igen rövid idő leforgása alatt, ekképpen kimeríthetetlen gazdasági forrásokhoz és ingyenes munkaerőhöz juthatunk, miközben megsemmisítjük az egyik legveszedelmesebb ellenfelünket. Hódító tervéből kiindulva, Hitler felajánlotta nekem, hogy közvetlenül részt véve a Szovjetunió elleni katonai támadásban, bocsássam rendelkezésére Romániát a német csapatok felfejlődéséhez. Amennyiben ezt elutasítom – jegyezte meg Hitler – akkor Románia a már ott tartózkodó német csapatokra való tekintettel, a szovjet fél részéről szét lesz zúzva, s emiatt a németek a háború ezen szakaszában erős ellenséges ellenállásba ütköznének. Egyébként – tette hozzá Hitler – Románia ne maradjon ki ebből a háborúból már csak azért sem, mert a Szovjetunió elvette tőle Besszarábiát és Észak-Bukovinát, amelyeket Románia csak a németek oldalán harcolva kaphat vissza. Emellett rámutatott, hogy a háborúban nyújtott segítségünkért megkaphatjuk nem csak Besszarábiát és Észak-Bukovinát, hanem más, a Dnyeperig elterülő szovjet területeket is.

Kérdés: Ön szemet vetett az idegen javakra és elfogadta Hitler javaslatát?

Antonescu: Igen. A Hitler által fentebb mondott területszerzési lehetőségeket megragadva, elfogadtam az ajánlatát a Szovjetunió együttes megtámadására. Emellett köteleztem magam a támadásban részt vevő szükséges mennyiségű román csapatok felkészítésére és lehetőség szerint a kőolaj-szállítmányok illetve a német hadsereg részére szükséges mezőgazdasági termékek szállítmányok növelésére. Miután közös döntést hoztunk a Szovjetunió együttes katonai megtámadásáról, visszatértem Romániába és hozzáfogtam a leendő háború előkészítéséhez.

Kérdés: Miből állt ez?

Antonescu: Visszatérvén Romániába, rögtön magamhoz szólítottam a román hadsereg vezérkari főnökét Ionescu[61] tábornokot, tájékoztattam őt a Hitlerrel együtt meghozott döntésünkről a Szovjetunió megtámadását illetően és megparancsoltam neki, hogy haladéktalanul készítsen mozgósítási tervet a román hadsereg felvonulására és annak a Szovjetunió államhatárához való koncentrálására. Ezzel együtt megparancsoltam neki, hogy rendeljen el az országban olyan mozgósítást, amely feltölt 14 új had-

[61] Ştefan Gheorghe Ionescu (1881–?), 1937–1939 között a román hadsereg vezérkari főnöke, 1940-ben a vezérkari főnök helyettese.

osztályt a meglévő 24-en felül, egyúttal mobilizálja a lóállományt és szállítóeszközöket a meglévő és felállítandó hadosztályok részére. Miután a megfelelő parancsokat kiadták a hadseregnek, 1941 május-június hónapokban minden miniszteremmel tanácskoztam, akiknek tudomására hoztam a Németországgal együtt tett előkészületeimet a Szovjetunió megtámadására, s mindegyikőjüknek megfelelő eligazítást adtam.

Kérdés: Hogyan reagáltak erre az Ön miniszterei?

Antonescu: A miniszterek teljes mértékben egyetértettek velem és Hitlerrel a Szovjetunió elleni támadásról hozott döntést illetően, és minden parancsomat tudomásul vették bármiféle ellenvetés nélkül. Ők, ugyanúgy, mint én, a Hitlerrel való szövetség hívei voltak és mindennemű segítséget megadtak, amit Németországhoz fűződő kapcsolataink erősítése kívánt.

Kérdés: Milyen eligazításokat adott Ön a minisztereinek a Szovjetunió elleni támadás előkészítése tekintetében?

Antonescu: Ebben az időben értekeztem M. Antonescu[62] államtitkárral, aki aztán a helyettesem posztját is megkapta a külügyi tárcánál. Tanácskoztam továbbá Stoenescu[63] tábornok pénzügyminiszterrel, Potopeanu tábornokkal, a nemzetgazdasági ügyek miniszterével, Georgescu tábornok közlekedési miniszterrel, Stoicescu[64] igazságügyi miniszterrel, és ajánlottam, hogy minden minisztériumból megfelelő számú tisztviselőt válogassanak ki a megszállandó szovjet területek polgári közigazgatására. Ekkor hívattam magamhoz Popescu[65] tábornok belügyminisztert és Vasiliu csendőrséget felügyelő tábornokot, akiket megbíztam speciális csendőr zászlóaljak megszervezésével, azzal acéllal, hogy a megszállt szovjet területeken a polgári közigazgatás alárendeltségébe kerüljenek, és annak rendelkezésére álljanak mint fegyveres alakulat. A minisztereknek kiadtam, hogy a kiküldetésbe kerülő tisztviselők feladata – a polgári közigazgatás vitelén túl – megszerezni a kolhozok gabonatermését, ami különösen fontossá vált, mivel Románia nagy hiányt szenvedett élelmiszerekből.

[62] Mihai Antonescu (1904–1946), miniszterelnök-helyettes, 1942/43-ban külügyminiszter. 1946-ban kivégezték.
[63] Nicolae Scarlat Stoenescu (1890–1959)
[64] Constantin I. Stoicescu, igazságügy-miniszter 1941/42-ben.
[65] Dumitru I. Popescu (1883–1970), tábornok, 1941–1944 között belügyminiszter.

Kérdés: Másképpen szólva, a minisztereinek utasításokat adott a szovjet mezőgazdaság kirablására. Ön elismeri ezt?

Antonescu: Elismerem. A román megszálló hatóságok az általam kinevezett Alexianu polgári kormányzóval az élen, a szovjet területek megszállása során gabona, szarvasmarha, valamint más mezőgazdasági termékek rekvirálásával foglalkoztak. Mindez az én közvetlen parancsomra történt.

Kérdés: A román csapatok és az Önök által kiépített polgári közigazgatás apparátusa nem csak a kolhozok kirablásával foglalkozott. Egyszersmind rabolták vagy megsemmisítették a szovjet ipari vállalatokat, tudományos és kulturális intézményeket, továbbá elkövették a szovjet emberek tömeges kiirtását is. Ön elismeri ezt is?

Antonescu: Igen, minden rablás és atrocitás tényéért, amelyeket az említett csapatok és a polgári közigazgatás a szovjet megszállt területeken elkövettek, én mint az állam volt vezetője, természetesen viselem a felelősséget.

Kérdés: Nem csak az Ön felelősségéről van szó mint az állam vezetőjéről. A nyomozati anyagokban és sok dokumentumokban Ön lelepleződött abban is, hogy a megszállt szovjet területeken a román csapatok által elkövetett tömeges rablások és a szovjet emberek kiirtása az Ön egyenes utasítására valósultak meg. Tagadja-e Ön ezeket a tényeket?

Antonescu: Nem. A román csapatok és hatóságok által a megszállt szovjet területeken elkövetett rablások és atrocitások tényeit nem tagadom. El kell ismernem, hogy egyesek azok közül az én jóváhagyásommal történtek.

Kérdés: Beszéljen konkrétabban, milyen parancsokat adott Ön az alárendelt hatóságoknak a szovjet polgárok elleni rablások és erőszakosságok elkövetésére?

Antonescu: Odessza város – illetve a Dnyeszter és a Bug között húzódó terület, melyet mi Transznyisztriának nevezünk – román csapatok által történt megszállása után, parancsot adtam Vasiliu csendőrségi felügyelőnek egy koncentrációs táborrendszer kiépítésére a területen. Ezekbe a táborokba, az én parancsomra nagyszámú békés szovjet állampolgárt zártak be, olyanokat, akiket a román megszálló hatóságok iránti rosszindulattal gyanúsítottak, de ide sorolták a megbízhatatlanokat is.

Kérdés: Röviden szólva, a koncentrációs táborokba békés szovjet polgárokat zártak be, akik nem óhajtották Önöket szolgálni.

Antonescu: Igen.

Kérdés: Konkrétan, hol létesítettek Önök koncentrációs táborokat szovjet emberek részére?

Antonescu: Ilyen táborokat több településen létesítettek, azok nevére azonban nehezen tudnék emlékezni. Emlékszem, hogy voltak koncentrációs táborok Vaprjanka[66], Berezjevka[67], Hroszlovo[68] településeken és másutt is.

Kérdés: Milyen rend érvényesült ezekben a táborokban?

Antonescu: Meg kell mondanom, hogy az ottani rend igen szigorú volt. Ahogy nekem jelentették, minden lágerben magas volt a halandóság a hiányos táplálkozás és a különböző járványos megbetegedések, az egészségügyi személyzet hiánya miatt.

[66] Oroszul: Вапрянка
[67] Oroszul: Березевка
[68] Oroszul: Грослово

Kérdés: Az Ön szovjet nép elleni bűntettei ebben nem merülnek ki. Beszéljen más atrocitások tényeiről is, amelyeket szintén az Ön parancsára követtek el a megszállt szovjet területeken.

Antonescu: Elismerem, hogy más hasonló parancsokat is kiadtam. Így 1941 októberében Odessza megszállása után az ott állomásozó 4. román hadsereget vezénylő Iacobici[69] tábornok jelentette nekem, hogy szovjet ellenállók felrobbantották a román parancsnokság épületét, aminek következtében 130 tiszt életét vesztette. Ezt jelentve, Iacobici engedélyt kért tőlem a lakosság ellen egy sor megtorló intézkedésre. Ezt én engedélyeztem.

Kérdés: Pontosítsa, hogy milyen megtorló intézkedésekre kérte Iacobici engedélyt!

Antonescu: Szovjet emberek agyonlövéséről volt szó.

Kérdés: A robbantásban vétlenekről?

Antonescu: Igen. Amennyiben a robbantás tetteseit nehéz volt megtalálni.

Kérdés: Ön ezt megtorló intézkedésnek nevezi?

Antonescu: Igen.

Kérdés: Hány szovjet embert lőttek le erre a parancsra, melyet Ön adott ki?

Antonescu: Ezt nem tudnám megmondani.

Kérdés: Azért nem tudja, mert az Ön parancsára végzett agyonlövések rendszeresek voltak?

[69] Iosif Iacobici (1884–1952), román tábornok. 1946-ban letartóztatták és 1949-ben 8 év börtönre ítélték. A börtönben halt meg 1952-ben.

Antonescu: Még kiadásra került egy hasonló parancs, de nem tudom, hogy miként hajtották végre.

Kérdés: Melyik ez a parancs?

Antonescu: 1941 végén vagy 1942 elején a Hadügyminisztériumból jelentették nekem, hogy az általunk megszállt szovjet területeken gyakoribbá váltak a katonáink elleni gyilkossági esetek. Ezzel kapcsolatban kiadtam egy parancsot, amely figyelmeztette a megszállt szovjet területek lakosságát arra, hogy ezután minden megölt román katonai személyért 100 szovjet polgár lövetik agyon. Ilyen parancs valóban kiadatott, de ismétlem, nem tudom miként hajtották végre a kommendatúrák. Feltételezem, hogy csak a lakosság megfélemlítésére alkalmazták.

Kérdés: Kár, hogy így gondolja. A Különleges Állami Bizottság dokumentumai feltárták, hogy a megszállás idején csak Odessza városban és Odessza megye területén megöltek, felakasztottak és a koncentrációs táborokban megkínoztak 200 ezer főnél több békés szovjet polgárt. Mit tud Ön mondani ezek után?

Antonescu: Nem tételezem fel, hogy mindezt a kegyetlenséget a román csapatok hajtották végre. Igaz, nem búvok ki a szovjet emberek legyilkolásáért viselt felelősségem alól, de kérem ellenőrizzék, hogy a szovjet emberek tömeges kiirtásával a németek foglalkoztak.

Kérdés: És a szovjet iparvállalatok tömeges kirablása? A tanintézetek és művelődési intézmények kirablásával Ön szerint ugyancsak a németek foglalkoztak?

Antonescu: Nem, ebben vétkes vagyok, minthogy ezeket az én parancsomra tették. 1944 végén Odessza és Transznyisztria a román csapatok megszállása alatt állt, s ekkor parancsba adtam egy speciális bizottság megalakítását Vasiliu tábornok vezetésével – aki a Hadügyminisztériumban a műszaki hivatal korábbi vezetője volt –, és rábíztam az általunk megszállt területek valamennyi szovjet ipari vállalata berendezéseinek kiszállítását Romániába. Ezzel együtt utasítottam Vasiliut, hogy csak azon berendezéseket szállítsák ki, amelyek felhasználhatók a háború céljaira és hadizsákmánynak minősülnek.

Kérdés: A román megszálló hatóságok az Ön olyan bizalmasainak vezetésével, mint Vasiliu és Alexianu elszállították Odesszából és más megszállt városokból a villamoskocsikat, tanintézetek, művelődési és gyermekintézmények berendezéseit, sőt az odesszai Operaház dekorációs kellékeit és színpadát. Ezek az Ön véleménye szerint katonai zsákmányok?

Antonescu: Nem azok a berendezések és értéktárgyak, nem nevezhetők katonai zsákmánynak.

Kérdés: Akkor milyen alapon szállították ki ezeket Romániába?

Antonescu: Elismerem, hogy ezt az én parancsomra tették.

Kérdés: Ez azt jelenti, hogy Ön előre megfontoltan engedélyezte a saját megszálló hatóságának a szovjet javak tömeges elrablását.

Antonescu: Igen, ebben vétkes vagyok.

A jegyzőkönyv szavaim szerint helyesen íratott le, és elolvastam a román nyelvre lefordított szöveget.

Antonescu

11. fejezet

Háborús károk a Szovjetunióban és a Németországra szabott jóvátétel

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége még 1942. november 2-án törvényerejű rendeletet bocsátott ki a háborús károk, veszteségek felmérésére és a gazdasági vizsgálat megszervezésére egy központilag ellenőrzött állami szervezetet hozott létre.

Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének Törvényerejű Rendelete[1]

Különleges Állami Bizottság megalakításáról a német-fasiszta hódítók és a tettestársaik által elkövetett kegyetlenkedések és a szovjet állampolgároknak, a Szovjetunió kolhozainak, a társadalmi szervezeteknek, az állami vállalatoknak és intézményeknek okozott károk feltárására, és azok kivizsgálására. A hitszegő módon a Szovjetunióra támadt német-fasiszta hódítók és tettestársaik az ideiglenesen megszállt szovjet területeken szörnyűségeket hajtanak végre, megkínozzák és legyilkolják a békés lakosságot, százezreivel és erőszakkal idegen földre, rabszolgaságba hurcolják a szovjet polgárokat, nagymértékben kirabolják a városokat és a falvakat és elszállítják Németországba a szovjet polgárok sok éves becsületes munkával összegyűjtött személyes javait, csakúgy, mint a kolhoz- és az állami tulajdonú javakat, lerombolják a Szovjetunió népeinek kulturális-művészeti emlékeit, ellopják a művészeti és kulturális kincseket, lerombolják az egyházi épületeket és elrabolják az egyházak kultikus kegytárgyait.

[1] Ведомости Верховного Совета СССР, 1942. (n. 40.)

Mindezen szörnyűséges bűncselekményekért, amit a német-fasiszta hódítók és tettestársaik elkövetnek, és valamennyi anyagi kárért, amelyeket a szovjet polgárok, a kolhozok, szövetkezetek és más társadalmi szervek, továbbá a Szovjetunió állami vállalatainak és intézményeinek sérelmére okoztak, mindezekért a bűnöző hitlerista német állam, a német hadsereg parancsnoksága és tettestársaik teljes büntetőjogi és anyagi felelősséget viselnek.

A németek és tettestársaik által a szovjet állampolgárok, a kolhozok, a társadalmi szervezetek, a Szovjetunió állami vállalatainak és intézményeinek sérelmére okozott kegyetlenkedéssel járó bűntettek teljes számbavétele céljából;

Ezen bűncselekmények számbavételére a szovjet szervek által már folyamatban lévő felmérések összehangolása és egységes vitele végett;

A német megszállók és tettestársaik által a Szovjetunió polgárainak okozott károk meghatározására és az okozott károkért lehetséges kompenzációk mértékének meghatározására;

A károk dokumentációra alapozott mértékének meghatározására, amelyeket a szovjet állam, a kolhozok és a társadalmi szervek elszenvedtek, a szovjet nép igazságos követelésének megfelelő kártérítés meghatározására, ahol csak lehetséges annak személy szerinti megállapítására, hogy kik azok a német-fasiszta bűnelkövetők, akik felelnek a megszállt területeken folyó kegyetlenkedésekért, akár elkövetői, akár szervezői minőségben:

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége elhatározza:

1. Különleges Állami Bizottság megalakítását a német-fasiszta hódítók és tettestársaik által a szovjet polgárok, a kolhozok, társadalmi szervek, állami vállalatok és intézmények sérelmére elkövetett kegyetlenkedések és károk feltárására és kinyomozására.
2. A német-fasiszta hódítók kegyetlenkedéseinek kivizsgálására létrehozott Különleges Állami Bizottságra ruháztatik a német-fasiszta hódítók által elkövetett kegyetlenkedések dokumentált adatainak összegyűjtése, azok ellenőrzése és valamennyi anyag előkészítése a hitlerista bűnözők által a szovjet polgárok, a kolhozok és az állam sérelmére elkövetett kegyetlenségekről illetve a megszállt szovjet területeken a Németország hadserege

és tettestársaik által okozott anyagi károkról. E célból a Bizottság köteles a lehető legteljesebben nyilvántartásba venni:

a) a polgári személyek meggyilkolásának, a védtelen emberek, nők, gyermekek, idősek ellen való erőszak elkövetésének tényeit, csakúgy, mint a szovjet emberek erőszakos elhurcolását német rabságba.
b) a hitlerista hódítók által a szovjet lakosság rovására okozott károkat: lakó- és más épületeik lerombolásával, gazdasági felszerelések, élelmiszer-készletek, kulturális-háztartási eszközök, állat- és baromfiállomány, anyagok, élelmiszerek és áruk, valamint más tulajdontárgyak elrablásával, továbbá a lakosságra kivetett sarcok, büntetések, adók és egyéb fizetési kötelezettségek kirovásával.
c) a hazánkra törő német-fasiszta megszállók által a kolhozoknak, a szövetkezeteknek, a szakszervezeteknek és más társadalmi szervezeteknek okozott károkat. Az épületek, termelési felszerelések és berendezések, valamint kulturális-háztartási rendeltetésű javak, nyersanyagkészletek, anyagok, élelmiszerek, mezőgazdasági vetések, erdőségek, termő- és más faültetvények valamint a kolhoz-szövetkezeti tulajdonban okozott egyéb veszteségeket.
d) a megszállók által a Szovjetunió állami vállalataiban és intézményeiben rombolás és rablás által okozott károkat, úm. gyárak, üzemek, villamos erőművek, bányák, érclelőhelyek, kőolajmezők, ipari berendezések, és műtárgyak, vasutak és utak, hidak, csatornák, vízi berendezések és műtárgyak, kikötők, tengeri és folyami hajók, gépkocsik és fogatjárművek, hírközlési eszközök, erdőségek, földek, termények és más össznépi tulajdonba tartozó javakat ért veszteségeket.
d) a hitlerista hódítók által okozott károkat, melyek a Szovjetunió művészi, kulturális és történelmi értékeinek eltulajdonításával és megsemmisítésével, továbbá múzeumok, tudományos intézmények, kórházak, iskolák, tanintézetek, könyvtárak, színházak és más művelődési intézmények tárgyai, épületei, berendezései és vallási relikviák lerombolásával keletkeztek.
e) a hátországába szükséges evakuálás következtében a szovjet államnak okozott károkat, amelyek kiterjednek a polgári személyekre, ipari vállalatokra, kolhozokra és más társadalmi intézmények javaira.

3. A Különleges Állami Bizottság felruháztatik azzal a joggal, hogy megbízást adjon a megfelelő szerveknek a szükséges nyomozati eljárásra, kivizsgálásra, a sértettek kihallgatására, meghatalmazás útján tanúvallomások és más dokumentációs adatok gyűjtésére, amelyek erőszakoskodással, kegyetlenséggel, rablással és a hitlerista megszállók illetve tettestársaik bűnös tevékenységével állnak összefüggésben.
4. A helyi államhatalmi szervek kötelesek a Rendkívüli Állami Bizottságnak mindennemű támogatást megadni.
5. A német-fasiszta hódítók és tettestársaik által a szovjet polgárok, a kolhozok, a társadalmi szervezetek, az állami vállalatok és a társadalmi szervezetek személyi állományával folytatott kegyetlenkedések és károk kivizsgálására alapított Rendkívüli Állami Bizottság összetétele a következő:

N. M. Svernyik[2] (elnök), I. N. Burgyenko akadémikus, B. E. Vegyenejev akadémikus, V. Sz. Grizodubova, A. A. Zsdanov, Nyikolaj kijevi metropolita, T. D. Liszenko, E. V. Tarle, A. N. Tolsztoj, I. P. Trajnyin.

A német hódítók és szövetségeseik – Finnország, Románia, Magyarország, Olaszország és a Szlovákia – a Szovjetunió területéből 1 800 000 négyzetkilométert foglaltak el és tartottak megszállás alatt. A háború előtt itt élt az ország lakosságából 80 millió fő. Az ideiglenesen megszállt vidékek adták az ország vetésterületének 47%-át, az állatállomány 45%-át és a vasúti hálózat 55%-át. A hódítók által megszállt területen 98 ezer kolhoz, 1876 állami gazdaság és 2890 állami mezőgazdasági traktorállomás működött

Az egységes szempontok alapján felmért adatok tanúsága szerint a Szovjetunió által elszenvedett közvetlen háborús károk – az agresszorok támadása következtében megsemmisített javak - értéke 679 milliárd rubelt tett ki, ami az 1941. évi árakon átszámolva 128 milliárd amerikai dollárnak felelt meg. A háborús károk

[2] Nyikolaj Mihajlovics Svernyik (oroszul: Николай Михайлович Шверник, 1888–1970), Kalinyin halála után a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke 1946–1953 között.

ezen terjedelmét Sztálin a jaltai konferencián jelentette be a koalíciós tárgyalások keretében. A teljes háborús kárt – a termeléskieséssel is számolva – 2569 milliárd rubelre becsülték, ami elérte a Szovjetunió nemzeti vagyonának egyharmadát.[3] A károk összértéke csillagászati szám, melynek teljes kiegyenlítését – a győztes nagyhatalmak közös felfogása szerint – abszurd lett volna a legyőzött agresszor országoktól megkövetelni.

A győztesek nem általános pénzbüntetésben gondolkodtak, hanem egész Európa békéjének helyreállításában: az agresszorok demilitarizálásában, a Németország és egykori szövetségesei társadalmi berendezkedésének *defasizációjában*, a támadó hadjárattal okozott gazdasági károkért pedig részleges jóvátétel kirovásában. Fontos kiemelni a kártérítés részleges jellegét, hiszen a második világháborút győztesen megvívó antifasiszta koalíció ebben gondolkodott, nem kívánva időtlen időkre megnyomorítani a volt ellenséges országok népeit. Sztálin még 1942. február 23-án nyilvánosan kijelentette:

Nevetséges volna Hitler klikkjét a német néppel, a német állammal azonosítani. A történelem tanulsága az, hogy a Hitlerek jönnek és mennek, de a német nép, de a német állam – marad.[4]

A jaltai konferencián az antifasiszta szövetség nagyhatalmai abban állapodtak meg, hogy Németország az agresszió által okozott károkért a sérelmet szenvedett országoknak kártérítés gyanánt összesen 20 milliárd amerikai dollárt fizessen. Kollektív felelősségük miatt bizonyos összegű jóvátételt kivetettek a hitleri hadjáratban részt vevő többi vesztes (agresszor) államokra is. Kollektív bűnösség természetesen nem létezik, de bizonyos cselekedetek megkívánják az értük vállalt kollektív felelősséget. A Tengelyhatalmak második világháborúban és a nemzetközi fegyveres konfliktust megelőző években tanúsított agresszív, hódító, a jogos igényeket bőven meghaladó területszerző politikájáért, a Szovjetunió ellen indított rablóháborúért illetve a Holokausztért járó anyagi és morális következmények terhe alól a hitleri tábor egyik korábbi tagja sem vonhatta ki magát. A kollektív felelősség létező fogalom, melyet egy közösség minden tagjának vállalnia kell – az ésszerű keretek mindenkori tiszteletben tartásával. Ennek egyik tétele az okozott károkat részben fedező jóvátétel, de ide tartoznak a háborút követő békeszerződések illetve a győztes hatalmak különböző előírásai. Utóbbiak közül is első helyre kívánkozott a náci ideológia betiltása, a háborús bűnösök felelősségre vonása és új, demokratikus felhatalmazással bíró kormányok megalakítása.

A német jóvátételi kötelezettség 20 milliárd amerikai dolláros tételének felét, 10 milliárdot együttesen a Szovjetuniónak és Lengyelországnak ítéltek, a másik 10 milliárd dollárt pedig a többi kárt szenvedett országnak szánták. Jaltában Sztálin bejelentette, hogy a jóvátételi javakat (a hivatalos orosz nyelvhasználatban *reparacija*) a Szovjetunió három formában fogja kivonni Németországból:

a) javak egyszeri elkobzásával,
b) a folyó termelés egy részének kivonásával illetve
c) a német munkaerő bevonásával a Szovjetunió gazdaságába, leginkább annak újjáépítésébe.

Roosevelt elnök megkérdezte Sztálintól, hogy hol fogják foglalkoztatni ezeket a németeket, amire Sztálin kitérő választ adott, pedig jól tudta, hogy az 1944 végén és 1945 elején hivatalosan internált német nemzetiségű civil munkaerőt – ideértve a Romániából, Magyarországról, Jugoszláviából, Csehszlovákiából és Bulgáriából internált német anyanyelvű vagy német nemzetiségű személyeket – hogyan osztják el a szovjet vaskohászat, a színesfémkohászat, a bányászat és egyéb iparágak között. Ebben a kérdésben Sztálin „nem nyitott vitát", a döntés – sokszor kétségbe vonható – jogát megtartotta saját magának.

[3] Семиряга, М.И.: Как мы управляли Германией. p. 118.
[4] Sztálin: A Nagy Honvédő Háborúról. Szikra, Bp., 1949. p. 42. (Sztálin békülékeny hangnemében bizonyára közrejátszott a Moszkva alatt aratott stratégiai jelentőségű győzelem, illetve a mind erőteljesebben formálódó antifasiszta koalíció, melyben a Szovjetunió nyugati szövetségesei – elsősorban Anglia és az Egyesült Államok – az európai győzelem utáni rendezést illetően csakis a német államiság demokratikus újjáépítését tartották elfogadható megoldásnak. Utóbbi ígérete – s ezt Sztálin kiválóan tudta – komoly politikai tőkét jelentett a Moszkvában élő német kommunista emigráció számra is, melynek tagjai – élükön Walter Ulbricht-tal – egyre intenzívebben készültek a hazatérésre.)

Azonban a jaltai konferencia után a fő teendő még mindig a háború mielőbbi győztes lezárása, Németország és egy sor csatlós állam felszabadítása volt a fasiszta rendszer illetve a német haderő fennhatósága alól. Az agresszor országok haderői feletti teljes katonai győzelmet az antifasiszta koalíció korábban elhatározta. A Harmadik Birodalom térdre kényszerítésére a Vörös Hadsereg összesen 2,5 millió főt vonultatott fel, s a hat front (1–3. Belorusz és 1–3. Ukrán) hadseregei hatalmas veszteségeket szenvedtek mire kiűzték a szovjet földre lépett hódítókat, majd fokozatosan felőrölve erejüket, eljutottak Berlinbe. Amikor végre elérkezett a felszabadítás, az Európában kivívott katonai győzelem pillanata, a győztesek – a maguk és az agresszor országokban élő áldozatok nevében is – sort keríthettek a jogi számonkérésre, egyben gazdasági számadásra kötelezve a vesztes Németországot, az általa okozott háborús károkért és pusztításokért. A legyőzött Németország előtt hosszú út állt, mire megemésztette a világháborús kudarcot, a német társadalom felmérte a hitleri korszak borzalmas bűntetteinek súlyát és megértette az azokért viselt felelősség jelentőségét. Mai ismereteink tudatában bizton kijelenhetjük, hogy Németország őszintén szembenézett saját múltjával, s példásan teljesítette történelmi küldetését. Napjaink Németországa az európai közösség példaállama, a demokratikus vívmányok bátor védelmezője és a toleráns, befogadó gondolkodás szószólója. Természetesen 1945-ben, a romba dőlt, lebombázott hitleri állam düledékein állva, a koncentrációs táborok poklába tekintve, a németekkel szemben táplált súlyos ellenérzések, a túlfűtött *revansvágy* közepette, a német nép még messze volt attól, hogy megértse és helyén kezelje a nácizmustól való megszabadításnak eredményét, a civilizáció világába való visszatérés lehetőségét.

Természetes volt az is, hogy a győztesek és a legyőzöttek érdekei nem eshetnek egybe. 1945 első hónapjaiban a Harmadik Birodalom maradéka a háborús felelősség elől menekülők, a náci-fasiszta ideológia fanatikus hívei, a háborúban aktívan közreműködő, de megfáradt és abból kiábrándult bűnösök gyülekezőhelye volt. Oda húzódtak vissza a német megszállók hazájukból kiebrudalt szövetségesei, fegyverbarátai és mindennemű szekértolói. Hasonló helyzetben voltak a náci elnyomás alól frissen felszabaduló országok is, azzal a különbséggel, hogy a Hitlerhez hű helyi kormányok prominensei szülőföldjükről a bukott *Führer* közelébe tódultak és német földön várták a találkozást a – Vörös Hadseregnél – megértőbbnek remélt amerikai–angol haderővel. A Berlin felé előrenyomuló Vörös Hadsereg katonái valóban a náci fajelmélet, a hitleri hódító politika által megsebzett, kirabolt, megalázott ország népeinek katonái voltak. Az 1941-es támadás értelmi szerzőinek és a megszállt szovjet területeken kiépített kisemmiző-elnyomó rendszer közreműködőinek tényleg volt oka a félelemre.

Lezárva a németek – és a vele szövetséges országok – politikai felelősségének kérdését, térjünk vissza az általuk okozott háborús veszteségek gazdasági számadáshoz, melyet az új német állam hiányában kellett elvégezni. Bár még nem született meg a demokratikus Németország, csak a Harmadik Birodalom füstölgő romjai látszottak, a károk összegzését nem lehetett jobb időkre halasztani. A történelem pedig ismételte önmagát, 1945 tavaszára a német nép kerül az anarchia és a túlélés gyötrelmes kelepcéjébe. Ez alkalommal a németeknek kellett irgalomra számítaniuk az ellenségeiktől, azoktól, akiket korábban sosem részesítettek a könyörületesség kegyében. A kegyelmes és nagylelkű jelzők végig hiányoztak a hitleri diplomácia szótárából az általuk megszállt területeken vagy az eleve megsemmisítésre ítélt népekkel folytatott bánásmódjukban.

Vajon sok-e a Szovjetuniónak Jaltában megszavazott 10 milliárd dollár vagy éppen ellenkezőleg, kevés az elszenvedett pusztítás méreteihez képest? Az orosz szakirodalom állítása szerint a 10 milliárd dolláros jóvátételi összeget a volt szovjet londoni nagykövet, Majszkij, a háború utáni általános békerendezést és jóvátételt kidolgozó munkabizottság elnöke javasolta Sztálinnak. Az elvégzett kárfelmérés, a számítás módszere ellenben máig ismeretlen. Önmagában véve a 10 milliárd dollár mint anyagi jóvátétel persze nem ítélhető meg. Szemirjaga orosz professzor kiszámolta, hogy az említett összeg az Egyesült Államok évi föderációs költségvetésének csupán 10%-át tette ki. Talán ennél is képletesebb összehasonlítást kínál egy másik statisztikai példa. 1945-ben Washington kamatokkal együtt 13,6 milliárd dolláros követelést tartott számon a Szovjetunióval szemben a háború idején, a Lend-Lease keretében juttatott hadianyag- és egyéb szállítmányok ellenében, s az amerikai vezetés ennek visszafizetését igényelte. Amennyiben Sztá-

lin ezt a 13,6 milliárd dollárt – akár részletekben vállalva – visszafizeti az Egyesült Államoknak, a Szovjetunió összes vesztesége – lényegében anyagi áldozatvállalása – címén megítélt 10 milliárd dolláros német jóvátétel pillanatok alatt köddé vált volna. A kölcsönbérleti törvény segítségével átadott amerikai fegyverek az 1941–1945 közötti szovjet hadi termelés 4%-át, mindezek kiegészítve a szállítóeszközökkel és az élelmiszer-szállítmányokkal az összes szovjet háborús termelés 7%-át tették ki. A Lend-Lease utótörténete már a két szuperhatalom hidegháborús szembenállásának korszakára, a könyv vizsgálódásainak keretein kívülre esik, így a „számháború" problémakörét nem érintem. Csupán érdekességképpen jegyzem meg, hogy a javak egy részét (pl. a gépkocsikat) a szovjetek tengeri kikötőikben átadtak az amerikai félnek, s azok berakodván ez erősen leharcolt állapotban lévő eszközöket a teherhajók gyomrába, az ott felszerelt sajtológépek segítségével a teljes gépparkot összelapították és roncsvasként elszállították.

Már említettem, hogy a szovjet statisztikai felmérés csak a közvetlen háborús károkat összesítette, tehát főként a szemmel látható, egyben tanúsítható háborús rombolásokat summázta. Természetesen az értékbecslést sem úgy kell elképzelni, hogy a helyszínre rendelt felmérők egy központi árkatalógus birtokában szoroztak-osztottak. A háborús károk fogalmának és mérésének gazdag statisztikai irodalma van. Nem bonyolódván a módszertani fogalmak körüli viták rengetegébe, csak címszavakban említem, hogy a kiesett termelés, az ellenség által elfogyasztott és elhurcolt javak, az elpusztított emberi életek, a terhes rokkantságot viselő ember sanyarúsága, valamint az éhínség káros következményei mind-mind mérhető egységek. A háborús károk felmérése pedig nem csak a győztesek ügye, hanem a háborúban vesztes országok népeinek feladata is egyben, hiszen enélkül a háború egészének vizsgálata és annak megértése válna lehetetlenné. A mértékadó irodalom ma sem vitatja közvetlen módon a szovjet háborús károk nagyságát. A Szovjetunió nemzeti vagyonának 40%-át vesztette el a második világháború során, s ezen adat általánosan elfogadott, mindannyiunk számára stabil igazodási pont.

Még élnek kortársak, szülők, az unokák pedig hallották nagyszüleik élményeit: minden szemtanú megerősíti, hogy a Szovjetunió megszállt területén szörnyű pusztítást látott. Magam tanúja

vagyok azoknak a rombolásoknak és gyújtogatásoknak, amit a visszavonuló német megszállók Kelet-Magyarország pályaudvarain, vasútvonalain, hídjain, élelmiszer-raktárain és malmain végeztek. Ezeket a pusztításokat gyermeki szemmel láttam. Amit viszont 1948-ban Leningrádban és Leningrád környékén egyetemi hallgató koromban tapasztaltam, már a poklok-pokláról árulkodott. Abban az időben a német messze hordó tüzérség lövedékei és a légi bombák által okozott romok, a város sebei, még érintetlenek voltak. Nem tagadom azt sem, hogy elszomorít, amikor idős – volt hadifogoly – honfitársaim a szovjet fogság viszontagságairól, embertelen megpróbáltatásairól beszélnek. Minden együttérzésem ellenére azonban nem feledhetem, hogy láttam a „másik oldal" borzalmas veszteségeit is, amikor a sebek még kezeletlenek voltak. Első kézből hallottam azokról a szörnyűségekről, melyeken a szovjet lakosság átesett a háború éveiben. Láttam számolatlan romba döntött épületet, elpusztított települést, csonka családot és feldolgozatlan személyes traumát. Mindez sosem következett volna be, ha Hitler és csatlósai nem támadják meg a Szovjetuniót.

Vessünk egy pillantást a Szovjetunió területén okozott közvetlen háborús károk összesítésére. Mit mondanak a német hódítók által okozott veszteségekről – nem szakembereknek – szóló, talán közérthetőbb naturális statisztikai mutatók?[5]

- Elpusztították vagy részelegesen megrongálták 1710 várost és települést, illetve 70 ezer falusi települést.
- Felégettek 6 millió épületet és megfosztottak a fedéltől 25 millió, azokban lakó embert.
- Lerombolták 31 850 vállalatot, amelyekben a háború előtt az acél 60%-át állították elő, míg a lerombolt bányákból nyerték a szén 60%-át.
- Megsemmisítettek 65 ezer kilométer vasúti vonalat és 4100 vasútállomást – ez hatszorosa magyar vasúti hálózatnak. Elpusztítottak 36 ezer posta- és távíróhivatalt.

[5] ЦСУ Народное хозяйство СССР в 1984 г. Москва, 1985. (Издательство Финансы и Статистика) pp. 45-46.

- Elhajtottak 7 millió lovat, 17 millió szarvasmarhát, 20 millió sertést és 27 millió kecskét.
- Megsemmisült vagy megrongálódott 40 ezer kórház és más gyógyintézet.

Ezek a közvetlen háborús veszteségek magukba foglalják a hadműveletek és a kiürítések illetve a visszavonulás során történt robbantásokból és gyújtogatásokból keletkezett károkat, származott az bármely fegyveres szembenálló fél fegyverétől. A teljes közvetlen háborús kár természetesen az agresszor számláját terheli, e tekintetben ő az adós. Magyarország második világháborús kárait a hivatalos hazai statisztika ugyanilyen elv szerint határozta meg, melyeket én a honi Hitler-barát politika, s a korszak vezetőinek: a háborúba belépő Horthy és a pusztító tébolyt hazánkra szabadító Szálasi számlájára írom, ahogyan azt a felszabadulás utáni magyar demokratikus politikai erők is tették.

A három nagy – Truman, Churchill és Sztálin – a potsdami konferencián a német jóvátétel ügyében további egyeztetett döntéseket hozott. A megállapodásban a szövetségesek a nyugati megszállási övezetből az összes használható gépi berendezések 15%-át ígérték, hogy átengedik a szovjet félnek, aki e partnerségért cserében átadta a nyugati zónába tartozó gyárak külföldi értékpapírjait. Ezenkívül a szovjet megszállási zónában előállított élelmiszerek szállításában egyeztek meg kétéves időtartamra. A háború utáni években a nyugati országok sem rendelkeztek korlátlan élelmiszer-készletekkel. Az élelmiszer javát Amerikából hajón kellett Európába szállítani. Hollandiában például a nyugati hadseregek szeme láttára éhhalálozásokat regisztráltak.

11.1. A jóvátétel és a restitúció kérdései

A fegyverzeti hadizsákmány kérdése szovjet részről akkor került napirendre, amikor a német haderő visszaszorításának eredményeként a felszabadított szovjet területeken hátrahagyott fegyverek, egyéb katonai eszközök épségben vagy roncsvasként nagy tömegben kerültek a Vörös Hadsereg birtokába. Már 1942 márciusban Bugyonnij marsall vezetésével Hadizsákmány

Kormánybizottság alakult, Svernyiket pedig egy másik bizottság élén a roncsvas begyűjtésének központi irányításával bízták meg. A hadizsákmány-anyagok gyűjtésére és elosztására a Vörös Hadseregben 1943 áprilisában, tehát a kurszki páncéloscsata győzedelmes megvívása előtt, 34 ezer fővel megalakították a fegyveres erők önálló hadizsákmány fegyvernemét. A hadizsákmányért felelős csapatok a visszavonuló Tengelyhatalmak által elhagyott csataterekről a háború végéig a következő hadieszközöket gyűjtötték össze:

Harckocsi és önjáró löveg	24 615 darab
Ágyú (többféle kaliberű)	68 000 db
Aknavető	30 000 db
Karabély	3 millió db
Lövedék	2 milliárd db
Gépkocsi	50 000 db

A hadműveletek végeztével a hadizsákmányt begyűjtő csapatok a kifejezetten hadieszközök felhalmozását befejezvén más – főként elhagyott – javakat szedtek össze. Az „egyéb javak" megjelöléssel ellátott kategóriába sorolták és a hátországba irányították a következő mennyiségeket[6]:

[6] Семиряга, М.И.: *Как ты управляли Германией.* pp. 116–118.

Gazdasági holmik	21 834 vagon
Építőanyag és lakberendezés*	73 439 v.
Rádióvevő készülék	458 612 darab
Szőnyeg	188 071 db
Bútor	941 605 db
Asztali és falióra	264 441 db
Papír	6 370 v.
Edény	588 v.
Cipő	3,3 millió pár
Felöltő	1,2 millió db
Ruha	2,5 millió db
Hangszer	24 v.
Szarvasmarha	2 millió db.
Ló	206 025 db.

*Ebből 60 149 db zongora és pianínó.

A következő levéltári dokumentum hűen illusztrálja, hogy milyen nehézségek közepette történt a jószágok elhajtása és azok fogadása a német megszállástól kárt szenvedett orosz területeken. Példának veszem az általam közelebbről ismert Leningrádi területet, ahol a németek három éven át uralkodtak és fogyasztották a jószágállományt, mely 1941 és 1944 között a következőképpen alakult:[7]

Állatállomány (db)	1941	1944
Szarvasmarha	231 593	37 152
Ló	86 197	9 308
Sertés	123 021	3 308
Juh	169 076	15 979

A pótlásként – jóvátétel fejében – a szovjet félnek ítélt jószágállományt Kelet-Poroszországból kellett Leningrád környékére hajtani, illetve szállítani.

7 Семиряга, М.И.: *Как ты управляли Германией.* p. 519.

Leningrád megye tanácselnökének jelentése lovak és szarvasmarhák átvételéről

Lovak áthajtása

Az Állami Honvédelmi Bizottság 1945. március 14-i döntése értelmében a Zemlandi[8] hadseregcsoportnál át kell venni 2000 igás lovat és 2100 csikót. Megbízottaink április 9-ig bezárólag 841 igás lovat és 1300 csikót vesznek át. A lovak áthajtását csak a Nur folyó útban lévő hídjának megrongálódása akadályozta. A Tilsit[9] és Riga közötti útszakaszon megtörtént az állatok etetése. Az áthajtásra megadott idő nyolc nap. A helyszínen tartózkodik 464 emberünk, közülük 164 kolhoztag, a többi katona. Útközben egy katona aknára lépett és életét vesztette. Pótlólag küldünk még 54 embert segítségül. Rajtuk kívül a helyszínen van 11 tehergépkocsi. A Vörös Hadsereg hadtápszolgálata kiutalt öt tonna benzint. Kelet-Poroszországból 17 tenyészlovat és 14 csikót Tilsittől Rigáig gépkocsival szállították, onnan vasúton Luga[10] vasútállomásig. Govorov[11] marsall és Vorosilov marsall engedélyezte a Leningrádi frontról 600 darab ló kiselejtezését. E tárgyban táviratoztunk Moszkvába Malenkov és Bugyonnij elvtársaknak a hivatalos kiutalásért. A megérkezett 164 lovat a Karél-földszoros kolhozaiba irányítottuk. Rövidebbre fogva: Leningrád megye 17400 lovat és csikót, 40 ezer szarvasmarhát, 5000 juhot kapott, azokat főleg a kolhozoknak, a kolhoztagoknak juttatták. Moszkva előtt el kellett számolni az útközben történt állatelhullások és a kényszervágások mértékéről is. Az akció igen szigorú ellenőrzés mellett folyt.[12]

[8] Az zemlandi offenzíva célja az azonos nevű félsziget (oroszul: Земландский полуостров) elfoglalása, végső soron Kelet-Poroszország és Königsberg bevétele volt. A szovjet támadó hadseregcsoportot Bagramjan vezette.

[9] Németül: Tilsit, oroszul: Тильзит. Ma: Szovjetszk (oroszul: Советск), Kalinyingrádi terület, Oroszországi Föderáció.

[10] Oroszul: Луга, ma: Leningrádi terület, Oroszországi Föderáció.

[11] Leonyid Alekszandrovics Govorov (oroszul: Леонид Александрович Говоров, 1897–1955), tüzértiszt, a Szovjetunió marsallja (1944). A második világháború után a Leningrádi Katonai Körzet parancsnoka.

[12] Дзенискевич, А. Р.: *Из районов области сообщают.* pp. 555–556.; p. 586.

11.2. A német hadiipar leszerelése

A német hadiipar leszerelésében a győztes nagyhatalmak mindegyike érdekelt volt, de nem egyformán. A Wehrmacht lefegyverzését illető háromhatalmi döntés gyors végrehajtása elsősorban a Szovjetunió számára volt sürgető, hiszen annak európai részén a teljes gazdaság romokban hevert, s az ország népessége az elhúzódó honvédő háború következtében a nyomor szintjén élt. Ezt a megfigyelést a szovjet hadifogságba vagy internálásba került magyar szemtanúk mind megerősítették. A jaltai konferencia után a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának (ÁHB) keretében Georgij Malenkov – az SZKP Központi Bizottságának (SZKP KB) Sztálint helyettesítő titkára – vezetésével létrehoztak egy Különleges Bizottságot, amely az Országos Tervhivatal, a Külügyi Népbiztosság és az SZKP KB Adminisztratív Szervek osztályának részvételével végezte munkáját. Ezt a szervezetet hatalmazták fel a németországi hadiipari leszerelés bonyolult folyamatának koordinálásával. A leszerelésben érintett minisztériumok a Különleges Bizottság törzsébe delegálták szakembereiket, akik tanulmányozták a német ipari potenciált és pontosan megjelölték az egyes német iparágakban leszerelésre kerülő azon javakat, melyek a Szovjetunió érdekeltségébe tartoztak.

A leszerelés operatív végrehajtására Szaburovot[13] – az Országos Tervhivatal (OT) első elnökhelyettesét – mint az ÁHB meghatalmazottját 1945 tavaszán a német területen Berlin felé előrenyomuló Vörös Hadsereg hadtápterületére vezényelték. Szaburovot pedig Kovalj[14] helyettesítette, aki ugyancsak az OT főtisztviselője volt. A Berlin bevételéért folyó harcok idején Szaburov már Zsukov marsall vezérkarában szolgált, és ő lett a parancsnoka annak a katonai törzsnek, amely a német hadiipar leszereléséért felelt, s szálláshelyét Németország szovjet megszállási zónájában alakította ki. Szaburovot később Zsukov marsall javaslatára a szovjet kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Gazdasági Hivatalának élére nevezte ki. A Vörös Hadsereg „leszerelő" („demontazsnyiki") fegyvernemének állományát civil szakemberekkel töltötték fel, akik korábbi beosztásukhoz illő tiszti rendfokozatot kaptak. Ebben az időben hasonló „civil" katonatisztként tevékenykedett a berlini norvég misszió egyik tagja, a majdani nagytekintélyű szociáldemokrata kancellár, Willy Brandt, aki a háború idején norvég állampolgár volt, s csak jóval később vette vissza (nyugat)német útlevelét.

[13] Makszim Zaharovics Szaburov (oroszul: Максим Захарович Сабуров, 1900–1977) mérnök végzettségű szovjet közgazdász. 1941/42-ben illetve 1949–1953 március és 1953 június–1955 között az Országos Tervhivatal elnöke.

[14] Konsztantyin Ivanovics Kovalj (oroszul: Константин Иванович Коваль)

1945. május 2-án a Malenkov vezette Különleges Bizottság ülést tartott Moszkvában, ahol többek között meghallgatták Kovalj beszámolóját a leszerelési előkészületekről. Kovalj jellemezte a német hadiipar teljesítőképességét is. Erre vonatkozóan nem csak a hírszerzési forrásokból rendelkezett adatokkal, hanem Speer birodalmi haditermelési miniszter utolsó jelentéséből is, amely a minisztérium épületében került szovjet kézre. Ez utóbbi Speer-jelentés állítása szerint a német hadiipar 1944. évi teljesítménye alapján még képes volt arra, hogy felszereljen 225 gyaloghadosztályt és 45 harckocsi hadosztályt. Talán ebből is érthető, hogy a Harmadik Birodalom hódításait támogató gigantikus hadiipari kapacitások fenntartásához Hitlernek alapvetően két dologra volt égető szüksége: nyersanyagokra és olcsó munkaerőre. A Szovjetunió megszállt területeinek kiszipolyozása és az ottani lakosság elragadása, majd rabszolgasorba taszítása hozta működésbe a nácik és a vezető német ipari körök szégyenletes zsákmányszerzésének gépesített rendszerét.

Moszkva – saját jól felfogott érdekében – hathatósan szorgalmazta a hadiüzemek leszerelését a Vörös Hadsereg által elfoglalt német területeken, hogy azok közül, amit csak lehet a szovjet hatóságok még az angolszász szövetségesek Berlinbe érkezése előtt a jóvátétel előlegeként lefoglaljanak. A szovjet vezérkar ezért tett meg mindent Berlin bevételéért a diadal nyilvánvaló érzelmi jelentősége mellett. A német főváros elfoglalásáért hozott szovjet áldozatok és veszteségek az alábbiak szerint alakultak:

Emberáldozatok	
Elesett katonák	61 454 fő
Sebesült katonák	234 935 f
Anyagi veszteségek	
Harckocsi	2156 darab
Löveg	1220 db
Harci repülőgép	527 db

A német hadiipar leszerelésének végrehajtásával kapcsolatban 1945 márciusa és 1946. március 2. között a moszkvai illetékes szervek 986 esetben hoztak határozatokat, némelykor egymásnak ellentmondóakat is. Míg a katonai felszereléseket zsákmányoló alakulatok azt szedték össze, amit láttak-találtak, addig a német hadiipar leszerelését a központilag kijelölt mérnöki-gazdasági célok alapján tervezték, de a pontos célszámok meghatározás elhúzódott, és a végrehajtásban is zavarok mutatkoztak. Végül Moszkvából, felülről határozták meg azt a 4876 külföldi tulajdonú vállalatot, amelyek a leszerelésre és elszállításra kijelölt csoportba kerültek. Országok szerinti megoszlásban:

Németország	2885
Lengyelország (német tulajdonú vállalatok)	1137
Ausztria	206
Magyarország	11
Csehszlovákia	541
Mandzsúria	96

A német hadiipar leszerelése és részben helyi megsemmisítése 1948 közepére fejeződött be. Addigra Magyarországgal kapcsolatban tisztázódott, hogy a csepeli Weiss Manfréd Művek a német SS-el 1944-ben kötött ismert magánjogi szerződés ellenére nem mentek át német tulajdonba, hanem csak az SS vagyonkezelésébe, ezért a felszabadulás után a magyar jog szerint a WM Művek Rt. magyar magántulajdon maradt – dacára a szovjet ambícióknak. A leszerelés ügyében 1945-ben még zavartalan együttműködés érvényesült a szovjet és az amerikai meghatalmazottak között.

1945. november 15-én Szokolovszkij szovjet tábornok találkozott amerikai kollégájával, Clay megbízottal, aki közölte, hogy a nyugati megszállási övezetben történt leszerelések ügyében az amerikai kormány támogatja a szovjet igényeket. Clay egyetértett azzal is, hogy a Brémai Hajóépítő Vállalat és a schweinfurti golyóscsapágygyár berendezéseit a szovjet félnek adják át. Sürgette az angol kézen lévő német kereskedelmi flotta egyenlő elosztását a három nagy szövetséges között. 1946 novembere és 1947 novembere között az angol, amerikai és szovjet félen kívül szintén érdekelt 16 ország részvételével működő Szövetséges Jóvátételi Ügynökségben hét alkalommal hoztak döntéseket a leszereléssel kapcsolatba, pontról pontra szedve a jóvátétel beszámításaként az egyes károsult államok igényelte javakat. E tárgyalássorozat során a nyugati megszállási zónából a Szovjetunió és Lengyelország javára 293 vállalatot ítéltek oda, ebből 39 igen értékes céget, s csupán a 30 legjobbnak ítélt gyár értéke 39 millió német márkát tett ki. Ezeket a vállalatokat a szovjetek 1948. március elsejéig leszerelték és elszállították. A hidegháború beálltával és a korábbi szövetségesek közötti viszony elmérgesedésével párhuzamosan az amerikaiak egyre többször emelték fel a szavukat a német gyártósorok leszerelésével kapcsolatban, és végeredményben megakadályozták 453 – korábban már odaígért – vállaltot átadását a szovjeteknek és a lengyeleknek. A súrlódások mindennapos gyakorlattá váltak a szovjet és a nyugati szövetséges megszálló hatóságok között. Az amerikaiak védelmét élvezte a német hadiipar két zászlóshajója: az acélipari óriás, a Krupp Művek és a vegyiparban érdekelt – a Zyklon-B gyártásáról elhíresült – I.G. Farben, melyekhez a szovjetek nem férhettek hozzá. Ugyanakkor a szovjetek gyorsan megszerezték a Zeiss Műveket, és az uránérc kitermelésére alapított ipari komplexumot Thüringiában, amitől gondosan távol tartották az amerikaiakat.

Végeredményben, a német hadiipar 3474 objektumában szerelték le a gépészeti főberendezéseket. A leszerelések zárszava Clay tábornokhoz köthető, aki személyes – a szovjet féllel nem egyeztetett – döntése nyomán lezártnak nyilvánította a német vállalatok kisajátítását és a gyártósorok keletre szállítását.

A német hadiipar leszerelése azonban foglakoztatási és szociális problémákkal is járt, ami súlyosan sértette a helyi érdeke-

ket, és a német lakosságból teljesen érthető módon ellenszenvet váltott ki. Még 1947-ben 200 vállaltot mentesítettek a leszerelés alól, melyek működésüket polgári megrendelésekre folytathatták. Megmenekültek a leszereléstől olyan cégek is, amik a megállapodások szerint a szovjet állam tulajdonába kerültek vagy vegyes, szovjet-német tulajdonú cégekbe tagolódtak volna. De azok a cégek is elkerülték a leszerelést, amelyek valamely német tartomány tulajdonába mentek át.

11.3. Jóvátételi szállítmányok a megszállt német terültek folyó termeléséből

Az ebben a kategóriába a Szovjetunió által igénybe vett jóvátétel terhe leginkább a szovjet megszállási zóna gazdaságára hárult. A háborút követő időben főként fogyasztási cikkeket rendeltek jóvátételi célokra, később a szovjet igényeket a gépek és berendezések dominálták. Az ipari jóvátételi szállítások a tartományok között egyenlőtlenül oszlottak meg, de a német lakosokra nehezedő teher a központi elszámolások révén – általában – egyenletesen oszlott meg.

A folyó ipari termelésből évente jóvátételre eső érték*			
Évek	**Ipari termelés** (millió márka)	**Jóvátétel a ipari termelésből**	
		Millió márka	%-os részarány
1946	863 500	52 700	6,1
1947	914 200	108 600	11,8
1948	1 055 000	83 900	7,9

*Szovjet levéltári adat alapján

A jóvátételben kiszállított termékek ármeghatározása jelentős adminisztrációval járt, mivel a német jóvátételi szállítmányokba került, „kereskedelmi" megnevezéssel jelölt cikkek száma – melyek mindegyikét be kellett árazni – 130 ezer tételt ölelt fel. A szovjet megszállási övezetben a mezőgazdaságra kirótt jóvátételi szállítások realizálása súlyos konfliktusokat szült a lakosság és a szovjet megszálló hatóság között. Az agráriumban tervbe vett

jóvátételi szállítások elsősorban a hiánycikknek számító minőségi vetőmagokat (pl. évelő növények, konyhakerti növénymagok) érintették. Cserébe a szovjetek ipari fát szállítottak. További jóvátétel gyanánt 1945-től 1400 darab mezőgazdasági gép mintadarabját vették igénybe.

A nyugati megszállási zónákból a szovjet jóvátételi szállításokat a volt szövetségesek kezdetben csak akadályozták, később pedig elvitatták a Szovjetuniónak az általuk ellenőrzött német területek folyó termeléséből származó jóvátételre való jogát. George Marshall tábornok, az Egyesült Államok külügyminisztere már 1947. március 31-én kijelentette, hogy a nyugati megszállási övezetekre vonatkozó szovjet jóvátételi igény voltaképpen olyan, mintha a Szovjetunió kétszer adná el ugyanazt a lovat. Erre már Molotov is válaszolt, s csípős replikája így hangzott: a Szovjetunió nem akarja, hogy idegen kupecek „bárkinek is olcsóbban eladják a mi lovunkat, ráadásul a mi egyetértésünk nélkül."

11.4. A megszállók versenyfutása a szellemi értékekért

A nyugati szövetségeseket – különösen – az amerikai hatóságokat a természetbeni német jóvátétel korántsem érdekelte oly mértékben, mint a gazdaságilag kisemmizett Szovjetuniót. Az amerikai – kisebb részben az angol – csapatok példás gyorsasággal fogtak hozzá a szellemi tulajdon elkobzásához: 200 ezer német találmányt, az új termékek és technológiák műszaki leírásait, mérnöki rajzokat, nem utolsósorban pedig a német kutatói elit tudósait és mérnök szakemberekeit keresték, és találták is meg. Így lett Wernher von Braun[15] rakétatervező zseniből „aranyborjú" néven kódolt hadizsákmány. Ebben a „szellemi-tudományos" kategóriában – Szemirjaga professzor adatai szerint – az amerikaiak 8–10

[15] Wernher von Braun (1912–1977). A V-1 és V-2 rakéták és az amerikai rakétaprogram atyja. 1945-ben az amerikaiaknak adta meg magát és munkatársaival az Egyesült Államokba költözött. 1960–1970 között a Marshall Űrrepülési Központ igazgatója volt.

milliárd dollár értékhez jutottak.[16] Ehhez jöttek a lefoglalt aranykészletek, továbbá a német kereskedelmi hajóflotta jelentős része. 1946 őszén már 250 kimagasló képességű német tudós élvezte a tengerentúlon az amerikai házigazdák szerződéses vendégszeretetét. Mindezen túl, a nyugati szövetségesek kezébe kerültek a megszállási zónába tartozó német cégek külföldi aktívumai, értékpapírjai is, melyek becsült értéke 6 milliárd dollárra rúgott.

A Szovjetunió csak megkésve fogott hozzá a német szellemi termékek-eredmények összegyűjtéséhez. A témában publikált legátfogóbb monográfia szerzője, Szemirjaga professzor legutolsó munkájában éppen a szovjet szervek késlekedésének okait vizsgálta. Kivételt képezett azonban az atomkutatás ügye, hiszen az NKVD is tudta, hogy hol keresse a német nukleáris tervek kulcsszereplőit. Nem tartozik szorosan ide annak taglalása, hogy a szovjet kormány mit tett hazája atomkutatásának előmozdításáért. Szudoplatov állambiztonsági tábornok közelmúltban megjelent könyvében részletesen megírta a szovjet atombomba „útkeresésének" kronológiáját. Tőle tudjuk, hogy a szovjet hírszerzés már 1940-től komoly erőket állított az angol és amerikai atomkutatások felderítésére. Tudományos körökben ismert volt, hogy a németek Belgium lerohanásakor 1200 tonna kongói eredetű dúsított uránhoz, majd Norvégia elfoglalásakor 185 kg nehézvízhez jutottak. Niels Bohr[17] dán fizikus a világ tudomására hozta a németek tudományos ambícióit. A Szovjetunió hírszerzése pedig – Szudoplatov állítása szerint – angol és amerikai tudományos forrásokból a háború teljes időtartama alatt követte a Harmadik Birodalomban folyó atomkutatásokat.

1945 januárban az első amerikai atombomba szerkezeti leírása már Moszkvában volt[18], és a szovjet hírszerzés atomügyi dokumentumait a Sztálin megbízásából kiválasztott szovjet tudósok elolvashatták. Az amerikai kémforrás 1945 elején jelezte azt is, hogy a szovjet kísérleti atombomba felrobbantása 2–3 hónapon

[16] Семирягa, М.И.: *Как ты управляли Германией.* p. 133.

[17] Niels Bohr (1885–1962), Nobel-díjas (1922) dán fizikus.

[18] Судоплатов, П. А.: *Разные дни тайной войны и дипломатии.* p. 321.

belül várható.[19] Ennek ellenére a Szovjetunió jelentős hátrányba került a már atombombával rendelkező Egyesült Államokhoz képest, s mindent megtett a német atomkutatók többségének összegyűjtéséért illetve a megszállt német területeken fellelhető dúsított uránkészletek lefoglalásáért. A Szovjetunióba került német tudósokkal kapcsolatban Szudoplatov a következőket írja:[20]

A mi apparátusunk[21] 1945 júniusában családostól elszállította Németországból a következő kiemelkedő német tudósokat: G. Herz[22] Nobel-díjast, R. Döpel[23] professzort, M. Volmert[24], M. von

[19] Ebben bizonyára tévedett, hiszen az első szovjet atombombát 4 évvel a második világháború után, 1949. augusztus 29-én robbantották fel Kazahsztánban.

[20] Судоплатов, П. А.: *Разные дни тайной войны и дипломатии.* p. 337.

[21] Értsd: NKVD

[22] Gustav Ludwig Hertz (1887–1975), német Nobel-díjas (1925) kísérleti fizikus. 1945-ben a Szovjetunióba, Szuhumiba került, majd 1950-ben Moszkvába. 1951-ben Sztálin-díjat kapott. 1955-ben tért haza az NDK-ba, ahol a Lipcsei Egyetem tanszékvezető professzoraként dolgozott.

[23] Robert Döpel (1895–1982), német atomfizikus. A Lipcsei Egyetemen kutatott. A szászországi város -bombázása során vesztette el feleségét, nem sokkal később pedig a Szovjetunióba került, ahol az atomfegyver-kutatásokban és a nehézvíz előállításán dolgozott. 1952-ben a Voronyezsi Egyetem professzora lett. 1954-ben újra megnősült, egy ukrán nőt vett feleségül. 1957-ben tért haza, s az NDK-ban telepedett le.

[24] Max Volmer (1885–1965), német fizikokémikus. A felületi diffúzió felfedezője. A Szovjetunióban kezdetben nehézvízgyártással, majd urán dúsításával és plutónium kivonásával foglalkozott. 1955-ben hazatérhetett, és az NDK-ban telepedett le. A Humboldt Egyetem tanszékvezető professzora és a keletnémet Tudományos Akadémia elnöke lett.

Ardennét[25] és P. Thiessent[26]. Összesen kétszáz szakembert, köztük 33 főt a tudományok doktora fokozattal és 77 mérnököt. Moszkva közelében, Malojaroszlavecben[27] – jelenleg Obnyinszkban[28] – ellenőrzésünk alatt létesült egy titkos kutató labor az urán feltárásának, kitermelésének és dúsításának vizsgálatára, valamint az uránkohászat kutatására. A világhírű atomfizikusok közül H. Born[29], N. Riehl[30], K. Zimmer[31] és mások Cseljabinszk megye északi részében kaptak elhelyezést. Fontos kutatásokon dolgozott G. Herz és csoportja Szuhumiban[32], ahol a 235-ös és a

[25] Manfred von Ardenne (1907–1997), a második világháború idején radarkutatással és kísérleti magfizikával foglalkozott. A Szovjetunióban az atombomba előállításához szükséges izotópszétválasztási kutatásokat vezette a Szuhumi tőszomszédságában kiépített kutatóintézetben. 1947-ben és 1953-ban Sztálin-díjjal tűntették ki tudományos munkásságáért. 1954-ben a korábban elszállított berlini laboratóriumának teljes felszerelésével együtt visszatért az NDK-ba, s magánvállalatot alapított. Született feltaláló volt, több mint 600 szabadalom fűződik a nevéhez.

[26] Peter Adolf Thiessen (1899–1990), német fizikokémikus. Kutatói pályafutását a Göttingeni Egyetemen kezdte 1923-ban. 1925-ben csatlakozott a náci párthoz. 1935-ben rövid ideig a Münsteri Egyetem kémiaprofesszora volt, majd a berlini Humboldt Egyetemre került. A háború végén maga jelentkezett a szovjeteknél, ezzel is védve kollégáit. Sztálin-díjjal tűntették ki. Az '50-es évek közepén tért vissza az NDK-ba és a kelet-berlini Fizikokémiai Intézet vezetője lett. 101. életévében Berlinben érte a halál.

[27] Oroszul: Малоярославец. Ma: Kalugai terület, Oroszországi Föderáció.

[28] Oroszul: Обнинск. Itt helyezték üzembe 1954-ben a világ első atomerőművét, mely 48 éven át üzemelt, míg 2002-ben leállították. Ma: Kalugai terület, Oroszországi Föderáció.

[29] Hans-Joachim Born, német radiokémikus. 1945-től az '50-es évek közepéig a Szovjetunióban kutatott, majd visszaengedték az NDK-ba. 1957-ben Münchenbe távozhatott.

[30] Nikolaus Riehl (1901–1990), nukleáris vegyész. Szentpéterváron született, ahol apja, a Siemens mérnöke dolgozott. Anyai ágon orosz származású. 1945-ben arra kényszerítették, hogy kutatói csapatával (Born, Zimmer, Ernst Rexer, Günter Wirths stb.) a Szovjetunióba költözzön. 1955-ben térhetett haza az NDK-ba, majd nem sokkal később az NSZK-ba távozhatott.

[31] Karl Zimmer (1911–1988), német fizikus, az ionizáló sugárzás hatásait kutatta. 1945-től 10 éven át a Szovjetunióban dolgozott, majd hazatérhetett az NSZK-ba.

[32] Oroszul: Сухуми. Kedvelt üdülőhely a Fekete-tenger keleti partján. Napjainkban a hivatalosan Grúziához tartozó, de facto független Abházia fővárosa.

238-as uránizotóp elkülönítésének technológiájával foglalkoztak. J. Haritonov (?) hírszerző Németországban felkutatta a már biztosra vehető száz tonna urániumoxidot, melyet a Szovjetunióba szállítottak, jóllehet azt az amerikaiak közelében raktározták.

A szovjet tudományos megbízott találkozott Frédéric Joliot-Curie[33]-vel is, de Sztálin úgy döntött, hogy őt nemzetközi közéleti szerepe miatt nem szabad bekapcsolni a szovjet hadiipart érintő tudományos kutatásokba.

Az első információk szerint a Német Birodalom kutatói a Szudéta-vidéken fekvő Sankt Joachimsthal[34] mellől szerezték az uránércet, később pedig délnémet bányákból. Az 1945 februárjában hadizsákmányként megszerzett német dokumentumokból kiderült, hogy a németek magas urántartalmú ércre leletek Bulgáriában, a Rodope-hegységben elterülő Buhovo járásban, de a kitermelésig már nem jutottak el. Ezért a szovjet államvezetés hivatalosan Bulgária vezetőihez fordult segítségért.

Az Állami Honvédelmi Bizottság 7408. számú 1945. január 27-én Sztálin által jegyzett határozatát csak Molotov és Berija kapta kézhez. Íme, a határozat teljes szövege:

Szigorúan titkos, különösen fontos:

1. Megszervezni Bulgáriában az uránérc-előfordulások feltárását és kitermelését Gotenben[35] illetve annak környékén, úgyszintén más ismert és kitermelésre valószínűsíthető uránérc-előfordulások és egyéb ásványanyagok forrásterületének geológiai kutatását.
2. Megbízni a Molotov vezette Külügyi Népbiztosságot, hogy tárgyalást folytasson Bulgária kormányával egy bolgár–szovjet

[33] Frédéric Joliot-Curie (1900-1958) francia atomfizikus és Nobel-díjas kémikus (1935). A Francia Kommunista Párt tagja. A második világháború után de Gaulle atomenergiai főbiztosa volt, s e tisztjében irányította az első francia atomreaktor üzembevételét.

[34] Ma: Jáchymov, Cseh Köztársaság

[35] Bolgárul: Готен, Szófia mellett.

vegyesvállalatként működő részvénytársaság létrehozásáról, szovjet tőketöbbséggel az uránérc-előfordulások feltárása céljából Goten lelőhelyen és annak környékén, valamint geológiai kutatások elvégzésére olyan más helyeken Bulgáriában, ahol az uránérc és egyéb ásványanyag előfordulása és kitermelése valószínűsíthető.

A bolgár állami szervekkel folyó tárgyalásokról és a leendő részvénytársaság alapításáról szóló dokumentumokban a „rádiumlelőhely" elnevezésű kód alkalmazandó.

Az akció sikerrel járt, Bulgáriában jó minőségű uránércre leletek és annak heti 1,5 tonnáját még akkor is kitermelték, amikor már szovjet területen is találtak és felszínre hoztak nagy mennyiségű uránércet, meghagyván ezzel a nyugati katonai hírszerzést abban a hamis tudatban, hogy a bulgár uránforrás a legfontosabb. A szovjet hírszerzés 1945 márciusába tett összefoglaló jelentést Berijának az amerikai atomkutatási programról, amely hitelt érdemlő forrásokra alapozva állította, hogy az Egyesült Államokban egy 2 milliárd dolláros nukleáris tudományos fejlesztési program van folyamatban.[36]

Visszatérve a háborús jóvátétel keretében igénybe vett német szellemi tőkére, senki sem vitatja, hogy a német tudományos eredmények megismerése és alkalmazása a győztes hatalmak mindegyikének egyformán érdeke volt. Természetesen a német kutatók elsősorban az Egyesült Államokban kívánták folytatni tudományos tevékenységüket, s nem a Szovjetunióban vagy hazájuk keleti megszállási övezeteiben, de akkor és ott nem képezte vita tárgyát a civil státuszú német szakemberek – ritkábban szerződtetés útján, jóval gyakrabban presszió hatása alatt történő – ideiglenes áttelepítése a Szovjetunió területén létrehozott új kutatóközpontokba. Utóbbiak tevékenységébe nem csak a kimagasló szakmai referenciákkal rendelkező tudósokat vonták be, hanem egyes német üzemek teljes személyzetét a szakmunkásokkal együtt. Szemirjaga adatai szerint 1948-ban a Szovjetunió területén ezen a jogcímen

[36] Семиряга, М.И.: *Как ты управляли Германией*. p. 323.

tartózkodó német munkások és mérnökök száma, családtagjaikkal együttvéve 200 ezer főt tett ki.[37]

A szakirodalomból teljesen egyértelmű, hogy a háború utáni években a szovjet kormányszervek nagy önállósággal gyűjtötték a német javakat és nem vezettek központilag egységes számlát a felhalmozott értékekről. Ezért 1948-ban a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, Sztarovszkij[38] vezetésével megalakították egy tárcaközi bizottságot az igénybe vett német jóvátételi szállítmányok összértékének megállapítása céljából. A bizottság számítások és becslések alkalmazásával kimutatta a német jóvátételi szállítmányok termékcsoportokra bontott értékét. Ma már a teljes levéltári anyag hozzáférhető. A Sztarovszkij-jelentésből azonban egyetlen olyan összeget sem közöltek, mely a szerteágazó kérdésre pontos választ adott volna. Hozzáteszem – mint a Központi Statisztikai Hivatal egykori elnöke – jól ismerem egy nemzeti statisztikai hivatal mögöttes lehetőségeit, ahogy jól ismertem Sztarovszkij elnököt, veterán kollégámat is. Az ilyen természetű kérdésekre, amelyek mögött nincs rendszerszerű bizonylati adatbázis, a válasz csakis egy terjedelmes és tudományos történelmi kutatás módszertanával közelíthető meg. Ma már a nemzetközi politika viteléhez ezen statisztikai adatra sem az egykori győztes államoknak, sem a volt veszteseknek nincs szüksége.

Végeredményben megállapítható, hogy az orosz kutatók becslései szerint a Szovjetunió által megszerzett jóvátételi javak értéke nem érte el a neki megszavazott 10 milliárd amerikai dollárt, bár német szerzők nemegyszer 14–16 milliárd dollárról tesznek említést.

[37] Uo. p. 142.

[38] Vlagyimir Nyikonovics Sztarovszkij (oroszul: Владимир Никонович Старовский, 1905–1975) közgazdász, statisztikus. 1940/41-ben az Országos Tervhivatal elnöke, 1941-1948 között elnökhelyettese. 1961-től haláláig a Központi Bizottság tagja.

11.5. Emberáldozatok a megszállt szovjet területeken

A Szovjetunió második világháborús teljes emberveszteségének számát az orosz adatok 26 millió főben állapítják meg. Könyvem tárgya szempontjából azonban a Tengelyhatalmak megszállása alá került területek emberveszetesége a fontos, ezért azt illusztrálom. Talán többeket meglep, hogy a megszállt területeken elszenvedett emberveszteség nagyobb volt, mint a Vörös Hadsereg vesztesége, vagyis 11,5 millió fő. Ebből az elhalálozási számból 7,4 millió fő halálát tekinti a kutatás elemzője az előre megfontolt náci-fasiszta emberirtás egyenes következményének. Az embertelen megszállási viszonyok számlájára írható 4,1 millió fő halála. Ehhez hozzáadandó kb. 2,2 millió elhalálozott szovjet állampolgár, akik a kegyetlen németországi munkaviszonyok miatt pusztultak el. A Szovjetunió a népességének 14%-át vesztette el, Lengyelország 12,4%- át, Jugoszlávia 11%-át, Nagy-Britannia 0,8%-át, az Amerikai Egyesült Államok 0,2%-át. A Szovjetunióban és a magas veszteséget szenvedett országok – ide sorolandó az európai zsidóság is – deformált demográfiai helyzetbe kerültek. A Szovjetunióban 1959-ig halogatták a háború utáni első népszámlálás megtartását.

12. fejezet

Magyarország második világháborús vagyonvesztése

Magyarországot az elmúlt évszázad folyamán legalább két ízben érte katasztrofális vagyonvesztés.[1]

Hazánk az Osztrák–Magyar Monarchia részeként, a felelős kormány önálló döntése nyomán lépett be a világháborúba a Német Császárság oldalán. Az első világháborúban elszenvedett katonai vereség miatt és a magyar államiság összeomlása következtében kitört polgárháború, majd – a Magyarország iránt ellenséges nyugati hatalmak jóváhagyásával – a Román Királyi Hadsereg betörése és gátlástalan rablása az ország történelmében soha nem látott nemzeti vagyonvesztésre vezetett. A legnagyobb lelki és anyagi katasztrófát minden kétséget kizáróan Magyarország trianoni terület- és népességbeli csonkítása jelentette, ami pótlólagos magyar munkával és bárminemű kiegészítő befektetéssel nem volt helyettesíthető, vagyis az elcsatolt országrészek végérvényesen kiestek a magyar nemzetgazdaság vérkeringéséből, ideértve ezen elcsatolt országrészek természeti kincseit is.

A második világháború folyamán és az újabb vereség után bekövetkezett nemzeti vagyonvesztést a győztes antifasiszta nagyhatalmak által megállapított – lényegében a két világháború közti államhatár-változásokat megsemmisítő, tehát a trianoni határokon belüli – Magyarországra számítjuk. Jelen fejezetben a második világháborús nemzeti vagyonvesztés minden képzeletet felülmúló, hatalmas méretei kerülnek röviden bemutatásra, főként a termelő ágazatok adatai alapján.

[1] A témához bővebben: Bálint József: Magyarország nemzeti vagyonvesztése 1941–1947. Agroinform, Bp., 2013.

Az első világháborúban 16 ország vett részt. Ezek összlakossága 850 millió fő, az akkori világ népességének 35%-a volt. A harcok során 8,5 millió ember vesztette életét.

A második világháborúban 25 ország vett részt, melyeken abban a korban a Föld népességének több mint fele élt. A háború halálos áldozatainak száma többszöri becslésmódosítások szerint meghaladta az 50 millió főt. Az elhalálozottak fele civil ember volt. Az első világháborús emberveszteség számításakor az Osztrák–Magyar Monarchia teljes lakosságából a háborúban elesettek számát 1,2 millióra becsülték. A korabeli Magyarország háborús halottainak számát mintegy félmillióra tették, ebből a mai ország területére 200 ezer fő számítható. A trianoni békediktátum következtében legalább 3 millió magyar került idegen uralom alá. Ha ehhez hozzáadjuk a századfordulóra jellemző tömeges kivándorlást – az 1871 és 1913 közötti években kivándorolt 1,8 millió magyar –, a visszavándorlók levonásával a véglegesen eltávozottak számát 1,3–1,4 millió főben határozhatjuk meg. Továbbá vegyük figyelembe, hogy az első világháború éveiben, tehát 1914 és 1918 között 485 ezerrel kevesebb gyermek született, mint az azt megelőző négy évben. Ezek után érthető, hogy a Horthy-kor államgépezete rögtön az 1920-as évek kezdetétől hathatósan igyekezett megtörni a kivándorlási hullámot.[2]

A második világháború mind az egész emberiség, mind Magyarország számára az előzőnél is sokkal pusztítóbbnak bizonyult. Ezt a háborút már jóval fejlettebb tudományos-technikai eszközökkel vívták. A világbéke ellen fellépők Hitler személye körül és a náci-fasiszta eszmék alapzatán tömörültek. A háború kirobbantása a trianoni államhatárok részben jogos korrekciójának örve alatt indult, de fő célja kezdetektől a náci világuralmi eszme megvalósítása volt, ahogy azt Hitler korábban nyilvánosságra hozott, „Mein Kampf" című, magyar nyelven is megjelent könyvéből az egész világon tudhatták. A hitleri hódítás gyakorlata egész világrészek államiságának eltiprását, a megszállás alá vetett népek javainak féktelen kisajátítását, a faji gyűlölettel

[2] Századok statisztikája: statisztikai érdekességek a magyar történelemből. KSH, Bp., 2011. pp. 29–30.

összekapcsolt tömeggyilkosságokat jelentette. Céljainak elérése érdekében milliók éhhalálát, az európai zsidók, részben szlávok és más politikailag üldözöttek totális fizikai kiirtását is a hadviselés részévé tette. Ebben a piszkos, Európa határain túlnyúló hadjáratban – szemben a valós magyar nemzeti érdekkel! – vett részt a félrevezetett magyar honvéd mint Hitler engedelmességre kényszerített bábja. Horthy Miklós kormányzó nagy dobra vert propagandával a Donhoz küldte István fiát, a Magyar Királyság kormányzóhelyettesét. Hasonlóan cselekedett Kállay Miklós miniszterelnök is. Mindkét fiú – pályájukon elismert, fiatal szakemberek – részben akaratlanul a politikai agitáció eszközévé váltak, melynek egyetlen célja a nagy keleti hódító hadjárat idealizálása volt, így próbálva rávenni az egyszerű alattvalókat arra, hogy rendületlenül kövessék a jó hazafi példáját, s a horthysta hatalom parancsának zokszó nélkül engedelmeskedve a frontszolgálatra behívott kisegzisztenciák, magyar tanítók, munkások és parasztok vállvetve harcoljanak Hitler misztikus „Keresztes Hadjárat"-ában.

Legyünk igazságosak! Nem egyedül a magyar kormányzó esett Hitler csapdájába, hanem számos európai s azon kívüli állam- és miniszterelnök, király, de tízezer számra főtisztek és politikusok is. Amikor azonban végre felismerték, hogy a Vörös Hadsereg keleten összeroppantotta a Birodalom hadigépezetének gerincét és az angolszász szövetségesek gőzerővel készülnek az európai második front megnyitására nyugaton, többségük még időben elpártolt mellőle. Hitlert végre cserbenhagyta a hadiszerencse, s menthetetlenül eldőlni látszott a Hitler-barát dominósor. Elsőként 1943 őszén, a sikeres szicíliai partraszállást követően Olaszország királya kötött békét az antifasiszta koalíció erőivel, majd 1944. augusztus 23-án a Román Királyság katonai erejével is szembefordult Hitlerrel. Nem sokkal később pedig a finnek híres marsallja, Mannerheim mutatott ajtót az ott állomásozó német haderőnek. Arra kérdésre, hogy Horthy miért húzta az időt és miért „portásokkal" keresett angol kapcsolatokat, miközben a Vörös Hadsereg már Magyarország küszöbére ért, nincs hiteles válasz. A kormányzó – talán az utolsó pillanatban – mégis elszánta magát, és elindította a „családi vállalkozásban" szervezett kiugrási akciót, melynek keretében Faragho

Gábor vezérezredes, korábbi moszkvai katonai attasé vezetésével a szovjet fővárosba utazott a fegyverszünetet kérő delegáció.

A Tisztelt Olvasó bizonyára megenged egy rövid kitérőt. Ismert, hogy 1941 vége felé a német haderő által fenyegetett Moszkvából a szovjet kormány a Volga menti Kujbisev városába költözött, ahol egy speciális tiszti iskola is működött, mégpedig azzal a céllal, hogy fiatal, érettségizett szovjet katonákból tolmácsokat képezzen, többek között a magyar nyelven folytatandó katonai tárgyalások lebonyolításához. Ezen iskola falai között végzett és kapott magyar nyelvű tolmácsoklevelet egyik jó barátom, akit Budapesten talán még ma is sokan ismernek. Jevgenyij Popovról, a TASSZ későbbi neves újságírójáról beszélek. A Kujbisevben megszerzett kiváló magyar nyelvtudása miatt éppen őt osztották be tolmácsnak a Vörös Hadsereg Vezérkarában működő Kuznyecov vezérezredes, hírszerzési főnök, a vezérkari főnök helyettese mellé a Faragho-delegációval való tárgyalások idejére, főhadnagyi rendfokozatban. Tőle tudom, s meg is írta visszaemlékezéseiben a magyar delegáció fegyverszüneti tárgyalásairól való ismereteit. A delegáció házigazdája a Vörös Hadsereg Hírszerzési hivatala volt, élén a már említett Kuznyecov vezérezredessel. A tárgyalások legkritikusabb pontját a magyar állam 1938-as, tehát a revízió és a háború előtti határok mögé való visszaszorításának kérdésköre szolgáltatta. A szovjet vezetés nagy horderejűnek tartotta Horthy kilépési szándékát, de a tárgyalások lassan haladtak, ráadásul a delegáció sokat szenvedett a budai Várba szóló vagy éppen onnan érkező rádióüzenetek kódolásával. A szovjet vezetés a tárgyalások menetéről folyamatosan informálta az Egyesült Államok és Nagy-Britannia moszkvai külképviseleteit.

1944. október 11-én reggel a Várból rádióüzenet érkezett a delegációhoz arról, hogy Horthy Miklós kormányzó elfogadja a fegyverszünet előzetes feltételeit, beleértve a „bécsi döntések" előtti államhatárra való visszavonulás keserű tényét. Ezért még aznap, 1944. október 11-én tárgyalás kezdődött Moszkvában, de nem a Vezérkari Főnökségen, hanem Molotov külügyi népbiztos hivatalában. A tárgyalás francia nyelven folyt, Szentiványi Domokos, a magyar delegáció tagja fordított. A delegáció azonban nem tudott választ adni Molotov azon kérdésére, hogy Magyarország mikor képes hadat üzenni a Német Birodalomnak. A tárgyalás e ponton megakadt, a magyar delegáció konzultációs szünetet kért és rádión közölte a Várral Moszkva kérdéseit: menynyi időre van szükség a magyar csapatok Budapestre vezényléséhez, mely magyar erők tartózkodnak jelenleg is Budapesten, hová tervezik az átvezénylendő csapatok diszlokációját, milyen segítségre számít a magyar kormány a szovjet fél parancsnokságától, megkezdődött-e az evakuáció a fővárosból, hol tartózkodik a magyar kormány? stb. Popov így folytatja:

A találkozó még aznap este folytatódott Molotov lakásán. A népbiztos közölte, hogy a szovjet kormány, egyeztetve az Egyesült Államok és Nagy-Britannia teljes jogú képviseletével, kinyilvánítja az egyetértését a magyar fél fegyverszüneti kérelmével kapcsolatban. Azt mondta, hogy a szükséges formalitások haladéktalanul elvégezhetők, rámutatva, hogy a futár[3] megérkezéséig elegendő, ha a delegáció mindhárom tagja aláírja a dokumentumot, amelyben benne foglaltaknak a fegyverszünet előzetes feltételeinek alapvető pontjai. (...) Itt végül meg is történt a fegyverszünet előzetes feltételeinek aláírása, ekkor gr. Teleki, a delegáció tagja ránézett az órájára és feljegyezte a pontos időt a füzetébe: 20 óra 57 perc. Molotov összegezte: „Na, most már szövetségesek vagyunk!" A kézfogásokat pohárköszöntők követték.[4]

Úgy vélem Popov főhadnagy sorai hűen illusztrálják Horthy megbuktatása előtt kinyilvánított végakaratát, ami 1944. október 15-én a budapesti rádióban – némi torzítással ugyan –, de mégis elhangzott: kilépni a háborúból. A delegáció által Moszkvában aláírt dokumentum Horthy rádió-proklamációjánál többet tartalmazott. Hitler a magyar nyilas lakájok és a megtévesztett honvéd főtisztikar egy részének segítségével éppen ezt a kiugrást akadályozta meg, eltörölve a magyar háborús részvétel 1944 őszén való lezárásának lehetőségét. Az elmaradt kiugrás pedig megpecsé-

[3] A Budapestről várt futár Horthy teljes körű meghatalmazásával.

[4] Popov, Jevgenyij: *V labirintye szekretnyih operacij.* pp. 120. Kézirat oroszul, a szerző birtokában.

telte az ország és vele együtt milliók sorsát. A magyarországi szárazföldi felszabadító hadműveletek további fél esztendőt emésztettek fel, így a front hónapokra megrekedt, s ez olyan pusztítást eredményezett, amit egyetlen szomszédos állam sem szenvedett el. Budapest esztelen „védelmét" kizárólag Hitler eleve kudarcra ítélt, egoista érdekei diktálták. Magyarország második világháborús vagyonvesztésének nagyobbik hányada így a nyilas árulás és a sorsára hagyott kiugrási kísérlet kudarcának számlájára írható.

Fontos rámutatni, hogy a második világháborúban győztes nagyhatalmak előre kialakított koncepciója fogalmazta meg azon történelmi küldetést, hogy a Teheránban szövetséges erők szabadítsák fel az érintett európai országokat a náci-fasiszta elnyomás alól. Ehhez olyan értelmezés is tapad, amely szerint az antifasiszta koalíció vezetői a hitleri érdekszférába került országok megtépázott vagy eltiport államiságát kívánták helyreállítani, többek között Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Magyarország esetében is. A kapitulált Németországban a győztes nagyhatalmak megszálló erőinek katonai kormányzása és katonai közigazgatása elkerülhetetlen volt, és időben is elhúzódott. Hatalmas szerencsének tekinthetjük, hogy Magyarországon a Vörös Hadsereg nem kényszerült a katonai közigazgatás bevezetésére, mivel 1944/45-ben az itthon maradt hazafias érzelmű demokraták rakták le az új államiság alapjait és kezdtek hozzá a romba döntött ország gazdasági újjáépítéshez, a társadalmi élet demokratikus átalakításhoz. A demokratikus államiság megteremtésének folyamata Szegeden vette kezdetét, majd Debrecenben fektették le a később a nemzetközi erőtérben is elismert alkotmányos államjogi és közigazgatási berendezkedés alapjait.

12.1. A nemzeti vagyonvesztés értéke

A háború után a közgazdasági, a mérnöki, a banki, a statisztikai és a közigazgatási szakma legjobbjai végezték el a nemzeti vagyonvesztés összeírásának szervezését és készítették el az összefoglaló értékeléseket. Valóságos kárfelmérési láz uralta az ország üzleti életét, de a közigazgatást is. A korabeli kárstatisztikák tanulmányozásához fontos adalékul szolgálhat, hogy 1945 előtt a Központi Statisztikai Hivatal még nem építette be rendszerébe a nemzeti jövedelem évenkénti kiszámítását. E tárgyökörrel tekintélyes kutatóközgazdászok foglalkoztak. Első helyen említendő Dr. Fellner Frigyes professzor, de értékes munkái voltak az agrárközgazdász Matolcsy Mátyásnak, aki a harmincas évek végén – sajnálatos módon – engedett a politikai szélsőjobb csábításának.

A világháborús károk felmérése nem tudományos kíváncsiságból történt, hanem az ország újjáépítési programjának megalkotásához szolgáltatott halaszthatatlan információkat.

Az átmenetgazdálkodás időszakának problémái szempontjából különösen érdekesek az olyan összehasonlítások, melyek a nemzeti jövedelemnek az 1945/46. évre várt alakulására vonatkozó becslés eredményét az első világháború utáni évek nemzeti jövedelmével állítják szembe. Egy ilyen vizsgálat eredménye nagyjából számszerű képet ad arról, hogy a két világháború pusztításai következtében a gazdasági élet egyes szektorainak teljesítőképességét milyen károsodás érte.

A NEMZETI JÖVEDELEM FŐBB TÉTELEINEK ÉRTÉKE 1920/21-BEN ÉS 1945/46-BAN AZ 1938/39. ÉVI ÁRAKON ÉRTÉKELVE, MILLIÓ PENGŐBEN[5]

		1920/21	1945/46
1.	Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, burgonya	659	620
2.	Közvágóhidakon levágott szarvasmarha, juh, sertés, ló	107	30
3.	Vasérc, vassalak, alumínium, kőszén, barna szén, nyersvas	97	100
4.	gyáripari termelés bruttó értéke az 1921. október 1-i és 1938. okt. 1-i munkáslétszám alapján becsülve, az 1938/39. évi bruttó termelési értékből kiindulva	1500	1200

[5] PIL 283. 32. 15. 47.

Ad.1. A szántóföldi termelés volumene a hat főterménytermés eredménye alapján ítélve 1945/46 gazdasági évben csak némileg alacsonyabb, mint 1920/21. évben volt.
Ad.2. A hústermelés az 1920/21-i színvonalon fog mozogni
Ad.3. Bányászati termelés előreláthatólag az 19200/21-i színvonalon fog mozogni.
Ad.4. A gyáripari termelés volumene 1945/46-ban a fentiek szerint cca. 20%-kal lesz alacsonyabb, mint 1920/21-ben volt.

Fenti adatok a materiális jószágtermelés adatainak cca. 75–80%-kát képezik, így a mezőgazdasági és ipari termelés alakulásáról általános tájékoztatást nyújthatnak.

Ezek szerint valószínűnek látszik, hogy a mezőgazdasági és ipari termelés volumene nagyjából azonos lesz az 1920/21. évi termelés volumenével, az 1919/20. évi termelés igen hiányos adatok alapján ítélve pedig az 1920/21. évi adatokhoz képest lényegesen alacsonyabb volt.

Igen figyelemreméltónak tartom a fenti megállapítást. A második világháború következtében a magyar gazdaság teljesítőképessége visszaesett az első világháború végén kimutatott szintre. A közölt tényállás súlya, közérthetősége mindenek felett áll.

A háborús veszteségek tárgykörében foglalkoznunk kell a háború előtt előállított javak pusztulásával, a hadviselés folyamán folyamatosan felhasznált értékekkel, s a háború utáni időszakban átmenetileg vagy tartósan felmerülő kiadásokkal. Mindezek együttes vizsgálata akár egy hatalmas természeti csapás kiértékeléséhez is hasonlítható. Ugyanakkor pénzben ki nem fejezhető az elvesztett emberi élet, ahogy a porrá lett műalkotások, egyházi ereklyék, magán- és közkönyvtárak értéke is felbecsülhetetlen. Külön kategóriát képeznek a behajthatatlan pénzkövetelések.

A háború utáni kárfelmérések általában azon veszteségek megállapítására koncentráltak, amiket az akkori társadalom képes volt újjáteremteni. Innen az újjáépítési politika fogalma és tartalma. Ebbe a körbe sorolható a közvetlen anyagi kárként is gyakorta definiált nemzeti vagyonvesztés, mely a jelen könyvhöz kapcsolódó kutatások origója.

A háború megvívásának költségébe szükséges lenne beleszámítani azt a veszteséget, ami abból eredt, hogy a katonai szolgálatra rendelt embereket lényegében kivonták a gazdaságból, teljesítményük pedig a nemzetgazdaság bevételéből hiányzott. Sajnos híján vagyunk az ehhez fogható számításoknak is.

A háború idején és az utána következő időkben rendkívüli társadalmi kiadást jelentett a hadiözvegyek és hadiárvák valamilyen szintű szociális ellátásának az állami költségvetésből való biztosítása. Ezzel rokon kérdés a hadirokkantak szociális ellátása, amit szintén nem szokás a háborús károk elfogadott fogalomkörében számszerűsíteni. Ugyanakkor – teljesen érthető okokból – nagy figyelem kíséri a legyőzött országra kirótt jóvátételi kötelezettséggel kapcsolatos vizsgálódásokat, így utóbbi tárgykörrel – annak alapos kutatottsága miatt – csak egyes vonatkozásaiban foglalkozom.

E ponton helyénvaló emlékeztetni arra, hogy a Szovjetunió közvetlen anyagi kára a német megszállás alá került területeken – a kitöltött 4 millió felmérő jellegű kérdőív alapján – 679 milliárd rubelt tett ki, s ez a korabeli árfolyamon 128 milliárd amerikai dollárra rúgott. A Szovjetunió teljes második világháborús anyagi kára 2.569 milliárd rubel vagyonvesztést jelentett, amely a Szovjetunió nemzeti vagyonának egyharmadát tette ki. Azonban a leginkább pusztított területeken, így Belorussziában a háborús vagyonvesztés értéke az 50%-ot is meghaladta. Mindezzel szemben a Szovjetunió a maga részére valamint – az általa is pusztított – Lengyelország javára követelt Németországtól 10 milliárd amerikai dollárt természetbeni javakban, amit elsősorban leszerelt gyárberendezésekkel és a folyó termelésből fedeztek. Mindezeken túl Sztálin már Jaltában bejelentette, hogy a Szovjetunió a háborút követő újjáépítéshez német munkaerőt vesz igénybe.[6]

Köztudott, hogy Magyarországot 300 millió amerikai dollár értékű jóvátétel terhelte, s a jóvátételi egyezményben megállapított anyagi tételek behajtása mellett Magyarországról is internáltak német ajkúakat illetve német nemzetiségű személyeket, ahogy magyar civileket is besoroltak a munkára küldött (hadi)

[6] Szemirjaga, pp. 118–119.

foglyok közé. A trianoni határok visszaállításán, hazánk újbóli megcsonkításán túlmenően elsősorban ebből állt Magyarország kollektív megbüntetése a Hitler oldalán vállalt hadviselésért.

A következőkben betekintést nyerhetünk az elemző közgazdászok, statisztikusok gondolkodásába, akik jó gazda módjára keresték-kutatták a nemzeti vagyonvesztés mértékét. E célból készült az alábbi statisztikai táblázat, ami csak közbenső munkaanyagnak bizonyult, hiszen a kiindulópontul vett békebeli nemzeti vagyonértéket egy 1935-ben készített kutatási eredményből vezette le. Utóbbiról a szakmában köztudott volt, hogy alábecsülte a nemzeti vagyon valódi nagyságát. A későbbi számításokban már felülvizsgálták a Fellner Frigyes módszerével megállapított összeget, 50 milliárd pengőre emelve azt. Később, a kárfelmérések teljesebb ismerete alapján a háborús vagyonvesztés (anyagi károk) összege is növekedett, amit végül 22 milliárd pengőben rögzítettek. Hazánk tehát a nemzeti vagyon 44%-át vesztette el. A háborús kár azonban nem csupán vagyoni elemekből állt!

A HÁBORÚ ÁLTAL OKOZOTT KÁROK
A HÁBORÚ ALATTI NEMZETI VAGYONHOZ VISZONYÍTVA[7]
(háború előtti millió pengőben)

	Háború előtti nemzeti vagyon a.	**A vagyoncsökkenés %-a**	**A kárösszeg**
Földbirtok	11.252	5 d.	563
Bányák, kohók	1.460	5 e.	73
Épületek: Budapest	3.000	20 f.	600
Vidék	3.500	4 f.	220
Közlekedés			
közút	400	10 g.	40
hidak	80	100 h.	80
víziutak, hajók	200	20 i.	40
vasutak	2.400	50 k.	1.200
posta	200	10 g.	20
gépkocsik	150	80 g.	120
Ingó javak			
állatállomány	1.700	75 m.	1.275
mezőgazdasági – holt leltár	570	15 m.	85
ipari árukészlet	500 b.	80 g.	400
aranykészlet	130 c.	100	130
háztartási ingóságok	1.800	20 g.	360
közvagyon	5.800	5 g.	290
Összesen:	35.142	15.6	5.496

[7] PIL 283. 32. 15. 46. (A nemzeti vagyonvesztést összegző táblázat szerzői még abból a feltételezésből indultak ki, hogy a Fellner-féle 35 milliárd pengő mint a békebeli nemzeti vagyonra vonatkozó adat kőbe vésett szám. Az itt elmarasztalt 35 *milliárd* pengős becslés közlése ennek ellenére lényeges, mivel igen kevés az azt kétségbe vonó hiteles forrás. A 35 milliárdos összeget végül 50 milliárd pengőre módosították.)

Megjegyzések:

a) Fellner Frigyes: „Csonkamagyarország nemzeti vagyona" c. munkája alapján, megfelelő változtatásokkal.
b) Az árukészletet a háború kitörésekor 600 millió pengőre becsülték, ezek 1944. év végére erősen lecsökkentek. Ipartelepeinkről elvittek a németek 25.000 vagon gép, felszerelés, félkész árut, ipari nyersanyagot.
c) A Nemzeti Bank tényleges aranykészlete 1944. nov. 30-án, felár nélkül.
d) Főleg gyümölcsösökben és szőlőkben esett károkból adódik.
e) Szakkörök becslése szerint.
f) Az újjáépítési kormánybiztosság szerint.
g) Magyar Nemzeti Bank becslése.
h) Tudomásunk szerint az ország egész hídállománya elpusztult.
i) Hajók elvesztéséből adódik.
k) MÁV becslése alapján:

1944. XII. 31-én	3.000	mozdony	felszabadításkor	950
1944. XII. 31-én	4.670	személykocsi	felszabadításkor	226
1944. XII. 31-én	56.800	teherkocsi	felszabadításkor	4.000
Nyugatra szállítottak	2.050	mozdonyt		
Nyugatra szállítottak	4.670	személykocsit		
Nyugatra szállítottak	41.800	teherkocsit, azaz a gördülőanyag 5/6-át		

m) a Földművelésügyi Minisztérium becslése alapján.

A nemzeti vagyonvesztés fentiekben vázolt méreteinek megismerése után nézzük az 1945/46. évi nemzeti jövedelem várt alakulását az 1938/39. évi nemzeti jövedelemhez viszonyítva. Mint látható a szakértő szerzők hét tárgykörben (mezőgazdaság, bányászat, gyáripar, kézműipar, kereskedelem, lakáshasználat és egyéb tételek) vizsgálták meg a háború után első évre várható volumenek alakulását az utolsó békeév vonatkozó adatainak százalékában.

Tárgy*	1938/39. évi névleges érték	1945/46. évi volumen az 1938/39. évi volumen %-ában	1945/1946. évi volumen az 1938/39. évi árakon, millió pengőben
Mezőgazdaság	1745	52	907
Bányászat	106	60	64
Gyáripar	1242	40	497
Kézműipar	598	75	448
Kereskedelem	463	40	185
Lakáshasználat	451	90	406
Egyéb tételek	586	56	329
Nemzeti jövedelem összesen	5192	55	2836

*PIL 283. 32. 15. 46.

Megjegyzés:

Mezőgazdaság: kalászosok, kapásnövények, zöldségfélék, állatállomány, hústermelés, tojás, toll, bor, szőlő, gyümölcstermesztés, fatermelés stb.

Bánya: szén, nyersolaj, alumínium stb.

Egyéb: árnövelő adók, teherszállítási tevékenység, fizetett háztartási munka, színházak és mozik: ugyanolyan arányú változást feltételezve, mint a nemzeti jövedelem fontosabb tételei összegének változása.

Adatszerű megállapításaink igen hiányosak a gazdasági év várható alakulásának megítélésére, a rendelkezésre álló adatok is természetszerűleg előzetes becslések eredményei.

A Magyar Nemzeti Bank munkatársai négy tárgykört (állatállomány, gyáripar, közlekedés és épületállomány) vizsgálva tettek kísérletet a hazánkat ért második világháborús vagyonvesztés összegének megbecsülésére. Mint az alábbi táblázatokból rögtön kitűnik, az összegzés nem a teljesség igényével készült, igaz a gyűjtést végző szakembereknek erre nem is adódott lehetősége.

A felsorolásból – egyebek mellett – hiányzik a magyar fegyveres erők által elszenvedett anyagi jellegű károk valamint a növénytermesztés, az élelmiszeripar és a bányászat veszteségeinek számszerűsítése. A szektorális vagyonvesztések együtteseként a trianoni országterületre megadott közel 5 és fél milliárd 1937. évi pengő nem foglalja magába az elhurcolt gabonaneműeket és élelmiszereket, valamint a földbirtok (pl. árvizek, harci cselekmények stb. miatt bekövetkezett) kárait.

A MAGYAR NEMZETI BANK BECSLÉSE A MAGYARORSZÁGOT ÉRT HÁBORÚS KÁROKRÓL, 1937. ÉVI PENGŐBEN[8]

Állatállomány vesztesége	675.0	millió	pengő
Gyáripar vesztesége	2,354.7	millió	pengő
Közlekedés vesztesége	1,500.0	millió	pengő
Épületállomány kárai	884.8	millió	pengő
Együtt	5,414.5	millió	pengő

***

[8] PIL 274. 12. 15. 3.

A MAGYAR NEMZETI BANK ÖSSZEÁLLÍTÁSA MAGYARORSZÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS GAZDASÁGI VESZTESÉGEIRŐL[9]

1. Fegyverkezési kiadások A Nemzeti Banknál leszámított állami kincstárjegyek összege (1938. VI. 30 – 1944. XI. 30-ig). (Ezen felül voltak olyan fegyverkezési kiadások, amelyeket adóbevételekből fedeztek; ezek összege aránylag nem nagy és elhanyagolható azért, mert a fenti 10.552 millió P-nek viszont csak egy része 1938/39-es pengő.)	10,552.0	millió	P
2. Az ellenérték nélkül Németországba exportált javak értéke 1944. november 30-ig (clearingfelesleg)	1,390.0a	mill.	P
3. A magyar ipar és bányászat elmaradt fenntartási és leírási kiadásai. 1941–1946	824.0	mill.	P
4. A háborús károk (Magukba foglalják a Németországba elhurcolt javak, nyersanyagok, gépek, közlekedőeszközök és áruk értékét is .)	5,414.5b	mill.	P
5. A Magyarországból a nyilasok és németek által elvitt arany, ezüst, valuták, devizák	263.0	mill.	P
Együtt:	18,443.5	mill.	P

Megjegyzés:

a) A magyar–német deviza kompenzációban mutatkozó követelés. Áru és áru jellegű követeléseken kívül kis részben tartalmaz egyéb tételeket is, mint a Németországban dolgozó munkások megtakarított összegei stb.
b) A Németországba hurcolt nyersanyagok, áruk, közlekedőeszközök pontos felértékelése egyelőre sehol nem történt meg. Az „Elhurcolt Javak Kormánybiztosságánál" értékelés nem történt, csak a fuvarlevelek adatai vannak – nem teljesen – összegyűjtve, ezek tonnára és vagonokra szólnak. A 43 milliárd aranypengő okvetlenül túlzott szám, hiszen a háború előtti nemzeti vagyon 35 milliárd pengő volt.

[9] PIL 274. 12. 15. 1.

MAGYARORSZÁG NEMZETI JÖVEDELMÉNEK VÁLTOZÁSA 1937/38 ÉS 1945/46 KÖZÖTT A TRIANONI ORSZÁGTERÜLETRE VETÍTVE[10]

(az 1938/39. évi árakon számított millió pengőben)

	1938/39	1941/42	1942/43	1943/44	1945/46
	trianoni országterület				
Mezőgazdaság	1745	1440	1362	.	907
Bányászat	106			.	64
Gyáripar	1242	2205	2205	.	497
Kézműipar	598			.	448
Kereskedelem	463	463	454	.	185
Lakáshasználat	451	468	475	.	406
Egyéb tételek	587	586	575	.	329
Összesen:	5192	5162	5071	5061	2836

12.2. A magyar állam eladósodása a második világháború végére

Sajnálatos módon egyre kevésbé él a nemzeti emlékezetben Magyarország második világégést követő katasztrofális gazdasági helyzete, melynek egyik fő letéteményese a háború idején s annak kitörése előtt felhalmozott tetemes adósság volt. A hazánk újjáépítésére vállalkozó demokratáknak – túl a háborús pusztításon, a hatalmas emberveszteségen, a megszállt ország nemzetközi elismertségének kezdeti hiányán – a régi urak által örökül hagyott belső tartozások rendezésének tengernyi gondjával is szembe kellett nézniük. A magyar belső államadósság álladéka 1944 végén 14,2 milliárd pengőt tett ki. Ebből 12,1 milliárd pengő adósság a háború éveiben keletkezett. Napjainkban már csak kevesen emlékeznek rá, de a háború idején a pályaudvarok várótermeit és a hirdetőtáblákat általában ellepték a nyereménykötvény-jegyzések hirdetései. Még ma is előttem van egy nagyméretű reklám, mely 4%-os erdélyi nyereménykötvény jegyzésére hívta fel a várakozók figyelmét.

[10] PIL 274. 12. 15. 8.

Az állami költségvetést 1944-ben 769,9 millió pengő adósságszolgálat terhelte. Ezen kötvények tulajdonosai a háború utáni ínséges időkben befektetett pénzük visszaszerzésére nem is gondolhattak, azt – sok egyéb megtakarítással együtt – elvitte, elnyelte a háborús kaland. Vessünk egy pillantást a külföldi eladósodás adataira is! Az 1944. évi állami költségvetés 1197,5 millió devizapengő – akkori árfolyamon 345 millió amerikai dollár – külföldi államadósságot rögzített. Ennek adósságszolgálatára 47,7 millió pengőt (13,7 millió dollárt) irányoztak elő. A külföld felé fennálló tartozások álladéka 1944-ben – a magyar magánszektornak nyújtott hitelekkel együtt – 2,8 milliárd devizapengőt (819 millió dollár) tett ki. A háborús évek állami költségvetésén kívül eső eladósodás akkora mértékűre duzzadt, hogy a pengő sorsa még jelentéktelen háborús károk esetén is megpecsételődött volna! Teljesen világos, hogy a bemutatott kolosszális államadósság kezelése (leírása) csakis a magyar fizetőeszköz drasztikus leértékelésével, a bankóprés beindítása útján valósulhatott volna meg.

Az ország külső és belső adóssága így 1945 tavaszán a háború előtti nemzeti vagyon közel 30%-át, az 1938/1939. évi nemzeti jövedelemnek 2,5-szeresét tette ki, természetesen nem reális javakban, hanem ígérvényekben! A kibocsátott kötvények fedezetlen papírok voltak, de léteztek. A magyar államadósság fent említett sarokszámai sok egyéb értékes statisztikai adat mellett elsőként a KSH tudós elnöke, Elekes Dezső által szerkesztett „Mai Magyarország" című kiadványban láttak napvilágot, mely 1946-os kiadásakor az ország első, statisztikai adatokra támaszkodó ismertetője volt a második világháborút követően.

A fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarországot – miként a korábbiakban utaltam rá – a hadviselése során okozott károkért 300 millió dollár jóvátételi kötelezettség terhelte, melyből 200 milliót a Szovjetuniónak, míg a maradék 100 milliót Csehszlovákiának (30) és Jugoszláviának (70) volt köteles megfizetni. A kérdéskörrel a vonatkozó szakirodalom terjedelmesen foglalkozik, ezért tárgyalása ehelyütt szükségtelen, annál is inkább, mivel ez – az egyébként kapitális összeg – nem magából a nemzeti vagyonból esett ki, hanem a nemzeti vagyongyarapodást mérséklő tényezőként jelentkezett. Bár hatalmas terhet rakott a lábadozó magyar gazdaság vállára, de azt több évre elosztva, a folyó termelés terhére.

13. fejezet

A hitleri megszállás pusztításai Európában – rövid áttekintés

A hitleri háborús gépezet majdnem egy egész világrészt kényszerített térdre. Jelen kötetben a Szovjetunió megszállt területein teremtett náci pokol néhány vonását sikerült feltárni és bemutatni. Magyarország megpróbáltatásairól és katasztrofális méretű nemzeti vagyonvesztéséről volt szerencsém egy önálló kötetet összeállítani és a könyvszeretőknek közreadni, melyből egy rövid fejezetet az előző oldalakon már közöltem

Könyvem utolsó fejezetében szeretnék visszatekinteni ama folyamatnak néhány mozzanatára, mely során a nácizmus Németországban a felszínre tört, megerősödött, és később leigázta Nyugat-Európa demokratikus országainak többségét.

13.1. A világpolitika törésvonalai 1918 után

Szovjet Oroszországban 1922-ben ért véget az 1917-ben megkezdődött polgárháború, az idegen hatalmak intervenciós beavatkozása, és a cári Oroszország jogutódjaként megalakult a szövetséges köztársaságokból álló Szovjetunió. A bolsevik forradalmi erők és a szovjet állam történetének kezdeti időszakában a proletár internacionalizmus Marxtól örökölt és Lenin által képviselt eszméje, illetve a világforradalom kitörésének álma állott. Nemzetközi vonatkozásban ez azt a hiedelmet keltette, hogy a szovjet állam berendezkedése a nemzetköziséget a szovjet nemzetállami képződmény érdeke fölé emeli, tehát fenyegeti a tőkés világot.

Az 1920-as évek közepén, a bolsevik párton belül győzedelmeskedő sztálini vonal pártkongresszusi határozatban mondta

ki, hogy a kapitalista rendszer nemzetközi méretekben stabilizálódott, s ennek következtében a forradalmak felhajtó ereje elapadt. A Szovjetunió érdeke – Sztálin értelmezésében – tehát az volt, hogy a létét fenyegető kapitalista világ bekerítése közepette irányt vegyen a szocializmus egy országban való felépítésére, kiépítve a fejlett országokétól elmaradó szovjet gazdasági-hadi potenciált, e célból támogatván az ország erőltetett ütemű iparosítását. Az 1920-as évek végén, valamint a következő évtized elején a Szovjetunióban folyamatos militáns gazdaságpolitika, lényegében tartós hadigazdálkodás alakult ki, amit – nem sokkal később – szocialista tervgazdálkodásként határoztak meg. A sztálini Szovjetunió belpolitikájának első vonalába a minden áron való túlélés elve, majd annak gyakorlati – sokszor kegyetlen, embertelen – megvalósítása került. Sztálin halálát követően a moszkvai vonal fokozatosan felpuhult, azonban a szovjet nemzeti érdek elsődlegessége a Szovjetunió felbomlásáig megmaradt.

Vessünk egy pillantást arra, hogy miként is látta a szovjet hadvezetés Hitler ambícióit a '30-as évek derekán. Idézem Tuhacsevszkij szovjet marsall 1935-ben kelt értékelését Hitler szovjetellenes és revansista terveiről:

A rádió-hírügynökség jelentése szerint Hitler bejelentette, hogy a Szovjetunió vonatkozásában „a helyzet Németországot arra kényszerítette, hogy a jövőben fenntartsa cselekvési szabadságát." Hitler a sajtó adatai szerint eközben a Szovjetunió nyugati határainak gyengítését követeli. Hitler egyúttal azt is követeli, hogy Franciaország mondjon le a Szovjetunióval való együttműködésről. Hitlernek ezt az egyértelműen szovjetellenes célját még az egész polgári sajtó is elismeri. Pétain marsall a már idézett cikkében azt mondja, hogy az 1927/28-ban elfogadott francia katonai rendszer „teljes mértékben azon a hipotézisen alapul, hogy ellenfelünk rövid idő alatt nem képes nagy hadsereget kiállítani, és azon a reménységen, hogy a közeledése közben nekünk időnk lesz felkészülni. Ez hipotézis nem felel meg a jelenlegi körülményeknek." A francia hadsereg a maga húsz hadosztályával és a mozgósítási szétbontakozás, valamint a csapatok hosszabb ideig tartó összekovácsolása miatt valóban nem tud aktívan cselekedni Németországgal szemben. Ellenkezőleg: mielőtt még kezdetét

venné az ilyen összeütközés, máris sok időt fecsérelne el a saját főerők szétbontakoztatására.

A nyugati helyzetnek ez a megváltozása aktivizálja Hitler szovjetellenes politikáját. Hitler szeretné megnyugtatni Franciaországot, és mint a berlini lapok március 25-én közölték, bejelentette: „Németország kész ígéretet tenni arra, hogy semmiféle agresszív szándéka nincs Franciaországgal szemben, és semmiféle agresszív szándéka nincs nyugati szomszédjaival szemben." Hitler elaltatja Franciaország éberségét, mivel nem akar alkalmat adni a francia fegyverkezés növelésére.

Magától értetődik, hogy Hitler imperialista terveinek nem csak szovjetellenes éle van. Ez az él kényelmes álcázása a nyugati (Belgium, és Franciaország) és déli (Poznan, Csehszlovákia, Anschluss) revansista terveinek. Mindemellett nem tagadható az sem, hogy Németországnak szüksége van a franciaországi vasércre. Szüksége van haditengerészeti bázisának kiszélesítésére is. Az 1914/18-as háború teljesen nyilvánvalóvá tette, hogy a belga kikötők és Franciaország északi kikötőinek tartós megszerzése nélkül Németország tengeri hatalmát lehetetlen megteremteni. Ily módon, Németország revansista és hódító tervei megvalósításához 1935 nyarán legalább 849 ezer főnyi hadserege lesz, vagyis olyan hadserege, amely 40 százalékkal nagyobb, mint Franciaországé, és csaknem olyan létszámú, mint a Szovjetunióé (a Szovjetuniónak 940 ezer főnyi fegyveres ereje van, valamennyi fegyvernemmel együttvéve). Mindez annak ellenére, hogy a Szovjetuniónak egy és félszer annyi lakossága és több tucatszor nagyobb területe van, mint Németországnak.[1]

Fontosnak tartom röviden ismertetni – ha úgy tetszik felidézni – Hitler, illetve a nácizmus németországi hatalomra jutásának körülményeit. A közbeszédben úgy tarják, hogy Hitler és a nácizmus pusztító eszméje alkotmányos választások útján jutott hatalomra. Az állítás ebben a formában viszont nem helytálló. Hitler és pártja, az NSDAP a Reichstag 1932. július 31-én tartott országos választásán 13,7 millió szavazatot kapott, mellyel valóban kormányzó-

[1] Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1975. pp. 346-348.

képes politikai erővé vált az adott államjogi környezetben, leginkább Franz von Papen és konzervatív köre szándékából. A Kommunista Párt csak 5,3 millió szavazatot szerzett, míg a szociáldemokraták 8 millió voksot nyertek. 1933. január 30-án Paul von Hindenburg, az instabil weimari köztársaság birodalmi elnöke Adolf Hitlert, a Német Nemzeti Szocialista Párt vezérét nevezte ki kancellárrá, és bízta meg a kormányalakítással. Nem sokkal később Hitler – immár a kormányfői pozíció biztosította hatalommal a kezében – zárójelbe téve a német alkotmányt, összeesküvő csapatával, a náci pártelittel gyors államcsínyt hajtott végre, mely nyomán létrejött a náci terrorhatalom. 1933. március 5-én, a Reichstag felgyújtása, a szükségállapot bevezetése és a polgári szabadságjogok felfüggesztése, majd több száz vezető szociáldemokrata és kommunista politikus letartóztatása után került sor a következő választására. Hitler ekkor 17 millió szavazatot kapott, a kommunisták 5 milliót, a szociáldemokraták pedig 7 milliót. Köztudott, hogy Hjalmar Schacht nagytőkés – későbbi birodalmi gazdasági miniszter és a Reichsbank igazgatótanácsi elnöke – külön alapot hozott létre Hitler választási kampányának támogatására. A befolyt összeg 3 milliárd márkát tett ki.

A hitleri terror 1935 októberéig vont mérlege önmagáért beszél. Közel 21 ezer politikai ellenfelüket ötezernél is több perben vonták büntető eljárás alá. Még 1933-ban nyitották meg a hírhedt koncentrációs táborokat Dachauban és Buchenwaldban. 1937-re felépítették a sachsenhauseni, 1938-ra a flossenburgi és mauthauseni, majd 1939-re a rawensbrückeni lágert is. Az 1933 és 1939 közötti években politikai okokból 350 ezer főt zártak börtönbe, összességében 1 millió évre ítélve őket, miközben elpusztítottak 14 ezer politikai foglyot.[2]

A nácik új rendjének végső kiépítése az alábbi fontos csomópontok mentén vázolható fel – az 1933-as év általam kiemelt epizódjai időrendben: március 9-én náci provokátorok felgyújtották a birodalmi gyűlés épületét, a hatóságok azonnal letartóztattak 10 ezer személyt. Június 22-én Hitler betiltotta a Szociáldemok-

[2] Семиряга, М. И.: Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй ировой войне. Военниздат Москва, 1972. pp. 80–81.

rata Pártot. Augusztus 2-án elhunyt von Hindenburg birodalmi elnök, Hitler a saját kezébe összpontosította a németországi törvényhozó és végrehajtó hatalmat, valamint a hadsereg fölötti parancsnokságot.

E ponton fontos feleleveníténünk, mit is tanított az állam és a párt viszonyáról Hans von Seeckt német tábornok. Idézem vonatkozó sorait: „Úgy, ahogy én értelmezem, a hadsereg politikus legyen, de csak az állameszme felfogásában. De semmi esetre se legyen pártpolitikával megmételyezve. Senki se nyúljon a hadsereghez – kiáltom az összes pártoknak. A hadsereg az államnak szolgál, de csakis az államnak!"[3]

1935. szeptember 16-án, a náci őrület újabb tetőfokán, a Német Birodalomban kihirdették a nürnbergi fajvédelmi törvényt, s ezzel kezdetét vette az európai történelem egyik legszégyenletesebb fejezete.

13.2. Hitler európai terjeszkedése

1936. március 7-én Hitler bejelentette, hogy Németország egyoldalúan felmondja az 1925. december elsején kötött locarnói szerződést, melynek nyomán a német haderő jogsértő módon megszállta a korábban demilitarizált Rajna-vidéket. Ennek apropóján Horthy Miklós kormányzó üdvözletét küldte a náci vezetőnek.

Az elhibázott – „békéltető" – angol és francia diplomácia sokadik baklövésének eredményeképpen az 1938. szeptember 29-én aláírt müncheni egyezményben – melynek szomorú körülményeiről a továbbiakban még szólok – Hitler szabad kezet kapott az említett nyugati nagyhatalmak vezetőitől (Chamberlaintől és Daladier-től) Csehszlovákia feldarabolására. 1939 novemberében a Wehrmacht bevonult a Szudétavidékre, majd térdre kényszerítette a prágai kormányt és az államfőt.

Magyarország az 1938. novemberi első bécsi döntés következtében megkapta a Felvidék magyarlakta déli sávját. 1939 márciusában a történelmi Csehország német protektorátussá vált, az egy-

[3] von Seckt, Hans: Egy katona gondolatai. Pallas Irodalmi Kiado, Bp., 1929. p. 104.

kori Felső-Magyarország nagyobbik részén pedig Hitler bábáskodásával kikiáltották a Jozef Tiso vezette fasiszta Szlovák Köztársaságot. Ekkor a Magyar Királyi Honvédség megszállhatta Kárpátalja maradékát, legyőzve a függetlenségét a napokban kikiáltó, tiszavirág életű Kárpát-Ukrajnát.

Hitler már hatalomra jutása előtt sürgette Németország militarizálását. A Wehrmacht szárazföldi haderejét az 1932-től 1938-ig terjedő időszakban 10 hadosztályról 51 hadosztályra növelték. A német hadiipar rohamos fejlődéséről árulkodik, hogy míg 1933-ban mindössze 368 darab repülőgépet állítottak elő, 1938-ban már 8295 darabot.

A második világháború kirobbantása előtti német katonai-hadiipari potenciál néhány mutatóját foglalja össze az alábbi táblázat[4]:

Lakosság száma (1938)	79,4 millió fő
Villamosenergia-termelés / év	66 milliárd kWh
Nyersvas-termelés / év	17,5 millió t
Acéltermelés / év	23 millió t
Kőszén-termelés / év	235 millió t
A szárazföldi haderő létszáma (1938)	2 600 000 fő
A repülőgép állomány (1938)	4 405 darab
A csatahajók, főhadihajók száma (1938)	35 darab
A tengeralattjárók száma (1938)	57 darab

13.3. A müncheni egyezmény – Csehszlovákia feldarabolása

A Csehszlovák Köztársaságot a nyugati nagyhatalmak 1918-ban hozták létre, mint teljesen új államképződményt. Lakossága soknemzetiségű (cseh, szlovák, magyar, német, ruszin, lengyel stb.) volt, melynek összlétszáma 1937-ben meghaladta a 14 millió főt. Külpolitikai téren antantbarát politikát folytatott, leg-

[4] Семиряга, М. И.: Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй ировой войне. Военниздат Москва, 1972. p. 85.

inkább Franciaország diplomáciai befolyása alatt állt. Hitler hatalomra jutását követően a prágai vezetés fokozatosan közeledett a Szovjetunióhoz, mellyel 1935-ben kölcsönös katonai segélynyújtási szerződést kötött.

A fiatal köztársaság legfejlettebb vidéke a régi cseh terület volt, s az ország méretéhez képest óriási hadiiparral rendelkezett. A világ fegyverkereskedelmi forgalmából igen jelentős részt tudhatott magáénak. Tíz vállalata képes volt kiváló minőségű lövegek, repülőgépek, gépkocsik, tankok és kézi szálfegyverek nagy mennyiségű előállítására.

A német fenyegetettségtől tartván, 1934-ben általános hadkötelezettséget vezettek be, 2 évben határozva meg a kiképzés időtartamát, melynek köszönhetően az ország 1938-ban 2 millió főtt tudott mobilizálni. Utóbbi alig maradt el a német hadsereg 2,2 milliós mozgósítási számától. Csehszlovákiai a 2 092 km hosszúságú német határra 1,6 millió katonát tudott vezényelni, szemben a Wehrmacht 1,8 milliójával. Megállapíthatjuk tehát, hogy Prága rendelkezett mindazon védelmi képességekkel, amelyek birtokában – külső, európai támogatással – sikerrel vehette volna fel a harcot egy esetleges német invázióval.

Csehszlovákia azonban külső katonai segítségre nem számíthatott, ezért alávetette magát a müncheni diktátumnak. A hitleri hatalom rögtön hozzálátott Csehszlovákia kifosztásához. A németek kiszállították az elérhető nyersanyagokat, késztermékeket. Az angol kormány kiadta Berlinnek Csehszlovákia 23 tonnás aranykészletét és 740 millió korona értékű valutáját. A német rendelkezés szerint egy birodalmi márka hivatalos valutakurzusa 10 korona lett. A bankokat német ellenőrzés alá vonták és hozzáfogtak a tőketulajdon kiárusításához, azaz a jogfosztott zsidók vagyonát elkobozták. A cseh és morva gazdaság, miként a Hitler teremtette fasiszta szlovák bábállam ettől fogva a német hadipotenciált hizlalta.

Münchent logikusan és villámgyorsan követték a bécsi döntések, amelyekkel sikerült teljesen feldarabolni Csehszlovákiát, eltörölve annak államiságát. Horthy Miklós kormányzó mindezért előleg gyanánt több dolgot is adott. A németek-magyar katonai együttműködés további bővítésén, kiszélesítésén túl 1938. május 29-én a budapesti országgyűlés megszavazta a XV. törvénycikket a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának biztosításáról, azaz az ún. első zsidótörvényt. Ezzel a Magyar Királyság a saját lakossága ellen fordult. 1938. június 3-án hirdették ki a XVIII. törvénycikket az állami rend megóvása érdekében szükséges rendészetről, melynek nyomán 1300 lap közül 410-nek megvonták a megjelenési jogát.

Winston Churchill kiváló, a második világháborút feldolgozó monumentális emlékiratában is következetesen „müncheni tragédiáról" ír. A müncheni diktátum ugyanis a Csehszlovák Köztársaságot arra kötelezte, hogy a milliós németajkú lakossággal rendelkező, s a Birodalommal határos cseh területeket békés úton engedje át Hitlernek, aki így könnyedén terjesztette ki hatalmát a történelmileg vitatott hovatartozású Szudétavidékre. A hitleri diplomácia, maximálisan kijátszva az etnonacionalista kártyát, hónapokon keresztül a határokon túl élő német nemzetiségű kisebbség üldöztetésének hamis vádját ismételgette.

Anglia és Franciaország Münchenben kapitulált Hitler előtt, valójában támogatva annak soron következő hódító lépését, ami rövid időn belül a Csehszlovák Köztársaság feldarabolásához és a náci érdekszféra újabb agresszív kiterjesztéséhez, további német térhódításhoz vezetett, elérvén Magyarországra, s ezáltal a Balkán kapujáig. 1938 késő őszén már csak Romániát és Bulgáriát kellett a hitleri ernyő alá vonni, amivel a birodalmi diplomácia és haderő kialakíthatta stabil hídfőállásait a Fekete-tenger partvidékén. Churchill a már említett könyvében a következőket írja:

Senki sem tagadhatta, hogy félelmetesen rosszul voltunk felkészülve a háborúra. Vajon barátaimnál és nálam sürgetőbben mutatott-e rá valaki? Nagy-Britannia engedte, hogy a német légierő messze megelőzze. Összes sebezhető pontjaink védtelenek voltak. Alig száz légelhárító löveget tudtunk a világ legnagyobb városának és legsűrűbben lakott centrumának védelmére felállítani, és ezeket a lövegeket is rosszul képzett legénység kezelte. Ha Hitler szándékai tisztességesek lettek volna, és valóban tartós békét érünk el, akkor Chamberlainnek igaza volt. Ha azonban szerencsétlenségünkre, félrevezették őt, akkor legalábbis lélegzetvételnyi szünetre volt szükségünk ahhoz, hogy legveszélyesebb mulasztásainkat jóvátegyük. Ezek a meggondolások, és az

az általános megkönnyebbülés és öröm, amelyet a háború borzalmainak átmenetileg sikeres elhárítása keltett, a kormány híveinek nagy tömegét arra bírta, hogy lojálisan támogassa intézkedéseit. Az alsóház 366 szavazattal 144 ellenében jóváhagyta Őfelsége kormányának politikáját, amelynek révén a nemrég keletkezett krízisben elkerültük a háborút.[5]

Röviden összefoglalva: Nagy-Britanniának „lélegzetvételnyi szünetre" volt szüksége. Churchill szavait nem árt az emlékezetünkbe vésni, mivel a tárgyalt időszakban más nagyhatalom – a Szovjetunió – is került ilyesféle szükséghelyzetbe.

13.4. Ausztria elfoglalása – az Anschluss

1938. március 11-e bizonyult a szuverén Ausztria utolsó napjának. Másnap reggel 8 órakor a német csapatok átlépték az osztrák államhatárt. Pár órával később a propagandaminiszer, Joseph Goebbels a Berlinbe érkezett külföldi újságírók előtt felolvasta Hitler felhívását, mely szerint Ausztriában lábbal tiporták az ott élő német kisebbség jogait, s ezért 40 ezer német volt kénytelen elmenekülni. Így a „Führer" Ausztria kisebbségeinek megsegítése címén küldte saját szülőföldjére a német fegyveres erőket.

Az Anschluss előtti Ausztria területe 83 850 km² volt, 6,75 millió lakossal. A demokratikus nyugati világ ezt az agressziót sem ítélte el, tétlenül személve Ausztria bekebelezését. Magyarországon – a kevesek között – gróf Dessewffy Gyula közíró fejtette ki ellenérveit *Az Ország Útja* konzervatív folyóiratban, melynek Barankovics Istvánnal együtt a társszerkesztője is volt. Sajnálatos módon hangját elnyomta a németbarát lárma, s őt vörös grófnak csúfolták. A következőkben hivatkozott cikkét idézem:

A berchtesgadeni találkozó végső következményeit teljes bizonyossággal megállapítani ma még nem lehet, de tagadhatatlan, hogy Ausztria sokat vitatott függetlenségének kérdése ismét a világpolitikai események homlokterébe került és a „kalter Zusammenschluss" veszélye mind fenyegetőbbé válik. Rendkívülien fontos tehát az aktuálissá vált osztrák probléma világpolitikai jelentőségét megvizsgálnunk, és ezt a magyarság életérdekeire döntő befolyással bíró kérdést a magunk szempontjai szerint saját érdekeink mértékével mérlegelnünk. (...) Ausztria európai hivatásán, dunavölgyi rendeltetésén kívül még egy harmadik, nem kevésbé lényeges feladat hordozója. Európa két nagy kultúrköre között neki kell közvetíteni és hidat verni. Német nyelve, katolikus kultúrája teszi alkalmassá erre a munkára. Az ő feladata összekapcsolni a katolikus szellemben fejlődött dél-latin és a protestáns szellemben felnőtt észak-germán kultúrkört. A német népi közösségen belül az osztrák nép képviseli a lelkileg hajlékonyabb, szellemileg rugalmasabb és ez által Európa latin kultúrájú államai számára a rokonibb elemet. Amíg a nyers őserőtől telített észak-germán szellem Európa többi népe számára érthetetlen és gyakran ellenszenvet keltő, addig az osztrák lelkiség latin és katolikus elemei révén feloldja és megszűri a germán szellemet és a benne rejlő nagyszerű értékeket az európai közösség számára átalakítja. A német Ausztriában találja meg azt a vetületét, amely értékei révén valóban kovásza az európai szellemiségnek. (...) A Harmadik Birodalom a faj és vér mítoszának propagandájával, sőt az újpogányság megtűrésével talán a német közösség vallási, szellemi és kulturális ellentéteit kívánja közömbösíteni. Bebizonyosodott ugyanis, hogy a különböző vallás, az eltérő kultúra és az ellentétes szellemvilág még azonos nyelvű népek között is szakadékot teremt. Az összetartozás érzésének felkeltésére előnyösnek látszott a faj és vér nemzetalkotó képletének hirdetése, az újpogányság megtűrése.[6]

A szovjet Külügyi Népbiztosság az SZKP Központi Bizottságának címzett értékelésében az első világháború utáni periódus hatalmas eseményének, és nem utolsó sorban a Szovjetunióra nézve vesze-

[5] Churchill, Winston: A második világháború. (I. könyv) Kossuth, Bp., (első magyarországi, zárt kiadás) é.n. p. 186.

[6] Dessewffy Gyula gróf: Az örök Ausztria. In: Az Ország Útja. 1938. március. pp. 173-176.

delmes fejleménynek nyilvánította Ausztriának a Német Birodalomhoz történt csatolását. Néhány nap múltán a Külügyi Népbiztosság a sajtónak adott nyilatkozatában kifejtette, hogy a Közép-Európában tett agresszív német lépések a továbbiakban veszélyt jelentenek nemcsak azon 11 országra, amelyek határosak a hitleri agresszorral, hanem valamennyi európai és a kontinens határain kívül eső államra egyaránt. A közlemény kinyilvánította továbbá, hogy a szovjet kormány kész bekapcsolódni a szükséges kollektív biztonsági intézkedések előkészítésébe, így mérsékelve az új világháború kitörésének egyre növekvő kockázatát. A nyugati hatalmak elhárították ezt a kezdeményezést, és folytatták a Hitlernek engedményeket tevő, lényegében behódoló külpolitikájukat. München bűnös gyümölcse tovább érhetett. A hitleri terjeszkedés zavartalannak tetsző folyamata súlyos veresége volt a nyugati demokratikus hatalmaknak, s a szovjet külpolitika reputációján is nagy sebet ejtett.

Ausztriába a Wehrmachtot követve 16 ezer német rendőr is bevonult, akik rögvest megkezdték a megbízhatatlannak ítélt személyek őrizetbe vételét. Egy héten belül letartóztattak 76 ezer osztrák hazafit, és április 2-án befutott a München közelében fekvő Dachau koncentrációs táborába az első osztrák rabszállító szerelvény. Később Bécs mellett, Mauthausenben is lágert építettek. A náci megszállók hazaárulás címén 2700 osztrákot végeztek ki, a börtönökben meggyilkoltak száma elérte a 6420 főt, a koncentrációs táborokban pedig 16 500-an pusztultak el.

Az osztrák gazdaságot sebtében a Birodalomba integrálták. A kulcspozíciókat a német nagytőke prominens képviselői kaparintották meg. Az alpesi vaskohászat fellegvárára a Hermann Göring irányította konszern tette rá a kezét, mely birtokba vette a Steyr-Daimler-Puch autógyárak részvényeinek 80%-át is. Az ismert IG Farben számos osztrák vegyi üzemet szerzett meg, az acélipari óriás Krupp pedig a berndorfi vasgyárat vette birtokba. A hitleristák tulajdonába került az osztrák ipari tőke 60%-a, mialatt nyugati szomszédunk egész gazdasági potenciálja a Birodalom hódító céljainak szolgálatába állt.

13.5. A szovjet-német megnemtámadási szerződés – avagy a Molotov-Ribbentrop-paktum

Hitler szakadatlan előretörésére, a demokratikus nyugat és a Szovjetunió katonapolitikailag veszedelmes diplomáciai térvesztésére 1939 nyarán szinte egyedül Moszkva kereste a választ. Az elérhető levéltári dokumentumok ismertek. Az 1938. év jelentős diplomáciai veresége után Sztálin és Molotov tovább próbálkoztak, hogy Angliával és Franciaországgal karöltve egy hatékony, kollektív biztonsági rendszert alakítsanak ki, amely megálljt parancsolhat Hitler további terjeszkedésének. A tárgyalások azonban hasztalannak bizonyultak. Sztálin ekkor az egyik legvitatottabb diplomáciai lépésére szánta el magát. Az életbevágóan fontos nyereség – a pár esztendőnyi, a háborús önvédelmi felkészülésre szánt haladék – ugyanis csak egy újabb, jelentős diplomáciai fiaskó árán tűnt elérhetőnek.

Sztálin 1939. augusztus 23-án megnemtámadási szerződést kötött Hitlerrel. A két külügyminiszter – Vjacseszlav Molotov és Joachim von Ribbentrop – által hitelesített paktum egy kompromisszum volt, amelyhez mindkét félnek elemi érdeke fűződött.

A Szovjetunió katonai erejét még későbbi szövetségesei – Anglia és az Egyesült Államok – sem vélték elegendőnek ahhoz, hogy feltartóztassa Hitler agresszióját, Moszkvának tehát időt kellett nyernie.

Nyugat-Európa nagyhatalmai sokéves, a kivárásra és a Szovjetunió elszigetelésére játszó taktikájukkal elvesztették Moszkva bizalmát. Ebben az időben a Szovjetunió határát és a vele segélynyújtási szerződésben álló Mongóliát a kínai Mandzsúriából a militarista Japán hadserege fenyegette. Számtalan incidenst provokáltak a szovjet államhatár mentén is. A Halhin-Gol folyónál 1939. május 2-től szeptember 16-ig a Mongol Népköztársaság hadseregének oldalán egy egész szovjet hadseregcsoport állt harcban a japán inváziós hadsereggel. Georgij Zsukov, a győztes szovjet tábornok itt bizonyította először hadvezéri zsenialitását. Az ütközet a japánok teljes vereségével és visszavonulásával ért véget. A japán agresszió közvetlen veszélye azonban csak 2 év múlva, 1941 áprilisában hárult el a szovjet-japán megnemtámadási egyezménnyel. Moszkvának tehát 1939 nyarán számolnia

kellett azon eshetőséggel is, hogy egyszerre két fronton kell védekeznie: nyugaton a náci Németország, míg keleten a fasiszta, militarista Japán ellen.

A szovjet legfelsőbb vezetés arra a felismerésre jutott, hogy a nyugati hatalmak és a Hitler-Mussolini páros összjátékban az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalások idején meghúzott államhatárok Európa-szerte érvényüket vesztették. Az ekképpen „legitimált" határrevíziós hullámban pedig a Szovjetunió is visszakövetelhette és – adott geopolitikai helyzetben – visszaszerezhette az 1918 után elveszített stratégiailag fontos országrészeket, ideértve a lengyelek elfoglalta fehérorosz és ukrán területeket is. A szovjet államhatárok erőszakos módosítása – különösen a finnek elleni hadjárat – viszont óriási presztízsveszteséget okozott a Szovjetuniónak, nem beszélve a jelentős katonai kudarcról.

Lengyelország 1939 szeptemberében történt felosztása során a szovjetek ugyan nagyobb területet szereztek meg, ám Hitler a gazdaságilag fejlettebb vidékekre terjeszthette ki teljhatalmát: a nyugati részét annektálta, míg keleten a németek irányította, varsói központú Főkormányzóság igazgatta és fosztogatta a megszállt Lengyelország maradékát, mely az európai zsidók tömeges elpusztításának egyik becstelen színterévé vált.[7]

A szovjet–finn „téli háború" a finn kormány kérésére 1940 márciusában békeszerződéssel zárult, melynek értelmében a szovjet határvonalat Sztálin hajthatatlan nyomására északabbra tolták ki. Finnország ezzel kiszorult a szovjet fennhatóságúvá lett Ladoga-tóról. Leningrád városának tüzérségi, s valamelyest légi – a határ finn oldaláról való – fenyegetettsége némileg csökkent. A balti köztársaságok Szovjetunióhoz csatolásával – valójában megszállásával – Leningrád szárazföldi elérhetősége nyugati irányból lényegesen meghosszabbodott, a Balti-tengeren pedig a szovjet hadiflotta hadászatilag kedvezőbb pozícióba került.

[7] Románia háborús szerepével kapcsolatban az előző fejezetekben rámutattam, hogy a megszállt Odessza és környéke, azaz Transznyisztria volt az a térség, ahová szintén tízezrével szállították a zsidókat azért, hogy ott tűzfegyverrel fosszák meg őket életüktől.

A Szovjetunió nyugati határainak erőszakos kitolását, bő két héttel előzte meg Hitler Lengyelország ellen 1939. szeptember 1-én indított offenzívája. Erre válaszul Anglia és Franciaország kormányai kihirdették a Németországgal való hadiállapotot.

A magyarországi a közvélemény többek között a szociáldemokrata Stolte István Miklós könyvéből szerezhetett ismereteket a Szovjetunió 1939/40-es területi változásairól. Idézem:

A Szovjetunió ma összesen 21 604 000 négyzetkilométer kiterjedésű és lakossága 192 300 000 lélek. Újabb tagállamai

1. Karelija. Területe 165 000 négyzetkilométer. Lakossága 450 ezer lélek. (Részben a finn katonai vereség előtt is a Szovjetunióhoz tartozott.)
2. Észtország. Területe 47 549 négyzetkilométer, lakossága 1130 ezer lélek.
3. Lettország. Területe 65 791 négyzetkilométer, lakossága 1971 ezer lélek.
4. Litvánia. Területe 60 122 négyzetkilométer, lakossága 2300 ezer lélek

Karelija fővárosa Petrozavodszk, Észtországé Tallin, Lettországé Riga, Litvániáé Vilna. Besszarábiát Ukrajnához, Kelet-Lengyelországot részben Ukrajnához, részben Fehér-Oroszországhoz csatolták. Ukrajna területe ezzel 443 080-ról 583 277 négyzetkilométerre emelkedett. Fehér-Oroszország területe 126 800-ról 231 800 négyzetkilométerre, lakossága 4568 ezerről 10 millió főre emelkedett.[8]

13.6. Franciaország és Anglia furcsa háborúja

Franciaország és Nagy-Britannia 1939. szeptember 3-án üzentek hadat a Német Birodalomnak. Közismert, hogy a lengyelek megsegítésére tervezett hadjáratot nem indították el, ehelyett hónapokig tétlenül szemlélték Hitler újabb keleti agresszióját. Az an-

[8] Stolte István Miklós: Szovjetoroszország az adatok tükrében, Hajnal Ferenc Könyvnyomdája, Bp., 1941.

gol-francia szövetséges haderő semmittevését a „furcsa háború" elnevezéssel illette a közbeszéd. Eközben Franciaország és Nagy-Britannia, valamint Hitler egyaránt tettek előkészületeket a semleges skandináv országok birtokba vételére. Párizs és London mint szövetségesek kettős célt tartottak szem előtt: egyfelől meg kívánták előzni Hitlert tengeri és szárazföldi betörését Skandináviába, másrészt Norvégián keresztül fegyveres segítséget próbáltak nyújtani a Szovjetunióval 1939/40 telén hadban álló Finnországnak. A francia katonai doktrína Hitler várt támadására válaszul stabil védekezésre rendezkedett be, bízva a már kiépített erődrendszerének (a Maginot-vonal) hatékonyságában.

Egyes szakírói vélemények szerint Párizsban a kommunista veszély túlértékelése bénítóan hatott a nácizmus elleni védekezésre. Mindez nem bizonyított. Viszont tény s nem vélekedés, hogy Franciaország az első világháborút követően elhibázott defetista katonai doktrínát követett. Korszerű, önálló harckocsi fegyvernemmel ellátott szárazföldi haderőt Franciaország nem hozott létre. Figyelmét és erőinek javát hanyatló nagyhatalmi-gyarmatbirodalmi státuszának fenntartása kötötte le.

A „furcsa háború" hónapjaiban az angol-francia szövetséges erők szembetűnő hezitálását kihasználva, 1940 májusban Hitler villámháborút indított a skandináv országok (Norvégia és Dánia) elfoglalására.

13.7. Dánia – a német megszállás kezdetei

A második világháború kitörése előtt a Dán Királyság alkotmányos monarchiaként létezett. Főbb adatai a világégés előttről a következők: területe 42 931 km^2, a lakosság száma kb. 3,6 millió fő volt. A Német Birodalom, az Északi- és a Keleti-tenger között feküdt. Gyarmatbirodalommal is rendelkezett. Dánia – miként ma is – sűrűn tagolt partvonalú félsziget és szigetország, szárazföldön csak Németországgal volt határos. A dán fennhatóság alá tartozó partvonalak hossza 6 ezer km, tehát gyakorlatilag lezárhatatlan és ellenőrizhetetlen. A nemzetközi tengerhajózási összeköttetései a múltban is kitűnőek voltak. A többségi lakosság a dán volt, míg délen, a Német Birodalommal határos Schleswig vidéken élt egy 45 ezer fős őslakos német tömb is, mely az össznépesség alig 1 százalékát tette ki. Ugyanakkor ez is elegendőnek bizonyult, hogy a német megszállás idején, s azt megelőzően a végletekig szítsák a nemzetiségi ellentéteket.

A király, X. Keresztély már az első világháború idején is semlegességi politikát folytatott. Megnemtámadási szerződést kötött a Német Birodalommal. Az ország külkereskedelmében az első helyet Nagy-Britannia foglalta el, annak éléskamrájául szolgált. Jó példa a gyümölcsöző dán–angol kapcsolatokra, hogy 1939. szeptember 4-én, amikor brit repülők véletlenül bombákat szórtak az egyik dán városra, a koppenhágai kormány még tiltakozó nyilatkozatot sem adott ki. A dán belpolitikát évtizedek óta a Szociáldemokrata Párt irányította volt, így a miniszterelnököt is ezen párt adta Thorvald Stauning személyében.

Dánia német megszállása nem maradhatott ki Hitler hódító hadjáratából. 1940. április 9-én 4 óra 20 perckor a dán külügyminisztert felkereste a Német Birodalom követe és átadott neki egy német memorandumot, mely szerint – Dánia semlegességének védelmében, megelőzendő egy angol inváziót – az ország területén német csapatokat helyeznek el. E nap reggelén 9 órakor a német csapatok bevonultak Dániába, melynek fegyveres erői kezdetben tüzet nyitottak a betolakodókra. A Dán Hadseregben szolgáltak olyan frontharcosok, akik a spanyol polgárháborúban mint önkéntes katonák szereztek harci tapasztalatot. Az 1939/40. évi szovjet-finn háborúban 800 dán önkéntes harcolt a finn hadsereg oldalán. A vonatkozó szakirodalom általánosnak tekinthető értékelés szerint a dán fegyveres erők modern hadfelszereléssel rendelkeztek. Minden fegyvernem a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe tartozott, amit szociáldemokrata politikus vezetett. A hadsereg személyi állománya az ország semlegességi státuszának megfelelően csupán 15 ezer főt tett ki, a hadiflotta szolgálatában 1500 fő állt, a haditengerészeti úszóeszközök száma 30 egység, illetve 13 hidroplán volt. A szárazföldi csapatoknál és a légvédelmi fegyvernemnél rendszeresített lövegek kalibere – a tarackágyút kivéve – nem lépte túl a 75 mm-t. A légierő eszközparkja is messze elmaradt a Luftwaffétól: mindössze 20 vadászgép, 28 felderítő és 19 légibombázó állt a dánok rendelkezésére.

A dán királyi testőrség fegyveres ellenállása a fővárosban 90 percig tartott, miközben a németek elvesztettek 12 páncélozott járművet, 3 harckocsit és egy bombázó repülőgépet. Az emberveszteség 50 fő volt. A dán kormány – látva a német bombázók lankadatlan rohamait – nem vállalván az egyenlőtlen harcot, nyilatkozatában kifejezte ugyan tiltakozását, de végül elfogadta a megszállás tényét és kapitulált a német túlerő előtt.

Az inváziós német erők parancsnoka, Leonhard Kaupisch tábornok is a béke helyreállításáról szóló felhívást adott közre. A német megszállás kezdeti időszakát „rugalmas"-nak vagy „humánus"-nak is szokták nevezni. Tény, hogy nem állt be hadiállapot Dánia és a Német Birodalom között, így maga a megszállás viszonylag békésen zajlott le. A legmagasabb német kormánykörök nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a megszállási rezsimet nem birodalmi főmegbízott által – mint például Norvégiában – hanem diplomáciai eszközökkel kell működtetni. A birodalmi különmegbízott a régebb óta Koppenhágában tevékenykedő német nagykövet lett. Ő, Cecil von Renthe-Fink koordinálta a Német Birodalom és a dán kormány közti ügyeket. A puha megszállásba belefért a cenzúra elrendelése és a csekély befolyással rendelkező náci jellegű párt aktív támogatása is.

A koppenhágai kormány és annak szociáldemokrata feje, ahogy a parlament is, a helyén maradhatott, még a Kommunista Pártot sem tiltották be. Kis idő múltán, 1940. július 8-án Stauning átalakította a kormányát, s így a külügyminisztérium élére egy németekhez hű politikus kerülhetett. A legbefolyásosabb dán politikusok július 24-én létrehozták a Dán–Német Szövetséget, melyben X. Keresztély is tagságot vállalt. A szövetség a szélesebb nyilvánosság előtt azt a célt tűzte ki, hogy javítsa a Német Birodalom és a dán társadalom együttműködését.

A németek Dániában kialakított megszállási rendszerére nagy hatást gyakorolt Hitler soron következő hódítása, amikor 1941. június 22-én megindította a Szovjetunió elleni hadjáratot, a Barbarossa hadműveletet. Ekkor a dán törvényhozás betiltotta a Kommunista Pártot és vele együtt a kommunista sajtót, illetve letartóztatták a párt 520 tagját, köztük Martin Andersen Nexø-t. A Német Birodalomnak szánt gesztusként Dánia megszakította diplomáciai kapcsolatait Moszkvával, és a dán kormány kifejezte

szolidaritását a bolsevizmus elleni „keresztes hadjárat"-tal. A dán hadseregben már augusztusban felállítottak egy önkéntes századot, amit a keleti frontra, a Vörös Hadsereg ellen küldtek. A németek a teljes dán haderő bevetését is kérték a koppenhágai kormánytól, amely azonban elutasító választ adott. A később létrehozott dán SS-ben (SS Danmark) végül összesen 8 000 fő szolgált a keleti fronton és a Balkánon.

A hitleri Blitzkrieg csődje és a megszállás okozta nemzeti sérelmek sokasága miatt Dánia társadalma mind többször adott hangot elégedetlenségének, a német megszálló hatóságok pedig – a más országokban már bevett módszereik alapján – az elnyomó-kifosztó rezsim gyakorlatát egyre fojtogatóbbá, embertelenebbé alakították. Ezen folyamat taglalása előtt azonban tekintsük át a német megszállás praktikáit a dán gazdasági potenciál kiszipolyozásában.

13.8. A megszállás gyakorlata a dán gazdaságban

Dánia a skandináv államok közül a legkisebb területtel rendelkezett. A német megszállás első gazdasági csapása Dánia gyarmatbirodalmának elvesztését jelentette. Nevezetesen Grönlandot (mely perszonáluniót alkotott a Dán Királysággal), Izlandot és a Feröer-szigeteket.

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok katonai-stratégiai szempontokból szállták meg ezeket a szigeteket, ahol a németellenes hadviseléshez katonai támaszpontokat létesítettek. Grönlandnak az amerikaiak fennhatósága alá vonását egyenesen a washingtoni dán követ – egyébiránt saját kormánya megkérdezése nélkül – ajánlotta fel az Egyesült Államoknak, s 1941. április 9-én elfogadtak egy kormányközi egyezményt Grönland amerikai katonai célokra történő ideiglenes használatba vételéről.

A Feröer-szigetek népessége 30 ezer fő volt, lakói főként a halászatból éltek. Feröer brit megszállását tárgyalásos módszerrel készítették elő a szövetségesek hajózási útvonalainak biztosítása okán. A dán kormány kapitulációját követően, egyetértésben a helyi hatóságokkal, április 13-án 250 brit katona szállt partra. Másnap a helyi és az angol rádió is bemondta a békés (konszenzusos) megszállás tényét. A brit tisztek azonnal hozzáfogtak egy

újonnan építendő katonai repülőtér területének kiválasztásához, majd a helyi lakosság bevonásával kezdetét vette az építkezés. A Feröeren állomásoztatott angol katonák száma később 6 ezer főre nőtt. A halászok megfeszített erővel dolgoztak a jelentősen megnövekedett halkereslet biztosításán.

Dánia területén a német megszálló csapatok saját céljaikra lefoglalták a katonai objektumok egy részét. A dán bankok vállalták a megszálló német csapatok eltartási költségeinek fedezését. A Német Birodalom Pénzügyminisztériuma a valutakurzust 100 birodalmi márka = 208 dán koronában állapította meg.

1940. december 11-én egyezmény született a Birodalom és Dánia kormányai között a dán hadiipari termelésről és a két ország közti külkereskedelmi árucseréről. A honi dán ipart a német katonai igények kielégítésére állították át: német tengeralattjárókba dieselmotorokat, a harci repülőgéphez alkatrészeket, továbbá robbanóanyagok, katonai ruházatot és számtalan más katonai cikket állítottak elő. 50 dán építőipari cég közel 60 ezer munkását a megszállt Franciaországba tervezett Atlanti Fal építésére vezényelték. A korábban Nagy-Britanniának beszállító, híres dán mezőgazdaság a németek éléskamrájává vált.

A következő táblázat a németeknek leszállított néhány (alapvető fontosságú) termék mennyiségét mutatja 1940 áprilisától (tehát a megszállás kezdetétől) egészen a tárgyév végéig:

Vaj	83 668 t
Marhahús	97 384 t
Sertéshús	159 686 t
Tojás	59 381 t
Hering	73 000 t

Annak megállapítására, hogy jelentősnek tekinthető-e a táblázatban szereplő exporthús mennyisége, álljon itt egy hozzávetőleges számítás. A német élelmezési előírások a második világháború éveiben egy német katona húsellátmányát évi 60 kg-ban szabták meg, mely magában foglalta a különféle halkészítményeket (nyers, szárított, füstölt, konzerv stb.) is. E táblázatban szereplő három tétel (marha- és sertéshús, illetve hering) együttes súlya 330 070 kg. Ha ezt elosztjuk 60-al, akkor láthatjuk, hogy a dán mezőgazdaság és élelmiszeripar a német megszállás első évében 5,5 millió német katona húsellátmányát fedezte. Ha mindehhez hozzáadnánk a tojást, mint állati fehérjét, akkor még nagyobb számú, dán koszton táplált német bakát kapnánk.

A Birodalom Dánia viszonylatában – csakúgy, mint más együttműködésre kényszerített országok esetében – egyre kisebb mértékben kompenzálta az exportszállítmányokat saját áruval, vagyis tudatosan eladósodott, lényegében folyamatosan spontán hiteleket véve fel gazdasági partnerétől. A német tartozás 1940. december 14-én már 410 millió koronát tett ki, ami szakadatlanul növekedett. A megszállás évei alatt a Birodalomba kivitt dán javak összértéke 11 milliárd koronára rúgott.

A dán hadigazdálkodás szükségessé tette az adók emelését. Az egyenes (közvetlen) adók évi összege 1939-ben még 193 millió korona volt, ami a megszállás első évében, 1940-ben már 227 millió koronára emelkedett. A közvetett adok összege 512 millióról 552 millióra nőtt. Mindemellett növekedett a munkanélküliség, hiszen Dánia hagyományos nyersanyag- és takarmány-behozatalának keresztmetszete szűkült. A németek éltek a munkaerőpiac tálcán kínálta lehetőséggel, s megszervezték a németországi munkára toborzó irodákat. 1941-ben 25 ezer dán dolgozott bérmunkásként a birodalmi bányákban. A későbbiekben ez a szám megsokszorozódott, és a háború teljes időszakában összesen 125 ezer dániai munkás került a megszálló idegen hatalom németországi üzemeibe, főleg a bányákba.

A háborús évek folyamán a hadi megrendelések táptalaján megerősödve új tőkés körök emelkedtek fel. A társadalmi csoportok közül a parasztság egzisztenciális helyzete maradt a leginkább konszolidált, ami a különféle élelmiszerek nagy keresletével (háborús konjunktúra) és a jól szervezett szövetkezeti értékesítési rendszerrel magyarázható. A német megszállás anyagi terhét elsősorban a munkásság viselte. Ugyanakkor a német fegyveres ellenőrzés alá került országok sorában Dánia szenvedte el a legkisebb anyagi károkat, ami a létfenntartási költségek emelkedésének statisztikai mutatóival is illusztrálható.

A táblázat százalékpontban kifejezve mutatja a megélhetési kiadások növekményét a háború évei során az alábbi országokban:

Dánia	32 szpont
Franciaország	287 szpont
Finnország	167 szpont
Törökország	242 szpont
Spanyolország	75 szpont
Egyesült Államok	27 szpont

Dánia átlagos életszínvonalának romlása tehát, még a nem hadviselő országokénál (Spanyol- és Törökország) is kisebb volt.

A dán nagytőke kedvezményezett képviselői – náci támogatóik segítségével – abban a hitleri kitüntetésben részesülhettek, hogy egy monopolhelyzetű vállalkozást hozhattak létre, amely részt vehetett a németek által megszállt szovjet és lengyel területeken kijelölt gyárak helyreállításában és üzemeletetésében, valamint egyes mezőgazdasági területek kihasználásában. Tette mindezt – a korábbi fejezetekben már bemutatott – vagyonkezelői minőségben, tehát nem tulajdonosként. A keleten szerezett zsákmány gazdag volt, ugyanis a termékeket e megszállt területeken olcsón fizetett, szinte rabszolgaként dolgoztatott munkások és hadifoglyok állították elő, viszont a vagyonkezelő dán cégek ezen cikkeket a Birodalomba szállítva, már német piaci árakon értékesíthették. A kiválasztottak számára a magas árrés valóságos kincsesbányának bizonyult.

13.9. A dán ellenállás és a megszálló rezsim válsága

Dánia területi megcsonkítása, a német megszállás súlyosan hátrányos gazdasági és szociális következményei többszörösen próbára tették a dán társadalom tűrőképességét. Ezt tetézte a Schleswig területén élő német kisebbség látványos behódolása a megszállóknak, s térhódítása az ország belpolitikájában, különösen az előnyös, jól jövedelmező tisztviselői állások betöltésében, az üzleti életben, illetve a német megszálló rezsim intézményeinek kritikátlan kiszolgálásában. A dánok előtt felrémlett, hogy a német kisebbség szakadár magatartása a Schleswig környéki terület elszakadásához vezethet. A dániai helyi propagandában pedig mind nagyobb teret kapott az Európai Új Rend hitleri lázálma, melynek Dánia is tagjelöltjévé vált, ami érthetően felbőszítette a demokratikus gondolkodású dánokat. A dán többségi társadalmat irritálta a birodalmi németek Schleswig területére való betelepítése, beszivárgása. Számuk a megszállás utolsó időszakában már elérte a 225 ezer főt. A mesterségesen felduzzasztott német ajkú etnikumnak hídverő szerepet szántak a germanizációt elutasító dánok irányába, de a magasztos terv rövid idő alatt csúnyán megbukott.

Az ügyesen lavírozó Stauning kormányfő 1942. május 3-án váratlanul elhunyt. A miniszterelnöki székbe az ugyancsak szociáldemokrata Vilhelm Buhl került. Az 1942. évet meghatározta a hitleri Blitzkrieg kudarcának kiteljesedése, mivel a német haderő minden fontos frontvonalon súlyos csapások egész sorát szenvedte el. A megszállók erejének gyengülését a dánok is tapasztalhatták. Ez a felismerés is nagy szerepet játszott abban, hogy az elnyomó rendszer megbukott és a dán antifasiszta ellenállás túllépve az elszigetelt csoportok akcióin, a német megszállókra nézve félelmetes politikai és fegyveres mozgalommá terebélyesedett. Ennek veszélyét a németek is észlelték, s 1942 végétől érdemben módosították a megszállás addigi gyakorlatán.

1942 októberében Berlin új különmegbízottat küldött Koppenhágába, a keménykezű Werner Best SS Gruppenführer (későbbi Obergruppenführer) személyében, akit Hitler „kemény öklű"-nek titulált. A németek úgy vélték, hogy Buhl miniszterelnök nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért 1942. november 9-én új kabinetet iktattak be az elődjénél németbarátabb Eric Scavenius vezetésével. Az új kormányfő 1943-ra 100 ezer tonna húst ígért Berlinnek.

Best küldetése az volt, hogy német protektorátussá alakítsa Dániát, melyet ettől fogva ellenséges országként kezeltek. Ekkor került előtérbe Frits Clausen, a „dán Szálasi". A király, a kormány és a parlament végleg háttérbe szorultak.

A dániai német megszállási rendszer különlegességei közé tartozik, hogy 1943. március 23-án új parlamenti választást tartottak, amely valódi revelációként, politikai földrengésként hatott, mivel a korábbi kormánypártok kapták a szavazatok 95%-át, míg a náci Clausen pártja mindössze 2,5%-ot, vagyis a 149 országgyűlési képviselői helyből csak hármat. Ettől fogva a náciellenes politikai mozgalom tömegeket ért el: előkerültek a dán nemzeti szimbólumok, az utcákon aktív rezisztenciára bíztató röpcédulák jelentek meg, egymás után leplezték le a nácikkal kollaborálókat.

1943. augusztus 29-én a részleges sztrájkok több várost is sikerrel bénítottak meg, ami a német megszállás utolsó, minden korábbinál embertelenebb szakaszának nyitányaként szolgált. A német katonai hatóságok rendkívüli állapotot hirdettek ki, még a megszállás kezdetén meghagyott dán (reguláris) fegyveres erők személyi állományát is internálták. A dán haditengerészet tisztjei több hadihajót elsüllyesztettek, vagy a semleges Svédország kikötőibe menekítettek. A dán rendőrséget feloszlatták, és kijárási tilalmat vezettek be. A teljes – országos szintű – végrehajtó hatalom német katonai irányítás került. A megszállók a közigazgatást az immár általuk ellenőrzött minisztériumok főosztályaira támaszkodva működtették.

A dániai német megszállás során 20 330 dán állampolgár került börtönbe, 6400 főt pedig koncentrációs táborokba szállítottak.

Érdemes röviden áttekintenünk a dán ellenállási mozgalom kibontakozásának kronológiáját. Már a megszállás kezdetén létrejött egy elszigetelt németellenes csoport, melynek tagjaként Hans Krarup Andreasen erdész, a Dán Kommunista Párt tagja felrobbantott egy német katonai rádióközpontot. A dán értelmiség főképpen a Londonból sugárzó rádióadásokból szerezte ismereteit a második világháború fejleményeiről, az erőviszonyok alakulásáról. Az adásokról jegyzeteket készítettek, melyeket írásban terjesztettek. Alakultak kisebb, hazafias lelkületű, ellenzéki bázisú körök, akik papírra vetették az „Ellenállás" tízparancsolatát, amit ugyancsak illegálisan sokszorosítottak. Idézem:

1. Bojkottálni kell a Németországba irányuló munkaerő toborzását.
2. Rontani kell a német rendelésre készülő termékek minőségén.

3. Lassítani kell a német rendelések teljesítését.
4. Meg kell rongálni a német erők kiszolgálására működő berendezéseket.
5. Zavarni kell minden eszközt, ami a németek tájékoztatását segíti.
6. Lassítani kell a közlekedést.
7. Bojkottálni kell a német és az olasz mozielőadásokat.
8. A német és az olasz katonák kiszolgálást el kell utasítani.
9. Megvetést kell mutatni a Német Birodalom dán szövetségesei iránt.
10. Segítséget kell nyújtani mindenkinek, aki a német megszálló hatóságok üldöztetése elől bujkál.

Nem állítható, hogy ezek az ajánlások tömeges meghallgatásra találtak, a dán hazafiságra mégis buzdítóan hatottak. Kisebb közösségek tüntetően és gyakran énekelték a dán himnuszt, a hazafias dalokat, illetve nemzeti jelvényeket viseltek.

A dánok vigyázó szemüket Londonra vetették. 1940. szeptember 30-án a dán antifasiszták londoni emigráns csoportja létrehozta a Dán Tanácsot, amely deklarálta a Birodalom elleni harcot és Nagy-Britannia támogatását. 1941. október 31-én a londoni és a moszkvai rádióadások anyagaiból illegális füzetek jelentek meg. 1941 végén adták ki először az illegalitásban tevékenykedő Dán Kommunista Párt *Szabadság* című lapját.

1942 elején alakultak az első, nem kommunista ellenálló csoportok, melyek tagjai polgári értékrendű személyek voltak. A kommunistákhoz hasonlóan, politikai tevékenységükön túl, szabotázsakciókat is szerveztek.

1942 februárjában állították fel a kommunista partizánok első egységeit, a későbbiekben összesen közel 300-at. Tagjaikat három hónapnyi szolgálat után, figyelemmel a lebukás kockázatára, Svédországba szöktették át. Utóbbi könnyű tengeri megközelíthetősége az ellenállók számára nagy előnyt jelentett. A megszállók üldözte dán partizánok soraiból az 1940 és 1945 közötti években 40-en vesztették életüket.

A brit hírszerzés 1942 tavaszán kiadott értékelése a dániai antifasiszta ellenállást „kétes vállalkozás"-nak, s ezért „nem támogatandó"-nak nevezte. 1942 decemberében már a polgári gyökerű

partizánmozgalom is színre lépett, csak 1943-ban 89 szabotázsakciót hajtva végre. A polgári érzelmű partizánok a következő két esztendőben 60 főt veszítettek el.

A dán társadalom 1943 nyarán a német katonai vereségek és az olaszországi háborúellenes fejlemények következtében végérvényesen szembefordult a német megszálló rezsimmel. Ennek nyitányát az 1943 nyarán kitört hajógyári sztrájkok szolgáltatták. Augusztus 23-án általános tiltakozás, munkabeszüntetés bénította meg Dániát. Ebben az időben szöktették Svédországba a Nobel-díjas Niels Bohr atomfizikust. Az ellenállás megakadályozta 7200 dániai zsidó németországi deportálását, s szervezetten, vízi úton svéd területre menekítették őket. Közülük a megszállók alig pár százat tudtak csak elfogni.

Augusztus 27-én újabb német erők vonultak be Dániába. Mint már utaltam rá, a dán kormányt lemondatták, rendkívüli állapotot hirdettek ki. A német erőszakra válaszul alakult meg az antifasiszta Szabadság Tanácsa Mogens Ludolf Fog professzor vezetésével. 1943. november 15-én hozták létre az első dán emigráns brigádokat a közeli Svédországban. Ezek „Ellenállás" néven tömörültek, az ideológiai különbségekre való tekintet nélkül. A széleskörű dán nemzeti összefogás felemelkedésére reagálva a Brit Királyi Légierő megkezdte a fegyverutánpótlás szállítását, amit dobozokban dobtak le a megszállt Dánia területére.

A Szabadság Tanácsa és az „Ellenállás" azonban sok kérdésben nem értettek egyet. Az előbbi azt kérte az „Ellenállás"-tól, hogy kerülje el a németek provokálását, ezzel is óvva a civil lakosságot a további súlyos retorzióktól. A hozzávetőleg 2 ezer főt tömörítő radikális antifasiszta szervezet ezt elhárította.

1944. áprilisában az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői arra próbálták rávenni a Szabadság Tanácsát, hogy az „Ellenállás" fegyveres csoportjait a majdani felszabadító amerikai és brit haderő parancsnoksága alá rendeljék. A dánok ezt nem fogadták el. A németek talpa alatt egyre forróbbá vált a talaj. 1944. július 21-től 27-ig Koppenhága utcáin heves harcok dúltak az antifasiszta ellenállók és a német megszállók között.

A náci hatalom azt tervezte, hogy Dánia területére mintegy 1,5 millió németet telepítenek be, így germanizálva azt. A dániai német kisebbség szakadár törekvéseinek megfékezésére 1944 elején

az antifasiszta mozgalomhoz tartozó Dél-Jütlandi Tanács azonnali javaslatokkal állt elő, melyekből pontosan lemérhető az akkori dán–német viszony kiélezettsége. Idézem:

1. Minden privilégiumot, amit a dániai német kisebbség élvez, hatályon kívül kell helyezni.
2. Ki kell telepíteni mindazon birodalmi németeket, akik saját akaratuknál fogva lettek Dánia lakói és a nemzeti érdekek ellen cselekedtek.
3. Kit kell telepíteni és dán állampolgárságuktól meg kell fosztani azokat a német nemzeti kisebbséghez tartozó dán állampolgárokat, akik a megszállás idején német egyenruhát öltöttek, a Gestapo ügynökei voltak vagy őrszolgálatot teljesítettek, s német útlevéllel rendelkeztek.
4. El kell bocsátani minden olyan köztisztviselőt, aki Észak-Schleswig területén Dánia érdekei ellen cselekedett.
5. A német Nemzeti Pártot és e párt szervezeteit fel kell oszlatni.
6. Állami tulajdonba kell venni mindazon intézményeket, amelyeket a németek finanszíroztak. Az államosítás vonatkozik az épületeikre, az iskoláikra stb. is.
7. Meg kell tiltani minden külföldi állampolgárnak, hogy ingatlant szerezzen Dél-Jütland területén.

A 1945 januárjában a Szabadság Tanácsa felhívta a győztes nagyhatalmakat – a Szovjetuniót, az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát –, hogy Dániát az antifasiszta koalíció tagjaként ismerjék el, amit Moszkva, Washington és London vonakodott megtenni. A dánok pedig folytatták antifasiszta harcukat. A háború utolsó napjaiban 120 ezer főnyi német fegyveres erő tartózkodott az ország területén. A megszállás fenntartásához ekkora erő szükségtelen volt. Dániába visszaszoruló csapatait Hitler arra a – valójában csak általa remélt – fordulatra tartalékolta, mely során a két nyugati nagyhatalom végül a Vörös Hadseregre támad, amihez a Wehrmacht maradéka is csatlakozott volna.

Az angol csapatok 1945. május 4-én lépték át a dán államhatárt. Az ekkorra jelentősen megerősödött „Ellenállás" 43 ezer felkelője is részt vett az ország felszabadításában.

A dán fennhatóságú Bornholm szigetén (Rostocktól északra) a németek tüzérségi erődrendszert építettek ki. A sziget távol esett a nyugat felől érkező szövetségesek útvonalától. Különleges földrajzi helyzeténél fogva a német fegyverletétel előtti napokban Bornholm volt a Vörös Hadsereg elől tengeren nyugatra menekülő német csapatok és náci kollaboránsok átmeneti bázisa. A szigetet – több légitámadást és ultimátumot követően – a szovjet hadsereg egységei 1945. május 9-én foglalták el. A német fegyveres erők kötelékében itt teljesített szolgálatot egy szovjet hadifoglyokból kiválogatott önkéntes grúz zászlóalj is, amely a németek válságos helyzetében fellázadt korábbi urai ellen.

A szovjet csapatok végül 1946-ban hagyták el a szigetet. A Szabadság Tanácsa 1945 júliusában beszüntette tevékenységét. A nagyhatalmak Dániát nem sorolták Hitler csatlós országai közé.

13.10. Norvégia megszállása

Norvégia meghódítása a hitleri terjeszkedésben foglalt alapvető gazdasági érdek volt, így a hadjáratok sorában kiemelt stratégiai-hadászati fontossággal bírt. Földrajzi fekvésén, a Golf-áramlat biztosította jégmentes hajózási útvonalain, a semleges Svédországgal való szomszédságán túlmenően a németek számoltak Norvégia gazdag vízenergiájával is.

A német megszállás előtti 126 évben Norvégia semleges ország volt, ami a nemzeti identitás részévé vált. Az 1936-ban tartott parlamenti választásokon a Szociáldemokrata Párt a szavazatok 42,5 százalékával került kormányra. A Parasztpárt a voksok 11,5%-át, míg a Kommunista Párt mindössze 0,3%- át kapta.

1940. április 9-én reggel a norvég rádió a következő rendkívüli közleményt sugározta: „Az elmúlt éjszaka Norvégiát német hadihajók támadták meg (...) és bevették Narvikot. Behatoltak az Oslo-fjordba is. Norvégia királya, a kormány és a Storting[9] elhagyták Oslót, és északra távoztak."

[9] A norvég törvényhozás

A német követ, Curt Bräuer memorandumot adott át Halvdan Koht külügyminiszternek, amely a Wehrmacht bevonulását preventív lépésnek nevezte, megelőzendő egy angol-francia katonai támaszpont létesítését Norvégia területén. Az alábbiakban idézve a német memorandumból:

A német csapatok ezért nem ellenségként lépnek Norvégia partjaira. (...) A jószomszédi viszony szellemében, amely mindig fennállt a Birodalom és Norvégia között, a birodalmi kormány kijelenti a norvég kormánynak, hogy intézkedéseivel nincs szándékában megsérteni a Norvég Királyság területi épségét, politikai függetlenségét sem most, sem a jövőben.

A német támadás a lakosságot és a fegyveres erőket egyaránt meglepte. A norvég hadsereg parancsnokságán fejetlenség lett úrrá. A szárazföldi csapatok csak április 12-ig tartották magukat. A németek 8850 főnyi erővel indították meg az inváziót és egy hét múltán ez a szám 10 500-ra nőtt. A norvég önvédelmi hadműveletekbe angol, francia és emigráns lengyel erők is becsatlakoztak, s május végére visszafoglalták a stratégiailag legfontosabb kikötőt, Narvikot. Sajnos néhány nappal később a jelentős túlerőben lévő németek kiszorították ezen szövetséges csapatokat.

1940. június 7-én VII. Haakon király és a kormány Angliába menekültek. Az uralkodót egy kb. ezer, különféle tengeri hajóból álló flotta is követte a brit partokhoz, melynek összesített hordképessége 4 millió tonnát tett ki, míg a személyzete 30 ezer főt számlált.

A Norvégia elleni német invázió 62 napig tartott. A harcok során elszenvedett emberi veszteségek a következőek voltak:

Német veszteség (halottak és sebesültek)	5297 fő
Norvég veszteség	1335 fő
A szövetséges csapatok vesztesége	4926 fő

1940. június 13-án a norvég fegyveres erők kapituláltak. A parlament a hitleri Európai Új Rend oltárán feláldozva hazája függetlenségét 1940. október 8-án kimondta a Norvég Királyság megszűntét és egy korporatív államot kiáltott ki. Teret nyert a németektől

átvett, az északi faj felsőbbrendűségét hirdető, az európai kultúra alapvetéseit tagadó eszme.

A Norvégiát megszálló német erők parancsnoksága arra számított, hogy a norvég kormány kész követni a dán vezetés példáját, utat nyitva a gazdasági kollaborációnak. Nikolaus von Falkenhorst német tábornok meglepődött, amikor az oslói Continental Szállóban kialakított ideiglenes német katonai parancsnokságon megjelent Vidkun Quisling – a „norvég Szálasi" –, és közölte kormányalakítási szándékát. Hitler végül rábólintott a norvég nemzeti szocialista kabinetre, mely nyomán Quisling parancsot adott a törvényesen megválasztott kormány minisztereinek letartóztatására.

A német megszállást csak kevesen támogatták, köztük a nemzetközi ismertséggel bíró, Nobel-díjas író, Knut Hamsun. A németek kapcsolatba léptek a londoni emigrációban lévő VII. Haakon királlyal is, megkísérelvén az együttműködést, ami természetesen kudarccal járt. Az uralkodó a nácikkal való kollaboráció helyett inkább ellenállásra szólította fel a norvégokat a BBC adásaiban.

Április 18-án Hitler parancsot adott a diplomáciai és jogi huzavona felszámolására. Április 21-én Oslóba érkezett Josef Terboven, az új birodalmi megbízott (Reichskommissar), aki tárgyalásokat folytatott a befolyásos norvég körökkel. Terboven bábáskodásával április közepén létre is hoztak egy 7 tagú Igazgatási Tanácsot a konzervatív politikus, volt hadügyminiszter Ingolf Elster Christensen vezetésével. Ezután feloszlatták Quisling kormányát, őt magát pedig megbízták a norvég hadsereg lefegyverzésével.

13.11. A megszállás gyakorlata a norvég gazdaságban

A német agressziót követően a Norvég Nemzeti Bank áttelepült Londonba és kimenekítette teljes aranykészletét is. A Nemzeti Bank Oslóban visszamaradt részlegei látták el a banki funkciókat, a bankjegyek kibocsátását és a valuta-elszámolásokat. Kezdetét vette a norvég gazdaság hadi célokra történő átállítása. A német hatóságok új valutakurzust írtak elő, mely 1 birodalmi márka = 1,67 norvég korona volt. Norvégia megszállásának évei során – jelezve az elszabaduló inflációt – a forgalomban lévő pénz mennyisége az 1940-es érték ötszörösére emelkedett.

A gazdaságot elsősorban a megszálló német fegyveres erők szükségleteinek kielégítésére állították rá, de bőven jutott a norvég javakból a Birodalomba is. Évente német exportra szállítottak 2400 tonna rezet, 200 ezer tonna ként, valamint 150 ezer tonna acélötvözetet. A norvég vízierőművek előállította villamos energiát az Északi-tenger mélyén lefektetett kábelen keresztül továbbították Németországba.

A megszállók számára Norvégia élelmiszerforrásai szinte kiapadhatatlannak tűntek, ezért kikötőibe vezényelték a német halászflotta egy részét, mely a norvég hajókkal együtt évi 1,2 millió tonna halat fogott ki – az 1940 előtti évi 0,6 millió tonna helyett!

Norvégia viselte a német megszállás összes költségeit is, amelyek 1945-re már 19,7 milliárd koronát tettek ki. Ez az összeg a békebeli norvég állami költségvetés huszonötszöröse volt. Az ipari termelés öt év leforgása alatt a felére csökkent. A tartós európai háborús helyzet miatt állandósult az élelmiszerhiány. Ugyanakkor – az erőltetett tengeri halászat jóvoltából – az egy norvég lakosra jutó kalóriamennyiség, noha jelentősen csökkent a korábbiakhoz képest, még így is jóval magasabb volt, mint Franciaországban vagy Lengyelországban. Íme az adatok:

Az egy lakosra jutó napi élelmiszer-fogyasztás 1941-1944 (kalóriában)

–	*1941. év*	*1942. év*	*1943. év*	*1944. év*
Németország	1990	1750	1980	1930
Norvégia	1620	1385	1430	1480
Belgium	1360	1365	1320	1555
Franciaország	1365	1115	1080	1115
Lengyelország	845	1070	855	1200

Norvégia stratégiai jelentőségének megfelelően, területén 400 ezer fős német katonai erő állomásozott. A norvég kikötőkből kifutó német tengeralattjárók állandó célpontjai voltak az Atlanti-óceán felől északra – többek között a szovjet fennhatóságú Murmanszk és Arhangelszk kikötőibe – tartó szövetséges kereskedelmi hajók és a konvojokat kísérő hadihajók. A történetírás ezeket a tengeri ütközeteket kimerítő részletességgel mutatta be.

A német hadvezetés a tengeri kikötők környezetében és más veszélyeztetett pontokon hatalmas erődítések építésébe fogott a Todt-szervezet felügyelte alatt. 1942 augusztusában a hadi építkezések támogatására 100 ezer fővel hozták létre a norvég Einsatzgruppe Wiking operatív csoportjait, amelyek kezdetben a parti-erődítéseken és az útépítéseken dolgoztak. A Wehrmacht légi- és tengerészeti támaszpontjain sok ezer hadifoglyot dolgoztattak. A norvégiai rabszolgamunka során elpusztult 9 ezer szovjet és 3 ezer jugoszláv hadifogoly is

A szociális feszültség a közellátás folyamatos romlása miatt egy évvel a megszállást követően tetőzött. 1941. szeptember 9-én a lakosság ellátásának zavarai láttán 25 ezer norvég munkás részvételével vette kezdetét a híres tejsztrájk, a Melkestreiken. A német biztonsági szolgálat letartóztatta a szakszervezetek vezetőit. A megszálló rezsim brutalitása pedig tovább fokozódott.

13.12. A megszállt Franciaország veszteségei

Az 1940 májusában Franciaország legyőzésére indított német villámháborúban megmutatkozott a német militarizmus felkészültsége és igazolást nyert merész hadvezetése. Az angol expedíciós hadsereget a Wehrmacht menekülésre kényszerítette, és a dunkerque-i hídfőálláshoz szorította, ahonnan jelentős erőit a Dynamo-hadművelet keretében menekítette ki a teljes honi brit hadiflotta. Franciaország kormánya kapitulált és az addig köztiszteletben álló, idős Pétain marsall lett a dél-franciaországi területekből kialakított bábállam, Vichy-Franciaország elnöke. Az ország északi része és atlanti partvidéke, Párizs központtal német megszállás alá került.

Az 1944 folyamán a nyugati szövetségesek által felszabadított Franciaországot is hatalmas vagyonvesztés érte a náci uralom évei alatt. Ennek illusztrálására idézem Charles de Gaulle tábornok, a francia ellenállás emblematikus alakjának vonatkozó sorait:

A francia nemzeti vagyon egyharmada semmisült meg. Minden formában, minden vidéken, a rombolások és pusztulások sebei borítják hazánk földjét. Természetesen az épületekben esett károk

a legszembetűnőbbek. Az 1940. évi harcok, majd a szövetségesek bombázásai, végül a felszabadítás küzdelmei során összesen 500 000 épület semmisült meg teljesen, másfél millió pedig súlyosan megrongálódott. Viszonylag a gyárak pusztulási aránya a legnagyobb: ez is késlelteti a gazdasági vérkeringés megindítását. Azon kívül 6 millió franciának nincs lakása. És mit mondjunk a romokban heverő pályaudvarokról, a széttépett vágányokról, a levegőbe röpített hidakról, az eltorlaszolt csatornákról, a feldúlt kikötőkről? Megkérdezem a mérnököket: mennyi idő múlva készül el a hidak és az egész közlekedési hálózatunk helyreállítása? Azt válaszolják: „Húsz év kell hozzá!" Ami a földeket illeti, egymillió hektár vált a robbanások, elaknásítások, sáncolások következtében teljesen meddő talajjá. 15 millió hektáron pedig alig terem valami, mert öt évig nem művelték meg úgy, ahogyan kell. Mindenütt hiány van szerszámokban, műtrágyában, palántában, jó vetőmagvakban. Az állatállomány a felére csökkent. Noha kevésbé szembetűnőek, valójában még sokkalta súlyosabbak a javak kifosztása következtében keletkezett károk. Ez, ha lehet így mondani, tervszerűen ment végbe. A németek a fegyverszüneti egyezményben[10] kikötötték, hogy »a megszálló csapatok költségei a francia kormány számláját terhelik.« Ezen a címen az ellenség óriási összegeket zsebelt be, s nemcsak a hadseregeit tartotta el belőlük, hanem még rengeteg ipari berendezést és óriási mennyiségű tömegfogyasztási cikket is vásárolt és vitt ki Németországba a pénzünkön. Sőt mi több, egy úgynevezett kompenzációs egyezmény értelmében a francia kincstárnak el kellett számolnia a Németországba irányuló szabad exportszállítások értékét és a Németországból behozott szén, valamint nyersanyagok ára közti különbözeteket. A Reich ezekből üzemeltette azokat a francia gyárakat, amelyeknek termékeit aztán ő is használta fel. Mivel az úgynevezett szabad export mennyisége jóformán a nullával volt egyenlő, az import viszont tetemes összegre rúgott, ez a kompenzációs egyezmény rettentően súlyos teherként nehezedett a francia népre. S mindezek tetejébe a németek mindent összevásároltak a feketepiacon, itt is, ott is rekviráltak, helyi pénz-

[10] 1940-ben, Franciaország kapitulációja után.

bírságokat vetettek ki, vagy egyszerűen loptak, miáltal teljessé tették Franciaország kifosztását. És hogyan lehetne felbecsülni a munkanapok milliárdjait, amelyek kiestek a hazai termelésből, mert az ellenség hasznára kellett dolgozni? És népünk fizikai értékének hanyatlását, amely a gyönge táplálkozás következménye? És azt a tényt, hogy öt esztendő alatt minden elhasználódott nálunk, s nem lehetett semmit karbantartani, megjavítani, felújítani? Összesen több mint 2000 milliárd 1938-as frankba, vagyis 80 000 millió mai a frankba (1953) került nekünk a megszállás. (...) Az ellenség 635 000 franciának okozta halálát, ebből 250 000 harcban esett el, 160 000 részint a bombázásoknak, részint a megszállók vérengzésének lett az áldozata, 150 000 a koncentrációs táborok gyötrelmeibe pusztult bele, 75 000 mint hadifogoly vagy munkaszolgálatos veszett oda. Ezen felül 585 000 ember vált rokkanttá.[11]

13.13. A német hatalom alá került országok folytatólagos kirablása és kiszipolyozása

Az elfoglalt nyugat-európai területeken a volt állami tulajdont a német hódítók általában maguknak sajátították ki, de a magántőkét – kivéve a zsidók javait! – meghagyták az eredeti tulajdonos(ok) kezén, s ezen (magán)szektorral a megszállás idején külkereskedelmet folytattak: áruikból bőségesen szállítottak a Birodalomba, ahonnan pedig jelentős mennyiséget exportáltak a nyugati megszállt országokba. A kivitel és a behozatal volumene azonban komoly eltérést mutatott, s ez közeledve a szövetségesek európai győzelméhez csak tovább nőtt, mígnem 1945 tavaszára hatalmasra duzzadt. Ugyanis az élénk gazdasági kapcsolatokat Berlinből akképp irányították, hogy a kétoldalú elszámolások banki számláján Németország egyre növekvő mértékben tartozzon nyugati partnereinek, „beszállítóinak". Ugyanezen praktikát alkalmazták a Hitlerrel szövetséges kelet-európai országok esetében is. Ellenben Lengyelország elhódított területén, a Szovjetunió illetve Jugoszlávia megszállt s ellenőrzött vidékein az ottani állami és szövetkezeti tulajdont a német megszállók sajátjuknak tekintették, s ezen vállalatokhoz vagyonkezelőnek bizalmas, náci érdekeltségű német cégeket jelöltek ki. A vagyonkezelők nem váltak tulajdonossá, de maguk is erősen érdekeltek voltak a megszállt területek kiszipolyozásában. Ennek megfelelően rengeteget szállítottak nyugatra, elsősorban Németországba, s óriási vagyonokat nyertek az üzleten, miközben a megszállt országrészek népessége nyomorgott. Szálasi uralomra jutásával Magyarország is egy totálisan elnyomott, részlegesen és folytatólagosan kirabolt területté változott, majd a német és vele szövetséges haderő visszavonulás során teljesen kifosztott állapotú, sorsára hagyott tartománnyá süllyedt.

A kétoldalú (birodalmi-külföldi) banki elszámolások számláit egy hiteles német banki dokumentum összegzi, tehát nem becslésről, hanem könyvelt adatsorról van szó, amely részletekbe menően ábrázolja a német érdekszférából a Birodalom javára történő folytatólagos kiszipolyozás méreteit. Franciaország számláján 1941 októberének végén 653 425 ezer birodalmi márka többlet képződött a német fél javára, ami 1943. szeptember végére már 4 913 808 ezer birodalmi márkára hízott. Belgium esetében a számla többlete a Birodalom javára 1940. október végén 90 245 ezer, míg 1943. szeptember végén már 3 445 757 ezer márka. Magyarország analóg számláján 1939. október végén a Birodalom javára 54 416 ezer márkát jegyeztek, 1943. szeptember végén pedig már 886 452 ezer RM-többletet vett ki a Birodalom Magyarország zsebéből. Érdekes adalék, hogy a magyar forrásokban feltüntetett német tartozás az itt kimutatott összegnél kevesebb!

Az említett német banki adatsor (klíringszámla) harminc országot sorol fel, melyeknek 1943. szeptember végén a Birodalom összesen 12 438 000 ezer márkával tartozott, ami hozzávetőlegesen 12,5 milliárd RM összegnek felelt meg. Az összeg a háború végéig tovább emelkedett, de a hitleri Németország tartozását a győztes nagyhatalmak végül örökre törölték.

[11] de Gaulle, Charles: Háborús emlékiratok. Gondolat, Bp., 1973. pp. 664–666.

Clearingverschuldung Deutschlands
(in 1000 RM)

	Ende Oktober 1939	Oktober 1940	Oktober 1941	Oktober 1942	September 1943
Afghanistan	8	656	954	86	5
Argentinien	26 394	4 905	4 790	2 946	3 356
Belgien	-	90 245	523 697	1 636 171	3 445 757
Bulgarien	27 422	40 010	109 935	129 531	114 731
Dänemark	+ 10 430	179 416	341 661	534 279	846 295
Finnland	5 953	+ 9 250	+ 80 024	+153 961	+170 207
Frankreich			653 425	2 232 405	4 913 808
Generalgouvernement	x)1 593	16 115	+ 439	77 610	80 638
Griechenland	7 455	8 565	59 025	56 891	6 987
Iran	24 774	10 832	181	1 426	7 083
Italien	89 564	19 851	240 079	463 721	238 673
Jugoslavien	11 481	+ 960	+ 56 801	+ 56 650	6 766
Kroatien			18 152	64 057	403 945
Niederlande	33 319	205 088	18 693	14 382	14 184
Norwegen	+ 4 781	13 011	+117 264	+ 69 312	+114 365
Portugal	3 190	2 154	14 270	23 347	17 161
Protektorat Böhmen und Mähren	8 713	+ 178	+ 1 522	1 438	5 366
Rumänien	32 664	58 693	348 236	573 025	658 435
Schweden	+ 7 490	+ 76 175	42 299	101 867	92 [illegible]
Schweiz	30 122	20 303	128 621	353 515	574 [illegible]
Serbien			38 888	92 047	287 958
Slowakei	23 307	65 402	184 870	264 703	403 587
Spanien	21 005	13 752	125 602	156 726	238 232
Türkei	+ 10 847	7 472	5 411	1 672	+ 4 043
Ostland					+218 250
Ukraine				55 994	[illegible]
Ungarn	54 416	6 672	130 202	524 743	[illegible]
Estland	4 147	2 059	89	[illegible]	[illegible]
Lettland	+ 2 138	2 060	+ 73	[illegible]	[illegible]
Litauen	4 534	2 462	2 297	[illegible]	[illegible]
Saldo:	374 384	683 971	[illegible]	[illegible]	[illegible]

x) Polen-Danzig

Német klíringszámla az 1943 szeptemberéig felhalmozott többletekről. HIL, Mikrofilmtár, 776. sz. tekercs

Zárszó helyett

„Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
‚S ah, szabadság nem virul
A' holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!"

Hát ezt a sorsot – romhalmazt, siralmat, láncot – készít nekünk Hitler „Új Rendje"? Rendet, hol szabadság nem virul...

A hitlerizmus „új rendje" a magyar népnek: a készülő új Muhi, új Mohács, új Trianon... Együttesen mind a három.

Hitler nemzeti létünk legálnokabb, legveszedelmesebb sírásója.

Hitler a magyar népnek: az új Kolonics, az új Caraffia, az új Haynau... Együttesen mind a három.

Rácz Sándor
A magyar nép „az Európai Új Rendben", 1941.

Az emberek milliói akkora megszámlálhatatlan mennyiségű kegyetlenséget, megtévesztést, csalást, tolvajlást, hamisítást es csalárd pénzügyleteket, rablásokat, gyújtogatásokat es gyilkosságokat követtek el egymás ellen, amit évszázadok bíróságainak krónikásai sem képesek megszámlálni, és amelyekre abban az időszakban, azok az emberek, akik ezeket megcselekedtek, nem úgy tekintettek, mint bűncselekményekre.

Lev Tolsztoj
Háború és béke

Bibliográfia

Dokumentumgyűjtemények, lexikonok, adattárak, kordokumentumok

1. Hollós Ernőné (sz. Sponták Gizella): Családi emlékkönyv dokumentumokban. Kiadatlan.
2. Mike Gyula (szerk.): Magyar Statisztikai Zsebkönyv. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Patria, Bp., 1941.
3. Sipos Péter: Adattár a II. világháború történetéhez. História Szerkesztősége, Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet. Bp., 1994.
4. Vukovich Gabriella: Századok Statisztikája. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 2011.
5. Magyar Nemzetségi Zsebkönyv: nemes családok. A Magyar Heraldikai és Genealógia Társaság, Bp., 1905.
6. Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Bp., Kossuth, 1969.
7. А. Р. Дзенискевич: Ленинград в Осаде, 1941–1944. Лики России, Санкт-Петербург, 1995.
8. А. Р. Дзенискевич: Из районов сообщают...Свободные от оккупации районов Ленинградской области в годы Великой Отечественной Войны, Санкт-Петербург, 2006.
9. Н. А. Ломагин: Неизвестная блокада, том 2. Санкт-Петербург, Нева, 2002.
10. Документы Обвиняют: Сборник документов о чудовищных преступлениях немецко-фашистских захватсиков на советской территории. Государствнное издательство политической литературы, выпуск 2, Москва, 1945.
11. Сообщения Советского Информбюро, том 1–7. Издание Совинформбюро, Москва, 1945.
12. Нюрнбергский процесс, том 1–7. Москва, 1957.

13. Народное образование, наука и культура в СССР. Статистика, Москва, 1977.
14. Боевая летопись Военно-Морского Флота 1941–1942. Военное издательство, Москва, 1983.
15. Народное Хозяйство СССР в 1984. Финансы и Статистика, Москва, 1985.
16. Великая Отечественная Война 1941–1945. Издательство политической литературы, Москва, 1990.
17. Огненная Дуга. Курская битва глазами Любанки. Москва, 2003.
18. Суровая правда войны, документы, том 1, 2, 3. Курск, 2005.
19. Adolf Hitler: Harcom. Kecskemét, 1935.
20. Balogh János – Csiszár Sándor: Az új világháború térképei adatokkal. Magyar Népművelők Társasága, Bp., 1942.
21. Sztálin: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról, Szikra, Bp., 1949.
22. Sztálin: A békéért. Gyűjtemény Sztálin elvtárs háború utáni nyilatkozataiból 1946–1952. Szikra, Bp., 1952.

Könyvek, cikkek

23. Asbóth Gyula (ref. lelkész) – Bíró Sándor (ref. lelkész): Fegyverben. Elmélkedések és imádságok honvédeink számára. Bp., Protestáns Tábori Püspökség Kiadása, 1942.
24. Bálint József: 900 nap a 300 évből. Leningrád. Agroinform, Bp., 2010[2].
25. L. A. Bezimenszkij: A titkos Barbarossa-dosszié. Kossuth, Bp., 1977.
26. Buzás József – Nagy András: Magyarország külkereskedelme 1919—1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1961.
27. Burton C. Andrus: A nürnbergi huszonkettő. Kossuth, Bp., 1973.
28. Winston Churchill: A második világháború. (I÷VI. könyv) Kossuth, Bp., (első magyarországi, zárt kiadás) é.n.
29. Dálnoki Veress Lajos: Magyarország honvédelme a 2. világháború előtt és alatt, I–III. München, 1972. (XII. fejezet. A Magyar Megszálló Erők teljesítménye.)

30. Charles de Gaulle: Háborús emlékiratok. Gondolat, Bp., 1973.
31. Gosztonyi Péter: A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, Bp., 1992.
32. Henrik Eberle– Matthias Uhl: A Hitler-dosszié. Az NKVD titkos iratanyaga J. V. Sztálin részére. Park Könyvkiadó, Budapest, 2006.
33. Horthy Miklós: Emlékirataim, I-II. Buenos Aires, 1953. (illetve: Európa Könyvkiadó, História Szerkesztősége, 1993[3].)
34. Haraszti György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Corvina, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., 2007.
35. Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Hadtörténelmi Intézet, Zrínyi, 1959[2].
36. Krausz Tamás (szerk.): GULAG. A szovjet táborrendszer története. Pannonica, Bp., 2001.
37. Kozma Sándor: Kemecse, 1997.
38. Randolph L. Braham: A magyar holocaust, I-II. Gondolat, Bp., 1988.
39. Lévai Jenő: Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei, rejtélyes eltűnésének titka, Maecenas Könyvkiadó, Állami Könyvterjesztő Vállalat, Bp., 1988.
40. Alan S. Milward: Háború, Gazdaság, társadalom 1939–1945. A második világháború hátterében meghúzódó események. Bp., Aquila Könyvkiadó, 2000.
41. Stefan Niemayer: A náci műkincsrablók, Könyvmíves Könyvkiadó, Bp., 1999.
42. Alec Nove: A Szovjetunió gazdaságtörténete. Kossuth, Bp., 1974.
43. Parragi György: Élet-halálharc az olaj körül. Vietorisz kiadás, Bp., 1940.
44. Perjés Géza: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 októberéig. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1997. szeptember 3.
45. Pihurik Judit: Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943. Napvilág Kiadó, Bp., 2007.

46. Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések: 1940–1956, I–II. Napvilág Kiadó, Bp., 1997.
47. Ránki Görgy (vál.): Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. Magvető, Debrecen, 1983.
48. Lord Russel: A horogkereszt rémtettei. Kossuth, Bp., 1967[3].
49. Stolte István Miklós: Szovjetoroszország az adatok tükrében, Hajnal Ferenc Könyvnyomdája, Bp., 1941.
50. Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország, I–II. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Puedlo, 2009[2].
51. Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.
52. Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország a második világháborúban. Lexikon. Petit Real Könyvkiadó, Bp., 1997.
53. A. I. Szolzsenyicin: Együtt, I–II. Allprint Kiadó, Bp., 2004.
54. Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris, Bp. 2004.
55. Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1975.
56. Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956). Az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonicana, 2009. In: Ruszisztikai könyvek XXIII.
57. Várkonyi Péter: Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. Kossuth, Bp., 1971.
58. Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháború kitöréséig, különös tekintettel gazdasági és művelődési fejlődésére. Fővárosi Nyomda Rt., Bp., 1922.
59. N. I. Baryshnikov: Was There any Threat to Leningrad from the North in 1941? The Journal of Slavic Military Studies, Vol. 14. No. 3. (September 2001) pp. 107–119.
60. Dietrich Eichholtz: Krieg um Öl. Ein Erdölimperium als deutsches Kriegsziel 1938–1943. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2006.
61. Rainer Karlsch – Raymond G. Stokes: Der Faktor Öl – Die Mineralölwirtschaft in Deutschland 1875–1974. Verlag C. H. Beck, München, 2003.

62. Rolf-Dieter Müller (Hrsg.): Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941–1943. Der Abschlussbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew. Harald Boldt Verlag, Boppard am Rhein. 1991.
63. Norbert Müller: Wehrmacht und Okkupation 1941–1944: zur Rolle der Wehrmacht und ihrer Führungsorgane im Okkupationsregime des faschistischen deutschen Imperialismus auf sowjetischem Territorium. Berlin, Deutscher Militärverlag, 1971.
64. Gerhard Weber: Hellmuth Felmy. Stationen einer militärischen Karriere. Verlag Franz Philipp Rutzen, Ruhpolding, 2011.
65. А. А. Александров: Битва ставок. Вече, Москва, 2003.
66. Н. С. Алексеев: Злодеяния и возмездие, Юридическая Литература, Москва, 1986.
67. В. Аристов: Русский Мир Будапешта и Венгрии. Вр., 2003.
68. Н. И. Барышников: Блокада Ленинграда и Финляндия, 1941-1944. Johan Beckman Institute, Санкт-Петербург-Хелсинки, 2002.
69. С. К. Бернев: Агитционно-пропагандистская деятельность нацистской Германии на окупированной территории Северо-запада РСФСР в 1941–1944 г. цели основные направления. Крах, Санкт-Петербург, 2008.
70. М. И. Семиряга: Как мы управляли Германией. Росспэн, Москва, 1995.
71. М. И. Семиряга: Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй мировой войне. Военно-исторический справочник, издатльство Минобороны. Москва, 1972.
72. М. И. Семиряга: Немецко-фашистскаая политика национального порабощения в оккупированных странах западной и Северной Европы. Наука, Москва, 1980.
73. М. И. Семиряга: Борьба Народов. Центральной Юго-Восточной Европы немецко-фашистского гнета. Издатедьство Наука, Москва, 1995.
74. П. Судоплатов: Разные дни тайной войны, том 1 и 2. Олма-Пресс, Москва, 2005.
75. М. В. Дячин: Эксплуатация Германией марганцерудной промышленности оккупированных территорий СССР 1941–1944. Волгоград, 2003.

76. А. Р. Дзенискевич: На грани жизни и смерти, Санкт-Петербург, Нестор, 2002.
77. А. Р. Дюков: Забытый агрессор. Румынская оккупация Молдавии и Транснистрии, Фонд Историческая Память. Москва, 2010.
78. А. Р. Дюков – О. Е.Орленко: Война на уничтожение. Нацисиская политика геноцида на территории Восточной Европы. Москва, 2010.
79. И. А. Дуглас – Ф. Я. Черон: Вычеркнутые из памяти. Париж, 1994.
80. М. И. Фролов: Салют и реквием. Героизм и трагедия ленинградцев, 1941-1944.
81. С. И. Филоненко – Н. В. Филоненко: Крах фашистского порядка на верхнем Дону. ВГУ, Воронеж, 2005.
82. С. И. Филоненко – М.И. Филоненко: Психологическая война на Дону. Мифы фашистской пропаганды, 1942–1943. ВГУ, Воронеж, 2007.
83. Ф. Гальдер: Оккупация Европы, 1939-1941, Москва, Центполиграф, 2007.
84. Ф. Гальдер: Военный Дневник. Олма-Пресс, Москва, 2004. Гранин Н. И. Была такая война. Евразия, Москва, 1999.
85. В. С. Христофоров: Великая Отечественная Война в 1941 году. Издательство архивного управления города Москвы, Москва, 2011.
86. В. П. Комоедов: Черноморский флот. Таврида, Симферополь, 2002.
87. И.А. Козлов-В.С. Шломин: Краснознаменный северный флот, Москва, Военное издательство, 1983.
88. Н. А. Ломагин: Неизвестная блокада, Санкт-Петербург, Нева, 2002.
89. А. И. Полторак: Нюрнбергский эпилог. Военное издательство, Москва, 1969.
90. Шарль де Голль: Военные мемуары. Издательство Иностранной литературы, Москва, 1957.
91. Верхний и Средний Дон в Великой Отечественной войне (материалы международной научной конференции). Воронеж, ВГАУ, 2005.
92. История ленинградского Военного Округа. Военииздат, Москва, 1988.
93. Женщина и война. Издательство С.-Петербургского Университета, 2006.

Név-, tárgy- és helymutató

G

Gy

H

I

J

K

L

M

W

Zs

Az aláhúzott számok az illető személyre vagy fogalomra vonatkozó önálló szócikk oldalszámát jelölik.

A harcokban eltűnt katonák emlékműve
(Moszkva, 1995, V. Znoba)

„Sohasem tartottam a német népet az istenek, a múzsák vagy a bölcs gondolkodók népének. De sohasem tartottam a németeket zenére menetelő katonai egyenruhásoknak sem. Nem, én a német népet az emberiség nagy családjának egy részét kitevú embereknek tartottam, az emberiség olyan részének, akikre nehézségek hárulnak, befolyás alá kerülnek, legyen az jó vagy rossz, némelykor tévelygésbe esve, de magukban hordozva olyan magot, amely az igazsághoz vezeti őket. Ez a mag elvezeti a németeket az újjászületéshez. A német nép nem az emberiség elitje. Egyetlen nép sem jogosult arra, hogy magát az emberiség elitjének nyilvánítsa. De ez a mag visszatéríti a német népet a szép jövő felé haladó emberiség soraiba."

Martin Andersen Nexø,
Berlin, 1948

Ajánlom ezt a könyvet feleségemnek, Nyinának, aki több rokonát is elvesztette a német megszállás idején, s mindazon civileknek és katonáknak, akik megszenvedték a hitleri agresszió éveit.

Dr. Bálint József

A jaltai konferencia előtt már Sztálin asztalán volt az NKVD jelentése arról, hogy az amerikai hírszerzés milyen információkat gyűjtött össze a Szovjetunió világháborús veszteségeiről az autentikus szovjet fórumokon, s ezt az összesítést átadták Roosevelt elnöknek is. Tehát Sztálin a jaltai tárgyalások idején már ismerte a szóban forgó amerikai kárbecslő elemzést, de az angolszász szövetségesek nem tudták, hogy Sztálin milyen követeléssel lép majd fel. Az amerikai hírszerzés a Szovjetunió háborús veszteségei okán benyújtott jóvátételi követelését 72,7 milliárd (!) dollárra becsülte, mely irdatlan összeg nem csupán az anyagi károk, hanem az emberi veszteségek utáni jóvátételt is feltételezett.

Vajon sok-e a Szovjetuniónak Jaltában végül megszavazott 10 milliárd dollár vagy éppen ellenkezőleg, kevés az elszenvedett pusztítás méreteihez képest? Az orosz szakirodalom állítása szerint a 10 milliárd dolláros jóvátételi összeget a volt szovjet londoni nagykövet, Majszkij, a háború utáni általános békerendezést és jóvátételt kidolgozó munkabizottság elnöke javasolta Sztálinnak. Az elvégzett kárfelmérés, a számítás módszere ellenben máig ismeretlen. Önmagában véve a 10 milliárd dollár mint anyagi jóvátétel persze nem ítélhető meg. Szemirjaga orosz professzor kiszámolta, hogy az említett összeg az Egyesült Államok éves költségvetésének csupán 10%-át tette ki.

ISBN 978-963-502-995-2-0

Bálint József A hitleri megszállás pusztításai

BÁLINT JÓZSEF

A hitleri megszállás pusztításai

AGROINFORM